Metod Mikuž

SVET PO VOJNI 1958-63

ZALOŽBA

Metod Mikuž

SVET PO VOJNI

(1958–1963)

Oris časa, v katerem živimo

CANKARJEVA ZALOŽBA V LJUBLJANI
1984

Knjiga izšla s pomočjo
Kulturne skupnosti Slovenije

PRVI DEL

(1958)

I. RAZPLETI IN ZAPLETI V NAJVEČJIH KRIZNIH ŽARIŠČIH

1. AKCIJE ZA PRIPRAVO VRHUNSKIH KONFERENC IN ZA UKINITEV JEDRSKIH POSKUSOV

Kot je bilo pričakovati, se je teža svetovne hladne vojne v prvih mesecih leta 1958 očitno prenesla na »odnose« med ZDA in SZ. Bulganin in Hruščov nista molčala, seveda tudi ni molčal Eisenhower, ki se svojemu stališču — »varnost s pomočjo miru, a konstruktivno delo za mir« — ni odpovedal niti za ped. Priznati pa je treba, da so oboji več ali manj glasno želeli vrhunski sestanek. V poslanici kongresu (State of the Union Message) je ameriški predsednik 9. januarja poudaril, da sta to najbolj pomembni nalogi. Opozarjal je na sovjetske grožnje, a tudi na vojaško in gospodarsko moč ZDA. Nadalje je opozarjal na »komunistični imperializem«, ki izrablja sleherno človeško dejavnost (trgovino, gospodarstvo, vojsko, umetnost, znanost in vzgojo) kot orožje za ekspanzivnost. SZ vodi *totalno hladno vojno*, mi pa vojno za *totalni mir*. Naša vojaška moč po korejski vojni nas velja 225 milijard dolarjev. Oborožili se bomo z najmodernejšim orožjem, leta 1957 smo dali samo za rakete milijardo dolarjev, a bo treba dati še več. Ne bomo pa tudi zanemarili znanstvenega sodelovanja z našimi zavezniki, varčevali bomo, a delali za mir. Nadalje je zahteval od ameriškega naroda pripravljenost na žrtve in »veliko mero razumevanja«.

Eisenhower bi bil še moral odgovoriti Bulganinu na pismo z dne 10. decembra 1957; to je ponavljalo stare zahteve, med drugim tudi zahteve po srečanju vodilnih državnikov, kar je Bulganin ponovil tudi v poslanici Eisenhowerju z dne 10. januarja: »Zakaj krožijo nad evropskimi mesti letala z atomskimi in vodikovimi bombami, ko se vendar lahko zgodi velika nesreča?«

Eisenhower mu je dal v svojem pismenem odgovoru 12. januarja dvoje »slovesnih dokončnih pojasnil«, in sicer: ZDA ne bodo nikoli

podprle nobenega nasilnega dejanja kakršnekoli kolektivne obrambne organizacije, vedno so pripravljene sprejeti kolektivne obrambne ukrepe v okviru OZN. Dokončno je zavrnil vse Bulganinove predloge, dal pa je svoje. Treba je krepiti OZN, nobena od obeh velesil naj ne bi uporabljala veta, da ne bi ovirala dela Varnostnega sveta. Ni pa za združitev Nemčij in ne za ženevsko konferenco. Treba je reševati najbolj pomembne probleme, predvsem je treba za nedoločen čas, ne pa samo za dve do tri leta odložiti poskuse z jedrskim orožjem. Eisenhower je za konferenco na vrhu, saj je vsak stik dragocen. Vendar so zanjo najprej potrebne skrbne diplomatske priprave (zunanji ministri), tako da problemi že dobijo določnejšo obliko.

V razpravo je posegel tudi Adenauer. Zanimivo je analiziral vsa Bulganinova pisma in poslanice od decembra 1957 do 8. januarja 1958; ta jih je poslal kar 83 državam. Vsa ta pisma so »propagandni vojni pohod SZ«, ki ne more prispevati k sporazumevanju. Vendar so se mu zdele v pismih pomembne tri stvari: predlog za konferenco, obravnavanje nemškega vprašanja in načrt o brezatomski coni (plan Rapackega). Toda kar predlaga Bulganin, pomeni za nemški narod hudo razočaranje: hoče namreč federacijo, zvezo med sovjetsko cono in ZRN, v kateri bi sovjetska cona ohranila svojo sedanjo strukturo. Nemški narod pa ima pravico, da sam odloča o svojih notranjih odnosih. Glede plana Rapackega pa je menil, da nima spričo današnje moderne tehnike nobenega smisla. Zavračanje načrta o brezatomski coni so mu socialni demokrati zelo zamerili.

Tudi britanski premier Macmillan je 16. januarja v odgovoru Bulganinu slovesno obljubil, da nobena britanska vlada ne bo nikdar napadla SZ, sodelovala v napadu ali napad opravičevala. Toda miru ni mogoče zavarovati samo z besedami, potrebna so tudi dejanja. Plan Rapackega pa britanska vlada temeljito preučuje.

Adenauerjev poseg v izmenjavo mnenj med Bulganinom in Eisenhowerjem je sprožil veliko politično debato 23. januarja 1958 v Bundestagu, kjer je von Brentano prebral vladno izjavo, ki je odgovarjala na več vprašanj: 1. Spričo rastoče vojaške moči Sovjetske zveze ZRN ne more ostati neoborožena. 2. ZRN ne more privoliti v federacijo z NDR. 3. Za konferenco so potrebni diplomatski pogovori. 4. Pogovori, ki pravkar potekajo v Moskvi, so brez perspektive.

Na zboru aktivistov v Minsku se je 22. januarja oglasil tudi Hruščov. Poudaril je prednost SZ v raketah, letalski tehniki in v prvih satelitih, to pa seveda »še ni zadnja beseda«. Glede vrhunske konference je dejal, da je SZ pripravljena nanjo. O čem naj bi razpravljali, ni znano. Najbolj zrelo vprašanje je status quo obeh Nemčij; to pomeni priznanje dveh družbenih sistemov, kapitalističnega in socialističega, ter miroljubno koeksistenco in nevmešavanje.

Tudi v intervjuju za Die Welt je Hruščov 29. januarja v bistvu poudaril stare zahteve, da SZ neomajno vztraja v tezi o dveh nemških državah in priporoča, naj se Zahodna Nemčija pridruži planu Rapa-

ckega, za katerega daje zagotovila SZ; predlagal je tudi pogodbo o nenapadanju med NATO in Varšavskim paktom itd.

Bulganin je odgovoril Eisenhowerju 2. februarja 1958, da se v bistvu strinja s tezami Hruščova (govor v Minsku): je za vrhunsko konferenco o najpomembnejših vprašanjih, pa tudi o drugih, kot so: prepoved jedrskega orožja, nenapadalna pogodba med NATO in Varšavskim paktom, neuporaba sile pri vmešavanju na Bližnjem in Srednjem vzhodu itd. To ni mogoče, torej naj se razvijejo vsaj dobri odnosi v okviru OZN, kjer je treba upoštevati načelo o soglasju velesil, sicer bi ta postala le »organ politične moči«. Eisenhower je odgovoril samo to, da se bo posvetoval z Dullesom, ali naj ZDA prevzamejo »novo iniciativo«.

V začetku februarja 1958 je bilo objavljeno, da je v letih 1949 do 1957 pribežalo iz NDR v ZRN 1 980 343 oseb. Morda je zato Ulbricht 13. februarja trdil, da NDR nikdar ni mislila vsiliti svoje družbene ureditve Zahodni Nemčiji. Dejal je, da ne mislijo ustvariti federacije tako, da bi postavili samostojno oblast nad obema državama; tako bi izključili prevlado ene države nad drugo. Sicer bodo ostajala skupna telesa, ki pa ne bodo imela izvršne, temveč le posvetovalno funkcijo. Iz obeh vlad in parlamentov bo sestavljen skupni nemški svet, ki pa ne bo vlada. Ulbricht tako ni povedal nič novega, tudi ni postavil novih prejšnjih pogojev za federacijo. Ni pa govoril o vprašanju socializma v Zahodni Nemčiji, dejal je samo, da je to združevanje proces.

Eisenhower je 17. februarja 1958 odgovoril Bulganinu: »Če berem vaše dolgo pismo, sem prepričan, da je treba najti samo neko novo pot, če hočemo naprej! Samo besede ne vodijo nikamor.« Predvsem je opozoril, da se je treba vrniti k ciljem in temeljem OZN in k omejitvi veta v Varnostnem svetu. Predlagal je osem točk za dnevni red vrhunske konference: krepitev OZN, vesolje le za miroljubne namene, pravico narodov Vzhodne Evrope, da si izberejo take vlade in oblike, v katerih hočejo živeti; dal je še kopico predlogov o razorožitvi. Eisenhower je sicer poudaril, da bo dala Sovjetska zveza na vse to veto (kot je že bila storila), vendar si ameriški narod iz srca želi mir. Opozoril je tudi, da SZ napačno prikazuje položaj v ZDA, in da ljudje o tem niso pravilno poučeni. To je tudi zaradi »slepega vztrajanja v enem od prvih verskih stavkov ortodoksnega komunizma, da je kapitalistični red po svoji naravi bojevit«.

Čeprav se zde zadnje trditve podobne okrožnicam rimskega papeža, so zgodovinsko točne. Noben družbeni red se noče uveljaviti na »miroljuben« način. Vsakemu novemu redu namreč nasprotuje staro, to je reakcija.

Sicer pa je bil Eisenhower še naprej za sodelovanje. Zato je 28. februarja 1958 sledil kilometrsko dolg memorandum sovjetske vlade ameriški, naj bo čimprej vrhunska konferenca zaradi neodložljivih mednarodnih vprašanj. Pripravljalna konferenca zunanjih ministrov

naj bi bila aprila. Reševali naj bi naslednje mednarodne probleme: takojšnja ustavitev poskusov z atomskim in vodikovim orožjem; SZ, ZDA in Velika Britanija se odpovedo uporabi atomskega orožja; brezatomsko območje v Srednji Evropi; nenapadalna pogodba med NATO in Varšavskim paktom; zmanjšanje tujih sil v Nemčiji in drugih evropskih državah; pogodba proti nenadnim napadom; razširitev mednarodnih trgovinskih odnosov; ustavitev vojaške propagande in zmanjšanje napetosti na Bližnjem in Srednjem Vzhodu. Memorandum torej v bistvu ni povedal nič novega, predlagal pa je tudi ustavitev hladne vojne itd.

Že 6. marca sledi memorandum ZDA, ki se najprej sprašuje, ali naj bi šlo za vrhunsko konferenco ali za gledališko predstavo, kakšne sadove naj bi konferenca sploh obrodila. Dnevni red naj bi se začel tam, kjer je končala delo zadnja vrhunska konferenca. Ta je v Ženevi razpravljala o treh poglavitnih vprašanjih: o evropski varnosti in Nemčiji, o razorožitvi in o razvoju stikov med Vzhodom in Zahodom. Nekaj so napredovali le glede tretjega vprašanja, sicer pa v ničemer.

Toda v Ženevi so sklepali tudi o tesni povezanosti med združitvijo Nemčije in evropsko varnostjo. Štiri velesile so priznale skupno odgovornost za rešitev nemškega vprašanja in združitev Nemčije s svobodnimi volitvami, sovjetski memorandum z dne 28. februarja pa ni predlagal vprašanja združitve Nemčije za konferenco na vrhu.

Nadalje so v Ženevi sklenili sodelovati s komisijo OZN in razviti nekakšen sprejemljiv sistem razorožitve, tega pa Sovjetska zveza noče. SZ hoče na konferenci doseči »odločilni preobrat« in izboljšanje mednarodnega položaja. To ni mogoče, če ne bodo razpravljali o poglavitnih vzrokih mednarodne napetosti.

Zanjo sta samo dva vzroka: podpora SZ komunizmu, ki naj bi zajel ves svet, in prisilna delitev Nemčije ter vmešavanje v vzhodnoevropske države, da te ne morejo svobodno izbirati svojih vlad.

Istega dne je Eisenhowerju odgovoril tudi Bulganin. Poudaril je, da vrhunsko konferenco podpirajo svetovna javnost in številne vlade. Rešiti je treba vprašanja, ki se dajo rešiti že zdaj. SZ pa ne privoli v razpravo o problemih, ki se nanašajo na notranje zadeve držav (npr. položaj vzhodnoevropskih držav, združitev Nemčije itd.). Pripravljena pa je razpravljati o naslednjih vprašanjih: o prepovedi uporabe vesolja za vojaške namene, o opustitvi vojaških oporišč, o nemški mirovni pogodbi in o sodelovanju z obema Nemčijama ter o krepitvi OZN. Če ZDA mislijo, da je poprej potrebna konferenca zunanjih ministrov, naj bo ta že aprila. Bulganin je tudi zapisal: »Slovesno izjavljam, da je SZ pripravljena podpisati — če je to potrebno, že jutri — pogodbo o popolni prepovedi vseh vrst jedrskega orožja, o ustavitvi njegove izdelave, o odstranitvi iz skladišč in o uničenju vseh zalog tega orožja ob ustreznem mednarodnem nadzorstvu.«

Temu je sledila 14. marca 1958 izjava sovjetskega zunanjega ministra, da ne bo razpravljal o razorožitvi v VS, temveč na vrhunski

konferenci, nato pa izjava britanske vlade, naj bi VS privolil v razpravo na vrhunski konferenci oziroma da naj bi se OZN najprej ukvarjala s tem vprašanjem.

Toda ameriška vlada je izjavila, da se želi SZ izogniti sklepom OZN in da, kot kaže, ni zainteresirana za razorožitev.

Vtem je SZ že dala nove predloge za vrhunsko konferenco, a samo glede vprašanj o uporabi vesolja, tujih oporišč in mednarodne kontrole v okviru OZN.

Tudi sicer se sovjetska zunanjepolitična birokracija (vseh njenih nenačelnih zavlačevanj in napenjanja loka na tem vrhuncu hladne vojne ne moremo jemati zares) nikakor ni dala ugnati. Nič drugega ne moremo reči o ameriški diplomaciji, lahko le občudujemo neverjetno vztrajnost pri pisanju kilometrskih not. Vendar se je le treba vprašati, kaj je bilo z razumom in modrimi možgani na obeh straneh. Povejmo le, da so morali tako v SZ kot v ZDA molčati.

Dne 24. marca je sovjetska vlada odgovorila na memorandum ZDA z dne 6. marca 1958 o predlogih za vrhunsko konferenco. Očitek v memorandumu ZDA o sovjetskem vetu zoper dnevni red konference je zavrnila, češ da to ni res in da ne mara nobenih privilegijev; preseneča jo strah ameriške vlade, da se ne bi konferenca spremenila v teater. SZ se ne strinja samo s tem, da bi dali na dnevni red vprašanja vzhodnoevropskih držav, ker bi to zanje bila žalitev. Nadalje menijo ZDA, da je mednarodni komunizem kriv za mednarodno napetost. Če bi na konferenci razpravljali o različnih ureditvah med kapitalizmom in socializmom, se ne bi nikamor premaknili. Tudi združitev Nemčije ne more biti predmet konference. To je zadeva obeh Nemčij.

Dulles je na to že 25. marca odgovoril, da ZDA ne sprejmejo sovjetskih predlogov, ker da je cena »previsoka«. SZ enači vlade nekaterih vzhodnoevropskih držav, npr. ČSR ali Romunije, z vladami Velike Britanije, Francije in Italije. Nadalje priznava zakonitost oblasti v vzhodnoevropskih državah (Vzhodna Nemčija), pušča pa ob strani delitev Nemčije. Ne dotika se tudi problema skupne odgovornosti štirih zasedbenih sil za združitev Nemčije, sklenjeno v Ženevi.

Tudi Hruščov se je 26. marca v volilnem govoru dotaknil nemškega vprašanja. SZ si je ves čas vztrajno prizadevala za njegovo rešitev v soglasju z jaltskimi in potsdamskimi sklepi. Položaj pa se je spremenil, nastali sta dve Nemčiji, s katerima ima SZ normalne diplomatske odnose. SZ se ne misli vtikati v njuna notranja vprašanja, predlaga pa, da bi na konferenci načeli nemško vprašanje; če pa bi bili zahodnjaki proti, SZ ne bo vztrajala pri tem. SZ se tudi ne strinja s tistimi, ki hočejo vprašanje evropske varnosti povezovati z nemškim vprašanjem.

Na zasedanju vrhovnega sovjeta SZ konec marca je Hruščov postal tudi ministrski predsednik, Bulganin pa samo predsednik državne banke. S čistko na vrhu se je torej moč Hruščova krepila. Vrhovni

sovjet je sprejel tudi sklep o prenehanju jedrskih poskusov. To je sporočil številnim državam z željo, da bi tudi te storile enako, kajti sicer bo SZ poskuse nadaljevala.

Dulles je že 1. aprila odgovoril, da je to samo sovjetska propaganda, da pa so ZDA že prej mislile povedati isto. Vendar so sklenile nadaljevati le manjše poskuse, dokler ne bi sklenili splošne pogodbe. Poskuse bodo kmalu nadaljevali na Pacifiku. Eisenhower je priznal, da je morda storil napako, ker ni tega objavil že pred Rusi, a so ga njegovi svetovalci prepričali, češ da je to le gola ruska propaganda. Poskuse z megatonskimi bombami je morda mogoče prikriti s tistimi pod zemljo ali na zelo oddaljenih krajih.

Pozornost spričo večmesečnih jalovih poskusov, da bi sklicali vrhunsko konferenco velesil, so poskušali obrniti drugam, čeprav je bila živa želja, da bi začeli organizirati pripravljalno konferenco zunanjih ministrov.

Hruščov je v začetku aprila 1958 pisal številnim šefom držav: tako Eisenhowerju, da poskusi že zdaj škodujejo zdravju in potomstvu (radioaktivni dež), kar dokazujejo pisma 9235 znanstvenikov iz 44 dežel. Ker imajo to orožje le tri velesile, bi bil sporazum preprost. Toda ZDA in VB so se na ponovno željo SZ od tega ogradile. SZ je 31. marca nehala izvajati poskuse in poziva obe velesili, naj se ji pridružita.

Eisenhower je 8. aprila odgovoril, da je pripravljen prenehati poskuse v vojne namene. Vendar SZ nikjer ne piše, da jih ne bo spet začela, če bodo ZDA že prej objavljene poskuse nadaljevale. Dogovoriti se je treba, da bo odslej cepitveni material rabil le miroljubnim namenom in da bo pod mednarodno kontrolo.

Hruščov je šele 22. aprila odgovoril Eisenhowerju, da SZ prekinja jedrske poskuse ne le iz skrbi za zdravje ljudi, ampak tudi zato, da bi nehali izdelovati orožje s še večjo rušilno močjo in da bi speljali razorožitev iz slepe ulice. Obljub je bilo že dovolj, zdaj ostaja le še praktično delo. Po pobudi SZ je zdaj položaj takšen, da je konec poskusov docela odvisen od vlad dveh velesil.

Eisenhowerjev odklonilni odgovor, predvsem pa ton poslanice je Hruščova razočaral. V njej ne vidi nobene pripravljenosti, da bi vlada ZDA sledila zgledu SZ, iz nje je celo razbrati dvom o resničnosti sovjetskih namenov. Nadalje se Hruščov čudi, da ima Eisenhower to za propagando.

Zapleti v zvezi z vrhunsko konferenco so se v tem času nadaljevali: ali naj bo aprila konferenca štirih zunanjih ministrov in kje, ali naj tečejo priprave le po diplomatski poti, ali ne bi zadostovala le konferenca ambasadorjev.

Dne 29. aprila je VS sklepal o resoluciji ZDA o mednarodnem kontrolnem (radarskem) sistemu v arktičnih pokrajinah (Arktična inšpekcijska cona), ki naj bi preprečil nenadni množični napad. Eisenhower je še posebej prosil Hruščova, da bi SZ ta predlog podprla. Gromiko pa je odločno zavrnil ameriški predlog, češ da je ta pro-

pagandne narave. Vprašal je, zakaj ZDA tu ne prepovedo poletov svojih z atomskimi bombami oboroženih bombnikov in čemu služi inšpekcija proti nenadnemu napadu, saj so letala iz ZDA in hočejo sama vohuniti v SZ. Kaj ko bi se na radarju pokazala le senca meteorita, in bi bilo dano znamenje za napad?

Tako je VS obravnaval dva predloga resolucije: ameriškega o kontroli na arktičnem območju zaradi preprečitve presenečenja in sovjetskega, naj letala ZDA z vodikovimi in atomskimi bombami ne letajo proti mejam drugih držav. VS zaradi veta ni mogel sprejeti nobenega.

Velika mednarodna dejavnost obeh supersil v prvih mesecih 1958 je seveda posredno vplivala tudi na posamezne države ali skupine držav. Prijateljstvo med Poljsko in Sovjetsko zvezo se je utrjevalo. Na sestanku z Gomulko je Hruščov sredi januarja 1958 pokazal veliko razumevanje za notranje razmere na Poljskem, ki »jih naši sovjetski prijatelji gotovo ne morejo vselej odobravati«. Poljska je prosila za gospodarsko pomoč. Hruščov je na to odgovoril »zelo pozitivno«. Na 11. plenumu CK konec februarja 1958 so sicer obračunali s stalinisti, na kongresu poljskih sindikatov sredi aprila 1958 pa je Gomulka nastopil proti delavskim svetom, ki naj jih nadomestijo z drugimi organi in odločno nastopil zoper stavke. Če pa bi kje izbruhnil štrajk, je to znamenje anarhije spričo socialističnih in demokratičnih svoboščin ali pa znamenje aktivnosti razrednega sovražnika.

POLJSKA

Ob trinajsti obletnici osvoboditve Madžarske je v začetku aprila obiskala državo močna sovjetska delegacija s Hruščovom. Na enotedenskem obisku so govorili o marsičem: o bratstvu in prijateljstvu obeh držav in o številnih pogodbah (o pravnem položaju sovjetskih sil na Madžarskem, o dolgoročni trgovinski pogodbi, o znanstvenem, tehničnem in kulturnem sodelovanju itd.) Poudarili so, da je Varšavski pakt pomemben dejavnik obrambe in varnosti.

MADŽARSKA

Govorili so o strnjenosti socialističnih držav v enotnem taboru na načelu medsebojne bratske pomoči, o absolutni enakopravnosti, integriteti, neodvisnosti in suverenosti. Koristno je, da se partiji kdaj pa kdaj posvetujeta. Podpiranje vsakršnih revizionističnih tokov v socialističnih in delavskih strankah je poglavitno sredstvo reakcije, zato je potreben odločen boj zoper revizionizem. Združitev Nemčije je v pristojnosti obeh suverenih nemških držav. Prvi korak naj bi bila federacija. Zaskrbljenost pa povzroča oborožitev Zahodne Nemčije z atomskim orožjem.

Za zgodovino je zanimiv govor Hruščova v Ceglédu o dogodkih na Madžarskem jeseni 1956. Vodilne osebnosti na Madžarskem so tedaj zagrešile hude napake, kar je izrabila reakcija. S podporo iz tujine je organizirala protirevolucionarne nemire in nasilje nad najboljšimi ljudmi v delavskem razredu.

»Pred nami, vodilnimi funkcionarji CK KPSZ in sovjetske vlade, je bilo vprašanje, kaj se bo zgodilo. Modrost je terjala, da prihitimo delavcem in delovnim ljudem Madžarske na pomoč. Eno je pošiljati kovine in žito ali dajati nasvete, drugo pa poslati vojsko. Ne trepeta nam roka, ko gre za obrambo pred sovražnikom, vendar smo videli, da je postal del madžarskega prebivalstva zaradi premajhne razsodnosti orodje razrednega sovražnika. Težko se je bilo odločiti. Vendar nismo mogli brezbrižno gledati, kako so opogumljene fašistične sile počenjale zverinske zločine nad najboljšimi predstavniki delovnih ljudi, kako je kontrarevolucija poskušala utopiti socialne in politične pridobitve madžarskih delovnih ljudi v človeški krvi. Ko smo torej sklenili poslušati klic madžarskih delovnih ljudi, delavcev in delavske vlade ter priti na pomoč, smo vedeli, da bodo sovražniki delavskega razreda — imperialistična reakcija — poskušali naša dejanja zlorabljati za tuje cilje. Upali pa smo, da nas bodo delavski razred in delovni ljudje Madžarske in napredni ljudje vsega sveta razumeli.«

Podobno je govoril Hruščov tudi naslednji dan in zagrozil: »Če bo prišlo do kakšne nove provokacije zoper katerokoli socialistično državo, bodo imeli provokatorji opraviti z vsemi socialističnimi državami, in SZ bo takoj priskočila na pomoč!«

Ko so v ZRN sredi aprila podpisali več pogodb s SZ, je prvi namestnik v ministrskem svetu Sovjetske zveze Mikojan poudaril, da so te pogodbe prvi korak k izboljšanju medsebojnih odnosov in k miru v Evropi. Odločno pa je nasprotoval oborožitvi ZRN z atomskim orožjem. SZ ni nikdar sovražila Nemčije, zakaj je torej zdaj ZRN proti načrtu Rapackega? Zunanji minister von Brentano je odgovarjal, da je Mikojan povedal nekaj bridkih resnic, pozdravlja pa vsak korak, ki bi odstranil nezaupanje in strah. Poudaril je, da se je ZRN pripravljena odpovedati slehernemu, tudi atomskemu orožju, če bodo isto storile tudi SZ in druge države. (!)

ZRN

Dne 31. januarja 1958 so v ZDA vendarle uspešno izstrelili svoj prvi satelit Explorer 1. Dr. Wernher von Braun, nemški znanstvenik in odločilni sodelavec pri nekdanjem Hitlerjevem načrtu za V 1 in V 2, ki so ga ZDA »odpeljale« konec vojne, je ob tej priložnosti previdno izjavil, da je Explorer le tekmec v pripravi; Združene države Amerike bodo potrebovale še najmanj pet let, da dohitijo sovjetsko prednost v razvoju raket.

ZDA

V ZDA je bilo prav v tistem času 5,2 milijona brezposelnih, torej največ v zadnjih šestnajstih letih, 3 in pol milijona teh je prejemalo podporo. Izstrelitev drugega satelita v ZDA 5. marca se ni posrečila.

Konec februarja 1958 je bilo zadnje zasedanje skupščine nadnacionalne zveze za premog in železo (Montanunion). Marca se je

združilo z Evropsko gospodarsko skupnostjo in z Evropsko atomsko skupnostjo.

Na Bližnjem vzhodu je zanimiv Egipt. Skoraj ves januar 1958 so potekala pogajanja s SZ, in bila je sklenjena pogodba o gospodarskem in tehničnem sodelovanju. Tako je torej SZ le prodrla v ameriško interesno sfero! 1. februarja 1958 so v Kairu razglasili Združeno arabsko republiko (ZAR) z združitvijo Egipta in Sirije. V razglasu je bilo poudarjeno, da je to tabor arabskega nacionalizma in da pomeni pot Arabcev v suverenost in svobodo. Ena zastava, ena vojska, en narod. Pridružijo se lahko samo arabske države. Oba parlamenta sta 5. februarja izglasovala skupno začasno ustavo, po kateri ima vsaka pokrajina svoj izvršni svet, njegov predsednik pa določi kandidate za predsednika republike. Ker je bil Naser edini kandidat, je postal po referendumu na predlog sirskega predsednika prvi predsednik ZAR.

ZDRUŽENA ARABSKA REPUBLIKA IN ARABSKA FEDERACIJA

Jemen je bil že 6. februarja za priključitev na federativni podlagi, vendar s pogojem, da ostane monarhija.

Dne 5. februarja so objavili, da sovjetsko posojilo Egiptu (200 milijonov dolarjev) ne postavlja nobenih političnih ali vojaških pogojev. Odplačilo v dvanajstih letnih obrokih se začne šele po pošiljki sovjetskih strojev in surovin, to pa bo trajalo najmanj štiri do pet let. Obresti so bile 2,5 %.

Toda ZAR ni pritegnila nobene druge arabske države. 14. februarja 1958 sta Jordanija in Irak ustanovila arabsko federacijo, v kateri je vsak ohranil svojo neodvisnost, vojski obeh držav pa sta se združili v arabsko armado. Na čelu države je bil iraški kralj. Tako je štela ta nova federacija, h kateri tudi ni pristopila nobena država več, 6 in pol milijona prebivalcev, ZAR pa 27 milijonov.

Libanon je 18. februarja izjavil, da se ne bo priključil nobeni od arabskih zvez. Isto je 1. marca izjavila tudi Saudska Arabija, pač pa se je 2. marca Jemen odločil priključiti ZAR. 6. marca so sestavili vlado ZAR (14 Sircev in 24 Egipčanov). 8. marca pa je bila sprejeta ustava. ZAR je zajemala Egipt, Sirijo in Jemen. Obsegala je 1 366 000 km² in štela 31,8 milijona prebivalcev.

Arabski svet na Bližnjem in Srednjem vzhodu torej ni bil enoten. Neposredno je bilo čutiti vpliv SZ, posredno pa ZDA.

Očitnejši pa je bil vpliv ZDA v Indoneziji, kjer je prišlo 10. februarja 1958 do prevrata mladih polkovnikov na Sumatri, ki so od predsednika države Sukarna zahtevali novo vlado. Vlada je prevratnike pozaprla, vendar se je takoj oglasil Dulles. Trdil je, da imajo v Sukarnovi vladi besedo komunisti, ZDA pa želijo vlado, ki bo ustavna in bo ustrezala koristim ljudstva. Zunanji minister Suharto mu je odgovoril, da naj se ZDA ne vmešavajo v notranje azijske zadeve. Revolucionarni svet

INDONEZIJA

na Sumatri pa je postavil nasprotno vlado centralni vladi na Javi, ki naj bi naredila konec Sukarnovemu konceptu demokracije.

Očiten namen, da ohranijo svoje interesne sfere, so pokazale ZDA tudi na Koreji. Tam je vlada Ljudske demokratične republike Koreje 5. februarja predlagala umik vseh tujih sil iz vse Koreje, da bi bilo mogoče izvesti demokratične volitve. S predlogom se je strinjala tudi LR Kitajska, ki je sredi februarja obljubila, da bo tudi umaknila svoje prostovoljce do konca leta. Ko pa je SZ 20. februarja zahtevala umik ameriških sil iz Južne Koreje, ZDA niso hotele o tem ničesar slišati.

KOREJA

2. SEDMI KONGRES ZKJ

Dober mesec pred kongresom je odprto pismo izvršnega komiteja CK ZKJ ostro grajalo negativne pojave v družbenem življenju. Pismo je poudarilo, da resne negativne pojave v političnem, gospodarskem in družbenem življenju odpravljamo le občasno ne pa sistematično. Posamezniki v organih in podjetjih kažejo močne partikularistične težnje, prave kritike ni itd. Veliko je šovinističnih tendenc, čutiti je pomanjkanje političnega dela v sindikalnih organizacijah, pri številnih komunistih je preveč oportunizma itd. Mičunović piše v svojih spominih, da je partijski vrh v SZ neugodno ocenil nekatere postavke v načrtu novega programa ZKJ. Sovjetska partija na kongres ne bo poslala svoje delegacije. Poglavitni očitki so bili v tem, da načrt programa nasprotuje ideji o enotnosti mednarodnega delavskega gibanja, da se odmika od sprejetih dogovorov in od manifesta miru na moskovskem posvetovanju. Očitki so bili nadrobneje znani že 17. aprila. Reči moramo, da so bili pretirani, »umetno« sestavljeni, v ničemer niso zaostajali za verskimi dogmami, predvsem pa jim je botrovala nestrpnost. Oglejmo si jih po vrsti.

1. Neznanstvena, nemarksistična in neleninistična je jugoslovanska teza, da je pot iz kapitalizma v socializem mogoča v obliki revolucionarnega procesa (evolucija), ne pa samo z revolucionarno spremembo.

2. Napačno je govoriti o »dveh vojaških blokih« kot vzrokih političnih napetosti. Vzrok tiči v obstoju dveh različnih sistemov, napak je očitati socialističnemu bloku hegemonizem, kar velja samo za imperialistični blok.

3. Teza o »odmiranju države kot današnji neposredni nalogi« ni dosledna. Država kljub uničenju izkoriščevalskega razreda ne more odmreti takoj, saj je še potrebna (varstvo pred imperialisti, niso še odpravljene globoke razlike med umskim in telesnim delom, ki po zmagi socializma še ostajajo, potrebna je stroga kontrola).

4. Pojem »proletarski internacionalizem« je prikazan napačno kot ideološki monopolizem ali politični hegemonizem. Osnutek brani »nacionalni komunizem«. Označiti nesebično pomoč SZ na Madžarskem za hegemonizem pa pomeni prelom s pojmom proletarskega internacionalizma.

5. Marksizem, leninizem ne zanika možnosti, da bi ta ali ona KP ali kaka socialistična stranka prevzela vodilno vlogo. Toda vodilno vlogo CK KPSZ je moskovska deklaracija novembra 1957 »docela potrdila«.

Na ljubljanski kongres od 22. do 26. aprila 1958 sta poslala vzhodni blok in LR Kitajska samo opazovalce (ambasadorje). Ti so se vedli zelo čudno in zapuščali kongresno dvorano.

Oglejmo si na kratko še Titov govor, ki je hkrati nekakšen zelo zanimiv historiat. Takoj na začetku je poudaril, da pri sporu ZKJ s sovjetskim vodstvom ni šlo za kake temeljne razlike, marveč samo za to, da se Jugoslavija podredi stalinistični politiki. Stalinova zastraševalna zunanja politika je tudi na Zahodu sprožila poskus, da bi uporabili prisilo. Tako je nastal NATO, da bi dosegli zahodno svetovno prevlado »na podlagi moči« in kot odgovor na Varšavski pakt.

Po Stalinovi smrti je SZ poskušala najti vsaj delno rešitev mednarodnih problemov. To je vodilo do zmanjšanja napetosti in izolacije SZ, kar pa je Zahod štel samo za sovjetski manever. Še vedno pa so številne države, med temi tudi Jugoslavija, trdile, da se dajo mednarodni problemi rešiti miroljubno, ne pa z močjo in s prisilo. Odnosi Jugoslavije do zahodnih držav so še vedno dobri, zboljšujejo pa se tudi odnosi s SZ in z državami ljudske demokracije. Nastal pa je nov problem pravih odnosov med socialističnimi državami. Tega niso mogli rešiti ne Stalin ne njegovi slepi privrženci, ker ne upoštevajo nobenih specifičnih posebnosti in zgodovinskega razvoja držav. Trdili so in trdijo, da je socializem »izvozno blago, razvijati ga je mogoče le v standardnih oblikah itd.«. To pa je v socialističnem razvoju prineslo resne posledice.

Le s težavami so se v letih od 1955 do 1957 odnosi med Jugoslavijo in SZ normalizirali, na žalost pa v nekaterih socialističnih državah nezaupanje do Jugoslavije še ostaja, zato ne ocenjujejo pravilno socialistične narave Jugoslavije. Težko je razumeti to kratkovidnost in netaktnost. Obtožujejo nas, da nismo internacionalisti in da nismo v socialističnem taboru. Marksizem-leninizem se razvija, njegova praksa se širi. Internacionalizem je praksa, ne pa beseda in propaganda. Nekdanje oblike sodelovanja v internacionalističnem taboru so zastarele, navezovati je treba dvostranske odnose. To omogoča razvoj vseh socialističnih sil ter nastajanje novih oblik in izkušenj, ki morejo rabiti socializmu in sproščati ustvarjalnega duha. Zato nismo podpisali deklaracije dvanajstih partij v Moskvi. Odpraviti je treba metodo ukazovanja, sprostiti vzgojne naloge in praktično ustvarjanje. To je treba prenesti tudi v gospodarstvo kot samoupravljanje. Po stalini-

stični teoriji država ne odmira, temveč se vedno bolj uveljavlja na vseh področjih družbenega življenja. Če je to res, potem to pelje samo v stopnjevanje birokratizma, državnih in hegemonističnih deformacij, kar bo hromilo razvoj socializma in pristnih odnosov med narodi.

Ljubljanski kongres se je uspešno končal, izvolili so novo partijsko vodstvo. Toda 5. maja 1958 je CK KP Kitajske v svojem glasilu napadel stališče jugoslovanskih komunistov s člankom »Moderni revizionizem je treba kritizirati«.

To so bili hudi napadi na novi program ZKJ! Očitali so mu, da je protimarksističen, protileninističen ter vseskozi revizionističen. Članek trdi, da je v Jugoslaviji država nad razredi, da zagovarja reakcionarni meščanski nacionalizem, monopolizem, monopolistični kapitalizem in odpravlja temeljne razlike med kapitalističnim in socialističnim sistemom. Brez proletarske revolucije in diktature proletariata ni socializma. Program slabi proletarsko diktaturo in poveličuje kapitalizem, imperialistično državo in imperialistični tabor.

Resolucija IB iz junija 1948 je pravilna, ni pa pravilna tista iz novembra 1949. Od leta 1954 se SZ in druge dežele socialističnega tabora trudijo, da bi izboljšale odnose z Jugoslavijo. To je bilo prav in potrebno, toda jugoslovanski voditelji so te napore zasmehovali. Med dogodki na Madžarskem so hoteli razbiti enotnost socialističnega tabora pod krinko nasprotovanja stalinizmu. Podpirali so odpadnike Nagyjeve skupine, na zadnjem kongresu pa so izdelali sistematično revizionistični program.

Dne 9. maja je sledil jugoslovanski odgovor. KP Kitajske uporablja metode IB, vtika se v notranje zadeve Jugoslavije, bori se proti Jugoslaviji. Kljub temu je ZKJ za prijateljske odnose in za sodelovanje s socialističnimi deželami na načelu socialističnega internacionalizma. Kitajske metode se popolnoma nič ne razlikujejo od metod Informbiroja. Kljub obsodbi IB zaradi pritiska nismo odstopili od svojih temeljnih načel ne v notranji ne v zunanji politiki. Novi program ZKJ velja samo za jugoslovanske komuniste. Drugi ga lahko kritizirajo, nihče pa ne more od nas zahtevati, da se moramo odpovedati načelom, ki so za nas najboljša in najučinkovitejša.

Dne 9. maja se je oglasila uradna kritika moskovske Pravde.

1. Več tez v programu pomeni pravo revizijo marksizma-leninizma. To velja predvsem za presojo pomembnejših vprašanj, na primer sedanjega mednarodnega položaja, dveh svetovnih sistemov (taborov), pomena izkušenj v graditvi socializma v SZ in drugih državah, vloge KP in socialističnih držav pri graditvi nove družbe, razvoja marksistično-leninistične teorije in boja za meščansko ideologijo itd.

2. Program ZKJ slabi enotnost komunističnih in delavskih partij ter enotnost socialističnih dežel. Zato KPSZ tudi ni poslala svoje delegacije na kongres. Na kongresu so nam očitali, da hočejo imeti druge KP »ideološki monopol«, da se vtikamo v njene notranje zadeve,

iz naše kritike niso povzeli pravih sklepov. Histerično so nas napadali, očitali so nam, da hoče SZ po vojni zavladati nad drugimi narodi, da je kriva za mednarodno napetost, da je njena politika izgovor za nastanek NATO, da je SZ izolirana. Zahvaljevali so se za pomoč ZDA. Zakaj pa je bila dana ta pomoč več sto milijonov dolarjev? Ali je to plačilo, ker je Jugoslavija omajala enotnost socialističnih držav in komunističnih partij? Imperialisti ne dajo nikomur ničesar zastonj.

3. Nikomur ne vsiljujemo svoje državne in družbene ureditve ter ideologije, tudi prijateljske in gospodarske pomoči ne.

To so Sovjeti pokazali že 11. maja, ko so odpovedali obisk predsednika prezidija vrhovnega sovjeta SZ maršala Vorošilova v Jugoslaviji.

Zgodovinarju se ob tem — in tistem, kar je še sledilo — neprestano vsiljuje prispodoba starih ideoloških verskih bojev, ki so bili včasih tudi zelo krvavi. Tista stran, ki je samo »verovala«, da ima prav, je bila zmerom najbolj nasilna.

Toda kaj je dejal Nehru 12. maja 1958? Zločin Jugoslavije je v tem, da se ne drži čisto natančno linije drugih KP. Zato je bila obsojena. To je podobno verskemu sovraštvu zaradi odmikanja od »pravovernosti«. V zadnjih letih so se zgodile številne spremembe v socialističnem svetu. To so imenovali liberalizacijo ali demokratizacijo ali pa kar Mao Ce-tungovo teorijo: pustite cveteti stotim cvetovom in stotim mnenjem. Kar pa se je zdaj zgodilo, je odmik od tega. Cvetlice, ki hočejo cveteti (po svoje), so postale plevel. Nestrpnost v socialističnih državah je nastala zaradi okostenele ideologije v socializmu. Ta okostenela ideologija pomeni hočeš nočeš vmešavanje v notranje razmere drugih držav.

II. KREPITEV NACIONALISTIČNIH GIBANJ V AFRIKI IN AZIJI

1. PROPAD IV. REPUBLIKE IN FRANCOSKA RENESANSA

Francoski parlament je konec januarja 1958 sprejel okvirni zakon za Alžirijo, po katerem je ta sestavni del francoske republike, ki ji zagotavlja »alžirsko osebnost«. Nekaj dni poprej je minister za Alžirijo Lacoste obljubil, da bodo ustavili ogenj, če bodo uporniki odložili orožje.

Že sredi januarja 1958 je prišlo do pomorskega incidenta. Dve francoski vojni ladji sta ustavili jugoslovansko ladjo »Slovenijo« na poti Reka—New York in jo odpeljali v alžirsko pristanišče Oran. Tam so francoske oblasti zaplenile 150 ton orožja, nato pa je ladja nadaljevala pot. Posadka ladje in maroške oblasti so trdile, da je bilo orožje namenjeno v Jemen in da bi ga pretovorili v Casablanci. Jugoslovanska vlada je nemudoma protestirala zaradi kršitve svobodne plovbe, kar je v mirnem času povsem nedopustno, in zahtevala vrnitev orožja in vračilo škode. Francoski zunanji minister Pineau pa je zatrjeval jugoslovanskemu veleposlaniku, da gre za tihotapljenje orožja in da natančno vedo, da je bilo orožje sredi septembra kupljeno v Pragi pri nekem tihotapcu, ki dela za alžirsko osvobodilno gibanje. Orožju so sledili, in natanko vedo, kam je bilo namenjeno; čudno je tudi, da je ladja, namenjena v Jemen, plula v smeri Reka—Casablanca. Francoska vlada globoko obžaluje, da Jugoslavija dovoljuje takšno tihotapstvo na svojem ozemlju in da so francoske oblasti že nekoč poprej (avgusta 1957) zaplenile v Casablanci neko jugoslovansko ladjo z orožjem za Alžir.

Dne 7. februarja 1958 se je vodstvo alžirskega osvobodilnega gibanja (fronta za nacionalno osvoboditev — FLN) preselilo iz Tunisa v Kairo. 17. marca je angleška vlada sklenila, da je treba vojno v Alžiriji ustaviti, ker ta slabi delež Francije pri obrambi Zahoda in škoduje ugledu Zahoda in vsega sveta.

Francosko obrambno ministrstvo je v začetku maja 1958 objavilo, da so imele njihove oborožene sile v Alžiriji od 1. novembra 1954 naprej že 6000 padlih, alžirski nacionalisti pa 628 000. Po oceni ministrstva je bilo v Alžiriji 23 500 aktivnih »upornikov«, simpatizerjev pa približno 30 000. Samo v aprilu leta 1958 je bilo ubitih 3000 »upornikov«.

Začetek maja 1958 je padla francoska vlada in dvema uglednima mandatarjema, Bidaultu in Plevenu, se ni posrečilo sestaviti nove. Francoska »čast in slava« sta bili omadeževani, saj je padla huda senca nesposobnosti na armado, ki je izgubila že Dien Bien Fu, vsa Alžirija pa je bila v ognju. Ostalo je kljub temu še upanje v sicer neenotno vodeno vojsko, v kateri so bile med generali velike razprtije in pa v neprestano ponujajočega se de Gaulla. Toda, ta je zahteval vso oblast zase, čemur so vsi generali, politiki in veliki francoski kapital nasprotovali.

Novo vlado je sestavil Pflimlin in 13. maja je bila njena investitura. S to vlado pa niso bili zadovoljni generali, češ da namerava navezati stike z alžirskim osvobodilnim gibanjem. Težko verjamemo, da je alžirsko osvobodilno gibanje prav v tem času po naključju likvidiralo tri, že dalj časa ujete nižje častnike francoske vojske. Kakorkoli, vsi ti razlogi so pripeljali še istega dne, 13. maja, v Alžiru do hudih demonstracij francoskih naseljencev, ki so zahtevali odstop nove, Pflimlinove vlade in da naj vojska prevzame oblast.

Komandant 10. padalske divizije, general Massu, je 30 000 demonstrantom prebral telegram predsednika republike Cotyja, da naj sestavi v Alžiru civilni in vojaški odbor za javno blaginjo (Comité de salut public). Dalje je telegram navajal, da se bodo v Parizu trudili sestaviti tako vlado, ki bo sposobna obdržati Alžirijo kot sestavni del Francije, od armade pa, naj bo krepko na strani množic in predsednika republike. Ali je bil telegram resničen ali ne, ni jasno, dejstvo pa je, da je zvečer istega dne vrhovni poveljnik francoskih enot v Alžiriji, general Salan, s pojasnilom, da je dobil tak ukaz še od prejšnje vlade, prevzel oblast v svoje roke in prosil ljudi, da naj mu zaupajo. Naslednjega dne je pravkar ustanovljeni Odbor pozval, naj počakajo še na generala Soustella, ki pa so ga prav takrat, kot nasprotnika vlade, priprli v Parizu, a mu je kmalu uspelo prebežati v Alžir.

Toda Odbor je še bolj odkril svoje karte. Prosil je de Gaulla, naj »preneha s svojim molkom«, kajti le on lahko postane rešitelj. Mobilizirati je treba vse sile in dokazati svetu, da je združeno alžirsko prebivalstvo pod francosko zastavo sposobno manifestirati bratstvo med francoskim in muslimanskim prebivalstvom. Istega dne, 14. maja, je »previdni« predsednik Coty v pismu pozval vojsko, naj izpolnjuje vse ukaze francoske vlade. Kljub temu lahko danes rečemo, da se je alžirski puč generalov, vsaj na začetku, naslonil na de Gaulla. General Salan je namreč prevzel vodstvo nad obrambo reda in nad vsemi vojaškimi operacijami, medtem ko je odbor za javno blaginjo

poudaril, da bo varoval Alžirijo pred slehernim manevriranjem Pflimlinove vlade. Zvečer tega dne je general Massu še zahteval, naj namesto Pflimlinove vlade sestavijo resnično vlado »javne blaginje« in da upa, da bo de Gaulle prevzel oblast.

Demonstracije v Alžiriji pa so se nadaljevale. Kaj pa Pariz? Tu je Pflimlinova vlada 13. maja takoj okrepila varnost, začela je zapirati nepomembne desničarje, spravila generala Soustella v hišni pripor in pretrgala vse stike z Alžirijo. Generalu Salanu je ukazala, naj v Alžiriji ohrani red. Izjava vlade je obljubljala razne reforme. Iz Alžirije pa se ne misli umakniti. Uporniki v Alžiriji dobivajo pomoč od zunaj, ko pa bo ta ustavljena, bo vlada izbrala pravi trenutek »za pogajanja samo o koncu ognja in brez političnih pogojev«. »Zdaj je v Alžiriji državljanska vojna, in kakšne so njene koristi?«

Pflimlinovo vlado so podpirali ugledni politiki. Bidault je svetoval, naj ne ustavi ognja v Alžiriji, in dejal, da armada v Alžiriji zastopa čast naroda. Že 15. maja so vlado podprli krščanski in socialistični sindikati, ker da vlada varuje republiko pred nevarnostmi z leve in desne. Komunistični sindikati niso ravnali jasno. Pripravljeni so bili govoriti s silo (proti komu?), obžalovali pa so neenotnost sindikata. Tistega dne so stopili v vlado tudi vodilni socialisti — Mollet kot podpredsednik in Moch kot novi notranji minister.

Končno se je 15. maja oglasil tudi de Gaulle. Bil je pripravljen prevzeti oblast v republiki, saj da so problemi za strankarski sistem prehudi. V Parizu so se začele velike manifestacije za de Gaulla. Ponovno so se oglasile levičarske stranke in njihovi sindikati.

Vsi socialisti (tudi frakcije) in njihovi sindikati so bili zoper državni udar in izjavo de Gaulla. O generalu so trdili, da so ga podprli nekateri vojaki in da nasprotuje predsedniku republike. Prav zato je socialistična stranka sama stopila v vlado. Komunisti in njihove frakcije so bili zgovornejši. Poudarjali so, da je de Gaulle končno le snel masko, saj hoče osebno oblast in vojaško diktaturo. Gre za to, ali nadaljevati državni udar in v Franciji uvesti fašizem, nadaljevati vojno, večati revščino delavcev in uničiti demokracijo. Alžirski puč se nikakor ne sme prenesti v Pariz.

Dne 16. maja 1958 so komunistični, socialistični in katoliški sindikati soglasno posvarili pred de Gaullovo izjavo in poudarili potrebo po obrambi demokracije in svobode. Francoska skupščina je v noči od 16. na 17. maj izglasovala zakon o izjemnem stanju (tri mesece za Francijo) (462 : 112). Za zakon so glasovali tudi komunisti, socialisti in radikalni socialisti. Pflimlin je zakon utemeljeval s tem, da so se 13. maja demonstracije v Alžiriji sprevrgle v puč. Sedež generalnega guvernerja je bil uničen, kmalu zatem so ustanovili odbor za javno blaginjo (generali, ki imajo del odgovornosti za dogodke). Vodstvo tega odbora je prevzel general Massu, da bi preprečil izgrede in ohranil zvezo z legalno oblastjo. Ne more pa še nič natančnega reči o tem generalu.

Dne 13. maja je še bivši ministrski predsednik Gaillard naročil generalu Salanu, naj prevzame skrb za red, in Massu se je pokoril njegovim ukazom. Salan je nato zvečer odstranil nekaj civilnih funkcionarjev, vendar se ni poprej posvetoval z vlado, kar je sprožilo zapleteno vprašanje, kakšno mesto gre pri narodu vojaškim oblastem. Vojska se je junaško borila, je dejavnik enotnosti. A zdi se, da so nekateri vojaški predstojniki prekoračili odlok, in dolžnost vlade je, da temu nasprotuje.

Vlada delno razume razburjenje alžirskih Francozov, ki jim je bilo rečeno, da se vlada zavzema za politiko popuščanja. Toda to ni res, zato vlada slovesno protestira. Kleveto so zasnovali tisti, ki so sistematično pripravljali upor proti državi in zasejali uporništvo v Alžiriji in Franciji.

Vlada je aretirala 48 ljudi, sklenila razpustiti nekatere družbe in nato razglasila izredno stanje. Vlada poziva republikansko in nacionalistično večino, naj branita republikanske svoboščine in narodovo enotnost. Ob tej priložnosti je Guy Mollet pred skupščino postavil de Gaullu troje vprašanj. 1. Ali priznava sedanjo vlado kot edino zakonito? 2. Ali ne odobrava ustanovitve odbora za javno blaginjo v Alžiriji? 3. Ali bi se — kot vsak kandidat — predstavil skupščini in ji razložil svoj program, če bi bil povabljen, naj sestavi vlado? Ali bi prevzel odgovornost pred skupščino, če bi funkcijo dobil, in če ne, ali bi se takoj umaknil?

Dne 17. maja je končno prispel v Alžirijo Jacques Soustelle, socialni republikanec in bivši guverner Alžirije. Z letalom je zbežal v Ženevo in od tam v Alžirijo. Tam so ga slovesno sprejeli Salan, Massu in člani odbora za javno blaginjo. Bilo je veliko govorov. Pred množico demonstrantov v Alžiru je 19. maja dejal, da je bil pred tremi dnevi že v parlamentu v Parizu, vendar pod nadzorstvom policije. Odločil se je vrniti v Alžirijo in v njeno službo, v intervjuju pa je poudaril, da pred kratkim ni govoril z de Gaullom in da ne bo stopil v odbor za javno blaginjo. Ne ve sicer, kaj bi delal, verjetno pa bi moral spet navezati stike s francosko domovino, za kar pa bi bil najbolj primeren de Gaulle. Na koncu je vzkliknil francoski republiki, francoski Alžiriji in tudi de Gaullu. Ni težko uganiti, na čigavi strani je bil Soustelle, poskušal pa je obvarovati legalno kontinuiteto Pariz—Alžir, ki jo je centralni odbor za javno blaginjo v Alžiriji že dan pred začetkom demonstracij precej odločno pretrgal.

Problem je bil vse bolj jasen. Nič brez Pariza, vendar proti Pflimlinovi vladi, ki so jo podprli komunisti za francosko Alžirijo; to pa naj reši de Gaulle, čeprav je imel proti sebi veliko nasprotnikov. Brzojavka centralnega odbora za javno blaginjo je 18. maja ostro napadla predsednika republike Cotyja in Pflimlinovo vlado zaradi katastrofalne politike in zaradi zapiranja uglednih osebnosti, ki so se solidarizirale s francosko Alžirijo, zaradi odpusta načelnika generalnega štaba in več generalov, izglasovanja novih 80 milijard frankov kre-

ditov itd. Vlado docela podpirajo komunisti, to pa da je poglavitna nesreča in nevarnost.

Dne 19. maja se je oglasil v intervjuju de Gaulle. Dejal je, da je že pred tremi leti izjavil, da bo začel služiti domovini, ko bo pretrgal molk. Napočila je prava nacionalna kriza in prišel je trenutek, ko lahko Franciji neposredno pomaga. Ne istovetim se z nobeno stranko ali organizacijo, »človek sem, ki pripadam vsem in nobenemu«.

V: Ali ste pripravljeni prevzeti oblast v republiki?

O: Pripravljen sem prevzeti pooblastila republike, če jih ta prenese name.

V: Kaj misli o položaju v Alžiriji in ali ne bo njegova vlada še povečala nemirov?

O: Ti ljudje so že dolgo vedeli, da sedanja politika vodi do Dien Bien Fuja. »Kaj smo mogli drugega, kot da smo se uprli.«

V: Nekateri se bojijo, da bi omejili republikanske svoboščine — če bi prišli na oblast.

O: Ali bom po 67 letih postal diktator?

V: Ali bo pomiril sprte politične skupine?

O: Če hočem biti razsodnik, moram biti prej za to imenovan in deliti oblast razsojanja. Zdaj tega nimam, in noben sodnik ne more soditi, če prej primera ne preišče.

V: Guy Mollet je vprašal v parlamentu glede morebitnega postopka, kako bi prišli na oblast.

O: Jaz ga cenim. Med vojno je bil aktiven borec za Francijo in svobodo, vse je tvegal. Potem ga nisem več srečal, zasledujem pa njegovo politično moč. Pri sedanjih režimih ne more imeti uspeha noben častivreden človek.

Če bi hotel de Gaulle nastopiti, bi bil potreben izreden postopek. Če bi nastopil, bi tudi takoj povedal, kakšen postopek. Smo pred velikimi težavami in grožnjami, vendar imamo dobre karte v rokah: naše gospodarstvo, visoko število rojstev, našo francosko tehniko, našo nafto v Sahari.

De Gaulle je brez dvoma snubil Soustella. Francosko ministrstvo za informacije je trdilo, da se boji v Alžiriji nadaljujejo, to pa je Salanov štab naslednjega dne zanikal.

Dne 20. maja je parlament že tretjič dal vladi pooblastila, za kar so glasovali tudi komunisti in socialisti. Vendar je polnomočje dobil Salan, ne pa minister za Alžirijo. Pflimlin je takoj izjavil, da uživa Salan popolno zaupanje in da je le pod pritiskom dogodkov izdajal odloke na svojo roko. Njegova pooblastila naj vzpostavijo normalne razmere med Parizom in Alžirijo. Odbor za javno blaginjo sestavljajo osebnosti, ki so za republikanske ustanove, so pa med njimi tudi ekstremisti. Vojska je uvedla zakoniti red, in »gibanje je minilo brez prelivanja krvi«.

To seveda ni bilo čisto res, res pa se je Pflimlin nagibal k de Gaullu. Tudi Mendès-France je bil v parlamentu že milejši. Očital mu

je le, da je zapravil pravi trenutek za posredovanje med evropsko Francijo in severno Afriko in da je s svojim »gibanjem« spravil Francijo na rob državljanske vojne. Pflimlin je svetoval, naj se dokončno loči od upornikov (odbora za javno blaginjo) in da ne sme dajati orožja generalom, da ga ti ne bi uporabili proti zakoniti vladi.

Dne 20. maja sta množici v Alžiru spregovorila Salan in Soustelle. Prvi je poudaril, da je de Gaulle prejšnji dan dejal, da se morda začenja prerod. Vi hočete ostati Francozi in ste prepričani o naši zmagi. Drugi je povedal, da morajo vsi Alžirci, ne samo Evropejci, dobiti iste pravice in dolžnosti. »Zgodovina uči, da je najbolj preproste ideje najbolj težko razumeti.«

Tistega dne je dobila francoska sredozemska vojna mornarica dnevno povelje, naj prestopi na stran generala Salana. Puč je torej še trajal. Takrat se je oglasil ugledni Le Monde in svetoval Pflimlinu, naj naveže stik z de Gaullom. Svoje mnenje je povedal tudi voditelj alžirskega osvobodilnega gibanja Ferhat Abbas. Trdil je, da se je de Gaulle zaradi koristi Francije obrnil zoper sterilne interese francoskega parlamentarizma in da se bo morda začela nova doba sodelovanja in enakopravnosti z nekdanjimi kolonialnimi narodi. Ta boj za osvoboditev med vojno je nekakšen zgled tudi za muslimane v Alžiriji, ki se hočejo rešiti francoskega gospostva.

Vsaka rešitev pogajanj z de Gaullom mora temeljiti le na neodvisnosti Alžirije. Toda odbor za javno blaginjo je takoj sporočil alžirskim poslancem v Parizu, da sta mogoči samo dve poti: vlada pod de Gaullom in sodelovanje z uporniki. Tako je ministrski svet začel oblikovati ustavne reforme. V velikem govoru po radiu je Pflimlin 23. maja povedal, da so potrebne spremembe, vendar morajo biti zakonite. Ne bo dovolil, da bi del naroda vsiljeval svojo voljo vsej državi. Vlada soglaša z vsemi reformami, ki so potrebne.

Naše ustanove delajo slabo. V enem letu so bile tri vladne krize, vsaka je trajala več tednov. V dvanajstih mesecih je bila Francija tri mesece brez vlade. Vlada mora imeti avtoriteto in kontinuiteto. Za prvo je nujno, da se prenesejo obsežne funkcije parlamenta na vlado. Zato bo dobila vlada pravico do veta na vse predloge iz parlamenta, ki bi ovirali razširitev pravic vlade. Drugo pa pomeni, da vlada ne sme obstajati le nekaj mesecev, saj tako ne more na nobenem področju doseči ničesar. Utrditi je treba novo francosko Alžirijo z močno republikansko oblastjo in kontinuiteto v Parizu.

Dne 23. maja so imenovali mešani centralni odbor za javno blaginjo za vso Alžirijo in Saharo, ki naj bi obnovil veličino in neodvisnost domovine ter postavil na oblast generala de Gaulla. Zakaj? Vedeti je treba, da je 21. maja prišlo do puča tudi na Korziki, kjer je bil imenovan odbor za javno blaginjo.

Pflimlin je povedal, da so dogajanja na Korziki zelo resna in da so prevratniki (civilna oblast in vojska) zasedli prefekturo in podprefekturo ter prevzeli oblast. Trdil je, da je puč drugačen kot v Alžiriji

in da gre za početje hujskačev, ki jih bo doletela kazen. O tem je poslal brzojavko de Gaullu tudi dotakratni minister za Alžirijo Lacoste; izrazil je domnevo, da so generala Salana in nekatere nepolitične ljudi v Alžiriji izigrali nekateri vročekrvneži in oficirji. Zdaj se nadaljuje na Korziki tisto, kar se jim je ponesrečilo v Alžiriji. De Gaulle ga je prosil, naj napravi red, on pa mu namerava povedati imena treh neodgovornih ljudi.

Korzičani so bili kaznovani samo s tem, da je francoski parlament vzel poslansko imuniteto korziškemu poslancu Arrighiju, ga suspendiral poslanskih časti.

V noči od 26. na 27. maj je dobil Pflimlin de Gaullovo pismo s predlogom za sestanek, v kar je Pflimlin privolil, da bi preprečili državljansko vojno. Od de Gaulla je zahteval, naj zastavi vso avtoriteto za preprečitev vstaje, vendar tega zagotovila ni dobil. Predlagal je le, naj se zahteva reši legalno.

Dne 27. maja je de Gaulle izjavil, da zavrača vsakršen nered, Pflimlin mu je bil za to hvaležen, ni pa mu bila všeč de Gaullova dvojna igra, saj se je bil pripravljen sestati z zastopniki strank, da bi izvedel, s kakšnimi pogoji bi mogel sestaviti vlado. Toda Pflimlin je poudaril, da bo mandat, ki mu ga je dala skupščina, vrnil samo njej (torej ne de Gaullu!).

De Gaulle je tudi 27. maja izjavil, da je že prejšnji dan začel pravni postopek za sestavo republikanske vlade, ki bi mogla zagotoviti neodvisnost dežele. Poudaril je tudi, da zaupa komandantom v Alžiriji (Salanu itd.).

Dne 27. maja je parlament sprejel reformo ustave, ki jo je predlagal Pflimlin. V noči na 28. maj pa je Pflimlinova vlada odstopila. Ostavko je Coty sprejel šele 31. maja.

Nesporno je, da so se tri najvišje francoske republikanske ustanove — predsednik republike, vlada in strankarski parlament — v strahu pred »komunistično revolucijo« uklonile »rešilnim predlogom de Gaulla«. Žal mi ni bilo na voljo vse dokumentarno gradivo o velikih zakulisnih bojih, vendar si moremo o vsem tem le ustvariti neko podobo. Na Pflimlina so se začeli že 21. maja zakulisni pritiski, naj kot Francoz čuti dolžnost vprašati de Gaulla, ali bo svojo avtoriteto zastavil za navezavo normalnih odnosov med Parizom in Alžirijo. Če bo de Gaulle to zavrnil, bo dokazal, da mu je več za oblast kot za nacionalne koristi. Pflimlin se je s tem pritiskom strinjal.

Dne 22. maja je skupina, ki je pritiskala na Pflimlina, obiskala de Gaulla in še isti dan poročala o pogovorih. De Gaulle je dejal, da ne misli prevzeti oblasti s silo, da ni bil nikdar zagovornik državnega udara in da je za vse to že prestar. Za legalni prevzem oblasti pa je v teh okoliščinah potrebna večina v parlamentu. Dodal je še, da bi bilo nujno, ko bi ga vse nacionalne stranke prosile, naj prevzame oblast, za katero pa se ne poteguje. V zvezi s prošnjo za »dobre usluge« v sporu med Parizom in Alžirom pa je odgovarjal kaj izmikajoče.

Dne 23. maja pa je podpredsednik vlade socialist Guy Mollet izvedel, kaj so govorili z de Gaullom, in temu napisal dolgo pismo z opozorilom, da spričo nevarnosti za republiko odgovarja pred zgodovino. Storiti je treba vse, da se ohrani republikanski red. De Gaulle pa mu je odgovoril, da bi se rad čimprej sestal z njim in Pflimlinom. Dne 25. maja so prišle novice s Korzike, raznesle so se vznemirljive vesti, da je prevrat v domovini pred vrati, in tudi to, kako so prevratniki v Alžiriji prepričani, da jih bo vojska v metropoli podprla ali pa bo ostala vsaj pasivna. Akcija na Korziki je ustavila možnosti za vojaške operacije tudi v metropoli.

Tudi Pflimlin in Guy Mollet sta bila prepričana, da lahko samo de Gaulle prepreči nasilni državni udar. Zato je bil Mollet zadovoljen z de Gaullovo izjavo, da ne bo ogrožal javnega reda. Vendar je parlamentarna frakcija socialistične stranke 27. maja odklonila de Gaullovo kandidaturo. Toda previdni Guy Mollet ni bil navzoč. Izjava frakcije proti de Gaullu je zahtevala, da mora ostati ustavna vlada toliko časa, dokler uživa zaupanje večine. Socialisti se nikakor ne bodo pridružili de Gaullovi kandidaturi, kot si jo zamišlja, in zahtevajo spoštovanje republikanske zakonitosti.

General Salan je v sporazumu z odborom za javno blaginjo postavil na Korziki novega guvernerja. 28. maja pa je bila v Parizu velika manifestacija (blizu 250 000 ljudi) sindikatov, komunistov in republikanske levice proti temu, da bi de Gaulle prevzel oblast. Manifestacije so se udeležili vsi njihovi najvidnejši voditelji.

Dne 26. maja se je oglasil tudi bivši predsednik republike socialist Auriol. De Gaullu je pisal, da bi bil njegov nasilni prevzem oblasti nezakonit in ni mogoče, da bi postal predstavnik svojih včerajšnjih nasprotnikov. De Gaulle je odgovoril, da so dogodki v Alžiriji posledica »kronične nemoči oblasti«. Sklicevali so se na moje ime, a v to nisem bil vpleten. Zato sem predlagal, da legalno sestavimo vlado, uvedemo enotnost in disciplino v državi, zlasti v vojski, ter izvedemo revizijo ustave. Naletel sem na določeno opozicijo v parlamentu. Oblast sem pripravljen sprejeti samo od ljudstva ali njegovih zastopnikov kot leta 1944 in 1945. Bojim se, da ne bi v Franciji nastala anarhija in izbruhnila državljanska vojna. Tako ne morem vnovič rešiti republike in prevzeti hude odgovornosti. Trpel bi do smrti.

Šele 27. maja, ko so bile zadeve že precej jasne, se je Dulles na tiskovni konferenci previdno dotaknil problemov, ki so tako hudo pretresali Francijo. Dejal pa je, da je to »povsem francoski problem«, ki pa ga vlada ZDA spremlja z veliko pozornostjo in globokim zanimanjem, vendar ostaja zvesta svoji politiki nevmešavanja. Krajši pa je bil Eisenhower, ki je dejal, da ceni de Gaulla in da je že dolgo njegov prijatelj. 29. maja je predsednik Coty naročil predsednikoma obeh domov skupščine, da se pogovorita z de Gaullom.

Pred 40 000 muslimani v Alžiriji so govorili Salan, Soustelle in drugi; poudarili so, da boja ne bodo opustili, dokler ne bo dosežena

enotnost domovine. Lorenski križi na krilih letal generala Jouhauda nad Alžirijo kažejo, kakšno bo bodoče znamenje, kateremu morajo vsi slediti. Močna in velikodušna Francija s 53 milijoni Francozov se bo kmalu raztezala od Severnega morja do Sahare.

Dne 29. maja je francoska akademija znanosti poudarila predsedniku Cotyju, da je zainteresirana za narodno skupnost. Zato poziva vse javne oblasti, naj Franciji prihranijo nevarnost državljanske vojne. Akademija bo v vsem podprla predsednika Cotyja. Končno je Coty 29. maja poslal parlamentu poslanico. Povedal je tole: »Smo na robu državljanske vojne. Francija se je 40 let borila proti zunanjemu sovražniku. Mar naj se jutri bojuje Francoz proti Francozu? Obe strani sta trdno prepričani, da služita domovini. Skupščina naj odloči, ali bi se vendar dala v okviru ustav sestaviti nova vlada. Naročil sem predsednikoma obeh domov, naj se nujno pogovorita z generalom de Gaullom. Pogovor me je prepričal, da bo najpomembnejša ovira odstranjena. Danes je enotnost prva dolžnost. Zato pozivam generala de Gaulla, naj se posvetuje s šefom države, kaj storiti v mejah republikanskih zakonitosti za takojšnjo sestavo vlade narodne blaginje. Pozneje pa bo izvedena globoka reforma naših ustanov. Če se ta ne posreči, bom odstopil in (po 41. členu ustave) izročil svojo funkcijo predsedniku skupščine.« Poslanci v parlamentu so poslušali poslanico stoje. Ob izjavi, da je de Gaulle povabljen v Elizejsko palačo, pa so komunistični poslanci sedli in v en glas vpili, da se fašizem ne bo posrečil. Nato so vstali in skupaj s socialisti zapeli marseljezo, del poslancev je zapustil dvorano. To je bila vsa revolucija?

Dne 29. maja zvečer je de Gaulle sprejel mandat za sestavo vlade, vendar je Cotyju povedal, s kakšnimi pogoji: če bo imela vlada nekaj časa potrebna pooblastila, bo pripravila predlog za spremembo ustave in ga dala narodu v glasovanje. Šlo je za ravnanje oblasti in za odnos republike do pridruženih dežel. Dne 30. maja je Coty obvestil vodjo parlamentarne frakcije, da je de Gaulle zahteval neomejena pooblastila vlade najmanj za obdobje enega leta, da se v tem času omeji dejavnost parlamenta le na kratke seje, medtem ko naj komisije delajo normalno; mandat predsednika vlade pomeni v bistvu vzpostavitev novih odnosov med republiko in pridruženimi državami ter tudi že reformo države; revizijo ustave bo pripravila vlada, jo dala na referendum, spremeniti pa je treba 90. člen ustave. Vlada glede tega ne bo več zahtevala polnomočja.

Dne 31. maja je de Gaulle o svojih načrtih obvestil voditelje političnih frakcij, komunisti pa so se odpovedali sodelovanju. De Gaulle je v frakciji zahteval odgovor do popoldneva. Za Alžirijo je imel v mislih federacijo oziroma federacijo v okviru metropole in prekomorskih ozemelj. Čimprej je treba odpraviti izjemno stanje, nova vlada pa naj bi imela nekakšen »nadkabinet« (ministrski predsednik in ozek krog politikov, odgovornih za določena področja, ki bi jim pomagali državni sekretarji).

Pred de Gaullom je bilo še vedno vprašanje, kako bodo glasovali socialistični poslanci. To je izvedel že 30. maja: v prvem glasovanju je glasovalo 77 poslancev za, 74 proti, v drugem pa je de Gaulle pogorel (44 proti 51).

Dne 1. junija je designirani predsednik vlade de Gaulle že dal vladno izjavo. Dejal je, da je enotnost Francije neposredno ogrožena in da ji grozi državljanska vojna. Zato poskuša reševati Francijo in terja investituro. Zahteva pooblastila za pol leta, nato pa bo analiziral globlje vzroke in jih odpravil. Za vlado so bistveni trije temelji: republikanski režim, splošne volitve in učinkovita ločitev izvršne od zakonodajne oblasti, vendar ostaja prva odgovorna drugi. Pričakovanje, kako bo z investituro, je bilo napeto. Za je bilo 329 poslancev, 224 proti — vsi komunisti, 49 socialistov in še nekateri. Proti je glasoval radikalni socialist Mendès-France. Dejal je, da je to izsiljena investitura (grožnja z vstajo in vojaškim prevratom). Sovražniki republike so se polastili de Gaullovega imena in so proti pametni ureditvi v severni Afriki; trdili so, da je vojna neizbežna. Sicer zaupa generalu de Gaullu, a se boji, da ga ne bodo tisti, ki so ga pripeljali na oblast, ovirali pri delu. Če bo želel, mu bomo pomagali z vsemi močmi.

Tako se je Mendès-France tudi ponujal. Zanimivo, da je 3. junija vlada ZRN izrazila veselje, da je huda kriza končana; sama se zavzema za sodelovanje z de Gaullovo vlado. 2. do 3. junija je francoski parlament z zakonom sprejel predloge de Gaullove vlade o obnovitvi pooblastil vlade za Alžirijo (337 proti 197; vsi komunisti so bili proti), o šestmesečnem polnomočju za vlado de Gaulla (322 proti 223) in o reviziji ustave z referendumom (350 proti 161) — torej brez parlamenta! Samo splošna volilna pravica je vir vse oblasti, izvršna in zakonodajna oblast sta ločeni, vlada je odgovorna parlamentu, sodna oblast pa neodvisna.

Parlament so poslali na počitnice do rednega zasedanja oktobra. To je bil konec IV. republike! Le Monde je zapisal, da se je ta rodila z vojno na Indokitajskem in končala z vojno v Alžiriji. Med vsemi storjenimi napakami je bila najbolj usodna nesposobnost, da bi pravočasno vzpostavili nove zveze s čezmorskimi deželami. Po Dien Bien Fuju je parlament odkril prvega likvidatorja poloma Mendès-Franca. Zlahka mu je dal polnomočja, a se je po sedmih mesecih obrnil zoper njega. Tako je postal radikalni voditelj eden tistih mož, ki so mu naprtili odgovornost za nesrečo, ki jo je sam napovedoval. General de Gaulle je po štirih letih dobil vsa pooblastila, parlament pa se ni mogel postaviti po robu uporu v Alžiriji in na Korziki ter končati vojne v Alžiriji. Tokrat režim poloma ni vzdržal. Začelo se je z nedisciplino v armadi in z razbijanjem države. Rečeno je bilo, da zadnja vlada (Pflimlinova) ni izročila moči (oblasti). Pflimlin je utemeljeval ostavko samo s tem, da ga armada in policija nista ubogali. Zato ni več mogel preprečiti

KONEC IV. REPUBLIKE

novega prevrata v Alžiriji, na Korziki in v Parizu (bratenje enot za vzdrževanje reda z manifestanti).

Parlament je umestil de Gaulla iz enega samega razloga. Zdel se je edini sposoben, da uvede red v vojski in takojšnjo zakonitost v Alžiriji, avtoriteto v državi pa pozneje.

Tudi sam je likvidator poloma, ki so ga vsi napovedovali. A tudi sam bo nekega dne doživel, da ga bodo mnogi od tistih, ki so ga umestili, zavrgli. Že pred 13. majem je IV. republika vedela, da vojne v Alžiriji ne bo preživela. Že pred de Gaullovo umestitvijo parlamentarni režim ni več deloval normalno. Tudi ustanove in ljudje niso bili več kos dogodkom. Že mesece poprej je bilo več držav v državi. Hromitev se je začela pri glavi in se je razširila na ude. Zadnje so začele dvomiti o moči države in državljanov prefekture. Državo so najprej strmoglavili v Alžiriji, nato na Korziki, vsi pa so mislili, da bo tako tudi v Parizu. Tradicija sistema je sicer ohranjena, toda krivci za polom ustvarjajo naslednike likvidatorjev.

Med 4. in 6. junijem je de Gaulle obiskal Alžirijo z mogočnim spremstvom (načelnik generalštaba, ministri itd.). Na letališču je prišlo do incidenta, ker so nekateri hoteli preprečiti izstop civilnih ministrov in jih poslati nazaj v Pariz. De Gaulle je vztrajal, da so ostali v njegovem spremstvu. 4. junija je de Gaulle govoril množici, civilni ministri pa se niso smeli prikazati na balkonu. De Gaulle je pozival k pomiritvi in obljubljal volitve. V Alžiriji so samo Francozi z enakimi pravicami in dolžnostmi. Slehernemu je treba dati sredstva za življenje, ki jih dotlej ni imel. Armada je veliko prispevala k pomiritvi in je porok za gibanje, ki se je tu začelo. Danes in jutri računam nanjo. Vsi Francozi bodo v treh mesecih imeli priložnost, da bodo odločali o svoji lastni usodi (referendum). Glasovi desetih milijonov Francozov v Alžiriji bodo enakovredni ostalim. »Jaz, de Gaulle, odpiram vrata za spravo!«

De Gaulle je govoril še v drugih krajih. Še istega dne zvečer je pariški radio poudaril, da je de Gaulle ponujal spravo upornikom (ne alžirskemu osvobodilnemu gibanju!), toda CK odbora za javno blaginjo je bil za nadaljevanje revolucije. Treba je do konca. Vsa pooblastila mora dobiti general Salan, vlada se mora opreti na odbor. De Gaulle je odgovarjal, da ne kaže nadaljevati revolucije. Seveda je alžirsko osvobodilno gibanje odločno odklanjalo de Gaullovo spravo. Poudarjalo je, da de Gaulle vztraja pri francoski kolonialistični politiki. Pogajanja so mogoča le na temelju alžirske neodvisnosti. De Gaulle zanika smisel in naravo našega boja ter odklanja resolucije OZN in drugih velikih konferenc. Zato prevzema vso odgovornost za nadaljevanje boja. 7. junija je de Gaulle imenoval generala Salana za generalnega delegata za Alžirijo in za vrhovnega komandanta oboroženih sil v Alžiriji. Ukazal je tudi, da se odbor za javno blaginjo nikakor ne sme vmešavati v dolžnosti legalnih državnih oblasti.

Obisk francoskega zunanjega ministra Couve de Murvilla 9. junija pri Adenauerju je sprožil zanimiv članek v Le Mondu z naslovom Oblaki nad evropsko šesterico. Šlo je za izpolnjevanje obveznosti do znanih evropskih pogodb, do katerih ni imel de Gaulle — po »ustvarjanju« nove Evrope — resda nobenih obveznosti. Pomembnejša je bila seveda izjava tunizijskega poglavarja države Habiba Burgibe, da de Gaulle ni veliko spremenil v Alžiriji. Ponuja sicer enakost pravic in dolžnosti muslimanov z Evropejci, a tega Alžirci ne marajo. Hočejo vrnitev alžirske zemlje, svobodo in neodvisnost. Neodvisnosti Alžirije mora slediti združitev severne Afrike kot svobodne federacije treh narodov.

Na seji sveta socialistične internacionale v Bruslju od 12. do 14. junija 1958 so po mnogih govorih sprejeli resolucijo o Franciji, saj so upali, da bo socialistična stranka v Franciji vsekakor branila demokratične svoboščine. V resoluciji o Alžiriji so poudarili, da socialistična internacionala brani načela svobode vseh narodov, obsoja teror v Alžiriji in priznava, da je gospodarska in kulturna povezava ustvarila zvezo med Francijo in Alžirijo, ki je podobna le malokateri.

Novi delegat za Alžirijo Salan je 8. junija sporočil odboru za javno blaginjo de Gaullovo naročilo, naj odbor dela za »enotnost duš in src«; zahvaljuje se mu za dotedanje delo, skupaj bodo ustvarili samostojno Alžirijo. Ministrski svet je 9. junija sklenil, da bo napovedani referendum 5. oktobra, občinske volitve v Alžiriji pa v roku enega meseca. Toda CK odbora za javno blaginjo (predsednik je bil general Massu) je nasprotoval volitvam, strankam itd. Zavzemal se je za popolno integracijo Alžirije z metropolo (brez ministrstva za Alžirijo); poudaril je, da Sahara ni francoska provinca (nafta!). Nujna naloga armade je, da uniči upornike; treba je odpraviti vse stranke. De Gaulle je odločno zagovarjal vse predloge in poudaril, da ima odbor samo nalogo nadzirati in posredovati mnenje svojih članov.

Na konferenci severnoafriških strank (Neodestur — Tunizija, Istiklal — Maroko in alžirsko osvobodilno gibanje) so poudarili, da pomeni francoska politika integracije Alžirije korak nazaj in da vodi v še hujšo vojno. Zavzemajo se za skupno akcijo v reševanju alžirskega vprašanja in za dokončni umik francoskih sil iz Tunizije in Maroka, ki so že začele odhajati.

Dne 18. junija je alžirska osvobodilna fronta zavrnila vsakršen kompromis s Francijo. Ni pomembno, kaj de Gaulle hoče, Alžirija je v štirih letih dokazala, da noče biti francoska. V zvezi z Magrebom mora biti Alžirija popolnoma samostojna, odnosi s Francijo morajo temeljiti samo na enakopravnosti in suverenosti. Od začetka vojne so Francozi pobili več kot 600 000 Alžircev, v glavnem civilistov. Izgube francoske vojske pa presegajo izgube alžirske vojske.

Dokler Francija ne prizna alžirske neodvisnosti, Alžirija zavrača sleherno udeležbo na volitvah, je pa vsak hip pripravljena na pogaja-

nja s Francijo in na premirje, če Francija prizna neodvisnost Alžirije. Alžirci pa se še niso odločili, ali bodo ustanovili začasno vlado.

V Franciji sami stvari še daleč niso bile jasne. Ministrstvo za informacije je 24. junija poudarilo, da je treba ohraniti kontinuiteto republike s parlamentarno komisijo do oktobra, takrat pa se bo narod suvereno in svobodno odločil. Nekateri želijo republiko brez de Gaulla, drugi pa generala de Gaulla brez republike. Večina pa želi takšno republiko kot general de Gaulle. V Alžiriji se razvija bratstvo med muslimani in evropskim prebivalstvom, nova Alžirija bo tudi olajšala federacijo Francije s Tunizijo in z Marokom. Vladi nameravata iz Alžirije ustvariti »vzorčni departma«.

Francija res že dolgo boleha za tem, da nima več nobenega poslanstva. S potrpežljivostjo in previdnostjo pa si bo postavila novo poslanstvo.

Izjava je bila karseda klavrna. Nič bolje se ni odrezal Couve de Murville, ko je govoril o treh poglavitnih temeljih francoske zunanje politike. Prvi naj bi bil v tem, da je Francija srce Zahodne Evrope (atlantskega sveta) in da ima interese v Severni in črni Afriki. Drugi: Francija mora biti aktivnejša v NATO. In tretji: v zunanji politiki se ne bo spremenil koncept, spremenilo pa se bo izvajanje.

Tudi de Gaulle je 27. junija po RTV dejal, da je treba rešiti tri poglavitne zadeve: Alžirijo, finančno in gospodarsko ravnovesje ter reformo države. Prvo namerava rešiti država sama z Alžirci. Puške ne vodijo nikamor, nujen je referendum, kjer šteje sleherni glas enako. Za rešitev druge naloge so potrebna posojila, nujno je varčevanje itd. Glede reforme države pa je obljubil, da bodo še tisto leto postavljene javne oblasti, ki bodo sposobne upravljati z državo.

Toda 28. junija se je oglasil tednik L'Express s poročilom o »odboru polkovnikov« v Alžiriji in njihovih metodah. Skupine padalcev v Alžiru vsako jutro lepijo lepake z velikimi slikami de Gaulla, nekaj ur pozneje pa jih skrajni desničarji že odstranijo. Vse to počne »možganski trust« odbora polkovnikov, ki vodi psihološko vojno. To so najbolj sposobni mladi oficirji, kar jih je imela francoska vojska.

To je povračilo za Indokitajsko, Tunizijo in Maroko ter za vse drugo. De Gaulle ni razumel, da so ga hoteli pripeljati na oblast le padalci. Zadostovali bi le trije dnevi, bilo bi nekaj sto mrtvih, voditelji stranke bi zbežali, nam pa bi se posrečilo vse. Toda de Gaulle je hotel vrniti nekaj, kar smo že pregnali. Prevaral nas je, toda naša revolucija se nadaljuje. Poklicni oficirji so bili že daljši čas seznanjeni z idejami predstojnika obveščevalne službe. Njegovi učenci so bili že dolgo pred 13. majem pripravljeni, da se solidarizirajo z Alžirijo. Največji uspeh je njegov nauk dosegel pri padalcih, tankistih in letalcih. Javno so se imeli za goliste, v resnici pa so bili popolni zagovorniki polkovnikov. V zadnjem času je izvedel Salan veliko čistk. Šest generalov je vrgel iz službe, in sicer tiste, ki so svojim oficirjem prepovedali sodelovanje v odboru za javno blaginjo; torej tiste, ki so sovražili fašistično giba-

nje, katero je v vojski organiziral Salan sam. V Alžiriji ima dejansko oblast vojska s svojo politiko. Pariz daje le denar in ljudi.

Minister za informacije je 2. julija izjavil, da je eden od temeljnih ciljev vlade nevtralizacija francoske komunistične partije pri odločanju v notranji politiki. »Demokracija je povsod ohromljena, kjer je KP močna.«

Dne 3. julija je de Gaulle z mogočnim spremstvom vnovič obiskal za tri dni Alžirijo. Bil je tudi na fronti. Po obisku je dejal, »da so prodrli do srca dežele in do srca problemov«. Poslej bodo postavili nova mesta, za katera je že odobren kredit 15 milijard frankov, za naslednje leto pa 68 milijard. Alžirija mora dobiti moderno industrijo, saj ima veliko surovin. Poljedelstvo je treba modernizirati, na velikem območju urediti namakanje in izboljšati stanovanjske razmere.

Le Monde je zapisal, da je de Gaulle ugotovil, da je armada docela na strani vlade in da je tudi vojaški položaj ugoden.

Takoj so sledili trije zakoni za Alžirijo: imenovanje enotnega volilnega telesa v vseh alžirskih občinah, prej sta bili za Evropejce in za muslimane različni telesi. Uvedba volilne pravice za muslimanske ženske in objava volilnih list v vseh občinah.

Dne 5. julija je de Gaulla obiskal Dulles. Pogovarjala sta se o medsebojnem razumevanju, prijateljstvu in razširjenem sodelovanju — ne samo v korist Francije in ZDA, temveč vsega sveta. Dulles mu je tudi izročil Eisenhowerjevo poslanico, v kateri ta omenja njune osebne odnose med vojno, v upanju, da se niso spremenili. Rad bi ga ponovno srečal v Washingtonu in to želi tudi ameriško ljudstvo.

Časopis Herald Tribune pa je pripomnil, da želijo ZDA v Franciji le uskladiščiti atomsko orožje v Evropi, de Gaulle pa je želel samo čimveč informacij o atomskem orožju; tako bi ga lahko izdelovala tudi Francija sama, torej želi še večjo pomoč ZDA. Dulles mu spričo ameriške zakonodaje ni mogel obljubiti ničesar.

Francoska javnost je končno le prisilila voditelje socialistične stranke, da spregovore o majskih dogodkih in o vlogi socialističnih voditeljev v njih. Bivši notranji minister Jules Moch je dejal, da je bilo kmalu očitno, da so bili od devetih poveljujočih generalov le štirje za »moža Alžirije« (de Gaulle). Ko so hoteli padalci zasesti alžirske prefekture in mestne občine, je postala žandarmerija negotova, policija pa je bila že prej ohromljena. Na Korziki je ostal zvest vladi samo en podprefekt. Kako bi torej vlada zbudila zavest, da je prva dolžnost francoskega naroda obramba republike? Notranji minister je potemtakem govoril zelo v rokavicah, za de Gaulla pa je trdil, da »ni nič kriv«. Žandarmerija in policija sta pač odpovedali. Bivši minister za Alžirijo Robert Lacoste je dejal, da je že jeseni 1957 sporočil, da armada ni trdna in da je sedanji kader omahljiv. Vladna unija je nestrpnost še povečala. Sklep socialistov, da ne stopijo v vlado, so razumeli tako, da opuščajo dotedanjo politiko v Alžiriji. Aprila 1958 je bilo čutiti, da armada zavrača vzdrževanje reda v Alžiriji

in da prehaja na stran demonstrantov, čeprav je Lacoste že poprej zahteval odpoklic nekega polkovnika. Bivši minister za delo je trdil, da od začetka junija 1958 ni prispelo nobeno navodilo glede gospodarske in socialne politike. Pohvalil je pogum Guyja Molleta, vendar se z njim ni strinjal. Minister Guy Mollet je pisal maja 1958 de Gaullu, da sta samo dve možnosti izbire: ali de Gaulle ali »pronunciamiento« polkovnikov. V drugem primeru ne bi bilo državljanske vojne, ampak »španska vojna« brez republikanske armade. Vojaška diktatura bi se obdržala 20 do 30 let. Poglavitna skrb de Gaulla je torej bila vnovična uvedba reda v državi, in ta se je kljub skrajnežem posrečila. Muslimani so zahtevali samo mir in hrano. Guy Mollet je dejal, da zaupa de Gaullu in ne obžaluje, da je glasoval zanj. Če bi moral še enkrat to storiti, bi storil z manjšo skrbjo.

Ferhat Abbas je dal za ameriško agencijo UPI 7. julija izjavo o alžirskih volitvah. Dokler de Gaullova vlada ne bo zavzela jasnega stališča glede nacionalističnih zahtev alžirskega naroda in glede pravice Alžircev do neodvisnosti, menimo, da »ni pod alžirskim nebom nič novega«. Naše osvobodilno gibanje se volitev ne bo udeležilo, dokler bodo pod pokroviteljstvom kolonialnih ustanov, ki jih imamo v slabem spominu. Sicer pa ima o de Gaullu dobro mnenje. Zakaj ne bi tudi drugi tako mislili? De Gaulle je močna osebnost, v štirih letih vojne je pripravljal konec pravljice o »integraciji«, konec pravljice o francoski Alžiriji, in pokazal Alžircem in vsej severni Afriki novo pot za sodelovanje s Francijo. Govoriti o razpustitvi osvobodilnega gibanja je očitna utopija.

Denimo, da je to bilo le diplomatsko govorjenje, pomembnejše pa je, kar je Abbas povedal o razlikah v vsebini gibanja, torej o neenakosti. Dejal je, da ga ne zanima, ali gre za spore med Tunizijo in Kairom, Damaskom in Bagdadom. Za nas je pomembna bojujoča se Alžirija, ki ji pomagajo vse arabske države. Na vprašanje, zakaj se osvobodilna gibanja ne zbližajo z »alžirskim narodnim gibanjem«, je previdno odgovoril, naj se vsi Alžirci priključijo osvobodilnemu gibanju, ki je odprto vsem alžirskim domoljubom. Mislim, je dejal, da je razlika med obema gibanjema jasna.

Istega dne je tunizijski predsednik Burgiba poudaril, da Tunizija Alžirije ne bo pustila na cedilu. Tragika francoske politike je v tem, da upa v zmago v Alžiriji. De Gaulle naj pride iz slepe ulice in zaupa alžirski neodvisnosti. Bati pa se je, da bo alžirsko vprašanje rešeno šele tedaj, ko bo Francija prepričana, da ne bo zmagala.

Na večer pred francoskim narodnim praznikom je de Gaulle povedal, da je kapital sicer veliko vreden, vendar so več vredne duše, in te zbližujejo. Leta 1958 bomo postavili ustanove na federativni podlagi naše unije v veliki politični, gospodarski in kulturni skupnosti, ki bo ustrezala napredku. 14. julija je francoski kulturni minister Malraux zavrnil obtožbo, da vlada s tem izpričuje fašistične tendence,

in poudaril, da ni še nikdar slišal, da so bili prejšnji režimi dobri. Francija in Pariz hočeta republiko z generalom de Gaullom.

Dne 23. julija je 14 od 68 članov centralnega odbora za javno blaginjo za Alžirijo in Saharo objavilo manifest za odpravo vseh strank in za stanovsko ureditev Francije, v kateri pa naj bi armada dobila pomembno vlogo. To je pomenilo razkol v CK glavnega odbora. General Salan je takoj izjavil, da je bil manifest napisan brez njegove vednosti, general Massu pa to, da sme CK dajati le uradne izjave. Le Monde je odkril »resnico«, da izjava samo štirinajstih kaže na to neenotnost odbora. Eni so hoteli 13. maja de Gaulla na oblast, eni pa, naj bi dežela dobila stanovsko ureditev. Neenotnost je torej bila v alžirskem osvobodilnem gibanju (levica in levi nacionalisti) in v odboru za javno blaginjo (golisti in desničarji).

Dne 29. julija je že bil znan osnutek ustave nove V. republike. Ta določa vlogo predsednika republike, ki imenuje ministrskega predsednika, razpušča parlament po posvetu s predsednikom vlade, če je država v nevarnosti, ima pravico do izrednih ukrepov, je vrhovni šef eksekutive itd. Voli ga posebno volilno telo. Vlada je nad parlamentom, vendar mu je odgovorna. Ministri niso člani parlamenta. Parlament ima skupščino in senat. Za prvo so potrebne neposredne volitve, zakonodajne pravice so naštete taksativno, sicer pa izdaja vlada zakone — dekrete. Tako je bil steber francoske demokracije zelo osiromašen. Načrt je predvideval federacijo s protektorskimi ozemlji, poudarjal je skupnost svobodnih narodov.

Nekaj predlogov k osnutku je dodal še de Gaulle 9. avgusta. Minister ni odgovoren poglavarju države, odpokliče ga lahko samo parlament. Ta sam vodi vladno politiko. Federacija republike in prekomorskih ozemelj pa pomeni, da nekateri deli ostanejo sestavni del republike, drugi pa so z republiko povezani v federaciji.

Vodstvo alžirskega osvobodilnega gibanja je na vse to odgovorilo takole: alžirska revolucija je resničnost, nihče je ne more uničiti. Želja po neodvisnosti je povsem zakonita, preprečiti je treba vse integrativne poskuse.

V času od 20. do 29. avgusta je de Gaulle obiskal čezmorska ozemlja in Alžirijo (Tananarive, Brasaville, Abidjan, Conakry, Dakar). Na Madagaskarju je dejal, da mora Francija urediti svoje odnose in jih prilagoditi času. Predlog ustave je federativna skupnost, vsako ozemlje pa naj ima svoj ustrezni statut. Predsednik Madagaskarja je povedal, da otok še ni zrel za popolno neodvisnost, čeprav je to njihov cilj. Zato se jim zdi »skupnost« še najboljša.

FRANCOSKA POLITIKA V AFRIKI

V glavnem mestu francoske ekvatorialne Afrike je de Gaulle poudaril, da je povsem normalno, če dobijo afriški narodi skupno stopnjo politične zrelosti za upravljanje svojih notranjih zadev in se sami vladajo. »Skupnost« pomeni, da imajo vsa ozemlja enakopravno član-

stvo s popolno avtonomijo, toda skupno obrambo, zunanjo politiko, trgovino, gospodarstvo, šolstvo, pravosodje in promet.

De Gaulle je torej predlagal klasični neokolonializem, prevlado kapitalističnega imperializma ob podpori razvijajočega se »domačega meščanstva«. Nadalje je de Gaulle govoril o referendumu za ustavo. »Ne« bo pomenilo, da se hoče ozemlje na lastno tveganje popolnoma odcepiti od »skupnosti«, metropola pa bo v to privolila. »Da« pa bo pomenilo odločitev za »skupnost«. Če pa bo postalo ozemlje »dovolj zrelo«, se bo lahko odcepilo.

V Conakryju je de Gaullu odgovoril ministrski predsednik francoske Gvineje Sékou Touré. Kaj zahteva ljudstvo, da bo glasovalo »za«? Združitev svobodnih držav s pravico do neodvisnosti, samoodločbo in samoupravo itd. Nadalje je terjal, da mora biti v ustavi jasno zapisano načelo o neodvisnosti ozemelj v okviru skupnosti (federacije z metropolo). Tu so poslušalci še ploskali de Gaullu! Drugače pa je bilo v Dakarju, glavnem mestu Senegala, kjer so bile demonstracije proti de Gaullu. V raztrosenih letakih so zahtevali neodvisnost in federacijo afriških narodov. Senegalski notranji minister je to dovolj jasno povedal, prav tako pa tudi, da ne bodo volili, dokler ne bodo poznali celotnega besedila osnutka.

De Gaulle je odgovoril, da sta mogoči le dve rešitvi: ali francosko-afriška skupnost z vsemi prednostmi in tudi z manjšimi omejitvami suverenosti — ali pa takojšnja ali kasnejša neodvisnost z vsem tveganjem izolacije.

Dvanajst socialnorepublikanskih poslancev, senatorjev in svetnikov francoske unije iz čezmorskih dežel je bilo docela »zadovoljnih« z izjavami de Gaulla.

Francoska »črna« Afrika se je le prebujala (zlasti sindikalna zveza delavcev), razvijajoči se vrh domačega meščanstva pa ne. Med francoskimi juristi pa je nastalo pomebno vprašanje, kaj je federacija in kaj konfederacija. Pojma še danes nista jasna, saj se na svetu vse še razvija. Francoski juristi so se končno odločili takole: konfederacija (asociacija) pomeni združitev članic, ki omogoča svobodno izražanje njihovih pristojnosti tudi navzven (zunanja politika, trgovina itd.), federacija (skupnost) pa pomeni večjo ali manjšo avtonomijo članic, vendar brez pristojnosti navzven, kar je monopol organov federacije. Vendar že obstajata izjemi, in sicer Ukrajina in Belorusija, ki sta tudi članici OZN.

Od 27. do 29. avgusta je bil de Gaulle tretjič v Alžiru; predvsem je imel tajne pogovore s funkcionarji o tem, kdaj je mogoče računati s popolnim porazom upornikov. Po Radiu Alžir pa je govoril o referendumu. Dal je poudarek federaciji v francoski »skupnosti« in izrazil prepričanje, da se lahko potreben razvoj Alžirije izpolni v francoskem okviru.

Toda Sékou Touré je 30. avgusta v Conakryju zagrozil, da bo narod Gvineje 28. septembra razglasil neodvisnost in poskušal potem s Fran-

cozi doseči nekakšno pogodbo, če Francija ne po upoštevala afriških predlogov.

Dne 25. avgusta je alžirsko osvobodilno gibanje organiziralo v Franciji velike sabotažne akcije (Toulon, Marseille, Narbonne, Rouen, Pariz). Uničevali so skladišča in pri tem zažgali 15 milijonov litrov bencina, kar je pomenilo dvojno dnevno porabo bencina v Franciji. Vodstvo alžirskega osvobodilnega gibanja je sporočilo, da je to tudi opomin, da hoče Alžirija neodvisnost. Takšno zmanjševanje francoske vojaške in gospodarske zmogljivosti naj opogumi francosko vlado za pogajanja z osvobodilnim gibanjem.

Že 27. avgusta je v Parizu sledila velika policijska racija: zaprli so prek 2000 severnih Afričanov. Delati so začela vojaška sodišča, v Marseillu pa so zahtevali smrtne kazni za saboterje.

Francoski zgodovinarji morajo sami zelo natančno ugotoviti, kakšna in kolikšna je bila pri tem tudi pomoč Komunistične partije Francije in prave francoske demokracije. Le Monde je 29. avgusta zapisal samo to, da je od 230 000 Alžircev, ki delajo v Franciji, 50 000 za alžirsko osvobodilno gibanje. Jedro teh dosega število 5000, ki kot »država v državi« plačajo okoli 5 milijard frankov davka na leto, povezani pa so z Nemčijo, Belgijo, Italijo (orožje) in Švico.

Dne 4. septembra je začel de Gaulle kampanjo za soglasje v referendumu 28. septembra. Poudaril je, da je narod edini sodnik, ki naj delo vlade odobri ali zavrne. Nujno je treba obnoviti poljedelstvo in industrijo, ljudem je treba dati sredstva za življenje. V Alžiriji je treba doseči mir. Francija bo vnovič zacvetela.

Predsednik republike je narodni razsodnik, volijo ga vsi prebivalci. Odgovoren je za čast in nedotakljivost Francije. Vlada naj vlada, parlament pa je predstavnik politične volje naroda. Glasuje o zakonih in nadzira vlado. Že naslednji dan se je oglasil voditelj radikalnih socialistov Mendès-France in povedal, da bo glasoval proti. Poudaril je, da bo referendum potekal pod pritiskom. Čast pa mu veleva, da postavi več vprašanj, kajti referendum ima različen pomen za domovino, Alžirijo in črno Afriko. Osnutek ustave daje predsedniku republike monarhistična pooblastila, saj lahko po 16. členu uvede diktaturo. Vlada je pravi zakonodajalec, parlamentu pa so vzete gospodarske in socialne zadeve. Vladala bo birokracija in tehnokracija. Vlada je tri mesece slabo vladala, ničesar ni ukrenila zoper skrajneže. Alžirske pučiste hvalijo in nagrajujejo, terorizem pa se nadaljuje. Za Francijo ni rešitve, dokler traja alžirska kriza, ki stane na leto 700 do 800 milijard frankov. Z Alžirijo je treba skleniti pogodbo in pri tem upoštevati tudi Tunizijo in Maroko.

Prav tiste dni sta bila dva kongresa — radikalsocialistični in socialistični, na obeh pa so tudi glasovali, kako bodo nastopili na referendumu. Na prvem je bilo 716 delegatov za referendum, 544 pa proti. Pri socialistih jih je bilo 2687 za, 1176 pa proti. Nasprotniki soglasja so takoj ustanovili novo avtonomno socialistično stranko; tako je

bilo v Franciji poleg raznih skupin, gibanj in združenj pred referendumom 24 strank.

Sredi septembra je obiskal de Gaulla Adenauer. Imela sta resne pogovore; upala sta, da bo staro sovraštvo premagano in da se bo začelo uspešno sodelovanje, kar bo koristilo tudi Evropi in NATO. Novo sodelovanje pa mora biti organizirano in mora upoštevati tudi druge zahteve evropskih narodov. Po vrnitvi v Bonn je Adenauer povedal, da se velik del Francozov še vedno boji, da jih bo nekega dne Nemčija vendarle napadla.

Tudi to je bil del hude duhovne depresije. Sabotaže niso ponehale, atentati tudi ne, vendar se nekateri niso posrečili.

Dne 19. septembra 1958 je bila v Kairu imenovana svobodna alžirska vlada. Njen prvi predsednik je bil Ferhat Abbas, podpredsednik pa Ahmed Ben Bela, ki je bil tedaj v francoskih zaporih. Takoj so jo priznale vse arabske države, prva uradna izjava francoske vlade pa je bila, da je Alžirija v vojnem stanju s Francijo. Francoska vlada je zanikala alžirsko suverenost, ker da Alžirija nima ozemlja, edina njena akcijska sredstva pa da so umori in nasilje. Priznanje statusa vlade šteje Francija za neprijazno dejanje.

Tudi Hruščov je ocenil dogodke v Franciji v intervjuju za Pravdo 22. septembra. Po njegovem je bilo nekaj časa mogoče misliti, da bo de Gaullova vlada lahko ukrotila fašistične upore, končala vojno v Alžiriji in ohranila republiko. Toda de Gaulle je kmalu odlikoval uporne generale in višje oficirje, z ustavo pa bo dobil poglavar države diktatorska pooblastila. Francija stopa po Hitlerjevi poti iz leta 1932/33, z vso demagogijo vred. De Gaulle je tak kot general Hindenburg. Podprl ga je tudi vodja socialistov Guy Mollet in s tem povzročil razcep stranke. Kljub temu SZ zaupa v moč francoskega delavskega razreda; »zdrave sile se bodo utrdile«.

Pozornost vzbuja tudi srečanje de Gaulla z Adenauerjem »na štiri oči« in Adenauerjeva izjava, da je de Gaulle spremenil mnenje o Nemčiji po prvi svetovni vojni (to lahko pomeni snubljenje Francije za pohod proti vzhodu).

Nekaj resnice (Guy Mollet!) je Hruščov le povedal. Vlada ZDA 25. septembra ni hotela priznati začasne alžirske vlade, ker ta ni izpolnjevala treh pogojev, ki so jih ZDA zahtevale že v času predsednika Jeffersona. Bila je brez državnega aparata, ni imela soglasja ljudstva, ni bila sposobna prevzemati mednarodnih obveznosti. Kljub temu je predsednik Abbas 27. septembra predlagal francoski vladi pogajanja (na temelju neodvisnosti), da bi se vojna v Alžiriji kmalu končala. 28. septembra je bil končno referendum.

Prvega oktobra je izdal francoski ministrski svet tri zakone za zatiranje terorizma. Osebam, ki neposredno ali posredno podpirajo upornike v Alžiriji, mora soditi vojaško sodišče. Take osebe lahko pošljejo tudi v prisilna bivališča ali koncentracijska taborišča. Določene so bile tudi stroge kazni zoper nezakonito oborožene osebe.

Šele 4. oktobra se je oglasil časnik Humanité in spregovoril o političnem položaju v Franciji po referendumu. Najprej je priznal, da je več kot milijon komunistov glasovalo »za«, kar je zelo resna zadeva. To se je zgodilo prvič po osvoboditvi. KP je tudi veliko izgubila med delavci, zlasti v revnih okrožjih. Na to je vplival tudi sklep alžirskega osvobodilnega gibanja, da nadaljuje boj tudi na francoskih tleh, in dejstvo, da francoski narod noče fašizma, v de Gaullu pa vidi le obrambo pred pučističnimi polkovniki v Alžiriji. De Gaulle bo prinesel mir in vzpostavil prave odnose. Mnogi republikanci niso videli v de Gaullu le moža osebne moči, temveč branik zoper uporne polkovnike v Alžiriji. Mnogi so mislili, da bo de Gaulle pravilno rešil alžirsko vprašanje. V njem so gledali poroka nacionalne veličine in neodvisnosti spričo ravnanja številnih prejšnjih vlad.

Iz tega sledi nauk: KP mora v prihodnje prenesti boj v »najgloblje plasti naroda«. Več kot 17 milijonov je reklo »da«, in s temi je treba navezati stike ali jih obnoviti, sicer se bomo sami obsodili na osamitev in ohromitev. Pri tem pa se je treba varovati dveh napak: desnega oportunizma in levega sektaštva. Aktivneje je treba delati v sindikatih, v gibanjih za mir, v mladinskih organizacijah. Doseči je treba enotnost s socialističnim delavstvom. Zaradi izdaje Guya Molleta je treba socialistični stranki pomagati, kajti Guy Mollet ima še vedno velik vpliv.

Dne 7. oktobra so določili dan parlamentarnih volitev in volitev za predsednika republike.

Ferhat Abbas je 11. oktobra 1958 znova ponudil pogajanja, da bi končali vojno. Pogoj ni bil niti neodvisnost ne sporočilo o izpustitvi ujetnikov. Poudaril je, da je de Gaulle velik domoljub in mož dobre volje. Zavzemajo se za sodelovanje s Francozi v novih odnosih, ko bodo dosegli neodvisnost. Ni pa bilo razveseljivo zasedanje sveta arabske lige 11. oktobra v Kairu, ki so se ga udeležili tudi delegati novih članic Tunizije in Maroka. Tunizijski delegat je vložil oster memorandum, da se ZAR vtika v notranje zadeve Tunizije, da daje zatočišče tunizijskim upornikom proti tunizijski vladi in da hočejo ubiti Burgibo. Zato Tunizija ne more sodelovati v arabski ligi. Ni težko uganiti, od kod vnovič ta huda spletka. To je poudaril tudi delegat ZAR, ki je memorandum zavrnil, obsodil razbijanje enotnosti lige in obtožil Tunizijo, da je nekakšen imperialistični agent. Maroški delegat se ni strinjal s tunizijskim, diplomatski stiki med Tunizijo in ZAR pa so bili pretrgani. Radio Kairo je bil še ostrejši. Poudaril je, da gre za zaroto predsednika Burgibe proti arabskemu nacionalizmu. Burgiba pa je odvrnil, da ga je Kairo poskušal ubiti. Politika Tunizije je naklonjena Zahodu in ZAR, ki se ne zaveda nevarnosti komunizma, ne bo spremenila politike Tunizije.

V časniku L'Humanité je generalni sekretar CK Thorez 13. oktobra obsodil terorizem alžirskega osvobodilnega gibanja. Ta ne koristi pravični stvari alžirskega ljudstva, podpira pa ga francosko delavstvo.

Če si misli alžirsko osvobodilno gibanje tako pridobiti javno mnenje, se moti. Te akcije omogočajo tudi provokacije proti KPF.

Bližajoče se parlamentarne volitve so povzročale težave zlasti v Alžiriji. De Gaulle ni prepovedal kandidature v Alžiriji prebivajočim francoskim politikom, zlasti pa oficirjem. Odstopiti je moral tudi predsednik centralnega odbora za javno blaginjo general Massu, kar je zbudilo veliko nejevoljo in povzročilo celo razpustitev odbora. Imenovali so sicer nekaj podobnega, vendar prevratniki niso bili zadovoljni.

De Gaulle je 23. oktobra izjavil, da se osebno ne bo mešal v volitve, v volivno kampanijo, ne bo se enačil z nobeno politično stranko. O vlogi francoske vojske v Alžiriji je menil, da mora paziti na izgube, varovati prebivalstvo, imeti trdnejše stike z muslimani in se truditi za pomiritev. Pomebnejše pa je bilo, kar je dejal o alžirskem osvobodilnem gibanju. To je začelo boj, ki pa ne koristi nikomur. Večina se je junaško borila, govoriti je treba o »miru hrabrih«. Kdor je vojno začel, naj jo tudi konča in se vrne na delo. Poveljniki upornikov naj navežejo stike s francoskimi oblastmi, pridejo naj z belo zastavo, sprejeli jih bodo s častmi. Voditelji odporniškega gibanja, ki so zunaj domovine, naj navežejo stik s francoskimi poslanci v Tunisu ali Rabatu. Od tu jih bodo spravili v domovino, kjer jim bo zagotovljena popolna varnost. Za to je porok sam.

Denimo, da se je v tem predlogu skrivala tudi volilna propaganda, vendar je le pomenil korak naprej. Alžirska vlada je opozorila, da se je pripravljena pogajati na nevtralnih tleh, zavrača pa volitve. Pozneje je alžirska vlada pristavila, da se je pripravljena pogajati pod varstvom OZN, vtem pa »prenehanje bojev ni izključeno«.

Od septembra do decembra 1958 so bile v Franciji volitve predsednika V. republike, ki so prinesle veliko zmago de Gaullu, Franciji pa še večjo neenotnost.

2. VIHAR NA BLIŽNJEM IN SREDNJEM VZHODU

Po maju 1958 je zanimiv predvsem Libanon, kjer se je začenjal vihar. Tu so se kmalu po začetku maja začele hude protiameriške in protivladne demonstracije, ki sta jih sprožila umor založnika protirežimskega časopisa v Tripolisu in požig ameriške poslovne hiše. Demonstracije in nemiri so se kmalu prenesli v glavno mesto Beirut. Blizu sirske meje je tekel naftovod iraške petrolejske družbe. Opozicijske stranke so vedno odločneje zahtevale odstop predsednika države Chamouna in spodbudile generalno stavko.

Dne 3. maja je imel Chamoun resne pogovore s tremi zahodnimi poslaniki. Vlada ZDA je že naslednji dan poslala libanonski vladi policijsko oborožitev z letali, del sredozemskega brodovja pa usmerila v bližino libanonske meje. Že 15. maja so se začeli boji libanonskih sil z uporniki v severozahodnem delu Libanona, vlada pa je začela

zapirati opozicijske voditelje (bivšega ministrskega predsednika Saleha Salama, Karameja in druge). ZDA so poslale 3600 mož za zaščito ameriških državljanov.

V Libanonu je živelo versko mešano prebivalstvo (48 odstotkov muslimanov in 52 odstotkov kristjanov, zvečine iz verske sekte maronitov). Po ustavi je bil predsednik države kristjan, predsednik vlade pa musliman. Chamoun je hotel spremeniti ustavo, da bi bil lahko vnovič izvoljen za predsednika; v tem ga je podprl tudi maronitski patriarh (podprle so ga tudi ZDA zaradi svojega interesnega področja), kar je povzročilo velik upor mohamedancev.

Libanon je obtožil ZAR, da pošilja orožje in diverzantske skupine v Libanon ter da uri Libanonce na svojem ozemlju, ker da želi zrušiti zakonito vlado. Toda libanonski predsednik vlade je izjavil, da je poglavitni krivec za nemire Chamoun, ki želi biti ponovno izvoljen. V tem pa ga je podprl tudi voditelj maronitov, češ da je treba državno krizo rešiti le z odstopom Chamouna. V začetku junija je Chamoun izjavil, da ne bo več kandidiral, VS pa je 11. junija sklenil poslati v Libanon opazovalce v zvezi s skrivnim tihotapljenjem ljudi in orožja. Sovjetski delegat se je glasovanja vzdržal, češ da Sovjetska zveza nima nobenega interesa do Libanona.

Vendar je TASS 24. junija objavila, da sovjetska vlada svari pred intervencijo zahodnih sil v Libanonu in pred uporabo sil OZN. Opozorila je na novice, da ameriška in britanska vlada pripravljata oboroženo intervencijo v Libanonu. 17. junija je Dulles izjavil, da je treba imeti v Libanonu močnejše sile (»pod krinko OZN«), sicer pa lahko v Libanonu nastopijo tudi sile ZDA. Dan zatem pa je Eisenhower dejal, da so ZDA pripravljene poslati svoje sile v Libanon, sodelovati pa sta pripravljeni tudi Francija in Velika Britanija.

Sicer dvomim o polni resničnosti obeh ameriških izjav, verjamem pa, da je SZ menila, da bi bilo to v nasprotju z načeli OZN. V Libanonu naj uredi zadeve ljudstvo samo. Na Srednjem vzhodu, kjer je v soseščini SZ, mora vladati mir.

Dne 25. junija je Chamoun izjavil, da vlada ne želi tuje intervencije, razen v okviru OZN, in da ne računajo na ameriško in britansko posredovanje. V začetku julija je skupina opazovalcev OZN ugotovila, da v Libanonu ni nobenega tujega infiltriranja.

DRŽAVNI UDAR V BAGDADU

Veliko hujše je bilo v Iraku, ki je zbudil pozornost svetovne javnosti. V noči od 13. na 14. julij 1958 je vojaški udar v Bagdadu zrušil monarhijo in razglasil republiko. Ubita sta bila kralj Feisal II. in ministrski predsednik Nuri es Said.

Radio je takoj objavil, da je armada razbila skupine, ki jih je podkupil imperializem. Le armada bo branila narod pred imperializmom. 14. julija je bil ustanovljen suvereni svet iraške republike, ki bo vodil državo do referenduma. Novi predsednik vlade je postal general Abdel Karim Kasem, podpredsednik pa polkovnik Aref. Republika bo

temeljila na bratski zvezi z drugimi arabskimi državami po sklepih bandunške konference in OZN.

Toda jordanski kralj Husein je isti dan prevzel vodstvo arabske federacije in poveljstvo nad skupno armado. 15. julija pa je Irak izstopil iz te federacije in ukazal iraški vojski (12 000 mož), naj se takoj vrne domov.

Vtem so požgali britansko ambasado, ZAR je priznala novo vlado, Chamoun pa je zaprosil tri zahodne velesile, naj takoj pošljejo v Libanon vojsko, da bi zaprli libanonsko-sirsko mejo. Libanonska opozicija je pozdravila udar v Iraku rekoč, da česa drugega tudi ni pričakovala. To je pomembno za zmago arabskega nacionalizma pa tudi za Libanon in varstvo njegove neodvisnosti pred tujo intervencijo s katerekoli strani.

AMERIŠKA INTERVENCIJA V LIBANONU

Eisenhower je v poslanici kongresu 15. julija priznal, da ga je Chamoun nujno zaprosil za pomoč sil ZDA, da bi zavarovale ameriške koristi v Libanonu. Temu je ugodil, in oddelki ameriške vojske bodo prihajali v Libanon, dokler bo to potrebno, potem pa jih bodo odpoklicali. Tega ne kaže šteti za vojaški poseg, kajti ZDA bodo poslale v Libanon tudi gospodarsko pomoč.

Eisenhower je zahteval sklic Varnostnega sveta, da bi mu pojasnil svoje ukrepe v Libanonu. Ameriški delegat je upal, da bo VS takoj predlagal potrebne ukrepe. 15. julija je Eisenhower po RTV poudaril, da ima udar v Iraku zvezo s prevratom v Libanonu, ta pa z zaroto v Jordaniji. Za začetek so ZDA izkrcale 5400 mož mornariške pehote (trije bataljoni), ki so 16. julija zasedli Beirut. Britanska in francoska vlada sta že 15. julija podprli to ameriško intervencijo.

Od 14. do 17. julija je bila v Ankari konferenca treh držav bagdadskega pakta (Iran, Pakistan in Turčija), torej brez Iraka. Naslovili so poslanico Eisenhowerju in se mu zahvalili za pogumno in pravočasno intervencijo, ki bo zavarovala zakonito vlado Libanona in »okrepila odločnost Irana, Pakistana in Turčije«. Obsodili so barbarsko početje v Iraku. Z vsemi močmi si bodo prizadevali, da bo konec »mednarodnemu barbarstvu« v tem delu sveta.

Dne 16. julija se je po pričakovanju oglasila tudi SZ. TASS je poročala, da je svet z odporom sprejel navzočnost šestega ameriškega ladjevja v Beirutu in da to pomeni grobo vmešavanje v notranje zadeve Libanona. »Skrb za lastne državljane je stara kolonialistična zvijača, izgovor za roparske napade.« Pravi vzrok pa je naftni monopol ZDA in drugih zahodnih sil. Te hočejo obdržati kolonialistično prevlado na Bližnjem in Srednjem vzhodu. To pomeni tudi polom njihove politike v arabskem svetu, ki sta ga doživela Bagdadski pakt in Dullesova in Eisenhowerjeva doktrina. SZ ni ravnodušna do tega, kar se dogaja ob njenih mejah.

Od 16. do 17. julija 1958 so SZ, LR Kitajska in vse vlade ljudske demokracije priznale novo iraško vlado Kasema. Priznala jo je tudi

Jugoslavija, in Tito je 16. julija poudaril, da gre za sklep na podlagi načela, da ima vsak narod pravico odločati o obliki svojega življenja; ustanovitev republike Irak ustreza željam iraškega ljudstva in njegovim hotenjem po neodvisnosti.

Istega dne je izjavil Naser, da bi vsak napad na Irak pomenil tudi napad na ZAR. ZDA so izrabile za vzrok intervencije notranjo revolucijo v Libanonu, ki traja že 6 tednov, ZDA se vmešavajo v notranje zadeve Libanona in hočejo podjarmiti neodvisne arabske dežele.

Eisenhower je imenoval državnega podsekretarja Murphyja za svojega zastopnika v Libanonu, da bi vzpostavil mir in podprl Chamouna. 17. julija so poslale ZDA večjo enoto svojih sil iz ZRN, francoske sile pa so se hotele izkrcati v Beirutu, vendar ZDA tega niso dovolile!

Toda prišlo je do nove intervencije. Britanska vlada je 17. julija objavila, da sta kralj in ministrski predsednik Jordanije prosila za pomoč, češ da se za ta dan pripravlja državni udar. Enako sta prosila tudi vlado ZDA. Kralj Husein je to potrdil in tudi poudaril, da gre za pomoč na podlagi 51. člena listine OZN. »Mednarodni komunizem zasega arabske države drugo za drugo in jih spravlja pod svojo kontrolo.«

BRITANSKA INTERVENCIJA V JORDANIJI

Jordanija naj bo steber za rešitev arabskega sveta pred moskovskimi agenti. Velika Britanija je poslala šestnajsto padalsko brigado s Cipra. Začeli so se sovjetski manevri na turško-perzijski meji in sovjetsko-bolgarski manevri na turški meji. 17. julija je Naser nepričakovano obiskal Moskvo. Na ladji se je vračal z Brionov v domovino, ko je izvedel za izkrcanje ameriških sil v Libanonu. Vrnil se je v Pulj in po posvetovanju s Titom odletel z zunanjim ministrom Favzijem k Hruščovu. New York Times je pisal, da mu je Hruščov odsvetoval vsakršno sovjetsko nasprotno akcijo, saj bi ta pomenila začetek tretje svetovne vojne. Če pa bi Zahod napadel Sirijo ali Irak, bo dobil Naser zahtevano popolno pomoč SZ in drugih držav, ne da bi se bali za posledice.

Ob vrnitvi iz Moskve je Naser govoril 18. julija v Damasku. Dejal je, da so danes Arabci močnejši kot kdajkoli. Bakla svobode je prižgana. Bratje v Iraku so se borili in zmagali. Bratje v Amanu in Beirutu se bojujejo za svojo svobodo in mi smo skupaj z brati v Iraku, saj smo en narod. Pripravljeni smo na najhujše, ne bojimo se sovražnih ladij, armad in atomskih bomb. Arabski narod se bo bojeval do končne zmage.

Ameriški zunanji minister je takoj odgovoril, da bi imel sleherni napad resne posledice. Sile ZDA niso v Libanonu zato, da bi netile sovražnosti, temveč da bi tako kot leta 1956 rešile neodvisnost dežele, ki jo od zunaj ogrožajo.

S to zadevo se je ukvarjal tudi Varnostni svet že od 15. julija. Tri dni zatem so bili zavrnjeni vsi trije predlogi resolucije — sovjet-

ski, ameriški in švedski. Kairo je izjavil, da pomeni to hud udarec za OZN in da hočejo ZDA ostati edini razsodnik.

Dne 18. julija se je oglasila tudi TASS v zvezi z britansko intervencijo v Jordaniji, češ da ta kaže obsežen načrt napada ZDA in Velike Britanije na arabske dežele ter kolonialno izrabljanje naftnih dežel. Gre tudi za ohranitev prevladujočega vpliva, ki so ga Britanci imeli v tej deželi, a so jo 1956 morali zapustiti; zdaj je pomoč kralju Huseinu samo pretveza. SZ bo zaradi svoje varnosti primerno ukrepala. Hruščov je 19. julija povabil tri zahodne velesile in Indijo na nujno konferenco, ker da je svet na robu katastrofe. Ne gre napete atmosfere gnati do vrelišča. Konferenca naj bi bila 24. julija v Ženevi.

Irak in ZAR sta sklenila obrambno pogodbo, Jordanija pa je pretrgala vse vezi z ZAR. Nehru je že 20. julija sprejel povabilo na konferenco, vsekakor pa je odsvetoval oboroženo intervencijo, ki bi povzročila svetovni požar, ZDA so takoj poslale Jordaniji pomoč v višini 12,5 milijona dolarjev.

Kanadski premier je svetoval ZDA in VB, naj privolita v sklic konference. Britanska vlada je soglašala z vrhunsko konferenco v okviru VS, Irak pa je Zahodu obljubil, da bo še pošiljal nafto; želi si ohraniti prijateljstvo. Nafta je za Irak prav tako pomembna kot za Zahod in svetovno gospodarstvo. Otresti se hočejo samo nasilja korupcije. Varnostni svet je 22. julija odložil zasedanje sine die, sledilo pa je še več odgovorov velesil na vabilo Hruščova. Macmillan 22. julija ni bil prepričan, da je svet na robu vojne katastrofe, in je upal, da SZ ne bo storila koraka, ki bi pripeljal do vojne. Mi varujemo Jordanijo pred silo od zunaj, je dejal. Bil pa bi za konferenco, vendar ne zunaj OZN (VS).

Eisenhower pa je odgovoril, da hočejo Libanon samo zavarovati pred nasilnimi dejanji. Poudaril je tudi pretiran strah pred vojno nevarnostjo. Glede »nasilnih dejanj« je dejal, da je bila v Iraku strmoglavljena zakonita vlada, istega dne (14. julija) pa je bila tudi odkrita zarota v Jordaniji. Vlada v Libanonu je že nekaj mesecev predmet posredne agresije, zato je prosila za pomoč, kar smo ji ugodili. Vsekakor ni agresija, če priskočiš na pomoč majhni deželi. Ko bo zagotovljena njena neodvisnost, se bodo sile ZDA umaknile.

SZ krši neodvisnost majhnih držav, drugim pa očita vojne namene in se samo širokousti z atomskim orožjem in daljinskimi izstrelki. To pomeni resno nevarnost za mir. SZ stalno zlorablja veto, zdaj se je to zgodilo že petinosemdesetič zoper redni postopek VS. Več mesecev je ovirala priprave za vrhunsko konferenco, pogajanja zunanjih ministrov v Moskvi pa je pretrgala 16. junija.

Oglasil se je tudi de Gaulle, ki je sicer soglašal s konferenco o Srednjem vzhodu, vendar marsikaj v pismu ni govorilo zanjo. Čemu primerjati pomoč ZDA in Velike Britanije v zvezi z dogodki v Iraku s Hitlerjevim napadom na Poljsko? Hitler tudi ni bil sam. Zakaj me

je treba v pismu spominjati na pritisk francoske vojaške demonstracije pred libanonsko obalo, ki ni bila izvedena na pobudo ZDA in VB, temveč le za obrambo francoskih državljanov? Boljše bi bilo o tem razpravljati v VS, če pa v tem ne bi uspeli, naj se pripravi vrhunska konferenca, ki se je bo udeležila tudi francoska vlada. 23. julija je Hruščov soglašal z vrhunsko konferenco v smislu Macmillanovega predloga, če bodo na njej sodelovali Nehru in arabske države. Eisenhowerju je še posebej odgovoril, da z njim ne bo razpravljal, zavrača pa njegovo mnenje, da SZ podpira ekspanzionistično politiko. Nobenega dvoma ni, kdo jo v resnici izvaja. Časi so tako resni, da polemike niso primerne, in treba se je obvarovati svetovnega spopada. Nevarnost je v tem, da se pripravlja napad na Irak. Bilo bi pomembno, ko bi bila konferenca čimprej.

Na to pismo so zahodni politiki spet različno odgovorili, Hruščov pa 28. julija tudi. Še najbolj se je strinjal s predlogom de Gaulla in Velike Britanije (konferenca v okviru VS). Eisenhower pa je odkrito povedal, da ZDA ne marajo take konference šefov vlad in da želijo zadevo rešiti na navadnem zasedanju VS. To je zdaj začel podpirati tudi Macmillan. Toda kam to vodi? Hruščov je dobil 31. julija odgovor: Macmillan in Eisenhower sta se zavzemala za konferenco v okviru VS, in sicer bi bila 12. avgusta v New Yorku, de Gaulle pa je bil za konferenco v Ženevi 18. avgusta. Predlagana sta bila torej dva kraja. Eisenhower nikakor ni hotel sprejeti sovjetskega predloga, da bi bilo srečanje v Moskvi, kjer da lahko pripravijo dobro organizirane manifestacije.

O vsem tem je Walter Lippmann pisal že 28. julija v New York Herald Tribune. Če bi bilo srečanje v New Yorku, bi bila neizogibna javna debata, zlasti med Hruščovom in Eisenhowerjem. Toda Eisenhower ni dovolj pri močeh, nima dovolj znanja ne vitalnosti, da bi prestal takšno ognjeno preizkušnjo. Zahod mora najprej zakrpati svoje luknje na Srednjem vzhodu, da ne bo igral na konferenci vloge obtoženca. Najprej je potreben sporazum o umiku ameriških sil, ali pa je vsaj treba določiti datum zanj. Priznati je treba tudi iraško vlado. Zahod mora dati predloge, da se zboljša položaj na Srednjem vzhodu. Sueška in sedanja afera sta dokazali, da Zahod ni dovolj močan ne dovolj odločen, da bi tu dosegel britansko prevlado, kot jo je imel pred drugo vojno. Zahod mora z domišljijo in modrostjo igrati prvo vlogo v novem položaju, ko je izgubil privilegije.

Konferenca šefov držav ni pripravljena, predvsem zato, ker Zahod sam nanjo ni pripravljen. Odločilno vprašanje na Srednjem vzhodu ni nafta, ki so jo Arabci brez nadaljnjega pripravljeni prodajati Zahodu, tudi ne Izrael, ki v tej krizi ostaja v ozadju, in tudi ne revolucionarne sile naserizma. Odločilna je odločnost SZ, ki na svojem desnem boku ne trpi vojaške moči ZDA. To pomeni vojaško grožnjo SZ. Če so ameriške sile v Turčiji, potem bi pomenilo ravnovesje, ko bi bile sovjetske v Mehiki. Ekvivalent za NATO in Bagdadski

pakt bi bila sovjetska vojaška zveza z Mehiko, Kubo in Centralno Ameriko. Eksplozija v Iraku pomeni uspešen poskus SZ, da se reši obkolitve. S tem je bila iz Bagdadskega pakta izobčena ena od arabskih držav, izolirana je bila tudi Turčija. Sovjetska podpora naserizmu se kaže v tem, da ovira ZDA pri strateškem nadzorstvu nad Srednjim vzhodom. Seveda ni mogoče rešiti tega problema samo z Naserjem, temveč v bistvu z Moskvo.

1. Neizvedljivo je, da bi tri zahodne sile tu izvajale svoj vpliv brez SZ. Za to je že prepozno, tudi smo prešibki. 2. Napačno bi bilo prepustiti Srednji vzhod SZ, ker nismo tako šibki. 3. Nevtralizacija Srednjega vzhoda med dvema velikima blokoma s pogodbami o zavarovanju nafte Irana, Libanona in Izraela. Ta možnost terja veliko državniško spretnost, ni pa neizvedljiva.

TASS je 30. julija posvarila države Bagdadskega pakta pred napadom na Irak, kajti nobenega dvoma ni, da bi svobodoljubni narodi priskočili na pomoč. Do začetka avgusta so iraško vlado priznali že Grčija, ZRN, Iran, Pakistan, Turčija, Italija, Japonska, Belgija, Avstrija, VB in ZDA.

Dne 1. avgusta je sovjetska vlada protestirala pri italijanski vladi, ker daje svoje ozemlje na voljo za napad na Libanon in Jordanijo (NATO) pa tudi Izrael. Vtem se je Hruščov mudil v Pekingu, kjer sta z Maom zahtevala vrhunsko konferenco o bližnjevzhodnih problemih. ZDA so poslale v Libanon še nove sile. 5. avgusta je Hruščov predlagal trem zahodnim državam sklicanje izrednega plenuma OZN. Eisenhowerja je vprašal, ali niso ZDA poslale svojih sil v Libanon, obšle VS in ga postavile pred izvršeno dejanje. Ali to krepi OZN? Sedanji VS je nekakšen odbor ZDA, sestavljen v glavnem iz dežel NATO, Bagdadskega pakta in SEATO. Zakaj ni v njem LR Kitajske? Tako se VS ne more upirati volji ZDA in sklepati neodvisno. Pravite, da je SZ vsilila svojo politiko vzhodnim državam. Ali se ZDA ne vmešavajo v Bližnji in Srednji vzhod? Tu hočete delati »red«. Ves svet ve, da se narodi Libanona, Iraka in Jordanije upirajo kolonialnemu redu. Od prvega dne ameriško-britanske intervencije je poskušala SZ preprečiti agresijo. Predlagala je konferenco petih velesil, na njej bi sodeloval tudi generalni sekretar OZN. Ta in Macmillan sta predlog odbila, češ da ne bo iz tega nič dobrega. Dejstvo, da so bile ZDA in VB prisiljene priznati Irak, še ne odstranjuje zaostritve spora in ne zagotavlja iraški republiki varnosti, kajti intervencijske sile so še tam. Zato se SZ zavzema za takojšnje sklicanje izrednega plenuma OZN, potem pa naj bi bila še vrhunska konferenca.

Najbolj neprijeten je bil očitek, da LR Kitajska še vedno ni članica OZN. Ameriška vlada je v posebnem memorandumu odgovorila, da so imele ZDA zaradi »agresije« Kitajske na Korejo 142 000 izgub in da je Kitajska pokazala surovost ter »popolno pomanjkanje morale«. Sosednje države Kitajske so se šele pred kratkim osvobodile in se »še ne znajo same upravljati«. Prišle bi pod vpliv komunistične Kitajske,

ki hoče izvoziti komunistično revolucijo prek svojih meja po vsej Aziji in svetu. ZDA tako »nevtralizirajo« to nevarnost in preprečujejo nadaljnjo ekspanzijo. Če bi ZDA priznale komunistično Kitajsko, bi to neugodno vplivalo tudi na druge narode. S priznanjem bi Kitajska dobila tudi sedež v OZN.

Londonski Times je 6. avgusta zapisal, da Hruščov spreminja svoje mišljenje, kar je prav tako težko razumeti kot njegovo napačno govorjenje. Zdaj se nenadoma vnema za posebno zasedanje plenuma OZN. Res pa je sedanja sestava VS za Ruse najbolj neugodna. Kakorkoli že, 7. avgusta je VS soglasno sprejel kompromisno resolucijo za sklic izrednega plenuma OZN. Plenum je bil 13. avgusta. V glavnem sta bila dana dva predloga resolucije, sovjetski o umiku okupacijskih sil in ameriški. Eisenhower je v svojem govoru poudaril, da so ZDA priskočile na pomoč Libanonu, to pa je dalo povod za vojno histerijo, češ da je ogrožen mir. Če je torej pomoč kaki majhni državi zoper agresijo »mednarodni zločin, potem so možnosti za okupacijo resnično neomejene«. Ob koncu vojne so bile hude krize v Perziji, Grčiji, Turčiji, bila je berlinska blokada pa Koreja, »cesta« pred Formozo. ZDA so uradno upoštevale načelo, da je treba agresijo neposredno ali posredno ustaviti, preden bi zavzela tak obseg, da bi uničila napadenega in napadalca. Sleherna država ima pravico zaprositi za pomoč, če je ogrožena. Tako je Truman že leta 1947 pomagal Grčiji, dokler ni bila OZN prepričana, da lahko to pomoč nadomesti. Tako so tudi priskočili na pomoč v Libanonu. Od OZN so zahtevali podporo, da bi lahko odpoklicali sile. Toda dve resoluciji VS sta bili odbiti zaradi veta. Najprej je Eisenhower predlagal dvoje: ustanovitev stalnih sil OZN, da bi sklenile mir, in ustanovo za vsestransko pomoč razvoju arabskih dežel. Nato pa je predlagal 6 (7) točk načrta za mir na Bližnjem vzhodu: 1. Skrb OZN za Libanon. 2. Ukrepi OZN za ohranitev miru v Jordaniji. 3. Konec hujskanja na državljansko vojno od zunaj. 4. Mirovne sile OZN. 5. Regionalni gospodarski načrt za dvig življenjske ravni v arabskih deželah. 6. Ukrepi za omejitev novega oboroževanja ter tekmovanja na tem področju. 7. Ustvariti ozračje varnosti na Bližnjem vzhodu.

Gromiko je najprej obtožil ZDA in VB zaradi agresije, ki pomeni teptanje mednarodnega prava in ustanovne listine OZN. ZDA in VB hočejo gospodariti v teh deželah in nad njihovim naravnim bogastvom. Zahteval je takojšen umik okupacijskih sil iz obeh dežel.

ZAR se v te dežele ni vmešavala, kar so poudarili že opazovalci OZN. SZ ne more spregledati, kar se dogaja ob njenih mejah. Posvaril je Turčijo, Italijo in Izrael, ki dajejo intervencionistično pomoč. »Mi nimamo naftnih interesov na Bližnjem vzhodu ... imamo pa samo en interes, to je trajni mir na tem območju.« OZN ni še nikdar ničesar prispevala k miru. Glede Eisenhowerjevega predloga o gospodarski pomoči je dejal, da je ta nujno potrebna, a je treba to reč natančno pretehtati. Najprej pa se morajo umakniti okupacijske sile.

Selwyn Lloyd je 14. avgusta poudaril, naj OZN ve, da so priskočili na pomoč, ker so bili zanjo zaprošeni. Generalni sekretar OZN naj po posvetovanju z vladami poskrbi za suverenost in neodvisnost teh držav, da se bodo lahko naše sile umaknile iz teh dežel. Če ne bi 14. julija intervenirali, bi Libanona in Jordanije ne bilo več, nobena beseda jima ne bi vrnila neodvisnosti. Varnostne sile OZN, ki jih je predlagal Eisenhower, morajo nastopiti hitro, ne smejo biti odvisne od pripravljenosti posameznih držav. Toda Jordanija je nasprotovala pošiljanju sil OZN in opazovalcev, ker ima lastno armado. Če pa ji OZN lahko zagotovi varnost, bo takoj zahtevala umik britanskih sil. Tudi Naser in ministrski predsednik Saudske Arabije Feisal sta 18. avgusta odločno nasprotovala tujim silam na kateremkoli arabskem ozemlju in vmešavanju v notranje zadeve. Naglasila sta okrepitev medsebojnih prijateljskih zvez in »pozitivno nevtralnost«.

Kairski list Al Ahram je 23. avgusta predlagal ustanovitev arabske lige. Ustanovi naj se svet zunanjih ministrov arabskih držav, ki bi se sestajal štirikrat na leto; ustanovila naj bi se zveza arabskih narodov. Dne 18. avgusta je plenum OZN nadaljeval delo. Norveška in še nekatere države so dale predlog za resolucijo, za katero pa je Gromiko izjavil, da za skupino socialističnih držav ni sprejemljiva. Podprla pa sta jo Dulles in Selwyn Lloyd in izjavila, da se bodo sile ZDA umaknile, ko bo to zahtevala legalna vlada in ko tam ne bodo več potrebni. Končno je bil 21. avgusta le sprejet predlog resolucije arabskih držav, celo soglasno (Irak, Jordanija, Libanon, Libija, Maroko, Saudska Arabija, Sudan, Tunizija, ZAR in Jemen). Arabske dežele bodo podpirale svoje vladajoče sisteme, ne bodo se vmešavale v zadeve drugih, spoštovale bodo ozemeljsko nedotakljivost in suverenost. Zahtevale so čimprejšnji umik tujih sil iz Libanona in Jordanije.

Tako se je končalo izredno zasedanje, umik okupacijskih sil pa se je začel razmeroma zgodaj. Resolucija v celoti pa ni v bistvu rešila ničesar!

Predvsem v Libanonu so se stvari razvijale naprej. Ministrski predsednik je 20. septembra skrivaj zbežal z ameriškim letalom v Turčijo, od koder naj bi se bojeval za svobodno domovino. Novi predsednik je ob nastopu 23. septembra objavil, da je prvi cilj popolna razorožitev ljudstva, vzpostavitev varnosti, gospodarski razvoj, boljši odnosi z drugimi arabskimi deželami in čimprejšnji umik ZDA. Toda v Beirutu so že bili hudi nemiri. Krščanski falangisti so napovedali generalno stavko in splošno vstajo. 15. oktobra je vodja upornikov Karame sestavil novo vlado, 25. oktobra so se zadnje sile ZDA umaknile iz Libanona, britanske pa iz Jordanije le deloma.

Dne 10. novembra je prišlo do novega incidenta. Prek Sirije je letel na dopust v Evropo jordanski kralj Husein. Kontrola na letališču v Damasku je zahtevala pristanek letala, kralj pa v to ni privolil, zato so se za letalom zapodili migi (ZAR) in ga začeli obstreljevati. Sirija je to zanikala.

7. KONGRES ZKJ (OD 22. DO 26. APRILA 1958) V LJUBLJANI

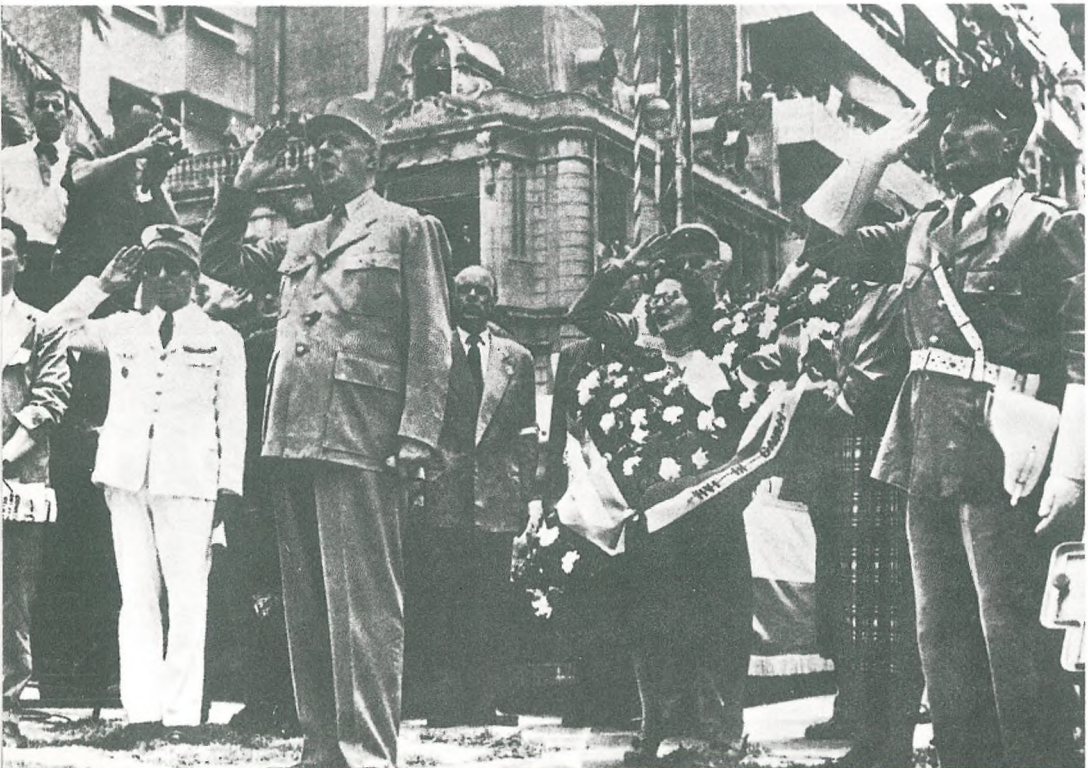
VSAKDANJA SLIKA ALŽIRIJE, VZDUŠJE TERORJA JE TRAJALO SEDEM LET

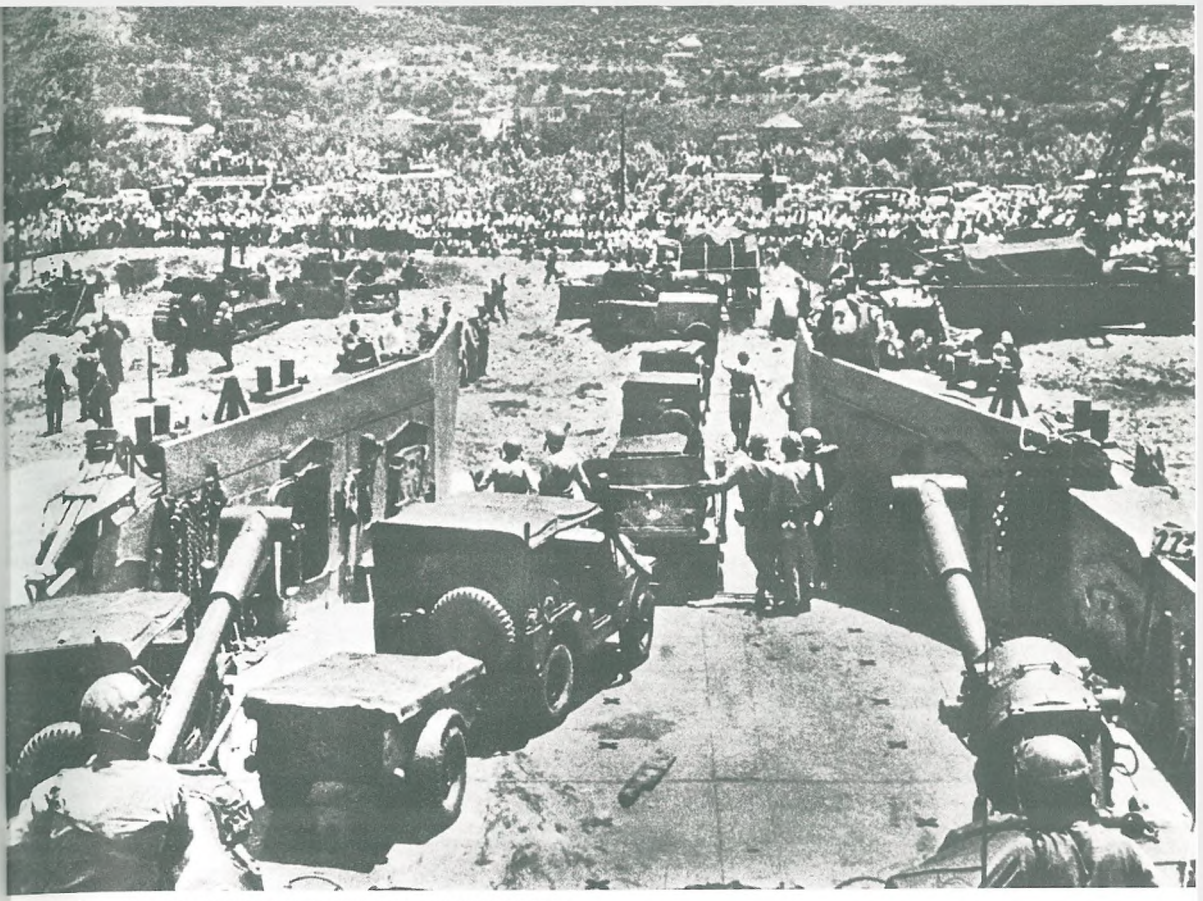

AREF IN KASSEM NA PRVI SEJI NOVEGA KABINETA PO DRŽAVNEM UDARU V BAGDADU JULIJA 1958

GENERAL DE GAULLE OB PRIHODU V ORAN, JUNIJA 1958

AMERIŠKI VOJAKI NA OBALI LIBANONA

AMERIŠKA VOJAŠKA INTERVENCIJA V LIBANONU

ENA ZADNJIH SLIK AMERIŠKEGA ZUNANJEGA MINISTRA J. F. DULLESA
Z NEMŠKIM KANCLERJEM KONRADOM ADENAUERJEM

PRIHOD KUBANSKIH PARTIZANOV V HAVANO V ZAČETKU LETA 1959

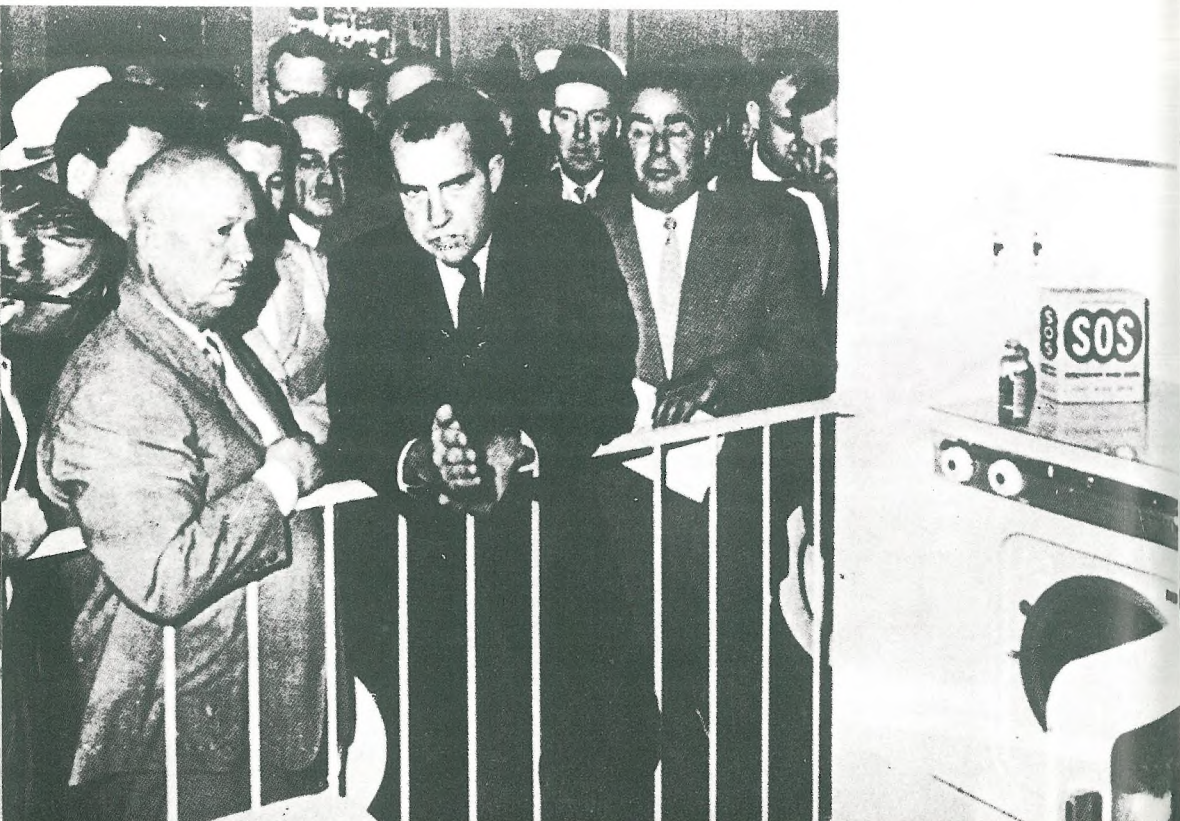

GOVOR FIDELA CASTRA OB PRIHODU V HAVANO

V KONGU IZBRUHNEJO V ZAČETKU LETA 1959 VELIKI NEMIRI
IN PREBIVALSTVO ZAČNE MASOVNO ZAPUŠČATI DOMOVINO

PODPREDSEDNIK ZDA R. NIXON S HRUŠČOVOM NA AMERIŠKI RAZSTAVI
V MOSKVI, JULIJA 1959

SREČANJE HRUŠČOVA IN EISENHOWERJA V ZDA, SEPTEMBRA 1959

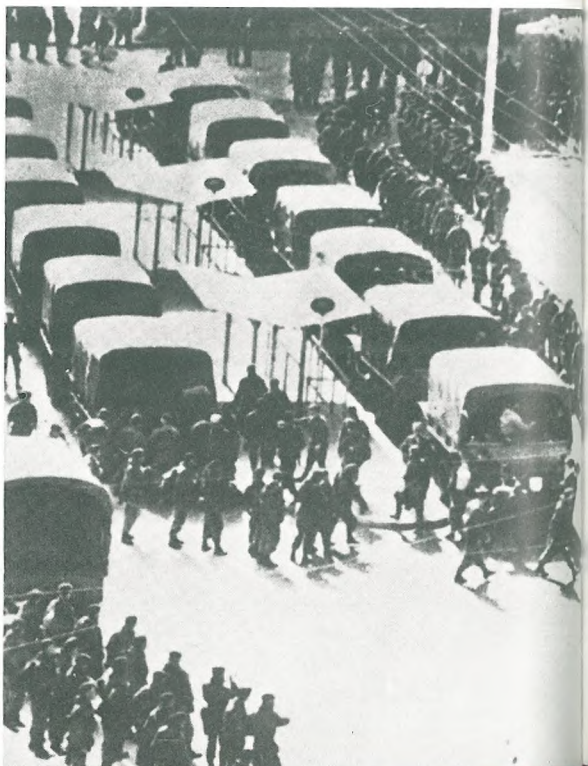

OB HRUŠČOVOVEM OBISKU V ZDA

LUNIK 2 KOT DARILO

VSTAJA FRANCOSKIH DESNIČARJEV V ALŽIRIJI, FEBRUARJA 1960

III. POLITIČNA DEJAVNOST SZ

Koliko in kako je bila SZ zapletena v vihar na Bližnjem in Srednjem vzhodu, smo pravkar povedali. Toda njeno vsestransko dejavnost je bilo čutiti tudi v drugih delih sveta. V začetku maja 1958 je SZ privolila v diplomatske priprave na vrhunsko konferenco; 10. maja je Hruščov sporočil Eisenhowerju, da zahteva konec jedrskih poskusov, zavrača inšpekcijsko kontrolo nad Arktiko, zavzema pa se za konferenco strokovnjakov o tehničnih podrobnostih kontrole in za pogodbo o ustavitvi poskusov z jedrskim orožjem.

Predvsem je pomembno, da ZDA in Velika Britanija prenehajo preskušati jedrsko orožje, kot je to prav takrat storila SZ. Kljub pomislekom je SZ za kontrolo strokovnjakov z obeh strani.

Zaradi stalnih poletov letal ZDA z jedrskim orožjem v smeri proti sovjetski meji in drugim deželam kontrola nič ne pomaga. Polet čez območje severnega tečaja je najkrajša pot med ZDA in SZ, zato je strateško pomemben prostor. Torej naj se ti poleti končajo, potrebna je samo prepoved ZDA, te pa Amerika noče. Čemu potem kontrola? Pač pa je SZ že predlagala kontrolo pred nenadnim napadom v Srednji Evropi, na Daljnem vzhodu in v nekaterih delih ZDA. Eisenhower je izrazil zadovoljstvo, da je Hruščov sprejel vsaj del njegovih predlogov, da obe strani le postavita strokovnjake. Naši strokovnjaki so se pripravljeni v treh tednih sestati z vašimi v Ženevi, če to dovolijo vlade. Smo tudi za angleške in francoske strokovnjake in za strokovnjake iz drugih držav, pa naj povedo, kaj o tem vedo. Ti naj bi trideset dni po začetku sestanka dali prvo delovno poročilo, v šestdesetih dneh pa dokončno.

Hruščov je konec maja privolil v nadzorstvo strokovnjakov nad ustavitvijo jedrskih poskusov. Vendar se je zavzemal za ta sestanek v Moskvi, ne pa v Ženevi. Rok za delo strokovnjakov naj se skrajša, pritegnili naj bi strokovnjake iz ČSR in Poljske. Dne 10. junija je Eisenhower odgovoril, naj bo konferenca v Ženevi, in sicer 1. julija, v kar je švicarska vlada že privolila. Lahko pa bi povabili tudi strokovnjake, ki jih je predlagal Hruščov. Toda to je Hruščov kar pre-

slišal in ponovno vtaknil železo vrhunske konference v žerjavico. 11. junija je pisal trem zahodnim silam, da hočejo vrhunsko konferenco. Predlogov zahodnih držav za dnevni red te konference na njej ni mogoče rešiti. V predlogu je spet vprašanje o položaju v Vzhodni Evropi. Toda o tem razprava ni mogoča, saj bi to pomenilo vmešavanje v notranje zadeve, kar je v nasprotju z načeli OZN. Tudi vprašanje združitve Nemčije ne sodi na vrhunsko konferenco, saj je to stvar dveh suverenih nemških držav. Vprašanje pogodbe med NATO in Varšavskim paktom je že zdavnaj dozorelo.

SZ se zavzema za radikalno razorožitev, Zahod pa tega noče postaviti na dnevni red, tudi mednarodne kontrole ne. 17. junija je TASS objavila predloge SZ za dnevni red vrhunske konference. Takoj je treba ustaviti jedrske poskuse, vzpostaviti brezatomske cone v Srednji Evropi, skleniti nenapadalne pogodbe med državami, prepovedati izkoriščanje vesolja za vojaške namene, opustiti tuja vojaška oporišča, omejiti tuje sile v Nemčiji in drugih evropskih državah, skleniti mirovno pogodbo z Nemčijo, spodbujati mednarodno trgovino in prenehati napetosti na Bližnjem in Srednjem vzhodu. Prav gotovo drži, da bi se vrhunska konferenca s takšnim dnevnim redom vlekla v neskončnost ali pa se že na začetku razšla, to pa bi bilo prava sramota. Na očitek, da se Zahod sploh ne zmeni za takšno konferenco, pa je ta 18. junija takoj objavil tri tajne dokumente, ki so jih poslali Sovjetski zvezi 28. in 31. maja. V prvem dokumentu je rečeno, da priprave ambasadorjev na konferenco dobro napredujejo in da bo mogoče določiti datum za pripravljalno konferenco zunanjih ministrov; če se bodo ti zedinili, bo mogoče sklicati vrhunsko konferenco.

V drugem dokumentu pa so natančno navedli dnevni red konference zunanjih ministrov in vrhunske konference. Prvi dnevni red obsega deset točk, ki jih že poznamo, drugi pa kar štirinajst; na nekatere izmed teh bi SZ že na začetku vložila veto.

Kakorkoli že, SZ je že 13. junija imenovala svoje strokovnjake za konferenco 1. julija v Ženevi. ZDA so soglašale, niso pa marale čeških in poljskih strokovnjakov, temveč tri britanske, francoske in kanadske. Tako je ostala »aktualna« samo konferenca izvedencev v Ženevi. To je sovjetska vlada zasula kar s tremi spomenicami. Prva je soglašala samo z datumom začetka (1. julij), druga pa je poudarjala, da nastaja nevarnost, da konferenca ne bi zbudila napačnih iluzij. Dulles je namreč izjavil, da ta konferenca še ne pomeni, da bodo ZDA ustavile jedrske poskuse. ZDA, nadaljuje spomenica, so predlagale to konferenco v upanju, da bo SZ nasprotovala. Ker pa se to ni zgodilo, jo hočejo preprečiti. Ta metoda ni nova. Ob takih pogojih SZ ne bo poslala svojih strokovnjakov, ker ne mara sodelovati pri zavajanju narodov.

ZDA so odgovorile z zelo kratko poslanico, naj se zavoljo njih konferenca začne, strokovnjaki pa so že na poti. V tretjem memoran-

dumu z dne 28. junija je SZ zahtevala od vlade ZDA natančno pojasnilo, kakšen bi bil namen te konference. Dne 1. julija se je konferenca v Ženevi le začela, ker je nazadnje le zmagal predlog SZ, da morajo sklep o ustavitvi poskusov z jedrskim orožjem sprejeti le vlade, ne pa strokovnjaki. Konferenca je bila tajna. V začetku je spregovoril šef sovjetske delegacije in izrazil upanje, da bodo z zahodnimi kolegi našli skupni jezik in da bo konferenca omogočila vladam ukrepe za prekinitev poskusov z jedrskim orožjem. Delegat ZDA je povedal isto.

Hruščovu so na pismo o vrhunski konferenci trije zahodni šefi odgovorili, da imajo povsem drugačne cilje kot Hruščov. Njegov cilj je, da bi po vsej sili imeli konferenco, naš pa, da odpravimo razlike, ki nas ločijo, in dosežemo uspeh. Nobena stran pa si ni na jasnem, o čem naj razpravljamo, pri vas ne naletimo na nikakršno razumevanje. Vsak je predložil svoj dnevni red, vi kritizirate našega. Tako ne bomo prišli nikamor. Vi niste zainteresirani za konferenco. Dne 3. julija je Hruščov dal Eisenhowerju nov predlog za konferenco vojaških strokovnjakov o ukrepih zoper nenadni napad. 9. julija je sovjetska vlada poslala vladi ZDA nov memorandum, naj ta nedvoumno izjavi, da je dejavnost konference podrejena poglavitni nalogi — takojšni splošni ustavitvi jedrskih poskusov. Poročilo s konference strokovnjakov v Ženevi z dne 10. julija pravi, da so razpravljali o metodi ugotavljanja akustičnih valov za odkrivanje eksplozij na velike razdalje s pomočjo kontrolnih postaj, o čemer so 29. julija dosegli tudi soglasje.

ZDA so poslale 22. avgusta SZ in drugim velesilam predlog o stalni kontroli jedrskih poskusov od 31. oktobra naprej, in sicer za eno leto. SZ se je s tem strinjala, in Hruščov je v intervjuju poudaril, da je pomen ženevske konference v tem, da je nadzorstvo nad poskusi mogoče, kar pa so v ZDA nekateri spodbijali in ovirali konferenco. Če bo Zahod poskuse nadaljeval, jih bo nadaljevala tudi SZ.

Konferenca strokovnjakov v Ženevi je 30. avgusta sporočila, da je končala delo. Delalo je okrog sedemdeset strokovnjakov (tudi iz Poljske, ČSR in Romunije). Razpravljali so o različnih metodah za odkrivanje eksplozij; v ta namen bi potrebovali od 160 do 170 postaj na kopnem, 10 na ladjah itd. 15. septembra je Gromiko sporočil generalnemu sekretarju OZN željo svoje vlade, da se da vprašanje o prenehanju jedrskih poskusov na dnevni red plenuma OZN in da se to vprašanje izloči iz splošnega vprašanja razorožitve. Toda takoj se je oglasil ameriški delegat, da Sovjetska zveza nima zaupanja v pogajanja v Ženevi, ki naj bi bila 31. oktobra ali pa hoče v OZN izvesti propagandno akcijo. Že 29. septembra je zunanje ministrstvo ZDA objavilo, da sta bili v SZ dve jedrski eksploziji. V vrhovih ZDA je prevladalo mnenje, da je bila sovjetska ustavitev poskusov 31. marca le propagadne narave, vendar pa je še upanje, da bo ženevska konferenca 31. oktobra uspela.

TASS je 2. oktobra objavila, da se je SZ vedno zavzemala za pogodbo o prepovedi poskusov, ZDA in Velika Britanija pa so to ovirale. SZ je izvedla poskuse za svojo obrambo. Istega dne je SZ tudi predlagala, naj bi bila za 31. oktobra sklicana konferenca v Ženevi o ustavitvi jedrskih poskusov na ravni zunanjih ministrov. 31. oktobra se je ženevska konferenca res začela, TASS pa je poročala, da je treba ustaviti jedrske poskuse za zmerom. SZ je po 31. marcu ustavila poskuse, v ZDA pa jih je bilo še 50, namesto »da bi te sledile zgledu SZ«. Tudi Velika Britanija je izvajala poskuse. Obe velesili se zavzemata za prekinitev poskusov za eno leto, pa še to ob številnih pogojih. Zato je SZ sklenila izvesti še toliko poskusov kot ZDA, dokler ne bosta obe zahodni velesili privolili v popolno prekinitev. Konferenca v Ženevi je trajala do 3. novembra. Sovjetski delegat je predlagal prekinitev poskusov za vse čase, ZDA le za eno leto (ta rok pa se lahko podaljša), VB pa samo to, da bi se konferenca uspešno končala. Konferenco so sklenili preimenovati v konferenco o nenadaljevanju jedrskih poskusov. Ker pa je SZ 1. in 3. novembra izvedla dva manjša poskusa, sta obe zahodni vladi izjavili, da bodo poskuse ustavili najprej za eno leto.

Dne 8. novembra 1958 je statistika jedrskih poskusov od julija 1945 pokazala, da so jih v ZDA opravili 154, v SZ 71 in v VB 21. Skupna moč je dosegla 100 megaton, kar je bilo 50-krat več kot moč vseh odvrženih bomb ZDA med drugo svetovno vojno. 10. novembra se je začela v Ženevi konferenca strokovnjakov o varstvu pred nenadnimi napadi. ZDA so bile za to, da bi se omejili le na tehnične probleme, medtem ko se je SZ zavzemala za »praktične korake«. Z Zahoda so se konference udeležili delegati ZDA, VB, Kanade, Francije in Italije, z Vzhoda pa delegacije SZ, Poljske, ČSR, Romunije in Albanije.

Sovjetski delegat je predlagal, da je treba najprej poiskati vzroke nenadnih napadov. Ker nekatere države več let ustvarjajo ozračje napetosti, je torej treba najprej opustiti »politiko moči« in preiti k miroljubni koeksistenci. Nadalje je treba prepovedati jedrsko orožje, uničiti njegove zaloge in bistveno zmanjšati konvencionalno oborožitev. Delegat ZDA je predlagal, »naj bo konferenca zgolj tehnične narave«. Razpravljali naj bi torej o sredstvih za nenadne napade, kako je te napade mogoče opaziti, ustvariti protiorožje ter ugotoviti, koliko je tak napad sploh mogoče preprečiti. Konferenca je 14. novembra spremenila svoj naziv v konferenco strokovnjakov za ugotovitev možnih ukrepov za preprečitev nepričakovanega napada. Zadnja akcija SZ v tem letu je bila 23. decembra, ko je predlagala konferenco o evropski varnosti, kar pa so ZDA odbile.

V času od maja do konca 1958 je bila Sovjetska zveza zelo dejavna tudi na drugih področjih. 19. maja so objavili, da se je Naser mudil 18 dni v Sovjetski zvezi. V izjavi so povedali, da so se pogovarjali o skupnem vprašanju suverenosti in nevmešavanju, torej o miroljubni

koeksistenci ne glede na družbeni sistem. Obsodili so kolonializem in poudarili zakonite pravice Arabcev do Palestine. Obsodili so kolonialno agresijo na Jemen, barbarsko vojskovanje proti Alžiriji, vmešavanje v Indoneziji, odsotnost LR Kitajske v OZN itd. Zahtevali so sklicanje vrhunske konference.

Na konferenci zastopnikov komunističnih partij in delavskih strank o mednarodni gospodarski pomoči, na kateri so od 20. do 23. maja sodelovale Albanija, Bolgarija, NDR, Poljska, Romunija, SZ, ČSR, Madžarska, na posebno vabilo pa tudi Vietnam, LR Kitajska, Koreja in Mongolija, so govorili o gospodarskem sodelovanju socialističnih dežel in o racionalnosti specializacije ter sodelovanju v proizvodnji ob popolni enakopravnosti.

Hkrati je v Moskvi zasedal tudi politični posvetovalni odbor članic Varšavskega pakta. Soglašali so glede mednarodnih vprašanj in tudi glede zmanjšanja sil članic Varšavskega pakta. V najkrajšem času bodo odšle vojaške enote iz Romunije, na Madžarskem pa bodo zmanjšane za eno divizijo. Odločili so se tudi skleniti pogodbo o nenapadanju z NATO. V deklaraciji so ponavljali, kar je bil že večkrat povedal Hruščov.

Čeprav je Hruščov 25. maja 1958 voščil Titu za rojstni dan in izrazil upanje, da bodo nesporazumi poravnani, je že v začetku junija na 7. kongresu KP Bolgarije močno kritiziral program ZKJ. Dejal je, da se vodilni jugoslovanski voditelji ne morejo otresti svojih zmotnih stališč in da ne upoštevajo načel marksizma-leninizma. Tudi po normalizaciji odnosov dajejo protisovjetske izjave in napadajo socialistični tabor ter bratstvo komunističnih partij.

ODNOSI Z JUGOSLAVIJO

Posebno hudo škodo, je dejal, so naredili socializmu z javnimi izjavami in dejanji med dogodki na Madžarskem. Ločili so se od socialističnih dežel in mednarodnega komunističnega gibanja, moskovske izjave niso podpisali, izdelali so svoj program (ZKJ). Res je sicer ta program notranja zadeva Jugoslovanov, toda osnutek je obsegal tendenciozne in žaljive ocene drugih KP in socialističnih dežel, bil je podlaga za revizijo revolucionarne teorije marksizma-leninizma itd. Zato je naša KP čutila dolžnost, da kritizira antimarksistične teze, to pa je naletelo na soglasno podporo vseh KP in delavskih strank. Tovariško kritiko pa so jugoslovanski voditelji zavrnili, ostali so vnovič izolirani, našo kritiko so šteli za vmešavanje. Komunisti moramo doseči sodelovanje na ravni partij. Delovanje jugoslovanskih komunistov je imelo velike zasluge v boju z razrednim sovražnikom med NOB. Če pa se tako sodelovanje (na partijski ravni) ne bo posrečilo, bomo pač razvijali normalne odnose na državnem nivoju. Še naprej pa se bomo borili za »čistost revolucionarne teorije«. Vse KP odločno nastopajo zoper moderni revizionizem. Tako torej Hruščov.

Predstavnik jugoslovanskega zunanjega ministrstva je 6. junija odgovoril, da gre za nadaljnji člen v kampanji komunističnih dežel

zoper Jugoslavijo, ki je v »flagrantnem nasprotju s sovjetsko-jugoslovansko izjavo iz leta 1955 in 1956, a tudi s prejšnjimi izjavami Hruščova«. SZ izvaja politični in gospodarski pritisk na Jugoslavijo pod zastavo ideološkega boja. Trditev o podpori vseh KP sovjetski KP v »ideološkem spopadu« z ZKJ ni bila čisto resnična. Še 14. maja 1958 je glasilo poljskega CK v članku o ideološkem spopadu med vzhodnim blokom in Jugoslavijo zavračalo trditve pekinškega partijskega lista, da je bila resolucija IB junija 1948 pravilna. Tudi izključitev Jugoslavije iz socialističnega tabora je pomenila veliko škodo za socializem. Naglašanje nacionalnih posebnosti v programu ZKJ ustreza stališču poljske delavske stranke. Program pa kaže nekaj pomanjkljivosti (vrednotenje vseh socialističnih strank itd.). Dne 21. maja je Pravda ponatisnila članek v celoti. Jugoslovansko zunanje ministrstvo pa je 23. maja sporočilo, da Tito odlaga obisk na Poljskem konec maja zaradi trenutnega mednarodnega položaja. Dne 29. maja pa je SZ pretrgala trgovinska pogajanja z Jugoslavijo.

Vse to pa ni bilo tako jasno, morali so biti še drugi hudi pritiski. Po mojem ni težko uganiti, čigavi. Gomulka je npr. v govoru v Gdansku 28. junija ostro napadel Jugoslavijo. Dejal je, da so jugoslovanski voditelji zavzeli negativno stališče do socialističnega tabora, ki je poglavitna moč pri brzdanju vojnih in imperialističnih spletk. Tako slabijo miroljubne sile. SZ je potrebovala 27 let za zgraditev socializma. Dežela, ki misli, da bo gradila socializem z lastnimi silami, v današnjih razmerah ne bi zdržala niti 27 dni, če ji tega ne bi dopustile reakcionarne sile. Jugoslavija je zunaj tabora trinajstih držav ljudske demokracije, vendar ji dajo imperialisti mir in ji dovolijo graditi socializem. Odgovor je jasen. Jugoslavija more biti socialistična država le po zaslugi skupnosti drugih socialističnih držav, jugoslovanski komunisti so si glede tega gotovo popolnoma na jasnem. Napačno bi bilo misliti, da so imperialisti in reakcija iz ljubezni do socialistične Jugoslavije na njeni strani. Če Jugoslavijo podpirajo, počno to samo zato, ker želijo razbiti enotnost socialističnih dežel in spodbuditi te dežele, da bi sledile jugoslovanskemu zgledu. Prizadevanja mednarodne reakcije so vzporedna s tendencami ZKJ ne glede na to, kaj ta misli. Nič ne more opravičiti njenega stališča v tem sporu, ki se s sporom iz let 1948 do 1954 ne da primerjati. Danes zadene krivda neposredno Jugoslavijo.

Prvega julija je TASS objavila sovjetsko noto Jugoslaviji o odpovedi kreditov, češ da je jugoslovanski tisk potvoril sovjetsko noto z dne 17. maja. V tej je pisalo, da je Sovjetska zveza prisiljena dajati kredite na daljše roke, ker potrebuje denar za večje investicije v kemični industriji, pripravljena pa je dati načrte za razne elaborate, vendar za denar. To je Jugoslavija zavrnila, nakar je sovjetska vlada vprašala, zakaj to zavrača. Zato je predlagala o tem konferenco. Kaj-

pak je SZ potrebovala denar. 4. junija je sklenila s Kruppovim koncernom veliko pogodbo za 50 milijonov nemških mark.

O odnosih SZ z Madžarsko vemo malo. Od tam je prišla 17. junija, a le prek TASS, huda novica madžarskega pravosodnega ministrstva, da so usmrtili Nagyja, generala Maleterja in še dva tovariša. Bili so obsojeni na smrt. Obtožnica jih je bremenila, da so decembra 1955 organizirali skrivno zaroto, da bi uničili LR Madžarsko, in da so oktobra 1956 sprožili kontrarevolucionarni prevrat ob podpori zunanje in notranje reakcije. Imeli so natančen program, kar da je razbrati iz Nagyjevih pisem. Januarja 1956 so izdelali »pet principov mednarodne zveze« za likvidacijo Varšavskega pakta, za podtalno delovanje, uničenje zveze delavcev in kmetov in demokratičnega reda itd. Demonstracije 23. oktobra so se začele na pobudo Nagyjeve skupine v zvezi s »Petöfijevim krogom« in visokimi šolami. 23. oktobra dopoldne so tajno sestavili vlado, Nagy pa se je sam postavil za predsednika vlade. Za vodenje vstaje je postavil več ilegalnih središč. Eden od teh je bil tudi v budimpeštanski policijski upravi in v vojski. Že pred vstajo so navezali stike z zagovorniki meščanske restavracije raznih strank za sestavo nove vlade, tudi z vodstvom strank, ki so bile po mirovni pogodbi prepovedane. Rehabilitirali so obsojenega kardinala Mindszentyja in se povezali z emigracijo. V Budimpešti in na podeželju sta zavladala beli teror in pobijanje. Oglašati so se začele tajne radijske postaje, tisk itd. 4. novembra je Nagy zaprosil za pomoč tuje imperialiste, nato pa je pobegnil v jugoslovansko ambasado, od koder je hotel voditi oboroženi odpor.

MADŽARSKA

Na obravnavi so vsi izjavili, da niso krivi, smrtne kazni pa so bile izvršene. Vse to je spodbudilo ostre kritike na Zahodu. Eisenhower je izjavil, da so te usmrtitve zločini, ki dokazujejo, da SZ ni mogoče nič več zaupati. »Problem vrhunske konference moramo zavezniki znova temeljito preučiti, kajti upanje za tako konferenco je doživelo hud udarec.«

Osemnajstega junija je jugoslovansko zunanje ministrstvo zanikalo, da bi Nagy dobival podporo ambasade, preden je prosil za azil; tudi potem ni dobival nobenih navodil za nadaljevanje upora. 21. novembra 1956 je madžarska vlada zagotovila jugoslovanski vladi, da Nagyja ne bodo preganjali, če prostovoljno zapusti jugoslovansko ambasado in si svobodno izbere bivališče. Jugoslovansko zunanje ministrstvo je na koncu note izjavilo, da je jasno, da pomenijo »take potvorbe novo, skrb zbujajočo zaostritev vojne proti Jugoslaviji«. Stališče madžarskega glavnega javnega tožilca o procesu Nagy-Maleter je bilo 20. junija 1958 naslednje: proces je bil tajen, da se ne bi Zahod vmešaval in povzročal nemirov. Objava po umrtitvi je imela pomirjujoč učinek. Obravnava na vrhovnem sodišču je trajala 12 dni, vsi obtoženi so imeli zagovornike.

Dan pozneje se je oglasil tudi posebni odbor OZN za Madžarsko (člani odbora so bili: Avstralija, Cejlon, Danska, Indonezija in Urugvaj). Izjava najprej obžaluje usmrtitev in prosi vse vlade za podatke o procesu, o usmrtitvi itd. Nadalje pravi, da je to tragično za ljudi, ki so bili »simbol upanja nekega naroda za osvoboditev izpod tuje nadvlade. Usmrčeni so bili tajno, kljub slovesnim obljubam, da se jim ne bo nič zgodilo, in kljub nasvetom OZN, naj jih ne obsodijo«. To dokazuje, da teror, ki se je na Madžarskem začel s prihodom sovjetkih sil novembra 1956, še traja. Madžarska uradna izjava o usmrtitvi ne drži in je prazna. OZN ima vso pravico, da zahteva odgovor na naslednja vprašanja: Kje so bili ujetniki v času od Nagyjevega odstopa do procesa? Kje sta bila proces in usmrtitev? Kakšno je bilo natančno besedilo obtožnice? Na podlagi katerih zakonov in postopkov je tekel proces in bila izrečena obsodba?

Dne 23. junija je sledila še ostra protestna nota jugoslovanske vlade. Ta je zanikala vse točke v obtožnici in očitala madžarski vladi, da se ni držala svojih obljub, če Nagy zapusti zatočišče. Madžarska vlada je dvakrat prelomila svoje obveznosti, ko ni omogočila vrnitve Nagyja v domovino, saj so ga s tovariši nasilno odpeljali v Romunijo, in uprizorila proces, ki se je končal s smrtno kaznijo.

Program ZKJ je napadel tudi generalni sekretar komunistične partije ČSR Novotny na 11. kongresu KP ČSR sredi junija 1958. Očital mu je revizionizem (kaj je pa hotel drugega, saj je to zahteval diktat iz Moskve!).

Voditelj sovjetske delegacije je bil bolj »zgrajen«. Dejal je, da izkušnje kažejo, kako odstopanja od široke poti v socializem, ki jo je pokazala velika socialistična oktobrska revolucija, spodkopava sile mednarodnega komunističnega gibanja in vodi do neenotnosti, tiste pa, ki to počno, v slepo ulico in močvirje revizionizma. Voditelji ZKJ so zaradi bratske kritike nekako užaljeni, razen napadov na bratsko partijo pa ne povedo nobenih pravih argumentov za svoje poglede; tega tudi ne morejo storiti. Torej ne bi bili nikakršni marksisti-leninisti, če ne bi odločno nastopali proti vsakemu, ki »dviguje roko proti najsvetejšemu — proti marksizmu-leninizmu«. »Mi komunisti smo poklicani spremeniti svet. Zgodovina nam je naložila visoko odgovornost.«

Med SZ in LR Kitajsko je še vedno trajalo veliko in prijateljsko sodelovanje ter »nezlomljiva enotnost«. Med obiskom Hruščova v Pekingu (od 31. julija do 3. avgusta 1958) sta z Maom obsodila revizionizem v programu ZKJ. Zahtevala pa sta tudi sklic vrhunske konference zaradi vojne nevarnosti na Bližnjem vzhodu.

Konec oktobra 1958 je doživela SZ afero, ki nekoliko spominja na že znano »zdravniško afero«, sprožila pa jo je cehovska ljubosumnost, neiskrenost, nesposobnost, lažnivost in nehumanost ter neizobraženost dela sovjetske birokracije. Švedska akademija se je odločila

podeliti Nobelovo nagrado pisatelju Borisu Pasternaku, med drugim tudi za roman Doktor Živago. Na nagrajenca se je začel tak pritisk, da je 29. oktobra Nobelovo nagrado odklonil. To je švedska akademija sicer sprejela, njegovo ime pa je le ostalo zapisano v častni listini.

Pred to zavrnitvijo je bil Pasternak izključen iz zveze sovjetskih pisateljev. Očitali so mu, da je usmerjen proti ljudstvu, svetovnemu miru in socializmu, kar je nezdružljivo s častjo sovjetskega pisatelja. Postal je orodje meščanske propagande in tistega kroga, ki organizira hladno vojno in obrekuje vsako napredno in revolucionarno gibanje. Zveza pisateljev se je več let trudila Pasternaku pomagati, da bi spoznal svoje napake, in ga obvarovala moralnega propada. Mnogi v tujini trdijo, da so mu prisodili nagrado izključno iz političnih razlogov.

Zborovanje okrog 800 moskovskih književnikov je 31. oktobra odobrilo sklep zveze pisateljev, da Pasternaku ne priznajo naziva pisatelja, da ga izključijo iz zveze, od vlade pa so zahtevali, naj mu vzame državljanstvo. V resoluciji je bilo rečeno, da se je Pasternak dokončno pokazal kot sovražnik oktobrske revolucije in njenih idej. Njegov roman Doktor Živago je protisovjetski in pomeni izdajstvo domovine. Zato je tudi Nobelova nagrada napaka. Kaj naj Pasternak še počne v SZ? 31. oktobra zvečer je Pasternak pisal Hruščovu, CK in sovjetski vladi, da je zvedel, da ne bo nobenih ovir za njegovo pot iz SZ. To pa zanj ne pride v poštev, ker je z Rusijo povezan, in si ne more misliti svoje usode zunaj nje. Kakršnekoli bi že bile moje napake in zmote, ne morem si misliti, je pisal, da sem prišel v središče neke politične kampanje, ki se je začela na Zahodu v zvezi z mojim imenom. Ko sem to zvedel, sem se prostovoljno odpovedal nagradi. Izselitev iz domovine pomeni zame isto kot smrt. »Roko na srce, nekaj sem za sovjetsko literaturo naredil, mogel bi ji še koristiti.«

Drugega novembra je objavila TASS, da ni nobenih ovir, če želi Pasternak v tujino tudi zaradi sprejema Nobelove nagrade. Dne 5. novembra pa je Pravda objavila Pasternakovo izjavo. Sklep o Nobelovi nagradi sem z veseljem sprejel kot literarno odlikovanje, je dejal, in to sem tudi povedal v telegramu švedski akademiji. Toda za nagrado sem bil predlagan že pred petimi leti, ko moj Doktor Živago še ni bil končan. Ko sem spoznal, da pomeni »moja nagrada politično dejanje«, ki ima zdaj »nezaslišane posledice«, sem nagrado prostovoljno odklonil. Nikdar nisem hotel škodovati svoji državi in ljudstvu. Ti očitki so zato nesmiselni. Nihče pa ni izvajal nad menoj nasilja.

Denimo, da je bila Pasternakova afera s tem končana.

Na plenumu CK SZ so 12. novembra 1958 objavili teze za sedemletni plan. Na njem so tudi označili Malenkova, Kaganoviča, Molotova, Bulganina in Šepilova za razbito skupino, sovražno KP. Na plenumu CK od 15. do 19. decembra 1958 in na drugem zasedanju vrhov-

nega sovjeta je najprej spregovoril Bulganin o »skupini, tuji KP«. Kesal se je, a tudi pripovedoval o svojih tovariših. O Molotovu je dejal, da je bil odtrgan od življenja in ljudi ter da se ni spoznal ne na industrijo ne na poljedelstvo. Kaganovič je bil frazer in je z dolgimi govori oviral delo. Malenkov je bil intrigant in pripravljen na vse podlosti. On (Bulganin) se je priključil tej skupini leta 1957 in postal njen nominalni vodja. Večkrat so se sestajali v njegovi delovni sobi.

Recimo, da vse to drži, a vsi ti možje so bili dolga leta na najvišjih mestih. Žal se ponavlja neko »občeveljavno pravilo«, da si vse časti vreden, dokler služiš »režimu«, ko pa »padeš«, ti očitajo vse mogoče grehe, ki jih niti nisi naredil, niti nemara tvoja prababica.

IV. POLITIČNA DEJAVNOST ZDA

Od 5. do 7. maja 1958 je v Köbenhavnu zasedal svet NATO. Poudarili so, da je NATO sicer defenzivna organizacija, vendar je več kot samo vojaška zveza. NATO je »resnična skupina svobodoljubnih narodov«. Okrepila se je dejavnost njenih političnih posvetovanj, nujno pa je tudi gospodarsko sodelovanje. Zaželena bi bila vrhunska konferenca, če so možnosti za rešitev pomembnih vprašanj, a priprave nanjo ovira SZ. 8. maja 1958 je obiskal Dulles zahodni Berlin in ponovil zagotovila glede Berlina. Willy Brandt je na to odgovoril, da je Dulles prevelik optimist.

Enajstega junija je obiskal Washington Macmillan. Dosegli so soglasje o tem, da skličejo vrhunsko konferenco s SZ, če so razumne možnosti za uspeh, za nekakšen vzhodno-zahodni sporazum, in če bo program obsegal večje število svobodnih vprašanj.

1. LR KITAJSKA IN FORMOZA

Začeli pa so se zapleti med ZDA in LR Kitajsko. Tam je potekal 8. kongres KP Kitajske od 5. do 23. maja 1958. Odločili so se za hitrejšo graditev socializma in krepitev ter razvoj socialistične domovine, za krepitev diktature proletariata ter proletarske internacionalne solidarnosti. Poudarili so »izvedbo tehnične in kulturne revolucije«, socialistično pa naj dokonča ljudska fronta. Sprejeli so obe moskovski resoluciji (iz novembra 1957) in ostro napadli program ZKJ, češ da je »vseskozi antimarksističen in moderno revizionističen«. Konec junija 1958 je vlada LR Kitajske zahtevala od vlade ZDA, naj se v 15 dneh obnovijo pogajanja med vladama (na ravni veleposlanikov) v Ženevi o izpustitvi ameriških ujetnikov na Kitajskem in v zvezi z napetostjo na Formozi. Če vlada ZDA ne bo odgovorila, meni vlada LR Kitajske, da sta razpravi končani. Ti razpravi v Ženevi sta se začeli 1. avgusta 1955, pretrgani pa sta bili decembra 1957. Od 40 ameriških (civilnih)

ujetnikov je bilo izpuščenih že 36. Toda vlada ZDA je odgovorila, da ne sprejema nikakršnega ultimata in da bi razpravi nadaljevali v Varšavi.

Toda Kitajci so začeli vnovič obstreljevati Kvemoj in Macu. Znova je bilo postavljeno vprašanje »formoške ceste«, Dulles pa je 4. septembra v Eisenhowerjevem imenu odgovoril, da Formoza in otoka Kvemoj ter Macu niso bili nikdar pod oblastjo kitajskih komunistov, ampak so po koncu 2. svetovne vojne pod oblastjo republike Kitajske. ZDA so pogodbeno zavezane, da pomagajo Formozi, če bi jo kdo napadel. Sleherni nasilen poskus kitajskih komunistov bi pomenil grobo kršitev svetovnega reda, ti pa že dva tedna obstreljujejo Kvemoj. Tako ovirajo ladje, ki oskrbujejo 125 000 ljudi na Kvemoju. Radio Peking je poročal, da pomeni to uvod v zasedbo Formoze, vendar je Dulles upal, da komunistična Kitajska ne bo ponovila Koreje. Pekinška vlada je takoj odgovorila, da segajo kitajske teritorialne vode 12 morskih milj od obale, ZDA pa so to zanikale. Američani so izjavili, da so komunisti res zahtevali Tajvan (Formozo, Pescadores, Kvemoj, Macu itd.), vendar izvajanja teh zahtev niso nikdar kontrolirali.

Dulles je 5. septembra poudaril, da bodo ZDA posredovale, če bodo kitajski komunisti napadli pomembne otoke in jih republika Kitajska (Formoza in Čankajšek) ne bo mogla sama braniti. Moskovska Pravda je posvarila ZDA, da bo SZ v teh bojih za Formozo in obalne otoke na strani Kitajske. VB pa je bila previdna in je svetovala, naj Formoza zapusti obalne otoke. Tudi Ču En-laj je poudaril pravico LR Kitajske do Formoze in obalnih otokov, bil pa je pripravljen na pogajanja na ravni veleposlanikov. 6. septembra so bile ZDA pripravljene na pogajanja z LR Kitajsko. Pogajanja naj bi bila v Varšavi med ambasadorjema ZDA in LR Kitajske. Hruščov je 7. septembra posvaril Eisenhowerja, da grozi nevarnost nove vojne in da Kitajska ni mali Libanon, da bi postala žrtev intervencije. Varnost Kitajske je tudi v interesu SZ. Zakaj se to vprašanje ne postavi v OZN?

Napad na LR Kitajsko bi pomenil napad na SZ. VB je takoj objavila, da nima nobene obveznosti do ZDA na Daljnem vzhodu. Od 11. na 12. september je po RTV spregovoril Eisenhower o nevarnosti na Formozi in o »formoški cesti«, kjer sedmo brodovje ZDA varuje dostope na otočje pred kitajsko blokado. Nikdar ne bomo reševali spornih vprašanj z orožjem, je dejal, razen če ne bomo prisiljeni v obrambo; zato pozdravljamo pogajanja. Doslej je bilo v Ženevi že 73 razprav, zdaj pa se bodo nadaljevala v Varšavi. Izrazil je upanje, da vojne ne bo.

Dvanajstega septembra je Eisenhower odgovoril tudi Hruščovu na pismo z dne 7. septembra. Napetosti na področju Formoze so povzročile akcije kitajskih komunistov 23. avgusta, je zapisal, nekako tri mesece po vašem obisku v Pekingu. Brodovje ZDA na »formoški cesti« pomeni varstvo pred napadom. Hruščov naj tudi od kitajskih voditeljev zahteva, da ustavijo vojne operacije. 15. septembra so se

začela v Varšavi tajna pogajanja ambasadorjev ZDA in LR Kitajske. Prav na ta dan je pisal vodja laburistov Gaitskell premieru Macmillanu, da štejejo Kvemoj in druge otoke za del kitajske celine. Zato menijo, da so zahteve Pekinga zakonite. VB vojne za obrambo otokov proti LR Kitajski ne bo podprla, še manj pa bi v njej sodelovala, četudi bi se ZDA zapletle v vojno. Zato je dolžnost vaše vlade, da ZDA odvrnejo od vojne.

Javno mnenje v Zahodni Evropi je proti vojni zaradi Kvemoja in ne bo sprejelo Eisenhowerjevih argumentov, s katerimi hoče opravičiti njeno možnost. 15. septembra je Macmillan zavrnil vsakršno javno razpravo o razlikah z ZDA glede formoškega vprašanja. Poudaril je, da ameriški zavezniki niso zahtevali nobene obljube ali zagotovila o pomoči na območju Formoze. Zato je toliko večja dolžnost, da pomagamo pri miroljubni rešitvi. Ozemeljske zadeve se dajo rešiti s pogajanji, ne pa s silo.

Toda Gaitskell se ni dal in je odgovoril, da je Eden že leta 1955 dejal, da so otoki del Kitajske, odkar je VB priznala pekinško vlado. Zahteve LR Kitajske so torej zakonite, sleherni napad na otoke bi šteli za agresijo. Vlada naj torej prepriča ZDA, da prisili kitajske nacionaliste, naj se umaknejo z otokov. Zdaj nihče ne ve, ali bomo poslali tja svoje sile ali ne in ali poskuša vlada prepričati ZDA, naj ne tiščijo v vojno. »Takšna popolna nejasnost je za atlantsko zvezo nevarna.« Toda ZDA so stvar le gnale naprej. Njihova letala so smela zasledovati kitajska letala tudi nad ozemljem LR Kitajske in obljubile so nacionalistični Kitajski primerno pomoč.

Toda spor se je nadaljeval. SZ je opozarjala Japonsko, naj ne podpira ZDA z akcijami. Hruščov je 19. septembra pisal Eisenhowerju, naj se ameriške sile takoj umaknejo z območja Formoze, sicer jih bodo sile LR Kitajske pregnale. Resničen vir vse napetosti je v tem, da so ZDA ta del kitajskega ozemlja zasedle in da tam ohranjajo Čankajška pod varstvom svojih topov in ga hujskajo, naj napada LR Kitajsko. Vi poskušate dokazati, je zapisal, tega pa dokazati ni mogoče, da imajo ZDA moralno pravico imeti svoje sile na Formozi. Toda ZDA so že v kairski deklaraciji leta 1943 slovesno priznale, da ta dežela pripada Kitajski. To je bilo potrjeno tudi v Potsdamu. Je mar te pravice konec zaradi spremembe režima na Kitajskem? Želite ustvariti »dve Kitajski«? Obstaja samo LR Kitajska. Tudi vaše kasnejše obljube Čankajšku ne veljajo, saj ta ni zastopnik Kitajske, kot ni bil Kerenski zastopnik SZ. Ne bojimo se groženj z atomskim orožjem, saj bi takoj sledilo povračilo. Eisenhower zagovarja Dullesovo politiko »na robu vojne«. To pa je kaj žalostno.

Stališče Bele hiše do tega pisma je pomenila Eisenhowerjeva izjava, da v pismu mrgoli laži in obdolžitev, da je »napisano v jeziku, ki je žaljiv in ne pozna mere«. Pismo je glede na mednarodno »spodobnost nesprejemljivo«, zato ga je Eisenhower vrnil. Nadalje je Bela hiša izjavila, da iščejo ZDA v Varšavi miroljubno rešitev. Ni se lahko

pogajati spričo groženj, da bodo kitajske in sovjetske sile pregnale ameriške. Take grožnje globoko obžalujemo. Sovjetska vlada je odgovorila, da vodilni krogi ZDA nočejo poslušati glasu razuma. To dokazuje, kako je za zastopnike tega kroga resnica bridka. SZ bo še naprej govorila resnico, pa če je to komu všeč ali ne.

Dne 25. novembra je Dulles primerjal Kvemoj z Berlinom in govoril o »elastičnem ravnanju« ZDA. Berlina vojaško ni mogoče držati, vendar bi ZRN in njeni zavezniki — med njimi tudi ZDA — prej tvegali vojno, kot zapustili Berlin. Zato ZDA podpirajo tudi nacionalistično Kitajsko v njeni obrambi, in predsednik je dejal, da bi bila podpora večja, če bi kitajski komunisti poskušali Formozo zavzeti. Tu ne gre za nekaj kvadratnih milj temveč za načelo miru, da se oborožena sila ne sme spremeniti v agresijo. Brž ko v tem popustimo, propade ves miroljubni red, ki ga poskušajo ustvariti ZDA. Če se torej ZDA spričo oborožene grožnje niso pripravljene umakniti, je vendar »naše vedenje dovolj elastično«. Pozdravljamo pogajanja v Varšavi, zavzemamo se za miroljubno rešitev, če bodo upoštevane pravice republike Kitajske.

Po sklepu CK konec avgusta je bilo v LR Kitajski čez mesec dni (!) že 23 397 ljudskih komun; to je pomenilo združitev 640 000 proizvodnih poljedelskih enot s 112 milijoni kmečkih družin. To se je vsekakor dogajalo prenaglo. Kmetje so bili ob zemljo in živino, postali so samo poljedelski delavci. Komune so bile vojaške organizacije, kmetje in delavci pa razdeljeni po četah. To naj bi bila poleg redne armade podlaga za ljudsko milico. Ženske so bile razvrščene enako kot moški. Ustanavljali so skupne kuhinje, otroške jasli, izvajali politično delo itd. To naj bi bil »začetek v razvoju brezrazredne družbe in odmiranju države«.

Dulles je 17. septembra še posebej izjavil, da v tej »formoški« krizi ZDA ne pričakujejo nobene pomoči od NATO. Dulles se je tudi zavzemal za umik s Kvemoja in drugi otokov, če bi bil spopad ustavljen. Pripravljen je bil tudi na konferenco s Ču En-lajem, če bi se obetal od tega kak uspeh. Toda Čankajšek je bil vnovič proti ustavitvi ognja. Končno je Eisenhower 1. oktobra izjavil, da za obrambo Formoze kitajski obalni otoki niso življenjsko pomembni. Kitajski nacionalisti so naredili napako, da so postavili tako močne sile na teh otokih. Ne smemo pozabiti, da gre tu za splošno komunistično grožnjo vsemu nekomunističnemu svetu. Nikakor pa ZDA ne bodo dovolile LR Kitajski v OZN kot protiuslugo za trajni konec ognja na »formoški cesti«.

Toda nacionalistična Kitajska je še hotela braniti otoke. Eisenhower je 4. oktobra poudaril, da se ZDA ne bodo zapletle v vojno zaradi otokov. Med 5. in 6. oktobrom pa je vlada LR Kitajske obvestila prebivalce Formoze in otokov, da ustavlja bombardiranje Kvemoja za en teden, če mornarica ZDA ne bo več zagotavljala spremljanja ladij. Predlagala je miroljubno pogajanje o Formozi. ZDA so

takoj odgovorile, da se bo prenehalo spremljanje kitajskih nacionalističnih ladij, če bo ustavljeno bombardiranje otokov. 6. oktobra je Hruščov dejal, da bo SZ izpolnila svojo dolžnost do LR Kitajske, če bi jo napadle ZDA, ne bo pa se vmešavala v spore LR Kitajske s Čankajškom. 7. oktobra je nacionalistična kitajska vlada v Tajpehu izjavila, da je »ustavitev ognja LR Kitajske le vražji manever komunistov, le zatišje pred viharjem«. ZDA pa so dan pozneje ustavile spremljanje ladij.

Dvanajstega oktobra je LR Kitajska po sedemdnevnem premirju to podaljšala še za štirinajst dni. Nemudoma pa bodo začeli streljati, če bodo opazili ameriško spremstvo. Ker pa je sedmo ladjevje ZDA prekršilo dogovor, je LR Kitajska 20. oktobra napovedala ponovno obstreljevanje otokov, toda 23. oktobra je Dulles izjavil, da »ZDA ne bodo napadle komunistične Kitajske, ne bodo pa tudi trpele, da bi jih ta napadala«. Tako je bila ta afera končana. Kdo in zakaj je v njej zmagal, je danes še težko reči. Obe velesili sta — in to je bilo edino pametno — odnehali, Formoza pa je ostala ob strani.

2. PROBLEMI ČRNCEV (LITTLE ROCK — ARKANSAS)

V Little Rocku se je poleti 1958 ponovno vnel spor zaradi rasne integracije. Julija meseca je guverner Arkansasa spet z veliko večino zmagal na volitvah, avgusta pa je apelacijsko sodišče določilo takojšnjo integracijo v Little Rocku, a jo je takoj spet preklicalo, da bi se šolske oblasti lahko pritožile na zvezno vrhovno sodišče, ki je trdilo, da je bila ta integracija vsiljena. Eisenhower je nasprotoval, češ da to ustvarja v državi pravo anarhijo. Vrhovno sodišče je napovedalo razpravo, 27. avgusta pa je kongres Arkansasa pooblastil guvernerja, da lahko po zakonu zapre vsako šolo, odloži začetek šolskega leta za nedoločen čas in izvede integracijo tudi s silo, mora pa dovoliti privatne šole. Na izrednem zasedanju zveznega vrhovnega sodišča pa je bilo sklenjeno, da se takoj izvede rasna integracija v Little Rocku.

Toda guverner je konec septembra izvedel referendum. Proti šolanju črnskih otrok v višjih šolah je glasovalo 19 470 volilcev, za pa samo 7565. To je bila huda demonstracija zoper odločitev vrhovnega sodišča. Kljub raznim pritožbam so ostale višje šole za črnce še vedno zaprte.

V. BERLINSKO VPRAŠANJE OSTAJA ODPRTO

Konec septembra 1958 je Ulbricht znova sprožil berlinsko vprašanje. Dejal je, da leži Berlin na ozemlju NDR in da leta 1945 zanj ni bila ustanovljena kaka peta okupacijska cona. Vendar vlada NDR spoštuje sedanje dejansko stanje. Župan zahodnega Berlina Willy Brandt pa je Ulbrichta precej ostro opozoril, čigav je pravzaprav ves Berlin. Skliceval se je na neko domnevno zavezniško pogodbo z dne 27. septembra 1944 o razdelitvi Nemčije na pet delov, na štiri okupacijske cone in ozemlje Berlina. Le zavoljo vojaških razlogov so Berlin zasedle samo sovjetske sile, kot so na primer Turingijo in del Saške zasedle sile ZDA. Za zasedena nemška ozemlja so bile postavljene zasedbene (vojaške) oblasti, za ves Berlin pa vojaško poveljstvo. To velja še danes, če pa to ne funkcionira, ni kriv Berlin. 30. novembra 1948 je dobil vzhodni Berlin svoj magistrat; tako je bil Berlin razdeljen na dva magistrata. Brandt sklepa svoj poduk takole: Berlin ne sodi k tako imenovani NDR. Vzhodna cona, ki jo zaseda sovjetska vojska, sodi le k Nemčiji. Glavno mesto vseh Nemcev »je in ostane Berlin, ves Berlin«.

Seveda so se takoj oglasile ZDA, in Dulles je imel 6. novembra 1958 daljši intervju.

V: Kaj misli zdaj o nemškem vprašanju in o zahodnem Berlinu?

O: Tisto, kar je mislil po ženevski konferenci (leta 1955). Štiri velesile, prejšnje okupacijske sile, so odgovorne za združitev Nemčije, v kar je takrat privolila tudi SZ. Sklep se je glasil: združitev s svobodnimi volitvami. Danes upoštevamo tudi stališče ZRN, kako naj bi se to reševalo.

V: Komunisti znova izjavljajo, da sodi zahodni Berlin k »NDR«. Vi ste primerjali zahodni Berlin s Kvemojem. Ali je kakšna nevarnost v tej propagandi?

O: Ne, saj smo tri zahodne velesile dolžne po svobodni obljubi varovati zahodni Berlin, če je treba, tudi z vojsko. Dokler vztrajamo na tem, ni nobene nevarnosti za zahodni Berlin.

Seveda se je oglasila tudi moskovska Pravda z izjavo o »neupogljivi odločnosti sovjetske vlade, da odpravi okupacijski režim v Berlinu«. Čas je, je pisala Pravda 18. novembra, da se radikalno reši berlinsko vprašanje. Zahodne sile nimajo ne pravne ne moralne pravice do okupacije zahodnega Berlina. Statut štirih o Berlinu že dolgo ne obstaja več, in okupacija je anahronizem, saj obstajata dve suvereni nemški državi. Berlin ni bil nikoli posebna okupacijska cona, zato so si zahodni kar prilastili »svoje pravice«. Smirnov je v razgovoru z Adenauerjem 20. novembra dejal, da bo Sovjetska zveza odpravila okupacijski statut v Berlinu. 26. novembra je spet spregovoril Dulles. SZ je dolžna po končani berlinski blokadi (po juniju 1949) zagotoviti slehernemu normalen dohod in izhod iz Berlina. Te dolžnosti se ne more otresti, saj je bila tudi potrjena na vrhunski konferenci leta 1955. Nemško vprašanje vključuje tudi berlinsko.

Sedemindvajsetega novembra je SZ poslala trem zahodnim državam sicer »kilometrsko«, zato pa nič manj zanimivo noto. Zahtevala je odpravo starega statuta Berlina in v šestih mesecih sestavo novega statuta za zahodni Berlin kot »svobodno mesto«, sicer bo SZ prenesla vse berlinske pravice na NDR. Nota nato obnavlja v bistvu že znani historiat o razvoju antifašistične koalicije. Začenja z münchenskim razdobjem (leta 1938), ko so zahodne države poskušale usmeriti Hitlerjevo agresijo proti SZ. Ko pa je padla Francija, jim ni preostalo drugega kot zveza s SZ proti fašistični agresiji. Po zmagi naj bi bila konferenca v Potsdamu ustvarila pogoje, da ne bi več oživel nemški militarizem in sprožil tretje svetovne vojne. Toda poznejši razvoj je šel po drugi poti. Odnosi s SZ so se vedno bolj slabšali, naraščala sta nezaupanje in jeza, znak za to je dal Churchillov govor v Fultonu. Svet se je razdelil v dva vojaška bloka, začela se je tekma v oboroževanju (atomske bombe), začele so se priprave na novo vojno. Nato našteva nota že znana dejstva in svetuje, naj bi se zahodni Berlin kot »samostojno mesto« vključil v vzhodnega ali pa postal samostojno mesto, nemara tudi pod varstvom OZN.

Vendar se je takoj oglasilo ameriško zunanje ministrstvo. V vzhodnem Berlinu bi torej ostala SZ, zahodni Berlin pa naj bi bil »svobodno mesto«? Zahodne sile ne morejo opustiti svojih obveznosti do zahodnega Berlina, sicer bo ta prej ali slej prišel pod oblast Moskve.

Predlog SZ je bil torej takle: zahodni Berlin bi postal demilitarizirano mesto z lastno vlado. SZ ga ne bi pritegnila v NDR in tudi sama tu ne terja nobenih teritorialnih koristi. Vse to naj bi izvedli v šestih mesecih.

Končno se je 29. novembra oglasil tudi Bonn in izjavil, da je razumljivo, da »tolikšnega plazu besedi ni mogoče že naslednji dan diplomatsko oceniti, kaj šele na to odgovoriti«. Kakšna bi bila Nemčija, ko bi sovjetski predlog sprejeli vsaj v bistvu?

1. Z obstojem ZRN in komunističnega conskega režima, drugega poleg drugega, se ne bi nič spremenilo. 2. Ta začasni položaj bi se postopoma spremenil v normalnega. Tako bi cona sčasoma postala priznana suverena država. Zahodni Berlin kot svobodno mesto bi pomenil, da na združitev Nemčije ni misliti. 3. Izvedena bi bila trojna delitev Nemčije: svobodni Berlin, ZRN in »NDR«. 4. Berlin bi izgubil zadnje ostanke mestne enotnosti. Po nekdanjem statutu štirih so še možnosti za gibanje po vsem mestu. Vzhodni Berlin bi postal del okupacijske cone (njeno »glavno mesto«). Na zdaj še možnih mejnih prehodih bi bil postavljen »kitajski zid«. 5. Zahodni Berlin bi ostal brez sleherne uspešne obrambe. Garnizije treh zahodnih velesil bi se umaknile, ker bi bil zahodni Berlin demilitariziran. V vzhodnem Berlinu pa bi po mili volji ostale močne ljudske milice in tako imenovane ljudske armade. Sovjetske sile bi se morda umaknile z mestnega območja, toda ves Berlin bi bil še vedno obkoljen s sovjetsko okupacijsko cono, v kateri je 22 sovjetskih divizij. 6. Zahodni Berlin bi bil v stalni nevarnosti pred sovjetsko intervencijo in intervencijo cone. 7. Prebivalcem sovjetske cone bi bila zaprta zadnja pot za »beg na zahod«. Postavljena bi bila mejna cona in kontrola vseh zemeljskih, vodnih in zračnih poti proti zahodni Nemčiji. 8. Kdo bi bil porok za novi statut zahodnega Berlina? »Visoko misleči patrioti v Pankowu«, 22 divizij sovjetske vojske. Zahodne sile bi ostale daleč na zahodu, prav tako tudi dovoljeni Bundeswehr, zelo zelo daleč pa bi bila OZN.

To je bila kar realna ocena položaja. 27. novembra je poslala SZ noto NDR, ki se začenja takole: »Upoštevajoč načelo brezpogojnega spoštovanja suverenosti NDR namerava sovjetska vlada odstopiti organom NDR funkcije po meddržavnih pogodbah in v smislu pogodbe z dne 20. septembra 1955.« Tako je NDR suverena v vseh zadevah. Vsi stiki z zastopniki oboroženih sil in drugimi uradnimi osebnostmi SZ v Nemčiji in z zastopniki treh zahodnih velesil glede zasedbe zahodnega Berlina so odpravljeni. Predvidena je tudi odprava sovjetskega vojaškega poveljstva v Berlinu, straže so umaknjene iz mesta. Vse to se bo uresničilo v šestih mesecih, zahodne sile naj bodo na to spremembo pripravljene. Za lažjo izvedbo tega je SZ pripravljena predlagati za zahodni Berlin status demilitariziranega svobodnega mesta, v katero se ne sme vmešavati nobena država in nobena od obeh Nemčij. Zahodni Berlin pa mora prevzeti odgovornost, da na svojem območju ne bo dovolil nobenih zlih naklepov proti NDR in drugim državam. Ta novi statut za zahodni Berlin morajo v obvezni obliki sprejeti vse štiri velesile, ki so po vojni upravljale Berlin, pa tudi NDR in ZRN. Za varstvo tega bo »tako ali drugače« pritegnjena tudi OZN.

V Kremlju so 27. novembra uprizorili veliko tiskovno konferenco za domače in tuje novinarje, ki jim je odgovarjal Hruščov. Domače je odpravil bolj na kratko. Njemu samemu se je zdel glede zahodnega Berlina potreben kirurški poseg. Zato je SZ predlagala odpravo oku-

pacijskega režima. Do tujih novinarjev je bil previdnejši, vendar nič manj odločen. Na vprašanje, kaj bi se zgodilo, če ZDA ne bi sprejele predloga statuta, če ne bi hotele umakniti svojih sil iz Berlina in se ne bi marale pogajati z NDR, je odgovoril, da bi bilo to obžalovanja vredno, vendar ne bo odvrnilo SZ od njenih sklepov, kajti »druge poti ni«. Če zahodni ne bodo sprejeli naših načrtov, pač tega ne bomo upoštevali. SZ bo svoje predloge izpolnila v omenjenem terminu.

Nekaj vprašanj in odgovorov.

V: Če bi sprejeli statut Zahodnega Berlina, ali bo naslednji korak ta, da bodo ves Berlin pritegnili v NDR?

O: Statut bo veljal tako dolgo, dokler bodo to hoteli prebivalci zahodnega Berlina. Sami naj uvedejo red, ki si ga želijo.

V: Ali je sovjetski predlog namenjen za obdobje, dokler obstajata dve Nemčiji?

O: Če bi bil statut svobodnega mesta ovira za združitev obeh držav, bi Berlin na željo nemškega naroda nedvomno postal glavno mesto Nemčije.

V: Ali bi se politika SZ do berlinskega vprašanja spremenila, če bi ZRN opustila svoj oborožitveni program?

O: Ne. Nemčija po potsdamskih sklepih sploh ne bi smela biti oborožena.

V: Ali bi dali kak drug predlog, če ZDA ne bi sprejele vašega?

O: To je odvisno od tega, s čim ZDA ne soglašajo. Če ne z vsem, potem nastane vprašanje, kaj je sploh še ostalo od berlinskega vprašanja.

Adenauer je vse to zavračal. Po njegovem je bilo vse odprto, saj še ni rešen problem Odra—Nisa in še nimamo izvoljene nemške vlade.

Eisenhower je 10. decembra dejal, da imajo ZDA in zavezniki pravico ter dolžnost varovati svobodo zahodnega Berlina. Sovjetski predlog o Berlinu pa ne prinaša ničesar novega. SZ je bila na ženevski konferenci za združitev Nemčije, potem pa je obljubo umaknila.

TASS je 11. decembra objavila dolgo izjavo. Zahodne sile so spet načele vprašanje združitve Nemčije. Nočejo načeti berlinskega vprašanja, hočejo pa pogajanja o nemškem vprašanju v celoti, zato so spet zagnale staro pesem o združitvi Nemčij z volitvami. SZ se ne bo udeležila nobenih pogajanj o združitvi Nemčij brez Nemcev. Nekaj drugega so priprave na sklenitev nemške pogodbe, do česar imajo štiri velesile pravico, in SZ je zmerom pripravljena na ta pogajanja. Ideje o svobodnih volitvah danes, ko obstajata dve različni Nemčiji, je brez sleherne podlage, le prazna demagoška fraza. Združitev Nemčij je stvar Nemcev samih, nihče jim nima pravice vsiljevati svoje volje ali rešitve tega problema. SZ znova poudarja, da ne bo privolila v noben sestanek o združitvi Nemčij. Temelj je samo priznanje obeh Nemčij. SZ pa se zavzema za sestanek voditeljev, vendar za pogajanja o mednarodnih problemih, ki so zreli za rešitev. To velja tudi za berlinsko vprašanje, vendar temu nihče tako ne nasprotuje kot Adenauer,

ki sploh uživa žalosten sloves poglavitnega podpihovalca hladne vojne v Evropi.

ZDA so naslednji dan odgovorile, da ne priznavajo enostranske odpovedi dolžnosti, ki jih je SZ že sprejela, do svojih zaveznikov tudi med vojno. ZDA se teh groženj ne bodo ustrašile.

Berlinsko vprašanje je bilo tudi na prvem mestu rednega zasedanja sveta NATO od 16. do 18. decembra v Parizu. Sovjetske izjave o Berlinu so ustvarile resen položaj, zato ga je treba rešiti z vso odločnostjo. Članice NATO ne bodo sprejele rešitve, ki trem velesilam ne bi dovolila, da ostanejo v Berlinu in izvajajo svoje pravice. SZ prevzema odgovornost za vsako tako akcijo. Berlinsko vprašanje je treba rešiti le v sporazumu s SZ o celotnem nemškem vprašanju. Zahodne velesile so vedno pripravljene o tem razpravljati.

Dvajsetega decembra je izdalo ameriško zunanje ministrstvo poseben memorandum o berlinskem vprašanju. Ta opozarja, da gre za bistveno vprašanje občega prava in pravic zasedbenih sil v Nemčiji od konca vojne do končane mirovne ureditve ter za problem enostranske odpovedi mednarodnih pogodb. Skupna deklaracija 5. junija 1945 je namreč določila prevzem najvišje oblasti v Nemčiji; izrecno je bilo poudarjeno, da prevzemajo štiri velesile vrhovno oblast v vseh nemških zadevah, kar pa ni pomenilo priključitve Nemčije. Te vlade so kasneje določile meje Nemčije, oziroma njenih delov in njihov pravni položaj. 29. aprila 1945 so sklenili sovjetski, ameriški in britanski vrhovni poveljniki po umiku ameriških sil iz Turingije in Saške ter po vkorakanju v Berlin splošno pogodbo o zasedbi določenih cest, železnic in zračnih koridorjev (v Berlinu) ter o pravicah dostopa v Berlin. 1. aprila 1948 je začela veljati določba namestnika sovjetskega vojaškega guvernerja o poteh med sovjetsko in ameriško zasedbeno cono v Nemčiji, kar je bilo proti uveljavljeni praksi, in jo je načelnik štaba ameriške vojaške oblasti odklonil. Tako je prišlo do berlinske blokade. Dogovor štirih v New Yorku 4. maja 1949 je znova vzpostavil stanje, ki je bilo pred 1. marcem 1948 v Berlinu. Pravica do navzočnosti sil ZDA v Nemčiji in Berlinu torej ni odvisna od privolitve Sovjetske zveze. Ta pravica izvira iz popolnega poraza Tretjega rajha in prevzema vrhovne oblasti v Nemčiji. Tu so vsi udeleženci dobili enake pravice. SZ ni podelila trem zahodnim velesilam pravice dostopa v Berlin. Svojo cono je dobila s pogojem, da imajo dostop tudi drugi. Če bi bilo tako, bi lahko ZDA zahtevale umik iz sovjetske cone, ki so jo sprva zasedle ameriške sile, in kontrolo nad tem ozemljem.

Enaintridesetega decembra 1958 so poslale tri zahodne velesile zelo spravljivo noto sovjetski vladi. Bile so pripravljene tudi na pogajanja.

DRUGI DEL

(1959)

I. PRED ŽENEVSKO KONFERENCO O NEMŠKEM VPRAŠANJU

Petega januarja 1959 se je znova začela konferenca o prepovedi jedrskih poskusov v Ženevi. Vlada ZDA je namreč začela zatrjevati, da so ameriški seizmologi ugotovili, da je težje ugotoviti podzemske atomske eksplozije, saj jih je težko ločiti od potresnih sunkov. Mesec dni zatem je povedala svoje stališče tudi SZ. Sovjetska vlada je najprej poudarila, da ni jasno, ali hočejo ZDA prekinitev atomskih poskusov za zmerom. Zahteva ZDA, da ne sme biti na kontrolnih postajah na sovjetskem ozemlju noben sovjetski državljan, je jasno znamenje, da ZDA želijo uporabiti te postaje za druge namene. Sovjetska vlada vztraja, naj bodo na vsaki kontrolni postaji predstavniki vseh treh atomskih sil.

MERJENJE MOČI V OROŽJU

Eisenhower je poslal 10. januarja 1959 zelo resno poslanico 86 kongresnikom. Obsodil je izzivanje komunistov glede sklenjenih pogodb. Samo ZDA so vodilna sila svobodoljubnega sveta v času, ko so uničevalna sredstva dosegla strahotne razsežnosti. ZDA nimajo napadalnih namenov, vendar je le treba računati s katastrofalno vojno. Opozarjal je na pripravljenost in na velike izdatke za moderno orožje. 60 % bodočega proračuna je namenjenih za nacionalno varnost. Samo raketa Atlas stane 35 milijonov dolarjev, torej bomo dali na leto samo za rakete 7 milijard dolarjev. Največja atomska podmornica stane 50 milijonov dolarjev, vrednost nekaterih letal pa po svoji teži ustreza vrednosti enake teže zlata.

1. MIKOJANOV OBISK V ZDA

Čeprav je bil obisk prvega namestnika predsednika sovjetske vlade Mikojana od 4. do 20. januarja 1959 privatne narave, so ga v SZ hoteli karseda slovesno naznaniti z umetnim satelitom, ki so ga poslali okrog Lune. Mikojan je imel že 5. januarja pogovor z Dullesom

o problemih Berlina, o Nemčiji, o razorožitvi in trgovanju. Pogovore so označili za koristne, zlasti še v primeru, če bi Mikojana sprejel tudi Eisenhower. Na slovesni večerji istega dne je odgovarjal Mikojan na vprašanja odličnih osebnosti, ki so bile navzoče. Kar je odgovarjal, je bilo vse seveda natančno po direktivah; bil je previden in odločen. Dejal je, da je SZ odločena ne glede na zahodne velesile izročiti upravo vzhodnega Berlina nemškemu komunističnemu režimu. Nima namena pregnati zaveznikov iz zahodnega Berlina, četudi predlaga, naj se zavezniške sile umaknejo. SZ je mnenja, da je po 13 letih že čas za novi statut Berlina. Zavezniki žal niso dali nobenega nasprotnega predloga za pogajanja. Sklep, da izročijo maja 1959 vzhodni Berlin NDR, ni v nobenem primeru ultimat. Svobodni dostop v Berlin bo zagotovljen, OZN naj bi bila porok za to. Združitev Nemčij ne pride v poštev še tri do štiri leta, ker se mora NDR prej gospodarsko tako okrepiti kot ZRN. Mikojan je bil zelo gostobeseden na slavnostnem kosilu v klubu gospodarstvenikov v New Yorku 14. januarja. Dejal je, da sedijo za isto mizo komunisti in kapitalisti, pa se ne počutijo slabo, saj »vsi priznavamo nujnost miroljubne koeksistence različnih družbenih sistemov za našo in vašo deželo«. Hočemo živeti in dovoliti, da živijo tudi drugi. Različnost mnenj bo seveda ostala še naprej. Lahko zagovarjamo svoja mnenja, vendar zavoljo tega ni potrebna vojna. Danes se manj govori o tem, da pomeni Sovjetska zveza vojaško nevarnost za ZDA, govori pa se, da je gospodarska nevarnost za ZDA še hujša. Oboje je brez sleherne podlage. Mi želimo v sedmih letih povečati proizvodnjo za 80 %, močno bomo povečali materialno in kulturno raven našega ljudstva. Torej ni nobene nevarnosti, če bo sovjetski človek pojedel več mesa ali popil več mleka kot vi. Kakšna nevarnost je v tem za vas, če bo pri nas v SZ vsega dovolj?

Moramo se bolje spoznati, izmenjavati mnenja, trgovati. Strahovi bodo izginili, hladne vojne bo konec. Ko je Henry Ford trgoval z nami, nas ZDA še niso priznavale, Ford pa je trgoval, in vlada je priznavala, da je imel prav. Danes so še vedno velike birokratske in politične težave. Razveseljivo je, da je SZ obiskalo več uglednih osebnosti iz ZDA. Navadni Američani želijo mir, poslovni ljudje pa izboljšanje odnosov. V ZDA je še veliko različnih predstav o SZ, vendar morata obe strani sodelovati. »Vprašati se je treba, zakaj se zavračajo vsi konkretni predlogi za prenehanje mednarodne napetosti. Vedno naletimo le na odgovore ne in ne, toda potrudili se bomo, da bo odgovor tudi da in da.«

Sedemnajstega januarja je Mikojana sprejel Eisenhower. Izmenjava mnenj je bila baje koristna, ni pa bilo nobenih novih predlogov. Govorila sta o berlinskem in nemškem vprašanju, o razorožitvi, razširitvi trgovine, izmenjavi obiskov itd. Toda Eisenhower in Dulles sta vztrajala pri svojem, zlasti pri trditvi, da SZ zavlačuje nemško vprašanje. Dan zatem je Mikojan v intervjuju za RTV dejal, da je naštel veliko argumentov za svobodno mesto zahodni Berlin in da

Eisenhower in Dulles nista imela nasprotnih argumentov. Zato naj ameriška vlada te argumente pretehta. Zahod hoče ohraniti okupacijo Berlina za nedoločen čas, to pa ni moralno. Vzhodni Berlin je glavno mesto NDR, zahodni Berlin pa ni del ZRN. To se ne da združiti, obstajata pa tudi dva različna družbena sistema.

Časnikarjem je Mikojan 19. januarja dejal, da hočejo narodi in poslovni ljudje konec hladne vojne. Vsi smo prepričani, da lahko hladna vojna pomeni uvod v vročo vojno. Če bi ta izbruhnila, od tega ne bo haska. Vsi vaši voditelji hočejo dobre odnose s SZ. Dejali so, da hočejo dobre odnose s SZ in da se bo politika spremenila, če se bodo spremenile okoliščine. O novem predlogu glede Nemčije je zanimivo, da je bil prvi zoper njega Adenauer. Že preprosta vljudnost premagane dežele tega ne dopušča. Vi in mi smo bili zavezniki v vojni, skupaj moramo podpisati mirovno pogodbo. Zdaj pa je videti, kot da so vaši zavezniki premagani narod.

Adenauer je 19. januarja izjavil, da »prepleskani« Mikojan ni vplival na Eisenhowerja in Dullesa. Nihče od treh ni spremenil svoje politike. Macmillan pa se je 20. januarja zavzel za obširnejše pogovore s SZ. O pogovorih z Mikojanom je Eisenhower dejal, da se ZDA ne bodo uklonile nobenemu pritisku, sicer pa da novih predlogov ni bilo. Mikojan je hotel na svojem potovanju ugotoviti, ali je oblast v ZDA glede zunanjepolitičnih problemov razdeljena. Spoznal je lahko, da se ameriški narod prav tako močno zavzema za mir kot vlada ZDA.

Vendar je le bilo »nekaj novega«. Hruščov je naredil korak nazaj. Mikojan je po vrnitvi v Moskvo dejal, da »lahko podaljšamo šestmesečni rok za nekaj dni ali mesecev, če bomo naleteli na dobro voljo pri zahodnih silah. Ni poglaviten rok, temveč pogajanja«. Dullesove besede, da svobodne volitve niso edina pot za združitev Nemčij, so »zelo zanimive«, niso pa konstruktiven nasprotni argument. Sicer so to najprej izjavili že Angleži. Stališče vlade ZDA do Mikojanove izjave o podaljšanju roka za rešitev berlinskega in nemškega vprašanja je bilo povedano že 24. januarja; veseli so, da je Mikojan odstopil od časovnega pritiska, ZDA so za pogajanja. Nekaj odjuge je Mikojanov obisk le prinesel v sicer počasni razvoj odnosov med Vzhodom in Zahodom.

Štirinajstega februarja 1959 je bil zunanji minister Dulles že drugič operiran; ugotovili so rakasto tvorbo. 15. aprila je odstopil, imenovan je bil novi zunanji minister Herter.

DULLESOVA SMRT

24. maja je John Foster Dulles umrl v 71. letu starosti. Naj omenimo oceno Hruščova o tem možu, ki jo je izrazil v sožalju ZDA. Dejal je: Bili smo nasprotniki v marsičem, zadnje čase pa se je nehal boriti proti komunizmu v vzhodnoevropskih državah. Poudarjal je tudi, da volitve v Nemčiji niso edina pot k njeni združitvi. Bil je odličen politik, zagovarjal pa je seveda koristi svojega razreda.

2. ENAINDVAJSETI KONGRES KPSZ

Pomemben dogodek v SZ je bil 21. kongres KPSZ od 27. januarja do 5. februarja 1959. Na njem je Hruščov veliko govoril o novem sedemletnem planu od 1959 do 1965; v SZ se začenja novo obdobje graditve komunistične družbe (seveda je močno pretiraval, kar pa lahko trdimo šele danes!). Poglavitna naloga naj bi bila vsestranski gospodarski razvoj, politična strnjenost sovjetskega bloka in demokracija. V ideologiji so nujni poglabljanje komunistične zavesti delovnih ljudi, zlasti mladine, sovjetski patriotizem in internacionalizem. V mednarodnih odnosih naj vlada miroljubna koeksistenca z različnimi družbenimi sistemi. Glede mednarodnega položaja je poudaril, da ni potrebna vojna, ampak mir. Pripravljeni so na pogajanja za rešitev nemškega vprašanja. Že sklenitev mirovne pogodbe bi bila velik korak k združitvi, prav tako pa tudi k rešitvi berlinskega vprašanja (svobodno mesto). Toda rešitev je mogoča le s pogajanji med NDR in ZRN. Druge poti ni. Nemci naj sami določijo svobodne volitve, vendar ne s pomočjo tujih sil. Napadel je tudi »jugoslovanski revizionizem«. Očital je, da je Jugoslavija v balkanskem paktu s Turčijo in Grčijo, ki sta članici NATO. Smo prijatelji z bratskimi jugoslovanskimi narodi, z jugoslovanskimi komunisti, z junaki partizanskega boja, in v boju proti imperializmu bomo z njimi sodelovali, je dejal. Toda to je odvisno od stališča ZKJ, kajti njeni voditelji so se sami izolirali od svetovnega komunističnega gibanja.

Nadalje je Hruščov trdil, da vloga SZ ni v tem, da bi vodila druge dežele, vendar je naša dežela, kot je dejal, prva utrla pot v socializem. SZ je torej predhodnica komunističnega svetovnega gibanja, ki že zavzema velike razsežnosti. Zelo je pohvalil razvoj socializma v LR Kitajski in dejal: »Med nami ni nobenih razlik v mnenjih in jih tudi ne more biti.« Vendar jih jugoslovanski revizionisti napadajo.

Tudi kongresna resolucija je poudarila, da je revizionizem ideološko in politično premagan in da ZKJ obsojajo vse marksistično-leninistične partije.

Kaj je torej bilo z balkansko zvezo iz leta 1954, ki je že dolgo bodla v oči vzhodne tovariše? Ta ni bila uspešno rojeno dete, kar so naši kmalu sprevideli. 20. februarja 1959 je izjavil predstavnik jugoslovanskega zunanjega ministrstva, da se je vojaško sodelovanje praktično nehalo. Če bi to obnovili, bi to samo povečalo napetosti. Jugoslavija je zainteresirana le za obnovo gospodarskih, kulturnih in političnih stikov. Da se pakt ne obnovi, je bilo sklenjeno od 3. do 4. marca 1959 tudi na sestanku Tita z grškim ministrskim predsednikom Karamanlisom na Rodosu. Jugoslavija pa je bili pripravljena ohraniti tesne stike z Grčijo.

3. DIPLOMACIJA V ZVEZI Z NEMČIJAMA

Beg iz NDR je bil še vedno močan. Leta 1957 je prebegnilo 261 000 ljudi, 1958 pa 60 000 manj. Vlada NDR je v začetku januarja 1959 opozorila, seveda s podporo Sovjetske zveze, da zahodni Berlin ne more postati novo Sarajevo in da je navzočnost zahodnih sil v nasprotju z občim pravom. Vlada je pa pripravljena reševati ta problem z zahodnimi Nemci. Ker je NDR izpolnila vsa načela protifašistične koalicije, je edina »pravna nemška država« (!?). Strinja pa se, da bi postal zahodni Berlin svobodno mesto.

Desetega januarja 1959 je sovjetska vlada poslala vladi ZRN, predvsem pa tudi ZDA, noto s predlogom za mirovno pogodbo z Nemčijo. Nota je poudarila, da je dala SZ Zahodu že več predlogov, vendar ni dobila nobenega pozitivnega odgovora ali kakih drugih predlogov, razen za skupne volitve. Enotnost Nemčije je mogoče doseči le postopoma z zbliževanjem obeh Nemčij. Na koncu nota predlaga, da bi bila v dveh mesecih mirovna konferenca v Pragi ali Varšavi. Načeli naj bi tudi berlinsko vprašanje. Konference naj se udeležijo vse države, ki so bile v vojni z Nemčijo, in vladi obeh Nemčij, če bo do takrat že ustanovljena federacija, pa tudi njeni zastopniki. Predlog za mirovno pogodbo je obsegal politična in ozemeljska določila. Prva določila so predlagala miroljuben demokratični razvoj Nemčije brez slehernih omejitev, tako da bi odstranili nekatere ovire vojaške narave, kot so oborožitev z atomskim orožjem, prepovedali bi vojaško zvezo nemške države z drugimi itd. Druga določila so temeljila na nemških mejah z dne 1. januarja 1959 (Odra—Nisa).

Adenauer je vse to zavrnil kot znamenje brutalnosti, Dulles pa je to Adenauerjevo misel o sovjetskih predlogih ponovil. Nemškega naroda ni pametno izolirati, saj je preveč vitalen. Vztrajal je sicer, da so edina pot za združitev svobodne volitve, možna pa je še druga pot, vendar ni povedal, katera. To je poudarila tudi britanska vlada.

Na plenumu CK Enotne socialistične partije Nemčije od 15. do 17. januarja 1959 je Ulbricht dejal, da ob morebitnem prenosu oblasti NDR na vzhodni Berlin ne bo prišlo do blokade zahodnega Berlina. Konfederacija nemških držav bi bila le prehodna oblika, da bi dosegli široko demokratizacijo družbenega življenja, seveda ob določenih pogojih. Vrhovni organ te federacije naj bi bil nekakšen vsenemški svet, sestavljen iz obeh parlamentov. Ta bi izvolil izvršni organ. Njegova naloga bi bila pripraviti mirovno pogodbo in volitve.

Vlada NDR je tudi izrazila popolno soglasje s sovjetskim načrtom nemške mirovne pogodbe. 15. januarja je bila v zahodnem Berlinu izvoljena nova koalicijska vlada (SPD in CDU), Willy Brandt je postal župan. Vlada je izjavila, da so sovjetski predlogi nesprejemljivi. Pravice in dolžnosti zahodnih zaveznikov v zahodnem Berlinu se ne morejo ločiti od svobodnega dostopa v Berlin, odprta pot po suhem je za Berlin življenjskega pomena.

Dvajsetega januarja se je oglasil tudi zunanji minister ZRN von Brentano in zavrnil sovjetski načrt. Zakaj? Zato, je dejal, ker je to najostrejši napad na pravico nemškega naroda do samoodločbe, naroda, katerega vlada je podpisala ustanovno listino OZN. Konferenca štirih naj reši nemško vprašanje. Na vprašanje o zaskrbljenosti v Bonnu, ker ZDA ne vztrajajo več pri svobodnih volitvah, pa je odgovoril, da »gre le za nesrečno razlago Dullesove izjave tisku«. V resnici se nemška politika ZDA ni spremenila. Zagrabili so torej kost, da je možna združitev Nemčije tudi brez volitev. Dulles je bil navdušen, da bi prišlo do združitve Nemčije »kakorkoli«, čeprav so svobodne volitve po ameriškem mnenju normalen način. Stvar SZ je, da predlaga drugega. Svobodne volitve niso edina pot za združitev, kar kaže tudi ameriška zgodovina. V Washingtonu se neka komisija (ZDA, Francija, VB, ZRN) ukvarja z vprašanjem konference v SZ. Vsebina konference se ne more omejiti samo na berlinske probleme, sovjetski predlog o federaciji pa je nesprejemljiv, ker bi pomenil večno razdelitev Nemčije.

Tridesetega januarja se je oglasil novi predsednik zunanjepolitičnega odbora v senatu ZDA demokrat Fulbright. Poudaril je, da so to le privatne izjave, ki se v vsem ne skladajo z Dullesom. Zahod mora v Berlinu ohraniti svoje položaje, je pa za umik tujih sil iz Nemčije in Berlina, če se lahko Nemčija brani sama.

Dulles se je strinjal s Fulbrightom, da je treba dati SZ več nasprotnih predlogov glede berlinskega in nemškega vprašanja. V začetku februarja je Dulles odletel na enotedensko turnejo v London, Pariz in Bonn, da bi uskladili politiko o Nemčiji. Pred odhodom je izjavil, da so pripravljeni tvegati tudi vojno, da bi obdržali Berlin. SZ ne bo dala nobenih koncesij brez nasprotnih uslug. Uradni bonnski tisk je poročal, da so se zmenili za konferenco sredi marca v Parizu, kjer naj bi sklepali o prihodnjem ravnanju. Če bo SZ privolila, naj bi bila konferenca aprila ali v začetku maja. Vsi štirje (Adenauer, Dulles, Macmillan in de Gaulle) so odločno zavrnili sovjetske napade na Berlin. Ob vrnitvi v Washington je Dulles 9. februarja povedal, da so se pogovarjali tudi z generalnim sekretarjem NATO glede sovjetskih groženj Berlinu, da so odločeni ohraniti svoj položaj in dostop v zahodni Berlin tudi s »fizičnimi sredstvi« in da so razpravljali o celotnem nemškem problemu.

Da bodo ZDA branile zahodni Berlin zoper sleherni poskus uničiti njegovo svobodo, je poudaril tudi Eisenhower 11. februarja, ko je v Washingtonu sprejel Willyja Brandta. Vesel je bil, da se prebivalci ne bojijo komunističnih groženj in da so prepričani, da so zahodni zavezniki na njihovi strani.

Dvanajstega februarja je demokratski senator Mansfield predlagal novi načrt za Nemčijo. Proces združevanja Nemčije se bo verjetno začel že v tem letu. Ni poglavitno vprašanje, kako se bo Nemčija združila: s spopadom, s pogajanji ali z obojim. Nemška politika,

ki bi se opirala samo na »svobodne volitve, je vprašljiva«. Nato je Mansfield naštel devet zelo zapletenih stopenj za združitev. Najprej naj bi postavili skupno upravo Berlina s posredovanjem generalnega sekretarja OZN. V ta namen se morajo zavezniške sile umakniti, in nadomestiti jih morajo policijske sile OZN, te pa se morajo čimprej »ponemčiti«. Sčasoma bi jih zamenjala nemška policija pod nadzorstvom OZN. Sledila bi pogajanja med ZRN in SZ o skupnih vidikih združitve obeh con, vzhodnonemškemu prebivalstvu pa je treba zagotoviti »svobodo pred strahom in pritiski«. Ni mogoča nikakršna miroljubna rešitev brez pogovorov z Nemci, ki uživajo ugled v ZRN in NDR. To ne pomeni priznanja režima NDR (pogovori ZDA s Kitajsko tudi ne pomenijo priznanja LR Kitajske). Rusi naj zapustijo vzhodni Berlin in ga prepustijo upravi sovjetske cone. Če bi prišlo do tega, bo zahodna enklava v srcu Nemčije. Če vzhodni Nemci ne bodo hoteli sodelovati z nami, si bomo morali verjetno izbojevati pot v Berlin, ne proti Rusom, temveč proti Nemcem.

Petnajstega februarja je v ZDA ugledal dan predlog privatne organizacije »odličnih nemških Američanov«. Ta je predlagal združitev Nemčije v mejah leta 1937, vključno z Gdanskom, poroštvo osebnih pravic za vse Nemce, odpravo vseh omejitev glede miroljubnega razvoja nemškega gospodarstva, vrnitev med vojno zaplenjene zasebne imovine, odpravo vseh nadaljnjih reparacij itd.

Na sovjetsko noto z dne 10. januarja 1959 so odgovorile ZRN, ZDA, Francija in VB šele 16. februarja, z odgovorom pa se je strinjal tudi svet NATO. Nota ZRN je naglasila, da je ta pripravljena sodelovati v prizadevanjih za pravični in trajni mir. Skliče naj se pripravljalna konferenca štirih zunanjih ministrov, ki naj obravnava celoten nemški problem. Na njej bi sodelovala tudi ZRN. Francoska nota je trdila, da SZ ni dala novih argumentov za enostransko odpoved statuta štirih o Berlinu. Francoske sile so v Berlinu na podlagi brezpogojne kapitulacije Nemčije, za odpravo statuta bi bila potrebna pogajanja. Francija bo ohranila dostop do svoje cone v Berlinu z vsemi sredstvi. Sovjetski zvezi je predlagala takojšnjo sklenitev mirovne pogodbe, ki naj bi jo podpisali obe Nemčiji. Toda za združitev Nemčije odgovarjajo vse štiri velesile. Francija je za nekakšno pripravljalno konferenco, ki naj bi obravnavala ves problem.

Nota ZDA je predlagala čimprejšnje pogajanje štirih, ki odgovarjajo za Nemčijo, kar so ZDA bile že predlagale. SZ se hoče otresti svoje odgovornosti za Berlin. To bi pomenilo izgubo pravic Zahoda v Berlinu, kar je nevarno. Glede drugih predlogov SZ se ZDA ne strinjajo in nočejo o njih pismeno razpravljati.

Nota VB se je strinjala z noto ZDA.

Sedemnajstega februarja je Hruščov obiskal Tulo in izjavil, da se mednarodna vprašanja ne dajo rešiti z orožjem. Nekateri na Zahodu pravijo, da bi v primeru, če bi SZ izročila dohode v zahodni Berlin NDR, Zahod reagiral tudi s silo, kar bi predstavljalo nevarnost nove

vojne. Toda, zaradi takih groženj NDR ne bo prenehala obstajati. Pozabljajo, da so v NDR tudi sovjetske sile, streljanje pa bi pomenilo novo nevarnost. Izjave Mansfielda zaslužijo pozornost, treba jih je razumeti, saj razvija Mansfield trezne in pametne misli.

Eisenhower je odgovoril že naslednji dan. Če bi prišlo do streljanja zaradi zahodnega Berlina, bi to začela SZ. Vendar zavezniki svoje odgovornosti do zahodnega Berlina ne bodo opustili. Ne more še povedati, ali bi dobil za uporabo sile privolitev kongresa, kot ga je dobil za Formozo in Bližnji vzhod.

Od 21. februarja do 3. marca 1959 je Macmillan obiskal SZ. Times je v uvodniku napisal, da je velika moč Hruščova v tem, ker ima »neko politiko«. Tudi zahod bi jo moral imeti. Pentagon ima svojo nezadržno moč, Adenauer je star in srečen mož, de Gaulle pa se ubada z drugimi problemi. Kaj so torej govorili? Predvsem to, da gre za dragoceno izmenjavo mnenj. Ni pa enotnosti glede nemškega in berlinskega vprašanja, vendar so nujna pogajanja, a brez pritiska. Potrebna je kulturna menjava itd. Gromiko je ob tej priložnosti predlagal načrt za nenapadalno pogodbo med SZ in VB, h kateri bi lahko pristopile tudi druge evropske države in ZDA. Pogodba naj bi veljala 20 let, načrt pa ni povedal nič novega. Macmillan je po RTV dejal, »da imamo več skupnega, kot bi si kdo mislil, vendar besede ne zadostujejo, potrebna so dejanja«. Pogoj za prijateljsko in nenapadalno pogodbo bi bil, da bi obe državi v spornih zadevah upoštevali duha OZN, da je treba sporne zadeve rešiti s pogajanji.

OBISK MACMILLANA V MOSKVI

V velikem volilnem govoru je Hruščov 24. februarja odklonil konferenco zunanjih ministrov o nemškem vprašanju in se zavzel za vrhunsko konferenco o pripravah za mirovno pogodbo. Če Zahod in mi dejansko priznavamo dve nemški državi, je dejal, naj Nemci sami rešijo svoje vprašanje. Glede Berlina pa SZ spoštuje pogodbe, zato tudi predlaga mirovno pogodbo. Toda vse pogodbe o upravljanju Nemčije in Berlina so bile sklenjene med vojno ali po porazu Nemčije. Brž ko bo torej sklenjena mirovna pogodba, bodo vse te pogodbe nične, zato zdaj predlagamo za Berlin status svobodnega mesta.

Eisenhower je takoj odgovoril, da nepopustljivost Hruščova daje malo upanja na uspešna pogajanja o nemškem vprašanju, in poudaril: pri svojih pravicah ne bomo popustili niti za ped. Glede vrhunske konference pa je dejal, da jo odlagajo predvsem ZDA zaradi nekaterih ustavnih težav. Vrhunska konferenca bi imela smisel le, če bi bili dani resnični pogoji za uspeh, sicer bi se ljudje še bolj pogreznili v pesimizem.

Drugega marca je poslala SZ noto trem zahodnim silam, ZRN in NDR ter deželam antifašistične koalicije o nemškem in berlinskem vprašanju ter o vrhunski konferenci. V noti ZDA je na prvem mestu poudarjeno, da te niso odgovorile na sovjetsko noto. Po mirovni pogodbi bosta obe Nemčiji prevzeli enako obveznost za izkoreninjenje

militarizma. Sovjetski predlog za sklenitev mirovne pogodbe podpira zdaj devet držav, ki so bile v vojni s Hitlerjevo Nemčijo in štejejo približno milijardo prebivalcev, podpirajo pa ga tudi druge države. Dokaz torej, da je dozorel čas za tako pogodbo. Problem združitve naj načno Nemci sami, obveznost štirih velesil je le, da jim pri tem pomagajo (SZ na primer podpira predlog za federacijo). Mirovna pogodba bo rešila tudi berlinsko vprašanje. Če pa zahodne velesile niso za vrhunsko konferenco, naj se skliče konferenca zunanjih ministrov Poljske, ČSR pa tudi obeh Nemčij, in to najkasneje v dveh do treh mesecih, saj je vprašanje zrelo. Vrhunska konferenca pa naj bi bila aprila na Dunaju ali v Ženevi. Vsekakor pa je nujna konferenca zunanjih ministrov.

Hruščov je v volilnem govoru v Leipzigu 4. marca govoril o možnosti za sklenitev mirovne pogodbe samo z NDR in tudi o možnosti, da se premakne termin za rešitev berlinskega vprašanja. Sovjetska zveza svetuje zahodnim zaveznikom sklenitev mirovne pogodbe ob zastopnikih obeh Nemčij, vendar to Zahod odklanja in grozi celo s silo. Podpisali bomo mirovno pogodbo samo z NDR, če bo to želela in čeprav tega ZRN ne mara. Smo za združitev, toda o tem naj se pogovorita Adenauer in Grotewohl, in soglašali bomo, o čemer se bosta zmenila. Če bi bil Adenauer močan kancler, se ne bi bal federacije, ki jo predlagajo voditelji NDR. Če se mislijo zahodne sile pametno pogovarjati, smo pripravljeni podaljšati rok za berlinsko vprašanje od 27. maja na 27. junij, lahko pa tudi na julij. Toda berlinsko vprašanje in mirovna pogodba morata biti rešena. To ne bo novi München, temveč zagotovitev miru. Če zahodne sile nočejo skleniti mirovne pogodbe z obema Nemčijama, jo bomo mi z NDR, verjetno pa tudi druge države, ki so bile s Hitlerjem v vojni. S tem bo rešeno tudi berlinsko vprašanje.

Četrtega marca sta se srečala v Parizu Adenauer in de Gaulle. Sicer ni bilo nobenega uradnega sporočila, vendar je šlo za utrjevanje osi Pariz—Bonn. Časopis Die Welt je ob tem samo zapisal, da sta polnoveljavno članstvo ZRN v NATO in navzočnost ameriških divizij v ZRN življenjskega pomena za mir in varnost celinske Evrope.

Devetega marca je Hruščov obiskal vzhodni Berlin, Brandt pa je odklonil pogovor z njim, čeprav je Hruščov dejal, naj v zahodnem Berlinu ostane družbeni red, kakršen je. Hočemo samo odpraviti nevarno žarišče v srcu Evrope in urediti normalno življenje, je dejal. Toda čemu bi bil vzhodni Berlin svobodno mesto, saj je vendar glavno mesto NDR? Bolje bi bilo, ko bi ves Berlin vključili v NDR. Grozijo nam, če bomo sklenili mirovno pogodbo samo z NDR. Tega se ne bojimo.

Hruščov se je v vzhodnem Berlinu v sovjetski ambasadi pogovarjal tudi z voditeljem SPD Ollenhauerjem. Ugotovila sta, da bi bila konferenca zunanjih ministrov primerna, čeprav bodo pogajanja dolgotrajna, obe strani pa naj dasta svoje predloge. Kot rečeno, je Brandt

odklonil povabilo Hruščova na pogovor, kar je storil tudi berlinski senat, saj da se za vladajočega župana ne spodobi pogovor z oblastjo, ki namerava statut Berlina kratko in malo spremeniti.

Eisenhower je malo pred tem dejal, da se ZDA ne bojijo sovjetskih groženj, nima pa se namena bojevati na evropskih tleh s SZ. Na vprašanje, ali bodo ZDA uporabile atomsko orožje za obrambo svobodnega Berlina, je Eisenhower odgovoril, da ne ve, ali je lahko kdo sploh osvobojen z atomskim orožjem, če je uničen.

Šestnajstega marca je Eisenhower orisal po RTV kratek historiat o navzočnosti ZDA v Berlinu. Novembra 1958 je SZ odpovedala, kot je dejal, svoje obveznosti po »komunistični formuli, da so obljube kot skorja pogače, ki je na voljo za to, da jo je treba prelomiti«. Nato je SZ objavila, da bo sklenila mirovno pogodbo z vzhodnonemškim marionetnim režimom. Sovjeti grozijo s tem, naj postane zahodni Berlin svobodno mesto. Kakšne so naše sedanje možnosti? Svojim pravicam se ne bomo odpovedali, ne bomo zapustili svobodnega naroda. Obstaja možnost vojne, čeprav si je ne želimo. Izognili se ji bomo, če bomo ostali trdni. Vedno pa smo pripravljeni na pogajanja, zavzemamo se za skorajšnjo konferenco zunanjih ministrov, če pa bo razvoj dovoljeval, tudi za vrhunsko konferenco. Niti za ped ne bomo odstopili od svojih pravic (svobodni dostop v Berlin). Dokler bo komunistični imperij stremel po svetovni prevladi, moramo biti zmerom pripravljeni na obrambo in sodelovanje z narodi svobodnega sveta (okrog 50 narodov). ZDA ne morejo same nositi tega bremena. 15 zaveznikov v Evropi ima čez 200 divizij, 30 000 letal in 2500 vojnih ladij za obrambo svobodnega sveta.

Hruščov je odgovoril, da je za konferenco zunanjih ministrov o nemškem in berlinskem vprašanju 11. maja. Treba je končati hladno vojno, zdaj naj da svoje predloge Zahod. Priznavamo jim pravice in dolžnosti v zahodnem Berlinu, ki izvirajo iz nemške kapitulacije. Toda že 14 let je minilo in teh pravic naj bo z mirovno pogodbo konec. Sovjetske sile pa bodo še ostale v NDR, dokler ne bo prišlo do sporazuma med NATO in Varšavskim paktom.

Tudi Macmillan, ki je v drugi polovici marca obiskal ZDA, je bil za konferenco zunanjih ministrov 11. maja, vendar naj bi bila vrata odprta tudi za vrhunsko konferenco. Dnevni red naj bi obsegal berlinsko in nemško vprašanje, evropsko varnost in konec jedrskih poskusov.

De Gaulle je 25. marca izjavil, da Nemčija Francije ne ogroža in da je bistveni element napredka v Evropi in v svetu. Francija se v spor med ZDA in SZ ne bo vmešavala, če bi izbruhnil spopad, bo stala ob strani, ker nima orožja. Ne bomo dovolili, da bi Berlin prišel pod režim Pankowa. Tega režima ne priznavamo, ker je odvisen le od SZ. Združitev Nemčije v sedanjih mejah naj bo popolnoma svobodna.

Zahodne sile so odgovorile na sovjetsko noto z dne 2. marca šele 26. marca. Nota ZRN je očitala SZ, da samo ona zavlačuje rešitev hudih mednarodnih problemov; sprejela je predlog o konferenci na vrhu, nemški svetovalec pa bo prišel na konferenco zunanjih ministrov.

V svoji noti so ZDA izrazile zadovoljstvo, da je SZ za srečanje na vrhu in srečanje zunanjih ministrov. Za nemško in berlinsko vprašanje naj bi bila konferenca zunanjih ministrov 11. maja 1959 kot priprava na vrhunsko konferenco, ki naj bi bila pozno poleti. Nota VB se je s tem predlogom strinjala, prav tako nota Francije.

PRIPRAVE ZA KONFERENCO

Pomisleki pa so bili izraženi v noti NDR: mirovna pogodba bo lahko sklenjena le, če ostale države priznajo obstoj dveh nemških držav in njuno enakopravno zastopanje na konferenci. Pomisleke je imel tudi Bonn, predvsem glede vprašanja Odra—Nisa, ni pa bila vlada za nasilno reševanje tega problema.

Pred zasedanjem pakta NATO (2. aprila) je sovjetska nota 29. marca poudarila, da obnavlja predlog o nenapadalni pogodbi NATO — Varšavski pakt; nobena od članic naj ne bi podprla napadalca, sprejeli naj bi plan Rapackega, zmanjšali okupacijske sile itd. V vseh teh predlogih torej ni bilo nič novega. Zahodni so bili zadovoljni s konferenco zunanjih ministrov in z vrhunsko konferenco. Tudi SZ se je strinjala z dnevnim redom. Toda konferenca zunanjih ministrov ZDA, Francije, ZRN in VB od 31. marca do 1. aprila je pokazala, da zahodne sile le niso enotne. ZDA so se zavzemale za reševanje nemškega vprašanja v več fazah, ena od teh naj bi bila tudi »rahla konfederacija«. Temu pa je odločno nasprotovala ZRN.

Na zasedanju sveta NATO (ob 10-letnici) v začetku aprila je prvi govoril Eisenhower in dejal, da bodo nadaljevali pogovore s SZ ob sleherni priložnosti. Nujna pa je enotnost NATO, kajti nikdar ne bomo dopustili, da bi komunizem zavladal nad svetom. Doseči je treba trajen mir, ki bo vodil k splošni pravičnosti. To zahteva pogum, žrtve in vztrajnost. Vedno bolj bo jasno, da »veličina duha in ljubezen do svobode zmagujeta nad silami ateističnega materializma in nasiljem«.

Britanski zunanji minister Selwyn Lloyd je naštel kar pet točk, od katerih njegova vlada ne bo odstopila: 1. svoboda zahodnega Berlina; 2. rešitev, ki bi narekovala nevtralizacijo Nemčije, bi bila najslabša; 3. umik sedanjih okupacijskih sil ne pride v poštev; 4. nasprotovanje vsakršni slabitvi NATO in umiku njegovih sil s kontinenta; 5. diskriminacija sil NATO ni mogoča.

Francoz Couve de Murville je izrazil dve stališči svoje vlade: umik zahodnih sil iz zahodnega Berlina bi pomenil hud poraz; Francija vztraja, da vzhodnonemškega režima ne priznajo.

Ministrski predsednik Grotewohl je 9. aprila pisal Adenauerju, da vlada NDR pozdravlja konferenco v Ženevi. Če hočemo, da bodo pogajanja uspešnejša, je treba doseči določeno enotnost. Sestavi naj

se komisija zastopnikov obeh nemških držav za enotno nemško stališče. Adenauerjeva vlada pa na to sploh ni odgovorila.

To so bile slabe napovedi za konferenco. Prav tako pa Eisenhowerjev ugovor, ko je 5. aprila dejal, da hoče imperialistični komunizem zanetiti svetovno revolucijo (od propagande do subverzije). ZDA dajejo za varnost sveta 47 milijard dolarjev na leto. Opozoril je zahodni Berlin, naj ne pokaže strahu pred nevarnostjo komunizma. Hruščov mu je v Pravdi odgovoril, da SZ nima in tudi ne more imeti nobenih aneksijskih namenov. Nikomur ne vsiljujemo svojih nazorov. Imamo samo en cilj; zgraditi življenje, ki bi ustrezalo najlepšim idealom človeštva. Naša zunanja politika ima samo en cilj: nobene vojne in trajen mir. Z berlinskim problemom hočemo odstraniti le nevarno žarišče napetosti, zato naj bi bila konferenca.

Šestnajstega aprila je dobila delegacija NDR naslednje direktive za Ženevo:

Nujna je takojšnja sklenitev mirovne pogodbe, treba je rešiti vprašanje zahodnega Berlina. Združitev Nemčije je stvar obeh Nemčij, ne pa pogovorov zunanjih ministrov v Ženevi. Vsaka razprava o tem pomeni vmešavanje v notranje zadeve. Sklep ljudske skupščine NDR je bil, naj bi se sestali delegaciji obeh nemških parlamentov pred konferenco in se posvetovali o federaciji. Direktive so bile take, kot jih že poznamo, torej so pomenile toliko kot nič. Kdo je bil potemtakem proti konferenci? Brandt je 21. aprila na sestanku z Macmillanom v Londonu izrazil zadovoljstvo, da bodo zahodne sile ostale v zahodnem Berlinu; Berlin ne sme postati Gdansk.

Dne 29. aprila je izjavil francoski zunanji minister v parlamentu, da SZ ne vztraja več pri ultimativnih rokih in da ne zanika več navzočnosti zahodnih zaveznikov v Berlinu, vendar svojega stališča v bistvu le ni spremenila. Rešitev nemškega problema je možna le z združitvijo, ki pa jo mora izvesti le oblast, izvirajoča iz svobodnih volitev. Vzhodnonemške oblasti ne pridejo v poštev, ker ne predstavljajo naroda Vzhodne Nemčije. Še težje bi bilo skleniti mirovni pogodbi z obema Nemčijama. Kljub vsem razlikam pa se Francija zavzema za pogajanja, ne bo pa soglašala, če ne bodo upoštevali temeljnih francoskih stališč. Francija je za tri temeljne garancije: Obramba se bistveno ne sme oslabiti, sile ZDA naj ostanejo v Nemčiji, nevtralizacija Nemčije je nevarna.

Med 29. in 30. aprilom je bila v Parizu pripravljalna konferenca za Ženevo (trije zahodni zunanji ministri in ZRN). Tokrat so soglašali o vsem, zlasti da obdržijo svoje pravice v zahodnem Berlinu in da so za pogajanja s SZ za trajni mir v Evropi. Vseh 15 držav NATO je dalo popolno soglasje.

Končno smo se le približali ženevski konferenci štirih zunanjih ministrov, ki naj bi dala upanje tudi za vrhunsko konferenco. Toda to upanje ni bilo prav posebno. 5. maja je vodstvo SPD izjavilo, da se glede ženevske konference v soglasju s socialistično internacionalo

strinja v treh točkah. Vsi problemi naj se rešijo s pogajanji, Zahod naj da pozitivne predloge za pogajanja, o berlinskem vprašanju naj ne razpravljajo izolirano. SZ postavlja zelo hude zahteve, ki v tej obliki za Zahod in SPD niso sprejemljive. Žalostno je, da Zahod še zdaj ni enoten v svojih zahtevah. Med Londonom in Bonnom, med Bonnom in Washingtonom so razlike. Končno bo morda stvar le uspela, saj sta obe strani zainteresirani za pogajanja in za vrhunsko konferenco. Negativni izid ženevske konference bi imel hude posledice, povečala bi se mednarodna napetost, še posebej za Nemčijo. Separatne mirovne pogodbe SZ in vzhodnega bloka s sovjetsko okupacijsko cono bi namreč povzročile, da bi postale meje con državne meje.

Novi ameriški zunanji minister Herter je imel 7. in 8. maja po RTV dolg govor o ženevski konferenci. Poudaril je, da se bo Zahod pogajal na svojih načelih, predvsem pa ne bo privolil v nobene koncesije brez koncesij na nasprotni strani. Svoje obsežne predloge bomo dali šele na konferenci. Naše temeljno načelo na konferenci bo enotnost nemškega naroda z lastno izvoljeno vlado, torej združitev. Dati moramo trdna zagotovila za varnost in kontrolo nad oborožitvijo ter zagotoviti svobodo Berlina. Na koncu je dejal, da v Ženevo ne odhaja z velikimi pričakovanji. Pogajanja s SZ bodo morda dolgotrajna, vendar upa, da bo ženevska konferenca pripeljala do vrhunske konference.

Po tako številnih, pa ne samo besednih pripravah se je 11. maja le začela ženevska konferenca; prvi del konference je trajal do 20. junija, drugi pa od 13. julija do 5. avgusta 1959.

II. ŽENEVSKA KONFERENCA ŠTIRIH ZUNANJIH MINISTROV

Konference se je udeležilo šest delegacij (ZDA, SZ, VB, Francija in obe Nemčiji). Že na začetku so bile težave zaradi sedežnega reda nemških delegacij. Predstavniki zahodnih sil so hoteli štirikotne mize za delegate štirih. Za delegacijo SZ naj bi sedeli »svetovalci« iz NDR, za zahodnimi pa »delegati« ZRN. Sovjetska zveza pa je predlagala okroglo mizo, za katero naj sedijo vsi, tudi »zastopniki obeh nemških držav«.

Kompromis je bilo težko doseči, in začetek konference se je zavlekel za tri ure. Končno so se dogovorili, da bodo za okroglo mizo sedeli delegati štirih, za njo pa bosta dve štirioglati mizi s »posvetovalci«, obe mizi pa bosta ločeni. Konferenco je kot gostitelj začel generalni sekretar OZN (bila je v palači nekdanjega Društva narodov), odgovoril pa mu je Selwyn Lloyd in poudaril, da je bilo v Evropi po letu 1945 že veliko storjeno, vendar so še »globoke politične ločnice«. 12. maja je Gromiko načel vprašanje navzočnosti Poljske in ČSR na konferenci. Toda Herter je poudaril, naj bodo vsaj na začetku navzoče samo štiri velesile, to pa ne pomeni, da ne bi bila pozneje pritegnjena tudi Italija (?). V »nekaterih zadevah« je bil tudi za navzočnost Poljske, ČSR in tudi drugih 45 držav, ki so napovedale vojno Nemčiji; od teh jih je 22 aktivno sodelovalo v vojni.

Francoski delegat Couve de Murville je poudaril, da še ni čas za udeležbo drugih držav; povabili naj bi jih šele kasneje, ko bodo štiri velesile že izdelale predloge. Zavzel se je za posvetovanje s Poljaki, saj je bila Poljska prva žrtev vojne. Selwyn Lloyd je poudaril, da bodo uspehi tem večji, čim manj bo udeležencev. Gromiko pa je dejal, da se delež Poljske ne da primerjati z deležem drugih držav. Menil je, da razprava o tem vprašanju ni končana. 13. maja je Herter dal izjavo, da pomeni konferenca v nekem pogledu nadaljevanje ženevskega srečanja iz leta 1955, ko so voditelji držav jasno priznali odgovornost za nemško združitev. Če bodo uspeli zdaj, bo mogoča tudi vrhunska konferenca.

Couve de Murville je izjavil, da napetost ni popustila in da je treba dognati, ali je »resnični mir mogoč«. Problem je še vedno Nemčija. Potrebno bo reševanje v etapah. Mi smo za vse ali nič, je dejal. Odstraniti je treba napetosti, ki jih je zadnje čase ustvarila SZ. Če se nam to posreči, je mogoča konferenca. Selwyn Lloyd je dejal, da se spori rešujejo le s pogajanji, ne pa z vojno. Šefom držav je treba dati konstruktivne pogoje. Nemčija mora biti združena. To je najboljša pot do mirovne pogodbe in rešitve berlinskega problema; to pa Gromiko dobro ve.

Rešiti je treba tri probleme: združitev Nemčije, berlinsko vprašanje in mirovno pogodbo ter varnost. Vsi ti problemi so med seboj povezani. Gromiko je naglasil pomen tega, da se je konferenca štirih po toliko letih spet začela. SZ si je vedno prizadevala za mir in koeksistenco. Vendar ima tudi vsa potrebna sredstva za obrambo svojih interesov, hkrati pa se zavzema za prijateljstvo z vsemi. Velikega pomena je navzočnost obeh Nemčij. To je realni korak v pravi smeri. Težko bi bilo še naprej odlagati mirovno pogodbo z Nemčijo. Rešiti je treba tudi nevarni položaj v zahodnem Berlinu. Mesto leži sredi suverene države NDR. Združitev je mogoče doseči s pogajanji obeh Nemčij.

Štirinajstega maja je Herter v imenu zahodnih sil predlagal »mirovni načrt«. To je bil načrt za postopno združitev Nemčij in varnost v Evropi. Obsegal je štiri stopnje.

Prva stopnja: 1. Štiri velesile se posvetujejo z obema Nemčijama in pomagajo odstranjevati nasprotja za sklenitev mirovne pogodbe. 2. Berlin je enotno mesto in pripada vsej Nemčiji. Zato naj se Nemčiji združita s svobodnimi volitvami pod varstvom štirih ali OZN. Izvolijo naj skupni samostojni svet za Berlin, dokler ne bi prišlo do združitve. Za svobodni dostop v Berlin so porok vsi štirje zavezniki. 3. Vse spore je treba reševati miroljubno. Začeti je treba pogajanja o razorožitvi.

Druga stopnja: 1. Štiri velesile sestavljajo mešani nemški odbor članov obeh vlad (25 iz ZRN in 10 iz »tako imenovane NDR«). Ta odbor naj izdela osnutek za splošne in tajne volitve pod mednarodnim nadzorstvom. Če je načrt soglasen, štirje ne morejo ugovarjati, in predlog se da na referendum. Če odbor v enem letu ne pripravi osnutka, ga izdelajo člani odbora vsak za svojo polovico; osnutka prideta kot različici na referendum. Predlog, ki dobi večino, pomeni zakon za vso Nemčijo, vendar gre ponovno na referendum. Če v 30 mesecih po uveljavitvi zakona ni volitev, odločajo štirje o nadaljnji usodi odbora. Vtem pa štirje sklepajo o omejitvi okupacijskih sil (ZDA in SZ na 2 500 000); določeno količino orožja v skladiščih dajo pod mednarodno nadzorstvo.

Tretja stopnja: 1. Volitve za skupno nemško skupščino morajo biti najmanj v enem letu in pol, in sicer pod nadzorstvom komisij, ki jih sestavljajo osebe OZN in zastopniki obeh Nemčij ali zastopniki

štirih velesil in obeh Nemčij. Skupščina izda ustavo, na njeni podlagi se sestavi vlada. Dokler ni vlade, vladata vladi ZRN in NDR vsaka na svojem območju, pri tem pa imata samo tiste pravice, ki jih določijo štirje zavezniki. Obe vladi pripravita pogajanja za mirovno pogodbo. 2. V tem času tečejo tudi pogajanja štirih in drugih prizadetih držav o ustanovitvi nekakšnega vojaškega območja ter o količini domače in tuje vojske na njem. Po mirovni pogodbi ne bo mogla imeti nobena od tujih sil svoje vojske brez dovoljenja nemške države na njenem ozemlju.

Četrta stopnja: Le skupna nemška vlada bo lahko sklenila mirovno pogodbo, ki jo bodo podpisale vse države, ki so bile v vojni z Nemčijo. Veljati bo začela, ko jo bodo ratificirali štirje zavezniki in Nemčija.

Nato so 14. maja sledile izjave udeležencev konference. Obe nemški delegaciji sta bili po svoje zadovoljni, Herter pa je izrecno poudaril, da soglasje delegacije NDR nikakor še ne pomeni priznanja njihove države. Gromiko pa je trdil, da gre tudi za priznanje obeh nemških držav.

Petnajstega maja je Gromiko predlagal sovjetski načrt. 1. Poglavitni argument nasprotnikov mirovne pogodbe je, da ni vlade, ki bi mogla podpisati pogodbo v imenu nemškega naroda. Ta argument ni ne pravilen ne prepričljiv. Na nemškem ozemlju sta že daljši čas dve nemški suvereni državi, tudi v naši dvorani so zastopniki obeh. 2. Zato se SZ zavzema za podpis mirovne pogodbe z obema nemškima državama; in če bi se v tem času ustanovila še federacija, je tudi za podpis s to in še z obema nemškima državama. 3. Sovjetski načrt temelji predvsem na potsdamski, pa tudi na vseh drugih povojnih zavezniških pogodbah. A) SZ priznava Nemčiji pravico do lastnih mirovnih sil (za obrambo dežele), vendar je za prepoved jedrskega orožja. B) Eno leto po uveljavitvi pogodbe tuje sile zapustijo Nemčijo. C) Problem vzhodne meje so zavezniki rešili že med vojno. Č) Vprašanje reparacij je rešeno. D) Berlin mora biti svobodno mesto.

V bistvu se torej ni zgodilo nič novega. Nič novega tudi ni povedal Hruščov, ki je 16. maja prejel Leninovo nagrado za mir. Zahodni načrt je po njegovem le »načrt hladne vojne«. Pravega avtorja tega načrta pa ni na konferenci, tu je le njegova senca — Adenauer.

Tako se je ženevska konferenca prevesila v drugi teden. 18. maja je zunanji minister NDR znova podprl sovjetski predlog, da je mirovna pogodba najkrajša pot za združitev Nemčij s poprejšnjo federacijo in da združitev Nemčije sploh ne sodi v pristojnost konferenc štirih zunanjih ministrov. Herter je ponovil, da obe Nemčiji ne predstavljata enotne nemške vlade. Gromiko pa je ponovil »ugotovitev« Hruščova, da je pravi avtor zahodnega predloga Adenauer. Poudaril pa je, da SZ ni proti volitvam, toda to vprašanje naj rešita Nemčiji sami. Na prvem mestu konference naj bosta mirovna pogodba in berlinsko vprašanje.

Devetnajstega maja se je oglasil Couve de Murville. Po njegovem so razprave pokazale, da gre v bistvu za dvoje: ali najprej mirovna pogodba in nato združitev ali obratno. To je »vredno začudenja«. Že v Potsdamu je bilo namreč jasno rečeno, da mora biti mirovna pogodba sklenjena s celotno Nemčijo.

Glede sovjetskega predloga je dovolj duhovito dejal, da vsebuje troje. Eno, kar je nepotrebno, drugo, kar ima »stilistično vrednost«, in tretje, kar je resnično pomembno — meje in vojaške zadeve. Toda kakšen smisel bi imelo določati meje, če ni združene Nemčije?

Delegat ZRN je vztrajal pri mirovni pogodbi le z eno zakonito nemško vlado in pri zahtevi, da bo ta res pomenila konec vojne, ne pa ustanovitev treh nemških držav: ZRN, tako imenovane NDR in svobodnega zahodnega Berlina.

Selwyn Lloyd je trdil, da sovjetski načrt predvideva dve mirovni pogodbi, kar pomeni, da ni nobene možnosti za združitev. Sprejeti sovjetske predloge bi pomenilo diktirati mir.

Gromiko je ponovil predlog o združitvi prek federacije. To ne razbija Nemčije in pomeni korak k združitvi.

Dvajsetega maja je bil Gromiko — ker je že kazalo, da »gre na nož« — pripravljen na »koncesije«. Najbolj pomembna naj bi bila ta: če zahod ni zadovoljen s sovjetskim predlogom, naj ga izdela sam (saj ga je!), in SZ bo pripravljena razpravljati o vsakem. SZ je tudi pripravljena vnesti člen, naj obe Nemčiji še »nekaj časa« ostaneta v vojaških blokih (NATO — Varšavski pakt). Glede Berlina je upal, da bodo zahodne sile še pretehtale sovjetski predlog, glede rešitve pa je dejal, da je to stvar Nemcev samih. Po zahodnih predlogih volitve ne bi bile svobodne (nadzor!). V pogodbi lahko tudi piše, da ZRN lahko še naprej ostane v dosedanjih gospodarskih zvezah (skupni trg itd.). Znova pa je pozival, naj se razpravlja o navzočnosti Poljske in ČSR na konferenci.

Dne 21. maja se je oglasil Couve de Murville, zelo začuden, da SZ popolnoma zavrača zahodni mirovni predlog. »Ali je možno, potrebno in koristno« skleniti mirovno pogodbo, dokler obstajata dve Nemčiji in dva Berlina? Iz izkušnje vemo, da mora biti na evropski celini ravnovesje sil. Podpis sovjetskega predloga bi pomenil priznanje NDR. To Zahod odklanja, ker navzočnost tujih sil ne bi ustvarjala ravnovesja v Evropi.

Federaciji je odločno nasprotoval delegat ZRN. Federacija mora temeljiti na popolni skupnosti njenih članov in na skupnem političnem prepričanju, idealih in etičnih vrednotah. Federacija ni mogoča med sistemoma svobode in nesvobode. To misel je dopolnil Selwyn Lloyd, češ da ima vsaka članica v federaciji pravico veta zoper sklepe skupnih organov. Za federacijo je le tisti, ki hoče eno od članic politično ohromiti. Pri Nemčiji bi bila pri tem verjetno prizadeta ZRN, čeprav živi tu prek 52 milijonov Nemcev, v NDR pa manj kot 17 milijonov, pa še vsak mesec jih je za nekaj tisoč beguncev manj. Morda razume SZ

s federacijo nekaj čisto drugega, kot piše v učenih knjigah o federaciji? Če je to res, bomo radi popravili svoje mnenje.

Tu je imel Selwyn Lloyd prav, saj ni bolj zapletene in pravno nedoločne združitve, kot je federacija, ki jo bo čas po vsej verjetnosti nekoč le speljal v pravi tir.

Delegat NDR v tej razpravi ni imel kaj povedati. Ponavljal je le že stokrat premlete trditve, da je ZRN zbirališče militarističnih in revanšističnih gibanj in da bi mirovna pogodba po sovjetskem predlogu dala ZRN velike prednosti v gospodarstvu. Nemčije ni več, pogodbe moremo sklepati le z njenimi naslednicami.

Gromiko je znova poudaril, da je prvi problem mirovna pogodba. Čim manj govorimo o svobodnih volitvah, tem bolje bo. Pač pa je treba govoriti o rešljivih vprašanjih. O federaciji ne bo govorila ne ta ne ona konferenca, kolikor to ne zadeva Nemčije. Tudi Herter je poskušal premakniti razpravo na drugi tir. Razpravljajmo o tem, o čemer se lahko zedinimo, sicer bomo zapravili veliko časa. Združitev Nemčije je conditio sine qua non; ZDA pa ne spravljajo splošne razorožitve v zvezo z združitvijo Nemčije.

Dvaindvajsetega maja je Couve de Murville poudaril, naj bi bila združitev Berlina predhodna faza za združitev Nemčije, kot je precedenčni primer Dunaj. Gromiko je pristavil, naj bi dodali člen o pravicah nemške gospodarske povezave. To je Selwyn Lloyd odločno odklonil. Najprej je treba doseči pogoje za združitev Nemčije, šele potem razpravljati o posameznih členih mirovne pogodbe po zahodnem načrtu.

Dne 25. maja je podal analizo ženevske konference von Brentano. Dejal je, da ne na konferenci ne na tajnih pogovorih doslej ni bilo opaziti sprememb »trdoglavega stališča« Moskve, ki vztraja na mirovni pogodbi. Sovjetska taktika je v tem, da si pridobi čas, in Zahod mora biti pripravljen na daljšo konferenco. Zahod bo vztrajal, da njegov »mirovni načrt« obravnavajo v celoti. Vlada ZRN je proti izolirani politiki berlinskega vprašanja. Vrhunska konferenca je že naprej obsojena na neuspeh, bila bi »slabša kot vse druge konference«. Konferenca bi bila mogoča le, če Sovjeti umaknejo ultimat glede Berlina in skupnega nemškega reda. Obe Nemčiji naj se združita in najdeta skupni jezik. NDR predlaga federacijo, možno pa je, da ima tudi ZRN svoje predloge; predvsem pa je treba skleniti mirovno pogodbo.

Herter in Lloyd sta takoj nasprotovala temu predlogu, češ da gre le za sovjetsko izmikanje. 26. maja je Herter dal zelo natančen, a tudi zelo zapleten načrt o Berlinu.

1. Dva tedna po uveljavitvi pogodbe štirih o zahodnem »mirovnem načrtu« naj štirje izdajo Berlinu razglas, da ostaja do združitve Nemčije veliki Berlin nedeljivo ozemlje, 60 dni zatem pa naj bodo volitve za ustavodajni svet Berlina ob zelo natančnih pogojih. Svet ima 100 izvoljenih članov. Ta svet izdela načrt ustave in volilni zakon za referendum. 2. Če Berlinčani potrdijo ustavo, izdajo štiri velesile

razglas, da je ustava začela veljati, da se mesto upravlja po tej ustavi, razen tega pa štirje obdržijo v Berlinu svoje sile za varnost, pravico do veta o zakonih berlinskega sveta itd. 3. Po sprejetju nemške ustave in sestavi vlade postane Berlin glavno mesto Nemčije. 4. Po sprejemu mirovne pogodbe se določi namestitev tujih sil v Nemčiji.

Dne 28. maja je po pogrebu Dullesa Eisenhower sprejel štiri zunanje ministre. Sporočilo Bele hiše pravi, da je Eisenhower pazljivo zasledoval potek konference in upa, da bo temeljita izmenjava mnenj našla najlažjo pot za rešitev sedanjih evropskih problemov in da bo konferenca uspela.

Ko so se ministri vračali, so v letalu že imeli »koristno« sejo, 29. maja pa v Londonu še tajno. Toda na javni seji 30. maja je Gromiko zavrnil zahodni načrt o Berlinu in vztrajal pri svobodnem zahodnem Berlinu. Angleški in francoski minister sta se zavzemala za nekakšne kompromise, o problemih pa je v »dobrem ozračju« razpravljala tajna seja 30. maja; ugotovili so, da se stvari razvijajo.

Gromiko je odklonil zahodni načrt o Berlinu, sklicujoč se na izjavo Hruščova, ki jo je ta dal, ko je bil takrat na obisku v Albaniji, češ da ta predlog ne vsebuje niti enega elementa za pogajanja. Kakorkoli že, 1. junija se je konferenca nadaljevala; tajna seja je trajala dolgo časa. Na njej je baje prišlo do koristne izmenjave mnenj, in sporočili so, da bo v nekaj dneh jasno, o čem so se pogovarjali.

Drugega junija je delegat NDR na javni seji povedal, da bi bila dosledna rešitev Berlina le to, če bi v zahodnem Berlinu odpravili okupacijski režim in ga nato povezali z demokratičnim Berlinom pod suverenostjo NDR, ki bi dala za vse to potrebne garancijske pogodbe. Toda delegat ZRN je poudarjal, da je od leta 1949 iz NDR pribežalo na Zahod tri milijone ljudi in da NDR doslej ni priznala nobena nekomunistična država, ker ta ne zastopa Nemcev, temveč le ozek sloj funkcionarjev. Edina logična pot do združitve so svobodne volitve. Gromiko je znova odklonil zahodni predlog o zahodnem Berlinu in poudaril, da navzočnost zahodnih sil v zahodnem Berlinu ni ilegalna, ampak »zastarela«, in da ustvarja napetosti med velesilami.

Od 3. do 4. junija sta bili dve dolgi tajni seji. 3. junija je Eisenhower poudaril, da konferenca ni dosegla še nobenega otipljivejšega napredka, ki bi opravičeval vrhunsko konferenco. Nerealno je pričakovati, da bi zunanji ministri sami dosegli bistvene sporazume o pomembnih vprašanjih. Morda bodo ugotovili le bistvene razlike, ki jih bo morala reševati vrhunska konferenca.

Na sejah so še naprej eni in drugi zavračali vse predloge. Na tajni seji 6. junija pa je Gromiko zahteval navzočnost obeh nemških delegacij.

V dneh 8. in 9. junija sta bili dve tajni seji. Na javni seji 10. junija pa je podal Gromiko nov predlog o Berlinu.

1. SZ privoli, da zahodne sile za eno leto ohranijo okupacijske pravice v zahodnem Berlinu. V tem času naj obe Nemčiji imenujeta

paritetni svet, ki naj dela za združitev Nemčije in pripravo mirovne pogodbe. 2. Če Zahod v to ne privoli, bo SZ prepovedala okupacijski režim v zahodnem Berlinu in sklenila mirovno pogodbo z NDR. Herter je predlog takoj odbil, saj zahteva SZ štiri pogoje za začasno navzočnost okupacijskih sil v zahodnem Berlinu: Zahteva zmanjšanje teh sil le na simbolično število (odslej le 11 000), odstranitev sleherne propagande, odstranitev vseh špijonažnih in subverzivnih organizacij, odsotnost atomskih in raketnih naprav v Berlinu. Herter je nasprotoval sleherni razpravi, ker je načrt obsegal grožnje.

Enajstega junija sta imela Herter in Gromiko večurni pogovor o prekinitvi konference. O tem naj bi odločili naslednji teden. 12. junija je Selwyn Lloyd dal doslej tajni začasni predlog zahodnih sil o Berlinu. Okupacijskih sil ne bi večali ali bi jih celo umaknili, odstranili bi vse, kar kali javni red (subverzija, propaganda). Berlin naj obsega oba dela, sprejme se pogodba o dohodih v Berlin. Postavljanje atomskega orožja v Berlinu je nesmisel. O čem naj bi razpravljali? 1. Vsi soglašamo, naj se Nemčija združi, vendar ne soglašamo, kako. 2. Vsi soglašamo, da so za katerikoli stadij nemške združitve potrebne svobodne volitve, ne vemo pa, v katerem stadiju smo. 3. Vsi soglašamo da je potrebna mirovna pogodba, ne moremo pa najti postopka.

Hruščov in Gromiko sta posebej poudarila, da je vrhunska konferenca še nujnejša, če zunanji ministri ne bodo dosegli ničesar.

Petnajstega junija je bila brezuspešna tajna seja, 16. pa so zahodne sile dale kompromisni predlog o Berlinu: Zahod je pripravljen zmanjšati okupacijske sile od 11 000 naprej, doseči je treba soglasje o neoviranem dostopu v Berlin, v nobenem delu Berlina niso dovoljene organizacije, ki bi rušile javni red.

Toda 19. junija je Gromiko zavrnil tudi ta predlog in predlagal, da bi se najprej sporazumeli o zmanjšanju okupacijskih sil na simbolično število, o prenehanju vohunjenja v zahodnem Berlinu proti NDR in drugim socialističnim državam ter o prepovedi atomskega in raketnega orožja v zahodnem Berlinu. Sledil je zelo zapleten sovjetski predlog, zahodne sile pa so odgovorile, da je najboljše odložiti konferenco do 13. julija, kar so 20. junija soglasno sklenili vsi štirje.

Ženevska konferenca je 13. julija res nadaljevala delo, tri zahodne sile pa so 10. julija dobile memorandum ZRN, naj bi ustanovili gremij štirih za nemško udeležbo pri pripravi vrhunske konference. Na tej ne bi obravnavali berlinskega vprašanja (zadnjo zahtevo je Eisenhower takoj odklonil), gremij pa naj bi dve leti in pol iskal možnost za stike med obema Nemčijama, da bi olajšal združitev, in pripravljal temelje za mirovno pogodbo. V Ženevi naj ne bi več razpravljali o berlinskem vprašanju, temveč o nemškem vprašanju v celoti. Ženevsko konferenco je treba prekiniti in določiti čas za sklicanje vrhunske konference. Berlinski senat je še posebej opozoril tri zahodne sile, naj ne dajo SZ nadaljnjih koncesij glede Berlina, ki so »za Berlin še komaj znosne« (zmanjšanje okupacijskih sil itd.).

Dne 13. julija sta Herter in Gromiko prikazala pregled svojega dela na ženevski konferenci in trdila, da sta ravnala prav. Dne 16. julija so sklenili, da ne bodo določili datuma za naslednjo plenarno sejo. 17. julija so zunanji ministri Zahoda na skupnem kosilu ocenili, da razprave niso dale napredka, sovjetska stran pa je menila, da so bile dobre in plodne. O tem je na Poljskem veliko govoril tudi Hruščov.

Ko je bivši veleposlanik ZDA v Moskvi Harriman poročal o svojem obisku v Moskvi, je tudi povedal, da mu je Hruščov dejal: »Gromiko govori le tisto, kar mu določimo. Če bi govoril drugače, bi postavili drugega.« No, povedal ni nič novega.

Zunanji ministri so se vnovič sestali v Ženevi 20. julija. Takoj so se vnele naporne in še bolj zapletene razprave o že znanih zadevah (kaj je skupni odbor in odbor štirih itd.). Vse to se je vleklo do 4. avgusta, ko je imel Herter sklepni govor. Poudaril je, da niso dosegli sporazuma. Vzrok je po njegovem tičal v izjavi SZ, da bo po 27. maju kratko in malo rešila status Berlina, zahodne sile pa so ta pritisk odklonile. Ta problem naj bi rešila konferenca v Ženevi (»strategija za dosego sporazuma«); pošteno smo se trudili skoraj tri mesece, je dejal. Na prvem mestu dnevnega reda je bil nemški problem, in na Zahodu smo izdelali načrt, da bi dosegli združitev Nemčije po svobodni odločitvi nemškega naroda. SZ tega načrta ni jemala resno niti za trenutek, ker bi združitev Nemčije pomenila konec komunističnega režima v Vzhodni Nemčiji. Zato je SZ predlagala uradno priznanje razdelitve Nemčije, torej da se z obema Nemčijama skleneta mirovni pogodbi. To smo odklonili. Nato se je začelo berlinsko vprašanje, ali bi se dala najti začasna rešitev. Ves čas ni bilo jasno, kakšno stališče zavzema Gromiko glede »osrednjega problema pravic zahodnih«. SZ ni želela izboljšati položaja v Berlinu, temveč izriniti Zahod iz njega, zahodni Berlin pa naj bi prišel pod komunistični sistem. Zato smo bili pripravljeni skleniti s SZ sporazum o začasni ureditvi berlinskega vprašanja (do mirovne pogodbe). Herter je nato naštel že znane pogoje. Nemški problem naj še naprej ostane predmet obravnave na konferenci, ki bi lahko bila tudi na drugi ravni in v drugem kraju.

Couve de Murville ni povedal nič novega, pač pa je Selwyn Lloyd poudaril, da so bili štirje za združitev Nemčije, vendar niso naredili niti koraka naprej. Glede berlinskega vprašanja so se nekoliko zbližali, zahodne sile so bile celo pripravljene umakniti svoje enote, kot je zahteval Gromiko, vendar šele po združitvi. On je skupni nemški odbor odločno odklonil. Vseh vprašanj ni mogoče rešiti na eni konferenci. Delegat ZRN pa je opozoril na predlog zahodnih sil o nekakšni stalni konferenci »na ustrezni višini«.

Končno se je oglasil tudi Gromiko. Po njegovem je bila naloga konference poiskati poti za rešitev zapletenih vprašanj: posledice vojne, mirovna pogodba in rešitev berlinskega vprašanja. Šlo je za resne poskuse, da bi zbližali stališča štirih. Poudaril je, da je Herterjev predlog zelo enostranski. V marsičem smo se zbližali, je dejal,

vendar je ostalo še veliko nesoglasij. Odbor obeh Nemčij naj se sestaja leto dni in pol, če pa iz tega ne bo sadu — zaradi trdovratnosti bonnske vlade — je SZ za novo ženevsko konferenco o Zahodnem Berlinu. Kaže, da želijo zahodne sile rešiti le vprašanja, za katera so zainteresirane, torej predvsem zahodni Berlin, medtem ko je mirovna pogodba prvorazrednega pomena. Priznati je treba, da so zahodne sile storile korak naprej glede priznanja obeh nemških držav, čeprav so pri tem mislile, naj obe državi ostaneta pod skrbništvom štirih.

Koliko je torej konferenca prispevala k mirovni pogodbi? 1. Zahodne sile so le priznale pomen mirovne pogodbe. 2. SZ je razložila svoj načrt, o njegovih pomembnih delih je tekla tudi razprava, vendar zahodne sile v danih razmerah niso bile za sklenitev pogodbe. 3. Čas bo postavil problem pogodbe na dnevni red, problem bo tudi rešen (Hruščov). 4. Pojasnjena je bila kopica vprašanj, odstranjeni razni nesporazumi, zbližala so se mnenja in stališča. Bistvene razlike so seveda še ostale. O tem naj razpravlja in jih rešuje konferenca šefov držav.

V sklepnem sporočilu 5. avgusta je bilo povedano, da je konferenca trajala od 11. maja do 20. junija in od 13. julija do 5. avgusta 1959. Razpravljali so o dveh problemih: o nemški mirovni pogodbi in o berlinskem vprašanju. Razložena so bila stališča udeležencev. Svobodna in obsežna razprava je potekala o berlinskem vprašanju. Nekatera stališča so se zbližala, kar bo koristno za nadaljnja pogajanja, ki so potrebna, da bi dosegli enotnost. Kraj in čas nove konference naj določijo po diplomatski poti.

Prav v tem času pa je prišla na dan velika novica. Eisenhower je namreč izjavil, da je povabil Hruščova v ZDA in da je ta povabilo z veseljem sprejel, Eisenhower pa njegovo povabilo v SZ. Eisenhower je sporočil, da bo Hruščov nekaj dni v Washingtonu, nato pa bo na desetdnevnem potovanju po ZDA. Vsi pogovori bodo neuradni. Novica je zbudila veliko pozornost, de Gaulle pa je imel ob njej nekaj pripomb, predvsem to, da Eisenhower ni pooblaščen, da bi govoril v imenu zaveznikov.

III. HRUŠČOV IN ZDA

Hruščov je bil v času, ko je potekala ženevska konferenca, zelo delaven. Obiskal je številne države, celo Albanijo, kjer je svetoval, naj navežejo dobre stike z Jugoslavijo. Zavzel se je za ustanovitev svobodne brezatomske cone na Balkanu.

Konec junija 1959 je prišel v Moskvo pripravljat »teren« bivši ambasador ZDA v Moskvi Harriman. Hruščov je bil zelo oster, ko je dejal, da bodo ZDA dosegle vojno, če jo hočejo imeti. Če boste pošiljali v Berlin tanke, bodo sežgani. SZ ne bo nikdar priznala združitve Nemčije, ki ne bi predvidevala socialističnega sistema v vsej Nemčiji.

Bolj »mil«, se pravi diplomatsko umirjen, je bil Hruščov 8. julija na sprejemu sedmih guvernerjev ZDA v Moskvi. Dejal je, da želi SZ prijateljstvo z ZDA. Nobene vojne ne bo, ker lahko ustavimo vsakogar, ki bi vojno začel. Če pa bi med nami izbruhnila vojna, bi prišlo do katastrofe, saj ni sile na svetu, ki bi nas ustavila. Zelo koristno bi bilo, ko bi Eisenhower obiskal Moskvo, on pa ZDA.

Na obisku na Poljskem (od 17. do 22. julija) je Hruščov zelo jasno povedal, da teče meja socialističnih držav natanko na meji NDR — ZRN. Mejo NDR štejemo za mejo med socializmom in kapitalizmom, in za to mejo se bomo borili proti vsakemu, ki bi se je hotel dotakniti. Konferenca šefov držav je po mnenju Hruščova nujna.

1. OBISK PODPREDSEDNIKA NIXONA V SZ IN NA POLJSKEM

Za Harrimanom je prišla v SZ 23. julija 1959 še »težja sonda«, podpredsednik ZDA Nixon, in sicer na otvoritev ameriške razstave. Na letališču je poudaril boljše prijateljstvo obeh vlad, prosil za »svobodne pogovore« z vsakim in na vseh ravneh, od ministrskega predsednika do tovarniškega delavca, kajti nas ločijo hudi problemi, je dejal. Vnovič »bojeviti« Hruščov je dostavil, da ni več daleč čas, ko bo SZ prehitela ZDA. Poudaril pa je, da bi bil vesel, ko bi bil Eisen-

hower navzoč pri otvoritvi razstave. O pogovorih 26. julija v Moskvi ni uradnih poročil. Pred pogovori pa sta bila Hruščov in Nixon na sprehodih v spremstvu časnikarjev. Baje je Hruščov vprašal Nixona, ali so sovjetski ljudje, ki jih srečuje, res sužnji. Ni znano, kaj je odgovoril. Več znanega je iz pogovorov med Hruščovom in Nixonom v Dnepropetrovsku 28. avgusta.

1. Barometer ne kaže na vojno, in na to vpliva tudi miroljubno ustvarjanje sovjetskih ljudi. 2. Tudi ameriški narod želi mir, vendar nas ni treba »osvobajati suženjstva komunizma«. 3. Imamo različne družbene poglede. Živeti moramo na istem planetu. Zato smo za politiko miroljubne koeksistence. 4. Vaš sistem je že star, naš pa šele 42 let, vendar smo vam krepko za petami. Naš sistem ima velikansko ustvarjalno moč. 5. Na Nixonovo vprašanje, ali se bojijo Nemcev, je Hruščov odgovoril, da se ne bojijo nemškega militarizma in revanšizma. Močan človek se ne boji steklega psa, vendar ne mara, da bi ga ta ugriznil. Tako je tudi z nemškimi militaristi na čelu z Adenauerjem. 6. Bojevati se z družbenim sistemom je nesmisel. Ideološka vprašanja se ne rešujejo s topovi. Potreben je razum, dokazovanje pravilnosti ideologije.

Prvega avgusta je imel Nixon velik govor po sovjetski RTV v obliki intervjuja. Če njegovo gostobesednost nekako povzamemo, dobimo tele odgovore.

1. V devetih dneh sem veliko videl. Povsod je čutiti velik napredek, videl sem sodobne tovarne in čudovit balet, veliko delavnost ljudi in njihovo vitalnost. Njihov smisel za humor je podoben ameriškemu.

2. Naša oporišča so za obrambo nas in naših zaveznikov, kajti po vojni je večkrat grozila nevarnost. Zakaj oporišča in velike sile? Tudi v SZ gre četrtina vse proizvodnje za oborožitev. Potemtakem dela vsak delavec v štirih dneh en dan za oborožitev. Za ZDA je to veliko breme, in ko bi ga s splošno razorožitvijo vzeli z ramen ljudi, bi to bilo silno olajšanje. Zakaj ZDA ne privolijo v konec jedrskih poskusov? Saj s tem soglašamo, če je dano potrebno zagotovilo (nadzorstvo v obeh državah!) Že v Ženevi je Eisenhower predlagal odprto nebo, vendar je SZ to zavrnila.

3. Zame je ideja koeksistence povsem nezadostna in nejasna, ker se svet deli v dva (sovražna) dela. Danes ne potrebujemo dveh svetov, temveč letimo skupaj na Mesec. V ZDA vemo, kakšen gospodarski sistem je za nas najboljši. Hruščov je dejal, da bodo naši vnuki živeli v komunizmu. Mi nimamo nič proti, če se bo to zgodilo njegovim vnukom, toda tega ne smemo vsiljevati drugim. Sicer je Hruščov »rojen voditelj človeštva«, saj vodi dve milijardi ljudi in ima velikansko odgovornost.

Toda že dan poprej je Walter Lippmann zapisal v New York Herald Tribune, da je imela Nixonova pot onkraj železne zavese tri cilje: propagandnega, ker obe razstavi dveh jedrskih sil nedvomno

zmanjšujeta napetost, toda ZDA in SZ sta preveliki deželi, da bi zadostovale samo besede. Toda koliko bi bil vodostaj brezna nižji, če bi iz njega pobrali samo novec? Nixonova pot je imela tudi diplomatski cilj, saj se je zahodna diplomacija znašla v slepi ulici glede Berlina. Sovjeti namreč nočejo popustiti Zahodu, ki želi ohraniti status Berlina do združitve Nemčije. Zdi se, da je SZ pripravljena na garancijo le, če Zahod prizna Vzhodno Nemčijo kot enakovredno državo ZRN. Tretji Nixonov cilj pa je zasebne narave, saj pri bodočih volitvah upa na predsedniško mesto. Pot naj bi pokazala, ali ima Nixon čarobno moč za pogajanja z Rusijo. Največja nevarnost pa bi bila, če bo med vrnitvijo naredil kakšno napako na Poljskem. Bati se je, da nam gre bolj za glasove Poljakov v ZDA kot za usodo Poljske. Nixonova pot za železno zaveso še ne kaže, da bi bil dober predsednik.

Nixon je obiskal Poljsko od 2. do 4. avgusta. Imel je dolge razprave z Gomulko in predsednikom republike Zawadzskim. Na sprejemu v ambasadi ZDA je Nixon dejal, da še tako velike razlike v gledanju obeh držav ne morejo motiti prijateljskih odnosov med narodoma.

Nixon pa je spet načel svojo zgrešeno misel o koeksistenci, češ da je to »negativno in napačno«. Treba je narediti vse, da bi napravili red na svetu, ne pa da ustvarjamo mir med dvema svetovoma.

Temu je sledila Eisenhowerjeva izjava, da je uradno povabil Hruščova na obisk. Hruščov je 5. avgusta odgovoril, da gre za pogovore, ne pa za pogajanja z Eisenhowerjem. Poudaril je željo, da bi se šefi držav večkrat sestali. Doseženi bodo dobri uspehi, če bodo vsi za mir. Med nami in ZDA ni nobenih nerešljivih problemov. Dodal pa je, da SZ ne bo spreminjala statusa Berlina, dokler trajajo pogajanja na visoki ravni. Z Eisenhowerjem se namerava pogovarjati o odpravi ostankov druge svetovne vojne. To ne bo nadomestilo za vrhunsko konferenco, ampak samo srečanje zastopnikov dveh narodov. Spet se je obregnil ob Adenauerja, ki je bil izjavil, da se bo Hruščov na tej poti prepričal, kako močna je Amerika. Za ugotovitev, da je Amerika močna, je dejal Hruščov, se ni treba voziti tja, in le »tepcu ni jasno, da je močna«. Je hotel Adenauer povedati tole: Kar pelji se tja in kmalu boš dobil mehka kolena? Kakšno mesto bosta imela v pogovorih berlinsko vprašanje in mirovna pogodba z Nemčijo? Da je treba mirovno pogodbo skleniti z obema Nemčijama, dokler se ti ne združita ali skleneta federacije. To je »problem vseh problemov«, ki ne bo rešen v bližnji prihodnosti.

Ni mi jasno, kaj je nagnilo Hruščova, da je začel kmalu nato postajati »spravljivejši« do Adenauerja. V Moskvi so objavili njegovo pismo Adenauerju šele 27. avgusta, čeprav je bilo napisano že 18. avgusta. V njem je Hruščov naglasil upanje, da bo med njima prišlo do rešitve vseh vprašanj. Imeli smo slabe in dobre odnose, danes pa smo na njihovi prelomnici. Gospodarske koristi zahtevajo

dobre odnose. Toda v vaši deželi so sile, ki zahtevajo povračilo in revizijo mej. Obstoj dveh nemških držav je resničnost, vsaka se razvija na drugačnem družbenem temelju. ZRN je danes med najmogočnejšimi kapitalističnimi državami — ne v orožju, pač pa v gospodarstvu. Kaj je z nerešenimi vprašanji?

1. Treba je bolj razvijati gospodarske odnose med nami in odstranjevati vse, kar ovira dobre odnose. 2. Vas ovira sovraštvo do socializma in komunizma. Toda če ne bo mirovne pogodbe, bodo ostale okupacijske sile v zahodnem Berlinu v središču NDR. Če priznate NDR ali ne, bo ta kljub temu ostala. 3. Združitev Nemcev je njihova stvar. Nikdar pa nismo zavračali prispevka za združitev Nemčije, če se obe sporazumeta.

Adenauer je odgovoril (odgovor je bil objavljen 30. avgusta), da ne sovraži ne komunizma ne socializma in nobene socialistične dežele. Ni pa prepričan, da je socializem za večji narod zadnja stopnja njegovega razvoja. Ljudje ne bodo nikdar angeli in svetniki, da bi delali ne glede na svoje osebne koristi. Nisem revanšist, tudi v moji vladi ni takih. Najbolj pomembno vprašanje je razorožitev (pretirano oboroževanje s konvencionalnim in jedrskim orožjem).

Dne 27. avgusta je Eisenhower obiskal Anglijo kot gost britanske kraljice in Macmillana. 31. avgusta sta imela po RTV dolg pogovor. Macmillan: Med nami so bile pred vojno, med njo in še pred tremi leti razlike glede Srednjega in Daljnega vzhoda. Zdaj je naša velika naloga, da zagotovimo svetu mir in pravičnost. Eisenhower: Naši odnosi niso bili nikdar tako trdni kot danes. 3000 milj dolgo mejo med Kanado in ZDA varuje samo prijateljstvo. Smo tudi dobri sosedje v NATO. Macmillan: Nevarnost vojne obstaja; zbal se je sovjetskega ultimata v zvezi z Berlinom novembra 1958. Zato je odšel februarja 1959 v Moskvo, kar je imelo ugodne posledice. Eisenhower: Mir je danes največja zahteva, zanj je treba storiti vse. Če bo Hruščov hotel, bomo imeli tudi vrhunsko konferenco. Macmillan: To je dobro. Danes govorimo o dveh skupinah, o naši in komunistični. Kaj mislite o nerazvitih narodih? Eisenhower: Problem nerazvitih je pomembnejši kot problem Vzhod—Zahod (prehrana, obleka, zdravstvo). »Lahko pride do eksplozije, če jim ne bomo pomagali.« Macmillan: Mi spreminjamo stari imperij v Commonwealth, kolonije dobivajo samostojnost (Indija, Pakistan, Malaja, Cejlon, Nigerija, Gana, zahodna Indija). To ni znamenje slabosti, temveč moči. Eisenhower se je s tem strinjal, vendar morajo biti vsi ti politični koraki podprti s trgovinskimi dejanji, da se bo povečala blaginja. Macmillan: Problemi na svetu se morajo reševati le s širjenjem blaginje. ZDA so veliko pomagale VB z investicijami v težki industriji, VB prosi še za pomoč pri tekstilni industriji. Eisenhower: Dobro bi bilo pomagati tudi deželam onstran železne zavese. Želeli bi boljšo izmenjavo idej, izdelkov in znanstvenih dosežkov. Ljudje si

POGOVOR MED MACMILLANOM IN EISENHOWERJEM

tako želijo mir, da bodo morale njihove vlade nekoč v tem popustiti. Razširiti je torej treba stike in jih tudi ohraniti. Macmillan: Držati se moramo načel, sicer pa biti gibčni. Eisenhower: To pomeni, da se strateški principi ne spremenijo, spremeni pa se taktika v skladu z orožjem in okoliščinami. Macmillan: Mislim tudi na psihološko orožje, kot so prijateljstvo, stiki itd.

Drugega septembra je londonski Times komentiral pogovor in poudaril njegov bistveni del: berlinsko vprašanje in možnost vrhunske konference. ZDA se še vedno bojijo nekakšne enostranske akcije v Berlinu (sovjetski veto novembra 1958). Ta Damoklov meč mora biti odstranjen, šele potem bo možna vrhunska konferenca. Glede priprav na to konferenco ni še nič določenega. Morda bo temu prispeval obisk Hruščova v ZDA.

Ob Eisenhowerjevem obisku v Franciji 2. in 3. septembra pa je Le Monde v uvodniku zapisal, da sta de Gaulle in Eisenhower ugotovila, da je bilo stališče Francije in ZDA ves čas berlinske krize identično in da ni govora o ustanovitvi nekakšnega direktorija v NATO, ampak gre za boljši razvoj posvetovanja. De Gaulle se je prepričal, da je mednarodni položaj Francije povezan z mirom v Alžiriji, zato bo v kratkem dal izjavo o Alžiriji. Kaže, da se je z njeno vsebino Eisenhower strinjal. New York Herald Tribune pa je dodal, da se bodo nadaljevala pogajanja o vlogi Francije v NATO in o francoskih zahtevah po večji pomoči v Alžiriji. Zato je Eisenhower povabil de Gaulla na skorajšnji obisk v ZDA.

Ko je Eisenhower 10. septembra govoril o svoji turneji v Evropi, je pristavil, da je na tajnih pogovorih zaveznikom obljubil, da ob obisku Hruščova ne bo šlo za neka definitivna pogajanja, prav tako ne za pogajanja o vprašanjih, ki bi neposredno zadevala druge. Prvi pogoj za vrhunsko konferenco je, da se naš položaj in pravice v Berlinu upoštevajo. Potem smo pripravljeni razpravljati s SZ o razorožitvi, o razdeljeni Nemčiji in vsem, kar more služiti miru.

Petega septembra sta voditelja angleških laburistov Gaitskell in Bevan obiskala Moskvo. S Hruščovom sta se pogovarjala o tem, kako izboljšati sovjetsko-britanske odnose (trgovina, kultura, obiski), nadalje o splošnih problemih, o Berlinu, o združitvi obeh Nemčij itd. Pozdravila sta pot Hruščova v ZDA in se zavzela za sklicanje vrhunske konference.

2. OBISK HRUŠČOVA V ZDA

Bližal se je dan odhoda Hruščova v ZDA. Sovjeti so na večer pred tem razglasili sicer dolgo pričakovani, vendar izredno atraktivni uspeh svojih vesoljcev. Sovjetska raketa je pristala na Mesecu. Ameriški zunanji minister je takoj izjavil, da navzočnost sovjetske zastave še

ne pomeni suverenosti nad Luno, kar je takoj ponovila tudi sovjetska vlada.

Petnajstega septembra je prišel Hruščov z družino v Washington, kjer so ga slovesno sprejeli, kot je zahteval protokol. Eisenhower je izrazil upanje, da se bosta lahko dobro pogovarjala o številnih zadevah. Hruščov bo videl življenje Amerike, kajti naš in vaš narod želita živeti v miru, čeprav imata različne družbene sisteme in velikanske oborožene sile.

Hruščov je odgovoril, da si vsi narodi želijo mir in miroljubno koeksistenco. K vam prihajamo odprtega srca in z dobrim namenom. Sovjetski narod želi živeti v miru z ameriškim. Moral se je tudi pohvaliti, da so pravkar dosegli Luno in da je ta zdaj težja za 390 kilogramov, nekaj dni poprej pa so splavili ledolomilec na atomski pogon.

Že 15. septembra so bili prvi pogovori. Državnika sta govorila o medsebojnih odnosih in mednarodnih problemih; ozračje je bilo »prijateljsko in odkrito«. Naslednji dan sta se Herter in Gromiko sporazumela o dnevnem redu razprav na pogovorih med Eisenhowerjem in Hruščovom od 25. do 27. septembra v Camp Davidu. Zvečer pa se je Hruščov že pogovarjal v časnikarskem klubu. Ponovil je, da prihaja z najboljšimi nameni in da se morajo z ameriško vlado sporazumeti o življenjsko pomembnih vprašanjih, kot so zmanjšanje mednarodne napetosti, odprava hladne vojne, razorožitev, mirovna pogodba z Nemčijo in tako naprej. Tekmovanje v oboroževanju je goli nesmisel, je poudaril. Vojna danes ni neizbežna, rešiti je treba le probleme razorožitve. Na nemško mirovno pogodbo je treba gledati realno. Obstajata dve nemški državi, priznati je treba obe in z obema skleniti mir. Najboljša bi seveda bila združena Nemčija, toda te ni. Berlinskega vprašanja pred enim letom še ni bilo in položaj v Berlinu ni bil slab. Naj torej čakamo, da bo tam prišlo do nemirov? Ne SZ ne NDR nimata do zahodnega Berlina nobenih skrivnih namenov. Nihče ne zahteva vključitve zahodnega Berlina v NDR, tudi spremembe socialnega in gospodarskega položaja v njem ne (?!) Tudi mi se kot Eisenhower in njegovi zavezniki zavzemamo za varstvo svobode in blaginje berlinskega prebivalstva. Smo za to, da je v danih okoliščinah zahodni Berlin svobodno mesto. Zato SZ ponavlja zagotovilo z OZN ali pa tudi brez nje. Dobro znamenje je, da so se v Ženevi naša stališča nekoliko zbližala. Ostane samo še vprašanje, kako se združiti. Vprašanje, kako naj ljudje živijo in kakšni ideologiji naj pripadajo, je njihova stvar, nobeno vmešavanje od zunaj ni potrebno. SZ je za miroljubno koeksistenco, ki ji razlike v svobodnih nazorih ne morejo škodovati. SZ in ZDA imajo na izbiro: uporabiti vse velike skupne pridobitve znanosti in tehnike za miroljubno prihodnost ali pa za uničenje in propad Zemlje. Ustanovimo sovjetsko-ameriško sodelovanje. Seveda vsega ni mogoče narediti hkrati.

Sedemnajstega septembra je Eisenhower izjavil, da Hruščov naravnost išče stališča, kjer bi se mogli sporazumeti. Vse to je bila

»prijazna« stran Hruščovega obiska. Ko je 19. septembra župan v Los Angelesu v pozdravnem govoru omenil neko izjavo Hruščova, da bo komunizem pokopal kapitalizem, je dodal: »Vi nas ne boste pokopali, mi pa vas ne. Zadovoljni smo s svojim načinom življenja, ne načrtujemo nobenih pogrebov, ne vašega ne našega.« Hruščov je to imel za »namerno pačenje« njegovih besed, kar pelje le k zaostritvi hladne vojne. Toda vaša stvar je, kako govorite. Nisem prišel sem, da bi koga kaj prosil. Nič manj nismo močni kot vi; če mislite, da ima hladna vojna kakšno prednost, jo kar nadaljujte in tekmujmo v njej. Premišljam, ali naj se še sploh pogovarjam z Eisenhowerjem, da bi končali hladno vojno, ali naj odidem. Sem bil povabljen zato, da bi gledal moč ZDA in pred njo pokleknil? Če je tako, bom v 10 urah in pol doma, kot sem potreboval do sem 12 ur. Upam pa, da bomo mi pokazali več modrosti in le našli skupen jezik, da se bomo za to oboji potrudili. Če tega nočete, bom odšel, in ne vem, kdaj bo še prišel — če bo sploh prišel — sovjetski ministrski predsednik v vašo deželo na obisk. Lahko seveda rečete, da lahko živite tudi brez vsakega obiska. Res pa je tudi, da je boljše živeti v miru kot z nabito pištolo in topovi, ki so naperjeni proti vam. Mi imamo dovolj modernega orožja. Eisenhower me ni povabil na skodelico čaja ali kozarček konjaka. Zakaj me je sploh povabil? Zaradi državniške modrosti, da bi dosegli soglasje, ne pa da bi ga podučevali o vrednosti in spoštovanju komunizma. Trdno sem prepričan, da ne cenite komunizma. Toda mi smo vaši sosedje. Ali sem govoril o »pogrebu« v dobesednem smislu? Mislil sem na razvoj zgodovine, na evolucijo človeške družbe, »kar po naši filozofiji verjamemo«. Po vaši seveda ni tako.

Zakaj tako huda provokacija, ne vem. Naj o tem spregovore zgodovine vrhunskih obveščevalnih služb.

»Uradni« Ameriki je bil izpad silno neprijeten. Hruščov je bil 19. septembra še v Los Angelesu. Tu je imel pogovor z vodjo losangeleške filmske družbe. Ta mu je dejal, da je iz siromašne družine in da si je že z dvanajstimi leti služil kruh. Hruščov ga je zelo pohvalil in dejal, da je on do dvanajstega leta pasel teleta, nato pa ovce in krave pri gospodarju. Potem je odšel v tovarno, v rudnik, v kemično tovarno, »zdaj pa je ministrski predsednik velike SZ«. Povedal je tudi, da nobeno delo ne škoduje. Škoduje le slaba vest. Predstojnik družbe mu je dejal, da je v ZDA dva milijona predsednikov družb, Hruščov pa mu je odgovoril, da je v njegovi delegaciji tovariš Tihonov in da v ZDA ni bogatejšega človeka. Bil je delavec, nato rudarski inženir, danes pa je vodja dnepropetrovskega gospodarskega sveta, ki daje polovico železne rude v SZ. Vodja družbe mu je odgovoril, da je to monopol, Hruščov pa ga je zavrnil, da je to monopol ljudstva. Tihonov nima lastnega kapitala. Ruski pregovor pravi, da je stare vrabce težko loviti. Mi smo se v prvi petletki veliko naučili od vas in nismo bili slabi učenci. Hruščov je na dolgo razlagal, da v SZ ni suženjskega dela, in nato poudaril, naj jih pustijo živeti v miru; čas

naj odloči, kdo je imel prav. Vi živite v kapitalizmu, mi bomo ostali v socializmu in graditvi komunizma. Zdaj ste v gospodarstvu pred nami, a mi se bomo potrudili, da vas dohitimo in prehitimo. Vaši gospodarji pravijo, da vas bomo dohiteli leta 1970.

Dvajsetega septembra je bil Hruščov v San Franciscu gost predsednika sindikata in še sedmih drugih sindikalnih voditeljev. Razprava je šla v to smer, da ameriški sindikalisti nasprotujejo komunizmu zato, ker ne verjamejo v nobeno obliko diktature. Njihov sistem ohranja svobodo. V splošni debati je bil Hruščov še kar zmeren, razjezil pa se je pri podrobnostih. Na vprašanje, ali lahko delavci v SZ stavkajo, je odgovoril, da te pravice imajo, vendar ne stavkajo, ker za to ni razlogov. Na vprašanje, ali je možna javna lastnina brez diktature, kot je v Skandinaviji, je Hruščov zabrusil, da je vprašanje neumno in ne zasluži odgovora. O madžarski vstaji je dejal, da so jo začeli uporni potepuhi in saboterji. Na vprašanje, ali velja v Vzhodni Nemčiji samoodločba, pa je odgovoril, da ljudstvo samo odloča o svoji usodi in da nima SZ s tem nič opraviti.

Dne 21. septembra je bil Hruščov gost pri županu San Francisca. V napitnici županu je poudaril, da je vesel prijaznega sprejema v Kaliforniji. Prijateljstvo naj bo tako lepo, kot je lepo južno sonce. Želimo živeti v prijateljstvu z vsemi, je dejal!

Prav tisti dan je Bela hiša zahtevala, naj bodo vsi med obiskom do Hruščova vljudni, ker da ZDA ne poznajo osebne nevljudnosti. To naj bi bilo opravičilo zaradi več incidentov, vendar niso hoteli povedati, kdo jih je povzročil.

Dvaindvajsetega septembra je Hruščov govoril v Iowi o ameriškem poljedelstvu. Dejal je, da je zanje zelo zanimivo, ker je skrajnje mehanizirano, pridelek pa večji kot v sovjetskih kolhozih. Vedeti pa je treba, da sta njihovi kmetijski produkciji na popolnoma različnih temeljih, ki se ne dajo mehanično primerjati. S to trditvijo je stopil Hruščov na nevarno področje, s katerega se je poskušal izmazati takole: Pri vas imajo farme privatniki, naši kolhozi pa so družbena lastnina. Pri vas vse, kar ni rentabilno (male farme) odpade; obdržijo se le najuspešnejši. Pri vas je konkurenca kapitalistična, pri nas pa se poljedelstvo razvija na socialističnih temeljih (?!).

To je po njegovi »veri« držalo, vendar takrat še ni slutil, da ga bo prav to kmetijstvo (z vsem drugim) nekoč tudi spodneslo. Pšenica je le pšenica in svet jo rabi za vsakdanji kruh. Ne sprašuje se, ali je iz kapitalističnega ali iz socialističnega sveta, temveč samo to, ali je dobra in v skladu s plačilno zmogljivostjo. To so takrat vedeli tudi v ZDA in SZ.

Hruščov je bil v Pittsburgu 24. septembra, in prav takrat je bila v jeklarski industriji velika stavka. Hruščov je izrazil samo nezadovoljstvo, da tovarne ne pošiljajo strojev tudi v SZ. Pristavil pa je, da SZ v tej proizvodnji sicer zaostaja za ZDA, a jih bo kmalu dohitela. Zvečer se je vrnil v Washington. Njegova državniška in tudi

»misijonarska« pot je bila s tem končana. Pred odhodom na pogovore z Eisenhowerjem v Camp Davidu je bil 25. septembra gost zunanjega ministra Herterja. Ta je v napitnici izrazil upanje, da je Hruščov spoznal, kakšni so Amerikanci v resnici. Upal je tudi, da je dobil dobre vtise. Hruščov je odgovoril, da so tudi v SZ med ljudmi različna mnenja. Toda vi vaša preveč dramatizirate, je rekel. Vendar mi povemo samo svoje mnenje, vi pa ne poznate dobro »našega načina govorjenja«, to pa ovira boljše odnose.

To je bila elegantna in duhovita gesta Hruščova. Dne 26. septembra je Hruščovove spopade na poti komentiral tudi Walter Lippmann in izrazil upanje, da ne bodo trajnejšega pomena. V pogovorih med Eisenhowerjem in Hruščovom bodo seveda vsakega izmed njiju vodile tudi okoliščine in osebna čustva. Na Eisenhowerja bo vplival pritisk NATO in ameriške vlade, na Hruščova pa — četudi je diktator — množični sovjetski sistem in njegove povezave. Če je bil Hruščov nejevoljen zaradi vprašanj o Madžarski, cenzuri in drugih ranljivih točkah svojega režima, je treba reči, da je bil sovjetski obisk v temeljnih temah v redu. Stvarno je poudarjal, da sta oba družbena reda tekmeca. Seveda je Hruščov pri tem vztrajal, da bodo Sovjeti v tej tekmi zmagali, da pa bo to terjalo še leta hujših naporov. To je dokaz, da SZ potrebuje veliko let miru, zato je Hruščov tudi tako poudarjal potrebo po miru. Če je to res, potem gre za veliko razliko med totalitarizmom SZ in Hitlerjeve Nemčije. Nujno se je pogovarjati s Hruščovom, nujno je, da se on pogovarja z nami. Konflikt še ne bo rešen v tej generaciji, oboji pa tudi vemo, da ga ni mogoče rešiti z orožjem.

Od 25. do 27. septembra so potekali pogovori v Camp Davidu. Državnika sta se pogovarjala sama s tolmačem ali z zunanjima ministroma. 27. septembra je bilo izdano sporočilo, da so odkrito izmenjali misli o naslednjih stališčih:

Doseženo je bilo soglasje, da je najbolj pomembna splošna razorožitev. Izmenjala sta misli o nemškem vprašanju, mirovni pogodbi in o nujnosti rešitve berlinskega vprašanja. Govorila sta o trgovanju, izmenjavi kadrov in znanstvene misli. Mednarodnih vprašanj ne gre reševati s silo, ampak samo s pogajanji. Govorila sta o Eisenhowerjevem obisku v SZ spomladi, po njegovem obisku pa naj bi bila vrhunska konferenca. Glede Berlina sta »naredila močan korak naprej«.

Pred odhodom je imel Hruščov tiskovno konferenco po RTV. Najprej je povedal, da so nekateri časopisi pisali o njegovem prihodu v takem duhu, da ga je to spominjalo na hladno vojno. Zahvalil pa se je za dobronamerne članke. Zbral je številne vtise, ni si pa še ustvaril slike o ZDA. Zelo prijetni so bili pogovori s predsednikom, v marsičem smo se sporazumeli in predsednik odkrito želi zboljšanje odnosov z nami. Nekatere sile, ki to ovirajo, pa so še močne. Poslovni ljudje želijo navezavo trgovinskih odnosov. SZ ni kolonija, ampak velika industrijska sila, ki lahko vse, kar potrebuje, izdela sama.

Zavzema se za kulturno izmenjavo in konsolidacijo miru po vsem svetu. Berlinsko vprašanje je zelo zapleteno, vendar se Hruščov v marsičem strinja z Eisenhowerjem. Glede časa in kraja vrhunske konference nista soglašala, vendar SZ meni, da so pogoji zanjo zreli. Za rešitev nemškega vprašanja ni druge možnosti kot mirovna pogodba z obema nemškima državama. ZDA ga niso prepričale o prednosti kapitalističnega reda.

Hruščov se je še isti dan vrnil v Moskvo in poudaril, da je bil namen njegovega potovanja preprečiti hladno vojno. Eisenhower je pokazal državniško modrost in predlagal srečanje z nami. Toda en obisk še ne zadostuje. Po prihodu v ZDA je imel mešane občutke, ker je v ZDA veliko političnih ljudi nasprotovalo njegovemu obisku. Toda sprejem v Washingtonu je bil vreden moje domovine, je dejal. Sprejem je bil prisrčen, čeprav je imel Nixon pred prihodom zelo čuden govor. Ko se je Hruščov peljal v Belo hišo s predsednikom, je bila na obeh straneh množica, kot je dejal, toda nihče ni dvigoval rok, pozdravljali so ga samo s poklonom glave. Pol ure prej je po isti poti peljalo vozilo z napisom: »Bodimo do gosta vljudni, vendar ga ne sprejemajmo s ploskanjem in pozdravi.« Tovornjak je prodrl policijski kordon proti volji predsednika in drugih osebnosti, ki so organizirale sprejem. Takoj po prvih korakih sem bil tako zavarovan, kot bi bil v kakšnem hišnem priporu, in nisem mogel priti v stik s preprostimi Američani. Vendar so me ljudje le pozdravljali. V OZN sem predlagal načrt o popolni in splošni razorožitvi. V prvem delu potovanja so govorniki kar naprej ponavljali, da sem rekel, kako da bomo pokopali kapitaliste. Nekaj časa sem potrpežljivo razlagal, kako je treba to razumeti, potem pa sem uvidel, da hočejo tako strašiti s komunizmom ljudi, ki imajo zelo nejasne pojme, kaj to sploh je. Ko je župan v Los Angelesu to ponovil, sem vprašal, ali bodo v vsakem mestu tako izpričali sovražnost do mene. Če me bodo tako sprejemali, sem dejal, potem velja ruski pregovor, da se pred tujimi vrati ni težko obrniti. Prek Gromika sem sporočil, da bom potovanje prekinil, se vrnil v Washington in od tam v Moskvo, če se bo to nadaljevalo. To je pomagalo, in odgovorili so mi, da se bo to končalo, in naj pot nadaljujem. Res se je čez noč vse spremenilo. V San Franciscu se mi je zdelo, kot da so mi sneli lisice. Mogel sem zapustiti varstvo in se pogovarjati z ljudmi, ki so mi stiskali roko, ploskali in se smejali. V San Franciscu je bil prisrčen sprejem. Obiskal sem mornarje in počutil sem se kot med sovjetskimi delavci. Bilo je veliko dobrega, ne smemo pa pozabiti tudi na slabo. V Ameriki so še sile, ki so proti nam in za hladno vojno. Te je treba razkrinkati. Tisk, RTV in ostala sredstva so o obisku poročali v glavnem objektivno.

Na koncu potovanja sva se v Camp Davidu ponovno sestala z Eisenhowerjem. Govorila sva o razorožitvi, o tem, da v ZDA preučujejo sovjetski predlog. Eisenhowerja smo prepričali, da Zahod ne gleda pravilno na sovjetski predlog o rešitvi nemškega vprašanja kot na

ultimat, glede vrhunske konference pa sva bila oba prepričana, da je tak sestanek »potreben in koristen«. V zvezi z Eisenhowerjevim obiskom v SZ je Hruščov povedal, da je ta mislil priti že v začetku oktobra, vprašal pa je, kateri letni čas bi bil najbolj primeren, ker bi rad pripeljal s seboj tudi družino. Hruščov mu je odgovoril, da je to konec maja ali začetek junija. Hruščov je prepričan, da bo prišlo do sporazuma med obema.

Če bi ocenili ta Hruščovov potopis, bi lahko dejali, da je zelo dober, manjkajo pa »bistvene podrobnosti«, za katere verjetno zlepa ne bomo izvedeli ali pa sploh nikoli. Oba državnika sta že zdavnaj mrtva. Eden od teh je pokopan s častjo, namreč Eisenhower, drugi pa le kot »upokojenec«.

Eisenhover se je 28. septembra na tiskovni konferenci upravičeno zahvalil ameriškemu narodu, županom in guvernerjem. Glede berlinskega vprašanja je dejal, da bodo pogajanja obnovili, da bi zavarovali zakonite pravice SZ, Zahoda in obeh Nemčij. Samo prezaposlenost obeh je vzrok, kot je dejal, da letos ne bo šel v SZ (?). Prvi sem predlagal pomlad 1960. Glede konference na vrhu je dejal, da mora prej obvestiti zaveznike o uspehu sestanka. Ti naj odločijo, ali je uspeh mogoč. O Hruščovu je dejal, da je dinamična in privlačna osebnost. Je mož razprave, vendar preskakuje s problema na problem. Je izredna osebnost, prepričana o pravilnosti komunistične doktrine.

Hruščov je nato 29. oktobra odgovoril, da je Eisenhower glede berlinskega vprašanja pravilno povedal, da bomo pogajanja obnovili; sicer še ni določen čas, ne bodo jih pa odlagali.

3. OSTALI DOGODKI V SENCI OBISKA

V ZRN so se bližale volitve za predsednika republike; kot kandidat se je vedno bolj vzpenjal Adenauer. Vendar se je v začetku julija odpovedal kandidaturi, češ da v »sedanjih okoliščinah« (ženevska konferenca) ne more zapustiti svojega dose-
danjega mesta. Mislil je, da bo svoji stranki ZRN
več koristil kot kancler. V tem se je sicer rahlo motil, kajti volitve predsednika republike in volitve v zahodnem Berlinu so pokazale, da raste moč SPD.

V tem času je bila šesta konferenca socialistične internacionale v Hamburgu od 14. do 17. julija 1959. Njeno delo je potekalo pod geslom, da kapitalizem ropa, komunizem tlači, le »demokratični socializem more narediti človeka svobodnega«. V živahni razpravi se je oglasil tudi Willy Brandt in dejal, da berlinske krize ni in da je Berlin le del vzhodnega in zahodnega spora. Zato je predlagal za Berlin začasno rešitev: svobodna samoodločba, odgovornost štirih do Berlina in do rešitve nemškega vprašanja, neoviran dostop in gospodarska povezanost zahodnega Berlina z ZRN.

Za pogajanja o Berlinu je tudi berlinski senat 4. avgusta postavil enake zahteve kot Brandt.

Od 26. do 27. avgusta je Eisenhower po obisku VB in Francije obiskal tudi ZRN. Pred odhodom iz ZDA je poudaril, da je treba v Evropi znova okrepiti zaupanje v ameriško voljo do miru, v njeno čast in pravičnost, da z njo podpre zahodno enotnost, če je potrebno, tudi s silo. Pripravljeni smo se razumno pogajati s SZ o slehernem izvedljivem načrtu o splošni in posebni razorožitvi, da rešimo probleme razdeljene Nemčije in da se konča napetost na svetu.

Dne 26. avgusta so sprejeli Eisenhowerja v Bonnu nadvse slovesno. Adenauer je poudaril, da so ZDA nosilec svobodnega sveta, Eisenhower pa, da pomeni Adenauer v ZDA simbol odločnosti nemškega naroda, da ostane močan in svoboden. Po pogovorih z vodilnimi zahodnonemškimi osebnostmi je imel Eisenhower zelo dolg intervju. V bistvu je povedal, da ni govora o novih predlogih za rešitev berlinskega vprašanja in da se zaradi obiska Hruščova v ZDA zahodna zveza ne bo omajala. Govorili so tudi o Franciji in NATO. Sicer pa ni njegova naloga, da bi usklajal zahodno politiko. Danes ni mogoče misliti na kako svetovno vojno. Če bo dal Hruščov kak nov predlog za rešitev nemškega vprašanja, ga bo takoj sporočil zaveznikom.

Prvega septembra 1959 je dala SPD več predlogov za zboljšanje odnosov s SZ. Predvsem je treba spremeniti »jezik« z Moskvo, ozdraviti politično ozračje in opustiti ideološka nasprotja. Skleniti je treba nemško-sovjetsko pogodbo o nevmešavanju. Ustanovitev skupnega nemškega odbora za združitev pa brez razprave z NDR ni mogoča. Začeti je treba pri diplomatskih odnosih z »vmesnimi državami« (s Poljsko, ČSR). Okupacijske sile naj zapustijo ZRN, NDR, Madžarsko, Poljsko in ČSR, obenem pa naj se sklenejo varnostne pogodbe z vojaškimi zagotovili.

Toda Adenauer ni prav dobro razumel SPD. Ko je 31. avgusta 1959 ob dvajseti obletnici začetka druge svetovne vojne govoril o »pravem prijateljstvu« s Poljsko, je dejal, da še po dvajsetih letih ni pravega miru, čeprav je današnja Nemčija drugačna, kot je bila pod Hitlerjem; samo današnja Nemčija bo pravi prijatelj Poljske. Že 1. septembra mu je odgovoril poljski ministrski predsednik Cyrankiewicz, da je osvoboditev Poljske prinesel »vojak prve socialistične države« in nam pomagal, da smo spet dobili ozemlje na Odri in Nisi. Opozoril je Adenauerja, da poskuša zabiti klin med Poljsko in SZ.

Nemudoma se je oglasil tudi tisk SPD in opozoril Adenauerja, zakaj ni omenil Gomulke. Mar ta ni partner za pogajanja? SPD še vedno vztraja, da bo vprašanje poljske zahodne meje rešeno šele z mirovno pogodbo, vendar se zavzema za takojšnje diplomatske odnose s Poljsko »brez obojestranskih pogojev«.

Ob deseti obletnici ZRN je Adenauer dejal, da bi ostala vsa prizadevanja vodilnih ljudi brez uspeha, če ne bi bila ta povezana s prihodnostjo in sposobnostjo nemškega naroda. Cilji prvega vladnega pro-

grama so bili več kot izpolnjeni. Nemci v ZRN so se lahko vsak dan prepričali, kako v Sovjetski coni ne spoštujejo svobode, pravičnosti, človeškega dostojanstva, osebne nedotakljivosti in drugih pravic. Tudi koraka nismo naredili za združitev, le pri zahodnih vladah in narodih smo naleteli na razumevanje in pripravljenost, da nam pomagajo. Zato je razumljivo, da je nastala povezava z zahodnimi državami. Danes ni nobene nevarnosti pred komunizmom, saj obstaja obrambna zveza proti »agresivnemu komunizmu«. Narod pa je spregledal bistvo komunizma in postal neobčutljiv za boljševiško ideologijo.

Osmega septembra 1959 je sledila vladna izjava »vladajočega župana« zahodnega Berlina Brandta, ki je dejal, da sodi Berlin k svobodnemu delu Nemčije. Zato ga je treba pritegniti v pravni, finančni in gospodarski sistem ZRN. Prebivalci svobodnega Berlina imajo pravico, da odločajo o svojih stvareh, vendar mora odgovornost štirih za vso Nemčijo ostati. Berlinski senat je pripravljen na sodelovanje, če štiri velesile pritegnejo svetovalce iz obeh delov Nemčije k ureditvi nejasnih določil o prometu iz Berlina in v Berlin. Temu je 5. novembra sledila vladna deklaracija ZRN kot odgovor na sovjetsko noto z dne 27. novembra 1958: berlinski statut ni več veljaven, zadevo je treba rešiti pogodbeno. Toda izjava vlade ZRN pravi, da je svoboda Berlina odvisna od zagotovil zahodnih zaveznikov.

Osmega decembra je Adenauer izjavil, da se ne bo udeležil vrhunske konference med Vzhodom in Zahodom. Na konferenci naj bodo le štiri velesile kot v Ženevi leta 1955, ne pa tudi obe Nemčiji, sicer bi to pomenilo priznanje NDR. Najprej pa naj razpravljajo o problemih razorožitve.

V drugi polovici decembra so se začeli dobro pripravljeni pogromi proti Židom. Neonacizem, ki ga je bilo čutiti marsikje, je organizirano nastopil s starimi in nekoč zelo »privlačnimi« demagoškimi nacističnimi gesli, da so vsega hudega na svetu krivi Židje. Potemtakem ne druge sile, ki so se neusmiljeno bojevale za svetovno prevlado, o kateri govorimo že ves čas.

Znamenje za začetek je bilo dano 24. decembra, ko je bila nova židovska sinagoga v Kölnu porisana s kljukastimi križi in napisi »Juden raus!«. Židje pa so začeli dobivati grozilna pisma.

Notranje ministrstvo ZRN je to takoj sporočilo, hkrati pa, da so zaprli dva krivca ter da se je ta »antisemitizem« razširil v druga nemška mesta in tudi druge države — v VB, Skandinavijo, Italijo, Avstrijo, Kanado, Francijo, Grčijo in tudi v New York (2. januarja 1960). Notranje ministrstvo se je spraševalo, ali ima to kakšno »globlje politično ozadje« (?!), in poudarilo, da sovražniki svobode ne zaslužijo strpnosti.

Bonnska vlada je 2. januarja 1960 izjavila, da je bila akcija načrtna in da jo javnost obsoja. Razumljiv je oster protest židovskega svetovnega kongresa bonnski vladi, naj izvede strogo preiskavo vseh bivših nacistov v vladi, pravosodju in šolstvu, naj prepove nacizma

osumljene organizacije in publikacije ter razišče njihove zveze s tujimi organizacijami. Zelo oster je bil tudi zahodnoberlinski župan Brandt, saj je zahteval, da je treba uničiti vse neonacistične skupine v Berlinu, ker da je to naša moralna in nacionalna dolžnost.

Ker val ogorčenja po svetu in doma ni popustil, so sledile razne izjave. 10. januarja 1960 je centralni židovski svet zahteval, da v Nemčiji poostrijo zakone za antisemitistične izpade. Tudi zunanji minister von Brentano je zahteval odločnejše nastope. »Za tiste pa, ki se ne dajo spraviti na pravo pot, so samo še poboljševalnice in norišnice.« Opozoril je tudi na sramotenje nemškega imena v tujini. Izraelska vlada je v noti vladi ZRN poudarila, kako nas zgodovina uči, da je treba take pojave zatreti z vsemi sredstvi že v kali. Adenauer je 16. januarja 1960 poudaril po RTV, da je skrunitev židovske sinagoge v Kölnu zbudila po svetu tudi sovraštvo do Nemčije. To, kar se je zgodilo v Kölnu, je sramota in zločin; kaže, da je vsa stvar politične narave, kar je treba še pojasniti. Sicer pa jih je treba takšnemu mazaču naložiti kar na kraju samem.

Dvajsetega januarja je sledila izjava Bundestaga, da imajo ekscesi, ki se jih sramujejo, različne vzroke in povzročitelje (»biti v časopisu«, politično sektaštvo ljudi, ki so bili 1945 stari šele 10 let, itd.). Vlada ZRN dolži komuniste kot pobudnike protižidovskih nemirov, kar je mogoče sklepati po navodilih in izvedbi akcije, predvsem pa po propagandi, kako oklevetati ZRN. Dva od treh mazačev kljukastih križev sta pripadala komunistični organizaciji.

Predsednik židovskega kongresa je bil v svojih sodbah bolj preudaren. Obstaja sum, je dejal, da imajo te akcije samostojno vodstvo, to pa naj vlada preišče. Ob koncu vojne je odšlo zelo veliko denarja v tujino, tega denarja pa do danes še niso odkrili. Obstajajo mednarodne neonacistične skupine. Ni verjetno, da bi bilo vse to v organizaciji komunistov, čeprav bi mogli biti v posameznih skupinah nekateri komunistični provokatorji. Z zakoni se duh naroda ne spremeni, poglavitna je vzgoja proti rasnemu sovraštvu in hujskanju. Zelo bi bil vesel, ko bi Židje uživali v SZ takšno versko svobodo kot v ZRN.

Končno je vlada ZRN 17. februarja izdala belo knjigo, ki pa ni povedala v bistvu ničesar. Omembe vredno število prebivalcev ZRN ni protižidovsko razpoloženo, del storilcev soglaša z idejami nemške državne stranke, so pa med njimi tudi komunistično usmerjeni. Končno je še posebej poudarjena vladna izjava, da je bil pri stvari udeležen tudi komunizem.

Od sredine oktobra 1959 naprej je bila večina zahodnih velesil za to, naj bi bila predhodnica vrhunske konference nekakšna »zahodna konferenca na vrhu«, medtem ko je TASS 23. oktobra sporočila, naj bi bila kmalu »prava« vrhunska konferenca. Zakaj tako, je pojasnil Hruščov na tretjem zasedanju vrhovnega sovjeta 31. oktobra. Dejal je, da se je mednarodni položaj izboljšal, da je odstranjena »politika

POGOVORI O VRHUNSKI KONFERENCI

moči« in da je napetost med državami popustila. Poglavitni razlog za to je »moč in mednarodni vpliv SZ in drugih socialističnih dežel« ter dežel, ki se osvobajajo izpod kolonializma, pa tudi razumnost voditeljev nekaterih kapitalističnih držav. Miroljubna koeksistenca je realnost in objektivna nujnost. Kdor ji nasprotuje, je dejansko za vojno. Živeti moramo v miru, čeprav nas marsikaj loči. Naša politika mora biti gibka, sklepati moramo kompromise in sporazume, če življenje to zahteva. Seveda od načel ne moremo odstopiti. To bi bila izdaja delavskega razreda. Vrhunska konferenca je nujna. Razpravlja naj o razorožitvi, o nemški mirovni pogodbi in o berlinskem vprašanju. Temeljna točka pa mora biti nemška pogodba, kot je 18. novembra poudarila TASS.

Tudi na osmem kongresu Madžarske socialistične delavske stranke je Hruščov govoril o vrhunski konferenci; zmerom smo mislili, je dejal, da je koristna. Zanjo pa je nujen primeren čas in kraj, upoštevati je treba želje vseh. Z de Gaullom se bo srečal 15. marca 1960; konferenca naj ne bi bila pred tem. Glede zahodnega Berlina je dejal, da je tam nenormalno stanje, kar priznavajo vsi razen Adenauerja; a kaj se ta vtika v to stvar. Res pa je, da je razorožitev temeljni problem, kar je SZ poudarila že leta 1955 v Ženevi. Toda takrat je bilo »kardinalno« nemško vprašanje, za kar je bil odgovoren predvsem Adenauer, ki si je sam zamislil naslednjo rešitev: likvidirali bi NDR in razširili oblast Zahodne Nemčije na vso Nemčijo, kar bi pomenilo odpravo socialističnega sistema. To je počel tudi Hitler, vendar se je ustrelil, socializem pa še živi. Zahodni Berlin je danes jabolko spora, ki je ostalo po vojni.

Eisenhower je v začetku decembra 1959 začel veliko potovanje po svetu. Od 4. do 6. decembra je bil v Rimu. Tu je dejal, da prinaša poslanico ZDA: živimo v miru, prijateljstvu in svobodi. Naglasil je prispevek Italije v zahodni politiki in poudaril, da bosta predsednik Gronchi in on prihodnje leto obiskala SZ. NATO je še naprej temeljni kamen zunanje politike obeh držav. Držati se je treba ustanovne listine OZN. Poudaril je pomoč nerazvitim, zmanjšanje oborožitve po vsem svetu, nadzorstvo nad njo in gospodarsko enotnost.

EISENHOWERJEVA TURNEJA PO SVETU

Od 6. do 7. decembra je bil Eisenhower v Ankari. Govoril je o sodelovanju v NATO in CENTO (nekdanji Bagdadski pakt). Prekinitev napetosti mora temeljiti na pravičnosti in enakopravnosti, treba je paziti na subverzivno dejavnost na Srednjem vzhodu. Obljubil je dvig življenjske ravni nerazvitih.

V Pakistanu, kjer je bil od 7. do 8. decembra, je govoril o odnosih med svobodnim svetom na eni strani in kitajsko-sovjetskim blokom na drugi strani ter o pomenu CENTO in SEATO za varnost in stabilnost. Obljubil je pomoč ZDA v gospodarskem razvoju.

V Afganistanu (Kabul, 9. decembra) je prav tako obljubil pomoč, veliko pa je govoril o sovjetskem vplivu, ki presega ameriškega.

V New Delhiju (od 9. do 11. decembra) je Eisenhower govoril v indijskem parlamentu, in poudaril, da ZDA nimajo nobenih teritorialnih ali aneksijskih namenov. Oboji smo za demokracijo, vendar ne pravimo, da je pot ZDA do nje edina. Svetoval pa je boj proti nevarnim vplivom tujih svetovnih nazorov. Oglasil se je tudi Nehru in rekel, da Indija ne bo prosila za pomoč ZDA, če bi jo napadla LR Kitajska.

Tu se je tudi končala prva etapa te velike Eisenhowerjeve turneje. Ni težko uganiti, zakaj je šel na to pot in zakaj je temu sledila tudi druga etapa. To je bil po mojem samo odgovor na vse, kar je govoril Hruščov na že znanem zasedanju vrhovnega sovjeta. Tudi Eisenhower je bil misijonar, in sicer »svobodnega sveta«.

Drugi del turneje se je začel 14. decembra v Teheranu, nadaljeval 15. decembra v Atenah, 17. decembra v Tunisu, od 18. do 21. decembra v Parizu, 22. decembra v Madridu in Casablanci (Maroko). Povsod je Eisenhower veliko govoril, »pa tudi obljubljal«. 24. decembra je dal kratko izjavo o svoji dolgi poti. Njen cilj je bil zboljšati »ozračje« in tako pomagati diplomaciji pri delu za mir in pravičnost. Povsod je opazil troje: prijateljstvo do Amerike in Američanov (dolar!), upanje v boljše življenje in poudarjeno zahtevo po miru in svobodi. Nismo za »golo koeksistenco«, ker je ta lahko sterilna kot sožitje v zaporih ali delavskih taboriščih. Prepričani smo, da vsak narod nekaj prispeva razvoju sveta, naj je še tako primitiven. Vemo pa tudi, da živijo nekateri v hudem pomanjkanju vsega. Če za te ne bo pomoči, bo izbruhnila svetovna katastrofa. ZDA so dajale veliko pomoči, in napredek je v vseh pogledih očiten.

Tako je od 19. do 21. decembra 1959 le prišlo do »zahodne konference na vrhu« (Francija, VB, ZDA in ZRN). Po dolgih in tudi zanimivih razpravah so sklenili, naj bi bila vrhunska konferenca s Hruščovom 27. aprila ali 16. maja 1960 v Parizu. Dokončno pa so sklenili, da bo konferenca 16. maja 1960 v Parizu.

IV. STARA IN NOVA KRIZNA ŽARIŠČA

1. FRANCIJA — ALŽIRIJA

Osmega januarja 1959 je bil de Gaulle slovesno razglašen za predsednika republike in »francoske skupnosti«. Pri tem dejanju je bivši predsednik Coty dejal: »Prvi Francoz je zdaj tudi prvi v Franciji.« De Gaulle pa je v krajšem nagovoru povedal, da se z božjo pomočjo Franciji ponuja najboljše, če le ostanemo zvesti naporom in enotnosti. »Skupnost« mora postati živa ustanova.

Tega dne je bila sestavljena tudi nova vlada, večinoma iz ljudi zunaj parlamenta, vendar brez socialistov, za predsednika pa je bil izvoljen Debré. Ta je v deklaraciji vlade dejal, da mora Francija ostati zvesta sebi in se pri tem tudi obnoviti. Oživiti mora Alžirijo, čezmorske dežele, Saharo in končno »skupnost«. Vrniti si mora ugled v Evropi in po vsem svetu.

Že 13. januarja je vlada razglasila veliko amnestijo za alžirske borce. Tudi petim voditeljem osvobodilnega gibanja, med njimi tudi Ben Beli, ki so jih ujeli 22. oktobra 1956 v letalu, so izboljšali zaporniške razmere.

Francoski socialisti so močno kritizirali načrt vlade in sklenili proti njej pozitivno opozicijo. Ko se je 15. januarja začelo zasedanje parlamenta, je de Gaulle podal poslanico, v kateri pa ni veliko povedal. Tehtnejša je bila Debréjeva izjava, da je treba življenjsko pomembne koristi depolitizirati in jih odstraniti iz parlamentarnih prepirov. Alžiriji je treba dati absolutno prednost. Tu je treba izboljšati socialni položaj. Brez Francije bi bila v Alžiriji le revščina in sovraštvo. Vlada je dobila zaupnico (453 glasov za in 56 proti, nekaj je bilo vzdržanih).

Deset dni zatem je izdal Debré prvo dnevno povelje armadi v Alžiriji. Zahvalil se ji je, izrazil zaupanje v njeno ravnanje in poudaril, da je »Alžirija središče naših nalog in naporov pa tudi vir vsega našega upanja«. Začasna alžirska vlada je 27. januarja izjavila, da je pripravljena skleniti mir, vendar to ni odvisno od nje. Neodvisnost

Alžirije se mora uresničiti tudi brez Francije. Vlada se zavzema za neposredna pogajanja, vendar samo na nevtralnih tleh, in za politično rešitev alžirskega vprašanja. Glede tega je de Gaulle izjavil, da zaupa vladi in parlamentu, dejal pa je, da je vojna v Alžiriji brez haska.

Tridesetega januarja se je nekaj premaknilo tudi v socialistični stranki. Senator Guy Mollet je izstopil iz stranke. Prepozno je zdaj poskušal opozicijo zoper tisto politiko, za katero je sam prevzel odgovornost, ko je pomagal de Gaullu legalno na oblast in bil do zadnjega njegov minister. 12. februarja sta izstopila iz socialistične stranke tudi bivši predsednik Auriol in njegova žena, ki sta izjavila, da bi morali biti vsi razcepljeni delavci združeni v veliki socialistični organizaciji. Guy Mollet ni pokazal v tem nobene sposobnosti. Oglasil se je tudi de Gaulle. Dejal je, da je v Alžiriji številna vojska. Usode Alžirije ni mogoče rešiti z besedami, temveč s srcem. Alžirija mora dobiti »svoj obraz in sredstva za življenje«.

V začetku februarja 1959 je bila izoblikovana francoska »skupnost«. Njen predsednik postane predsednik republike. Ta sklicuje senat skupnosti (delegate francoske republike in parlamenta) in imenuje razsodniški svet. Glavni organ je izvršni svet (predsednik republike, nekaj ministrov in predsedniki vlad 12 držav: Sudana, Nigerije, Volte, Slonokoščene obale, Centralnoafriške republike, Gabona itd.).

Od 9. do 11. februarja je bil Debré v Alžiriji na prvem zasedanju visokega sveta za razvoj Alžirije. Po radiu je povedal, da je treba ohraniti enotnost in povezavo s Francijo. Za obstoj Alžirije so nujni bratstvo, svoboda in enakost. Kljub temu je prišlo do demonstracij zaradi zahtev po popolni integraciji. Zasedanje visokega sveta je odprlo 400 000 novih delovnih mest in dalo 150 000 ha novega sveta muslimanom. Debré je odločno izjavil: »Ni Francije brez Alžirije, ni Alžirije brez Francije.«

Na ukaz de Gaulla so v začetku marca pripeljali Ben Belo in štiri tovariše kot politične jetnike iz pariških zaporov na atlantsko obalo.

Zanimivo je, da so obče volitve v Parizu in dvanajstih velikih francoskih mestih (prek 120 000 prebivalcev) prinesle 8. marca porast KPF, ki je dobila 1959. leta 29 odborniških mest (1953 — 27), socialisti pa 219 mest (leta 1953 pa 268).

Od 22. do 24. marca je bil Debré vnovič v Alžiriji. Navedel je tri temeljne sklepe o Alžiriji: 1. Francozi ostanejo v Alžiriji. 2. Izvedli bodo temeljne spremembe in naredili iz Alžirije »vzorec gospodarskega razvoja in socialnega napredka za vso francosko Afriko«. 3. Še bolj kot nekoč je treba upoštevati pogum in ljubezen do svobode te dežele. Vendar bo Francija Alžiriji jutri prav tako potrebna, kot ji je bila v preteklosti. Francija potrebuje Sredozemsko morje za varnost plovbe, za varnost Sahare in za povezavo z afriško celino.

Zanimivo pa je, da se je prav v tem času predal bataljon 150 alžirskih borcev francoski vojski. To je bilo prvič, da se je predala večja enota.

Dne 29. aprila je dal de Gaulle intervju za Le Monde:

V: Ali ima alžirsko osvobodilno gibanje velike težave?

O: Ima. Težko dobi orožje in ima vedno manj sredstev. Ima tudi politične težave: predlagalo je pogajanja na nevtralnem kraju, to pa bi pomenilo naše posredno priznavanje gibanja. Zato je to odklonil, ker »ni moja stvar priznati to organizacijo«. Nedvomno ima pomembno moč, vendar po njegovem ne predstavlja ne Alžirije ne muslimanskih Alžircev. Govoril pa je o miru hrabrih, vendar je samo Pariz mesto za pogajanja.

V: Zakaj ne uporablja izraza integracija?

O: Predvsem zato ne, ker mu ga hočejo vsiliti.

V: Ali upa v srečno rešitev alžirske drame?

O: Rešitev je v stalnem razvoju dežele in to bi rad dosegel. Če se to ponesreči, je Alžirija izgubljena, četudi pride do popolne pomiritve. Ob prvi priložnosti bi se spet uprli, in potem ne bi bilo nobene rešitve več. »Jaz sem edini, ki morem prinesti Alžiriji rešitev.«

Tridesetega aprila je bil predsednik začasne alžirske vlade pripravljen pogajati se z de Gaullom na nevtralnih tleh, tudi v Parizu, čeprav Francija prej ne prizna alžirske neodvisnosti. Sicer je alžirski narod pripravljen nadaljevati vojno, četudi je Alžirija že izgubila četrt milijona prebivalcev. Naš cilj je tudi, da svetovna javnost pritisne na Francijo in jo prisili, da končno prizna našo neodvisnost.

Navsezadnje pa francosko-afriška kolonialna posest sploh ni bila tako majhna. Obsegala je ozemlje bivše francoske zahodne Afrike, Senegal, Sudan, Zgornjo Volto, Dahomej, Niger, Slonokoščeno obalo in Islamsko mavretansko republiko, nadalje ozemlje nekdanje ekvatorialne Afrike, Gabon, Kongo, Centralnoafriško republiko, Čad in Madagaskar.

V začetku junija je Debré dal v parlamentu vladno izjavo o alžirskem vprašanju. Po njegovem ne smemo pozabiti, da se usoda vsega francoskega naroda dogaja v Alžiriji. Francija bo nemudoma pretrgala svoje odnose z vsako državo, ki bo priznala začasno alžirsko vlado (prav tako kot ZRN z državo, ki bo priznala NDR). Volitve so dokazale, da je Alžirija pod francosko suverenostjo. Edina alžirska realnost je svoboda, ki jo zagotavljajo francoska armada, policija, velikanske investicije in »vrnitev svobode«. Zdaj bomo kolikor mogoče okrepili svoje sile in oborožili armado z atomskim orožjem. Očitajo nam, je dejal Debré, da ne govorimo o integraciji, vendar imajo vsi enake pravice.

Sredi junija je obiskal Jugoslavijo predsednik začasne alžirske vlade Ferhat Abbas. V sklepnem sporočilu je bilo rečeno, da je boj za svobodo zakonit in v soglasju s temelji OZN. Predsednik se je zahvalil za pomoč Jugoslaviji, naši predstavniki pa so obljubili še nadaljnjo pomoč. Nastal je vihar v kozarcu vode, češ da je to vmeša-

vanje v francoske notranje zadeve. Toda 16. junija je francosko zunanje ministrstvo izjavilo, da je dobilo zagotovilo jugoslovanske vlade, da ta obisk ne pomeni priznanja začasne alžirske vlade.

Tretjega julija je francosko obrambno ministrstvo sporočilo, da bo Francija postala četrta atomska sila. Nekaj pa se je zataknilo v francoskem razmerju do NATO. 8. julija je moralo odleteti v VB in ZRN 200 ameriških (NATO) bombnikov, ker Francija ni dovolila vskladiščiti njihovih atomskih bomb na svojem ozemlju. Francija je hotela imeti na svojih tleh nadzorstvo nad vsem orožjem in tudi vso pravico do uporabe atomskega orožja kjerkoli.

Dne 16. avgusta je Debré govoril o ciljih in uspehih V. republike in o Alžiriji. Po dolgih težavah so pravočasno sprejeli vse zakonske predloge. Francija tudi ni omejila svobode tiska. Gospodarski in finančni položaj Francije je na poti ozdravitve. Imajo pa še velikanske izdatke. Alžirija je dediščina obžalovanja vredne politike zadnjih let, vendar je Francija tesno povezana z njeno usodo. Gre za našo varnost (Sredozemlje), za našo gospodarsko neodvisnost (Sahara). Le de Gaulle »lahko jutri premaga ovire«.

Kmalu zatem je Debré ponovno govoril o ciljih V. republike in o alžirskem vprašanju. O vstaji 13. maja 1958 je dejal, da je bila izraz nacionalne časti, da se je »zavedala nujnosti časa«. Ne III. ne IV. republika našemu času nista več ustrezali. Če želimo, da bodo afriški narodi ostali s Francijo, moramo te vezi obnoviti, biti enotni in ugledna velesila. Nacionalistična obnova ne pomeni izolacije. Gre le za reakcijo zoper zvezo zaradi naše šibkosti, za odvisnost od tujih sil, ki so prekrižale naše bistvene interese. Zgodovina se hitro odvija, nastajajo presenetljive spremembe. Kdo bi bil mogel reči pred šestimi leti, da bo prišlo do skrbno pripravljenega sestanka med voditeljema SZ in ZDA? V Alžiriji se ne bi bilo zgodilo vse tisto, kar se je, ko bi bili spoznali evolucijo Afrike o pravem času.

Washington Post je ob tem takoj zapisal, da je ta Debréjev »izbruh demonstracija prenapetega nacionalizma«, dodal pa je še, da se je Eisenhower posvetoval z de Gaullom o pogovorih s Hruščovom; zatrdil mu je, da se s Hruščovom ne bo več veliko pogajal. Manchester Guardian pa je zapisal, da je Debré »pokazal tako slabo voljo kot takrat, ko so prepovedali zavezniški vrhovni komandi NATO, da bi imela oporišča za lovske bombnike v Franciji«. Ta slaba volja kaže željo Francije, da bi imela zaradi pretiranega vpliva ZDA tako mesto, kot ga ima VB. Francija je danes »nezanesljiv zaveznik«, zato mora NATO nekaj storiti.

Debré je takoj odgovoril, da je to »hinavska kampanja«, kajti francoska vlada je v zadnjih letih ustvarila močno atomsko energijo in prišla do nafte.

Tridesetega avgusta se je de Gaulle po tridnevnem bivanju v Alžiriji vrnil v Pariz. Poudaril je, naj se vojaško »pomirjanje« čimprej

konča. Ko bo dosežen mir, naj Alžirija sama odloča o svoji usodi (torej samoodločba!). Alžirci ne bodo nikdar z nami, če sami tega ne bodo hoteli (ni več besede o »integraciji«). Nikdar pa se ne bo (politično) pogajal z alžirskim osvobodilnim gibanjem; ta zastava ne bo nikdar plapolala v Alžiriji.

De Gaulle je 11. septembra povedal, kaj razume s samoodločbo alžirskega naroda, o čemer je razpravljal tudi z Eisenhowerjem. Ker je samoodločba eden od temeljnih načel francoske skupnosti, je primerna, da jo v danem trenutku izpeljejo v Alžiriji. Čez pet dni je res razglasil samodločbo za Alžirijo, ki bi se uresničila najkasneje štiri leta po pomiritvi dežele. Takrat bodo dali Alžiriji tri možnosti: 1. Odcepitev; ta bi bila katastrofalna in bi pomenila revščino, politični kaos, umore in kmalu tudi politično diktaturo. 2. Popolno pofrancozenje; Alžirci bi prevzeli vse politične, upravne in druge funkcije države, nastopali bi v vseh javnih službah. 3. Ustanovi se alžirska vlada ob francoski pomoči ali v tesni zvezi s francosko unijo na področju gospodarstva, šolstva, obrambe in zunanje politike. 4. Notranja alžirska ureditev bi bila federativna in narodnostne skupine Francozov, Arabcev, Kabilov in drugih bi dobile zagotovila za lastno življenje. Kakšen pomen sploh še ima ob obljubljeni samoodločbi in ponujenem »miru hrabrih« vstaja?

Britanski zunanji minister je to takoj označil za »veliko politično izjavo o samoodločbi«; podprli jo bodo tudi v upanju, da bo kmalu dosežen mir. Verjetno bodo skrajneži nekaterim točkam ugovarjali, kar ne bi bilo simpatično. Enako je poudaril tudi Eisenhower.

Po posvetovanju s člani arabske lige je Ferhat Abbas 28. septembra izjavil, da je na pragu šestega leta alžirske vojne že približno milijon žrtev. Samoodločba je bila vedno naš cilj. Bogastvo Sahare je najprej last Alžirije in Afrike. Le s privolitvijo začasne vlade se lahko vzpostavi mir. Ta se je pripravljena pogovarjati s francosko vlado o političnih in vojaških pogojih, za ustavitev ognja in o pogojih ter zagotovilih za uresničevanje samoodločbe. De Gaullove misli je 30. septembra ponovil pred plenumom OZN tudi Couve de Murville.

Stališče CK KPF do de Gaullove izjave je bilo izrečeno 3. oktobra: de Gaulle je priznal pravico do samoodločbe alžirskega ljudstva, čeprav ji je dodal pogoje in roke. Zato je ta rešitev iluzorna in se bo zavlekla. To je znamenje, da želita francoska buržoazija in njena vlada iz slepe ulice, v katero ju je pripeljala politika kolonialne vojne. Mir v Alžiriji bo mogoč le, če se bo francoska vlada pogajala z začasno vlado in če se bo francoski narod z vso močjo zavzel za ta pogajanja.

Debré je 13. oktobra pred parlamentom izjavil, da se mora nasilje (tudi v Franciji) končati in da mora biti vzpostavljeno pravno stanje. To seveda ne bo pomenilo, da bo uvedena nekakšna umišljena

suverenost Alžirije. Le-te ni in je tudi ne bo. Alžirija se mora za svoj obstoj zahvaliti Franciji, njen obstoj je za mnoge generacije mogoč le v enotnosti, ki jo je uresničila Francija. Voditelji upornikov nimajo nobenih pooblastil. Suverenost je treba doseči le z volitvami posameznikov.

Ferhat Abbas je 19. oktobra izjavil, da obe strani soglašata, da bi bila samoodločba izpeljana z referendumom. Zato so potrebna pogajanja, da lahko narod res svobodno odloča. Zagotovila za to lahko da tudi OZN.

Dne 26. oktobra je poslal Debré alžirskemu generalnemu guvernerju direktive v zvezi z alžirsko politiko. Volitve naj bodo štiri leta po koncu vojne in pomiritvi, kar bo povečalo ugled Francije. Uprava in vojska v Alžiriji morata bolj kot kdajkoli služiti Franciji. Vsi Alžirci morajo dobiti svobodo in vse možnosti, da »ljubijo Francijo« in ostanejo z njo. Izjave de Gaulla ni mogoče spremeniti, to je načrt in politika Francije. Z uporniki lahko potekajo pogajanja samo o praktičnih problemih prekinitve ognja.

De Gaulle je 28. oktobra ponovno odpotoval v Alžirijo. Pozval je državne funkcionarje in vojsko, naj pomirijo Alžirijo in dajo vsem narodnim skupnostim vse moralne in materialne temelje, da ostanejo združene s Francijo. Šele po nekaj letih pa bo treba poiskati način, kako bodo Alžirci sami odločali o svoji usodi. Potem bo šele mogoče govoriti o povezavi s Francijo.

Na veliki tiskovni konferenci 10. novembra je de Gaulle govoril o raznih problemih: o odnosih s SZ, z LR Kitajsko, o vrhunski konferenci itd. Na vprašanje, kakšne so možnosti za rešitev alžirskega vprašanja, pa je odgovoril: Če se želijo vodje odpora pogajati o ustavitvi ognja, naj se pogajanja začno. Pogoji so častni, predstavniki naj se pridejo pogajat tajno ali javno, sicer bodo naše sile še naprej čistile deželo. V petih letih so imeli uporniki 145 000 mrtvih, utrpeli so velikansko gospodarsko škodo. Če torej tega ne bodo storili, bo trajala »pomiritev dežele« do konca s hudimi žrtvami.

Dvajsetega novembra je začasna alžirska vlada sporočila de Gaullu, da je imenovala komisijo za pogajanja sestavljeno iz petih voditeljev, ki so v francoskih zaporih. Toda de Gaulle je takoj odgovoril, da želi pogajanja le s tistimi, ki »se bojujejo«.

Začasna alžirska vlada je odgovorila, da se želi francoska vlada omejiti le na ustavitev ognja in da »vztrajno zavrača častne pogoje za samoodločbo«. Torej naj bodo neposredni pogovori o samoodločbi pa tudi o prenehanju ognja. Te misli so prišle tudi v predlog resolucije OZN na plenumu 14. decembra. Toda predlog ni dobil potrebne večine (zanj je glasovalo 14 arabskih in afriških držav, 9 iz sovjetskega bloka, 9 azijskih držav, Švedska, Jugoslavija, Argentina, Kuba, Mehika, Panama in Venezuela).

2. KUBA

Na Kubi je dosegel proces demokratizacije prvo stopnjo že 26. julija 1953, ko je poskušal mladi advokat Fidel Castro s svojimi (še) redkimi zagovorniki strmoglaviti diktatorja Batisto, ki je prevzel oblast s pučem. Castrov državni udar so zadušili v krvi, Castro pa je bil obsojen na 15 let. Sledila je amnestija, Castro je pobegnil v Mehiko. Konec leta 1956 se je s svojimi pristaši iz Mehike izkrcal v pokrajini Oriente na Kubi in začel gverilsko vojno proti Batisti. Aprila 1958 je Castro začel vstajo, vendar je bila zadušena. Končno je upor le uspel, 1. januarja 1959 je Batista zbežal s Kube. Castro je že naslednji dan postavil začasnega predsednika Urrutija. Že 3. januarja je Castro izjavil, da upor nima nobene zveze s komunizmom, da se sam zavzema za dobre odnose z ZDA. Postal je predsednik vlade in vrhovni komandant. Objavil je program o uvedbi demokratičnih svoboščin, tujega imetja niso podržavili, izvedli so razne socialne reforme.

Že 8. januarja so ZDA, VB in tudi ZRN priznale režim začasnega predsednika Urrutija. 27. januarja je Fidel Castro zatrjeval, da Kuba ne bo obnovila stikov s SZ (!), zavzemal pa se je za ustanovitev latinskoameriškega demokratičnega bloka proti diktaturam v Latinski Ameriki.

Dne 13. februarja 1959 je postal Fidel Castro ministrski predsednik, vrhovno poveljstvo pa je prevzel njegov brat Raul. Vse je potekalo nekako mirno, vendar je bil to mir pred viharjem.

Jeseni 1959 so se nesoglasja med Kubo in ZDA zaostrila. 21. oktobra je nad Havano krožil ameriški bombnik. Kubanci so trdili, da je odvrgel bombe, Američani pa, da je trosil le letake. Castro je zagrozil, da bodo pognali ZDA iz njenega pomorskega oporišča na Guantanamu, londonski Times pa je 30. oktobra opozoril, da nesoglasja nastajajo zaradi agrarne reforme ter nacionalizacije sladkornih plantaž in ker se Castrov režim usmerja v komunizem.

3. KONGO

Drugače je bilo v belgijskem Kongu. Tam so v glavnem mestu Léopoldvillu v začetku januarja 1959 izbruhnili hudi in krvavi nemiri (bilo je veliko mrtvih in ranjenih domačinov in Evropejcev). Red so napravili šele belgijski padalci, ki so hoteli ubraniti eno ozemeljsko najbolj bogatih kolonij na svetu. Neposredna vzroka za nemire sta bila dva: velike demonstracije domačinov v Léopoldvillu, ki jih je belgijska kolonialna oblast prepovedala in razgnala, ter dejstvo, da je sosednji francoski Kongo dobil avtonomno republiko.

Osmega januarja 1959 je belgijska vlada poslala v Kongo preiskovalno parlamentarno delegacijo, ki naj bi v treh mesecih izdelala po-

ročilo. Kmalu nato pa sta belgijska vlada in kralj v poslanici obljubila postopno neodvisnost. Parlamentarna komisija je konec marca poročala o poteku nemirov. Poglavitni vzrok naj bi bil diskriminacija črncev, nato pa še majhni zaslužki in brezposelnost. Pomanjkanje avtoritete belgijske uprave, vplivi sosednjih afriških avtonomnih republik in močna komunistična propaganda; črnci niso imeli političnih pravic. Poročilo je bilo kar pravilno!

Dne 16. oktobra 1959 je belgijski minister za Kongo obljubil temu ustavo, toda kongoško osvobodilno gibanje (Patrice Lumumba) je zahtevalo na kongresu gibanja 28. oktobra v Stanleyvillu takojšnja pogajanja z belgijsko vlado o neodvisnosti. Kongres je zahteval centralno, vendar močno demokratizirano vlado. Opozicionalno gibanje ABAKO je zahtevalo mednarodno konferenco o Kongu. Tej internacionalizaciji kongoškega problema pa je belgijska vlada nasprotovala, češ da je rešitev problema v pristojnosti Belgijcev in Kongožanov.

Toda govor Lumumbe 30. oktobra v Stanleyvillu pred 3000 Afričani, njegove zahteve po dokončni odcepitvi Konga od Belgije in poziv Afričanom k civilni nepokorščini so povzročili velike nemire, v katerih je bilo trideset mrtvih in sto ranjenih.

Prvega novembra so Lumumbo zaprli, v Stanleyvillu in okolici pa razglasili izredno stanje. V belgijskem parlamentu se je začela trimesečna razprava o politiki do Konga; vlada je le dobila zaupnico (116 proti 78 — socialni demokrati). Minister za belgijski Kongo je dal izjavo o dveh bistvenih problemih Konga — o vzgoji afriškega upravnega kadra in o skrbi za zdravo gospodarstvo. Predlagal je ustanovitev sklada za pomoč Kongu in Ruandi Urundi ter ustanovitev družbe za razvoj Konga (z glavnimi delničarji belgijske in kongoške vlade). Potrebna bi bila tudi denarna reforma.

4. BLIŽNJI VZHOD

»Pravoverni« muslimanski svet je bil očitno vedno bolj nerazpoložen ali celo sovražen do komunizma. To je bilo nerodno zlasti za Naserja — državnika, ki pa je bil v bistvu veren musliman.

Prav na Novo leto 1959 so se začele velike aretacije komunistov in uničevanje komunistične literature v ZAR. Veliko hujše pa je bilo v začetku marca v Iraku, kjer so odkrili zaroto proti Kasemu, obdolžena pa je bila ZAR; vsi njeni diplomati so bili izgnani. Naser je odgovoril tako, da je razglasil Kasemovo vlado za prokomunistično, ki dela zoper težnje arabskega ljudstva.

V velikem govoru v Damasku je Naser 15. marca poudaril, da vladajo v Iraku diktatura, ateizem in teror. Arabski narodi ne bodo nikdar dovolili, da bi tu zavladala komunistična diktatura. Komunisti so poskušali na vse načine, da bi se tudi on (Naser) priključil komuni-

stičnemu nauku. Toda jaz ne morem »verovati v ateizem« (?! je dejal, jaz verujem v arabski nacionalizem. Arabski narodi se niso bojevali proti imperializmu, da bi izročili domovino tujcem. Če je iraški narod premagal prejšnjo tiranijo, bo premagal tudi rdečo diktaturo in novi terorizem.

Toda dan zatem je bila v Moskvi sklenjena pogodba o gospodarskem in tehničnem sodelovanju med SZ in Irakom. Moskva je dala velike kredite in poslala tja strokovnjake. Hruščov je posvaril Naserja (na sprejemu v iraški ambasadi v Moskvi), da je bila zarota v Iraku zatrta, ker je narod podprl svojo vlado Kasema in ker je revolucijo podprl ves svet, tudi ZAR in Naser. Zakaj se je potemtakem Naserjevo stališče počasi spreminjalo? Morda zato, ker je Naser napačno mislil, naj bi se Irak združil z ZAR. Toda to mora skleniti narod sam. SZ se sicer v to ne vmešava, ni ji pa vseeno, kaj se dogaja na njenih mejah. Združitev več držav v eno je zapletena zadeva, zlasti še narodov, ki so bili pred kratkim osvobojeni. Za združitev morajo biti politični in gospodarski pogoji zreli, upoštevati je treba narodne posebnosti. SZ je večkrat poudarila pozitivno vlogo Naserja v boju za lastno domovino, njegov zadnji govor v Damasku pa nas je užalostil. O komunizmu in komunistih je govoril kot imperialist, to mu ne bo prineslo slave. Kakšen torej naj bo zdaj naš odnos do ZAR? Takšen kot doslej, potrebna je potrpežljivost.

Naser mu je 20. marca odgovoril, da ne sprejemajo varstva, ki ga daje Hruščov arabskim komunistom. Hruščov lahko doma počne, kar hoče, mi pa imamo v svoji domovini isto pravico. Svoje neodvisnosti ne bomo prodali za milijardo funtov, rubljev ali dolarjev. V Iraku še danes deluje skupina, ki je bila povezana z Angleži v bagdadskem paktu. Komunisti in VB so v Iraku sklenili premirje, da bi se bojevali proti arabskim nacionalistom. Nevarno zadevo so obravnavali tudi na zasedanju arabske lige v začetku aprila, vendar brez Iraka, Jordanije in Tunizije. Irak naj bi odklonil vsakršno tuje vmešavanje. Resolucija se je zavzemala za politiko nevezanosti in samostojnosti, to pa je poroštvo za neodvisnost, suverenost in varstvo pred tujimi vplivi. Nacionalizem vseh Arabcev je treba okrepiti in utrditi.

Sedemnajstega aprila je Naser obiskal Indijo, kjer je govoril o sporih s komunisti. Povedal je, da je egipčanska obveščevalna služba odkrila komunistično zaroto za prevzem oblasti v Iraku in za odcepitev Sirije od Egipta. Po komunističnih načrtih naj bi ustanovili federacijo Iraka, Sirije, Jordanije, Libanona in Kuvajta, da bi imela SZ dohod v Perzijo in v Akabski zaliv ter na Indijski ocean. Zaroto so naklepali že leta 1958, preden je bila ustanovljena ZAR. Staro prijateljstvo ZAR s SZ bo spet vzpostavljeno, ko bo Kremelj doumel arabski nacionalizem, priznal njegovo dostojanstvo in neodvisnost in podpisal njegovo pozitivno nevtralnost, ne pa da jo bo spodkopaval. Naser je svaril Hruščova pred podpiranjem KP v ZAR, ta pa mu je odgovoril pomirjevalno.

O bližnjevzhodnem vprašanju je 3. novembra 1959 govoril Naser. Dejal je, da je edina možnost za rešitev nasprotij na Bližnjem vzhodu ureditev palestinskega vprašanja in vprašanja beguncev. Le kako je mogla OZN pozabiti na sklepe o tem? Obstajajo njene komisije, vendar samo na papirju. O politiki ZAR do komunizma je dejal, da so na začetku revolucije komunisti hoteli nastopati skupaj z narodno fronto. To pa je Naser zavrnil, ker bi bil za to potreben enoten program. Ko smo začeli kupovati orožje v SZ, je Zahod mislil, da se je odprla pot komunizmu. To je bilo seveda napačno. Mi smo resda kupovali, vendar smo obdržali svojo svobodno politiko.

Na to izjavo je Hruščov previdno odgovoril čez teden dni. Dejal je, da ni nobene vojne nevarnosti na Bližnjem vzhodu, ker si je ZDA, VB in Francija ne upajo začeti. Izrael pa si ne upa ganiti brez ukaza »določenih krogov«. SZ je prijateljica ZAR in bo še naprej pošiljala orožje in podpirala drugo stopnjo pri graditvi Asuanskega jezu. Bližnji vzhod ni zrel za komunistični režim.

V intervjuju za ameriški tisk je Naser 21. novembra poudaril, da je Kairo geografsko središče arabskega sveta, središče islamskega sveta, severni vhod v arabski svet. Če bi bil arabski svet enoten, bi se lahko uprl napadalcu. Toda arabska enotnost je bila vedno duhovna sila, težave pa so v njeni materializaciji. Katere sile ovirajo arabsko solidarnost? Vplivi iz tujine: ko je npr. Jordanija postala svobodna država z lastno vlado, so prišle iz tujine obtožbe, da so Egipt, Sirija in SZ proti Jordaniji. Sklepi OZN o Izraelu (Palestina in begunci) so še vedno samo na papirju. Izrael je te sklepe bojkotiral. Znova je poudaril protislovja med politiko ZAR in SZ glede komunistov. Mi smo na začetku revolucije odklonili njihovo sodelovanje, ker vemo, da hočejo imeti v enotni fronti vodilno vlogo. Isto je bilo v Iraku. Po zmagi revolucije so dovolili komunistom svobodno delovanje, toda enotnost med komunisti in nacionalisti ni trajala dolgo. Reakcionarni sistemi so najboljši temelj za komunistično dejavnost, ker le reakcionarni sistemi udarijo najprej po nacionalistih. Komunisti se takoj umaknejo in potem čakajo na boljše čase.

Prvi smo podprli revolucijo v Iraku, je dejal Naser, pa ne zaradi želje po nekakšni federaciji z Irakom, ampak zato, ker smo hoteli zavarovati iraško ljudstvo. Takrat pa so se pokazali iraški komunisti, prišli so tudi iz tujine, pridružili so se jim tudi nekateri iz Sirije. Mislili so, da bodo lahko iz Iraka nadaljevali delo v drugih arabskih deželah. Z rasnimi nasprotji so hoteli Irak tudi ločiti od ostalega arabskega sveta. Irak so hoteli uporabiti kot odskočno desko za Sirijo, Jordanijo in Libanon ter tem deželam vsiliti komunizem. Temu smo se uprli. Čeprav imajo komunisti v Iraku določen vpliv na vlado, so od lastnega ljudstva izolirani. Videli so, kako so komunisti pobijali njihove rojake, kar je iraški in tudi arabski tradiciji tuje. Naša revolucija je imela dva dela: politični in socialni. S političnim delom želimo uničiti vse oblike imperializma, fevdalizma

in ostalih ropanj, z drugim pa doseči, da bodo vsi deležni enakih ugodnosti. Najprej smo hoteli uresničiti prvi del, drugi del je moral nekoliko počakati, saj tega ni tako lahko uresničiti. V desetih letih nameravamo podvojiti nacionalni dohodek, v naslednjih desetih letih vnovič. Dokler vlada revščina, ni resnične svobode. Demokracija je odvisna od družbenih razmer. V Aziji in Afriki pomenijo demokracijo kruh, voda, obleka in stanovanje. Zavzemamo se za sodelovanje z vsemi in želimo trgovati tudi z ZDA. Toda za to moramo imeti dolarje, to pa je problem.

5. DALJNI VZHOD

Dotakniti se moramo še nekaterih vprašanj. Prvo od teh je ena od indokitajskih držav (v francoski uniji) — Laos. Laos je postal leta 1949 pridružena država v francoski uniji, leta 1953 pa neodvisni in suvereni član unije. Med drugo vojno nastalo osvobodilno gibanje je bilo razpuščeno, njen član princ Sufanuvong je ustanovil novi Patet lao in se za boj proti francoskim silam povezal z Vietminhom, ki je po vdoru v Laos leta 1953 imenoval vlado Patet laa pod Sufanuvongom. Te vlade pa ni priznala nobena država.

LAOS

Po ženevski konferenci o Indokitajski (1954) so sile Patet laa razorožili in koncentrirali na meji severnega Vietnama, skrb za red pa je prevzela mednarodna komisija (Indija, Kanada, Poljska). Laoška vlada se je povezala s kamboško, Laos pa je nasprotoval vstopu v SEATO.

Leta 1957 so imenovali vlado nacionalne unije, vojska Patet laa (1500 mož) se je vključila v kraljevo vojsko, ostali del pa je bil demobiliziran. Iz nove vlade so kmalu izrinili dva člana Patet laa. Januarja 1959 so v Laos vdrle sile Vietnama, okrepila se je gverilska dejavnost, ki je pravzaprav pomenila državljansko vojno med uporniki in vladno vojsko (25 000 ljudi).

Avgusta 1959 so ZDA poslale Laosu orožje in opremo zoper »komunistično grožnjo« (za obrambo proti gverilcem). Septembra 1959 je laoški zunanji minister poklical na pomoč sile OZN, generalni sekretar OZN pa je obdolžil ZDA, da so krive za nemire; v Laosu je zavladalo obsedno stanje. Začela so se obtoževanja med ZDA in komunističnim blokom.

Sedmega septembra je VS razpravljal o položaju v Laosu. Tri zahodne sile so se zavzemale za ustanovitev pododbora, ki naj preuči položaj, sovjetski delegat pa je temu nasprotoval, ker da že obstajajo komisije, imenovane v Ženevi. Sovjetski delegat je vložil veto, v VS pa je izbruhnil spor, ker so drugi stalni člani trdili, da veto ni mogoč, saj gre le za postopek.

Vnel se je hud — samo besedni — spopad med sovjetskim in zahodnimi delegati, v katerem pa ni hotela nobena stran popustiti. Vnovič je nastalo nevarno vojno žarišče.

Prvega oktobra 1959 so slavili deseto obletnico ustanovitve LR Kitajske. Navzoč je bil tudi Hruščov. Pozdrav Ču En-laja je bil velik slavospev Hruščovu in SZ, a tudi dosežkom kitajske revolucije. Dejal je, da je socialistični tabor na čelu s SZ že močnejši in trdnejši. Začeli smo spreminjati podobo Kitajske. Šele na začetku smo, nimamo izkušenj, imamo pa generalno linijo za graditev socializma v kitajskih razmerah. Naredili smo velik skok naprej in na deželi ustvarili ljudske komune, nove organizacijske oblike.

LR KITAJSKA

Hruščov je odgovoril, da je po oktobrski revoluciji ljudska revolucija na Kitajskem najbolj sijajen dogodek v svetovni zgodovini. Socializem in komunizem bosta daleč prehitela kapitalizem. Socialistični sistem je sicer še mlad, šele zdaj prihajajo na dan njegove ustvarjalne sile. Živeli bomo vedno bolje, in v tekmi s kapitalizmom bomo zmagali. Vi močno vplivate na azijske in afriške države. Že danes je socialistični tabor tako močan, da so realne možnosti, da izločimo vojno kot sredstvo za urejevanje medsebojnih odnosov. Možna je le miroljubna koeksistenca ali obrambna vojna, saj marksisti napadalne vojne ne poznamo.

O obisku Hruščova na Kitajskem je Herter 6. oktobra v intervjuju dejal, da je Hruščov v Pekingu »zelo dobro govoril« o reševanju mednarodnih vprašanj z miroljubnimi sredstvi. Zanimivo pa je, da Mao ni izjavil ničesar. »Je mar pogled na reševanje mednarodnih vprašanj različen?«

V: Kakšni so pogoji za navezavo diplomatskih stikov s Kitajsko?

O: Nikdar nismo postavljali posebnih pogojev, vendar obstajajo temeljne težave: aretacija petih ameriških državljanov v nasprotju s pogodbo, grožnje Formozi in splošna agresivnost Kitajske. Sicer pa priznanje LR Kitajske trenutno ni v našem interesu. Kitajci nekako priznavajo vodilno vlogo SZ v vzhodnem bloku. Torej je SZ v določeni meri tudi odgovorna za dejanja vzhodnega bloka.

TRETJI DEL

(1960)

I. PRIPRAVE IN PROPAD VRHUNSKE KONFERENCE

1. RAZOROŽITEV IN NEMŠKO VPRAŠANJE

Na novoletnem sprejemu v Kremlju je Hruščov veliko govoril o razorožitvi. Če bo na vrhunski konferenci sprejet naš predlog, je dejal, smo pripravljeni sleherni trenutek našo armado razpustiti. Če pa nas bodo zagovorniki hladne vojne zapletali v labirint neskončnih pogovorov, bomo konvencionalno orožje in sile zmanjšali in jih nadomestili z raketami. To prikrito grožnjo je izrazil Adenauer. Odgovoril je na pismo Hruščovu dva meseca poprej. Dejal je, da ne goji nobenega sovraštva do socializma ali komunizma. Naglasil je upanje, da bodo na vrhunskem sestanku dosegli glede razorožitve napredek, saj pravi Hruščov, da bi bila rešitev tega problema prvi pogoj za rešitev drugih (in seveda mirovna pogodba z Nemčijo ter svobodni zahodni Berlin, na kar vlada ZRN tudi že dolgo čaka). Glede te pogodbe in berlinskega vprašanja je Adenauer napisal, da res že petnajst let ni mirovne pogodbe, vendar to ni neznosno. Vojna se je za vse udeležence končala, odnosi so se normalizirali in v več primerih so prejšnji sovražniki postali prijatelji. Zato naj Hruščov omogoči, da odpravimo najhujšo in nepravično dediščino vojne: razdelitev Nemčije in umetno osamitev Berlina. Hruščov je poudaril samoodločbo in nevmešavanje, pravico, da si lahko vsak narod izbere svoj družbeni sistem. Tako bi bilo rešeno tudi nemško vprašanje. Toda SZ dela pri tem ovire, saj kleveta ZRN in načrtno govori v jeziku hladne vojne.

V novoletni poslanici kongresu je Eisenhower 7. januarja 1960 zapisal, da bo leto 1960 leto največje blaginje v vsej zgodovini ZDA.

Ker Hruščov Adenauerju ni takoj odgovoril, je ta 11. januarja poudaril, da nasprotuje spremembi tedanjega stanja v Berlinu. To bi pomenilo kapitulacijo svobode pred nesvobodo, tej kapitulaciji pa bi sledile še druge. Ne smemo se bati sovjetskih groženj. Tudi Brandt je poudaril, da morajo zavezniki obdržati svoje pravice v Berlinu, ker je ta glavno mesto nemške države.

Toda sovjetski ambasador v ZRN je takoj poudaril, da se s tem ne strinja. Položaj v zahodnem Berlinu je povsem nenormalen. Le mirovna pogodba in svobodno mesto bosta odpravila okupacijski režim zahodnega Berlina, rešena bodo vsa vprašanja (komunikacije itd.). Zahodni Berlin bi imel samo dve obveznosti; ne bi smel skleniti nobene vojaške in vojaškopolitične pogodbe in ne bi smel dovoliti nikakršne sovražne dejavnosti proti SZ, NDR in drugim socialističnim državam. SZ in tri zahodne velesile bi prevzele le odgovornost za varstvo zahodnega Berlina in njegovega razvoja. Pri tem bi lahko sodelovala tudi OZN. Zahodni Berlin kot svobodno mesto bi lahko imel veliko vlogo pri zbližanju obeh Nemčij. Toda Brandt podpira Adenauerjevo tezo, naj okupacijski statut ostane, četudi imajo zahodne velesile ta položaj za nenormalen.

Berlinski problem torej ni bil preprost. Tudi zahodni zavezniki niso bili enotni glede njegove usode. VB in ZDA so se zavzemale za nujno začasno ureditev berlinskega vprašanja, Francija in ZRN pa sta menili, da ta ni potrebna; torej sta bili za status quo. Enotni so bili le v tem, da je treba začeti nova pogajanja s Hruščovom, in sicer prav pri začetku.

Na zasedanju vrhovnega sovjeta 14. in 15. januarja je Hruščov najprej govoril o dnevnem redu vrhunske konference. Rešiti je treba še tako težka vprašanja, kot so predvsem splošna in popolna razorožitev, nemška mirovna pogodba, svobodni zahodni Berlin, prepoved jedrskih poskusov in odnosi med Vzhodom in Zahodom. Poudaril je uspešno srečanje z Eisenhowerjem in Macmillanom, veselil se je srečanja z de Gaullom čez dva meseca in ponovnega srečanja z Eisenhowerjem meseca aprila v Moskvi. Dejal je, da bo SZ 1960. leta zmanjšala vojsko za 1,2 milijona vojakov. Znova je napadel Adenauerja, da se še zmerom zavzema za politiko moči in da kot Hitler preganja KPN; potemtakem ni pričakovati, da bi lahko sklenili mirovno pogodbo z Nemčijo. Nazadnje se je zadržal pri »vprašanju vseh vprašanj«, pri koeksistenci. Čeprav ta ni odvisna od družbenega reda držav, bodo svetovnonazorski boji »za možgane in srce človeštva« trajali naprej. Vendar ne z orožjem, temveč z močjo prepričevanja, z »dobrimi zgledi«.

Obljuba Hruščova, da bodo v SZ skrčili oborožene sile, je spodbudila Pentagon, da je že 16. januarja naredil primerjavo o stanju sovjetske in ameriške vojske.

	SZ	ZDA
1945	11 365 000	12 300 000
1948	2 874 000	1 398 000
1955	5 768 000	2 935 000
1956	3 923 000	2 806 000

	SZ	ZDA
1957	5 123 000	2 795 000
1958	3 923 000	2 600 000
1959—60	3 623 000	2 504 000

Zanimiva pa je tudi izjava ZDA, če se bo sovjetska vojska zmanjšala, kot pravi Hruščov, se bo s tem približala moči sil ZDA.

Adenauer in von Brentano sta na obisku v Rimu od 20. do 25. januarja odgovorila na nekatere izjave Hruščova. Glede reševanja odnosov med Vzhodom in Zahodom sta poudarila, da mora biti pri pogajanju o tem popolna enotnost (kot v NATO), prav tako tudi pri berlinskem vprašanju (a prav te ni bilo!).

Von Brentano je imel tudi predavanje o komunističnih grožnjah, o koeksistenci in potrebi po enotni zakonodaji. Rekel je, da se ne more nobena evropska država sama braniti proti SZ. Naš poglavitni cilj pa je ohranitev miru. O koeksistenci je dejal, da lahko o njej govori tisti, ki je pripravljen priznati popoln obstoj drugega sistema, ta pa jemlje milijonom ljudi pravico do samoodločbe in sili živeti v državnem (družbenem) redu, ki ga v dnu srca zavrača in celo sovraži. Sistem, ki odklanja vmešavanje v notranje razmere drugih, sistem, ki neprestano poudarja, da je njegov cilj svetovna revolucija — tak sistem nima pravice govoriti o koeksistenci. Zato ni naš cilj, da bi ustvarjali »neko tretjo silo«. Smo na strani tistih, ki so za svobodo in pravico. To je atlantska skupnost (NATO), v kateri smo vsi enakovredni partnerji in kjer vsi rešujemo iste naloge.

Naredimo zdaj zanimivo primerjavo. Ko je bil v začetku marca avstrijski zunanji minister Kreisky v Varšavi, je v inštitutu za mednarodno politiko govoril o koeksistenci. Žal ni bil povsem jasen, izhajal pa je iz pravilne trditve, da je temelj koeksistence svoboda na vseh področjih družbenega življenja. Pristavil pa je, da morajo partnerji najti le take zadovoljive rešitve, za katere lahko dajo oboji enakovredna jamstva, vrednost za protivrednost. Poudaril je, da na primer samo odpoved atomski oborožitvi in njeni uporabi ne zadostuje.

Mislim, da ni bilo prav, ko je Ulbricht 23. januarja grozil Adenauerju z raketnim orožjem, če se ZRN ne bo nehala oboroževati z atomskim orožjem. Govoril je celo o roku štirinajstih dni. Dejal je tudi, da je Adenauer prevzel Hitlerjev recept, da je treba govoriti o miru, hkrati pa se oboroževati in psihološko pripravljati na vojno. Če se ne bodo nehali oboroževati z atomskim orožjem, je dejal, bomo prosili SZ za obrambne rakete.

Bonnska vlada je le odgovorila, da ji še na misel ne pride, da bi odgovarjala na konglomerat laži, potvarjanj, groženj in podtikanj.

Hruščov je Adenauerju odgovoril šele 28. januarja. Zapisal je, da je razorožitev najnujnejše vprašanje, kajti od tega je odvisna vojna oziroma mir. Poleg tega je potrebno tudi strogo mednarodno nadzor-

stvo, ne pa samo zbiranje podatkov. Glede nemškega vprašanja imamo različne poglede, je poudaril. Vi govorite o samoodločbi, zato tudi SZ predlaga mirovno pogodbo z Nemčijo, kar pomeni konkretno priznanje te pravice Nemcem. S tem v zvezi je umik tujih sil, sprejem Nemčije v OZN itd., ni pa možnosti, da bi se Nemčija združila. Vse to prinaša mirovna pogodba. Združitev Nemčije pa je stvar Nemcev samih. V Nemčiji sta zdaj dve državi z različnima družbenima sistemoma. Vi sicer NDR ne priznate, toda zato ta ne bo nehala obstajati. Kaj je torej samoodločba? Da bi voljo ZRN vsilili NDR? Navezati je treba stik med obema državama in najti skupno rešitev.

Glede mejnega vprašanja je Hruščov napisal, da je de Gaulle pred kratkim izjavil, kako da so meje Nemčije dokončne, za kar pa so ga v ZRN napadali. Meje so posledica vojne, ČSR ter Poljska se svojim mejam ne bosta odpovedali. Lahko pa se vprašamo: kdo odklanja mirovno pogodbo, ponavlja vprašanje meja in pri tem računa na možnost, da bo to vprašanje rešil s silo? To pa pomeni vojno. Toda vi tega nočete. Zakaj ne priznate sedanjih meja in ne podpišete mirovne pogodbe? Ali mislite pregovoriti Poljsko in ČSR?

Glede berlinskega vprašanja je Hruščov zapisal: Obstajata dve nemški državi, vendar se ne pogajata o združitvi. Kaj naj se torej zgodi z zahodnim Berlinom, če ni nemške enotnosti? Po vašem naj bi ostal okupacijski statut in nenormalni položaj, je poudaril Hruščov. Visoko cenimo modrost vlade NDR, ki je pripravljena na žrtve, da bi v središču NDR nastalo svobodno mesto. Danes boljše rešitve ni. Ne vem, kaj predlagate namesto tega. SZ je za svobodno mesto, ker je v zahodnem Berlinu kapitalistični sistem. SZ zaradi nevmešavanja ne more izsiljevati socialističnega reda. O tem želimo prepričati tri zahodne sile, toda kaj, če jih ne! Če ne bo drugih možnosti, bomo podpisali mirovno pogodbo le z NDR, in ta pogodba bo rešila mejno vprašanje s Poljsko in ČSR.

Ostaja pa še vedno temeljno vprašanje medsebojnih pogajanj obeh Nemčij. 1. februarja 1960 je vodstvo SPD postavilo »teze«, da je med socialnodemokratsko stranko in KPN »nespravljivo nasprotje«. To bo trajalo vse dotlej, dokler bo komunistična ideologija zahtevala oblast. Zahodni svet je danes pred največjim izzivom, ki ni vojaške narave, ampak se razodeva v razliki med svobodo, ki temelji na demokraciji, in komunizmom. SPD odklanja enako ostro fašizem in komunizem. Toda danes so razlike v komunizmu še pomembnejše in življenjskega pomena za demokratični socializem. Že deset let vladajo v ZRN obnovitvene sile, in SPD ne more priznati hitrega industrijskega razvoja v SZ kot razlog, da bi uvedli komunizem tudi v ZRN. Demokratični socializem je za razvojni proces »brez krvi in solz«, in nenehoma širi demokratično svobodo.

SPD še posebej poudarja, da se oblasti Enotne socialistične stranke v NDR ne da primerjati z drugimi komunističnimi režimi. »To ni samo komunistična diktatura, temveč tudi prikrita tuja oblast.« SPD

zahteva — drugače kot komunizem — konstruktivno nemško zunanjo in združevalno politiko.

»Teze« nato naštevajo smernice za stike z Vzhodom.

1. Brez privolitve okrožnih forumov stranke in brez priprav ne smejo imeti člani SPD nobenih stikov s komunisti.

2. SPD zavrača vsako organizirano politično razmerje s komunističnimi organizacijami, zlasti pa s SED.

3. Ostro odklanjamo sleherno akcijo enotnosti s komunisti.

Tudi zasedanje političnega posvetovalnega sveta Varšavskega pakta 4. februarja je ugotovilo, da je problem razorožitve »poglavitno vprašanje mednarodnega življenja«, ter ostro nasprotovalo jedrskim poskusom. Sicer pa je zasedanje brez pridržka sprejelo vse, kar je predlagala SZ.

Hruščov je odločno zahteval razorožitev in naglašal koeksistenco tudi od 11. do 15. februarja na obisku v Indiji. Obljubil je tudi veliko pomoč.

Vtem je Eisenhower 16. januarja poslal kongresu poslanico o pomoči tujini. Predlagal je dve milijardi za vojaško pomoč in le 175 milijonov dolarjev več za gospodarsko pomoč. Tudi to je dalo povod za zanimivo poročilo z dne 21. februarja 1960 v New York Timesu, kolikšno pomoč so dale nerazvitim od 1955 do začetka 1960 ZDA in kolikšno sovjetski blok. Gre za milijone dolarjev.

Država	ZDA	Sovjetski blok
Argentina	287	104
Brazilija	577	2
Kuba	19	100
Gvineja	2	41
ZAR (Egipt)	108	525
ZAR (Sirija)	6	177
Etiopija	57	112
Islandija	23	5
Jugoslavija	*499*	*111*
Turčija	584	17
Irak	269	6
Iran	12	138
Jemen	7	43
Afganistan	85	202
Indija	1269	773
Burma	72	12
Nepal	17	20
Cejlon	52	58
Indonezija	186	248
Kambodža	148	34

Če natančno pogledamo te številke, nam povedo marsikaj. SZ je dala (krediti) 2,730 milijarde dolarjev za gospodarstvo in dodatno za vojaško pomoč 780 miljonov, ZDA pa (krediti in pomoč) 4,279 milijarde dolarjev in za vojaško pomoč 1460 milijonov. Sovjetski blok je dal več Kubi, Gvineji, Egiptu, Siriji, Etiopiji, Iraku, Jemenu, Afganistanu, Cejlonu in Indoneziji.

Od 18. februarja do 1. marca je bil Hruščov v Indoneziji, ki je dobila od SZ kredit 250 milijonov dolarjev. Zelo je vabil študente na študij v SZ in na veliko predaval o komunizmu. Tega ni mogoče vsiliti, je dejal. Ima višje cilje in ideje, je življenje samo, ni ga mogoče ograditi z nobenimi mejami. Vseeno je, ali ga kdo prizna ali ne, toda razvijal se bo zmagovito naprej.

Že 8. februarja 1960 so sovjetski strokovnjaki poudarili možnost odkrivanja podzemeljskih jedrskih eksplozij. Zato je Eisenhower 11. februarja izjavil, naj velja prepoved jedrskih poskusov le za območja, kjer je možna učinkovita kontrola, torej v atmosferi, v oceanih in pod zemljo. Toda to je sovjetska vlada zavrnila.

Potem so Francozi 13. februarja 1960 izvedli prvi jedrski poskus v Sahari. Spremljal ga je de Gaullov vzklik: »Hura za Francijo! Od davi je močnejša in ponosnejša!« Odmev na ta poskus je bil različen. Dotlej so izvedli v ZDA 132 poskusov, v SZ 55, v VB 21, v Franciji pa prvi poskus.

Maroko je takoj odpoklical poslanika iz Pariza in pretrgal diplomatske stike s Francijo. Japonska in Sudan sta protestirala. Hruščov je poskus obžaloval in izrazil upanje, da to ne bo vplivalo na pogajanja v Ženevi. ZDA so bile za še učinkovitejše nadzorstvo nad atomskimi poskusi, VB je upala v nadaljevanje ženevske konference, v ZRN pa so trdili, da ima Francija do tega poskusa pravico; nobene obsodbe torej.

10. marca se je sestal desetčlanski razorožitveni odbor (pet zahodnih držav — ZDA, VB, Kanada, Francija in Italija — ter pet vzhodnih — SZ, Poljska, ČSR, Romunija in Bolgarija). Sporazumeli so se za zahodni predlog (za nadaljevanje konference v Ženevi), da bi izvedli razorožitev v treh etapah. Te pa so bile tako zapletene, da jih je bilo komaj mogoče razumeti. Namen vsega tega pa je bil jasen: varen, svoboden in miroljuben svet, splošna razorožitev pod učinkovito mednarodno kontrolo, vse to pa v soglasju z ustanovno listino OZN.

Tako je začela tudi ta deseterica v Ženevi delati. Posebna poslanica Hruščova je zahtevala, naj čimprej najdejo praktično pot do splošne in popolne razorožitve, ki jo je SZ odločno pripravljena uresničiti, saj je že zmanjšala svojo armado.

ŽENEVSKA PREGOVARJANJA O RAZOROŽITVI

Eisenhower je v svoji poslanici poudaril, da so ZDA pripravljene pretehtati sleherno možnost za splošno razorožitev. Nismo pesimisti, čeprav prejšnji poskusi niso bili uspešni.

PO SESTRELITVI AMERIŠKEGA VOHUNSKEGA LETALA U-2 SE PILOT LETALA ZAGOVARJA NA MOSKOVSKEM SODIŠČU 1960. LETA

NEMIRI V ALŽIRIJI SE NADALJUJEJO

OBOJESTRANSKA SIMPATIJA — KANCLER ADENAUER S FRANCOSKIM PREDSEDNIKOM DE GAULLOM

KONGO POSTANE NEODVISEN IN ZAČNE SE DRŽAVLJANSKA VOJNA 1960. LETA

ARETACIJA LUMUMBE, PRVEGA PREDSEDNIKA KONGOŠKE VLADE
OB KONCU LETA 1960

PETNAJSTO JUBILEJNO ZASEDANJE GENERALNE SKUPŠČINE SEPTEMBRA 1960,
V ČETRTI VRSTI JUGOSLOVANSKA DELEGACIJA S TITOM NA ČELU

PREDVOLILNA
KAMPANJA V ZDA,
JOHNSON IN KENNEDY

KENNEDYJEV GOVOR
OB IZVOLITVI
ZA PREDSEDNIKA ZDA,
JANUARJA 1961

AMERIŠKI PREDSEDNIK KENNEDY Z ŽENO

AMERIŠKI OBRAMBNI MINISTER V KENNEDYJEVEM OBDOBJU, R. McNAMARA

DEJAVNOST NOVEGA PREDSEDNIKA, VRHUNSKO SREČANJE NA DUNAJU, JUNIJA 1961

OD ZAČETKA DO SREDE LETA 1961 JE ZAPUSTILO BERLIN 155 402 PREBIVALCEV

Z VEČERNE PRIREDITVE OB SREČANJU DRŽAVNIKOV DVEH VELESIL NA DUNAJU

Na prvi seji 16. marca so predlagali zahodni razorožitveni načrt, sovjetski delegat pa je le predlagal svojega. To je sprožilo neskončno debato. Vendar je bilo 24. marca le doseženo nekakšno soglasje, ki pa je bilo zelo zapleteno.

Tako je ameriški delegat 1. aprila izjavil, da so zahodne sile pripravljene na resnična pogajanja, ne pa na poslušanje praznih fraz. Če se bodo pokazali uspehi, smo pripravljeni na nadaljevanje.

Konferenca se sicer še ni razbila. Šlo je še za veliko obračunavanje, kateri načrt je »boljši«, zato so Sovjeti 8. aprila predlagali nov razorožitveni načrt: splošna in popolna razorožitev, razpustitev vseh oboroženih sil, odprava vse oborožitve, vseh baz na tujih ozemljih, razpustitev generalnih štabov, vojnih ministrstev, vojaških šol itd. Vse to bi potekalo po etapah štirih let in pod mednarodnim nadzorstvom. Imeli bi le strogo omejeno število policijskih enot (za red in varnost). Zahodne sile so to 8. aprila odločno zavrnile, češ da gre za »staro solato v novi ruski omaki«. Soglasno pa so 9. aprila sklenili, da se konferenca preloži do 7. junija.

Vrnimo se k nemškemu vprašanju, 23. februarja je izjavil Herter, da bo na vrhunski konferenci predlagal za nemški narod samoodločbo z glasovanjem v obeh Nemčijah. Naj se pokaže, ali je nemški narod za zahodni mirovni načrt ali za sovjetskega.

Adenauer je takoj pristavil, kako je Hruščov dejal avstrijskemu predsedniku v Moskvi, da ne bo dovolil, da bi imela Berlin in ZRN drugačen politični sistem, kot ga ima sovjetska cona (?!). To je poudaril tudi italijanskemu predsedniku.

Kaj je bilo res in kaj ne, ne vem. Tudi Hruščov ni molčal; zelo se je razgovoril v obširnem intervjuju v Džakarti (Indonezija). Bil je za plebiscit, če se obe Nemčiji s tem strinjata. Sicer pa bi enostranska pogodba z NDR odpravila tudi okupacijo v zahodnem Berlinu.

V: Zahodne države predlagajo v Nemčiji plebiscit, da bi rešili problem nemške razdelitve. Kaj pravite k temu?

O: Svojčas sem že rekel, da se ne vmešavam v notranje zadeve. Referendum je stvar nemške države. SZ ni samo enkratni sosed Nemčije, bi pa tako odločitev spoštoval, če sta obe Nemčiji za referendum. Nasprotujemo samo, če bi se katera država vmešavala v to.

V: Ali ste še vedno za status svobodnega Berlina?

O: Druge rešitve ni. Ne zahtevamo spremembe družbenega reda, hočemo pa odpraviti okupacijski režim, in za to se bomo borili.

V: Ali je italijanskemu predsedniku na obisku v Moskvi res dejal, da bo SZ vztrajala, da se bodo zahodne sile umaknile iz zahodnega Berlina ne glede na to, kakšno stališče bodo zavzeli do ruskega stališča o razorožitvi?

O: Vprašanje ni točno. Zahodne sile bodo zaradi miru SZ nekaj odstopile, mi pa jim bomo nekaj popustili v Berlinu. To je napačno. To so samostojna vprašanja, sleherno zahteva svojo rešitev. Ali so samo SZ in socialistične dežele zainteresirane za mir? To so vsi. Nekaj

drugega pa je zahodni Berlin. Tu smo za odpravo vojnega statuta. Pregovorili bomo naše zaveznike iz druge svetovne vojne, naj podpišejo mirovno pogodbo z obema nemškima državama. V nasprotnem primeru jo bomo podpisali samo z NDR. Zahodni Berlin pa leži na ozemlju NDR.

Pomembna je bila obsežna izjava Brandta 4. marca. Po njegovem si je mogoče predstavljati, da bi štiri velesile razpravljale o problemih v zvezi s prometom med Zahodno Nemčijo in Berlinom in da bi tudi med obema Nemčijama naredili neko okvirno pogodbo ob sodelovanju obeh nemških vlad. Politično gledano pa ne more biti pogajanj med bonnsko in vzhodnonemško vlado. Za ta pogajanja so potrebne štiri velesile, ne pa zastopstvo SZ in Pankowa.

Adenauer je obiskal ZDA. V komunikeju z dne 15. marca je bilo rečeno, da je bila z Eisenhowerjem dosežena plodna izmenjava mnenj o razorožitvenih pogajanjih (Ženeva), o odnosih med Vzhodom in Zahodom, o nemškem in berlinskem vprašanju in o gospodarski integraciji Evrope. Na tiskovni konferenci je Eisenhower naslednji dan poudaril, da se ZDA svojim pravicam v zahodnem Berlinu ne bodo odpovedale, so pa prepričane, da je to vprašanje mogoče rešiti le hkrati z nemškim vprašanjem. Zato so pripravljene pogovarjati se s SZ o Berlinu in Nemčiji.

Adenauer se je močno razgovoril v tiskovnem klubu novinarjev v Washingtonu. Dejal je, naj bi bilo na vrhunski konferenci najvažnejše vprašanje razorožitev, drugo pa nemško vprašanje (združitev in Berlin). Pravica do samoodločbe mora biti priznana tudi 17 milijonom prebivalcev sovjetske cone. Povedal je tudi, da je Hruščov novembra 1958 nenadoma in brez razloga zahteval spremembo berlinskega statuta, čeprav prebivalci tega nočejo, dokler je Nemčija razdeljena. Svetoval je zahodnim velesilam, naj izvedejo v Berlinu plebiscit še pred vrhunsko konferenco. Ali želite, da ostane v Berlinu sedanji položaj, ali ne? Treba se je posvetovati tudi z berlinskim senatom.

V ZDA pa so imeli pomisleke o plebiscitu v zahodnem Berlinu, češ da to ni tako preprosto. To je manever proti zahodnim zaveznikom, saj ti odgovarjajo za zahodni Berlin na podlagi okupacijskega prava. Vprašanje je torej, ali bi okupacijski statut prinesel plebiscit. Ali bi bil statut še podložen izidu plebiscita, v katerega uspeh ne moremo več dvomiti. »Plebiscit« bi bil možen le kot nekakšna anketa brez sleherne pravne podlage.

Bil je še neki pomislek. Predsednik ZDA in zunanji minister sta že daleč pred Adenauerjevim prihodom izjavila, da ZDA ne bodo zahtevale niti svojih pravic v Berlinu niti koristi svobodnega berlinskega prebivalstva.

Po RTV v Los Angelesu je 18. marca govoril Adenauer tudi o možnosti pogajanj z vzhodnim Berlinom. Ta po njegovem sicer niso bila verjetna, vendar tudi te možnosti ni mogoče vedno izključevati. Ko se

bo nekoč približala združitev, bo dosežena tudi neka stična točka, in ti razgovori bodo možni.

Bližala se je vrhunska konferenca. Kako bodo Nemci skupno nastopili na njej? 24. marca je predsednik ministrskega sveta Grotewohl pisal Adenauerju in predlagal skupno nemško delegacijo. Toda Bonn na to sploh ni odgovoril.

To ni bilo dobro znamenje, tako tudi »teze« SPD ne, čeprav med drugim pravijo, da je treba »pokazati veliko volje in prepričati štiri velesile o združitvi v svobodi, pri čemer mora prednjačiti narod ZRN«. Združitev Nemčije naj poteka postopoma, Berlin pa je treba rešiti sovjetskega objema.

Dne 25. marca je zunanje ministrstvo ZDA izjavilo, da Berlin ni del ozemlja NDR. Objavilo je fotokopijo pogodbe med SZ, ZDA in VB o zasedbenih conah v Nemčiji. Iz te naj bi bilo razvidno, da Berlin ni »del ozemlja« katerekoli sile zahodnega ozemlja. To je skupno zasedbeno območje. Zavezniške sile so ostale v Berlinu in se niso odpovedale svojim pravicam, ki izvirajo iz poraza nacistične Nemčije. Torej ni nikakršne podlage za neko misteriozno združitev tega ozemlja z ozemljem ene od okupacijskih sil.

Četrtega aprila je Herter izjavil, da namerava Hruščov skleniti separatni mir z NDR, če Zahod ne bo sprejel njegovih pogojev. Potemtakem noče samoodločbe za 17 milijonov Nemcev, ki so pod komunističnim nadzorstvom. ZDA hočejo doseči združitev Nemčije z volitvami in mirovno pogodbo z vlado, ki bi nastala po teh volitvah. Na pogodbo o razorožitvi so pripravljene le, če SZ ne bo prekršila pogodbe o Berlinu.

V Washingtonu so se resno pripravljali na vrhunsko konferenco. Od 12. do 14. aprila je bila konferenca zunanjih ministrov Francije, VB in ZDA. Sklepali so o taktičnih vprašanjih in o postopku. Probleme je treba reševati le s pogajanji, so sklenili, ne pa s silo ter enostransko. O vsem tem so obvestili tudi NATO.

Dne 17. aprila je poslal CK enotne socialistične stranke NDR odprto pismo zahodnonemškemu delavstvu. Za nemški narod so le tri možnosti, je bilo napisano v njem. 1. Pot vojne; to pomeni, naj ena država podjarmi drugo. To bi bila državljanska vojna, ki bi povzročila atomsko. 2. Poglobitev nemške razcepljenosti; to je Adenauerjeva politika, ki zavira združitev. 3. Sporazum med nami in mir. Ena mirovna pogodba z obema Nemčijama. Tako bo zahodnonemški militarizem izključen.

Pismo nadalje pravi, da je zahodni Berlin vojno žarišče in odskočna deska za agresijo. Čeprav leži na ozemlju NDR, smo za njegovo demilitarizacijo, kar je sprejemljivo za obe strani. Da velesile z odhodom svojih sil iz zahodnega Berlina ne bi izgubile prestiža, se zavzemamo za vmesno rešitev, vendar táko, da zahodni Berlin ne bo več vojno in vohunsko žarišče. Mirovna pogodba med obema Nemčijama bo na vrhunski konferenci sprožila tudi berlinsko vprašanje.

Konferenca bo odstranila vse ostanke vojne in omogočila združitev s konfederacijo. Zato je treba poslati na vrhunsko konferenco skupno delegacijo obeh nemških držav.

Toda kako se sporazumeti z dvema različnima družbenima sistemoma? Problem je samo v tem, da je Zahodna Nemčija militaristična država z agresivnimi načrti, medtem ko je NDR socialistična, miroljubna dežela, daleč od sleherne agresije. Seveda tega problema dveh sistemov v Nemčiji ne bo lahko rešiti. Toda ostane še možnost federacije, »maksimalno zbližanje obeh nemških držav in njuno miroljubno sodelovanje, da bi premagali razcepljenost. Oba sistema naj tekmujeta in pokažeta, kateri je za nemški narod najboljši.«

Vse to ni bilo nič kaj prepričljivo! ZDA pa so začele izgovarjati vedno bolj trde besede. 20. aprila se je oglasil Dillon, podsekretar v zunanjem ministrstvu. Dejal je, da bo osrednji problem vrhunske konference nemško vprašanje z Berlinom. To vprašanje je mogoče rešiti na daljši rok z nemško združitvijo, kar pa Sovjeti odklanjajo, ker se boje svobodnih volitev v vzhodnem Berlinu. Toda mi od tega ne bomo odstopili. Pač pa smo pripravljeni na začasno pogodbo, da bi omilili napetost v Berlinu, vendar bomo ostali v Berlinu, da bomo varovali zveze z ZRN. Hruščov je glede Berlina nepopustljiv. To ni samo napačno, ampak tudi v nasprotju s slovesno dano besedo sovjetske vlade. Res je, da sovjetska okupacijska cona Nemčije obdaja Berlin in da ima Berlin poseben status v okupacijski pogodbi. Vendar so to oblikovale velesile same. Obstaja pa tudi »ena največjih fikcij v velikanski mreži fantastične komunistične psihologije« — NDR. Njeni marionetni voditelji so povsem pod nadzorstvom Moskve. Brez njenih bajonetov ne bi zdržali niti en dan na oblasti.

Nadalje zahteva Hruščov, naj zahodne sile zapustijo zahodni Berlin, da bo postal svobodno mesto. Toda to je že svobodno mesto na meji komunističnega kraljestva, hoče ga »osvoboditi od svobode«. Nujne so torej svobodne volitve. Kako se rešiti posledic vojne? Ali se je SZ pripravljena umakniti iz Vzhodne Nemčije in vzhodnih dežel in jim dati pravico do samoodločbe?

Petindvajsetega aprila je Hruščov govoril v Bakuju o vrhunski konferenci in posledicah separatne pogodbe z NDR. Na vrhunski konferenci mora priti na vrsto predvsem razorožitev, ta »največji kamen, ki leži na našem planetu na poti k miru«. Drugo vprašanje je mirovna pogodba z Nemčijo, hkrati z ureditvijo zahodnega Berlina. Sklenitev pogodbe z Nemčijo bi odpravila okupacijski režim v zahodnem Berlinu. Do kraja zrelo pa je vprašanje o prenehanju poskusov z atomsko in vodikovo bombo. Glede razorožitve je še dejal, da je za nadzorstvo. Zagrozil pa je, da bodo zahodne sile ob pravico do »dostopa v zahodni Berlin po zemlji, vodi in zraku«, če ne podpišejo mirovne pogodbe s SZ.

Na takšno govorjenje je Eisenhower odgovoril 27. aprila zelo resno. Res je, je dejal, da je to ponavljanje stare zgodbe in da tega

ni jemati resno. Če pa to pomeni ultimat, moram odgovoriti kot že nekoč, da pod grožnjo ne bom nikoli prišel na konferenco. Če že grem na konferenco, grem kot svoboden predstavnik svobodne dežele, in upam, da to Hruščov razume.

To so bile več kot samo resne besede. Zasedanju sveta NATO v Carigradu od 2. do 4. maja 1960 je Eisenhower poslal poslanico. Poudaril je, da gredo na pariško konferenco z željo storiti vse, da bi se zmanjšali napetost in nevarnost. Ne računamo na takojšnje uspehe, še veliko bo dela z najhujšimi problemi našega časa. Uspešno se bomo pogajali le, če se bomo s SZ pogovarjali enotni in odločni. Sleherna razpoka bi spodkopala našo diplomacijo. Če v pogajanjih s Sovjeti ne bomo imeli nobenega uspeha, bomo toliko bolj gledali na naše kombinirane sile NATO kot na najmočnejšo obrambo zoper agresijo. Če pa bodo naša pogajanja dala kaj upanja, bo okrepitev moralne in materialne moči NATO še bolj nujna, da se bomo mogli srečati v intezivnem svetovnem spopadu s komunisti po vsem svetu.

2. SESTRELITEV AMERIŠKEGA VOHUNSKEGA LETALA U-2 NAD SZ

Priprave velesil na konferenco torej niso potekale ugodno. Končno so se le nekako sporazumele o treh temeljnih vprašanjih dnevnega reda: razorožitev, nemško vprašanje in problem Berlina. Niso pa bile enotne glede vrstnega reda obravnave.

Negotovost in veliko živčno napetost je v hipu kot gordijski vozel pretresel dogodek, o katerem je prvič spregovoril Hruščov na petem zasedanju vrhovnega sovjeta SZ, ki je bilo od 5. do 7. maja 1960. Hruščov je ob tej priliki govoril, da se Sovjeti v zunanji politiki zavzemajo za miroljubno koeksistenco in sodelovanje z vsemi državami. Najpomembnejše mednarodno vprašanje je splošna in popolna razorožitev ter nato popolno nadzorstvo nad njo. Potrebno je potegniti črto čez zadnjo vojno, ker nove ne bo. Predlagal je mirovno pogodbo z obema nemškima državama in normalizacijo položaja v Berlinu, ki ima še vedno okupacijski statut. Dejal je, da ZDA, Francija in Velika Britanija potrebujejo zahodni Berlin prav toliko, kot pes peto taco. Brž ko bo SZ podpisala mirovno pogodbo samo z NDR, po postal zahodni Berlin svobodno mesto. Če se bo hotel kdo tja prebiti s silo, se mu bomo postavili po robu.

Že prvi dan kongresa pa je sporočil tudi senzacionalno novico o sestrelitvi ameriškega vohunskega letala U-2 nad Sverdlovskom. Še danes in še dolgo ne bo jasno, kdo je poslal to letalo nad SZ in komu naj bi koristilo, da je ta afera razbila vrhunsko konferenco. Prepričan sem, da bodo imeli zgodovinarski stezosledci in iskalci »čudnih« dogodkov še veliko dela. Velike vohunske službe posamič ali v

dvojni in celo več povezavah zelo spretno skrivajo sledove svojega delovanja kot kača noge.

Hruščov je povedal, da ZDA to počno že dalj časa, potem pa protestirajo in zahtevajo odškodnino, če jih Sovjeti sestrelijo. Pred primerom z U-2 se je to nazadnje zgodilo 9. aprila istega leta, ko je ameriško letalo priletelo iz Afganistana. Tedaj smo dali le stroga navodila protiletalski obrambi, zdaj pa so Američani za provokacijo izrabili največji praznik mednarodne solidarnosti, 1. maj. Tega dne zjutraj je letalski minister obvestil vlado, da je priletelo tuje letalo in ta ga je ukazala sestreliti. To se je zgodilo štirinajst dni pred konferenco na vrhu in je torej slaba priprava na to srečanje.

Hruščov se je najprej vprašal, kdo je poslal to letalo. Ali je letelo z vednostjo ali brez vednosti predsednika? Če predsednik za to ni vedel, bo to svetovno javnost močno pretreslo. Zdi se, da je to ponovno dejanje v zvezi z vrhunsko konferenco. To je pritisk na nas zaradi naše vojaške premoči, da bi začeli popuščati. »To je bil pravi banditski polet z napadalnim namenom.« Toda mi pod pritiskom ne bomo pokleknili. SZ lahko vrne milo za drago.

Že 5. maja je NASA (ameriška družba za raziskavo vesolja in aeronavtiko) sporočila, da od 1. maja pogreša vremensko letalo in da uporablja ta družba že od 1956. leta letalo U-2 za ugotavljanje vremenskih razmer v velikih višinah. Pogrešajo ga od nedelje ob deveti uri po krajevnem času, ko je pilot sporočil, da ima težave z aparatom za kisik.

Eisenhower je na seji sveta za nacionalno varnost še isti dan zahteval natančno preiskavo o tem raziskovalnem letalu, ki ga pogrešajo na turškem letališču Adana. Dan pozneje pa je zunanje ministrstvo ZDA objavilo, da je Hruščov poročal o sestreljenem letalu, vendar gre za neoboroženo civilno letalo za opazovanje vremena in da je pilot zaradi pokvarjenih naprav za kisik zašel nad sovjetsko ozemlje. Kdo ni govoril resnice? Zanimivo je tudi, da se je ameriška ambasada v Moskvi takoj pozanimala za usodo pilota.

Hruščov je bil že ves v ognju, in 7. maja je v vrhovnem sovjetu ponovno govoril o tej aferi. Dejal je, da je pilot zdrav, v sovjetskih rokah in da je po lastni izjavi v službi CIA za izvajanje vohunskih nalog. Uradno ameriško sporočilo torej ne drži. Pilot je Francis Gary Powers, star 30 let, nadporočnik letalstva ZDA od leta 1956, nato pa uslužbenec CIA. Imel je vojaško plačo 700 dolarjev na mesec, pri CIA pa 2500 dolarjev. (Hruščov: »Tako plačuje kapital življenja, tako kupuje ljudi.«) Vsi aparati so delovali v redu, držal se je začrtane poti, fotografiral je vojaške in civilne naprave v SZ.

Letalo so sestrelili z raketami v višini 20 000 metrov; ko bi letelo še više, bi ga zadeli tudi tam. Letalo je imelo nalogo leteti od Pamirja do polotoka Kola in fotografirati. Hruščov je pokazal tudi slike in dejal, da niso slabe. Letalo naj bi bilo pristalo na nekem norveškem letališču!

Naloga letala je bila leteti iz Pakistana prek sovjetske meje, Murmanska in Arhangelska do Norveške. Nad ozemljem SZ je preletelo več kot 2000 kilometrov v približno štirih urah. Letalo je imelo peklenski stroj, ki bi eksplodiral, če bi pilot sprožil katapult. Tako je odskočil skozi odprtino za vkrcanje. Imel je injekcijsko iglo za takojšnjo smrt. Hruščov: »Kakšno barbarstvo!« Zakaj je bil oborožen s pištolo z dušilcem? Pri sebi je imel 7500 rubljev. Zakaj jih je potreboval? Imel je tudi zlato, francoske franke, zahodnonemške marke, pa tudi italijanski in angleški denar, poleg tega pa še dve zlati uri in uhane. (Hruščov: »Le zakaj bi to potreboval v zgornjih plasteh atmosfere? Je nameraval leteti na Mars, da bi zapeljeval Marsovke?«)

Hruščov je posvaril Turčijo, Pakistan in Norveško. Nemara pa Eisenhower ni vedel o tem letalu nič, je domneval Hruščov, toda to nas lahko še bolj vznemiri. »Če začenja militaristična klika delovati sama, če postane predrzna, mora priti do katastrofe. To je režim generalov, ki so izgubili svojo vest. Dovoliti takim ljudem, da bi lahko naključje odločalo o vojni ali miru, se pravi igrati se z ognjem.«

Sedmega maja je obrambno ministrstvo ZDA sporočilo, da je bil vohunski polet brez privolitve Washingtona. Iz preiskav, ki jih je ukazal predsednik, je bilo videti, da ni šlo za polet, kot ga je prikazal Hruščov. Verjetno je šlo za letalo, ki je zbiralo skrivne informacije za železno zaveso. Niso skrivali, da tajna služba izvaja take polete v vseh deželah, da pa tudi SZ v tem ne zaostaja. Vzrok za to je tudi v pretirani zaprtosti SZ pred svobodnim svetom. Vsi se pač bojijo presenečenja z množičnim uničevalnim orožjem. Zato so ZDA leta 1955 v Ženevi predlagale »odprto nebo«, kar je SZ gladko zavrnila. Zato so v zadnjih štiri letih tudi uporabljali neoborožena civilna letala U-2 vzdolž meje svobodnega sveta.

Hruščov je povedal svoje stališče o tej izjavi na sprejemu v ambasadi ČSR v Moskvi. Močno je kritiziral Turčijo, Pakistan in Norveško. Dejal je, da izjava dolži SZ, kako da tistim, ki iščejo skrivnosti, ne dovoli v našo deželo, torej so bili prisiljeni poslati izvidniško letalo. To je zelo nevarna izjava, saj poleta ne obsoja, temveč pravi, da so v svobodi taki poleti možni, če SZ ne odkrije svojih skrivnosti deželam, ki vodijo do nas sovražno politiko. To načelo je napačno in nasprotuje mednarodnim miroljubnim odnosom. Takega, ki leti in vohuni nad našim ozemljem, bomo samo sestrelili. Še več: če se bo to ponavljalo, bomo izvedli potrebne nasprotne ukrepe. Dežele, ki dajejo na voljo oporišča, naj si zapomnijo, da bomo udarili proti tem oporiščem. To je provokacija do naše dežele.

Devetega maja je Herter govoril pred kongresnim odborom o ameriškem varnostnem programu. Dejal je, da posamezna civilna letala ne potrebujejo privolitve predsednika za svoje polete. Sovjetski oblastniki imajo skoraj neomejen dostop do javnih državnih naprav v svobodnem svetu, kar še stopnjujejo z izdatnim vohunjenjem. Njihove državne ustanove pa so skrite za strogo kontrolo. To pomeni

stalno nevarnost presenečenja. ZDA se že dolgo s svojimi zavezniki trudijo, da bi to nevarnost preprečile in da bi človeštvo živelo brez strahu. SZ pa je vse predloge stalno zavračala. Ne moremo dovoliti, da bi imela SZ kak tajen uničevalni načrt in da bi ga ZDA ne mogle preprečiti.

Desetega maja je ameriška vlada izrazila željo, da bi lahko kdo iz ambasade govoril s pilotom sestreljenega letala. Na stalne grožnje sovjetske vlade deželam z ameriškimi oporišči pa je vlada ZDA odgovorila, da imajo obveznosti za skupno obrambo, in te bodo tudi izpolnjevale.

Protestna nota sovjetske vlade je 10. maja poudarila, da so SZ in številne države »odprto nebo« zavrnile, ker to odpira vrata za špijonažo. Ta pa kljub temu ni nehala, ker to ustreza politiki ZDA. Ker se to dogaja pred vrhunsko konferenco, pomeni, da želijo ZDA odnose s SZ spet spraviti v hladno vojno. Vladne izjave so cinične, saj trdijo, da je špijonaža normalen pojav.

Eisenhower je dejal 10. maja na tiskovni konferenci, da izvajajo izvidniške polete iz strahu pred novim Pearl Harbourjem. Tajne službe morajo nujno zbirati podatke. Vedeti moramo za vojaške sile in priprave vsega sveta, zlasti tistih držav, ki lahko izvedejo množični napad. Tajnost v SZ nam tega ne dovoljuje. Druge države pa ne bi množično napadle. V SZ je tajnost postala že nekakšen kult, kar je pomemben vzrok za današnjo napetost. Ob začetku svojega predsednikovanja sem dal navodila za varnost ZDA in vsega svobodnega sveta zoper nanaden napad, je dejal Eisenhower. Kaj je bistvo dejavnosti obveščevalne službe? Ta ima poseben in skriven pomen. Nekatere dejavnosti se »razvijajo pod površjem«, so tajne, saj morajo obiti tajne ukrepe drugih držav. Te službe so ločene od višjih vladnih oblasti in delajo po splošnih direktivah. Zbirajo informacije z vsemi sredstvi, razen z nasiljem. Vodijo jo zaupni uradniki, normalne državne oblasti ne vedo o tej dejavnosti nič. Vsa ta dejanja niso prijetna, vendar so življenjsko nujna in potrebna. »Odprto nebo«, ki smo ga predlagali leta 1955, pomeni opazovanje zračnega prostora med SZ in ZDA, da ne bi prišlo do presenečenja. Ta predlog bom v Parizu ponovil. Dogodek z letalom je značilen za današnji svetovni položaj. Dobil pa je veliko publiciteto spričo kulta tajnosti. Resnični problemi na konferenci bodo razorožitev, iskanje rešitve za nemško in berlinsko vprašanje ter ves sklop odnosov Vzhod — Zahod, vključno z odpravo tajnosti. Upam, da bomo dosegli napredek, je dejal Eisenhower.

Dan pozneje je izjavil Hruščov na tiskovni konferenci, da bodo zadevo sporočili VS, in če ta zaradi pritiska ZDA ne bo pravilno sklepal, še plenumu OZN. Ta agresivna nevarnost je toliko hujša, ker je Herter ne opravičuje, ampak celo zatrjuje, da se bo ponavljala. Mi bomo na ta letala streljali, pa tudi na oporišča. To nujno vodi v vojno. Izstrelili bomo rakete tudi v ZDA. V lastni deželi se bomo držali svojih zakonov.

V: Ali bo ta akcija vplivala na sovjetsko javno mnenje, če pride Eisenhower v Moskvo?

O: Sovjetski narod in naša javnost sta vljudna, zato ne bo nobenega izpada, toda predsednik bo slišal vprašanje. Temu je pomagal zlasti Herter, ki je dal na tiskovni konferenci »roparsko izjavo«. Ni ga sram in ne čuti se krivega za napadalno dejanje. To je mogoče le v deželah, ki so v vojnem stanju.

V: Ali se ni spremenilo vaše mnenje o Eisenhowerju, ki ste ga povedali po vrnitvi iz ZDA?

O: Izjava zunanjega ministrstva o izvidniškem poletu seveda spreminja mojo izjavo o odsotnosti predsednika pri tej zadevi. Iz izjave se jasno vidi, da tak polet nad SZ ni odvisen od volje kakšnega podrejenega oficirja, temveč od voditelja CIA Allena Dullesa, ki sodi v pristojnost predsednika ZDA. Herter pravi, da je dal Eisenhower ukaz, da z vsemi možnimi sredstvi zbirajo informacije. Na podlagi tega je ustanova izdelala načrt, ki ga je predsednik odobril. Nezaslišano!

V: Ali so turške, pakistanske in norveške oblasti vedele za provokacijo tega letala?

O: Težko govorim v imenu teh vlad. Možno pa je, da niso vedele in da jim Američani niso ničesar sporočili. Te države pa so krive, da so pristopile k napadalnemu bloku.

V: Ali bo na vrhunski konferenci tekla beseda o tem poletu?

O: Saj govori o tem že ves svet, zato ne mislim, da bi morali govoriti o tem. Iz socialističnih držav bom na konferenci sam, medtem ko bo imel Zahod tri zastopnike. Vendar menim, da dva od teh ne bosta odobravala nevarne akcije ameriške vojaške klike.

Vlada ZDA je odgovorila, da upošteva izjavo Hruščova z dne 9. maja. Vlada ponavlja, da počne to iz povsem obrambnih namenov brez agresije in da polet neoboroženega letala ne more vplivati na vrhunsko konferenco ali spremeniti odnosov med SZ in ZDA v hladno vojno. Vlada ZDA je pripravljena na vrhunski konferenci 16. maja z vsemi močmi sodelovati, da bi se nehala napetost.

To, kar smo doslej povedali, ni napovedovalo nič dobrega za uspešnost vrhunske konference. Prav tako ne sovjetska izjava, da vrhovni komandant sovjetskih sil ne bo obiskal ZDA in da bi bilo bolje obisk prestaviti »na bolj primeren čas«. Tudi to je bil sklep tajne seje najvišjih partijskih, vladnih in vojaških funkcionarjev, ki je bila od 10. do 13. maja v Moskvi.

3. RAZBITA VRHUNSKA KONFERENCA V PARIZU

Hruščov je z delegacijo najvišjih funkcionarjev priletel v Pariz 14. maja 1960. Pozdravil je francoski narod in poudaril, da je konferenca velikega pomena za mednarodno življenje. Iz prejšnjih srečanj

se še vsi dobro poznamo, je dejal, osebno pa upam v uspeh. Čeprav ljudje želijo mir, hočejo nekateri obnoviti hladno vojno, vendar se nadeja, da ne bodo uspeli.

Dan za njim je priletel v Pariz Eisenhower. Izjavil je, da ne sme biti brezplodnih prepirov. Problemi, ki ločijo svobodni svet od sovjetskega bloka, so »resni in ne lahko rešljivi«. Toda če je dobra volja na obeh straneh, se jih moramo vsaj lotiti. Eisenhower je izrazil prepričanje, da bo Zahod prišel Hruščovu nasproti na pol poti.

Macmillan je isti dan po prihodu dejal, da imajo vse pogoje, da najdejo rešitev, ki bo svetu zagotovila trajni mir. Znanost je odkrila možnosti za uničenje vsega sveta, a tudi za neskončno blaginjo. Bilo bi blazno, ko bi obete tako bogate prihodnosti postavljali na kocko. Problemi, ki nas čakajo, so izredno težavni. Upam, da bomo stvari pognali v tek in da bodo težave vedno manjše. Če se nam bo to posrečilo, bo sestanek zgodovinskega pomena.

Od 14. do 15. maja so bili razni pripravljalni pogovori. 16. maja ob enajstih pa se je konferenca začela. Nanjo so mislili državniki vse od novembra 1958, ko je SZ zagrozila z odpravo berlinskega statuta.

Prvi je dobil besedo Hruščov, ki je dal načelno izjavo, vendar v obliki, ki ni bila sprejemljiva za ZDA. Začel je govoriti o provokaciji 1. maja in o aktivnosti vlade ZDA in Eisenhowerja po njej, nato pa je postavil konferenci tole vprašanje. Kako morejo biti pogovori konstruktivni, če se predsednik ZDA sam zavzema za take provokacije, ki se lahko še nadaljujejo? Kako more priti do uspešnih pogajanj, ko pa ena od velesil izvaja diverzije in povečuje napetost?

Hruščov je tudi opozoril na izjavo Eisenhowerja, da se na grožnjo o sklenitvi mirovne pogodbe z NDR ne bo udeležil konference. Konferenca mora zato skleniti, da varuje suverenost držav, ZDA pa morajo obsoditi vohunske polete in jih prekiniti. Če Eisenhower izrazi obžalovanje in kaznuje neposredne krivce, je dejal Hruščov, »sem kot šef sovjetske vlade pripravljen sodelovati na konferenci« in storiti vse za njen uspeh. Ne moremo se pogajati, če nismo enakopravni. Zato predlagam: 1. Nujna je le miroljubna aktivna koeksistenca ali vojna. 2. Konferenco je treba preložiti za šest do osem mesecev in obisk Eisenhowerja v SZ prestaviti na čas, ko bodo pogoji za to dozoreli. 3. Obžalujemo, da je »majhna skupina divjakov v Pentagonu« torpedirala konferenco.

Eisenhower je nemudoma na kratko izjavil, da zavrača vse bistvene točke v govoru Hruščova kot krivične. Dostavil je, da je prejšnji dan od de Gaulla in Macmillana izvedel za stališče Hruščova; bil je zelo zaskrbljen, kako bi zadevo najbolje rešili. Sklenil je počakati, da bi na današnjem zasebnem sestanku problem preletov pametno in zmerno nekako rešili, kar bi omogočilo nadaljevanje konference. Ko pa je zjutraj slišal silovite in netočne izjave Hruščova, je popoldne izročil pismeni odgovor. 1. V svojih izjavah sem pojasnil nujnost špijonaže v svetu in to, katerim državam ne moremo zaupati.

Vse države vohunijo, tudi SZ. 2. Hruščov je celo poudaril, da vlada ZDA grozi z nadaljevanjem poletov, toda tega nismo izjavili. Dejstvo je, da teh preletov ne bo več (temu je diplomacija ZDA dodala, da se s tem obvezuje samo Eisenhower in da to ne velja za njegove naslednike!). 3. Ne vidim razloga, da bi zaradi teh dogodkov konferenca propadla. Tej konferenci sem nameraval predlagati, da bi OZN ustanovila nekakšen organ za varstvo ozračja. Kar sem izjavil, so zahodni kolegi odobrili in pozvali Hruščova k pameti in zdravemu razumu, vendar nisem pustil Hruščova v dvomu, da »njegov ultimat za ZDA ne bo nikoli sprejemljiv«. Jasno je bilo, da je sklenil Hruščov konferenco preprečiti. Iz tega sledi, da je šel na dolgo pot le zato, da bi sabotiral konferenco, v katero je svet tako upal.

Macmillan je dejal, da vsakdo ve, da je špijonaža dejstvo, čeprav neprijetno. Vsi pojmujemo špijonažo kot kršitev nacionalne suverenosti. Vesel je, da je Hruščov le za odgoditev konference, ne pa za njen konec, čeprav pravi francoski pregovor, da je odgodeno, praktično izgubljeno. Izrazil je upanje, da bodo delo nadaljevali.

De Gaulle je vprašal, ali niso mogli vseh stvari v zvezi z incidentom pojasniti pred 16. majem, ne pa šele zdaj. Vzrok za spopad je napetost med dvema velesilama, ki imata huda uničevalna sredstva in si tudi ideološko nasprotujeta. Ta napetost je bila prvotni vzrok za to vrhunsko konferenco. Zaradi tega incidenta je ta vzrok toliko bolj močan, zato je tudi razlog za nadaljevanje konference. Takih preletov bo še več, in kar velja za letala, velja natanko tako tudi za satelite. Sovjetski satelit leti vsak dan nad Francijo, sicer visoko, vendar leti. Teh bo vedno več, vsi bodo fotografirali ozemlja vseh narodov in tako grozili z uničenjem. Konferenco o razorožitvi bi morali nadaljevati, Francija pa je takoj pripravljena dati konkretne predloge. Nikakor ni v interesu vsega človeštva, da bi konferenca propadla zaradi tega lokalnega dogodka, zlasti še, ker je Eisenhower dejal, da takih poletov ne bo več.

Tisti dan so se še sestali trije zahodni zunanji ministri, ki so sklenili dati de Gaullu pobudo, naj poskuša rešiti konferenco. Srečala sta se de Gaulle in Macmillan, slednji pa se je pogovarjal tudi s Hruščovom. Na teh pogovorih ni bilo nobenega napredka in sklenili so, da jih bodo še nadaljevali.

Dne 17. maja ob 9.10 je Hruščov izjavil, da bo zapustil Pariz, če Eisenhower ne bo izpolnil njegovih pogojev. Ustavil pa se bo v vzhodnem Berlinu, kjer »ima odlične prijatelje«.

Ob desetih so se sestali Eisenhower, Macmillan in de Gaulle ter nato še trije zahodni zunanji ministri. Sklenili so, da bo popoldne sestanek štirih, na katerega bo uradno povabil de Gaulle. Ob 10.30 je Hruščov s spremstvom odšel v okolico Pariza. Ob trinajstih je dobil povabilo de Gaulla, naj se takoj vrne v Pariz na konferenco štirih v Elizejski palači. Ta naj bi razpravljala o vprašanjih, o katerih so si bili edini. Ob petnajstih so se sestali v Elizejski palači Eisenhower,

Macmillan in de Gaulle. Takrat pa so telefonirali iz sovjetske ambasade, da Hruščov sprašuje, ali ima sklicana konferenca vlogo predhodnih pogovorov. Če je tako, prosi za prestavitev termina, ker se je predsednik šele vrnil v Pariz in še ni jedel. Če pa gre za pravo srečanje na vrhu, ne bo prišel.

Iz Elizejske palače so zaprosili za pismen odgovor na de Gaullovo povabilo. Ob 15.20 je sledil drugi klic iz sovjetske ambasade. Hruščov želi vedeti, ali gre za predhodne pogovore ali za srečanje na vrhu, ali bodo njegovi pogoji izpolnjeni ali ne. Ob 15.25 so iz Elizejske palače znova prosili za pismeni odgovor Hruščova na pismeno povabilo de Gaulla. Ob 15.30 so ponovno telefonirali iz sovjetske ambasade, da Hruščov ne bo pismeno odgovoril, čaka pa na telefonski odgovor na svoje vprašanje. Ob 16. uri so iz sovjetske ambasade ponovno spraševali, kdaj lahko pričakujejo odgovor. Če so pogoji Hruščova izpolnjeni, bo povedal svojo končno odločitev. Ob 16.15 je dal Hruščov izjavo za tisk, da bi rad prišel na konferenco s tremi, da bi izmenjali mnenja, ali so pogoji za vrhunsko konferenco izpolnjeni, ali so namreč ZDA pripravljene obsoditi »perfidni vdor« v sovjetski zračni prostor, to javno obžalovati, kaznovati odgovorne in zagotoviti, da se to ne bo več zgodilo. Če se bo to izpolnilo, smo pripravljeni sodelovati na vrhunski konferenci. Ob 16.45 je de Gaulle sporočil, da so bili vsi povabljeni na konferenco ob treh, da bi ugotovili, ali se lahko začne vrhunska konferenca o vprašanjih, ki naj bi se sporazumno objavila. Manjkal pa je Hruščov, in tako nameravana objava ni bila mogoča. Ob 17.45 je Hruščov pisal de Gaullu, da ni odgovoril na njegovo pismo, ker iz tega ni bilo razvidno, ali gre za predhodni sestanek, da bi ugotovili, ali so dani pogoji za začetek vrhunske konference, ali pa gre že za začetek konference. Rad bi sodeloval na vrhunski konferenci, če bi vlada ZDA odstranila ovire zanjo. Na sestanek pa bi prišel, če bi ta bil nekakšen predsestanek. Ob 19. uri mu je de Gaulle odgovoril, naj bi ta sestanek preučil probleme za vrhunsko konferenco. Tako bi imela ta seja značaj prve seje konference. Ob 21.30 je sledila izjava predsednikov treh zahodnih držav: Zaradi ravnanja predsednika ministrskega sveta SZ ni bilo mogoče začeti vrhunske konference za preučevanje problemov, ki bi jih sporazumno objavili. Najpomembnejših problemov ne bodo rešili z grožnjo in nasiljem, temveč samo z miroljubnimi pogajanji. »V primernem času« smo pripravljeni sodelovati na takih pogajanjih.

Zvečer je tiskovni urad objavil izjavo Hruščova pod naslovom »Nespretni manever voditeljev zahodnih velesil«.

Na predlog predsednika konference de Gaulla je bil določen sestanek glede izjav šefov držav. Sovjetska delegacija je izrabila priložnost za izlet na Marno, kjer je bil v prvi vojni sedanji sovjetski maršal Malinovski vojak v svoji ruski enoti. Ko so prebivalci Hruščova prijateljsko sprejeli, je prišla novica, da je sklican sestanek štirih ob petnajstih. Po vrnitvi v Pariz pa se je pokazalo, da iz de Gaul-

lovega povabila ni bilo jasno razvidno, ali gre za sklic nekakšne predhodne konference ali za poskus enostranskega sklicanja vrhunske konference. Hruščov je poskušal dobiti od francoske delegacije natančen podatek o naravi konference, kar je tudi takoj sporočil. Odgovora ni bilo. Vtem so se sestali zahodni šefi v Elizejski palači, in ker Hruščov ni dobil nobenega odgovora, je pisal de Gaullu (ob 17.40). Šele ob koncu te enostranske konference je Hruščov dobil odgovor (ob 19. uri).

Hruščov je zelo jasno zahteval izpolnitev pogojev za vrhunsko konferenco. Eisenhower ni na predhodni konferenci ničesar obžaloval, in jasno je, da se mirovna konferenca ne more začeti. Vendar so jo zahodni predstavniki zvečer začeli in izjavili, ker ni bilo sovjetskih zastopnikov, da šteje predsednik ZDA vrhunsko konferenco za končano. So torej ZDA krive, da je konec konference? SZ se zavzema, da se spori rešijo s pogajanji, če ZDA izpolnijo svoje pogoje.

Osemnajstega maja ob petnajstih je imel Hruščov tiskovno konferenco. Že dopoldne se je poslovil od de Gaulla in Macmillana. Na konferenci je izjavil naslednje: 1. Poskušajo nas obdolžiti, da SZ noče sodelovati na vrhunski konferenci in da postavlja ZDA ultimat. Toda mi smo se pripravljeni udeležiti konference, če ZDA prekličejo žalitve. Imamo svoj ponos in svojo čast. 2. Nismo prepričani, da se taki poleti ne bodo nadaljevali. Eisenhower to obljublja le zase, torej samo do januarja leta 1961. Kakšno vrednost pa sploh še ima kakšna mednarodna pogodba? Mi bomo ta letala sestreljevali in uničevali njihova oporišča. Od vlade ZDA ne želimo nobene milosti, temveč častno prepoved teh poletov. 3. Eisenhower ni niti z besedico obsodil provokativne politike do SZ, ustavil je le polete, dokler je v Beli hiši. 4. SZ obžaluje, da ni konference, se pa zavzema za odlog šest do osem mesecev.

Med to izjavo je bilo slišati več sovražnih vzklikov, zlasti med ameriškimi novinarji. Hruščov je reagiral, češ da ima vtis, da so dninarji kanclerja Adenauerja poslali sem fašistične agente, ki jih pri Stalingradu nismo do konca potolkli. Vse to spominja na hrup, ki so ga Hitlerjevi fašisti zganjali, ko so udarili na SZ. Toda mi smo jih povsod razbijali. Tukaj vpijejo ljudje, ki se jih nemški narod sramuje. Kar rad poslušam, kako razgrajajo imperialistični lakaji.

Sledila so vprašanja:

V: Kakšen vpliv bodo imeli ti dogodki na ženevsko konferenco o razorožitvi?

O: To bomo nadaljevali. Če bodo ZDA znova začele poskuse, jih bomo tudi mi. Razorožitev je nekaj drugega kot prekinitev poskusov. Prepričani smo, da ZDA nočejo razorožitve, ampak njeno kontrolo zaradi špijonaže. Sicer bomo prisiljeni pozvati OZN, naj to pretehta.

V: Ali še vedno vztrajate pri sovjetskem predlogu, naj se zahodni Berlin spremeni v svobodno mesto?

O: Da, ker druge pametne rešitve ni. Zahodni Berlin leži v NDR, kjer je zmagala socialistična ureditev, v zahodnem Berlinu pa so še

kapitalistični odnosi. Zato je treba odpraviti okupacijske sile, razglasiti zahodni Berlin za svobodno mesto, uvesti tak politični in socialni sistem, kakršnega želijo prebivalci, in zagotoviti varne zveze z vsem svetom. Sedanji režim v zahodnem Berlinu je vir raznih konfliktov.

V: Ali imate namen skleniti v Berlinu separatni mir?

O: Ne, temveč mirovno pogodbo z NDR, torej enako, kot so storile ZDA z Japonsko, čeprav je mi nismo podpisali.

V: Zakaj niste predsedniku Eisenhowerju ničesar povedali o teh preletih, ko ste bili v ZDA?

O: V Camp Davidu sem mu to nameraval povedati, toda predsednik je predlagal, da mi bo rekel my friend, jaz pa njemu moj drug. Zato sem si mislil, da je bolje, če tega ne povem, in zdi se mi, da sem storil prav, ker smo ameriškega vohuna in tatu prijeli za vrat.

V: S kakšnim predsednikom ZDA bi imeli najraje opraviti v prihodnosti?

O: Odgovor je težak, vendar mislim na Roosewelta, ki je bil resnično moder državnik in je dostojno zastopal kapitalistični red. Poznal je nujnost sožitja z našo socialistično deželo, in med vojno smo sijajno sodelovali. On je umrl, politika ZDA pa se je spremenila. Vendar upam, da bodo v ZDA prišli na oblast pametni ljudje, za kar bo poskrbelo življenje. Čakali bomo toliko časa, dokler ne bo izvoljen predsednik, ki bo uvidel nujnost miroljubne koeksistence. Ne mislim se vmešavati v volivni boj v ZDA. Če bo izvoljen drugačen predsednik, bomo vnovič počakali. Upam pa, da ZDA zdaj vedo, kje so meje SZ.

V: Ameriški tisk poroča, da je dal ameriški obrambni minister ukaz za poskusni alarm. Kako ocenjujete to?

O: Tega nisem slišal. Če je res, je to provokacija, da bi se stvari še bolj zapletle, ali pa figarstvo. Figarji pa so prav tako nevarni kot provokatorji.

Pred poletom v ZDA je Eisenhower 19. maja izjavil, da obžaluje, ker ni moglo priti do vrhunske konference, vendar verjame, da se bodo zahodni zavezniki še naprej trudili za mir in pravičnost. Tako kot Hruščov, se je tudi on zahvalil za francosko gostoljubje.

Macmillan pa je dejal, da je zadnje mesece kazalo na zboljšanje, vendar je prišlo do razočaranja. Ne poznamo še poti v prihodnost, vedno moramo biti pripravljeni na nevarnosti in težave. Te se bodo rešile le s pogajanji.

4. ISKANJE VZROKOV ZA PROPADLO KONFERENCO

Nastaja temeljno vprašanje, kdo je onemogočil konferenco na vrhu. Obtoževali so drug drugega. Vprašanja, o katerih naj bi razpravljali, še danes niso rešena, razen »deloma« berlinsko vprašanje. Predaleč bi nas zapeljalo, če bi se spraševali, katera delegacija je bila

najbolj nepopustljiva, in je tako razbila konferenco. Morda je res, da je »prenapeti« Hruščov govoril preveč »odkrito« ter tudi žalil na levo in desno. Ne smemo pa pozabiti, da je gotovo dobil natančna navodila na tajni seji v Kremlju, o kateri vemo samo datum. Stalni svet NATO je 19. maja izrazil obžalovanje, da je ravnanje Hruščova onemogočilo konferenco. Odobraval pa je reševanje sklepov s pogajanji ob vsakem času.

Istega dne se je oglasil tudi Ču En-laj in dejal, da je imperializem ZDA zakleti sovražnik svetovnega miru. ZDA se nočejo opravičiti zaradi vohunskega letala; tako so onemogočile konferenco, ki si jo je svet želel. Toda vsak napad na SZ bi pomenil tudi napad na Kitajsko.

Med vrnitvijo v domovino je Hruščov 20. maja govoril v vzhodnem Berlinu. Dejal je, da ameriški imperialisti in bonnski revanšisti združujejo sovraštvo proti socialističnim deželam in da je poglavitni navdihovalec skupne napadalne politike Adenauer. Pošteni Nemci pravijo, da njegova dejavnost vedno bolj spominja na tisto, kar je počenjal Hitler. Znano je, kako je ta blaznež končal, Adenauer pa kljub temu ne da miru. Morda ga je zmedlo to, ker nekateri pravijo, da je skoraj zunanji minister ZDA. Bo že še prišel čas, ko bodo jasno videli tudi Američani. Omenil je tudi »kričača Brandta«. Opozoril ga je, da pomeni njegovo ime »požar«, vendar naj ne pozabi, da je zahodni Berlin na ozemlju NDR.

In kaj zdaj po neuspeli konferenci? Seveda imajo vse miroljubne države moralno pravico skleniti mirovno pogodbo z NDR, s tem pa bo rešeno tudi berlinsko vprašanje. Upam sicer, je dejal Hruščov, da bo vrhunska konferenca v šestih do osmih mesecih, zato je treba še malo počakati in poiskati konstruktivno rešitev za zdavnaj zrelo vprašanje — podpis mirovne pogodbe z obema nemškima državama. Torej naj ostane položaj do ponovnega srečanja štirih nespremenjen.

Tako je torej Hruščov žalil Adenauerja in Brandta, vztrajal pa je na ponovni vrhunski konferenci.

Dvajsetega maja je 38 demokratskih poslancev v kongresu postavilo Eisenhowerju več vprašanj. Zakaj so poslali letalo U-2 neposredno pred konferenco? Zakaj je prišlo do nasprotij in napačnih izjav vladnih uradnikov, ko je afera prišla v javnost, in kdo je za to odgovoren? Zakaj je vlada ukazala na večer pred konferenco splošni vojaški alarm? Zakaj je vlada najprej sodila, da se bodo poleti nad Rusijo nadaljevali »v okviru nacionalne politike«, in zakaj je potem nasprotovala in ukazala ustaviti polete (!)? Ali je bilo potrebno kompromitirati miroljubno vlogo NASA in jo spremeniti v vohunsko organizacijo? Zakaj ni bilo nobene povezave z ustanovo, ki odgovarja za polete U-2, in vodstvom diplomacije? Zakaj je predsednik že naprej oznanil, da se bo še pred koncem konference vrnil v Washington? Zakaj je postala tradicionalna civilna oblast podrejena vojaški?

To so bila skrajno neprijetna vprašanja. Toda senatni odbor za zunanje zadeve je zadevo takrat rešil tako, da je s strankami soglasno sklenil izvesti preiskavo o poletu U-2 in zakaj se je razbila vrhunska konferenca. Predsednik odbora, demokratski senator Fulbright, je še izjavil, da bo preiskava podobna oni iz leta 1951 o odpustu generala MacArthurja, in to z izključitvijo javnosti. Eisenhower je še dostavil, da bo preiskavo povsem podprl in da bodo vsi člani vlade najtesneje sodelovali z odborom.

Dvaindvajsetega maja se je oglasil tudi demokratski posredovalni odbor in izjavil, da je sicer Hruščov kriv za razbitje vrhunske konference, ugotovili pa so tudi, da so dale povod za to napake vlade. V zvezi z U-2 ne gre za razid vrhunske konference niti za izolirane napake, temveč za globlje nepravilnosti v zunanjem in notranjepolitičnem delovanju vlade. Začenjala se je pač predsedniška volilna kampanja.

Dne 23. maja je sovjetski zunanji minister Gromiko predložil VS predlog resolucije glede U-2. VS naj prelet takih letal ZDA prek drugih dežel obsodi kot agresijo, ZDA pa naj s tem prenehajo. Razprava v VS je bila zelo živahna, 26. maja pa je VS sovjetski predlog odklonil s sedmimi glasovi proti dvema (za so glasovale tri zahodne velesile, nacionalistična Kitajska, Argentina, Ekvador in Italija, proti pa SZ in Poljska; Tunizija in Cejlon sta se vzdržala).

Adenauer je bil pač moralno skoraj prisiljen, da kaj odgovori na žaljivke Hruščova. V Bundestagu je 24. maja dejal, da je ravnanje sovjetskega ministrskega predsednika v Parizu razbilo upanje v pogodbo o razorožitvi. Jasno pa je, da je prišel Hruščov v Pariz z namenom, da razbije konferenco, vendar je še prezgodaj, da bi za to iskali vzroke. Tako se je svetovna napetost še povečala, odgovornost pa je izključno na sovjetski strani. Šefi zavezniških držav so prišli v Pariz z dobrimi nameni, je dejal Adenauer, prenesli so vse žalitve. SZ je pokazala »grozljivo mero neodgovornosti«. Zdaj kaže sovjetski predsednik pripravljenost za kasnejša pogajanja, kar jemlje vlada ZRN na znanje, vendar hkrati resno dvomi o resničnosti te izjave. Vsak napad na svobodo Berlina bi pomenil tudi napad na svobodo vseh tistih, ki so prevzeli varstvo Berlina. Pomenil bi zanikanje pravice Berlinčanov do samoodločbe.

Petindvajsetega maja je Eisenhower na RTV govoril o razbitju konference. Dejal je, kako da je zadnje mesece kazalo, da so sovjetski voditelji za resna pogajanja o razorožitvi in njenem nadzorstvu, o nemškem in berlinskem vprašanju. Naša varnost in varnost svobodnega sveta sta nedvomno razbiti. Posebno tisti, ki delajo iz tajnosti kult, imajo učinkovite sisteme za informiranje o vojaškem potencialu drugih. Gre pa za varstvo pred presenečenjem, in zato sem dal tudi ukaz obrambnemu ministru za poskusni alarm. Zakaj tak alarm zaradi poleta U-2? Zato ker vemo, da so nam taki poleti prinašali dragocene podatke za varnost ZDA. Tako zračno izvidništvo sem dovolil

jaz, ker moramo biti na jasnem o vojaški dejavnosti SZ tako kot oni o naši. Preden sem odletel iz Washingtona na konferenco, sem ukazal polete U-2 ustaviti, ker uporaba tega letala ni bila več koristna; treba je najti drugo pot. Na prvem sestanku s Hruščovom v Parizu, še preden je bil objavljen njegov govor, je dejal Eisenhower, sem mu povedal o ustavitvi teh poletov in o konstruktivnih predlogih, ki sem jih mislil dati na konferenci, zlasti o nadzorstvu OZN. Dan pred začetkom konference je Hruščov obvestil de Gaulla in Macmillana, da bo postavil ZDA določene pogoje za začetek konference. Čeprav so bile ZDA edine, nad katerimi se je Hruščov pritoževal, mi tega ni povedal; to so mi morali povedati zavezniki.

Na seji štirih je Hruščov zahteval od ZDA marsikaj, predvsem obsodbo poleta U-2 kot vohunsko metodo. Odgovoril sem mu, da takih poletov ne bo več, on pa je še naprej zahteval javno opravičilo in kaznovanje tistih, ki so za to odgovorni. Odvrnil sem mu, da sem ukazal teden poprej te polete ustaviti in da jih ne bo več. Seveda nisem mogel privoliti v skrajne zahteve Hruščova, ki je prav dobro vedel, da se bo konferenca prav zaradi tega razbila. Najprej sem mislil, da bo Hruščov razbil konferenco zaradi moralnega zgražanja nad tem agresivnim dejanjem ZDA. Toda saj je bil že prej seznanjen s temi poleti! Popolnoma jasno je torej, da so Sovjeti še pred prihodom na konferenco sklenili, da bodo odpovedali moj obisk v Moskvi in da vrhunska konferenca ne bo prinesla ničesar koristnega, konstruktivnega. Kaj bo torej dala prihodnost? Nova svetovna vojna bi pomenila razvaline in bi bila, kot pravi Hruščov, katastrofa za obe strani. To je temeljna realnost naših trenutnih odnosov. Ali bomo našli boljšo podlago za naše odnose?

Ohraniti moramo našo moč, ki bo rodila spoznanje, da od agresije zoper nas ali zaveznike ne more biti nobene koristi. Še naprej se je treba stvarno pogajati s SZ, izboljševati stike med našim in sovjetskim narodom ter kazati, da je razumna pot še vedno odprta, če jo bodo hoteli Sovjeti uporabljati. Doma in zunaj je treba nastopati s pozitivnimi programi in tesno sodelovati s svobodnimi narodi. Močno je treba podpreti temelje OZN.

Mi smo ponosni na našo svobodo, je dejal Eisenhower, toda Sovjeti so nezaupljivi. Zato sem pred petimi leti predlagal, da odpremo naše nebo sovjetskim letalskim izvidnikom (z enakimi pogoji!).

Dne 27. maja je tudi norveška vlada izjavila, da ni ničesar vedela o poletu U-2. Če bi vedela, bi protestirala pri ameriški vladi. Vlada povsem priznava zahteve SZ glede obrambe lastne dežele, kar bi storila tudi Norveška. Njeno članstvo v NATO pa nikakor ne ogroža odnosov s SZ.

Od 27. maja do 2. junija 1960 je pred senatno komisijo ZDA potekala preiskava o zadevi U-2. Kot priče so bili zaslišani Herter, direktorja CIA in NASA, obrambni minister in drugi.

O preiskavi je New York Herald Tribune poročal, da je predsednik komisije senator Fulbright očital samo to, da Eisenhower ni imel pravice prevzeti odgovornosti za obveščevalni polet. Herter je odgovoril, da bi bilo za vse soudeležence veliko slabše, če bi nastalo mnenje, da je za to odgovorna klika generalov in da je bilo tako vohunjenje brez odobritve predsednika. Obrambni minister pa je dejal, da ni bila napaka, ker so se poleti nadaljevali neposredno pred vrhunsko konferenco, saj so bili njihovi podatki »izredno dragoceni«. Tudi ni bila napaka, da je na večer pred konferenco ukazal splošni vojaški alarm.

Preiskava je nadalje dokazala, da je bilo prvo uradno poročilo, da gre le za nekakšno vremenoslovsko letalo, prav tako napaka kot to, da se je dal pilot Powers ujeti (?!). Izvidniški poleti nad SZ pomenijo velik uspeh za ZDA in neuspeh za SZ, ne samo na vojaškem, temveč tudi na propagandnem področju. Povedati pa je treba, da ob odkritjih sovjetske špijonaže ameriški protesti v prihodnje ne bodo imeli več iste moralne moči, kot so jo imeli doslej.

Walter Lippmann je dostavil, da je bil »kritičen čas« pri primeru U-2 od 6. do 9. maja. V tem času sta bili dve uradni izjavi. 7. maja je bilo rečeno, da gre za izvidniško letalo, vendar brez vednosti ameriške vlade, kot je to opisal Hruščov. V izjavi 9. maja pa je bilo rečeno, da je bil ta polet izveden na ukaz predsednika, dalo pa se je tudi sklepati, da se bodo ti poleti nadaljevali.

Ameriška vlada torej ni prevzela samo odgovornosti za špijonažo, kar je nedvomno kršitev mednarodnega prava, ampak je tudi potrdila, da je vohunjenje sestavni del ameriške nacionalne politike in da bo pri tem vztrajala. Toda ta izjava je postala sporna spričo dejstva, da je predsednik takšno politiko vpričo Hruščova preklical.

V izredno dolgem govoru se je 28. maja oglasil tudi Hruščov. Dejal je, da si želi na prihodnji vrhunski konferenci tudi sodelovanje Kitajske, Indije in Indonezije. Vsakdo dobro ve, kdo je kriv za izjalovitev vrhunske konference. Letalo ZDA je kršilo našo suverenost. SZ se je z vso resnostjo pripravljala na konferenco. V OZN smo dali tudi predlog o splošni in popolni razorožitvi, svoje sile smo zmanjšali za tretjino. Ko je bil Hruščov v ZDA, je dobil vtis, da želi Eisenhower v resnici mir in izboljšanje mednarodnega položaja. Prepričan je, da hoče predsednik to tudi danes, vendar je vlada ZDA nekaj drugega.

O propadli konferenci in o britanski politiki po njej je 30. maja spregovoril Macmillan. Usmeriti se je treba v prihodnost, ne pa gledati preteklosti, je dejal. Ne bo prida koristi, če bomo iskali motiv za ravnanje Hruščova na konferenci. Treba je hoditi po eni poti, ne pa preskakovati na drugo. Tudi ni treba čakati tedne in tedne kot leta 1939 na izjavo tujih državnikov (Hitlerja) in potem prilagajali našo politiko takšnim zahtevam (popuščanje). Razveseljivo je, da je danes britanski narod dokazal, da je sicer razočaran, ni pa pretirano razburjen. Zunanja in obrambna politika se morata opirati na skupno

podporo vseh strank. Pred desetimi dnevi je dejal, da ne ve, ali je razbitje konference osamljena epizoda ali znamenje temeljitih sprememb sovjetske politike. Tega še zdaj ne ve, in upa, da tega ne ve nihče. Zato meni, da razbitje konference ne terja nobenih radikalnih sprememb na političnem, vojaškem in gospodarskem področju. Nujno pa je, da se Zahod vedno bolj povezuje. Zavzema se za politiko resnične koeksistence; vsa trenja je treba odstranjevati korak za korakom. Tako mislita tudi de Gaulle in Eisenhower. Potrebna so pogajanja o novi konferenci ne glede na to, kar se je zgodilo.

Tridesetega maja pa je sovjetski obrambni minister maršal Malinovski ukazal streljati z raketami na vsako oporišče, od koder bi priletelo letalo v zračni prostor vzhodnega bloka. Dejal je, da ne morejo uganiti, kaj nosi to letalo. SZ lahko vrne udarec vsakomur. S še kar izbranimi, a hudimi besedami je napadel Pentagon. ZDA so nemudoma odgovorile, da bodo takoj priskočile na pomoč, če bo katerakoli ameriška baza kjerkoli napadena.

Te grožnje se je prva ustrašila Norveška. Njen zunanji minister je v parlamentu takoj izjavil, da norveška vlada v bodoče ne bo več dala zaveznikom dovoljenja za izvidniška letala. Vlada ZDA je sama poudarila, da za polet U-2 ni terjala nobenega dovoljenja.

Dne 31. maja se je oglasil še de Gaulle. Dejal je, da si stojita nasproti dva tabora in, kot vse kaže, naj bi bilo od Moskve in Washingtona odvisno, ali bo velik del človeštva uničen v nekaj urah.

»Tri reči si je treba zapomniti,« je dejal. »Najprej je potrebno popuščanje. Ne potrebujemo provokativnih dejanj in govorov, temveč gospodarsko in kulturno izmenjavo ter tujski promet. Brezpogojno je treba uvesti ukrepe za nadzorstvo razoroževanja in začeti urejeno sodelovanje med Vzhodom in Zahodom.«

5. NADALJEVANJE ŽENEVSKIH PREGOVOROV O RAZOROŽITVI

Hruščov je še naprej razmišljal o vrhunski konferenci. Tako je že 3. junija 1960 poslal predsednikom vseh držav obširno poslanico o novih predlogih za sporazum o splošni razorožitvi in poudaril, da tega predloga ni mogel razložiti na vrhunski konferenci. Program razorožitve obsega tri stopnje. Prva zajema prepoved in odpravo vsega raketnega orožja, tujih oporišč in umik tujih sil, druga prepoved jedrskega in vseh vrst množičnega uničevalnega orožja, razpustitev armad in ukinitev vojaškega stroja. Glede tretje stopnje pa je natančno pojasnil, kako naj bi vse to izvedli načrtno, postopoma in pod natančnim nadzorstvom. Del sproščenih sredstev za razorožitev bi dali za gospodarsko pomoč nerazvitim.

Hruščov je še dejal, da je treba ukaz maršala Malinovskega o uporabi raket proti oporiščem razumeti dobesedno, ker v ZDA še da-

nes zatrjujejo, da imajo pravico do izvidniških poletov nad našim ozemljem. Ker v VS nismo prodrli s svojim predlogom, se moramo zanesti na lastne sile. Kaj če bodo ZDA ščitile države, kjer imajo svoja oporišča? Izjava je bedasta, kaže pa, da poletov ne mislijo prekiniti. Hudo je napadel Eisenhowerja, da je »neznačajen«, ker prepušča oblast Pentagonu. Ali je res Adenauer edini zaveznik ZDA, ki odobrava polet U-2? »Tako izjavo more dati le človek, ki je ob pamet. Ne zaveda se, kaj grozi tudi njemu. Ali pa pravi tako človek, ki si misli: 84 let sem star, kmalu bom moral v jamo, za menoj pa je lahko vesoljni potop. Tak človek bi moral biti že zdavnaj v prisilnem jopiču in v norišnici.«

Nato je Hruščov kritiziral Eisenhowerjevo »odprto nebo«. Že leta 1955 je dejal, da pomeni to predlog za špijonažo in da ga ne odobrava. Ko Eisenhower ne bo več predsednik, pa če bi prišel k nam in hotel delati, bi ga postavili za vodjo otroškega vrtca. Otroci se verjetno ne bi jezili. Ne more pa voditi države. Kdo naj pride za njim, Nixon ali Herter? ZDA so imele sijajne predsednike, toda Eisenhower je tesnobna osebnost za ZDA in ves svet. Tudi Rusija je imela žalostne čase. Vojna ni neizbežna, toda Hruščov ostaja optimist, saj bo mir zmagal.

Herter je branil svojega predsednika in med drugim dejal, da tako obrekovanje nikakor ni opravičljivo, Hruščovu in njegovi vladi pa ne ustvarja dobrega glasu. V ZDA bodo predloge Hruščova sicer dobro preučili, poraja pa se sum, da se hoče Hruščov znebiti krivde za razbitje vrhunske konference. Tudi ni res, da bi Eisenhower v Camp Davidu izjavil Hruščovu, da se mu zdi združitev Nemčije nevarna. ZDA pa se zavzemajo za to, da se sestane konferenca desetih v Ženevi, kjer bi razpravljali o sovjetskih predlogih.

Tudi Nehru je bil kljub neuspehu vrhunske konference naklonjen nadaljevanju pogovorov. Edina alternativa vojni so pogajanja in miroljubno zbliževanje. Položaj je tako kritičen, da lahko že malenkost sproži vojno. Polet U-2 je bil v nasprotju z mednarodnim pravom.

Konferenca desetih se je v Ženevi le začela. Že 8. junija je britanski delegat kritiziral sovjetski načrt, da v prvi etapi ničesar ne pove tudi o odpravi konvencionalnega orožja. Tako bi bile zahodne države v slabšem položaju pred močnejšo vzhodno oborožitvijo te vrste. Veljati mora ravnotežje med odpravljanjem jedrskega in konvencionalnega orožja, vsa razorožitev pa mora biti pod učinkovitim nadzorstvom OZN.

Delegat ZDA je poudaril, da sovjetski predlog vendarle vzbuja upanje, sovjetski pa je pristavil, da je mogoče predlog popraviti; prosil je za nove predloge. S sedanjimi se nikakor ni strinjal. Tako je sovjetski delegat 17. junija izjavil, da se ZDA pač nočejo razorožiti.

Eisenhower je moral nekako prisiljen 17. junija izjaviti, da je vrhunska konferenca neizogibna in da bo Hruščov kljub svojemu vedenju v Parizu prisiljen pristati nanjo.

Dne 27. junija je sovjetski delegat izjavil, da zahodne sile pač ne marajo razorožitve. Zato bo vzhodni tabor dal svoj razorožitveni predlog v OZN. Nato je zapustil konferenco in ni hotel poslušati stališča zahodnih predstavnikov, ki so sejo nadaljevali. Delegat ZDA je dejal, da je sovjetska delegacija prišla v Ženevo samo zato, da bi pogajanja razbila. Poudaril pa je predlog ZDA. V prvi fazi bi postavili mednarodno razorožitveno komisijo v okviru OZN, nato bi prepovedali leteča telesa z orožjem za množično ubijanje. Sprejeli bi ukrepe proti nenadnim napadom, napovedali start vsakega letečega telesa in izvajali zračno kontrolo nad SZ in ZDA. Nadzorovali bi vsa oporišča, določili obseg oboroženih sil, uskladiščili orožje pod kontrolo posebnega organa OZN in nehali bi izdelovati cepitveni material za vojaške namene, kar bi pripeljalo do popolne razorožitve.

Toda 27. junija 1960 je izjavil Hruščov, da je delo konference zašlo v slepo ulico, ker zahodne sile nočejo resno razpravljati. To je povzročilo, da so bili v naslednjih dneh ženevski pregovori desetih o razrešitvi prekinjeni, ne da bi določili datuma za nove. Vodja vzhodne delegacije je izjavil isto kot Hruščov in dodal, da bodo predali ves material konference razorožitveni komisiji OZN, nakar je delegacija zapustila sejo. Zahodni predstavniki so jo nadaljevali. Obsodili so vedenje vzhodnih, češ da so razbili že pariško konferenco na vrhu in zdi se, kot da so prišli v Ženevo zato, da preprečijo tudi to.

Kajpak so sledile razne izjave, zakaj se je bojevita konferenca razšla. Najbolj pa bode v oči pismo Hruščova petim zahodnim predsednikom, naj temeljito preučijo potek konference. Macmillanu je pisal, da zahodne sile nočejo uničenja atomske bombe in ne konvencionalnega orožja, da zavračajo vse predloge. Zastopnike v Ženevi je treba obsoditi, ker vzbujajo le videz pogajanj. SZ bo zadevo predložila OZN.

De Gaullu je pisal, da je francoska delegacija poskušala legalizirati špijonažo; Eisenhowerju pa, da si delegacije ne prizadevajo za razorožitev, ampak nasprotno: da ne bi prišlo do nje in da bi legalizirali vojaško špijonažo.

Macmillan je odgovoril Hruščovu 29. junija. Njegovo pismo je prebral z obžalovanjem, je zapisal, ker se je SZ umaknila s pogajanj. Tega ni mogoče opravičiti, četudi bi bila kritika delegacij upravičena. Poglavitni namen konference je najti skupno podlago. Nekaj uspehov je le bilo, prišli pa bodo še drugi predlogi. Najtežje vprašanje je nadzorstvo (ne špijonaža).

De Gaulle je odgovoril, da je treba začeti z nuklearno razorožitvijo, težavnejša pa je kontrola. Odgovorila je tudi vlada ZDA (ne pa Eisenhower, ki je bil še vedno hudo užaljen). Vlada je obžalovala, da je sovjetska stran zapustila konferenco, izrazila pa je upanje, da bo na njej še sodelovala.

Hruščov je odgovoril Macmillanu, da SZ ni kriva, če konferenca ni uspela. Zahodne sile pač niso hotele razpravljati o nobenem sovjetskem predlogu. Zahodni predlog 27. junija je pomenil le ponovitev

starega. Gre torej za varanje javnosti. Ob takih pogojih se konferenca desetih ne more nadaljevati. Zato smo poslali svoj predlog OZN.

De Gaullu pa je odgovoril, da se francoski delegati v odboru ne vedejo prav in da so na strani delegacije ZDA.

Hruščov je ponovno spregovoril o razorožitvi šele 9. avgusta 1960 v intervjuju v Pravdi. Dejal je, da so v odboru desetih zahodne sile govorile le o kontroli, ne pa o razorožitvi. Zato vzhodni predstavniki tu niso hoteli več sodelovati. SZ torej predlaga novo razpravo v okviru OZN ob sodelovanju predsednikov držav. Razorožitev mora biti popolna (uničiti je treba vse orožje in razpustiti vojsko).

Seveda se je svet v tem kratkem času razvijal tudi na drugih področjih. Lahko celo rečemo, da je bilo obdobje od junija do julija 1960 nemara najbolj razgibano. Po svoje je to razumljivo. Poglavitno vlogo sta sicer imela Hruščov in Eisenhower, pa tudi de Gaulle; vsi so veliko in lepo govorili o sporazumih in »koeksistenci«, dejanj pa ni bilo.

II. FRANCIJA IN ALŽIRIJA

1. VSTAJA FRANCOSKIH EKSTREMISTOV V ALŽIRIJI

Neodvisno od vseh teh dogodkov, vendar pogojeno s takratnimi okoliščinami, je prišlo od 18. do 31. januarja 1960 v Alžiriji do vstaje skrajnih francoskih desničarjev, ki so za to izrabili največjo francosko svetinjo — armado, bolje rečeno — nekaj generalov. Nekateri so pozneje trdili, da je bilo ta puč pričakovati oziroma da so ga »predvidevali«. Vendar se sklicujem na staro resnico, da je »za nazaj lahko biti pameten«.

To pot se je zgodovina ponovila v slabem pomenu: »Francoska« Alžirija je nastopila proti Parizu. Kaže, da je bil voditelj tega puča komandant francoskega armadnega korpusa in nadprefekt za departma Alžir general Massu. Ta je dal nemškemu časopisu Süddeutsche Zeitung obširen intervju, v katerem je izjavil, da de Gaulle nima prave predstave o stvari in da ne razume muslimanov. Za uspešen boj proti upornikom bi bilo treba pripraviti posebna sodišča po vsej Alžiriji. Sodbe naj bi izrekali v Alžiriji, ne pa v Parizu, saj »ta še nikdar ni imel takšne vojne«. Da pa bi se Arabci bojevali z nami, jim je treba razdeliti veleposesti, saj so ljudje lačni.

Armada ima sicer moč (oblast), a »doslej še ni bilo priložnosti, da bi se izkazala«. De Gaullove politike ne razumemo, »za nas je veliko razočaranje, da je postal človek levice«. Zato nastaja pomembno vprašanje, kdaj bo de Gaulle dobil naslednika. Še zmerom pa so v armadi ljudje, ki bi ga ubogali. To je bilo res, saj je del alžirskega štaba 19. januarja te besede demantiral, del pa ne.

Dvajsetega januarja so Massuja poklicali v Pariz, kjer je v vojnem ministrstvu izjavil, da bo podprl delo sodišč in da je armada nedvomno na strani de Gaulla. To izjavo je de Gaulle označil za izmikajočo se in nezadovoljivo. Pod predsedstvom de Gaulla je konferenca v Elizejski palači ob navzočnosti več ministrov in generalov od-

stavila sicer odsotnega Massuja in ugotovila, da je bila dosedanja politika v Alžiriji primerna in da bo de Gaulle 5. februarja obiskal Alžirijo. Generalni delegat francoske vlade za Alžirijo je po radiu pozval Alžirce k miru. Terorizem se bo nehal, Pariz bo načel tudi politični problem Alžircev. Primer generala Massuja je vreden obžalovanja, vendar smo temu »velikemu junaku veliko dolžni za triletno delo v Alžiriji. Toda avtoriteta države mora biti zavarovana«.

Dne 23. januarja pa je francoska mladina po alžirskih ulicah pozivala na stavko in vpila: Dol z de Gaullom! Hočemo Massuja! Alžirija je francoska! Vojska in policija sta sicer zasedli Alžir, nista pa mogli preprečiti velikega zborovanja, na katerem so vpili: »De Gaulle na vešala!« Generalni delegat je sicer spraševal, čemu vstaja, ki je armada ne bo dovolila; po njegovem ne gre izigravati Alžirije proti Franciji. Že popoldne 24. januarja so bile v Alžiriji postavljene barikade. Predsednik vlade Debré je takoj izjavil, da lahko pomeni konec Francije, če bi prišlo do anarhije.

Zvečer so se pučisti na barikadah že spopadli z žandarmerijo. Bilo je 24 mrtvih in 130 ranjenih. Žandarmerijo so zamenjali padalci. V Alžiru in okolici so razglasili obsedno stanje. To je bila državljanska vojna, hkrati pa so potekali boji z Alžirijo. De Gaulle je vpil, da pomeni puč hud udarec za Francijo. Zapeljanci naj se vrnejo v naročje domovine. Vive la France!

Petindvajsetega januarja so bili pučisti na barikadah obkoljeni, vendar so vdajo zavrnili. Izredna seja francoske vlade je zahtevala, da se čimprej uvede red. 26. januarja so se demonstracije v Alžiru kljub obsednemu stanju še okrepile. Vojska je dobila ukaz, da ne sme streljati. Iz Alžirije se je vrnil Debré in poročal de Gaullu, da je narod za njegovo politiko v Alžiriji in da naj svobodno izrazi svojo voljo. Najprej pa je treba uvesti red.

Dne 27. januarja so se demonstracije in generalna stavka prenesle tudi v druge kraje in okrožja. Položaj je bil nevaren tudi zato, ker se je mestni svet Alžira postavil na stran pučistov. Sledili so razni pozivi prebivalcem in pučistom. Značilen je bil odgovor voditelja pučistov Ortiza, ko je dejal, da je Francija eno, de Gaulle in ostali pa »nekaj čisto drugega«.

Devetindvajsetega januarja se je v generalski uniformi pojavil na RTV de Gaulle. Poudaril je, da se bo Alžirija sama svobodno odločala o svoji usodi, a šele ko bo dežela pomirjena. Kako se bo odločila, ji ne bo vsiljeno, in če se bo svobodno odločila, to ne bo v škodo Francije. Samoodločba je edina možna pot za Francijo, toda dve skupini ljudi nočeta o njej ničesar slišati. Prva, to je organizacija pučistov, namerava ustaviti ogenj šele, če bi se z njo pogovarjali o politični usodi. Tega ne bomo storili. Druga skupina so alžirski Francozi, ta pa terja, da ne priznamo samoodločbe. Tega ne bom storil, saj je to edina pot, da bodo muslimani sami pregnali hudiča secesije.

Zdaj so se nekateri v Alžiriji zatekli k puču, je dejal de Gaulle, ker hočejo svoje zahteve vsiliti narodu, državi in meni. Streljajo na organe reda, ubijajo pogumne vojake in se z orožjem upirajo osvoboditvi Francije. Spočetka so jih podpirali tudi nekateri vojaki, podpira pa jih tudi del evropskih prebivalcev. Spodbudili so veliko stavk. De Gaulle je pozival ljudi francoskega rodu, naj ne nasedajo lažem. Od armade je zahteval, da mora uvesti javni red.

Nemudoma se je oglasil voditelj pučistov Ortiz. Dejal je, da je bilo v de Gaullovem govoru primerno vse ali skoraj vse — uniforma, stil, izbrane besede, ton, avtoriteta, drža — vse, razen da ni bilo v njem sence resnice in najmanjše mere razumevanja. Nismo se sporazumeli, gospod general. Samoodločba ni edina politika, vredna Francije. To je kratkoročna politika več politikov, ne pa politika Alžirije.

Tridesetega januarja so pučiste popolnoma obkolili. Ortiz je pozival prebivalstvo, naj ostane na barikadah, ker da bo ta navzočnost odločilna. 31. januarja je vojska še vedno pozivala k predaji; naslednji dan ne bo jurišala na barikade. Začela so se pogajanja, barikade pa počasi prazniti. 1. februarja je bilo odpora na barikadah konec. Del pučistov so takoj, kot so obljubili, vključili v padalski polk Tujske legije za boj proti alžirski osvobodilni vojski, Ortiz pa je zbežal.

Sledile so čistke, aretacije in reorganizacije; tudi v Debréjevi vladi.

Ali je bilo vse to, kar se je dogajalo, »velika priložnost« za osvobodilno fronto v Alžiriji, ne vem. Dejstvo je, da se je Ferhat Abbas oglasil šele 17. februarja in pozval alžirske Evropejce k skupnemu življenju in graditvi alžirske republike. Res je kolonialni red po neuspeli vstaji skrajnežev znova uveden, toda alžirski problem s tem še daleč ni rešen. To je stvar Alžircev samih, mohamedancev in Evropejcev, armada pa ne more zagotoviti prihodnosti Evropejcev v kolonialnem sistemu. Naš boj je boj dolgo zaničevanega in varanega ljudstva Alžirije. Alžirija je domovina vseh, zato dajmo domovino Alžircem.

Dne 29. februarja je Ferhat Abbas v Tunisu ponovno govoril o samooodločbi. De Gaullov predlog o samoodločbi so sprejeli, zavzemali so se za pogajanja, vojna pa traja naprej. Francoska vlada zdaj zavrača vsa pogajanja za svobodni referendum. Puč se sicer ni posrečil, a pučisti v Franciji in Alžiriji še daleč niso onemogočeni.

Ko je de Gaulle od 3. do 5. marca obiskal Alžirijo, je bil močno realen. Dejal je, da bo ureditev alžirskega problema še dolgo čakala na uresničenje; to se bo zgodilo šele po zmagi francoskega orožja. Nujno je, da Francija ostane v Alžiriji, toda v kakšni obliki, je odvisno od Alžircev samih. Vojaška okupacija bo trajala še dolgo, vendar smo na dobri poti, da dosežemo uspeh našega orožja.

Ko je de Gaulle 5. marca končal »inšpekcijsko potovanje« po Alžiriji, pa v bistvu ni vedel povedati nič novega. Trdil je, da bo samo vojska uvedla red in da so tri možnosti za prihodnji položaj Al-

žirije: 1. Oblast Francije v Alžiriji; to je po njegovem mnenju nemogoče. 2. Odcepitev Alžirije; v tem primeru bi nastal kaos, ker njen obstoj ni mogoč brez Francije (1 milijon Francozov in muslimanov hoče k Franciji, 400 000 pa jih je v Franciji). 3. Alžirija naj bo alžirska, vendar v povezavi s Fracijo.

Začasna alžirska vlada je takoj odgovorila, da de Gaulle sicer govori o samoodločbi, vendar bo vlada dosegla neodvisnost z orožjem. Nadaljevala bo boj za neodvisnost. De Gaulle ponavlja stare kolonialne recepte, toda s tem si je zaprl vrata za pogajanja. Zdi se, da se francoska vlada boji referenduma in se slepi z vojaško rešitvijo. Delitev Alžirije ter etnične in verske skupnosti, kantonalne volitve in vsiljeni statut bodo vojno le podaljšali, seveda pa tudi kolonializem. Mi hočemo neodvisnost.

Dvaindvajsetega marca so priskočile na pomoč tudi ZDA. Pozdravljajo sleherni pozitivni predlog borcev za osvoboditev, zavzemajo se za miroljubno demokracijo in pravično rešitev alžirskega spora; upoštevati je treba de Gaullove predloge.

2. OBISK HRUŠČOVA V FRANCIJI

To je bil, kot rečeno, blažev žegen. Bo kaj več povedal Hruščov, ki je bil od 23. marca do 3. aprila 1960 na obisku v Franciji? Sprejeli so ga zelo slovesno. Hruščov je ob prihodu na letališče dejal, da so taka srečanja velikega pomena, de Gaulle pa na banketu, da pije na zdravje »sedanje in večne Rusije«.

Hruščov je odgovoril, da je prišel rade volje. Treba je rešiti nevarne ostanke vojne, kar je težavna in zapletena naloga. Pravijo, da zaradi različnih družbenih sistemov ne moremo biti prijatelji, toda gre za ohranitev miru v Evropi. To mora postati območje držav miroljubne koeksistence in kolektivne varnosti. Skleniti moramo mirovno pogodbo z Nemčijo.

Štiriindvajsetega marca sta imela de Gaulle in Hruščov dveinpolurni tajni pogovor, ki se je nanašal predvsem na nemško vprašanje, 25. marca pa je imel Hruščov intervju.

V: Ali je de Gaulle govoril o Alžiriji?

O: Vsakdo bi ponovil svoje stališče. Pozdravljam de Gaullovo stališče o samoodločbi, saj je najbolj modro, kar je mogoče reči o tem. Več ne morem povedati, da ne bom stvari za Francijo in Alžirijo še zapletel.

V: Vaš najmočnejši vtis o de Gaullu.

O: Nezlomljiva volja, da služi domovini, da ji je vdan patriot, sposobnost, da posreduje svojo nacionalno politiko narodu. Stojiva sicer na različnih (filozofskih, družbenih itd.) stališčih in se nepretrgoma zavedava, da jih ne bova spremenila. Zavzemava se za zbolj-

šanje odnosov med našima državama zaradi miru, v ideoloških vprašanjih pa vztraja vsak pri svojem. Seveda bi bil vesel, če bi se de Gaulle oprijel moje filozofije, a se s tem ne slepim. Karseda prijetno se pogovarjava.

V: Ali bodo šle številne države črne Afrike, ki so postale in postajajo suverene, hitro v komunistično smer?

O: Postavljam tole vprašanje. Kristjani (duhovniki) želijo, da bi postali vsi muslimani kristjani. Je mar človek zato slabši, če je kristjan ali musliman? Sem komunist, prepričan zagovornik marksizma-leninizma, ki znanstveno dokazuje, da je to najnaprednejši družbeni red. Sanje o komunizmu se bodo zanesljivo uresničile (v komunistični družbi). Zato želimo vse ljudi pod komunistično zastavo, za vse je dovolj prostora, in prej ko se bo to zgodilo, toliko bolje za ves svet.

V: Na vrhunski konferenci bo na dnevnem redu tudi pomoč nerazvitim. Ali bo to ustvarilo možnost za sodelovanje med Vzhodom in Zahodom? Kakšna naj bi bila podlaga tega sodelovanja?

O: SZ to pomoč že daje. Zavzemamo se za sodelovanje z državami OZN, če pride do sporazuma o razorožitvi. Tako bo del prihrankov namenjen temu. Nismo za to, da bi vsaka država OZN dala svoj delež, saj bi morale dajati tudi tiste, ki so same potrebne pomoči. Ne gre za človekoljubje, temveč za to, da nerazviti razvijajo lastno industrijo in se postavijo na lastne noge.

V: SZ pošilja veliko orožja nekaterim državam Bližnjega vzhoda. Tako podpira tekmo v oboroževanju in mednarodno napetost. Ali ni to v nasprotju z ohranitvijo miru, z miroljubno koeksistenco in s svobodo malih narodov?

O: Nismo mi začeli tega, da državam prodajamo orožje. To prodajajo že dolgo časa ZDA, VB in Francija, ki so sovražne SZ. Ne moremo drugače, kot da počnemo isto. Prodajamo državam, ki to želijo in so naše prijateljice, kupujejo pa ga, ker se bojijo držav, ki so oborožene. SZ že dolgo časa želi pogodbo, da nobena država ne bi prodajala orožja drugi.

V: Veljate za zagovornika miroljubne koeksistence in ozemeljskega statusa quo med Vzhodom in Zahodom. Zakaj postavljati vprašanja statusa quo v zahodnem Berlinu, kjer je vojaški položaj zahodnih sil šibak?

O: Vojaška navzočnost v zahodnem Berlinu ne pomeni ničesar (11 000 mož). Mi želimo odpraviti ostanke druge svetovne vojne in skleniti mirovno pogodbo, vendar je nekateri nočejo.

Devetindvajsetega marca je Hruščov govoril še bolj razborito v Reimsu. Dejal je, da ne govori kot diplomat, temveč kot delavski otrok, včasih trdo in brez olepšavanja, stvari imenuje z njihovim pravim imenom. Ko je Nemčija napadla Francijo, je bilo prav tako, kot če bi napadla SZ. Tega ne moremo pozabiti. Vendar to ne more užaliti Nemcev. Nikomur ne vsiljujemo prijateljstva, napada nemških militaristov na SZ pa ne bomo pozabili. Kdaj pa kdaj se v Zahodni

Nemčiji prebuja revanšizem, imeti hočejo atomsko orožje in ne marajo mirovne pogodbe.

Od 1. do 2. aprila sta imela de Gaulle in Hruščov tajne pogovore. Takoj zatem pa je imel Hruščov tiskovno konferenco.

V: Ali bi dala SZ prebivalcem zahodnega Berlina, če bi ta postal svobodno mesto, zagotovila zoper vsakršno vmešavanje komunističnih dežel?

O: Prav to si predstavljam z rešitvijo svobodnega mesta Berlina.

V: Kako bi mirovna pogodba, ki bi jo sklenila SZ samo z NDR, vplivala na odnose zahodnih garnizij v Berlinu z Zahodno Nemčijo?

O: Če bi bila SZ v to pogodbo prisiljena, tega pa ne želimo, bi prenehale vse pravice, ki izhajajo iz kapitulacije Nemčije.

V: Kaj mislite o nekakšni splošni pogodbi med Francijo, Nemčijo in SZ?

O: To bi bila velika sreča za Evropo in za ves svet. Mir bi bil v resnici dosežen.

Hruščov je nato odgovarjal še na razna druga vprašanja. Trdil je, da razorožitev in nemški problem nista v neposredni zvezi. Danes je pomembnejša razorožitev, ki zadeva vse države in mir na svetu. Kako bomo reševali ta problem, je odvisno od časa. Če bi ga rešili, bi prišla nemška mirovna pogodba takoj na vrsto.

V (nemški novinar): Adenauer je izjavil, da bi bilo koristno srečanje s Hruščovom.

O: Te izjave sicer nisem bral, če pa je resnična, je pametna. Sem za sestanek, saj je mogoče sporne zadeve rešiti ne samo z vojno in ne z »močjo, ki je kanclerju pri srcu«.

Sklepni komunike o obisku 2. aprila je poudaril, da lahko prijateljstvo med Francijo in SZ prispeva h krepitvi miru v Evropi in na svetu, da je razorožitev najvažnejši in najbolj tehten problem, da je koristno postopno reševanje nemškega in berlinskega vprašanja. De Gaulle je bil povabljen v SZ.

Sledila je seveda kritika tega obiska. Že 3. aprila so se oglasile ZDA z izjavo, da bi sovjetska mirovna pogodba samo z NDR odpravila sedanje stanje v zahodnem Berlinu. To lahko naredijo le štiri velesile. Zato ZDA nikakor niso bile za spremembo stanja v zahodnem Berlinu. Tudi Le Monde je poročal o skopih uspehih sestanka. Polovica pogovorov je bila namenjena nemškemu problemu, kjer je de Gaulle vztrajal na strogem zahodnem stališču o združitvi Nemčije le s svobodnimi volitvami, status quo pa je za zdaj še nujen za popuščanje napetosti. Toda Hruščov je vztrajal pri sklenitvi mirovne pogodbe samo z NDR. Sicer je prevladal vtis, da Hruščov teh ukrepov ne bo takoj izvedel. Glede razorožitve je Hruščov vztrajal, da bi bil prvi korak ustavitev jedrskih poskusov. De Gaulle pa je vztrajal pri nadaljevanju francoskih jedrskih poskusov. Hruščov je tudi vljudno poslušal de Gaullove razlage o alžirski politiki, dal pa mu je vedeti, da ga niso prepričale.

Šestega aprila je sledila protestna nota ZRN sovjetski vladi v zvezi s trditvami Hruščova v Franciji (obujanje nemškega militarizma, nemški revanšizem, agresija in fašizem). Nadalje je nota obtoževala SZ, da neposredno ogroža miroljubno življenje v Evropi. Sovjetska vlada je noto seveda ostro zavrnila.

3. DE GAULLOVA POTOVANJA PO SVETU

Od 5. do 8. aprila 1960 je de Gaulle obiskal VB. Times je zelo pohvalil njegov obisk in ga označil za popoln uspeh. Francija je z ramo ob rami z VB. Le Monde je samo dostavil, da je de Gaulle govoril prisrčno in preprosto.

De Gaulle je obiskal še Kanado, državo, ki jo je označil kot deželo, ki razvija svojo narodnost in ki je ohranila pod britansko krono dva jezika in različne vere.

Od 22. do 29. aprila pa je bil de Gaulle v ZDA. Na tiskovni konferenci je izjavil, da bi se morala vrhunska konferenca v glavnem ukvarjati z vprašanjem Vzhod—Zahod. Skratka, gre za prenehanje napetosti. Pohvalil pa je Hruščova in dejal, da se mu zdi močna osebnost. »Rusija nima moža, ki bi jo lahko bolje zastopal na vrhunski konferenci.« Današnja Rusija ni od včeraj in tudi ne iz časa pred desetimi leti.

V: Ali je vrhunska konferenca nujna?

O: To je srečanje, na katerem naj se državniki spoznajo in pogovorijo. Gre za poskus, da odgovorni politiki prestopijo okvir dnevne politike.

V: Nekoč ste menda zapisali, da je v naravi Francije in Rusije, da sta zaveznici.

O: Med francoskim in ruskim narodom ni bilo nikdar nobenih nasprotij.

V: Ali je nevarnost komunizma v sedanji Franciji resna?

O: Prepričan sem, da ne more vplivati na francosko politiko. Francoska politika je izključno francoska.

Skupna izjava de Gaulla in Eisenhowerja 24. aprila pravi, da sta enotna glede vrhunske konference. Ministrom je treba še določiti, kako bodo predstavili naše ideje na konferenci.

Pred kongresom je de Gaulle 25. aprila dejal, da sta na svetu dva nezdružljiva sistema, vsak pa hoče spremeniti družbo. To vodi v hladno vojno. Za vse narode je treba najti neki modus vivendi (koeksistenco). Od Atlantika do Urala moramo ustvariti dve coni; to bo prineslo ravnotežje. Če se bosta obe coni nekoč pobotali in našli mir, bosta dali civilizaciji nov polet in skupaj z ameriško pomagali neraz-

viti Afriki. V sklepnih komunikejih je poudarjeno, da je poglavitni cilj vrhunske konference prekinitev napetosti v mednarodnem položaju.

4. REAKCIJE FRANCOSKE JAVNOSTI NA ALŽIRSKE DOGODKE

Po seji začasne alžirske vlade od 8. do 11. junija 1960 v Tunisu so objavili, da je prava rešitev alžirskega vprašanja le v svobodnih volitvah. Noben vsiljen statut ne bo prinesel miru, ampak bo samo podaljšal vojno. De Gaulle je odgovoril nekaj dni zatem in prvič naglasil »alžirsko Alžirijo«. Dejal je, da je samoodločba (popolnoma svoboden referendum) edini izhod iz alžirske tragedije. Voditeljem upora je sporočil prepričanje, da bi sklenili časten mir, potem pa naj narod v miru odloča. To je desnica kritizirala, predvsem general Soustelle. Alžirska Alžirija v zvezi s Francijo bo pripeljala le do odcepitve Alžirije od Francije. Obstajata samo dve možnosti: integracija Alžirije ali odcepitev.

Od 25. do 29. junija so bila predhodna pogajanja poslancev začasne alžirske vlade in predstavnikov francoske vlade v Melunu pri Parizu. Francoski delegati so povedali pogoje za častni mir in to, kaj z orožjem ter borci. Nato so se alžirski delegati vrnili v Tunis in sporočili, da so pogajanja v Melunu končana.

Francoska vlada je objavila, da so sklepali le o vojaških zadevah. O usodi borcev se bodo pogajali posebej. Alžirska delegacija je odgovorila, da se ob takih pogojih ne bo pogajala s Francijo.

Ferhat Abbas je poudaril, da so imeli alžirski delegati v Melunu manj svobode kot politični jetniki in da je francoska vlada zavrnila vse njihove predloge. Francoska delegacija je hotela izsiliti kapitulacijo. Toda najti je treba način za uspešno rešitev, kajti vojna še traja.

Desetega julija je de Gaulle predlagal pot do samoodločbe Alžirije. Najprej je treba ustaviti ogenj, nato bi prišel čas pomiritve, vendar ni mogoče določiti, kako dolgo bi trajal. Končno bi bile volitve v popolni svobodi, saj bi nanje povabili opazovalce z vsega sveta. Alžirija naj bi postala federalna država, v kateri bi imele prostor vse narodne skupnosti, tudi Francozi. Vsaka skupina naj dobi svoje ustanove. Vsekakor naj bi bila alžirska Alžirija povezana s Francijo. V bližnji prihodnosti bodo imenovane »štiri komisije izvoljenih«, ki bodo zastopale jedro predstavnikov alžirskega prebivalstva. Ti bodo skrbeli za odnose med muslimani in Alžirci, za samoupravna telesa, zlasti v občinah, za izvajanje nalog v departmajih ter za položaj in modernizacijo poljedelstva.

Tretjega septembra 1960 je o francoski politiki do Alžirije govoril tunizijski predsednik Burgiba in obljubil pomoč. Boj alžirskega naroda bo trajal do osvoboditve, in ta se bo uresničila drugače, kot mi-

sli Francija, če ne bo hitro spremenila svojega stališča. Tunizija je nekoč predlagala, da odstopi Franciji bazo v Bizerti, če da ta Alžiriji neodvisnost. Danes se je Tunizija pripravljena združiti z Alžirijo, če bo to pospešilo konec vojne.

Na veliki tiskovni konferenci 5. septembra je de Gaulle govoril tudi o alžirskem vprašanju, in sicer precej ostro. Dejal je, da se ne bo pogajal z alžirskimi uporniki, dokler se ne konča pobijanje. Ostro je tudi zavrnil resolucijo plenuma osvobodilne fronte, naj se vojna konča. Tako imenovani plenum osvobodilne fronte se ne more vtikati v zadeve, za katere je pristojna izključno Francija. O najnovejšem predlogu Burgibe pa je dejal, da je to stvar prihodnosti, ki je ne izključuje.

Štirinajstega septembra se je oglasil tudi general Raoul Salan kot predsednik društva bojevnikov za zvezo Francije in poudaril, da nima nihče pravice odtrgati Alžirije od Francije.

Ali ni navsezadnje že de Gaulle glede rešitve alžirskega vprašanja mislil prav, tu ne bomo razpravljali. Dejstvo je, da je naletel na hudo opozicijo, ne samo v vrhovih nekdanjih generalov, temveč tudi drugje.

V tem pogledu je poučna izjava francoskih intelektualcev in umetnikov z dne 8. septembra 1960 o upravičenosti dezerterstva in nepokorščine v francoski armadi. Izjava pravi, da je vojna v Alžiriji vojna zoper tiste, ki nočejo biti več Francozi. Počasi postaja akcija armade in njene vrhnje plasti, ki noče kapitulirati pred vstajo in priznati splošnega poloma kolonializma. Vojska kompromitira in uničuje narod, s svojo oblastjo naredi državljane sokrive za ponižujoča dejanja. Petnajst let po vojni je prišel francoski militarizem do tega, da bo spet uvedel mučenje.

Proti taki vojski se je razvilo »spontano gibanje« na robu vseh uradnih strank, brez njihove pomoči in zoper njihovo privolitev »zaradi lenosti ali doktrinarne sramežljivosti, nacionalističnih ali moralnih predsodkov«. Končno izjava pravi: »Menimo, da je upravičeno, če se ne služi v vojski proti alžirskemu ljudstvu, in to odobravamo.«

Vlada je takoj udarila zoper uradnike in uslužbence, ki so podprli izjavo. V začetku oktobra je sledil opozicijski program odbora za mir v Alžiriji, za njim pa izjava socialistične mladine ter izjava 44 profesorjev s Sorbonne, pariške univerze in nekaterih drugih francoskih univerz in zveze študentov.

Sedmega oktobra je izšel tudi manifest francoskih intelektualcev zoper prej omenjeno izjavo 121 (podpisalo jo je 188 profesorjev, umetnikov, med temi 7 članov akademije). Francoska javnost je zadnje čase priča škandaloznim izjavam, ki so »logična posledica številnih, več let trajajočih dejanj proti naši deželi in vodstvom, ki jo predstavljajo, ter proti Zahodu«. To je početje pete kolone, ki ga navdihujejo iz tujine. To se ni začelo z vojno v Alžiriji. Danes pravi geslo, da je vojna v Alžiriji sramotna, ker jo obsoja domovina in ker nacionalno oze-

mlje ni ogroženo. Francosko armado, ki ji je naložen ta boj, hoče obtožiti in jo odtrgati od francoskega naroda. Poziva mladino k nepokorščini in ubežništvu, ta zločin da se da »upravičiti«. Nadalje izjava trdi, da vsa ali velika večina naše inteligence, naše intelektualne elite, obsoja početje Francozov v Alžiriji. Zato so podpisniki — pisatelji, univerzitetni profesorji, novinarji, umetniki, medicinci, advokati, založniki in drugi — mnenja, da bi njihov molk pripeljal do pravega zapleta. Zato izjavljajo, da je podcenjevanje, če govore ali pišejo, da se Francija bori proti alžirskemu ljudstvu, ki brani svojo neodvisnost. Vojno v Alžiriji je Franciji vsilila »manjšina fanatičnih terorističnih in rasističnih upornikov, ki jih vodijo voditelji, prežeti z osebno častihlepnostjo, oborožujejo in denarno podpirajo pa jih očitno iz tujine. Izdajalsko je sistematično klevetati armado, ki se bojuje za Francijo v Alžiriji in ki že leta opravlja civilno, socialno in humano poslanstvo.

»Najbolj podla oblika izdaje« je, če dan za dnem zastrupljajo zavest Francozov, njihovo javno mnenje, in prepričujejo tujino, da namerava domovina izročiti Alžirijo in da želi okrniti ozemlje. Vojna v Alžiriji je subverzivna, vodi jo tujina na našem ozemlju, da bi dosegla moralni in socialni propad naroda.

Dne 14. oktobra se je oglasil tudi Thorez pred CK KPF. Dejal je, da KPF nasprotuje vojni v Alžiriji, obsoja pa »čudne metode« alžirskega osvobodilnega gibanja, ki skuša z manifestacijami begati mnenje množic. Hkrati KPF obsoja sleherno podpiranje alžirskega osvobodilnega gibanja z ubežništvom ali manifestacijami. To je izdaja bojujočih se članov delavskega razreda.

Sedemnajstega oktobra je sledila izjava francoskega kardinala in nadškofa, da pomeni civilna in vojaška nepokorščina izogibanje dolžnosti do narodne solidarnosti, sejanje anarhije in spodkopavanje avtoritete države. Bog prepoveduje nasilje vseh vrst in s katerekoli strani, kršitev človeškega dostojanstva, represalije nad nedolžnimi, tudi za dosego zakonitih pravic ne.

Končno je 27. oktobra nastopila tudi kolikor toliko združena francoska levica (sindikati, vendar brez komunistov) s posebno izjavo: šestletna osvobodilna vojna, ki pači demokracijo in oblast, ki je to vojno sprejela, vedno bolj tlači. Vojna uničuje prihodnost Francije in jo kompromitira pred svetom. Mladina je ogorčena. V Alžiriji imajo mrtve na obeh straneh. Tudi vlada je mnenja, da orožje ne bo odločilo in da ostaja le pot pogajanj, ki pa naj ne bi pomenila kapitulacije na nobeni strani. Francija naj se torej pogaja. Toda prišlo je do velikega spopada s policijo. Veliko je bilo ranjenih, kar čez 500 pa aretiranih. Že nekaj dni prej je komunistični sindikat izjavil, da je v letakih omenjen tudi njegov naziv, kar ni res. Uspeh manifestacije bi zahteval »zelo trdno in odločno ravnanje delavstva«. Stvari pa še daleč niso zrele za tak poskus. Zato KPF izjavlja, da bi taka manifestacija povzročila le nadaljnje provokacije vlade in ogrozila svoboščine, ki so še ostale.

5. PRIZADEVANJA ZA ALŽIRSKO MIROVNO POGODBO

Francosko-alžirska kriza sicer ni dobila mednarodnih razsežnosti. Vsa opozorila domače javnosti so veljala francoski vladi, vse bolj pa je bil zainteresiran za sklenitev miru tudi veliki francoski kapital, ki ga je spopad tako doma kot v Alžiriji že resno ogrožal.

Francoska vlada je 3. oktobra 1960 obnovila mirovno pogodbo z alžirskim osvobodilnim gibanjem. Močno pa je kritizirala 15. zasedanje OZN, ki je septembra 1960 razpravljalo tudi o alžirskem vprašanju. Debré je poudaril, da samoodločba pomeni mir in da se bo svoboda alžirskih borcev, ko bodo odložili orožje, odločila častno. Potem pa naj poteka razprava o celotnem kompleksu samoodločbe.

Tuji organizatorji, ki vodijo upor, tega ne morejo razumeti. Res je prišla alžirska delegacija na pogajanja v Melun, da bi dosegla politične pogoje pred ustavitvijo ognja, da se prizna organizacija, ki je dejansko edina predstavljala Alžirijo in da bi voditelji takoj navezali stik z de Gaullom, niso pa prej prenehali atentati. Zato smo pretrgali pogovore, uporniki pa še naprej morijo. V OZN so predsedniki vlad takšnih držav, kjer je doma revščina, dajali Franciji lekcije. To je bil »čuden konvent hinavščine in zlobe nekaterih mladih afriških držav«.

Tudi zunanji minister Couve de Murville je po RTV poudaril, zakaj je Francija zadržana v plenumu OZN. Alžirsko vprašanje ni v pristojnosti OZN, zato razprava tega problema ne more rešiti.

Tudi de Gaulle je zanikal OZN pravico, da bi se vmešavala v alžirske probleme, in ni dovolil, da bi nekatere totalitarne delegacije (tudi jugoslovanska) solile Franciji pamet. Sedmega oktobra je sovjetska vlada de facto priznala začasno alžirsko vlado, ki da jo priznava celo de Gaulle, saj se pogaja z njenimi predstavniki. Ravno v tem letu je Burgiba izjavil, da de Gaulle sam ne bo mogel končati vojne v Alžiriji. Franciji morata pri tem pomagati njena mladina in izobraženstvo. Izjavil je tudi, da bi prej ali slej posredovale v Alžiriji SZ, LR Kitajska in OZN. Deloma mu je odgovoril de Gaulle, ko je rekel, da želi Francija svojo lastno obrambo in lastno jedrsko oborožitev. Francija mora v obrambi Evrope ohraniti »svoje obličje in lastno dušo«, imeti svojo obrambo, kot jo je imela dotlej.

Debré je 13. oktobra 1960 pred parlamentom govoril o francoski želji o preureditvi NATO, o evropski politiki in francoski atomski moči. Zahodno zvezo je treba ohraniti in razvijati, toda NATO po dvanajstih letih raznih sprememb še ni popoln. Velja le kot regionalni pakt in temelji samo na evropski solidarnosti. Politična in strateška organizacija je zelo neenakovredna. ZDA so privilegirane, partnerji bi morali imeti delež pri vodstvu. Francija sicer ostaja zvesta temeljem NATO, vendar je treba pretehtati še druge probleme. Pakt naj se razširi tudi na druge dele sveta, imeti mora politično vodstvo, delitev odgovornosti naj prepustijo tudi vladi in parlamentu vsakega naro-

da. De Gaulla dolžijo, češ da hoče Evropo razbiti, da si želi močno Evropo kot nekakšno tretjo nevtralno silo.

Francoska vlada je 21. oktobra prepovedala manifestacije za mir v Alžiriji, ki jih je organizirala zveza študentov in sindikatov, de Gaulle pa je poudaril, da bo Francija omogočila Alžiriji vsakršno svobodno odločitev, nikakor pa je ne bo izročila peščici upornikov. Odloča naj »alžirska Alžirija«. V velikem govoru je zahteval enotnost vseh Francozov in zagrozil, da država ne bo trpela, da bi drugi (»razne osebnosti«) prevzemali dolžnosti in odgovornosti države. S tem je de Gaulle mislil na vedno hujšo opozicijo vseh vrst in barv v Franciji.

Mollet mu je odgovoril: kdor duši kritiko, tvega, da bo Francija zašla v še bolj krvavi kaos.

Ob sedmi obletnici osvobodilnega boja je predsednik začasne alžirske vlade v Tunisu Ferhat Abbas 31. oktobra 1960 izjavil, da ne bodo odložili orožja brez zagotovljene samoodločbe. Pri pogajanjih v Melunu francoska vlada ni skrivala, da je za pogajanja potrebna brezpogojna predaja. Toda to bi bilo nespametno, s tem bi izdali padle, pomenilo pa bi novi kolonializem. SZ priznava našo vlado, socialistične države so ji obljubile pomoč, na naši strani so Arabci in Afrika. Tudi Francozi vedno bolj obsojajo kolonialno vojno in zahtevajo mir za Alžirijo. Zato pozdravlja francosko mladino, delavce in izobražence. »Hočemo neodvisno in popolnoma suvereno Alžirijo.«

V začetku novembra 1960 so začeli zagovorniki »francoske Alžirije« hudo napadati politiko de Gaulla. Trinajst muslimanskih poslancev v francoskem parlamentu je zahtevalo pogajanja z začasno vlado. General Salan je obljubil, da bo branil francosko Alžirijo. 4. novembra je de Gaulle znova govoril o izvedbi samoodločbe v Alžiriji. Levo in desno opozicijo je opozarjal, da se bo odločil za referendum. Položaj v Alžiriji se je ob podpori vojske (!) in uprave (!) sicer izboljšal, toda to še ne pomeni rešitve temeljnih problemov. Gre za »alžirsko Alžirijo«, ki je ne bo vodila Francija, ampak se bo upravljala sama. Sama naj odloči, ali se bo ločila od nas ali ne.

O alžirskem vprašanju je 2. decembra 1960 spregovoril tudi biro socialistične internacionale. Obžaloval je neuspeh pogajanj v Melunu in izrazil željo po novih. Čas za sporazum je dozorel. Alžirija naj dobi samoodločbo s potrebnimi garancijami, pri volitvah naj bo mednarodna kontrola.

Od 7. do 8. decembra 1960 je bila v francoskem parlamentu velika debata o referendumu za Alžirijo. Debré je poudaril, da gre za slovesno potrditev načela samoodločbe za Alžirijo in za decentralizacijo organov javne oblasti v Alžiriji. Uporniki niso izločeni iz odločanja o prihodnosti Alžirije, morajo pa prekiniti ogenj. Pogovori v Melunu so propadli že zaradi tega, ker ti niso hoteli privoliti v konec ognja, ampak so celo zahtevali, da govorijo v imenu Alžircev. Vlada se je vedno pripravljena sporazumeti z uporniki o ustavitvi ognja in nato razpravljati o političnih pogojih za samoodločbo. Datum samoodloč-

be bo določen šele takrat, ko bo uveden red in se bodo duhovi pomirili. Pri samoodločbi se bodo Alžirci odločili, ali se bodo odcepili ali ostali v Franciji ali pa se z lastno ustavo in vlado oprli na pomoč Francije, in na tesno zvezo z njo. Vsekakor bodo tisti, ki želijo ostati francoski državljani (Evropejci, muslimani, Židje), lahko živeli kot francoski državljani v Alžiriji. Francosko vlado bodo pri začasni ureditvi javne uprave v Alžiriji vodila tri načela: 1. Za alžirske zadeve bodo odgovorni alžirski organi. 2. Koeksistenca alžirske ljudske skupščine in sodelovanje pri skupnih alžirskih zadevah. 3. Organizirano sodelovanje med domovino in Alžirijo pri francoski pomoči Alžircem. Referendum je bil določen za 8. januar 1961, vprašanje v Franciji in Alžiriji pa bi se glasilo: Ali glasujete za predlog zakona, ki ga postavlja predsednik republike o samoodločbi alžirskega prebivalstva in o organiziranju javnih oblasti pred samoodločbo? Predlog zakona je imel dva člena. 1. Ko bo varnost v Alžiriji dovoljevala popolno izvajanje javnih svoboščin, bodo Alžirci odločali na neposrednih in splošnih volitvah o svoji politični prihodnosti, kakšno razmerje želijo imeti do Francije. Ukrepe o tem bo odobril tudi francoski narod. 2. Alžirci in njihovi zastopniki, ki bodo urejali alžirske zadeve ter skupne zadeve s Francijo, pa bodo odločali sporazumno.

Devetega decembra je de Gaulle nameraval obiskati Alžirijo, vendar se je moral predčasno vrniti v Pariz zaradi silovitih demonstracij, ki so terjale prek sto mrtvih in več sto ranjenih med muslimani. Organizacija desne opozicije »Fronta Francozov v Alžiriji« je ob potovanju de Gaulla organizirala generalno stavko. 11. decembra so desničarske demonstracije dosegle višek, muslimani pa so začeli nasprotne demonstracije za svobodno Alžirijo in osvobodilno gibanje. Nastopila je vojska in policija, ki pa sta bili milejši do desničarjev.

Generalni francoski delegat za Alžirijo je 14. decembra razpustil desničarsko alžirsko fronto, stavke — tudi študentov — pa so se nadaljevale. Več ljudi je prišlo pred sodišče, disciplinski postopek so začeli tudi proti generalu Salanu. Ministrstvo za informacije je poročalo o »peklenskem načrtu desničarjev«, ki so nahujskali muslimane, da bi lahko vojska ukrepala z vso silo. Tudi vodstvo socialistične stranke je govorilo o tej zločinski odgovornosti. Ferhat Abbas je izjavil, da so muslimanske demonstracije »jasno pokazale, kakšna je razlika med alžirsko resničnostjo in željami francoske vlade«.

Šestnajstega decembra je francoska vlada izjavila, da je majhna skupina Evropejcev izrabila potovanje de Gaulla za hude spopade, da bi onemogočila referendum. Nastopila je vojska. Upor je sprožila manjšina, najprej Evropejci, a tudi muslimani. Vojska in policija sta ohranili disciplino.

Plenum OZN je 19. decembra sprejel alžirsko resolucijo, da ima alžirsko ljudstvo pravico do samoodločbe in neodvisnosti. To je treba »pravično« uresničiti, za kar je odgovorna tudi OZN. De Gaulle je v govoru francoskemu narodu dejal, da zahteva »da« na referen-

dumu o samoodločbi alžirskega naroda in organizaciji javne uprave v Alžiriji pred samoodločbo. Ponovil je tole: »ko bo mir«, naj alžirsko ljudstvo izbira med tremi nam znanimi možnostmi ureditve, Francija pa bo njegovo odločitev sprejela. Poudaril pa je, kako da kaže, da bo prihodnja Alžirija za zvezo s Francijo. Ko bo sklenjen mir, naj o tem odločajo. Tej zvezi naj pomaga tudi armada (!). Sleherni trenutek smo pripravljeni sprejeti delegacije tistih, ki nas napadajo. Brž ko bo konec atentatov, se bodo začele priprave za samoodločbo.

Tudi generalni sekretar socialistične stranke Mollet je na izrednem kongresu zagovarjal »za« na referendumu. Ne gre za osebni predlog de Gaulla, je dejal, temveč za željo večine Francozov. De Gaulle ne mara uvesti diktature, sicer bi jo že bil. Maršal Juin pa je v odprtem pismu de Gaullu odločno nasprotoval referendumu.

Dne 31. decembra je de Gaulle odgovoril takole: če bo referendum ugoden, bo tudi tujina vedela, da Francija ve, kaj hoče, »jaz pa bom postal močnejši voditelj«.

III. KONGO POSTANE NEODVISEN, ZAČETEK DRŽAVLJANSKE VOJNE

Za zgodovino Konga je bila pomembna bruseljska konferenca od 20. januarja do 20. februarja 1960. Sklenili so razglasiti neodvisnost Konga 30. junija. Belgijske investicije v Kongu ostanejo, vendar morajo pri teh sodelovati tudi kongoške stranke. Sprejeli so kar 16 resolucij, med drugim tudi to, da bo imela država Kongo svet provinc s pokrajinskimi sveti, medtem ko bo centralna kongoška vlada pravni naslednik belgijske vlade. Konec 1958 je bilo v Kongu za 142 milijard belgijskih frankov investicij (od tega 100 milijard v privatnem sektorju).

Razmeroma »lahka« pot do neodvisnosti Konga, ki je bila razglašena 30. junija 1960, je pripeljala do hude in krvave državljanske vojne. Spopadli sta se dve domači stranki, eno od teh so povsem podprli belgijski kolonialisti, domača in tuja reakcija. Kakšna naj bi bila nova država? Voditelj kongoškega narodnega gibanja Patrice Lumumba je konec junija 1960 postavil pet zahtev: takojšen odhod belgijskih sil iz Konga, takojšen odpoklic belgijskega ministra za afriške zadeve iz Konga, izvolitev domačega predsednika države z neposrednimi volitvami, ne pa v bodoči narodni skupščini in zgornjem domu, kot je predvideno; opustiti je treba načrt za državno zastavo (zlata zvezda na plavem polju, obdana s sedmimi manjšimi, ki bi predstavljale sedem pokrajin, spominjale pa na kolonializem); ministrskega predsednika dobi stranka z največjim številom glasov na volitvah.

Voditelj druge stranke Kasavubu pa je odločno zahteval federativno ureditev države.

Ob razglasitvi neodvisnosti je Lumumba dejal, da bodo pozabili na obešanje, streljanje in druge surovosti kolonialnih gospodarjev. Lumumba je sestavil koalicijsko vlado, ki je dobila zaupnico v parlamentu in senatu. Izvoljen je bil tudi predsednik republike Kongo Kasavubu. Sprejeli so okviren zakon o prijateljstvu in sodelovanju z Belgijo. Ta bo pomagala z administracijo in z diplomatskim zastopstvom ter vzgajala domače višje uradnike. Belgija bo pomagala

tudi vojaško, obdržala pa tudi vojaške baze. Izdelali so obširen program o vsestranski pomoči Belgije.

»Neodvisnost« Konga se je pokazala prav kmalu. Ministrski predsednik Lumumba je 4. julija sicer dejal, da se republika Kongo ne bo priključila nobenemu bloku. »Nismo ne komunisti ne katoliki ali socialisti, temveč afriški nacionalisti. Ne bomo sprejeli nobene tuje pomoči, ki bi vtihotapila v deželo imperialistične težnje. Smo pozitivno nevtralni.« Industrija ne bo nacionalizirana, tudi ne bo nobenih razlastitev. Evropa naj svoje delavce samo »pametno plačuje«.

Kmalu pa je prišlo do nemirov, do spopada belgijskih varnostnih sil z domačini. To je povzročilo začetek izseljevanja evropskega prebivalstva iz večjih mest; kazalo je, da se bodo stvari pomirile — kljub atentatu skupine Evropejcev na Lumumbo in kljub degradaciji belgijskih oficirjev na stopnjo tehničnih svetovalcev. Belgija pa je kljub temu na pritisk svoje javnosti poslala v Kongo nove sile, da bi naredile red in mir. Prišlo je do trenutnega sporazuma, da smejo belgijske sile posredovati le s privoljenjem kongoške vlade.

Do velikih nemirov je prišlo tudi v Elisabethvillu, glavnem mestu najbogatejše pokrajine Katanga. Na površje se je vzpela nova osebnost, predsednik pokrajinske vlade Čombe, ki je prosil za pomoč vlado VB. Ta je takoj previdno izjavila, da se mora prej posvetovati s centralno kongoško vlado. Vendar je šel Čombe še naprej, in 11. julija 1960 razglasil neodvisno Katango, vendar v tesni povezavi z Belgijo, centralno vlado pa je obdolžil komunizma.

ODCEPITEV KATANGE

Seveda je centralna vlada protestirala, da je Čombe dovolil tujim četam vkorakati v Katango. Centralna vlada namerava braniti neokrnjenost državnega ozemlja. Toda pokrajinska skupščina je potrdila Čombejevo odločitev.

Pariški Le Monde je zapisal, da daje Katanga 60 odstotkov vsega nacionalnega dohodka Konga. Belgija ima v Kongu tri pomembne eksploatacijske družbe (rudnike), ena teh je tudi povezana z veliko britansko družbo. Dan pozneje je kongoški zunanji minister zagrešil napako in prosil ZDA za 3000 vojakov. Kasavubu in Lumumba sta takoj protestirala. Eisenhower pa je bil previden; bil je pripravljen poslati sile samo v okviru OZN.

Kongoška vlada je prosila generalnega sekretarja OZN Hammarskjölda, naj najprej pošlje sile OZN v Kongo. Vzrok za nemire v Katangi so kolonialistični »provokatorji«. Belgijska kolonialistična vlada je z zvijačo pripravljala odcepitev Katange, pretežna večina prebivalcev pa je odcepitvi nasprotovala. Gre za varstvo Konga proti zunanjim napadom, ki ogrožajo mednarodni mir.

Trinajstega julija se je oglasila tudi sovjetska vlada s protestno noto trem velesilam, Belgiji, ZRN in še nekaterim vladam zaradi Konga. Poudarila je odgovornost treh velesil za oboroženi napad, ki ga je treba takoj ustaviti, in opozorila na dolžnost OZN. Za agresijo je

obdolžila belgijske sile, ki so bile dotlej v ZDA pod zastavo NATO, kar je vnovičen dokaz, da nastopa NATO kot mednarodni žandar. Še posebej so Sovjeti napadli Adenauerjevo vlado, ki je dala oporišča za odhod tujih sil v Kongo. Prav tako je obsodila VB. Tudi ambasador ZDA v Kongu se je, kot je bilo zapisano v noti, vmešaval v notranje razmere in pripravljal načrt za intervencijo zahodnih sil pod zastavo OZN. Kolonialisti pač hočejo odcepiti najbogatejšo pokrajino Konga in mlado republiko Kongo razbiti.

Dne 14. julija je VS razpravljal o predlogu resolucije, naj Belgija umakne svoje sile iz Konga. Resolucija je bila sprejeta, generalni sekretar OZN pa pooblaščen, da daje vladi Konga vso vojaško pomoč. Ta je sklenil rekrutirati prve sile OZN v Gani, Gvineji, Maliju in Tuniziji. Prišle naj bi pod vodstvo švedskega generala. Toda Katanga je nasprotovala silam OZN in zahtevala samo belgijsko vojsko.

Belgijska vlada je odgovorila na sovjetsko noto 15. julija. Poudarila je, da je hotela Kongu pomagati, nemirov pa ni mogla zadušiti. Na druge žaljivke v noti belgijska vlada ni hotela odgovarjati.

Oglasil se je tudi Bonn in izjavil, da je SZ spet izrabila položaj; vzbuditi hoče vtis, da je pripravljena pomagati. Tudi v Kongu in v drugih afriških državah poskuša SZ kaliti mir. To deželo hoče narediti za svoj satelit. ZRN odločno zavrača vse klevete in obžaluje krizo, ki je nastala. Upa, da bo OZN odigrala pomembno vlogo. SZ je najmanj poklicana, da obsoja kolonialne metode v Afriki, saj sama že petnajst let zatira svobodo in pravico do samoodločbe na nemškem ozemlju.

Toda 15. julija je Kasavubu pisal Hruščovu, da bodo morda morali kmalu prositi za poseg SZ, če zahodni tabor ne bo ustavil agresije zoper suverenost republike. Trenutno je Kongo zaseden z belgijskimi silami, življenje predsednika republike in ministrskega predsednika pa je v nevarnosti.

Hruščov je takoj odgovoril, da je kongoški narod trčil »ob kolektivni kolonialni jarem imperializma v Kongu«. Gre za agresorje tistih sil, ki imajo svoj veliki monopol, predvsem v Katangi. VS je s svojo resolucijo že opravil veliko vlogo. Če to ne bo pomagalo, bodo nujni še učinkovitejši ukrepi. Napad na Kongo ni lokalni konflikt. SZ bo dala Kongu potrebno pomoč.

Petnajstega julija so prispele prve sile OZN v Kongo. 18. julija je Lumumba telefoniral namestniku generalnega sekretarja OZN v Leopoldvillu, da bo vlada poklicala sile SZ, če OZN do 19. julija ne bo dosegla umika belgijskih sil. Generalni sekretar tega ni vzel na znanje, odgovoril pa mu je, da ni navada, da bi OZN sprejemala ultimate. Tudi kongoški senat je odbil sleherno intervencijo SZ. Samo sile OZN so poklicane narediti red v Kongu.

PRIHOD PRVIH SIL OZN V KONGO

Kongoška skupščina je sprejela resolucijo, naj belgijske sile v dvanajstih urah zapustijo Kongo in naj jih v Katangi zamenjajo sile

OZN. Pokrajinska skupščina Katange je ultimativno zahtevala, da OZN v 48 urah prizna samostojnost Katange. Čombe je ponovil, da bodo preprečili prihod sil OZN v Katango.

Namestnik generalnega sekretarja je nato izjavil, da se bodo do 23. julija umaknile vse belgijske sile iz Léopoldvilla. Toda belgijske sile so se vtem še povečale. Lumumba je na tiskovni konferenci izjavil, da je ministrski predsednik sklenil prositi SZ ali narode afriško-azijskega bloka za pomoč pri evakuaciji belgijskih sil. Vlada ZDA je odbila sovjetsko noto, naj umakne svoje sile, ki jih je poslala za vzdrževanje zračnega mostu za dovoz hrane v Léopoldville. Vlada ZDA je poudarila, da to niso vojaške sile.

Enaindvajsetega julija se je po radiu oglasil belgijski kralj. Mislili smo, je dejal, da bo lahko ljudstvo samo vladalo in da bo lojalno do tistih, ki želijo pomagati. Toda grozovitosti varnostnih sil in odgovornih oblasti do ljudstva so še hujše.

V Kongu je bilo 4960 vojakov sil OZN, VS pa je 22. julija sprejel resolucijo, naj belgijska vlada čimprej umakne svoje sile. Države naj ne ovirajo pri uvedbi reda. Lumumba je svoj poziv SZ umaknil, češ da je zadovoljen z resolucijo VS.

Istega dne je Lumumba v ZDA podpisal z veliko mednarodno družbo pogodbo o obnovi Konga. Spričo velikanskega načrta je New York Times svaril, da je ta preobsežen, kajti če ne bo uspel, bo diskreditiral ameriško podjetništvo v vsej Afriki. Ameriška vlada pa je odgovorila, da izvaja to privatna družba brez sporazuma z vlado.

Lumumba se je zadovoljen vrnil iz ZDA. Na tiskovni konferenci je izjavil, da je sreča, ker se OZN zavzema za popoln umik belgijskih sil, vključno z oporišči. Tako je »kongoška kriza« končana; VS tudi ni priznal neodvisnosti Katange. Če smo prosili SZ in druge za pomoč, smo to storili zato, ker smo menili, da bo OZN predolgo razpravljala o evakuaciji.

Triindvajsetega julija je Čombe predlagal Kasavubuju, belgijskemu ministrskemu predsedniku in generalnemu sekretarju OZN, da bi se ustanovila federacija združenih držav Konga.

Od 24. do 27. julija je imel Lumumba pogovore s Hammarskjöldom v Washingtonu. Poudaril je, da vlada in parlament želita, da bi belgijske čete nemudoma zapustile celotno ozemlje republike, saj je od tega odvisen mir. Prosil je OZN za gospodarsko in tehnično pomoč, Hammarskjöld pa je obljubil, da bo iskal možnosti za to.

Toda to nemirov, surovosti in finančnih težav ni prav nič zmanjšalo. Tudi program Lumumbine vlade 27. julija, ki je zahteval enotnost Konga in bil proti načrtu Čombeja o federaciji, ne. Program se je zavzemal tudi za sodelovanje z belgijsko vlado in za prijateljsko pogodbo z Belgijo, za popolno nevtralnost in sodelovanje z drugimi afriškimi deželami, za spoštovanje zasebne imovine in podobno.

Na pogovoru z zunanjim ministrom ZDA Herterjem in zastopniki bank je Lumumba govoril o pomoči Kongu. Naglašal je »pozitivno

nevtralnost«, željo, da ostanejo Afričani; nočejo tudi nobenih političnih programov ZDA ali SZ. Terjajo le tehnično pomoč. Po pogovoru belgijskega ministrskega predsednika s Hammarskjöldom naj bi Belgiji vendarle ostali dve vojaški oporišči v Kongu po sporazumu z belgijsko in kongoško vlado, toda brez sodelovanja OZN, ki naj tudi ne posreduje v zvezi s Katango. Belgijska intervencija je v Kongu potrebna za zaščito evropskih koristi. OZN naj pošlje svoje sile tja, kjer so potrebne.

Konec julija je bilo v Kongu 9500 vojakov sil OZN, belgijskih pa 10 000, od tega 2000 v Katangi in še v 25 središčih. Ne sestanku med Hammarskjöldom in zastopnikom kongoške vlade (to je bil namestnik minstrskega predsednika Gizenga) so ministri poudarili, da kongoška vlada ne more razumeti, zakaj OZN ne stori ničesar v zvezi z odcepitvijo Katange in zakaj ne pošlje svojih sil tja, kjer so potrebne. Dne 31. julija je sovjetska vlada odločno obsodila imperialistično agresijo zoper Kongo. To je obsodil tudi VS, ki je terjal umik belgijskih sil. Te hočejo intervenirati, Kongo izstradati in ga gospodarsko popolnoma razbiti.

SZ je pripravljena dati veliko gospodarsko pomoč; dotlej je že dala 10 000 ton hrane, 1000 tovornjakov, pomagala je v industriji, v zdravstvu itd. To ne pomeni vmešavanje v notranje zadeve, saj ne postavlja nobenih političnih ali vojaških pogojev. Že naslednji dan je vlada ZDA izjavila, da je trditev sovjetske vlade neodgovorna in da si jemlje pravico kritizirati akcije OZN.

Dne 31. julija je bila sklenjena pogodba med OZN in kongoško vlado. Kongoška vlada priznava, da je prosila OZN za vojaško pomoč in da je sprejela resolucijo VS. Daje tudi možnost za svobodno gibanje sil OZN. OZN bo imela svoje sile v Kongu, dokler bo mnenja, da te še niso izpolnile svoje naloge.

Drugega avgusta je dala belgijska vlada denarno pomoč Kongu, kongoška vlada pa je zaprosila za podržavljenje opuščenih podjetij. Sile OZN kontrolirajo vse, in ni več nevarnosti za človeška življenja. Toda belgijska vlada ni hotela odpoklicati svojih sil. Te baje varujejo samo Evropejce, saj kongoška vlada tega ni zmogla. Ni pa to vmešavanje v notranje zadeve. Tudi v Katango so prišle naše sile, in sicer na prošnjo katanških oblasti. Toda Hammarskjöld je napovedal, da bodo sile OZN vkorakale v Katango. Te sile so podrejene izključno tehnični službi, niso pa pod kontrolo VS. Ne smejo pa se vmešavati v notranje spore.

Čombe je 3. avgusta razglasil splošno mobilizacijo v Katangi in napovedal, da se bo silam OZN, če bo potrebno, uprl s silo. Generalnemu sekretarju je sporočil, da bi bilo vmešavanje sil OZN v Katangi znamenje za splošno vstajo v tej deželi. Njegova vlada pa se še vedno zavzema za konfederacijo vseh dežel, ki so sodile v belgijski Kongo.

Lumumba je zahteval novo sklicanje VS, ker je belgijska vlada podpirala odcepitev Katange. Nato je zaprosil za pomoč tunizijskega predsednika Burgibo in predsednika začasne alžirske vlade Ferhata Abbasa. Ti so se zavzeli za sestanek voditeljev afriških držav.

Četrtega avgusta je prišel v Katango namestnik generalnega sekretarja OZN Bunche, ki je sporočil Čombeju, da sile OZN še ne bodo vkorakale v Katango. Kongoška centralna vlada je izgnala belgijskega poslanika, belgijski kralj pa je sprejel delegacijo iz Katange. Ta je izjavila, da se bo uprla sleherni intervenciji sil OZN, ker bi te odprle vrata komunizmu in diktaturi v Kongu. V Katango pa lahko pride opazovalec OZN, ki se bo prepričal, da vlada tu red.

Petega avgusta je Hammarskjöld preklical vkorakanje sil OZN in sklical zasedanje VS. TASS je ob tem preklicu poročala, da vladajoči belgijski krogi bojkotirajo sklepe VS ob podpori svojih zaveznikov v NATO, belgijske čete pa da so protizakonito zasedle tudi Katango. Nekaj belgijskih sil je sicer odšlo, vendar je to le manever. Sovjetska vlada zato predlaga umik vseh belgijskih sil in postavitev novega poveljstva sil OZN, ki morajo delati v sporazumu s kongoško vlado. Izvesti je treba učinkovite ukrepe, da se konča okupacija v Katangi, ki je sestavni del Konga. Tja je treba poslati dodatne sile OZN, če sedanje niso kos nalogi. Lumumba je o preklicu ukaza silam OZN dejal, da pomeni to podporo secesionističnemu gibanju Katange, torej zaroti. Sile OZN v Kongu samo paradirajo, namesto da bi nam pomagale izgnati belgijsko vojsko. Problem Katange bomo rešili sami.

Gvineja in Gana sta ponudili Lumumbi svoje sile, to je storila tudi ZAR, ki je bila pripravljena pomagati.

Sedmega avgusta pa je predsednik Konga izrekel Lumumbini vladi nezaupnico, ker ni sposobna ohraniti reda in miru v državi. OZN pa je predlagala federacijo kot edino možnost za rešitev krize. Separatistično gibanje se je začelo tudi v drugih pokrajinah Konga.

Osmega avgusta je bil Čombe imenovan za predsednika države Katange. Še isti dan se je začelo zasedanje VS.

Od 8. do 9. avgusta je torej bilo zasedanje VS. Hammarskjöld je izjavil, da računa na podporo vseh. »Čombe v Katangi se je uprl, da bi poslali tja sile OZN, jaz pa nisem bil pooblaščen za tako vojaško akcijo,« je izjavil Hammarskjöld. Belgijska vlada ni ugovarjala. Centralna vlada v Kongu je pokazala dobršno mero nestrpnosti, on pa ni mogel delovati hitreje. Zato so v zvezi z mano širili govorice o nezaupanju. Belgijske sile naj bi se v celoti umaknile. Kongu je treba zagotoviti svobodo in preprečiti tuje vmešavanje. Gre za vojno ali mir. Sprejeta je bila resolucija, naj Belgija umakne svoje sile in pomaga uresničevati resolucijo. Sile OZN naj vkorakajo v Katango, vendar se ne smejo vmešavati v notranje spore.

Čombe je začel postavljati pogoje za vkorakanje sil OZN. Predvsem ne smejo biti iz komunističnih dežel, nadzorstvo nad mejo je notranja zadeva Katange, katanška vojska pa mora ostati oborožena.

Hammarskjöld je to odklonil, kongoška vlada pa je razglasila obsedno stanje. Prispel je prvi kontingent vojske OZN. Iz pogovorov med Hammarskjöldom in Čombejem se je videlo, da se bo začel postopni umik belgijskih sil hkrati s prihodom sil OZN. Lumumba je dolžil Hammarskjölda, da sodeluje z belgijsko vlado, kajti med silami OZN so bili tudi belgijski padalci. Le afriške sile (pod zastavo OZN) bi preprečile prelivanje krvi.

Dvajsetega avgusta so štele sile OZN 14 491 mož. Med njimi in kongoško vojsko so se vneli spopadi. Čombe je zahteval odstop Lumumbe in federacijo neodvisnih kongoških držav.

Dne 31. avgusta je bila vseafriška konferenca 13 neodvisnih afriških držav v Léopoldvillu. Ugotovila je le nujnost, da lojalno sodelujeta OZN in republika Kongo ter da se belgijske sile umaknejo.

Konec avgusta je kongoška enota pobila nekaj vojakov OZN, belgijska vojska pa je še zmerom bila v Kongu in Katangi. Na to je z vso ostrino opozorila tudi SZ.

V začetku septembra je bil izveden poskus atentata na predsednika Kasavubuja, temu pa so sledile aretacije voditeljev Lumumbove stranke. Toda 5. septembra je Kasavubu odstranil Lumumbo in njegovo vlado, ker da so jo imenovali Belgijci in ker da vodi narod v državljansko vojno. Njegov naslednik je postal predsednik senata Ileo, ki je bil za federativno ureditev in pogajanja s Čombejem.

RAZPUSTITEV LUMUMBOVE VLADE

Lumumba je trdil, da je njegovo vlado izvolilo ljudstvo. Odstavil je Kasavubuja, pri tem pa ga je podprl senat. Lumumba je zahteval umik sil OZN, protestiral je proti vojaški zasedbi, želel pa je tehnično sodelovanje z OZN. Vlada bo poklicala na pomoč sile iz SZ in Indonezije, da bodo uničile upor v Katangi.

Sedmega septembra je Eisenhower kritiziral SZ, ker da pošilja Kongu letala in vojaško opremo. Težave bodo, če bo SZ sodelovala v državljanski vojni, ki zavzema vedno večji obseg. Hammarskjöld je znova zahteval sklic VS, SZ pa je obdolžila OZN, da se vmešava v notranje zadeve po nalogu ZDA, da podpira Kasavubuja zoper Lumumbo in da razpihuje državljansko vojno.

Desetega septembra so kongoške sile vdrle v Katango, Lumumba se je razglasil za šefa države in vrhovnega komandanta. Ileo pa je sestavil vlado.

Tako je dobil Kongo dva predsednika države in dve vladi, in Kasavubu je zahteval od Hammarskjölda, naj ne sodeluje z Lumumbo in odstavljenimi ministri. Lumumba pa je protestiral pri OZN: ta naj se nikar ne vtika v notranje razmere. Nove resolucije OZN niso potrebne, saj so že prejšnje dovolj jasne.

TASS je odločno zanikala, da SZ pošilja orožje. 12. septembra pa je bil Lumumba na ukaz Kasavubuja aretiran, vendar na pritisk vojske kmalu izpuščen. Vtem je Ileo sestavil novo vlado, ki je obljubila

obsodbo Lumumbe. Apeliral je na Hammarskjölda, naj napravi red, sicer bo zaprosil afriške in druge narode za pomoč.

Toda 14. septembra je izvedel načelnik generalnega štaba kongoške vojske Mobutu državni udar. Odstavil je obe vladi in parlament do konca leta. Lumumba je obdolžil Mobutuja, da so ga imperialisti podkupili. Mobutu je tudi izgnal sovjetske in češkoslovaške diplomate zaradi »komunistične propagande«.

Na izrednem plenarnem zasedanju OZN so sprejeli resolucijo, naj generalni sekretar podpre delovanje legalne vlade in zavaruje enotnost države. To pa nemirov v Katangi ni zmanjšalo.

Vendar je 19. septembra prišlo do sporazuma med Kasavubujem in Mobutujem. Ustanovili so svet generalnih komisarjev, ki naj bi vodil državo do konca leta. Ta svet je izjavil, da je sicer elita dežele, ni pa izvoljen, vendar bo pomagal izvoljenim. Mobutu je mož, ki se je rešil komunističnega kolonializma, marksizma-leninizma in imperializma. Ne bomo zamenjali enega suženjstva z drugim. Stališče sovjetske vlade je bilo drugačno. Ta je videla sovražno ravnanje ZDA in zahodnih dežel zoper Kongo in zakonito vlado. Zato so razglasili marionetno vlado, ki uboga tujino. SZ bo odpoklicala svoje diplomatsko osebje.

O Kongu so veliko govorili tudi na 15. zasedanju OZN 22. septembra 1960. Eisenhower je dejal, da imajo mlade afriške in azijske države pravico, da si izberejo lastne življenjske oblike. OZN pomaga Kongu pri ohranitvi varnosti; izuri naj domačo vojsko. Ustanoviti je treba tudi poseben sklad za Kongo.

Hruščov je poudaril, da je bil Kongo že tretji dan svobode napaden, kar je nevarno za mir. Poskus, da bi odcepili bogato pokrajino Katango (uran, kobalt, titan, predvsem pa cenena delovna sila), pomeni pravi vzrok zarote zoper Kongo. Monopolisti pri tem izrabljajo tudi Hammarskjölda in njegov aparat. Sile OZN hromijo delo zakonite vlade in podpirajo marionetno vlado v Katangi. Lumumba ni komunist, ampak domoljub, ki častno služi svoji domovini in se bojuje proti kolonializmu. OZN mora zahtevati v Kongu red in poklicati Hammarskjölda na odgovornost, da ne bo zlorabljal svoje službe. V Kongu naj ostanejo le afriške in azijske sile. Predlagal je tudi, naj bi generalnega sekretarja zamenjali s kolektivnim organom treh ljudi, sedež OZN pa prenesli v Švico, na Dunaj ali v SZ.

Tudi Nkrumah je kritiziral delo OZN v Kongu, češ da »ta ni znala razlikovati med legalno in ilegalno oblastjo«. Vodstvo akcij OZN v Kongu pa je treba takoj reorganizirati. Dati jim je treba jasna in natančna navodila in podpreti Kasavubuja in Lumumbo ter njuno oblast na vsem ozemlju. Sile OZN morajo priti pod poveljstvo neodvisnih afriških držav, ki so zdaj v Kongu. Vse »privatne« vojske in katanško žandarmerijo pod vodstvom belgijskih oficirjev je treba nemudoma razorožiti. Sile OZN naj pridejo na pomoč centralni vladi in uvedejo red.

Ob koncu leta 1960 je vladala v kongoškem družbenem življenju velika zmeda. Položaj so nadzorovale sile OZN, ki so štele 18 000 vojakov iz 28 dežel. Mobutu je želel reševati nastali položaj, zato je povabil na konferenco za okroglo mizo najbolj pomembne kongoške politike Lumumbo, Kasavubuja, Čombeja in ministrskega predsednika Kasajo; vsi napori, da bi sestavili sposobno vlado, so propadli. Novoustanovljeni svet kongoških generalnih sekretarjev je 10. oktobra zahteval od sil OZN, ki so varovale Lumumbo, naj tega izročijo, vendar so te zahtevo zavrnile, dokler mu parlament ne vzame imunitete.

Sedemnajstega oktobra so sile OZN sprejele odločitev, da so lahko samo one navzoče v nemirnih delih severne in zahodne Katange in da prevzemajo za to območje glavno odgovornost. 20. oktobra je Mobutu postavil štiri ultimativne zahteve. 1. OZN naj odpokliče svoje sile, ki varujejo armadna skladišča orožja v taborišču v Léopoldvillu. 2. Kongoška armada svobodno razpolaga z uskladiščenim orožjem. 3. Armada dobi v uporabo eno letališče. 4. Število kongoških vojakov na letališčih se poveča.

Vojaški svetovalec OZN je vse te zahteve zavrnil. Zato je Mobutu pretrgal vse stike z oblastmi OZN v Kongu. Čombe je zahteval od Hammarskjölda, naj odpokliče del uradnih osebnosti OZN iz Katange.

Dne 25. oktobra je svet generalnih sekretarjev izdal ukaz o odstavitvi Lumumbe, vendar sekretar OZN tega ni priznal. Hammarskjöld je sestavil komisijo »dobre volje« iz predstavnikov 15 azijskih in afriških držav, ki naj bi pomirila položaj v Kongu, vendar sta jo Kasavubu in Mobutu odločno zavrnila. O zmedi, ki je vladala v Kongu, je poročal zastopnik OZN in pristavil, da je poglavitni krivec Belgija. Ta je spričo takega poročila takoj zagrozila, da bo izstopila iz OZN, ker da noče biti »grešni kozel, če je OZN v Kongu odpovedala«. Še istega dne 3. novembra pa so ZDA povedale svoje mnenje o tem poročilu, češ da sta v Kongu trdni samo še dve ustanovi: to sta predsednik republike Kasavubu in parlament, katerega delovanje pa je onemogočeno. Po mnenju ZDA ima Belgija dobro voljo, da bi pomagala Kongu.

Lumumba je 14. novembra predlagal OZN plebiscit za prezidialni režim in neposredne volitve predsednikov, ki naj bi ga izvedli pod nadzorstvom OZN. 22. novembra je OZN priznala kongoško delegacijo pod vodstvom Kasavubuja. Ta delegacija je soglašala s Čombejevo zahtevo po konferenci, ki naj bi odločala o prihodnji ureditvi Konga. 28. novembra je Lumumba zbežal iz svoje rezidence, vendar so ga kmalu zatem ujele Mobutujeve sile in ga pripeljale v vojaško taborišče v Léopoldvillu. To je povzročilo hud protest sovjetske delegacije pri generalnem sekretarju Hammarskjöldu, češ da gre za samovoljno dejanje in da je OZN odgovorna za varnost članov vlade. Protestu so se pridružile tudi nekatere azijske in afriške države. Zato je Hammarskjöld posredoval pri Kasavubuju za Lumumbo. Istega dne (3. decembra) je Mo-

ARETACIJA LUMUMBE

butu sklenil, naj svet generalnih sekretarjev, ki svojega dela ne bo končal do konca leta, nadaljuje delo kot začasna vlada republike Kongo.

V kriznem položaju je SZ 5. decembra zahtevala, naj takoj izpuste Lumumbo, predsednika senata, predsednika skupščine ter poslance, parlament in vlada pa naj začneta takoj redno delati. Sile OZN morajo nemudoma razorožiti Mobutujeve teroristične tolpe, posebna komisija afriških in azijskih držav pa naj pregleda vir njegovih dohodkov in oboroževanja. Odstranijo naj vse belgijske vojaške sile in uradnike. Dan zatem in dan pred začetkom zasedanja VS, ki je od 7. do 14. decembra razpravljal o Kongu, je belgijski kralj odlikoval Čombeja (!). SZ je postavila svoje zahteve v domala nespremenjeni obliki pred VS, kjer pa so jih po hudih in dolgotrajnih razpravah zavrnili z desetimi glasovi proti osmim. Na obtožbe delegata OZN na zasedanju je odgovorila tudi belgijska vlada, ki je poudarila, da je pripravljena pomagati Kongu, kolikor in kakor želi njegova vlada, vendar je pri tem ovirana. Poročilo OZN pa je tako ali tako pristransko, saj so belgijski tehniki, ki so ostali v Kongu, kongoški državni uradniki.

Jedro sovjetskega predloga VS je deloma podprla tudi afriška konferenca, ki je bila od 4. do 7. januarja 1961 v Casablanci, in sicer Naser (ZAR), Nkrumah (Gana), Sékou Touré (Gvineja), Modibo Keita (Mali), začasna alžirska vlada, Libija in Cejlon. Odločili so se za »primerne ukrepe«, če OZN takoj ne stori, kar je treba storiti za razorožitev ilegalnih tolp polkovnika Mobutuja, in če ne vzpostavi Lumumbove legalne vlade. V nasprotnem primeru bodo umaknili svoje sile izpod zastave OZN.

IV. OSTALI DOGODKI PO SVETU

Na Kubi so se začele stvari zapletati. ZDA so odločno protestirale zaradi zaseganja ameriških imetij po agrarni reformi. Od 4. do 13. februarja 1960 je bil na Kubi Mikojan, ki je sklenil pogodbo za nakup milijon ton sladkorja na leto. Dali so kredit v višini 100 milijonov dolarjev in znova navezali diplomatske odnose. Dotlej so ZDA vsako leto kupile na Kubi tri milijone ton sladkorja po znatno nižjih cenah kot na svetovnem tržišču in kot ga je kupila SZ.

KUBA

Četrtega junija 1960 je poslala vlada ZDA ostro noto vladi Fidela Castra, češ da je ta grobo kršila mednarodno in kubansko pravo, ko je zaplenila ameriško imetje na Kubi. Noben ameriški državljan ni dobil odškodnine, čeprav dosega odškodnina za vso posest 350 milijonov dolarjev. Kuba tudi ni plačala 100 milijonov dolarjev za ameriško blago, ki ga je bila uvozila prejšnje leto. Poleg tega je dobila še veliko ameriško pomoč.

Devetega julija 1960 je na kongresu sovjetskih učiteljev Hruščov spregovoril o varstvu Kube. Po njegovem je jasno, da ZDA pripravljajo zločinske korake zoper kubansko ljudstvo. Nočejo več kupovati kubanskega sladkorja in drugega blaga. To je gospodarski pritisk na Kubo in tudi na Latinsko Ameriko. Guverner New Yorka je jasno pozival na gospodarsko blokado.

SZ pa bo priskočila na pomoč, kajti gospodarska blokada pomeni pripravo na intervencijo na Kubi. Sovjetski topničarji lahko, če bi bilo potrebno, s svojimi raketami podprejo kubansko ljudstvo, če bi se agresivne sile Pentagona drznile intervenirati na Kubi. Imamo rakete, ki lahko natančno zadenejo cilj na daljavo 13 tisoč kilometrov.

Eisenhower je takoj odgovoril, da ZDA ne bodo dovolile v Ameriki nobenega režima, ki bi ga obvladoval komunizem. Izjava Hruščova pa kaže, kaj Sovjeti naklepajo na zahodni polobli. Čudno je slišati, da želi Hruščov narediti SZ za zaščitnico neodvisnosti nekega ameriškega naroda, če pomislimo, da je »sovjetski imperializem« zasužnjil toliko narodov.

Kubanska vlada je objavila, da želi, naj ZDA opustijo svoja mornarska oporišča na Guantanamu, Hruščov pa takoj zatem, da namerava SZ kupiti tudi milijon sedemsto tisoč ton sladkorja, ki ga ZDA nočejo več kupovati.

Kuba je 11. julija zahtevala sklicanje VS. Hruščov pa je na tiskovni konferenci v Kremlju dejal, da se SZ ne more vtikati v notranje razmere Latinske Amerike. Podpira pa svobodo in neodvisnost vseh dežel, in če jo te prosijo, jim je pripravljena gospodarsko in politično pomagati. ZDA se bojijo navzočnosti sovjetskega duha v Latinski Ameriki pa tudi v kolonialnih deželah. Mnenje, da namerava SZ na Kubi postaviti svoje vojaško oporišče, je »najbolj neumna izmišljotina«. Če pa bi imperialisti Kubo napadli, bi ji SZ pomagala.

Med obiskom kubanskega ministra Raula Castra so 21. julija v Moskvi izjavili, da bo SZ storila vse, da bo preprečila intervencijo ZDA na Kubi, in da bodo socialistične države pošiljale na Kubo vse, česar kapitalistične države nočejo pošiljati.

V Egiptu so začeli 9. januarja 1960 graditi Asuanski jez. Naser je ob tej priliki izjavil, da je to simbol osvobodilne volje naroda in spomenik malih arabskih narodov. Zahvalil se je tudi SZ za pomoč.

ASUANSKI JEZ

1. KITAJSKA IDEOLOŠKA OFENZIVA

V šestdesetih letih je ta številčno najmočnejša država, navznoter razrvana skoraj od najvišjih do najnižjih struktur, prehodila razne razvojne faze: od spoznanja, da se prvotno nameravani »veliki skok« ni posrečil, do raznih administrativnih posegov, da bi revolucija le ostala na socialistični ravni. Svojevrstni kitajski družbeni razvoj je šel svojo posebno pot, vsaj na začetku pa se je opiral na sovjetske zglede. Kitajsko vodstvo z Mao Ce-tungom in Ču En-lajem na čelu je spočetka strogo izvajalo načela agrarne reforme, podržavljanja vseh proizvajalnih sredstev (plan) in predvsem graditve velike industrije ob veliki materialni pomoči SZ. Takojšnjih uspehov ni bilo, pričele so se kazati teoretične težave v KP, začel se je spor med sovjetskimi in kitajskimi ideologi. Gospodarske težave so naraščale, sovjetska vsestranska pomoč pa je začela izostajati.

Kolikor moremo soditi danes, znano Mao Ce-tungovo geslo o stotih cvetovih in stotih šolah ni bilo v nasprotju z »ortodoksnim« marksizmom, še manj pa »veliki skok« (na primer poljedelske ali druge zadruge). Postavlja pa se temeljno vprašanje, kakšno izvirno pot v socializem in komunizem so si zamišljali vrhovi kitajskih komunistov. Na drugem ljudskem kongresu LR Kitajske od 30. marca do 10. aprila 1960 je predsednik vlade Ču En-laj dejal, da je zadnje čase čutiti zmanjšanje mednarodne napetosti, kar je ugodnejše za svetovni

mir in razvoj socializma. Socialistični tabor na čelu s SZ je močnejši kot kdajkoli. Obiske Hruščova je ocenil kot pozitivne. Glede politike ZDA pa je dejal, da so ZDA sicer privolile v vrhunsko konferenco, njihova agresija pa je ostala, saj večajo in krepijo svojo vojsko. Odnosi Kitajske z azijskimi deželami se razvijajo v duhu Bandunga. Dejal je, da je osvoboditev Tajvana (Formoze) notranja zadeva LR Kitajske, s čimer se ZDA ne strinjajo in ga imajo zasedenega. Ustvariti hočejo »dve Kitajski« in legalizirati svojo navzočnost na Tajvanu.

Prvega aprila 1960, ob devetdesetletnici Leninovega rojstva, je glasilo CK KP Kitajske objavilo teoretični članek o imperializmu kot viru vojne v modernih časih in o poti vseh narodov v boju za mir. S tem se je članek lotil načelnega vprašanja, seveda že rešenega v drugih razmerah in časih, ali moreta komunizem in kapitalizem oziroma imperializem koeksistirati, se pravi živeti drug poleg drugega v miru. Članek ugotavlja, da to po Leninovih tezah ni mogoče. To seveda ni bilo čisto res, če pomislimo na obdobje NEP, ko je ameriški kapital v SZ gradil celo mogočni Dnjeprostroj. Članek utemeljuje misel, da koeksistenca v miru med dvema družbenima razredoma ni mogoča, z več postavkami: 1. Imperializem si želi miru samo zato, da bi se lahko pripravil na vojno in nova osvajanja. 2. Protislovja med monopolisti in množicami so neizogibna in nespravljiva. Če priznavamo razredni boj, priznavamo tudi meščansko in osvobodilno vojno. Kdor to zanika, je oportunist in izdajalec socialističnih revolucij. 3. Reakcija bo zmerom dušila revolucijo, in socialistične revolucije ni mogoče izvesti z miroljubnimi sredstvi. Zgodovina uči, da vladajoči razred nikoli zlepa ne odstopi oblasti. 4. Boj za mir je težaven in zapleten. Ljudstva si ne morejo izprositi miru od imperializma, temveč združena v boju. Ugotoviti moramo pravi trenutek, ko imperializem pripravlja vojno, in takrat udariti. Lenin je dejal: mir doseči z vojno, Mao pa: odločno nasprotujemo vojni in se zavzemamo za mir. Če imperialisti želijo novo vojno, se je ne bojimo.

Dokument opozarja na dve žarišči resne vojne nevarnosti. Prvo je Zahodna Nemčija, ki jo hočejo ZDA uporabiti za vojno proti SZ v Evropi, drugo pa je Japonska, ki bi bila odskočna deska za vojno proti SZ in Kitajski. Po prvi svetovni vojni je nastala SZ z 200 milijoni prebivalcev, po drugi svetovni vojni šteje socialistični tabor 900 milijonov ljudi, po tretji svetovni vojni pa bo ta tabor še večji. Potem na svetu ne bo več veliko prostora za imperialiste.

Jasno je, da je bil članek naperjen zoper sovjetske teze o možnosti koeksistence v miru med dvema različnima družbenima razredoma. Tako se je pričel veliki ideološki spor, v katerega je prva posegla Pravda 12. junija 1960 s člankom ob dvajsetletnici Leninovega dela Levi radikalizem — otroška bolezen komunizma. Pravda pravi, da so komunisti v nekaterih primerih pripravljeni, v korist razvoja revolucionarnega gibanja, narediti kompromis, vendar nikdar ne odstopajo od svojih temeljnih stališč. Glede ideologije, je dejal Hruščov,

stojimo kot skala trdno na marksizmu-leninizmu. Temeljnega pomena je delo z množicami ter gibka in preudarna taktika tudi v nerevolucionarnih ustanovah. Lenin loči voditelje desnih socialistov, ki so tako zdresirani, da jedo iz rok buržoazije, in množice desnih socialistov. S temi je treba delati, da se bodo bojevali za enotno delavsko stranko in premagali ostanke reformizma ter sektaštva.

Pravda svari pred takojšnjo uvedbo komunizma, saj ni mogoče preskočiti treh stopenj v razvoju človeške družbe. To bi bila voda na mlin nasprotnikom delavskega razreda. Takšno preskakovanje zgodovinskih etap, pravi Lenin, bi bilo isto, kot če bi štiriletnega otroka učili višjo matematiko. Članek poudarja tudi, da Hruščov razkrinkava zagovornike »posebne poti« v socializem. Če je ta mogoča, potem bo toliko »poti«, da se bodo ljudje v gozdu izgubili. Zgodovinska pot je samo pot oktobrske revolucije.

Kitajsko teoretično glasilo KP je v polemiki naperilo ost tudi zoper ZKJ, češ da ta trdi, da se je bistvo imperializma spremenilo. »Moderni revizionisti« upoštevajo le površne pojave v realnem življenju in ne vidijo bistva. »Kot zvesti lakaji imperializma« so moderni jugoslovanski revizionisti na eni strani soglašali z imperialisti pri širjenju strahu pred vojno in izjavljali, da bi tretja svetovna vojna pomenila uničenje vsega sveta, če bi izbruhnila, torej napadalcev in napadenih. Po drugi strani pa so poskušali metati človeštvu pesek v oči, saj so izjavljali, da se bo imperializem odrekel vojni kot sredstvu za dosego imperialističnih ciljev, če se bo nehalo nezaupanje vanje.

Ta sumljivi argument jugoslovanskih revizionistov, značilen za odpadnike, skuša pokazati, da ni jasne ločnice med nami in njimi, čeprav se da ugotoviti, da so zdaj sile socializma močnejše kot sile imperializma in da so ljudske sile miru močnejše od imperialističnih, je zapisalo kitajsko glasilo. To bodo moderni revizionisti v besedah tudi priznali, vendar dodali dopolnilo, da se je bistvo imperializma spremenilo, oziroma da se lahko spremeni ter da so se mnogi imperialistični politiki »preusmerili v pozitivno smer in se dolgo ne bodo tako grobo in nespametno upirali miru«. Kajpak so ljudje v tem močvirju revizionizma v nevarnosti, če tega ne spregledajo. Zato je nujna vojna pripravljenost marksizma-leninizma. Jugoslovanske revizioniste je treba razkrinkati in ljudem pomagati iz zmote. Imperialisti, na primer Eisenhower, imajo »lepe« govore o miru, in ljudje mislijo, da se res zavzemajo za mir. Lenin je dejal: »Meščanski demokrati bodo zmeraj govorili tako, da bi ljudi prevarali.« Treba je razumeti razredni boj in besede primerjati z dejanji.

Šestindvajsetega avgusta 1960 je Pravda kritizirala nasprotnike miroljubne koeksistence (Kitajce) in poudarila, da ta ne ovira osvoboditve kolonializiranih narodov. Življenje ne pozna »čiste« revolucionarne predloge. V konkretnih zgodovinskih razmerah lahko proti-

imperialistično revolucijo vodijo tudi neproletarski elementi, ki jim pomaga SZ.

Kljub temu se je KP Kitajske pognala v novi »veliki skok«. Petindvajsetega septembra 1960 so izšle »teze za boj z buržoazijo in njeno preobrazbo v sestavni del socialističnega sistema«. Teze ločijo reakcionarno buržoazijo (veleposestniki, birokratska kasta in drugi kontrarevolucionarji) in nacionalno meščanstvo (srednji in mali kapital), ki ga je okrog 20 odstotkov, je pa pozitivno ali negativno usmerjeno. Proti veleposestnikom in drugim kontrarevolucionarjem, ki nasprotujejo proletarski diktaturi, bo uporabljena tudi sila. To je velika naloga, ki ji v zgodovini človeštva ni enake.

Enaindvajsetega novembra 1960 je pekinško glasilo zahtevalo popolno svobodo »revolucionarnega duha moskovske deklaracije« (iz leta 1957) in izjavilo, da marksistična revolucija ni »izvozno ali uvozno blago«, ampak vsota razvoja razrednega boja, revolucionarnega prebujenja in revolucionarnih zahtev raznih narodov. Vsi tlačeni narodi se bodo prej ali slej vzdignili v revolucijo, in takrat bo socialistični sistem zamenjal kapitalističnega. Glasilo je hudo napadlo »uporniško Titovo kliko«, češ da je v službi imperializma in trdi, da bo ta »vojno opustil«, ter obrekuje socialistične dežele, da so »bojaželjne«. Moč in solidarnost socialističnih dežel pod vodstvom SZ — to so poglavitne sile proti imperializmu in za obrambo miru, v kateri so povezana demokratična in osvobodilna gibanja sveta v boju za narodno osvoboditev, demokracijo, svobodo in socializem.

Na Ču En-lajevo klevetanje je jugoslovanska vlada 8. decembra 1960 poslala kitajskemu odpravniku poslov protestno noto, ki zavrača klevete in trdi, da te zaostrujejo tudi odnose z Albanijo. Toda odpravnik poslov je noto zavrnil.

V. POSLABŠANJE ODNOSOV MED SZ IN ZDA

V tem času so se odnosi med ZDA in SZ spet poslabšali. Hruščov je na kongresu delavske stranke Romunije 21. junija 1960 dejal, da je treba med obema svetovnima sistemoma navezati take stike, da bo vojna izključena. Toda mnogi, ki vladajo v ZDA, pravijo, da ne razumejo, kaj je koeksistenca. Vendar bodo prej ali slej spoznali: možna je ali koeksistenca ali krvava vojna. Agresija letala U-2 ima tudi to dobro stran, »da si pošteni ljudje ne delajo iluzij in ne verjamejo imperialistom«.

Prav 25. junija je bilo izdano kritično poročilo zunanjega odbora senata ZDA o primeru U-2 (11 demokratov in 6 republikancev). Ugotovitev večine je bila, da čas poleta ni bil primeren (pred vrhunsko konferenco). Argument, da poleta ni bilo mogoče preprečiti, ni prepričljiv, tudi ni dokaza, da so že prej prestrezali polete.

Zanikanje prvih informacij, da je imel polet le meteorološke namene, ni prepričljivo, sklep predsednika pa, da prevzema odgovornost, je brez primere v zgodovini. Če bi šlo za opravičevanje, bi bilo dovolj reči, da je bil polet potreben za varnost ZDA. To, da je predsednik prevzel odgovornost in nato dal izjavo, da se bodo poleti nadaljevali, je Hruščova najbolj razburilo. Ta polet U-2 je gotovo razbil vrhunsko konferenco. S tem ni rečeno, da bi konferenca uspela, temveč samo to, da bi bila potekala, če ne bi bilo poleta. Vsekakor pa je U-2 Hruščovu olajšal razbitje konference.

Iz tega so povzeli sklep: polet ni bil potreben, reakcija ZDA po poletu pa je problem še bolj zapletla.

OBISK HRUŠČOVA V AVSTRIJI

Hruščov je bil od 30. junija do 8. julija na obisku v Avstriji. V svojem prvem govoru je dejal, da je Avstrija izbrala pravilno pot, sicer bi imela tudi oporišča za »piratska letala U-2«. Sicer pa so ZDA krive za torpediranje vrhunske konference. Zakaj si je Hruščov izbral nevtralno Avstrijo, v kateri je govoril vse mogoče, ni jasno. Med drugim je dejal, da SZ ne bi ostala križem rok, če bi bila nevtralnost Avstrije kršena. Po njegovem bi bila največja sreča za vse

narode, če bi se Nemčiji sporazumeli o nevtralnosti. Zakaj je primerjal Hitlerja z Adenauerjem? Na to je odgovoril, da si po fotografijah res nista podobna, sta pa oba politika.

Seveda avstrijski politiki po vsem tem niso molčali. Ob odhodu z letališča mu je kancler Raab dejal, da je lahko svobodno govoril, vendar ne more zahtevati, da se Avstrija z vsemi ugotovitvami strinja. Avstrija pričakuje od vseh, zlasti od velesil, da bodo spoštovali njeno nevtralnost. Odklanjamo fašizem in nacizem, klic teh sistemov v Avstriji ni.

Hruščov je odgovoril, da je hvaležen za odkritosrčnost (da se Avstrija z vsemi njegovimi besedami ne strinja!). Glede miru imamo komunisti in kapitalisti isto mnenje. Mi pravimo temu miroljubna koeksistenca med državami z različnimi družbenimi sistemi.

Seveda so sledili številni protesti. Omenimo naj samo protest ZRN, ki je izjavila, da je nenavadno, če sovjetski ministrski predsednik vpričo avstrijskih ministrov zmerja ZRN in njeno vlado, ter protest ZDA, zakaj se avstrijska vlada ni takoj ogradila od govorjenja Hruščova in kaj namerava storiti.

Raab je 10. julija res povedal, da so Hruščovu takoj namignili, da se z njim docela ne strinjajo. Dolžni so zahvalo ZDA za pomoč v povojnih časih, z ZRN in z Italijo pa jih veže prijateljstvo. Izjave o Adenauerju so zelo neprijetne in popolnoma neutemeljene.

Uradno stališče avstrijske vlade pa je bilo, da avstrijska vlada nima nobene ingerence nad govori Hruščova. Njegova izjava, da SZ ne bi držala križem rok, če bi bila kršena avstrijska nevtralnost, ni v skladu z avstrijsko nevtralnostjo. Zagotovila dajejo vse štiri velesile.

Julija 1960 sta bili v ZDA dve konvenciji. 14. julija je bila v Los Angelesu konvencija demokratske stranke, ki je postavila za predsedniškega kandidata senatorja Johna Fitzgeralda Kennedyja, za podpredsednika pa Lyndona B. Johnsona. Kennedy je bil rojen leta 1917, po prepričanju je bil katolik, oba s Johnsonom pa sta bila milijonarja.

Dne 28. julija pa je konvencija republikanske stranke v Chicagu postavila za predsedniškega kandidata Richarda Nixona. Volilna propaganda obeh strank se v bistvu ni razlikovala.

Toda prišla je nova letalska afera. 11. julija 1960 je poslala sovjetska vlada protestno noto ameriški, britanski in norveški vladi zaradi kršitve sovjetskega zračnega prostora. 1. julija so sovjetska letala sestrelila nad Barentsovim morjem ameriški bombnik RB-47, ki je letel iz oporišča v Veliki Britaniji ob norveški meji nad SZ s tajno nalogo. Posadka je bila delno uničena. Pilot sovjetskega letala je ugotovil, da je letalo ameriško in da leti proti Arhangelsku. Na sovjetske signale letalo ni hotelo pristati, zato so ga sestrelili. Sovjetska ladja je rešila dva oficirja, člana posadke. Temu je sledil natančen opis letala in oborožitve.

NOVA LETALSKA AFERA

Nota je na koncu poudarila, da ZDA nadaljujejo nevarne polete, čeprav je Eisenhower dejal, da vohunskih poletov ne bo več. Zakaj jih ZDA nadaljujejo? Da zaostrujejo vojno nevarnost, pri tem pa uporabljajo tuja oporišča. Zato so poslali noto tudi britanski in norveški vladi.

Na tiskovni konferenci 12. julija je Hruščov dejal, da se sovjetska vlada zadovoljuje s sestreljenim letalom (štirje so mrtvi, dva preostala pa bodo postavili pred sovjetsko vojaško sodišče), ker so prelet prekinili že na začetku. VB in Norveško je obdolžil »nečastne vloge«, ZDA pa spet tega, da provocirajo resen vojni spopad. Na vprašanje, zakaj niso takoj streljali na oporišča, kot je zagrozil maršal Malinovski, je odgovoril, da bodo zadevo za zdaj izročili VS.

Bela hiša je s privolitvijo Eisenhowerja odgovorila še isti dan: letalo je bilo sestreljeno nad mednarodnimi vodami, ta sestrelitev pa je brezobziren poskus, da bi spodbudili nekakšen mednarodni spopad. Letalo so že 11 dni pogrešali, sporočeno pa je bilo, da ga sovjetske ladje iščejo. Tega ni mogoče primerjati z dogodkom v zvezi z U-2, in to vedo tudi sovjetske oblasti in Hruščov sam.

Istega dne je sledila tudi ameriška nota sovjetski vladi, češ da ta prikazuje dejstva samovoljno in napačno. Letalo je bilo na povsem legalnem poletu nad mednarodnimi vodami in v nobenem trenutku nad sovjetskim ozemljem. V nobenem primeru se ni približalo sovjetskemu ozemlju bolj kot na 48 kilometrov. Letalo so torej napadli nad mednarodnimi vodami. Njegov polet je bil drugačen kot polet U-2. RB-47 je stalno izvajal elektromagnetne raziskave, in to že deset let, pa bi lahko letel tudi nad sovjetskim ozemljem (?!). Zato ZDA odločno protestirajo zoper neupravičeno sestrelitev letala nad mednarodnimi vodami in zoper to, da je sovjetska vlada cinično molčala o tem več dni, čeprav so pogrešane iskali.

Ameriška nota je zahtevala izpustitev obeh oficirjev, navezavo stikov ameriške ambasade z njima ter takojšnjo vrnitev najdenega trupla pilota. Ameriška vlada je pripravljena na obojestransko ali tudi večstransko preiskavo. Zahteva tudi odškodnino. Sovjetski vladi naj bo jasno, da bi lahko imel tak ponovni resni incident posledice, odgovornost pa bi prevzela samo SZ.

Trinajstega julija je SZ izročila zadevo VS, dva dni pozneje pa je odgovorila na ameriško noto. Če so še pred nekaj dnevi odgovorni organi ZDA trdili, da ne vedo, kje je omenjeni bombnik, kako je potem mogla vlada ZDA vedeti, da ta ni kršil sovjetske meje? Trik z raziskavami elektromagnetskih pojavov se ne bo posrečil, saj gre za golo izmišljotino. Preživele bomo postavili pred sodišče, truplo pilota bombnika pa lahko vlada ZDA prevzame kadarkoli.

Dne 17. julija je sovjetska vlada poslala memorandum ameriški vladi o preletavanju njenih letal nad sovjetskimi ladjami na odprtem morju. Če se to ne bo nehalo, bodo potrebni drugi ukrepi!

V petih mesecih leta 1960 je bilo več kot 250 takih preletov (nizki preleti s tujih oporišč in odmetavanje vnetljivih snovi). Odgovorili so, da gre za dovoljene polete nad mednarodnimi vodami in da vlada ZDA zavrača grožnje (»drugi ukrepi«). Sicer pa je aprila 1960 sovjetska ladja Vega kot »ribiška ladja« pet dni vohunila ob atlantski obali. Zato imajo letala ZDA vso pravico ugotavljati identiteto ladij.

Tudi vlada VB in Macmillan osebno sta odgovorila na sovjetsko noto; vlada SZ prevzema polno odgovornost za dogodke 1. julija v mednarodnem zračnem prostoru. Macmillan je odgovoril Hruščovu, da Sovjetska zveza ne bi smela tako reagirati in s tem povzročiti mednarodnega spora, četudi bi bili podatki resnični. Vedno je visoko cenil sovjetske predloge o miroljubni koeksistenci, toda teh ciljev ne bomo dosegli brez potrpežljivosti. Prav te pa v politiki SZ manjka. Macmillan ne razume več, kaj pravzaprav hočejo. Če bo šlo tako naprej, se bo svet po golem naključju nenadoma znašel v položaju, iz katerega se ne bo mogel rešiti.

VS je razpravljal o sovjetski pritožbi zaradi letala RB-47 25. in 26. julija. Sprejeti ni mogel ničesar. Sovjetski predlog je bil zavrnjen z večino (9 proti 2), ameriški in italijanski pa s sovjetskim vetom. Vneli pa so se zelo hudi besedni spopadi med sovjetskim in ameriškim delegatom.

Morda lahko k vsemu temu štejemo kot epilog obsodbo pilota Powersa (U-2) pred sodiščem v Moskvi (od 17. do 19. avgusta); obsojen je bil na 10 let zapora.

1. POSLABŠANJE SE ODRAŽA TUDI V NEMŠKEM VPRAŠANJU

Rečemo lahko, da se je poleti in jeseni leta 1960 svetovna napetost (hladna vojna) povečala. Možnosti za uspeh 15. rednega zasedanja OZN so bile prav neznatne. Poleg nerešenih »velikih« svetovnih problemov je bila še kopica »manjših«, vsi pa bi lahko kaj kmalu postali tudi »veliki«. Znova se je postavljalo nemško, zlasti pa berlinsko vprašanje. O kaki »pomiritvi« med ZRN in NDR ni moglo biti niti govora. Kar je malo pred tem Hruščov govoril na Dunaju o nemški nevtralnosti, je za njim ponavljal tudi Ulbricht.

Berlinsko krizo so povzročile velike priprave na praznovanje »dneva povratnikov iz vojne ali nemškega (domovinskega) dne« v zahodnem Berlinu. Ker bi to lahko dišalo po revanšizmu, je vlada NDR konec avgusta za pet dni zaprla vstop v Berlin. Zahodni trije poveljniki v Berlinu so takoj ostro protestirali pri sovjetskem komandantu, da gre za očitno kršitev svobodnega gibanja v Berlinu in za kršitev pariškega sporazuma z dne 20. junija 1949 (konec berlinske blokade).

Toda vlada NDR je ponovila, da zahodni Berlin ne sodi v ZRN. Prepoved velja za prevažanje demonstrantov iz Zahodne Nemčije v zahodni Berlin, ker je koridor namenjen le dovozu hrane in oskrbi oboroženih sil. Ljudska milica bo en dan nadzirala vse prehode iz zahodnega v vzhodni Berlin, ostale dni pa iz ZRN v NDR.

Zunanje ministrstvo ZDA je izjavilo, da Berlin ni na vzhodnonemškem ozemlju in da je za dohode v Berlin (na vzhodnonemško ozemlje) odgovorna le sovjetska vlada.

Prvega septembra je londonski Times zapisal, da je takšna proslava nekakšna provokacija; in na Zahodu gledajo nanjo sumljivo ali pa o njej ničesar ne vedo. Berlin je politični in strateški mlinski kamen na vratu Zahoda.

Nehru je odobraval protest zahodnih poveljnikov; poudaril je, da je za to odgovorna sovjetska vlada. Vprašljiv je bil le izbrani trenutek za take manifestacije (domovinski dan), saj lahko to koristi samo propagandi NDR.

Osmega septembra je vlada NDR uvedla prepustnice za prebivalce ZRN za vstop v vzhodni Berlin, kar pa je vlada ZDA štela za protizakonito, saj da je to le stvar sovjetske vlade. To je poudarila tudi nota zahodnih vlad sovjetski vladi z dne 27. septembra; skrb za promet v Berlinu je stvar štirih, ne pa predmet enostranske odločitve SZ. Zračni koridorji so bili določeni že 30. novembra 1945.

Začeli so se mučni incidenti, tudi ameriškemu ambasadorju v ZRN ni bilo prizaneseno. Ameriški potni listi in izkaznice zahodnoberlinskega senata niso več veljali.

V začetku oktobra 1960 je dal predsednik državnega sveta NDR Ulbricht programsko izjavo: NDR je »danes stabilna država, ki zastopa miroljubne koristi vsega nemškega naroda na svetu. Samo NDR je zakonita nemška država!« Napadel je Eisenhowerja in zahteval, naj vendar že dovoli ZRN samoodločbo, da se bo znebila tujih vojaških oporišč. Berlin leži na ozemlju NDR in je njeno glavno mesto. Predolgo smo trpeli, da je zahodni Berlin kraj provokacij. Ves Berlin je dobil leta 1945 statut štirih, ker je bil sedež zavezniškega kontrolnega sveta za vso Nemčijo. To so potrdili tudi v Potsdamu, zahodne sile pa so statut prelomile in razpustile kontrolni svet (?). Ker je vlada ZRN s 1. januarjem 1961 ukinila notranjo nemško trgovino, je to agresivno dejanje pretrgalo zadnjo vez med obema Nemčijama.

Dne 27. oktobra je ostra nota zahodnih sil poudarila, da okupacijskega statuta štirih ne more nihče enostransko odpovedati; zahodne sile ne priznajo, da leži zahodni Berlin na ozemlju Vzhodne Nemčije in da bi bil njeno glavno mesto. Zračni koridor v Berlinu se lahko uporablja brez omejitve, za vsakršno kršitev pa je odgovorna SZ.

Dan pozneje je vlada NDR prepovedala ves blagovni promet med obema deloma Berlina.

2. VELIKI PROBLEMI OZN (15. ZASEDANJE)

OZN je še vedno preživljala krizo v svojih vrhovnih organih, predvsem v plenumu in v VS. V obeh je bilo čutiti pritisk ZDA in zahodnih velesil na ves zahodni blok, SZ pa je v VS uporabljala veto, kar je onemogočalo vsakršno razsodnejše sklepanje. V obeh organih je pogosto prihajalo do žolčnih razprav, če pa so bile resolucije že sprejete, je vse kazalo, da je poglavitno, da jih ne izvajajo. Zmerom se je pač našel kak »vzrok« (navadno skrivni pritisk voditeljev blokov, ki so nasprotovali sprejetju resolucije).

Na 15. plenarnem zasedanju OZN septembra 1960 je sovjetsko delegacijo vodil Hruščov, države ljudske demokracije, pa tudi Jugoslavija, so prav tako poslale partijske šefe držav. Vlada ZDA pa je že v začetku septembra objavila, da bodo imeli Hruščov, madžarski predsednik vlade Kadar in albanski predsednik vlade Shehu omejeno gibanje, torej samo na Manhattanu. Države so protestirale, vlada ZDA pa je denimo na madžarski protest odgovorila, da je Kadar zmerom sovražno govoril o ZDA, da madžarska vlada ni hotela sodelovati z madžarskim klubom v OZN in da ni hotela uresničiti resolucije OZN o Madžarski. Zaradi svojega vedenja v krvavih dogodkih na Madžarskem je ta vlada v javnosti osovražena, zato vlada ZDA ne more zagotoviti njene varnosti.

Tudi sovjetska vlada je poslala protestno noto zaradi omejevanja gibanja Hruščova. To pomeni »neprijazno dejanje« do SZ in oviranje delegacij na 15. zasedanju. Ameriško zunanje ministrstvo je odgovorilo, da je Hruščov izključno delegat na 15. zasedanju, ZDA pa odgovarjajo za varnost in neovirano delo. Hruščov je že z ladje na Baltiku odgovoril, da ta odločitev ni modra, da je treba OZN vsekakor utrditi, zase osebno pa ne terja nobenega posebnega ravnanja oblasti.

Petnajsto zasedanje je bilo izredno zasedanje zaradi Konga, ker je sovjetska delegacija v VS dala veto na predlog cejlonske in tunizijske resolucije, naj Kongo hitro reši sporna notranja vprašanja, naj sile OZN uvedejo javni red, naj se ustanovi prostovoljni sklad za pomoč Kongu, tuje države pa naj ne dajo nobene vojaške pomoči.

Dvaindvajsetega septembra je na zasedanju govoril Eisenhower. Dejal je, da je samo v okviru OZN možen splošni napredek na poti k miru in pravičnosti. Kdor omalovažuje OZN, želi nemir na svetu. Zato ZDA v celoti podpirajo OZN. Ta pod vodstvom Hammarskjölda izdatno pomaga Kongu. OZN mora nujno varovati napredek mladih afriških držav. Zato je treba svečano zagotoviti pravice afriških narodov, da si izberejo lastno obliko vladavine in da se ne bo nihče vmešaval v njihove notranje zadeve. OZN naj jim pomaga ohranjati varnost, zato naj izuri vojsko.

Istega dne je v splošni razpravi govoril tudi Tito. Dotaknil se je le dveh problemov. Najprej je opozoril na resnost položaja, če bi se vojska ZRN oborožila z atomskim orožjem. Odločno je nasprotoval

oživitvi nemškega militarizma. Nato je Tito naglasil alžirsko vprašanje. Že pet let je minilo, kar je Francija priznala načelo samoodločbe, vendar noče sprejeti praktičnih sklepov. Podprl je predlog o plebiscitu v Alžiriji pod nadzorstvom OZN.

Takrat je bilo tudi več pomembnih državniških srečanj. Sestala sta se Macmillan in Hruščov in se pogovarjala o tem, kako najti skupno podlago za pogajanja, nadalje o razorožitvi, o položaju v Berlinu in o strukturi OZN, kar je zelo naglašal Hruščov. O teh pogovorih je britansko zunanje ministrstvo objavilo poseben komentar, v katerem je poudarilo, da vrhunska konferenca za zdaj še ne pride v poštev, morda kakšna druga konferenca na višji ravni. Nobena stran pa ni dala jasnega predloga. Možni bi bili pogovori med Vzhodom in zahodnim blokom, ne samo med VB in Sovjetsko zvezo. Sestanki med Titom, Naserjem, Nehrujem, Sukarnom in Nkrumahom so rodili predlog resolucije, naj začneta Eisenhower in Hruščov nove pogovore. Eisenhower je ob določenih pogojih s tem soglašal, Hruščov pa je najprej zahteval opravičilo ZDA.

Toda kmalu so se vneli spori o OZN. Enega izmed teh je sprožilo dejstvo, da so ZDA 1. oktobra vnovič zavrnile sprejem LR Kitajske v OZN, tokrat zaradi odnosa Kitajske do akcij OZN v Kongu. Hruščov je ostro izjavil, da bodo LR Kitajska in socialistične države ustanovile lastno OZN. Nato je razgrnil svoje misli o reorganizaciji OZN. Neodvisne dežele (več kot milijarda ljudi) niso zastopane ne v VS ne v sekretariatu OZN. Vse sklepe plenuma in VS izvršuje zdaj samo en človek, in nemogoče je, da bi pri tem upošteval koristi monopolističnega kapitalizma in socialističnih držav hkrati. Hammarskjöld nikdar ni objektiven do socialističnih dežel (Kongo!), zato mu ne zaupamo. Če nima dovolj poguma, da bi sam odstopil, kar bi bilo viteško, bomo iz tega povzeli določene konsekvence. Brez LR Kitajske razorožitev in normalno delo OZN nista mogoča. Predlagal je, da bi vodil generalni sekretariat izvršilni organ treh oseb. Glede razorožitve je dejal, da je uničenje orožja najboljše zagotovilo za mir. Nekateri pravijo, naj bi po sporazumu o razorožitvi nastale mednarodne sile. SZ se v načelu strinja, toda kdo jim bo poveljeval? Generalni sekretar OZN? Vedeti je treba, da so danes trije svetovi: kapitalistični, socialistični in nevtralni.

Hammarskjöld je znova zavrnil napade Hruščova in izjavil, da bo ostal na tem mestu, dokler mu ne poteče mandat. Hruščov je poudaril, da nova berlinska blokada ni mogoča, SZ pa namerava podpisati mirovno pogodbo z NDR. Zahodni Berlin bo tako svobodno mesto, nobene blokade ne bo več in storili bomo vse, da olajšamo zveze Berlina z zunanjim svetom.

Sledil je hud napad na Hruščova. Ministrski predsednik Avstralije je dejal, da ima vtis, da nekateri v plenumu ne želijo miru. Neka dobro organizirana skupina razvija četverni napad. Zganja velikansko vojno propagando z napačnimi podatki. Hruščov napada general-

nega sekretarja OZN, zelo sposobnega človeka, ki uživa popolno zaupanje. OZN poskuša spremeniti v ločene narode in jih, kot nekoč Julij Cezar Galijo, razbija na tri dele. Hruščov je daleč od tega, da bi blažil hladno vojno.

Tito je pred odhodom iz New Yorka dejal, da je edini uspeh generalne razprave spoznavanje vedno večje moči neuvrščenih.

Zasedanje se je nadaljevalo. Hruščov je zahteval vrhunsko konferenco. Plenum je 8. oktobra zavrnil razpravo o sprejemu LR Kitajske (42 za, 34 proti, 22 vzdržanih). 9. oktobra pa je Hruščov na ameriški RTV izjavil, da bo OZN zapravila zaupanje vseh narodov, če bo še naprej plavala v vodah ZDA. Če jo bodo ZDA še naprej poniževale in si jo podrejale, bomo zdržali tudi brez nje, kot je naša dežela zdržala že stoletja. Ne prosim za nikakršne privilegije. Glede zahodnega Berlina in Nemčije je dejal, da je to posledica druge svetovne vojne in sodi v pristojnost OZN. To je stvar držav, ki so bile v vojni, predvsem štirih velesil. Nato je Hruščov ponavljal že znane stvari. Četudi bi ZDA grozile z vojno, je rekel, bomo sklenili mirovno pogodbo, ker hočemo mir.

Na dnevnem redu zasedanja je bilo še več vprašanj. Predlog Hruščova o izrednem zasedanju OZN o razorožitvi, ki naj bi bilo spomladi 1961, je bil zavrnjen.

Hruščov je zahteval ponovno zadoščenje glede letala U-2 in RB-47. »Predsednik Eisenhower je dejal, da poletov ne bo več, vendar so še zmerom. Želimo, da predsednik izjavi, da je ravnal napačno, vlada pa naj da zagotovilo, da jih ne bo več. Sprašujem tudi,« je dejal, »ali bodo pod novim predsednikom še zmerom izvajali polete.«

Po vrnitvi v Moskvo je Hruščov govoril o deležu sovjetske delegacije na 15. zasedanju in povedal, da je bila udeležba potrebna, ker je bilo zasedanje izredno pomembno. Pohvalil je govore Nkrumaha, Sékou Touréja, Sukarna, Nehruja, Naserja in »drugih predstavnikov neodvisnih držav« (nič ni rekel o Titu), velik vtis nanj je naredil Castro. Po njegovem ni modro, da v OZN ni LR Kitajske. Marsikaj v OZN terja odločno revizijo. Kolonialne države razpadajo, struktura sekretariata OZN je zastarela in ne ustreza sedanjosti. Potrebna je sprememba izvršnih organov. Ena osebnost ne more zastopati koristi treh skupin. Hammarskjöld je kandidat ZDA in zastopnik njenega monopolističnega kapitala, čeprav je po rodu Šved. Zavoljo tega naj se Švedi nikar ne razburjajo, saj imamo tudi mi v ZDA Kerenskega, ki služi ameriškemu imperialističnemu kapitalu. Glede Nemčije gre le za vprašanje dveh držav in meja. Nobena se ne bo odpovedala svoji družbeni ureditvi. Zdaj poteka v ZDA volilna kampanja, ki ji pride prav tudi nemško vprašanje. Leta 1961 mora biti sprejeta odločitev, zmagati mora pamet. Temeljno vprašanje današnjega časa je razorožitev in tudi odprava kapitalističnega reda. Toda »socialistične revolucije ni mogoče izvažati«. V vprašanjih vojne ali miru pa nevtralnost ni mogoča.

3. OČITNA PREMOČ DVEH BLOKOV (ZDA, SZ)

Če so v OZN govorili več ali manj »načelno«, sta bila voditelja obeh blokov »na terenu« bolj operativna. Lahko torej govorimo o politiki obeh supersil in zlasti o izjavah dveh njenih voditeljev.

Po proslavi 43. obletnice oktobrske revolucije je bilo v Moskvi veliko posvetovanje delegatov 81 KP z vsega sveta. Šele 6. decembra 1960 so objavili poziv narodom vsega sveta, iz katerega je tudi mogoče razbrati problematiko moskovskega posvetovanja, med katerim je prišlo tudi do kitajskega napada na Jugoslavijo.

MANIFEST OB PROSLAVI 43. OBLETNICE OKTOBRSKE REVOLUCIJE

Izjava v uvodu pravi, da sta se v treh letih moč in vpliv socialističnega sistema povečala in da je očiten proces razpadanja kolonialističnega sistema pod udarci narodnoosvobodilnih gibanj ter porast razrednih bojev v kapitalističnem svetu; prihaja do prevlade socialističnih sil nad imperialističnimi; prevlade miru nad silami vojne.

V prvem delu pravi manifest, da je to čas bojev nasprotujočih si svetovnih sistemov, čas moči in nepremagljivosti socializma, kapitalistični sistem pa se bliža svojemu koncu (povsod je opaziti razna gibanja, razpada pa tudi znotraj). V drugem delu poudarja, da stopa socialistični svetovni sistem v novo obdobje. SZ se razvija v komunizem, drugi pa gradijo temelje socializma. In kaj je socialistični tabor? »Socialna, gospodarska in politična skupnost svobodnih suverenih narodov, povezanih z interesi socialistične solidarnosti, z enotnostjo skupnih interesov in ciljev.« V tretjem delu poudarja, da je danes najbolj pereč problem vojna. Ta je stalni spremljevalec kapitalizma (?). Njena poglavitna moč so ameriški imperializem, njegovi vojaški bloki (NATO itd.) ter mreža oporišč. Proti vojni nastopajo socialistični tabor, mednarodni delavski razred, narodnoosvobodilna gibanja, tudi miroljubna koeksistenca, ki ne pomeni prenehanja razrednega boja, saj je »oblika razrednega boja med socializmom in kapitalizmom«. Torej ne pomeni sprave med socialistično in buržoazno ideologijo, ampak utemeljeni boj delavskega razreda in vseh KP za zmago socialistične ideje. Toda ideološki boji se ne dajo izvojevati z orožjem. Četrti del naglaša, da osvobojeni narodi Azije, Afrike in Latinske Amerike aktivno posegajo v svet politike.

Pomemben je peti del, ki pravi, da KP določajo perspektive in naloge revolucij spričo konkretnih zgodovinskih in socialnih razmer in da upoštevajo mednarodni položaj. Množice pripravljajo na odločilni boj, da strmoglavijo gospostvo monopola, za kar so zainteresirani delavski razred, kmetje, intelektualci, drobna mestna in srednja buržoazija. Kako in na kakšni podlagi je mogoč ta spopad? Ta poteka kot boj za mir in narodno neodvisnost, za varstvo in razvoj demokracije, za nacionalizacijo najpomembnejših gospodarskih vej in demokratizacijo njihovega upravljanja pri izkoriščanju vsega gospodarstva. Potrebno je delo v sindikatih in drugih organizacijah, povsod, kjer so

množice. Socialistični voditelji ločujejo delavski razred, vendar so za skupni boj proti vojni nevarnosti. Socialistične revolucije ni mogoče ne izvažati ne uvažati, ni pa je mogoče uresničiti miroljubno. Z delavsko enotnostjo, ljudskimi frontami in podobnim je mogoče osvojiti državno oblast brez državljanske vojne ter doseči trdno večino v parlamentu, da bo ta služil ljudstvu. Če pa izkoriščevalski razred uporabi zoper ljudstvo nasilje, je treba izbrati pot »nemiroljubnega prehoda v socializem«. Vladajoči razred ne odstopa prostovoljno oblasti. Uspeh je odvisen od moči našega odpora.

Šesti del govori o novih nalogah komunističnih partij: 1. Strogo je treba izvajati demokratični centralizem, varovati enotnost notranje partijske discipline, trdno povezanost vodstva, odsotnost osebnega kulta in stik z množicami, gojiti kritiko in samokritiko. 2. Obsodba jugoslovanskega internacionalističnega oportunizma, ki pomeni koncentracijo raznih teorij modernih revizionistov. Ti se bojujejo tudi pod krinko »neblokovske politike« in cepijo enotnost miroljubnih sil. 3. Nujen je boj na dveh frontah; proti revizionizmu, ki je poglavitna nevarnost, in proti dogmatizmu in sektaštvu. Potrebna je internacionalna solidarnost, prav tako izmenjava izkušenj za skupni boj. Posvetovanje je enoglasno pokazalo, da ostaja KPSZ predhodnica svetovnega komunističnega gibanja. Njene izkušnje so načelnega pomena za vse komunistično gibanje.

Še pred objavo tega manifesta je Pravda vztrajno pripravljala »teren«. V to so vpregli tudi vse KP vzhodnega bloka. Pravda je 22. oktobra veliko pisala o manifestu, sprejetem na posvetovanju šefov KP in držav leta 1957, o tem, da se socialistični svetovni sistem vedno bolj utrjuje in je izredno pomemben za usodo človeštva. Generalna linija KP v sovjetski zunanji politiki je in ostane leninistično načelo miroljubne koeksistence držav z različnimi družbenimi sistemi. Ta princip ne zanika razrednega boja in ne pomeni sprave socializma s kapitalizmom.

Hruščov je v intervuju za Pravdo 23. novembra poudaril, da nekateri še vedno špekulirajo s sovjetskim predlogom o razorožitvi in kontroli. Če je sklep o popolni razorožitvi sprejet, smo za vsakršno kontrolo, pripravljeni smo verjeti celo tistim, ki najbolj divje sovražijo socializem in komunizem. Toda edini cilj ZDA, VB in drugih je kontrola brez razorožitve.

Že po objavi manifesta je zunanji minister Gromiko na zasedanju vrhovnega sovjeta SZ poudaril, da so imeli vsi govori Hruščova dotlej »velik odmev, ker je govoril resnico«. SZ je pripravljena sprejeti sleherno kontrolo, če sprejmejo zahodne velesile predlog o popolni splošni razorožitvi.

Tito je pred ljudsko skupščino 26. decembra 1960 razložil jugoslovansko stališče do moskovskega posvetovanja. »Sedanjega poslabšanja mednarodnega ozračja so krivi predvsem zahodni državniki, ki zagovarjajo načelo moči,« je dejal Tito. Stališča Moskve in Beogra-

da o pomembnih problemih so povsem enaka. Obtožba revizionizma prihaja iz vrst kitajske delegacije in ni v skladu s komunistično moralo. Jugoslavija lahko mirno čaka, da bodo krivci te laži obsojeni; ohranila bo dobre odnose s svojimi sosedi, vendar to ni odvisno samo od nje.

Šestega januarja 1961 se je oglasil tudi Hruščov. Na dolgo je govoril o tem, da postaja socializem velika materialna sila in da je njegov nauk utelešen v socialistični družbi. Povedal pa je nekaj novega, namreč da kapitalizem ni v agoniji, temveč postaja »načrtno revolucionaren« (razne teorije o transformaciji kapitalizma, kar je delo meščanskih ideologov, desnih socialdemokratov in revizionističnih odpadnikov, ki hočejo kapitalizem poimenovati »ljudski kapitalizem« ali »državna blaginja«). Najpomembnejši pojav našega časa je, da je postal socialistični svetovni sistem odločilen dejavnik v razvoju človeške družbe, ki vedno bolj določa naravo, metode in pota mednarodnih odnosov. Imperializem je še vedno močan, ima močno vojsko, močan blokovski sistem in gospodarstvo, s katerim se lahko oborožuje. Samo socializem mu onemogoča svetovno vojno; možne so samo še lokalne vojne. Kakšna naj bo taktika delavcev v razrednem boju? Kapitalistični svet danes ni razcepljen v dva tabora, kot je bil na začetku druge svetovne vojne, ni pa tudi notranje enoten. V NATO nasprotujejo ameriškemu diktatu in vodstvu, zaradi nemškega militarizma pa vznikajo nasprotja med VB in Nemčijo ter Nemčijo in Francijo. Hruščov je našteval že znane oblike boja delavskega razreda in se končno vprašal, ali bodo vojne tudi v prihodnosti. Da, je dejal, in sicer vstaje proti zatiranju reakcionarnih režimov in kolonialnih gospostev. Atomska vojna ni mogoča, mogoča pa je miroljubna koeksistenca. Gre za politiko koeksistence, ki je po svoji socialni vsebini oblika prenapetih ekonomskih, političnih in ideoloških bojev proletariata zoper agresivne sile imperializma na svetu. »Problem vseh problemov« je razorožitev, in SZ se zavzema za popolno ali delno. To ni taktika, ampak dejaven boj proti imperializmu, v katerem ima socialistični tabor večino ljudstva na svoji strani.

Nato je Hruščov načel vprašanje, ali je mogoče doseči socializem brez državljanske vojne. Povedal je staro tezo, da pelje pot v socializem prek proletarske revolucije in diktature proletariata, vendar je pristavil, da ta prehod ni vedno nujno povezan z vstajo in državljansko vojno. Možno je tudi izrabiti buržoazni parlamentarizem, če dosežejo delavski razred in vsi delovni ljudje parlamentarno večino. Končno je Hruščov poudaril, da pomeni moskovsko posvetovanje velik prispevek. KPSZ je na čelu socialističnega tabora. Vse KP so enakopravne, in KPSZ jih v resnici ne vodi. Vloga KPSZ je samo v tem, da je prva utrla pot v socializem, da je najmočnejša v socialističnem taboru, da ima bogate izkušnje in da prva gradi komunizem. Priznala je različnost poti v socializem, toda teh posebnosti ne smemo pretiravati, treba se je držati Marxove in Leninove poti.

Končno je o posvetovanju spregovoril na plenumu CK SZ januarja 1961 tudi glavni šef ideolog Suslov. Povedal ni veliko novega, čeprav je govoril precej »učeno«. Poudaril je, da pomeni sedanja doba zlom imperializma in uničenje kolonializma, triumf socializma in komunizma (?) v svetovnem merilu. Tudi on je govoril o koeksistenci, vendar je ponavljal stare ugotovitve, da ta ne pomeni odprave razrednega boja in sprave socializma in meščanske ideologije. Povedal je, da je koeksistenca »oblika razrednega boja med socializmom in kapitalizmom, v katerem socializem zaradi notranje premoči zmaga« (?). Govoril je o razvoju pred nedavnim osvobojenih kolonialnih dežel in pribil, da je treba vzpostaviti države novega tipa, neodvisne države z nacionalno demokracijo »kot prehodno stopnjo na nekapitalistični razvojni poti«. Kako? Tudi z »miroljubnimi sredstvi«, če pa se vladajoči razred temu upira, je treba odpor streti, in proletariat »se pred najhujšim razrednim bojem ne sme ustaviti«.

Predsedniške volitve v ZDA 8. novembra 1960 so prinesle manjšo odjugo v odnosih ZDA in SZ. Pri ponovnem štetju glasov 17. decembra se je pokazalo, da je dobil demokrat in katoličan John Kennedy 49,7 %, republikanec Richard Nixon pa 49,6 % glasov. Torej je le pičla večina glasovala za Kennedyja: 111 957 volilcev; čakala ga je težavna naloga. Hruščov je že 9. novembra novemu predsedniku čestital in izrazil upanje, da bodo spet vladali taki odnosi kot v času Roosevelta.

PREDSEDNIŠKE VOLITVE V ZDA

Dvanajstega januarja 1961 je Eisenhower v poslanici kongresu dal pregled dela od 20. januarja 1953 naprej in poudaril, da imajo ZDA 5 milijonov vojakov in 25 000 vojaških letal. V poslovilnem govoru po RTV pa je 17. januarja poudaril, da je lahko Amerika najbolj močna, vplivna in produktivna država na svetu. Soočeni pa smo s sovražno ideologijo, ki je »ateistična v svojem bistvu, brezobzirna v svojih ciljih in lokava v svojih metodah«. Žrtve za svobodo so potrebne. Sicer bo še prihajalo do kriz, vendar moramo v vsem doseči ravnotežje. Postavili smo močno oboroževalno industrijo, v kateri dela 3,5 milijona delavcev. Razorožitev je danes nujna, razlike je treba odstranjevati z dogovori, ne pa z orožjem. Trajni mir je sicer na obzorju, vendar bo treba še veliko storiti zanj.

4. LETO NEODVISNOSTI AFRIŠKIH NARODOV

Mnogi imenujejo leto 1960 »leto afriških narodov«. Nekatere evropske države so dolej upravljale še z večino afriškega ozemlja. Geografska razdelitev in pozicija teh držav ter način kolonialnega sistema v njih je bil posledica zgodovinskega razvoja določene kolonije oziroma matične dežele. Največ in največje kolonije so imele tedaj Velika Britanija, Francija, Portugalska in Belgija. Te države so bolj

ali manj brezobzirno izkoriščale veliko zemeljsko bogastvo afriške celine (rudo, žlahtne kovine, les itd.) in njeno ceneno delovno silo. Črnsko prebivalstvo je bilo na najrazličnejših stopnjah razvoja od ljudožerstva do prvih doktorjev najuglednejših evropskih univerz.

Kolonialisti so s svojo politiko rasnega razlikovanja, s katero so vladali v večini kolonij, nasprotja še poglabljali, kar je povzročalo vedno hujša nasprotovanja domorodcev s številnimi žrtvami. Med afriškimi narodi je vladalo obujanje nacionalne samozavesti in želja po osvoboditvi izpod kolonialnih utesnitev; kot po verižni reakciji so se začela širiti in krepiti gibanja za nacionalno neodvisnost po vsej celini. To je sovpadalo tudi z nekaterimi krizami in zapleti v matičnih deželah, predvsem z alžirsko vojno Francije, kar vse je pripomoglo, da so leta 1960 na dokaj miren način dobile neodvisnost naslednje afriške države: Kamerun, Togo, Somalija, nekdanji belgijski Kongo, Čad, Centralnoafriška republika, Madagaskar, nekdanji francoski Kongo, Dahomej, Niger, Zgornja Volta, Slonokoščena obala, Gabon, Nigerija, Mauretanija in Mali, katerim so v naslednjih letih sledile še številne druge.

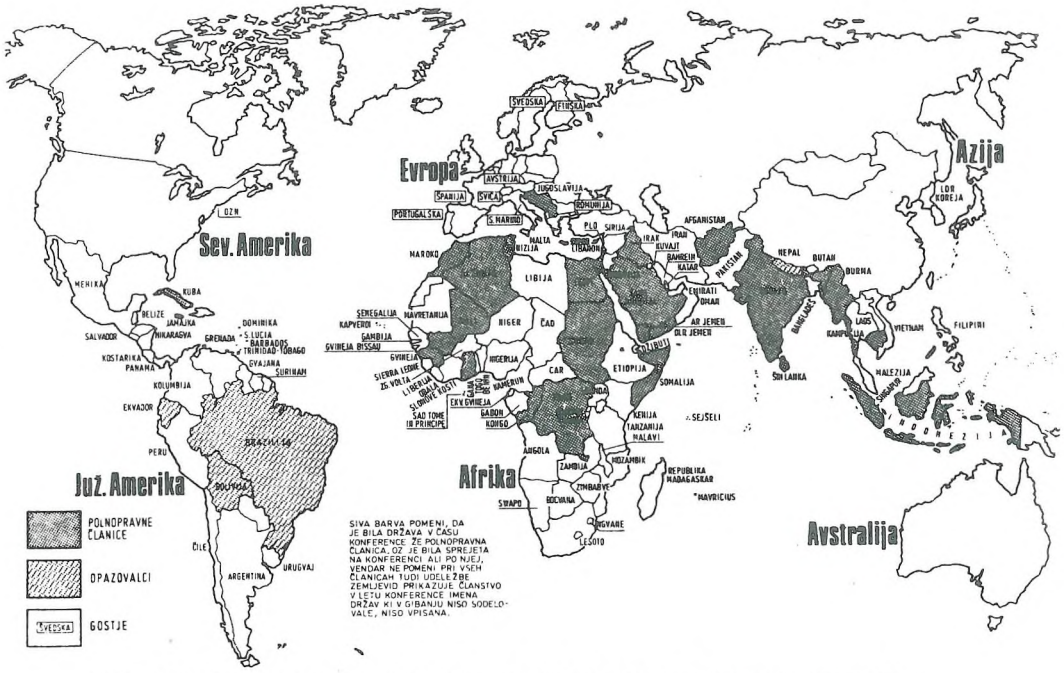
Vendar s tem dežele še niso bile tudi dokončno svobodne in mirne. Že ko so dobile neodvisnost je bilo jasno, da veliki svetovni kapital in zakulisne politične sile ne bodo zlahka izpustile iz rok enega svojih najboljših torišč zaslužka in boja za ekonomsko in politično svetovno nadvlado. Nadaljnji razvoj afriških držav do danes je s številnimi državljanskimi vojnami med plemeni z različnimi prepričanji, vero, stopnjo razvitosti, običaji, z uveljavljanjem in bojem interesov starih kolonizatorjev ter novih pretendentov, predvsem obeh najmočnejših sil, SZ in ZDA, z raznimi državnimi udari in ostalimi velikokrat krvavimi nemiri dokazal, da v zgodovinski evoluciji narodi ne morejo preskočiti nobenega razvojnega obdobja. Najprej se je izkazala silna zapletenost najrazličnejših interesov kolonializma in imperializma v dogajanju v nekdanjem belgijskem Kongu kmalu zatem, ko je postal neodvisen.

AVGUSTA 1961 NDR Z ZIDOM LOČI VZHODNI DEL BERLINA OD ZAHODNEGA

ULBRICHT IN HRUŠČOV NA BERLINSKEM ZIDU

ZEMLJEVID ČLANIC DRŽAV NEUVRŠČENIH NA BEOGRAJSKI KONFERENCI (OD 1. DO 6. SEPTEMBRA 1961)

TITOV GOVOR NA KONFERENCI

PREDSEDNIK GANE ĶWAME NKRUMAH PRIHAJA NA KONFERENCO

POGLED NA DEL DVORANE MED BEOGRAJSKO KONFERENCO Z NAJVIŠJIMI PREDSTAVNIKI

PREDSEDNIK VLADE KONGA C. ADULA SI OGLEDUJE SPOMINSKO PLAKETO, KI JO JE TITO PODARIL VSEM ŠEFOM DELEGACIJ NA BEOGRAJSKI KONFERENCI

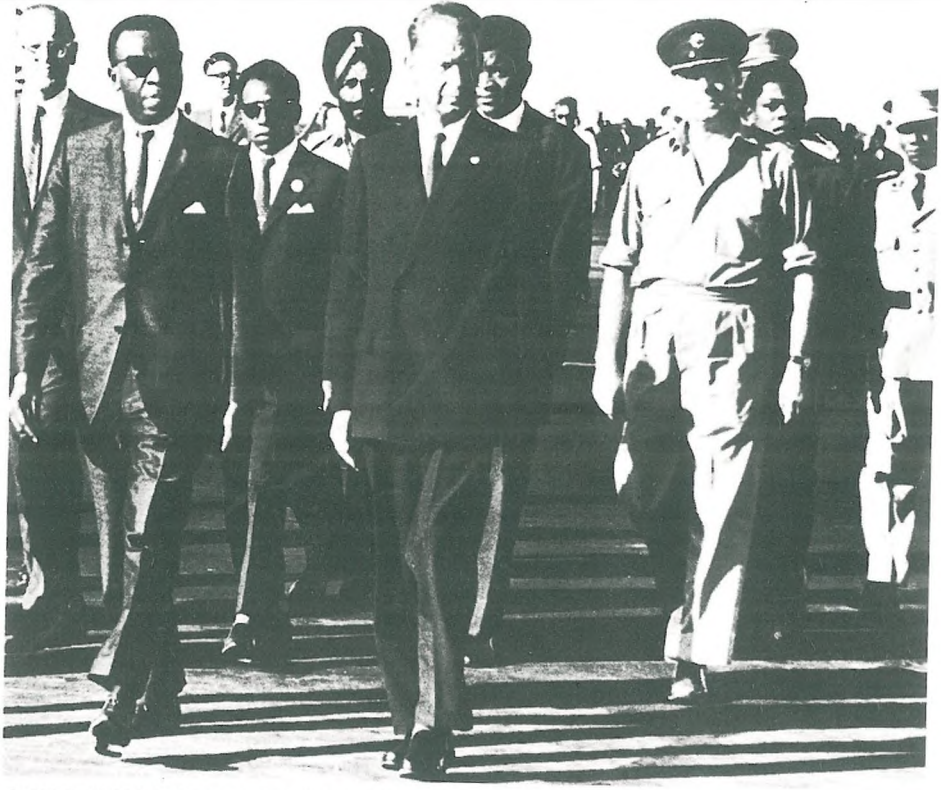

MIROVNA MANIFESTACIJA ARABSKIH ŠTUDENTOV NA TRGU MARXA IN ENGELSA V BEOGRADU

ŽRTEV OAS NA PLOČNIKU ALŽIRA

GENERALNI SEKRETAR OZN D. HAMMARSKJÖLD, KI JE UMRL V LETALSKI NESREČI, SEPTEMBRA 1961 V KONGU

NEMIRI V ALŽIRIJI

ŠVEDSKI VOJAKI V TABORIŠČU PLEMENA BALU BU MED NEMIRI V KONGU

PREGLED VOZIL OB VSTOPU V EVIAN MED FRANCOSKO-ALŽIRSKIMI POGOVORI, MARCA 1962

HAMMARSKJÖLDA NA MESTU GENERALNEGA SEKRETARJA NASLEDI U TANT, NA SLIKI SREČANJE S TITOM

ČETRTI DEL

(1961/62)

I. ZAČETEK KENNEDYJEVEGA OBDOBJA

1. DEJAVNOST NOVEGA PREDSEDNIKA ZDA

Dvajsetega januarja 1961 je po RTV govoril novi predsednik Kennedy. Najprej je poudaril, da pravice človeštva ne izvirajo iz države, temveč iz božjih rok. Pred slehernim sovražnikom bomo branili »napredek in razcvet svobode«. Do svojih zaveznikov bomo lojalni in zvesti prijatelji. Slehernemu je treba pomagati iz revščine, tudi našim južnim sosedom, toda vsaki agresiji v vseh ameriških državah se bomo postavili po robu. Naša polobla želi biti gospodar v lastni hiši. Strpni bomo tudi do tistih, ki se »sami razglašajo za naše sovražnike«, in skupaj bomo poskušali najti mir. To ni znamenje naše slabosti. Nikdar se ne bomo pogajali iz strahu, toda nikdar se tudi ne bomo bali pogajati. Obe strani naj najprej dasta resne in natančne predloge o nadzorstvu nad oboroževanjem. Znanost naj služi napredku ne pa uničevanju. Nazadnje je Kennedy pozval Američane na boj proti skupnemu sovražniku: proti tiraniji, revščini, boleznim in vojni.

Hruščov je takoj poslal telegram. Zavzel se je za zboljšanje odnosov in normalizacijo vsega mednarodnega položaja, prepričan, da je mogoče »korak za korakom« doseči mir. Še istega dne je Kennedy odgovoril, da goji enako upanje.

Že 25. januarja so v SZ izpustili dva ameriška letalca (RB-47) kot prvi korak k izboljšanju odnosov in po zagotovilih ZDA, da ne bodo več kršile zračnega prostora SZ.

Na prvi tiskovni konferenci istega dne je dal Kennedy tri izjave. Najprej je dejal, naj bi bila ženevska konferenca o ustavitvi jedrskih poskusov šele konec marca, drugič, da je treba povečati prispevek za zmanjšanje lakote v Kongu, tretjič pa, da je vlada ZDA zelo zadovoljna z osvoboditvijo dveh letalcev in obljubila, da ne bo več poletov nad SZ. Ne bo pa še navezala diplomatskih odnosov s Kubo.

V poslanici kongresu pa je Kennedy 30. januarja 1961 sporočil, da položaj v gospodarstvu ni trden. Devet let že pada število farmarskih delavcev, vedno več je konkurzov, množi se brezposelnost. Gospodarstvo je v težavah. »Milijon avtomobilov ni prodanih, uvedli so sicer štirideseturni tednik, toda cene rastejo.« Nadalje je Kennedy govoril o obširnem stanovanjskem programu, zidanju šol in izboljševanju zdravstva. Govoril pa je tudi o mednarodnih vojnih žariščih (LR Kitajska, Kongo, Kuba). »NATO je oslabljen, zato moramo začeti graditi obrambo,« je dejal. »Le če bo naše orožje zanesljivo boljše, lahko popolnoma trdno izključimo možnost, da ga bomo kdajkoli prisiljeni uporabiti.« Zato je NATO 15. februarja 1961 sprejel poslanico, da je edina najučinkovitejša ovira zoper tiranijo, ki hoče obvladati svet, navzočnost sil ZDA v Evropi. ZDA pa so prvi pogoj za mir. Obenem je Kennedy svetoval Hruščovu, naj bi se izboljšali odnosi z diplomatskimi stiki in pogajanji.

Konec februarja 1961 je Kennedy poslal v Evropo kot osebnega odposlanca znanega Rooseveltovega diplomata Averella Harrimana, ki je pred 9. marcem obiskal najprej London. Tu so se pogovarjali predvsem o Afriki, v Parizu pa je Harriman odkrito povedal de Gaullu, da ZDA nasprotujejo njegovemu načrtu o direktoriju treh v NATO (ZDA, VB, Francija) in da tega tudi drugi ne bodo sprejeli. V Berlinu je Harriman poudarjal vztrajnost, v Rimu pa ni vedel povedati nič posebnega, razen da ima Italija več kot dve milijardi dolarjev zlatih deviznih rezerv, vendar so problemi v južnih pokrajinah. V začetku marca 1961 so v ZDA zabeležili rekordno število brezposelnih, in sicer 5 705 000. Sedemnajstega marca je Kennedy odpravil dvanajstletno cenzuro komunističnega tiska, temu pa je sledil peturni pogovor med Ruskom in Gromikom v Washingtonu.

Dne 28. marca je Kennedy razložil načrt obrambnega proračuna. Še vedno se je držal starega rimskega načela, zato je dejal, da je glavni cilj oborožitve mir, ne pa vojna. Vse možne napadalce je treba prepričati, da bi sleherni napad pomenil norost. Orožje ZDA ne bo nikdar udarilo prvo, oborožitev pa mora biti močna in ustrezati lastnim potrebam. Vendar mora biti v vojni in v miru pod civilno kontrolo in poveljstvom. Strateška oborožitev in obramba morata biti močni, tako da lahko zavrneta sleherni namerni jedrski napad na ZDA in zaveznike. Preživeti je treba prvi napad in odgovoriti z uničujočo silo. Če bi šlo za večji napad, ki ga ni mogoče zavrniti s konvencionalnim orožjem, morajo zunanje sile ZDA (v Evropi) uporabiti tudi atomsko orožje.

V prvi polovici maja 1961 so se ZDA in SZ zedinile, da se bodo v kratkem pogovarjale o razorožitvi. Hruščov je samo pripomnil, da ne bodo uspeli, če se bodo omejili le na postopek. Hruščov se je zelo trudil prepričati Kennedyja tudi za pogovore o koeksistenci. »Živimo na enem planetu in koeksistenca je nujna,« je dejal, »v določenih vprašanjih moramo najti skupni jezik, in mir je eno poglavitnih.«

Devetnajstega maja je Bela hiša sporočila, da se bo konec maja Kennedy v Parizu srečal z de Gaullom, na Dunaju s Hruščovom in v Londonu z Macmillanom.

Čas Kennedyju ni bil posebno naklonjen, kajti od 20. do 22. maja so bili v zvezni državi Alabami (Montgomery) hudi rasni nemiri, ki jih je zatrla šele zvezna policija. 20. maja se je skupina belih in temnopoltih članov kongresa za rasno emancipacijo vozila po Alabami v zveznih avtobusih, za katere pa je še veljala rasna ločitev. V Montgomeryju in drugih mestih so te »poslanike miru« napadli pretepači, ki jih je organizirala skrajna desničarska organizacija Ku-Klux-Klan. Zoper voljo guvernerja je zvezna vlada poslala 600 zveznih policajev, ki so uvedli red. 21. maja pa je guverner zagrozil, da bo dal zvezno policijo zapreti. Ker so se nemiri širili, je razglasil obsedno stanje in pozval prebivalstvo, naj se umakne z ulic. Pomoč mu je bil pripravljen poslati tudi guverner Mississipija, ki je poudaril, da je zvezna policija kršila zakon iz leta 1871.

Triindvajsetega maja je minister za pravosodje Robert Kennedy, predsednikov brat, izjavil, da se bo zvezna policija vrnila, »brž ko bodo to dovoljevale okoliščine«. V časopisju je pozval k miru, ker se njegov brat predsednik odpravlja na odgovorno pot. Zvezni avtobusi so odpeljali »poslanike miru« v Mississipi, kjer so jih aretirali zaradi kršenja zakonov te države.

Kennedy je 31. maja vendar srečno priletel v Pariz, kjer so ga vljudno sprejeli. Objavili so, da vladajo med državama tesni prijateljski odnosi in da so govorili o vseh najvažnejših vprašanjih. Kennedy je poudaril, da v ZDA upajo, da se bodo pogovori v Evianu za mir v Alžiriji uspešno končali in da bodo članice NATO izpolnile svoje materialne obveznosti ter zagotovile popolno učinkovitost. Namen srečanja s Hruščovom je v tem, da bi si Kennedy ustvaril jasno sliko o njem in njegovih zamislih ter da bi hkrati preprečil njegove napačne domneve, ki bi lahko uničile svetovni mir. Pogodbenih pravic zahodnih sil v zahodnem Berlinu ni mogoče spremeniti s silo. Berlin bo predmet pogovora s Hruščovom na Dunaju.

Herald Tribune je ob pogovorih zapisal, da bi bila nujna številnejša srečanja na najvišji ravni, tudi neuradna. De Gaulle je želel, naj bi strateško jedrsko orožje uporabljal ves svet, Kennedy pa se je zavzemal za ameriško kontrolo, ker je pač taka zakonodaja ZDA. ZDA in Evropa naj pomagajo nerazvitemu svetu in Latinski Ameriki, ki lahko izbira samo med ZDA in med komunizmom.

New York Times je v uvodniku zapisal, da se bo odločnost zahodnih sil, da branijo zahodni Berlin, še okrepila, čeprav je zdaj začela sovjetska propaganda zganjati velik hrup. Kennedy ni privolil v triumvirat in v francoski veto v NATO o uporabi jedrskega orožja, zavzel pa se bo v kongresu, da bi dobila Francija iste atomske informacije kot VB.

Prvega junija je Kennedy pred stalnim svetom NATO poudaril, da je varnost ZDA nujno povezana z varnostjo Evrope. ZDA ne morejo biti svobodne, če ni hkrati svobodna tudi Evropa. Položaj, v katerem je nastal NATO, se je v marsičem spremenil, tveganje se je povečalo. Leta 1949 smo posvetili večjo pozornost drugim področjem, ki niso bila v neposredni nevarnosti. NATO moramo dati novih moči, da bomo imeli tudi na drugih področjih pomembnejšo vlogo. Vsi se moramo ukvarjati tudi z južnim delom sveta, kjer je zdaj svoboda v nevarnosti (Afrika, Latinska Amerika, tudi Azija).

Od 3. do 4. junija 1961 je bilo na Dunaju srečanje Hruščova in Kennedyja. Komunike je poudaril, da je bilo srečanje koristno in da sta govorila o jedrskih poskusih, nemškem vprašanju in o Laosu. Ni pa bilo predvideno nobeno drugo srečanje. 4. junija je Kennedy odletel v London, Hruščov pa je naslednji dan v Moskvi izjavil, da je treba zagotoviti trajen mir za vse narode. Kennedyju je tudi izročil dve dolgi spomenici (o nemškem vprašanju in jedrskih poskusih), ki sta bili objavljeni 10. junija.

V New York Herald Tribune je Walter Lippmann poudaril, da je srečanje »tehten uspeh«, ker pomeni ponovno popolno navezavo diplomatskih odnosov, ki so bili dotlej pretrgani (U-2, vrhunska konferenca). Le z diplomacijo je mogoče odpraviti nevarne posledice. Sestanek je pokazal, da državnika drug drugemu ne moreta vsiliti ultimata in da nobena stran ne more drugi ukazovati ali pred njo kapitulirati. Zato je diplomacija potrebna (za zgled je Lippmann omenil Laos, ki ni potreben ne SZ ne ZDA, čeprav je bilo ZDA težko priznati kapitulacijo Laosa pred kitajskimi komunisti; zato je bila sprejeta odločitev o nevtralizaciji; in nobena od velesil ne bo izgubila ugleda). Rešitev berlinskega problema je še oddaljena, lahko pa tudi pelje v slepo ulico, zato je treba potrpežljivo iskati drugo pot.

Tudi New York Times je pisal o omenjenem sporazumu o Laosu in o ostri razliki mnenj glede Nemčije in Berlina. Kennedy je v debati opozoril Hruščova, da so ZDA dvakrat stopile v vojno, da zahodna Evropa ne bi bila premagana, in da je svoboda Zahodne Nemčije bistvena za svobodo zahodne Evrope. Za zahodni Berlin je treba skrbeti, ker je vklenjen v komunističnem ozemlju.

Associated Press je poudaril, da Hruščov vztraja pri sklenitvi separatne pogodbe z NDR, ne postavlja pa termina. Dejal je, da je »Berlin kost, ki jo je treba spraviti iz sovjetskega grla«. Znova je obljubil prost dostop v zahodni Berlin in predlagal, da bi bile v njem poleg sil štirih zaveznikov tudi sile OZN. Glede reorganizacije generalnega sekretariata OZN pa je vztrajal pri sistemu trojice.

Od 4. do 5. junija je bil Kennedy na »privatnem obisku« v Londonu; zato je bil tudi komunike kratek. Poudarjeno je bilo tesno soglasje o skupnih ciljih in to, da je treba v Laosu doseči premirje in nevtralnost.

Po vrnitvi v ZDA je Kennedy 6. junija najprej spregovoril o pogovorih z de Gaullom. Dejal je, da so se pokazale razlike v mnenjih, vendar sta se strinjala o dolžnosti do obrambe svobode. Upal je, da bodo nekateri pomisleki sčasoma izginili.

V pogovorih s Hruščovom sogovornika nista dosegla nič novega, kar ne bi bilo že znano. »Prepad med nami se ni zmanjšal,« je dejal Kennedy, »je pa ostala odprta pot za nadaljnje stike. Odkriti pogovori so pokazali, da Sovjeti in mi dajemo istim besedam, kot so vojna, mir, demokracija in volja ljudstva, popolnoma različne pomene. Le glede Laosa je bil dosežen določen sporazum (nevtralnost). V zvezi z jedrskimi poskusi ni nobenega upanja za sporazum, ker Hruščov vztraja pri svojem. Dokler ne dosežemo popolne razorožitve, je kontrola samo možnost špijonaže. Najbolj pomembni pa so bili pogovori o Nemčiji in Berlinu. Branili bomo svoje pravice do zahodnega Berlina. Hruščov sicer ni uporabljal vojaškega jezika, veliko pa je govoril o manj razvitih deželah, kjer potekajo komunistične revolucije, in o tem, kako Kremelj podpira narodnoosvobodilna gibanja.«

Hruščov mu je govoril o komunistični teoriji, da lahko majhna skupina discipliniranih komunistov izrabi nezadovoljstvo in revščino v nekaterih deželah in prevzame kontrolo nad njimi. Toda Kennedy je bil trdno prepričan, da bo čas to teorijo prikazal kot napačno, da so »svoboda, neodvisnost in samoodločba prihodnost človeštva, ne pa komunizem, in da bodo imeli svobodni ljudje voljo in sredstva, da bodo zmagali v bojih za svobodo«.

Petega junija 1961 je vrhovno sodišče ZDA sklenilo (s 5 glasovi proti 4), da je treba Smithov zakon iz leta 1940 razlagati tako, da je dovoljeno preganjati samo aktivne člane komunistične partije.

2. BERLINSKA KRIZA

V začetku februarja 1961 je novi sekretar ZDA za zunanje zadeve Rusk izjavil, da se stališče ZDA do berlinskega vprašanja ni nič spremenilo, čeprav Kennedy tega ni omenil med kriznimi žarišči.

Sredi februarja 1961 je vlada NDR nekoliko omilila nadzorstvo nad državljani ZRN na sektorski meji vzhodnega Berlina. 17. februarja pa je imel sovjetski ambasador v ZRN Smirnov dolg pogovor z Adenauerjem o nemškem vprašanju, ki pa ga niso objavili.

Pač pa niso bile številke beguncev iz NDR v ZRN nič kaj ugodne. V času od 1945 do 1960 je prebegnilo skoraj že tri milijone ljudi.

Sedemnajstega februarja 1961 je Hruščov poslal Adenauerju obširno spomenico, ki je bila objavljena šele 4. marca tistega leta. Opozoril je, da se je treba pogajati, razčistiti odnose in najprej podpisati trgovinske sporazume. Potem je treba najti rešitev za nemško vprašanje in obnoviti položaj v zahodnem Berlinu; tudi zahodni

so za mirovno pogodbo, čeprav jo nekateri ovirajo. Meje so dokončne. Sklenitve mirovne pogodbe tudi ne gre povezovati z razorožitvijo, kar hoče zdaj doseči vlada ZRN. SZ se zavzema za svobodni Berlin na podlagi miru. Pogodba z obema Nemčijama ne izključuje rešitve berlinskega vprašanja pred sklenitvijo mirovnih pogodb. Določiti pa je treba termin, sicer bo SZ sklenila mirovno pogodbo samo z NDR, in to z vsemi posledicami za zahodni Berlin, čeprav ji grozijo celo z vojno, če bo to storila. Tak korak bi mogel narediti le norec.

Če ima Nemčija danes drugačne meje kot pred vojno, je tega kriva sama. Sovjetski načrt za mirovno pogodbo ni nikakršen ultimat, in SZ je pripravljena upoštevati konstruktivne predloge ZRN. Adenauer naj zastavi svoj veliki osebni vpliv in državniške izkušnje.

Tako se je zgodilo prvič, da je Hruščov pohvalil Adenauerja. Zato je ta 8. marca dejal pred Bundestagom, da je ton spomenice sicer milejši, kot so bili dotlej vajeni, toda po učinkovitosti »je še zmerom trd«, saj pravi: vi ste vojno začeli, vi ste jo izgubili. Meje Nemčije so bile določene ob koncu vojne in so lahko zdaj samo še pravno urejene. Nato je v spomenici zapisana celo grožnja o mirovni pogodbi s sovjetsko cono. Čeprav SZ priznava pravico do samoodločbe celo Kongu, pa jo odreka prebivalcem vzhodne cone. To je zelo resno in veliko vprašanje, ki zadeva SZ, ZDA, Veliko Britanijo in tudi Francijo.

Devetega marca je sekretar Dean Rusk znova poudaril, da ZDA nimajo nove politike do berlinskega vprašanja in da je treba pogovore o tem zastaviti prav na začetku. ZDA so dolžne varovati svobodo zahodnega Berlina. Sicer pa je nemško vprašanje trenutno osrednje.

Isto je 13. marca izjavil tudi Kennedy županu zahodnega Berlina Willyju Brandtu. Povedal mu je, da nasprotuje, da bi prišel Berlin pod varstvo OZN in da so boljša zagotovila zahodnih velesil. Brandt pa je povedal časnikarjem, da bo prišlo v nemškem vprašanju do »pomembnih sprememb«, če bi zmagala na parlamentarnih volitvah SPD. To se je pozneje tudi zgodilo. Trenutno pa SZ in ZDA niso odstopile od svojega stališča, Adenauer pa je bil povsem na strani ZDA, česar tudi Brandt ni tajil.

SPD je Adenauerju ponujala volilno koalicijo, vendar jo je ta zavračal. Kongres CDU je konec aprila v Kölnu zahteval samoodločbo za vso Nemčijo, svobodo za glavno mesto Berlin in združitev Nemčije v »miru in svobodi«. Brandt je na izrednem kongresu SPD 28. aprila že postavil vladni program SPD. Dejal je, da ostane prijateljstvo z ZDA sicer temeljni kamen, obsodil pa je dotedanji program Adenauerjeve koalicije in poudaril, da bo nova vlada »vodila, ne pa vladala«.

Seveda je na to reagiral tudi Vzhod. Prvega februarja 1961 je Ulbricht dejal le to, da NDR ne bo zaprla prehodov v mesto Berlin in da bo za sporazum, če bo sklenjena separatna pogodba glede Berlina. Zahodnoberlinskemu senatu pa je odrekel pravico, da razglaša Berlin za svoje glavno mesto.

Vsekakor ob podpori poslanice, ki jo je poslal Hruščov, je Gomulka v predvolilnem govoru 11. aprila znova načel problem meje Odra—Nisa, ki je bonnska vlada noče priznati, čeprav jo je določil potsdamski sporazum. Dejal je tudi, da priznava to mejo de Gaulle, pripravljeno pa jo je bilo priznati tudi 15 visokih osebnosti ZDA, če bi Kennedy zmagal na volitvah. Kennedy pa je že naslednji dan dejal, da je rešitev vprašanja o tej meji del splošne rešitve nemškega vprašanja z mirovno pogodbo.

Četrtega junija 1961 je Hruščov izročil Kennedyju memorandum o nemškem vprašanju, ki je bil objavljen 10. junija. Prvi predlog je bil, da SZ za sklenitev pogodbe z Nemčijo ne vztraja pri takojšnjem izstopu ZRN iz NATO in da lahko Nemčiji še nekaj časa po sklenitvi pogodbe ostaneta v svojih vojaških blokih. SZ tudi ne zahteva, da bi vsi podpisniki pogodbe predhodno priznali NDR ali ZRN. Če ZDA niso za enotno mirovno pogodbo, sta to lahko dve pogodbi. Obe pa morata reševati ista temeljna vprašanja. Podpis mirovne pogodbe bo tudi podlaga za normalizacijo v zahodnem Berlinu, ki povzroča take težave. Zato naj bo Berlin svobodno mesto, saj se je okupacijski režim preživel in nima več prvotnega pomena. Ta režim bi nehal obstajati z mirovno pogodbo, vse zveze z Berlinom bi ostale, o notranji ureditvi pa naj odloča prebivalstvo samo. Zahodni Berlin mora biti strogo nevtralen; to naj zagotavljajo simbolične sile štirih, lahko pa tudi nevtralne sile v okviru OZN. Statut svobodnega mesta zahodni Berlin naj bo registriran pri OZN, upoštevati pa je treba suverene pravice NDR v njem (glavno mesto!). Mirovno konferenco je treba sklicati brez odlašanja, če pa ne, je treba najti začasno rešitev v šestih mesecih.

Hruščov je ob dvajsetletnici napada na SZ poudaril: če bi kdo zdaj začel vojno proti SZ, bi to pomenilo za napadalca samomor, ogrozil pa bi tudi druge narode. Hočemo mir, zato bomo skupaj z drugimi svobodoljubnimi deželami konec tega leta podpisali mirovno pogodbo z NDR in odstranili ostanke druge svetovne vojne. »Mi v tem vztrajamo javno in želimo, da nas vsi pravilno razumejo.« Glede razorožitve pa je dejal, da vanjo ne bodo privolili brez kontrole, saj bi bila to samo špijonaža.

Komunistične in delavske partije Varšavskega pakta so na sestanku od 3. do 5. avgusta 1961 v Moskvi podprle predlog Hruščova, da je treba skleniti mirovno pogodbo z Nemčijo še v tem letu ali pa samo z NDR. Treba je utrditi nastali položaj v Evropi, pravno urediti nedotakljivost sedanjih meja, normalizirati položaj v zahodnem Berlinu in ustvariti boljše možnosti za sodelovanje obeh Nemčij. Govorili so torej podobno kot Hruščov.

Vse to je 13. avgusta podprla tudi velika izjava Varšavskega pakta, ki je tudi NDR svetovala, naj izvede blokado Berlina, o čemer smo že govorili.

V tem času je hotel v zahodnem Berlinu zasedati nemški Bundestag. SZ je seveda ostro protestirala, nič manj ostro kot Adenauer in Rusk proti memorandumu, ki da je nesprejemljiv. Bundestag pa je 14. junija sklenil, da si bo zvezna vlada skupaj z zavezniki prizadevala za svobodno skupno Nemčijo ter da bo imela s SZ in drugimi vzhodnimi državami miroljubne in uspešne odnose na vseh področjih.

Toda Rusk je 22. junija poudaril, da ZDA upoštevajo svoje obveznosti do Berlina, čeprav SZ trdi, da je tam položaj normalen, da pa je »nekaj nenormalnosti glede zahodnega Berlina«. Bojeviti ton Hruščova res ni normalen in zaostruje napetosti.

Macmillan je 27. junija pribil, da je SZ zavrnila vse predloge ženevske konference zunanjih ministrov (iz leta 1959) ter povzročila umetno krizo, da bi dosegla lastne cilje. VB ne bo opustila svojih obveznosti do Nemčije in zahodnega Berlina in jih bo tudi branila.

Kennedy je 28. junija dejal, da je bila berlinska kriza povzročena umetno, povzročila pa jo je SZ. Po koncu berlinske blokade do novembra 1958 je bil položaj v Berlinu »razmeroma zadovoljiv«. Nato je SZ začela gonjo, da bi izsilila umik zahodnih sil; nastal je problem, ki naj bi ga obravnavali na vrhunski konferenci maja 1960 v Parizu. Zdaj se je gonja obnovila. Od nas zahtevajo, da podpišemo mirovno pogodbo z režimom v Vzhodni Nemčiji, če pa tega ne storimo, bo SZ sama podpisala to pogodbo. Potemtakem ne gre za mir, temveč za trajno delitev Nemčije; podpis pogodbe bi odpravil zavezniške pravice v zahodnem Berlinu in svoboden dostop v mesto. Toda Hruščov je vztrajal in dejal, da bo mirovna pogodba kljub temu podpisana.

Konec junija se je oglasil tudi Bundestag in predlagal, naj se štiri velesile vendar sporazumejo o bodočem vojaškem in političnem položaju Nemčije. Mirovna pogodba naj končno razčisti gospodarska in pravna vprašanja, ki so posledica druge svetovne vojne, nemškemu narodu pa naj priznajo pravico do samoodločbe.

Zdaj je sovjetska vlada poslala v boj NDR. Njena ljudska skupščina je pripravila načrt mirovne pogodbe z obema Nemčijama. Če se bodo temu zahodne sile in ZRN upirale, bo NDR sklenila pogodbo sama, kot je že večkrat predlagal Hruščov. Predlagala je tudi komisijo, sestavljeno iz vodilnih teles obeh Nemčij, ter postavila program, kot ga je zahtevala SZ. Pozabili tudi niso na morebitno federacijo (»zaradi dveh različnih družbenih sistemov«).

Bonn je vse to odločno zavrnil in se skliceval tudi na Hallsteinovo doktrino.

Zelo ostro, a hkrati previdno je odgovoril Rusk. Po njegovem je jedro krize v tem, da hoče SZ vsiliti svetu neki prisiljen red, pa če ga ta hoče ali ne. Kriza se kaže v različnih oblikah in sega od ciničnega neupoštevanja slovesnih obljub do zadnjih groženj zahodnemu Berlinu. Nedvomno je berlinsko vprašanje zelo resno. V Nemčiji je v veljavi nekakšen »de facto« položaj. Položaja v Zahodni Nemčiji se ne da spremeniti s silo, priznanje Vzhodne Nemčije pa je stvar pri-

hodnosti. Če bi berlinski spor dali pred OZN (mednarodno razsodišče), bi SZ verjetno to odklonila.

Tudi Hruščov je v govoru absolventom vojaških akademij previdno odgovoril, da SZ ne zahtevajo nič drugega kot razorožitev in da bi že to leto sklenili mirovno pogodbo z Nemčijo, za kar pa je Zahod precej gluh. Ponovil je znane predloge o zahodnem Berlinu, glede komunikacij v Berlinu pa dejal, da bo potrebna posebna pogodba z NDR.

Ko je Adenauer 12. julija obiskal zahodni Berlin, z Brandtom nista povedala veliko novega; ponovila sta le pet točk iz leta 1960. Morda vzbuja pozornost samo zahteva, da mora Berlin ostati središče, kjer se Nemci srečujejo.

ZDA, VB in Francija so poslale 17. julija 1961 SZ note. ZDA so odločno zanikale, da leži Berlin na ozemlju NDR, in trdile, da imajo zahodne sile pravico do navzočnosti v Berlinu po pogodbah iz let 1944 in 1945, Francija in VB pa predvsem na podlagi kasnejših pogodb štirih.

Ta stvar bi utegnila biti nerodna, ker so ZDA objavile dotlej neznane pogodbe s precej jasnimi besedili, zlasti pogodbo z dne 12. septembra 1944, da Berlin ne bo sodil v okupacijsko cono SZ in da bo dobil poseben okupacijski status. Nota tudi trdi, da je SZ 6. februarja 1945 to potrdila. Še bolj je bilo nerodno, ker sta tudi francoska in britanska nota zatrjevali isto.

Koliko laži je lahko v diplomaciji, ne vem. Po mojem ne bi smelo biti nobene. Kennedy je 19. julija odgovoril, da Sovjeti sicer govorijo o miru, hkrati pa grozijo, da ga bodo uničili. Zanj je bilo jasno, da je trenutno v Berlinu, v Nemčiji in v Evropi mir. Če ga bo SZ porušila, bodo njeni voditelji prevzeli veliko odgovornost. Danes so prebivalci zahodnega Berlina svobodni, v tem pogledu je Berlin »res svobodno mesto«. Zahodne sile imajo polno pravico, da ostanejo v Berlinu, in ta pravica izhaja iz vojne in pogodb, ki jih je podpisala tudi SZ.

Nato je Kennedy dejal: »SZ hoče del Berlina vključiti v NDR, zahodni Berlin pa narediti za svobodno mesto, ga izključiti iz varstva zahodnih sil ter ga izročiti volji totalitarnega režima.«

Potem je storil Kennedy še korak naprej, ko je utemeljeval povečanje obrambnega proračuna. Bil je odločen, da se bojuje za zahodni Berlin, a tudi pripravljen, da se pogaja s SZ. Napovedal je zvišanje proračuna za tri in pol milijarde dolarjev in pomnožitev ameriških oboroženih sil na skoraj milijon ljudi. Za pripravljenost na pogajanja s SZ pa je zahteval, naj Sovjeti »govorijo pametno in razumejo, da o svobodnem zahodnem Berlinu ne more biti govora. Povzročitelj nemirov v zahodnem Berlinu je Moskva«.

V začetku avgusta 1961 so se prebegi iz NDR v ZRN še pomnožili, in bilo je splošno mnenje, da gre za »pravo trgovino z ljudmi«, ki jih kupujejo vse mogoče obveščevalne službe.

Sovjetska vlada je vedno bolj pritiskala, da je treba podpisati mirovno pogodbo, ne pa reševati enotnost Nemčije. To naj rešujejo Nemci sami. Na znane tri note zahodnih sil je sovjetska vlada odgovorila 4. avgusta. Trdila je, da obveznosti zahodnih sil do zahodnega Berlina niso nastale v skupnem boju s Hitlerjevo Nemčijo, ampak so posledica »narodom vsiljene hladne vojne«. SZ ne priznava protislovnega stališča ZDA, ki si lastijo pravico, da imajo svoje sile v zahodnem Berlinu po pogodbi, podpisani s SZ; lastijo si tudi obveznosti do tega mesta brez soglasja SZ in proti SZ.

Toda nobena velesila ni hotela hude hladne vojne spremeniti v pravo vojno. V začetku avgusta je bila zelo »miroljubna« konferenca treh zahodnih sil in ZRN v Parizu. Glede obrambe Berlina so bili sicer zelo zgovorni, bili pa so tudi za »pametno podlago za pogajanja s SZ«.

Šestega avgusta so v SZ spet dosegli velik tehnični uspeh. Vzletel je Vostok 2 z majorjem Titovom in sedemnajstkrat obkrožil Zemljo. Vsemu svetu je razglašal klic prezidija vrhovnega sovjeta SZ o miru. Hruščov je veliko govoril o berlinskem vprašanju in o uspehih sovjetskih znanstvenikov ter tehnikov. Zahteval je mirovno pogodbo in razorožitev. Dejal je, da Sovjeti ne nameravajo vsiljevati svoje ureditve nikomur, zgodovina pa naj dokaže, kateri red je naprednejši. Napadel je »zaplotništvo zahodnih velesil«, ki je konec leta 1946 spojilo dve nemški zahodni coni. Začela se je cepitev Nemčije ter obnova militarizma in revanšizma. Sprejeta je bila ustava zahodnonemške države, ki so jo vključili v NATO; zahodne sile so potsdamski sporazum kratko in malo raztrgale. Nato so uvedle poseben okupacijski statut za zahodni Berlin, in sicer z vojaško silo. SZ se zavzema za mir, Kennedy pa grozi z vojno in množi vojsko. ZDA je začela vojno histerijo. Tudi mi smo naredili korake za svojo obrambno moč, je dejal Hruščov. Verjetno bo treba okrepiti zahodno mejo »s silami od drugod« (?) in vpoklicati del rezervistov, in to samo zato, ker ZDA grozijo z vojno.

Vendar Hruščov ni povsem zaloputnil vrat za seboj. Predlagal je prepoved atomskega orožja »za vse čase«, in sicer v povezavi s splošno razorožitvijo.

Kennedy mu je takoj odgovoril, da v bistvu ni povedal nič novega. Verjetno je hotel Hruščov reči, naj se ZDA pogajajo z vzhodnonemško vlado. Tega ZDA ne bodo storile, pač pa bodo branile pravice zahodnoberlinskega prebivalstva. Prebežništvo z Vzhoda na Zahod je »res veliko gibanje in dokaz, da je vredno živeti v svobodi in odprti družbi«! Odločno pa je Kennedy zavrnil vrhunsko konferenco. Srečanje bi bilo brez haska, dokler ne bi bil zagotovljen njegov uspeh.

Verjetno sta Kennedy in njegova administracija le podcenjevala vsestranski vpliv na NDR in države Varšavskega pakta. Že dan po njegovi izjavi je sledil sklep ljudske skupščine NDR, da potrjuje ukrepe in sklepe ministrskega sveta NDR, magistrata vzhodnega Berlina in svetov okrajev Potsdam in Frankfurt na Odri »o varstvu NDR

in preprečitvi organiziranega lova na glave ter trgovanju z ljudmi« med Zahodno Nemčijo in zahodnim Berlinom. Zato pooblašča ministrski svet, naj sprejme vse ukrepe za uresničenje ugotovitev članic Varšavskega pakta. Te so zasedale 13. avgusta in objavile, da zahodne velesile nočejo rešiti nemškega vprašanja, temveč kopičijo vojne naprave. NATO pripravlja tudi načrte za invazijo v NDR. Zahodni Berlin je postal mesto za špijonažo proti Vzhodu. Zato pozivajo države Varšavskega pakta vlado NDR in njeno delovno ljudstvo, naj zaradi zločinov proti socialističnemu taboru napravijo na mejah zahodnega Berlina red in ves zahodni Berlin zavarujejo z učinkovito kontrolo. Seveda to ne sme motiti komunikacij med zahodnim Berlinom in Zahodno Nemčijo. Ti ukrepi bodo sicer prizadeli prebivalstvo, toda tega je kriva izključno vlada ZRN. To naj bi trajalo do mirovne pogodbe.

Tako je ministrski svet NDR še isti dan sklenil naslednje: 1. Za varstvo vzhodnega Berlina na mejah NDR, vključno z mejami na zahodnem področju Berlina, se uvede kontrola kot na vsaki meji suverene države. Državljani NDR smejo prek te meje samo s posebnim dovoljenjem. Dokler zahodni Berlin ne bo nevtralno svobodno mesto, potrebujejo za vstop še posebno dovoljenje. 2. Obisk »miroljubnih meščanov« zahodnega Berlina v glavnem mestu NDR je dovoljen z osebno izkaznico zahodnoberlinskega magistrata. Agentom zahodnonemškega militarizma je dostop v demokratični Berlin prepovedan. 3. Za obisk državljanov ZRN v demokratičnem Berlinu ostanejo v veljavi dotedanje kontrolne odločbe, kar pa za vstop državljanov drugih držav ne velja. Sledila je še kopica odlokov. Tako je bil Berlin leta 1961 blokiran. Že 13. avgusta se je prvi oglasil Adenauer in izjavil, da je položaj resen, kajti naši zavezniki bodo izvedli nasprotne ukrepe, vendar je treba ohraniti mir. Prebivalci v sovjetski coni in v vzhodnem Berlinu ostanejo naši nemški bratje in sestre. Župan zahodnega Berlina Brandt pa je dejal, da je to vnebovpijoča krivica. Ne gre za kako državno mejo sredi Berlina, temveč za zaporno steno koncentracijskega taborišča. Senat je v stalnih stikih z zavezniškimi oblastmi, ki so odgovorne za varnost Berlina, in upa, da bodo zahodne sile naredile odločne korake pri sovjetski vladi.

Sekretar ZDA je dejal, da se vse to dogaja zaradi reke beguncev, ki ne beže zaradi zahodne propagande, temveč zaradi napak komunizma v Vzhodni Nemčiji. Trditev, da želi komunizem le miroljubno tekmovanje, je razkrinkana. Zoper zaveznike v zahodnem Berlinu sicer še niso naredili nobenih vojaških ukrepov, omejitev prometa v Berlinu pa le pomeni kršitev okupacijskega statuta štirih, zato bomo odločno protestirali po vseh pristojnih kanalih.

ZDA torej niso želele tvegati oboroženega spopada zaradi zahodnega Berlina, čeprav je minister ZRN za skupna nemška vprašanja upal, da bo odločitev sprejeta »na bojišču visoke politike«, o kateri

pa je zdaj še prezgodaj govoriti. Korekture ni mogoče narediti na cesti.

Svet NATO je »samo« pozorno spremljal razvoj v Berlinu. 15. avgusta pa so trije zahodni poveljniki v Berlinu ostro protestirali pri sovjetskem komandantu. Trdili so, da je Berlin spremenjen v vojno taborišče in da iz vzhodnega Berlina ne morejo hoditi na delo v zahodni Berlin.

Od 14. do 15. avgusta so bile pretrgane telefonske zveze z ZRN, in postavljena je bila žična zapora z bunkerji. Toda Kennedy se je zavzemal samo za oster protest in bil zoper skrajne (vojaške) ukrepe. Dejal je, da komunisti ne morejo več obvladati ljudi, to pa samo krepi položaj Zahoda.

Sovjetski poveljnik je zahodnim odgovoril, da se nimajo pravice vtikati v notranje zadeve NDR, česar tudi SZ ne počne. 16. avgusta je svet NATO sklenil, da ne bo dal nobene pobude glede berlinske krize. To smejo dati le tri zahodne velesile in ZRN. NATO lahko to samo potrdi, kajti Berlin nikakor ne sodi v njegovo pristojnost.

Tistega dne je prišlo do velikih demonstracij 150 tisoč zahodnih Berlinčanov. Demonstrantje so vzklikali gesla, da jih je Zahod prevaral, da pomeni njegova pasivnost izdajo Berlina in da papirnati protesti ne morejo ustaviti tankov!

Tudi Brandt je pisal Kennedyju, da pričakuje Berlin več kot samo besede in »nekakšno protiofenzivo«. Obstaja nevarnost, da bi postal Berlin nekakšen München (iz leta 1938!). Pismo bi moralo ostati tajno, vendar so ga novinarji prav kmalu v celoti objavili. Pismo zahodnim silam zelo duhovito očita figarstvo in poudarja, da lahko takšna nedejavnost in popolna defenzivnost zbudi samo nezaupanje v Zahod, hkrati pa spodbode samozavest vzhodnoberlinskega režima. Prav bi bilo, da bi zahodnoberlinsko vprašanje dali v obravnavo OZN, saj je SZ prekršila človečanske pravice.

Brandt je torej ostal bojevit, zahodne sile pa nikakor. 17. avgusta so poslale SZ le noto in poudarile, da pomeni omejitev gibanja v Berlinu že skoraj prepoved gibanja sploh, kar je resna kršitev statuta štirih ter newyorške (1950) in pariške (1949) pogodbe. Med obema sektorjema v Berlinu ni državne meje, sovjetski sektor ni del NDR. Vzrok za množični beg je znan: notranje težave v Vzhodni Nemčiji. Tudi dežele Varšavskega pakta, ki so dale pobudo za noto, se v to ne morejo vmešavati.

Sovjetska vlada je takoj odgovorila, da povsem podpira vlado NDR (učinkovita kontrola) in da ima vsaka suverena država pravico do varstva meja. Nujna je torej sklenitev mirovne pogodbe.

Na izrednem zasedanju Bundestaga je Adenauer dejal, da je Ulbricht pred vsem svetom izpričal polom svoje šestnajstletne nasilne vladavine in da reka beguncev govori resnico (»glasovanje z nogami«).

Brandt je bil previdnejši in je znova apeliral na OZN. Državna meja poteka danes na Brandenburških vratih. Sovjetski ambasador pa da je izjavil, da Hruščov položaja v Berlinu ne bo zaostroval.

Šele 18. avgusta so začeli krepiti britanske in ameriške sile v Berlinu. Kennedy pa je poslal v Berlin podpredsednika Johnsona in odrezavega komandanta v Zahodni Nemčiji generala Claya. Johnson ni pred berlinskim senatom povedal nič novega, dejal je le, da se komunisti prehitro veselijo svojega uspeha in da je Berlin del svobodnega sveta. Treba je le vzdržati in zaupati. Kmalu zatem so v ZDA vpoklicali 76 500 rezervistov (pehota, letalstvo, mornarica).

Triindvajsetega avgusta je Nehru pred zgornjim domom dejal, da imata SZ in Vzhodna Nemčija pravico, da zahtevata urejanje prometa med vzhodnim in zahodnim Berlinom in ga nadzorujeta. Zahodne velesile pa imajo dostop v zahodni Berlin le po koncesiji SZ. Toda bonnsko zunanje ministrstvo je takoj izjavilo, da se je Nehruju primerila napaka, ker da se je preveč skliceval na razne pogodbe.

Končno se je oglasil tudi de Gaulle. Po njegovem je vse, kar se dogaja, posledica sovjetskih neuspehov, kar priznavajo tudi njeni sateliti. Kajpak imajo Sovjeti strašno atomsko orožje, vendar ga ima tudi Zahod. Če pride do vojne, bo tudi konec sovjetskega režima, ki ga vzdržuje samo še policijski aparat. To sovjetski voditelji kljub svojemu besedičenju prav dobro vedo.

Šestega septembra 1961 je po RTV govoril Adenauer in dejal, da po »človeških vidikih« verjetno ne bo vojne in da Hruščov le grozi, da je »ukaze Kremlja treba sprejeti«. Zavzel pa se je za miroljubna pogajanja, za kar je bil takoj tudi Kennedy. Vendar je Kennedy pristavil, naj si Hruščov ne dela nobenih iluzij, da je to znamenje šibkosti. Zavoljo tega je tudi poslal v Berlin generala Claya.

Hruščov je takoj privolil v srečanje s Kennedyjem. O tem je veliko govoril v štiriinpolurnem pogovoru z znanim ameriškim novinarjem Sulzbergerjem (New York Times). Pogoj za srečanje naj bi bila nemška mirovna pogodba. Povedal je tudi, da SZ ne bo prenehala z novimi jedrskimi poskusi (začela jih je znova avgusta 1961) pred pogodbo o splošni razorožitvi. Vojna po njegovem ni nujna, če pa jo bo kdo začel, bo atomska, zato se SZ intenzivno pripravlja na atomsko vojno (kot ZDA!).

Najbolj pomembno pa je nemško vprašanje. Konec koncev ni nihče voljan začeti vojne zaradi Berlina. Morda lahko pride to na misel samo napadalnim silam v ZDA.

Pri tem je vlada ZRN sprožila vprašanje o zaščiti gospodarstva v Berlinu. Sovjetski ambasador je odgovoril, da je to v vzhodnem Berlinu rešeno povsem pravilno, seveda pa je to stvar NDR.

Kennedy je na ponudbe Hruščova odgovoril, da se je takoj pripravljen pogajati, vendar pogajanje pod pritiskom ne pride v poštev. Za to bi bilo primerno plenarno zasedanje OZN. To so tudi sklenili štirje zunanji ministri (ZDA, VB, Francija in ZRN) na konferenci

sredi septembra 1961 v Washingtonu. Poudarili so, da »razumen vzrok za pogajanja s SZ (še vedno) obstaja«.

Dan pred volitvami v Budestag (16. septembra) se je oglasil tudi Ulbricht. Dejal je, naj se zahodne sile glede svojih garnizij v zahodnem Berlinu pogodijo s SZ. Dohodi v zahodni Berlin in njegova življenjska sposobnost pa so odvisni samo od pogodbe z NDR in od tega, ali bo zahodni Berlin postal svobodno mesto. Še naprej je besedičil, da bo v naslednjih mesecih najvažnejša sklenitev nemške mirovne pogodbe, s katero je povezana tudi popolna suverenost NDR.

Volitve v Bundestag so 17. septembra 1961 ob 87 odstotkih udeleženih zagotovile SPD 190 mandatov, CDU 192, svobodni demokratski stranki 67 in CSU 50 mandatov. Tako so bile možne samo še koalicije. Walter Lippmann pa je v New York Herald Tribune zapisal, da je bilo že celo leto prej jasno, da bo imela Adenauerjeva nova vlada dvoje težav. Prva bi bili NATO, skupni trg in integracija z njim, druga pa, kako vključiti Vzhodno Nemčijo in se z njo združiti. Problemi z NATO in skupnim trgom namreč temeljijo na ločitvi Nemčij, tega pa Zahod ne mara. To se je pokazalo že 22. septembra 1961 na prvih pogovorih o sestavi nove vlade. CDU se je zavzemala za to, da bi bil Adenauer še štiri leta kancler, CSU za časovno omejitev z naslednikom Erhardom, FDP je bila proti, SPD pa je bila za koalicijo vseh treh strank.

Obe velesili sta imeli opraviti z velikimi lastnimi in še z večjimi mednarodnimi problemi, odločilno pa sta tudi posegali v usodo drugih držav. Po velikem pogovoru med Kennedyjem, Ruskom in Gromikom so sicer trdili, da je bil koristen in zanimiv, ni pa bilo nobenih možnosti za normalna pogajanja o berlinskem in nemškem vprašanju v bližnji prihodnosti. Povedali pa so, naj se pogovori nadaljujejo na ravni veleposlanikov. Približno podobno je zatrdil Rusk tudi poljskemu zunanjemu ministru Rapackemu, ni pa mu dal veliko upanja za pogovore o tako imenovanem načrtu Rapackega o brezatomskem območju v srednji Evropi.

Macmillan je Gromiku dejal, da se krepi razumevanje za berlinsko vprašanje in da je treba najti miroljubno rešitev, vendar to ni odvisno samo od SZ. Trdil je, da se zahodne sile, ki so štele 11 000 mož, ne bodo umaknile iz zahodnega Berlina, ne bodo pa tudi dovolile prihoda sovjetskih sil, zato bodo odločno zavarovale dostop. Zahodne sile pa so pripravljene na več stikov med Vzhodno in Zahodno Nemčijo, vendar zato ne bodo pravno priznale Vzhodne Nemčije. Začasna pogodba o Berlinu ni sprejemljiva.

Na kongresu konservativne stranke je lord Home dejal, da Gromiko z vztrajanjem pri tem, naj bi dostope v Berlin in njegov status prepustili vzhodnonemški vladi, tvega spor s tistimi, ki so odgovorni za svobodno življenje zahodnega Berlina. Upal je, da bo Gromika mogoče prepričati, da se to lahko konča z jedrsko vojno. Treba je najti čas za sporazum, vendar trdno vztrajati pri varovanju svobode. To

je bil pravzaprav odgovor na Mikojanovo trditev ob 12. obletnici NDR 8. oktobra 1961, da bo mirovna pogodba utrdila nemške meje po potsdamskem sporazumu in meji med obema državama. Zahodni Berlin bo svobodno mesto z garancijami in sedanjim družbenim redom.

Kennedy je o dotedanjih pogovorih s SZ 11. oktobra dejal, da so samo dokazali, da bo sporazum težaven. Izdatke za narodno obrambo so sicer povečali za 6 milijard dolarjev, upa pa, da vojne ne bo. Pomembno pa je, da dobijo Nemci, s tem je seveda mislil ZRN, novo vlado.

Oglasilo se je tudi zunanje ministrstvo ZRN z izjavo, da dejansko priznanje vzhodnoberlinske vlade ne pride v poštev. Problema varnosti ni mogoče rešiti z delitvijo Nemčije. Po ženevskem mirovnem načrtu so stiki zahodnih z vzhodnimi Nemci mogoči, predvsem v pripravi skupnega nemškega volivnega zakona. Temelj zunanje politike je svoboden dostop in izstop iz Berlina in zavrnitev »svobodnega mesta«, združitev Nemčije pa trenutno ni mogoča zaradi okostenele politike SZ.

Konec septembra 1961 je NDR na meji z ZRN naredila 500 metrov široko mrtvo cono v 5 kilometrov široki zaporni coni. Izselili so vse ljudi in porušili vse stavbe.

Sredi oktobra 1961 je Adenauer izjavil, da v naslednjih štirih letih ne bo več kancler. Rusk pa je v zvezi z nemškim in berlinskim vprašanjem pristavil, da dvomi o predlogu Rapackega, saj bi nastal prazen prostor med obema blokoma, to pa za mir ne bi bilo dobro. Poprej je potrebna razorožitev.

V drugi polovici oktobra 1961 so se začeli napovedani pogovori ambasadorjev v Washingtonu, na katerih so obravnavali nemško vprašanje. Vlada ZRN je dala svojemu predstavniku več navodil: ohraniti je treba svobodni status Berlina, ta pa temelji na navzočnosti zavezniških sil, nadalje svobodni dostop v mesto Berlin; zahodni Berlin mora ostati v okviru ZRN. Zato je treba zahtevati od SZ prometni koridor za dostop v Berlin. Vlada ZRN zavrača dejansko priznanje sovjetske cone kot državne enote, pripravljena pa se je pogajati s Pankowom — na predlog štirih — o notranji nemški trgovini in skupnem nemškem volivnem zakonu, če SZ prizna Zahodu dostop v Berlin. Odločno pa odklanja demilitarizacijo ZRN, četudi bi SZ privolila v sporazum o Berlinu.

Oglasil se je tudi de Gaulle. Če berlinsko vprašanje obstaja, je dejal, smo se pripravljeni pogajati, vendar ne pod grožnjami. SZ naj pove, kako namerava to vprašanje rešiti.

O berlinskem vprašanju so razpravljali tudi na sedmem kongresu socialistične internacionale, ki je bil od 23. do 27. oktobra 1961 v Rimu. Kongres je obsodil zid v mestu in hermetično zaporo 17 milijonov prebivalcev, kar priča o ekspanzivni politiki SZ. S pogajanji je treba najti mirno rešitev, OZN pa naj da zagotovila o svobodi. Priznati je treba pravice do samoodločbe.

Voditelj britanske laburistične delegacije Gaitskell je celo predlagal črto Odra—Nisa za mejo in dejansko priznanje NDR. Ker je Willy Brandt odločno nasprotoval, predlog ni prišel v resolucijo.

De Gaulle se je o berlinskem vprašanju pogovarjal tudi s Kennedyjem. Menila sta takole: če bi Zahod zdaj dal pobudo za pogajanje s SZ, bi to kazalo, da se SZ bojijo, in bi ta svoje zahteve še stopnjevala. Ambasador ZDA v Moskvi pa naj še nadaljuje »poizvedovalne pogovore«, toda francoski predstavnik se jih ne bo udeleževal.

Oglasil se je tudi Couve de Murville in dejal, da Francija še vedno zastopa isto stališče. Rusi hočejo zahodnemu Berlinu vsiliti nov sistem, ta pa se ga otepa. O berlinskem vprašanju je mogoče razpravljati, vendar brez groženj. Rusi hočejo spremeniti položaj v korist komunističnega sveta, s tem pa ne soglašamo. Stvar Rusov je, da povedo, kako mislijo te probleme rešiti.

3. POSLABŠANJE POLOŽAJA V BERLINU

Proti koncu oktobra 1961 se je položaj v Berlinu poslabšal. Na prehodih so se začeli pri legitimiranju vojaških osebnosti in diplomatov incidenti. V vzhodni Berlin pa so prišli sovjetski tanki. Od vseh strani so začeli deževati protesti. Rusi so torej zapeli svojo staro pesem: grožnjo. Čutili so se močni. Omenili smo že Nehrujevo izjavo v ZDA, da je SZ v precejšnji meri odgovorna za novo berlinsko napetost. 7. novembra je bil Adenauer z večino samo osmih glasov četrtič izvoljen za kanclerja.

Na 14. zasedanju plenuma CK je NDR predlagala vladi ZRN minimum ukrepov za obrambo miru, miroljubno koeksistenco ter razvoj normalnih odnosov med obema nemškima državama. Obe državi naj bi se obvezali, da bosta varovali suverenost in nedotakljivost ozemlja (določitev meje med obema in odstranitev vseh možnosti za mejne spore). Nujna so pogajanja o vsebini nemške mirovne pogodbe, odpoved atomski oborožitvi in izdelovanju jedrskega orožja, sklenitev nenapadalne pogodbe med NATO in Varšavskim paktom in sprejem obeh držav v OZN. Začela naj bi se pogajanja o federaciji. Adenauer pa je vse predloge zavrnil.

Petindvajsetega novembra se je Kennedy v Washingtonu pogovarjal z Adžubejem, glavnim urednikom vladnih Izvestij, sicer pa Hruščovovim zetom. Kennedy je priznal, da odnosi s SZ niso dobri, kot jih je pričakoval ob svojem nastopu. Takrat se je obvezal, da bo dosegel soglasje s SZ o ustavitvi jedrskih poskusov, upal je tudi v uspeh. Nato bi prišla na vrsto razorožitev. Uspehov ni bilo in SZ je spet nadaljevala poskuse, ki so morali biti pripravljeni že vsaj štiri mesece prej, torej takrat, ko so še tekla pogajanja. Nato je prišla

RAZGOVOR ADŽUBEJA S KENNEDYJEM

zaostritev krize zaradi Nemčije in zahodnega Berlina, kar pomeni nevarnost za mir. SZ hoče narediti ves svet komunističen, vendar naj dovoli živeti drugim narodom tako, kot hočejo, in vsi problemi bodo kmalu rešeni.

Adžubej je vprašal: Ali štejete vmešavanje v Kubo za napako?

O: Vsak narod naj ima takšno ureditev, kakršno želi. Castrovo revolucijo je večina sprva podpirala. Obljubil je svobodne volitve, napredek, vendar se tega ni držal. V tem je naš spor s Kubo. Če bi bile svobodne volitve, bi to sprejeli tudi, če bi šlo za komunistični sistem.

V: Kaj mislite o splošni in popolni razorožitvi?

O: To je treba doseči postopoma. Poglavitno nesoglasje se nanaša na kontrolo. Mi se zavzemamo za trdno nadzorstvo, ki naj ugotovi, ali je vsaka stran razorožena in ali izvaja pogodbo. SZ pa hoče samo kontrolo nad orožjem, ki naj bi bilo uničeno, ne pa tudi nad tem, katero orožje je še ostalo. Ena stran bi torej uničila sto bombnikov, 2000 pa bi jih le še ostalo. Treba je nadzirati tudi tiste, ki ostanejo. Če se torej dogovorimo o učinkovitem kontrolnem sistemu, moramo doseči tudi splošno in popolno razorožitev. Zato je pomembno, da najprej sklenemo pogodbo o ustavitvi jedrskih poskusov, nato pa gremo korakoma naprej.

V: Kaj menite o Berlinu in nemškem vprašanju?

O: NATO in Varšavski pakt naj se pogodita, da bosta živela v miru. Narediti je treba pomemben korak zoper nenaden napad. Normalizirati moramo odnose med seboj. Vendar ne bomo odpeljali svojih sil nazaj v ZDA, četudi boste svoje umaknili v SZ samo nekaj sto milj. Zato terjamo sporazum. Kakšen naj bi bil položaj v Berlinu in Nemčiji? Upam v skorajšnja pogajanja. Ženevska izjava leta 1955, ki predvideva združitev Nemčije, pomeni najbolj modro politiko. Če je država razdeljena, Berlin pa celo presekan z zidom, se napetost samo stopnjuje. Toda SZ ni za združitev.

V: Kaj se bo zgodilo, če bo SZ podpisala mirovno pogodbo samo z Vzhodno Nemčijo?

O: To bo napetost samo še povečalo. Ta pogodba bi nam kratila naše pravice v zahodnem Berlinu, ki smo jih dobili z vojno in za katere smo se vsi štirje sporazumeli. Te morajo ostati. Če bo ta pogodba sklenjena, bodo naše pravice odvisne od vzhodnonemških oblasti, to pa bi ustvarjalo napetost. Vendar upa v pogajanja s SZ, da bodo ohranili svoje pravice v zahodnem Berlinu. Tam ne bomo ostali, je dejal Kennedy, če prebivalstvo tega ne bo hotelo. Toda prebivalci želijo, da ostanemo.

V: Ali bi bil Kennedy zadovoljen z izrazom »vzhodnonemške oblasti« namesto »vlada NDR«? Vi ne marate NDR, mi pa ZRN, vendar imamo z njo diplomatske odnose in dobro trgujemo. Mi smo realisti. Pripravljeni smo skupaj z zavezniki iz druge svetovne vojne podpisati mirovno pogodbo, in upamo, da se bo to tudi zgodilo. Nihče nima namena prepustiti zahodnega Berlina Vzhodni Nemčiji. To je nesmisel.

Podpišimo mirovno pogodbo in zagotovimo svobodo zahodnemu Berlinu z vsemi sredstvi, s silami štirih in OZN. Toda to je problem za prihodnja pogajanja. Zakaj zapletati preprost problem dostopa v zahodni Berlin? Zveze z zahodnim Berlinom tečejo prek sto milj po ozemlju NDR. Če kdo želi obiskati zahodni Berlin, pač prosi za dovoljenje vlado NDR. Imam vtis, da hočejo zlobneži stvari kratko in malo komplicirati in tako zavestno ustvarjati napetost. (Adžubej si je torej upal veliko povedati, najbrž z dovoljenjem Hruščova, kar so Hruščovu, ko so ga strmoglavili, tudi večkrat očitali!)

O: Po Potsdamu je prišel ves Berlin pod upravo štirih, vzhodni Berlin, ki je bil neposredno pod upravo sovjetske oblasti, pa je zdaj »s kršitvijo te pogodbe izročen Vzhodni Nemčiji in ni več pod nadzorstvom štirih«. Zdaj želi SZ namestiti svoje sile v zahodnem Berlinu, vendar tega za ostale tri velesile ne predlaga, in torej hoče kontrolirati zahodni Berlin. Drugo vprašanje so dostopi prek ozemlja Vzhodne Nemčije, kot pravite. To je izročeno nemškim oblastem. Vendar je bilo rečeno, da Vzhodna Nemčija tega ne bo delala. Toda izjave Ulbrichta, ki se spreminjajo iz tedna v teden, nam ne zagotavljajo nobene trdnosti. Glede tega mora biti sklenjena pogodba, sicer bodo napetosti še hujše. Zdaj to nadzira SZ. Vzhodnonemške države ne priznamo, ker ne priznamo delitve Nemčije. Nemški narod hoče eno državo, v interesu SZ pa je, da je Nemčija razdeljena.

V: Ali Kennedy nasprotuje temu, da bi Zahodna Nemčija dobila jedrsko orožje?

O: Pred OZN sem dejal, da ne damo jedrskega orožja nikomur.

V: Ali lahko dobijo nemški socialisti prevelik vpliv v NATO?

O: Zato hočem, da je nemška armada vključena v NATO. V NATO trenutno poveljuje Američan in NATO je pod nadzorstvom petnajstih držav, nobena od teh pa ne želi vojne. Upam, da bo tako tudi ostalo.

Devetindvajsetega novembra je dala nova koalicijska vlada ZRN v Bundestagu uradno izjavo. Odnosi s SZ niso bili dobri. 1958. leta se je začela berlinska kriza, poleti 1961 je vnovič izbruhnila. Sovjetska vlada je izjavila, da bo z vzhodnonemškim delom sklenila separatno mirovno pogodbo, kar bo dokončno utrdilo razdelitev Nemčije. Hruščov grozi, da bo to izpeljal tudi s silo, Kennedy pa poudarja tri življenjske interese v Berlinu: navzočnost vojske treh velesil, svoboden dostop v Berlin in svobodo ter življenjsko sposobnost Berlina.

Obstajajo naslednje temeljne točke za pogajanja s SZ: varnost ZRN, ohranitev sedanjih političnih, pravnih in gospodarskih zvez med Berlinom in ZRN, svobodni dostop civilnega prebivalstva, ohranitev skupne nemške politike (združitev, nepriznavanje od SZ zasedene Nemčije in njenega režima, ureditev mejnih vprašanj in podobno).

Da bi se danes pogajali s SZ, bi bilo tvegano, je dejal Couve de Murville v senatu; če bi dosegli sporazum o Berlinu, bi bili po njegovem kmalu na tem, kot smo zdaj. SZ hoče nevtralizirati Nemčijo.

Prav v tem času, v začetku decembra 1961, pa se je Adenauer zavzel za »pomiritev političnega življenja«, ker da je to želja obeh strani. Podobno je dejal v vladni izjavi tudi Willy Brandt; dotedanja politika zbliževanja je propadla, treba se je obrniti »k ljudem v coni« (sovjetski). Berlin kot tretja državna tvorba na nemškem ozemlju ne more obstajati.

Čutiti je bilo rahlo odjugo, ki jo je Hruščov kmalu odpihnil. 9. decembra 1961 je na 5. svetovnem kongresu sindikalistov v Moskvi na ves glas povedal, da ima SZ sto megatonskih bomb. Dejal je sicer, da ne grozi nikomur, čeprav vodi imperialistični tabor »politiko moči naprej«, pa takih bomb še nima.

Spet je ponavljal »najboljšo rešitev«, pogodbo z obema Nemčijama, svobodno mesto zahodni Berlin in svobodni dostop po pogodbi z deželo, prek katere gredo te poti.

Tretjega decembra 1961 je bil kongres berlinske SPD. Bonnska vlada se je pritožila, da »nima niti ene človeške besede za Nemce v sovjetski coni in v sovjetskem delu Berlina«. Willy Brandt je odgovoril, da Berlinčani zidu ne bodo mogli dolgo prenašati in da velja geslo: »Zid stran!«, vendar ne more ostati samo geslo. Poudaril je, da so se 13. avgusta komaj zadrževali in da so od zaveznikov zahtevali vsaj najmanjšo akcijo. S pozivom na vstajo ni mogel prodreti, ker »sem mislil, da govore pomembni vzroki proti temu« (zid naj bi bil po volji ZDA). Zato je pripravljen prevzeti posledice. Vseh 250 delegatov je odobrilo njegov govor!

V zvezi z Berlinom je bilo od 11. do 15. decembra 1961 več konferenc, predvsem zasedanje ministrov NATO. Na eni od teh so Francozi napadli politiko ZDA, da je premalo obveščala NATO in da tiči v tem vzrok več za lastno francosko obrambno politiko. Vrednost NATO je v moralni obveznosti ZDA do varnosti v Evropi, solidarnost Evrope pa se kaže v tem, da so se zahodne velesile povezale v skupni usodi, »kar pa ni samo stvar Francije«. Toda brez francoske vojaške politike tudi ne bo Zahodne Evrope. Svoboda Francije je najbolj zavarovana, če je njena vojska pod lastnim poveljstvom. Francija želi ostati narod in braniti svobodo svojih državljanov.

Zunanji, obrambni in finančni ministri 15 držav NATO so razpravljali o berlinski krizi. Najprej je Rusk govoril o enotnosti Zahoda. ZDA nimajo namena, da bi se pogajale z vzhodnonemškim režimom, Zahod nima nobenih stikov z vzhodnonemško državo. Četudi bi SZ sklenila z njo pogodbo, bo morala upoštevati pravice Zahoda.

Couve de Murville je dejal, da Berlin ni samostojen problem. Gre za prihodnost Nemčije, Evrope in NATO. Zahod se mora postaviti v položaj moči in časti, ne pa se pogajati pod pritiskom.

Lord Home je dejal, da VB ne namerava popustiti grožnjam. Prizadevati pa si je treba za pogajanja. SZ je opustila limit 31. decembra 1961, bolje se je pogajati zdaj kakor čakati, da bo prišlo do krize.

Tudi nemški zunanji minister Schröder je soglašal, da se je bolje pogajati zdaj. Resnična rešitev za Berlin je v združitvi, zahtevati pa je treba odpravo zidu. Politične in gospodarske vezi zahodnega Berlina z ZRN morajo ostati. Nasprotoval pa je priznanju vzhodnonemškega režima.

Končno je NATO v Parizu sprejel resolucijo o Berlinu. Še pred tem je Willy Brandt poudaril, da je bil ves Berlin avgusta 1961 domala odprto mesto. Zahodni Berlin sodi pravzaprav v ZRN. Svobodna Evropa se ne končuje na Labi, temveč na Brandenburških vratih. Berlin ni prednja straža, temveč del svobodne Evrope. Sleherna sprememba v statutu Berlina pomeni hkrati spremembo v statutu Nemčije. Berlin je del Nemčije, in o njem ne bodo razpravljali ločeno. Sprejeta je bila resolucija, da ne gre ničesar prepuščati mednarodnim pogodbam in mednarodnemu pravu. Ohraniti je treba politično in gospodarsko življenje zahodnega Berlina ter prost dostop.

V National Press klubu v Washingtonu je 11. decembra izjavil sovjetski ambasador, da okupacijske pravice niso nikakršen temelj za pogajanje o Berlinu. Dejal je tudi, da je Kennedyjev predlog o avtomobilski cesti med Zahodno Nemčijo in zahodnim Berlinom pod mednarodnim nadzorstvom »komajda resen«. Ponovil je za Hruščovom, da bi utegnili podpisati pogodbo z NDR že konec leta.

SZ je izvedla še en napad na NATO: zahtevala je izročitev generala NATO Heusingerja, vojnega zločinca. Ta je bil med vojno načelnik operativnega štaba OKW in je pripravljal napad na SZ, VB, Jugoslavijo, Francijo in Grčijo. Zunanje ministrstvo ZDA je odgovorilo, da gre za čisto navaden propagandni manever.

Dne 18. decembra 1961 se je Adenauer zavzel za vzhodno-zahodno konferenco o Berlinu. Delno sta bila za to tudi Kennedy in Macmillan na sestanku na Bermudih, če bi bila pogajanja s SZ o Berlinu na »pametni podlagi«.

V začetku leta 1962 so statistike pokazale, da je iz NDR pribežalo v ZRN med 1945. in 1961. letom 3 170 320 ljudi.

4. IDEJA NEUVRŠČENOSTI SE ŠIRI

Velika ideja neuvrščenosti (neblokovskih) držav je bila življenjsko delo Tita, Naserja, Sukarna, Nehruja in deloma afganistanske vlade. Očitnejša je postajala na pripravljalni konferenci neuvrščenih 15. junija 1961 v Kairu. Tu so se zbrali zastopniki 19 držav (z Jugoslavijo vred 20) in kot opazovalki začasna alžirska vlada ter Brazilija. Določili so gostitelja prve konference Jugoslavijo (najprej Bled in nato Beograd), njen začetek pa za 1. september 1961. Pričakovali so več kot 25 predsednikov držav. Ustanovili so odbor 22 držav, ki naj odloči, katere države naj še povabijo. Odbor je sklenil, naj povabijo države, ki izpolnjujejo naslednje pogoje nevtralnosti:

1. Njihova neodvisna politika mora temeljiti na miroljubni koeksistenci in nevmešavanju. 2. Podpirati morajo narodnoosvobodilno gibanje in boj. 3. Ne smejo biti v nobeni vojaški zvezi ali se zapletati v spore velesil. 4. Na njihovem ozemlju ne smejo biti tuja oporišča.

Sestavili so tudi obširen dnevni red: 1. Izmenjava mnenj o mednarodnem položaju. 2. Utrjevanje mednarodnega miru in varnosti. 3. Upoštevanje pravic narodov in narodnosti do samoodločbe, boj proti imperializmu, likvidacija kolonializma in neokolonializma. 4. Svoboda in suverenost ter ozemeljska nedotakljivost in nevmešavanje. 5. Boj proti rasnemu razlikovanju in apartheidu. 6. Splošna in popolna razorožitev, prepoved jedrskih poskusov. 7. Miroljubna koeksistenca z državami različnih družbenih ureditev. 8. Vloga in organizacija OZN in izpolnjevanje njenih resolucij. 9. Problemi neenakega gospodarskega razvoja in zahteve po mednarodnem gospodarskem in tehničnem sodelovanju.

Novica o beograjski konferenci je različno odmevala po svetu. Adenauerjeva vlada je avgusta poslala udeleženkam, s katerimi je imela diplomatske odnose (ne pa Jugoslaviji in začasni alžirski vladi), kar dve spomenici. V prvi je poudarila, da pozdravlja sleherni častен predlog za rešitev nemškega in berlinskega vprašanja, ki pač ne bo rešeno, dokler ne dobi nemški narod pravice do samoodločbe in združitve. Spomenica govori tudi o zgodovini nemške cepitve. Druga spomenica govori o položaju v Berlinu in poudarja, da namerava SZ razširiti komunizem iz svojega bloka po vsem svetu. Potemtakem naj neuvrščene države apelirajo na velesile.

Beograjske konference od 1. do 6. septembra 1961 se je udeležilo 25 držav in tri opazovalke. Kaj so govorili številni govorniki, ne bomo navajali, pač pa samo poziv Kennedyju in Hruščovu, kratko analizo Le Monda in obširno sklepno deklaracijo, ki vsebuje tehtne misli govornikov.

Kratki poziv Kennedyju in Hruščovu govori o zaskrbljenosti zaradi vojne nevarnosti. Gre za obstoj človeštva, zato se je treba spet neposredno pogajati.

Le Mondov komentar pravi, da je bila edina resna zmagovalka na tej konferenci začasna alžirska vlada, ki je — poleg drugih prejšnjih priznanj — dosegla še priznanje Afganistana, Kambodže, Gvineje in Jugoslavije ter dobila trdna zagotovila tudi od drugod.

Dolga sklepna deklaracija obsoja kolonializem in terja njegovo likvidacijo, kar nikogar ne preseneča. Na Nehrujevo željo so vanjo sprejeli tudi zahtevo, naj se velesile pogajajo. Deklaracija zahteva ukinitev vseh jedrskih poskusov. Neuvrščene države pa so nekakšen posrednik pri problemu razorožitve. Deklaracija pa ne govori o nemškem vprašanju in o Berlinu; tudi ni bilo doseženo soglasje o reformi OZN. Deklaracija obsega tri dele, v uvodu pa pravi, da je mir možen le z radikalno odstranitvijo kolonializma v vseh pojavnih oblikah. Rivali-

teta velesil vodi lahko do svetovnega požara, zato je treba sprejeti politiko aktivne koeksistence.

Prvi del poudarja, da vojna sicer grozi, nikdar pa človeštvo ni imelo take moči kot danes, da jo odstrani. Imperializem v raznih oblikah v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki slabi, narodnoosvobodilna gibanja dosegajo velike uspehe. Nastajajo možnosti za sožitje, razvoj znanosti in tehnike. Drugi del opozarja, da različnost družbenih sistemov ni ovira za ustvarjanje miru. Vsak narod naj rešuje svoje probleme sam in naj ne vsiljuje političnega sistema drugim s silo. Le načela miroljubne koeksistence in aktivno sodelovanje so prava možna pot. Ni primerno uporabljati ideologije za vodenje hladne vojne. V tretjem delu je poudarjeno, da neuvrščeni ne dajejo nobenega konkretnega predloga za rešitev mednarodnih sporov med obema blokoma in tudi ne ustvarjajo novega bloka. Hočejo samo prispevati k zaupanju in miru, poudarjajo pa moč pogajanj.

Hruščov je 22. septembra izjavil, da se je sleherni trenutek pripravljen pogajati na vsakršni ravni, predlagal pa je priznanje obeh nemških držav in njun sprejem v OZN.

Na sestanku med Naserjem, Titom in Nehrujem sredi novembra 1961 v Kairu so ugotovili, da mednarodna napetost še traja in se širi še na nova področja. Poudarili so, da je potrebna splošna in popolna razorožitev in da neuvrščeni prispevajo k zmanjšanju napetosti. Opozorili so na svetovne politične probleme in na gospodarsko sodelovanje z nerazvitimi deželami.

Še pred zasedanjem vrhovnega sovjeta SZ, ki je bilo aprila 1962, je Gromiko obiskal Jugoslavijo. Šlo je za »zboljšanje odnosov«; veliko so govorili o krepitvi koeksistence in o reševanju mednarodnih problemov s pogajanji.

Nekaj dni zatem je Hruščov obiskal Bolgarijo in 16. maja 1962 v Varni predlagal gospodarsko in kulturno povezavo črnomorskih držav. Poudaril je, da so se odnosi z Jugoslavijo izboljšali. Balkan in Jadran naj bi bila brezatomski prostor.

V začetku oktobra 1962 je obiskal Jugoslavijo predsednik prezidija vrhovnega sovjeta SZ Brežnjev in ostal tu deset dni. Komunike o obisku govori o nujnosti koeksistence in o tem, da je treba vsa sporna vprašanja reševati samo s pogajanji. Sicer pa komunike našteva vse, kar so se dogovorili s Hruščovom, na koncu pa pravi, da je bil sklenjen trgovinski sporazum o pomoči v višini 180 milijonov dolarjev.

Na povabilo Hruščova je bil Tito od 3. do 20. decembra 1962 na obisku v SZ. V Moskvi je govoril v vrhovnem sovjetu, obiskal pa je tudi Stalingrad in Kijev. Hruščov je poudaril, da so sovjetski in jugoslovanski pogledi na mednarodna vprašanja »isti ali zelo blizu«, kar je pač fraza, ki jo uporablja mednarodna diplomacija še danes. Resnica in neresnica ne moreta biti »nekje vmes«. Hruščov je tudi dejal, da so sklenili poglobiti stike in da mnogim prijateljstvo med

SZ in Jugoslavijo ni pogodu. Na zasedanju vrhovnega sovjeta je še posebej govoril o odnosih z Jugoslavijo. Ti so zdaj dobri, je dejal, niso pa še odstranjene vse težave; v programu ZKJ so še zmerom »resna nesoglasja v več ideoloških vprašanjih«. Res je, da mora vsaka KP upoštevati geografsko-zgodovinske okoliščine svoje dežele. Res pa je tudi, da so (v Jugoslaviji) zadnje čase odstranili marsikaj, »kar so šteli pri graditvi socializma v Jugoslaviji za napačno in škodljivo«.

Tito se je v bistvu strinjal s tem, kar je Hruščov povedal o medsebojnih odnosih, priznal pa je, da so še zmerom razlike v mnenjih, ki pa jih je treba konstruktivno odstranjevati.

Tito je ocenil, da so bili pogovori o vseh vprašanjih realni in da se sovjetski voditelji zavzemajo za prekinitev mednarodne napetosti. V času karibske, torej kubanske krize, so bili v Jugoslaviji prepričani, da ne bo izbruhnila vojna, saj hoče SZ mir in bo že našla nekakšno rešitev. Po vrnitvi v Beograd je Tito še posebej pohvalil pogum Hruščova v kubanski krizi.

5. ŠESTNAJSTI PLENUM OZN

Enaindvajsetega decembra 1960 so odložili plenum OZN do 7. marca 1961, 4. julija 1961 pa je na zasedanju plenuma Hammarskjöld samo predlagal načrt o reorganizaciji OZN. Generalni sekretar naj bi imel ob sebi štirinajst visokih funkcionarjev OZN, ki bi jih določil sam in bi delali po njegovih navodilih. Peterica teh bi bili namestniki generalnega sekretarja in bi delali na politični ravni. Eden bi bil Rus, zadolžen za VS, eden Američan, zadolžen za plenum, trije bi bili iz dežel, ki niso velesile, devet preostalih pa bi bili podsekretarji brez političnih pooblastil.

Toda Hruščov je vztrajal pri trojici v sekretariatu OZN in nasprotoval sleherni spremembi, ki bi ogrožala varnost SZ. 15. julija so ZDA in VB zahtevale od Hammarskjölda, naj da vprašanje prepovedi jedrskih poskusov pod učinkovitim nadzorstvom na dnevni red 16. plenuma OZN.

Pred pričetkom 16. plenuma OZN je bil v Kongu v letalski nesreči ubit generalni sekretar OZN Dag Hammarskjöld. Šestnajsti plenum OZN se je začel 19. septembra 1961 s kratkim dnevnim redom: skupna izjava ZDA in SZ o razorožitvi, zahteva SZ o trojici v sekretariatu in predlog ZDA o začasni izvolitvi novega generalnega sekretarja po smrti Hammarskjölda. Glede prve točke sta bila predlagatelja enotna, da je treba doseči sporazum o programu, kako doseči varnost, in o programu za splošno in popolno razorožitev. Vse programe bo treba uresničevati postopoma. V drugi točki je SZ predlagala trojico že aktivnih sekretarjev z ustrezno razširitvijo dotedanjih funkcij (bili so iz ZDA, SZ in Indije). V tretji točki pa so ZDA pristavile, da bodo

težave, ko bo treba doseči enotnost pri izvolitvi stalnega generalnega sekretarja. Zato naj se takoj imenuje začasni generalni sekretar iz »vrst znanih mednarodnih politikov«, ker bi trojica hromila izvršno oblast OZN.

Prvi je v plenumu 25. septembra nastopil novi predsednik ZDA Kennedy. Govoril je o pomenu OZN, o zavrnitvi načela trojice, o položaju v jugovzhodni Aziji in o komunizmu »kot najbolj zlobni obliki kolonializma«. Glede OZN je dejal, da ima ta velike naloge. Človek mora narediti vojni konec, sicer bo ta naredila konec človeštvu. V tej dvorani je dvoje sil, je dejal. Ena hoče graditi svet po načelih ustanovne listine OZN, druga pa popolnoma drugačen svet. OZN hoče spodkopati. Voliti moramo novega generalnega sekretarja, a ta naj bo samo eden. Tudi trojko konj vodi samo en kočijaž, sicer bi šli konji vsak svojo pot. Trije kočijaži v OZN bi pomenili kaos. Vsaka izmed velesil bi hotela svoje, in v glavnem štabu miru bi se naselila hladna vojna. Ali je mogoče doseči neodvisnost tudi pod komunizmom? ZDA predlagajo, da bi šestdeseta leta proglasili za desetletje OZN, za rast gospodarstva in njegovega širjenja, sodelovanja ne glede na sistem in vero, da bi postali vsi de iure in de facto svobodni in enakopravni narodi. Komunizem pa je kolonializem v najbolj grobi obliki, ko starejši narodi izžemajo mlade in ko bogati podjarmljajo revne. V komunizmu živijo ljudje pod nadzorstvom tujih čet, nimajo svobodnih ustanov, so v sistemu, ki prizna samo eno stranko, ta pa ne pozna svobode mišljenja, svobode tiska, literature, volitev, sindikatov. Postavljen je zid, da bi zadrževal ljudi daleč od resnic in imel svoje državljane za ujetnike. V jugovzhodni Aziji najbolj ogrožajo mir vojna žarišča v Južnem Vietnamu, Burmi, Kambodži, Indiji in Laosu. Temu ne more nihče reči osvobodilna vojna, saj gre za svobodne dežele, ki imajo lastne vlade.

O nemški in berlinski krizi je dejal, da je ta zavoljo tega, ker je ogrožen mir, ker so ljudje pod pritiskom, ker svečane pogodbe ravnodušno obravnavajo in kratko in malo odpovedujejo. Miren promet ogrožajo žične ovire in bunkerji. Gre za ogrožanje bistvenih interesov v Berlinu. Od teh ne bomo odstopili, ne bomo žrtvovali svobode ljudi, kjer je naša navzočnost zaželena. Sedanje pravice je treba spoštovati in nasilje odstraniti; pogajanja in miroljubna rešitev so možni. Kennedy je nato razložil svoj načrt o razorožitvi. Ta ima tri faze: razpust vseh nacionalnih sil (razen za vzdrževanje reda in miru), uničenje vsega uničevalnega orožja in ustanovitev učinkovite razoroževalne organizacije v okviru OZN.

Gromiko je za zmanjšanje vojne nevarnosti 26. septembra znova zahteval mirovno pogodbo z Nemčijo. Označil je splošno razorožitev kot pot v svet brez vojne in zahteval izpolnitev deklaracij OZN o dekolonizaciji.

Britanski delegat Home je po RTV razložil britansko stališče do berlinskega vprašanja in poudaril, kaj mora storiti SZ, če želi

doseči mir. Britanija je vedno zahtevala troje: pravico svobodnega dostopa, trajno svobodo za prebivalstvo in navzočnost zavezniških sil v Berlinu. Če to ne bo izpolnjeno, »predvsem pa, če bo motena zračna zveza z Berlinom, je vojna neizbežna«. Home verjame, da so Rusi o tem prepričani in da bodo poskušali najti izhod, ki je vsekakor mogoč. Na plenarnem zasedanju OZN pa je povedal, da je svet že vrsto let razpravljal o atomski bombi, končno je iz strahu pred njo vendarle na pragu prepovedi jedrskih poskusov. Pogodba je bila že pripravljena za podpis, urediti je bilo treba le še nekaj malenkosti. Rusi niso razpravljali o tem, nenadoma pa so znova začeli izvajati poskuse v atmosferi, za kar so potrebovali daljše priprave. Medtem ko je ena stran razpravljala v dobri veri, je dejal Home, je druga zavestno varala. Če je kjerkoli kakšna možnost za miroljubno koeksistenco, tak način pogajanj ni primeren, ker svet take dvoličnosti ne bo prenesel. Bistvo razorožitve je zaupanje. Novi ameriški načrt preprečuje sleherno špijonažo v nadzorstvu. Podpisane pogodbe so svete. Po vojni so štiri velesile prevzele skupno odgovornost za vso Nemčijo z Berlinom vred vsaj toliko časa, dokler ne bo sklenjena mirovna pogodba z vlado združene Nemčije. To je bila mednarodna obveznost, ki so jo zavezniki sprejeli prostovoljno. Res je mogoče zagovarjati, da so se v 15 letih razmere spremenile, a za spremembo pogodbe je potrebno soglasje vseh podpisnic, ne pa enostranski ultimat. VB se ne boji nobenega napora, da bi našli podlago za pogajanja. Gre za načelo samoodločbe ljudi v Vzhodni in Zahodni Nemčiji in za samoodločbo v vzhodnem in zahodnem Berlinu. Slišal sem mnenja, da tega načela v Evropi ni mogoče uporabiti. Zakaj ne? Če je kak princip resničen, je ta možen povsod. Samo to je temelj za določitev usode Nemčije. V vzhodnem Berlinu je 2,5 milijona svobodnih ljudi, ki hočejo tudi ostati svobodni. Tretjina prebivalstva sveta živi pod vladami, ki so se zaklele uničiti življenjski način drugih dveh tretjin. Izvajanje državljanske vojne je pri njih postala dogma.

Delovanje VS hromi veto, ki ga je SZ doslej uporabila stokrat. OZN pa je obtožena, da ni več nepristranska, in zdaj jo hočejo komunistične dežele ohromiti še s trojico. Državljanska vojna ogroža miroljubno koeksistenco, je izjavil Home.

Sovjetska vlada je predlagala OZN tri dolge memorandume o ukrepih za prekinitev mednarodne napetosti, o ustanovitvi jedrskih poskusov in o kolonialnem vprašanju (vse te zahteve so znane!). 28. septembra pa je bil dan predlog resolucije ZDA in VB o ponovnih ženevskih pogajanjih o ustavitvi jedrskih poskusov. Kmalu se je pokazalo, da 16. plenum OZN ne bo tekel zlahka.

Prvega oktobra 1961 je sovjetski delegat v OZN predlagal začasnega generalnega sekretarja, ki naj bi se vsak dan posvetoval s tremi podsekretarji treh blokov. Plenum naj na priporočilo VS za določen čas pokliče v krogih OZN znano osebnost, da bi vodila sekretariat OZN do aprila 1963, ko bi potekel mandat Hammarskjöldu, ki naj

sporazumno dela s tremi namestniki (iz SZ, ZDA in Azije ali Afrike). Ta začasni vodja upravnega aparata ne bi imel pravice do veta in bi moral vsak dan sodelovati s svojimi namestniki ter dosegati v vseh pomembnih vprašanjih soglasje.

ZDA so ta predlog takoj odbile. Začasni generalni sekretar ne bi dobil pooblastil za učinkovito izvajanje svoje službe, kar je sicer absolutno potrebno za delo OZN. Predlog vztraja pri ideji trojice, pri delitvi sveta na tri bloke. Tega sveta pa ni, zato se dobesedno krši duh ustanovne listine OZN. Predlog hoče narediti iz sekretariata nekakšno politično reprezentativno telo, vendar ne po sposobnosti, temveč po geografskih ključih. OZN naj takoj izvoli sposobnega človeka za začasnega generalnega sekretarja.

Petega oktobra so članicam OZN razdelili memorandum ZRN (ta ni bila članica OZN), v katerem vlada zavrača sovjetske očitke o neokolonializmu (saj že desetletja nima nobene kolonije!) in militarizmu (svoje sile ima pod poveljstvom NATO); SZ predlaga mirovno pogodbo, ki bi pomenila delitev Nemčije.

Dne 26. oktobra 1961 je plenum OZN imenoval petčlansko komisijo, ki naj bi raziskala vzroke Hammarskjöldove smrti.

Končno je plenum OZN 3. novembra na predlog VS izvolil Burmanca U Tanta za generalnega sekretarja do aprila 1963. SZ je opustila sistem trojice s pripombo, da bi ga izpeljali pri rednih volitvah. U Tant se je izrecno zavzel za sodelovanje z ameriškimi in sovjetskimi namestniki, predstavniki obeh blokov in pripadniki neuvrščenih. Torej je le deloma uspel sistem trojice.

Po prihodu v New York je Nehru 5. novembra dejal, da je SZ prelomila tako imenovani moratorij o jedrskih poskusih in da je v znatni meri odgovorna za novi razvoj. Bil je proti jedrskim poskusom, vendar te izvajajo. Do konca oktobra 1961 je SZ opravila 27 jedrskih poskusov v atmosferi nad Novo zemljo. Kljub protestom po vsem svetu je SZ poskuse nadaljevala.

Plenum OZN je 6. novembra sprejel resolucijo o ustavitvi jedrskih poskusov (71 za, 20 proti in 8 vzdržanih glasov — proti je bilo 10 držav vzhodnega in 10 zahodnega bloka), 8. novembra pa resolucijo o novih pogajanjih o prepovedi jedrskih poskusov. Sledila je nota ZDA in VB Sovjetski zvezi, naj bi se znova začela ženevska konferenca o prepovedi jedrskega orožja, in sicer že 28. novembra; SZ je 21. novembra v to privolila.

Šestnajstega decembra 1961 se je v plenumu OZN končala velika razprava o sprejemu LR Kitajske v OZN. Dani so bili štirje silno zapleteni predlogi resolucije, v zvezi s katerimi je zunanje ministrstvo LR Kitajske izjavilo, da so ZDA izumile »umazan trik«, in zahtevale dvotretjinsko večino, češ da gre za pomembno zadevo, v resnici pa je to le navadna procedura. Navadne večine očitno ne morejo več kontrolirati. 20. decembra so zasedanje odložili do 15. januarja 1962.

II. FRANCIJA — ALŽIRIJA

Od 6. do 8. januarja 1961 je referendum v Franciji in Alžiriji pokazal tole: v Franciji od 27 246 579 volivcev ni volilo 25,45 odstotka, za »da« je bilo 15 295 662 glasov, za »ne« pa 4 991 770. V Alžiriji je od 4 414 636 (všteta je tudi vojska) glasovalo le 59,79 odstotka, od teh za »da« 1 747 529, za »ne« pa 782 056. V Alžiriji so bili med referendumom tudi nemiri, ubitih je bilo 29 ljudi. V Franciji so glasovali proti KPF, združeni socialisti in še nekateri. 15. januarja 1961 je alžirska osvobodilna fronta opozorila, naj Alžirci ne sodelujejo v alžirskih začasnih ustanovah, saj bo to štela za veleizdajo. Začasna vlada pa je pripravljena na pogajanja z de Gaullom. Sledila je izjava začasne alžirske vlade, da je tako imenovani referendum pod nadzorstvom francoske armade pokazal realno sliko. Alžirsko ljudstvo vsiljeni statut zavrača in se zavzema samo za resnično samoodločbo, kar terja tudi resolucija OZN. Obstajajo pa možnosti za miroljubna pogajanja s francosko vlado. Ta je takoj izjavila, da je za pomiritev in da se »v danem trenutku« ustvarijo pogoji za samoodločbo.

Petindvajsetega januarja 1961 sta bila izključena dva člana politbiroja CK KPF, ker sta trdila, da je vodstvo KPF naredilo dve napaki: KPF ni sodelovala v jesenskih manifestacijah levice za mir v Alžiriji, pred referendumom pa je razglasila geslo, naj se glasuje »ne«. S tem je bila KPF identificirana s skrajno desnico. Začasna alžirska vlada je 17. februarja izjavila, da želi samo neposredna pogajanja s francosko vlado (brez posrednikov), kar so zahtevali tudi francoski sindikati. V začetku marca so bili v Rabatu pogovori med Burgibo, maroškim kraljem Hasanom II. in Ferhatom Abbasom o predlogu Burgibe. Razpravljali so o štiriletnem »prehodnem« obdobju, v katerem naj bi se francoska armada umaknila, o možnosti za opcijo francoskih državljanov v Alžir in končno o tem, da bi nafto v Sahari še naprej črpala francoska družba, ki pa bi morala dajati 50 odstotkov dobička alžirski vladi.

Le Monde je 10. marca zapisal, da potekajo tajna pogajanja francoske vlade z začasno alžirsko vlado. Francoska vlada je 15. marca

sklenila, da se pogaja, kar je alžirsko osvobodilno gibanje takoj sprejelo. Konec marca je bilo objavljeno sporočilo obeh vlad, da se bodo začela pogajanja v Evianu, začasna alžirska vlada pa je takoj izjavila, da v »sedanjih okoliščinah« njena delegacija ne bo prišla v Evian. Vodja francoske delegacije minister Joxe je namreč dejal, da se bo pogajal tudi z delegacijo nacionalističnega gibanja v Alžiriji ali, kot je rekel: z alžirsko začasno vlado s »plačanci kolonializma«.

Enaintridesetega marca so desničarji z bombami ubili evianskega župana, bilo pa je še več atentatov s plastičnimi bombami v Franciji in Alžiriji. V začetku aprila je vodja nacionalističnega alžirskega gibanja izjavil, da bi rad pomagal in se sporazumel z osvobodilno fronto, 6. aprila je francoska vlada sporočila, da pogajanj ne bo. 11. aprila 1961 je de Gaulle povedal za tisk, da Francijo Alžirija stane več, kot pa ji ta prinaša, zato hladnokrvno čaka, kdaj bo nehala biti del Francije. Nekaj drugega pa je, če bi velika večina Alžircev še naprej hotela ostati del francoskega naroda. Alžirska Alžirija pomeni dekolonializacijo, to pa zato, ker je danes kolonializacija nezdružljiva z interesi in novimi prizadevanji Francije (?). Če bo Alžirija pretrgala zvezo s Francijo, ji ta ne bo več pomagala. Francija bo poklicala vse Francoze v domovino, Alžirce v Franciji pa poslala v Alžirijo, ker ne bodo več Francozi. Lahko pa se suverenost Alžirije poveže s Francijo. V tem primeru bo Francija dala Alžiriji gospodarsko, administrativno, finančno, kulturno, vojaško in tehnično pomoč s pogojem, da bosta narodni skupnosti organizirano sodelovali. Čudil se je, da uporniki niso pripravljeni na pogajanja. Brž ko se bodo ta začela, se bo tudi spremenil položaj ujetega voditelja Ben Bele.

Toda 22. aprila 1961 je prišlo do neuspelega udara generalov v Alžiriji. De Gaulle je s posebno poslanico takoj opozoril, da so puč začeli štirje upokojeni generali ter nekaj slavohlepnih in fanatičnih oficirjev. Dal je ukaz, da vstajo takoj zatro. 24. aprila so se začeli boji, de Gaulle pa je opozoril parlament, da to hudo ogroža ustanove republike ter neodvisnost in celovitost ozemlja. 25. aprila je bila vstaja zadušena. Le Monde pa je zapisal, da alžirsko evropejsko prebivalstvo puča ni podprlo, ker ni verjelo v zmago.

NEUSPELI PUČ GENERALOV

Kennedy je takoj ponudil de Gaullu vsakršno pomoč, saj bi bile ZDA neposredno prizadete, če bi se puč razširil na Tunizijo ali Maroko.

Francoska vlada je jadrno ukrepala zoper pučiste. Posebna brezprizivna sodišča so izdala zaporna povelja za generale in višje oficirje in sporočila, katere vojaške enote so razpuščene. Veliko ljudi so zaprli. Posebej pa so demantirali, da bi bil imel direktor CIA Allan Dulles kake stike z generali v Alžiriji.

Že 5. maja so zaslišali generala Challea. Trdil je, da nikdar ni imel namena, da bi s 1500 padalci zasedel Pariz, hotel pa je rešiti francosko muslimansko zvezo, preden bi bila dokončno odločena politična

usoda Alžirije. 8. maja je de Gaulle govoril o prihodnosti Alžirije. Pogovori z osvobodilno fronto naj bi se začeli 20. maja. Dogodki v Alžiriji ne bodo ovirali napredka Francije. Udar je takoj propadel, zdaj čaka upornike kazen. Čeprav je to bridko, vendar naj spregovori sodišče. Avtoriteto republike je treba močneje čutiti. Nato je ponavljal, za kaj naj se odloči Alžirija.

Od 11. do 14. maja 1961 je bil štirinajsti kongres KPF, na katerem je bil za generalnega sekretarja ponovno izvoljen Maurice Thorez. Ta je v sklepnem govoru dejal, da je bil kongres »globoko ljudski«. Močno je počastil mlade vojake, ki so se v Alžiriji na strani delavcev uprli generalom. Trenutno živi Francija pod »nekakšno osebno diktaturo« (polnomočja de Gaulla po 16. členu ustave). Uporaba tega člena je nezakonita, ker tudi ob uporu generalov ni bilo pretrgano redno poslovanje državnih oblasti. Ta režim je zdaj, ko je nevarnost minila, vedno bolj samovoljen. Uporov nismo mogli preprečiti, da delavski razred in vse ljudstvo ne bi doživela hudega poraza. Ko je maja 1958 de Gaulle prevzel oblast, je bila to zmaga monopolističnega kapitalizma in velikih bank. To je pomenilo uvedbo avtoritativnih vladnih metod, parlament se je sprevrgel v karikaturo, vsa državna sredstva so bila uporabljena za odpravo demokracije. Razglašali so »močno državo«, v resnici pa se je pokazalo, da je golistična država slaba. Januarja 1960 in aprila 1961 je ljudstvo zlomilo obe veleizdaji. Pravi problem je danes mir v Alžiriji, ki ga je treba doseči s pogajanji. Kaznovati je treba pučiste in preprečiti novi državni udar. 16. ustavni člen je naperjen samo proti ljudem.

Tudi kongres francoske socialistične stranke se je zavzel za nadaljevanje razgovorov v Evianu in za to, da je vsekakor treba končati vojno v Alžiriji. Oblikovati je treba suverenost Alžirije, ki naj se svobodno poveže s Francijo v korist obeh.

1. ZAČETEK FRANCOSKO-ALŽIRSKIH POGAJANJ

Dvajsetega maja 1961 so se pogajanja v Evianu začela. Francosko delegacijo je vodil minister Joxe, alžirsko pa Belkasem Krim. Ta je stanovala na švicarski strani Ženevskega jezera. Francoska vlada je že 20. maja ustavila vojne operacije in sklenila izpustiti 6000 ujetnikov, med njimi tudi pet alžirskih voditeljev, ki so jih oktobra 1956 zajeli v letalu.

Konferenca je bila tajna, Belkasem Krim pa je za ženevski tisk izjavil, da gre le za sporazumevanje o samoodločbi. To pravico mora dobiti vse alžirsko ljudstvo, saj Alžirije ne gre deliti. Samoodločba mora prinesti resnično neodvisnost. Le konec kolonializma bo omogočil plodna pogajanja med Francijo in Alžirijo.

Joxe je 26. maja povedal, da so tri de Gaullove možnosti o rešitvi alžirskega vprašanja še vedno v veljavi. Gre le za garancijo samoodločbe, za metode in način, kako to izvesti, dokler se boji ne ustavijo in dokler se ne začno normalno upoštevati svoboščine. Nočemo delitve in premikov prebivalcev v Alžiriji. Vsi narodi morajo živeti složno.

Na zunaj je kazalo kar dobro. Že 13. junija pa je Joxe izjavil, da želi premor za premislek glede konference, ker se z alžirsko delegacijo ne morejo sporazumeti. Alžirsko ministrstvo za informacije pa je izjavilo, da se zavzema za nadaljevanje in da francoska delegacija noče določiti datuma za to nadaljevanje.

Kaj je bilo sporno? 9. junija je francoska delegacija predlagala načrt o dekolonizaciji Alžirije, ki ni bil objavljen. Le Monde je zapisal, da ima načrt tri teze. Gre za status nemuslimanov v prihodnji alžirski državi in praktične garancije za samoodločbo, kjer je mogoče pričakovati kompromis; ni še nobenega soglasja o političnih pogojih za ustavitev ognja in glede Sahare; razpravlja se le na splošno. Alžirija naj bi izgubila štiri petine ozemlja, drugo bi bile enklave pod francosko suverenostjo. Evropejci bi imeli privilegije in posebne statuse.

Desetega junija je alžirska delegacija glede Sahare predlagala, naj se njeno bogastvo razdeli. Evropejcem ne odrekamo alžirske narodnosti in jih z njo tudi ne silimo. Če želijo, jim predlagamo alžirsko državljanstvo, torej enake pravice in enake dolžnosti za vse Alžirce. Francija pa je vztrajala, da želi obdržati pod svojo suverenostjo nekaj baz.

Petnajstega junija je francoski ministrski svet sklenil, da se v Alžiriji nadaljujejo ukrepi za pomiritev, zlasti vračanje ujetnikov v normalno življenje v novih okrožjih, in sicer po njihovi želji. Vojne akcije se končajo, slehernemu napadu bo sledil odgovor.

Dne 28. junija je de Gaulle z »malo višjim glasom« dejal, da že zdrava pamet pravi, naj se Alžirija pridruži Franciji, in izrazil upanje, da se bo to zgodilo. Če ne, bo treba tiste, ki nasprotujejo, preseliti (?). Dan zatem je Joxe razložil pogoje za nadaljevanje pogajanj. Končati je treba izvrševanje atentatov, Alžirija pa ne sme vztrajati glede Sahare. Začasna alžirska vlada pa je izjavila, da je delitev Alžirije nevarna. Nastala bi evropska območja, kjer bi ostala francoska suverenost. Vlada je razglasila 5. julij za »narodni dan zoper delitev«.

Petega julija je ta praznik spodbudil generalno stavko muslimanov in krvave demonstracije, v katerih je bilo 80 mrtvih in 266 ranjenih. V Alžiru in Oranu je bilo mirno, kar bi utegnilo kazati na to, da osvobodilna fronta še ni imela vse Alžirije v rokah. Začasna alžirska vlada je še istega dne sporočila, da se je narod izrekel zoper delitev, za narodno neodvisnost, celovitost dežele s Saharo vred, za svojo vojsko, osvobodilno gibanje in začasno vlado. Francosko ministrstvo za informacije je takoj izjavilo, da uradna vlada ni nikdar objavila delitve, čeprav je to besedo uporabil de Gaulle v parlamentu, pred novinarji pa tudi Joxe. Že dan zatem je predsednik francoskega par-

lamenta posvaril, da režim jemlje parlamentu veljavo. Treba je doseči ravnotežje med oblastmi. Parlament noče biti navadna registratorska zbornica, poslanci ne marajo biti odrezani od političnega dogajanja, kar se pogosto dogaja. Nastopil je proti 16. ustavnemu členu (kot Thorez!) in zahteval normalizacijo režima. Vlada kritizira delo parlamenta, nekateri mislijo na obstrukcijo. Referendum naj bi izvedli le v izrednih razmerah. V Parizu so se sredi julija nadaljevali procesi proti pučistom, trije generali in pet polkovnikov je bilo obsojenih na smrt, vendar so bili »na begu«.

Na kritiko režima je de Gaulle odgovoril po radiu 12. julija. Dejal je, da je v Alžiriji armada izpolnila svojo nalogo in da jo bodo zato umaknili v domovino. Francija se zavzema za to, da si alžirsko prebivalstvo ustvari popolno neodvisnost države. Zato bo skupaj z alžirskimi voditelji vstaje organizirala svobodno samoodločbo. Če zveza ne bo uspela, bo prisiljen izvesti pregrupacijo prebivalstva (tisti, ki nočejo živeti v kaosu) ali pa jim omogočiti, če to želijo, umik v domovino. Glede kritike njegovega režima pa je bil zelo redkobeseden. Nekateri si pač želijo vrnitev starega režima!

Dvajsetega julija 1961 so se nadaljevala evianska pogajanja, tokrat v gradu Lugrin ob Ženevskem jezeru, vendar so jih že čez osem dni pretrgali zaradi francoskega stališča do Sahare. Alžirska delegacija je zagovarjala integriteto svoje domovine (vključno s Saharo), francoska pa je vztrajala, naj bi bila Alžirija le prehodna država za črpanje zakladov v Sahari.

Ves junij in julij so bili v Franciji veliki kmečki nemiri, ki so se začeli v Normandiji. Vzrok zanje je bilo znižanje življenjske ravni kmetov za 40 odstotkov v primerjavi z drugimi poklici. Poljedelski trg je bil zmeden, nemiri so se hitro širili po jugozahodni in srednji Franciji. Bilo je več konferenc kmečkih organizacij z vlado. Pokazal se je največji problem: presežki in organizacija trga, določanje cen in menjava strukture. Vlada je obljubila, da bo podprla nove cene mesa, perutnine, mlečnih izdelkov, vina, sadja in zelenjave. Šele konec julija je vlada dala velike kredite v višini 2,75 milijarde novih frankov.

Avgusta in septembra so se začeli atentati na de Gaulla. OAS (Organisation Armée Secrète), desničarska teroristična organizacija generala Salana, ki je hotela izsiliti francosko Ažirijo, je nekaj časa še poudarjala, da nima z atentati nobene zveze. 15. septembra je novi predsednik začasne alžirske vlade Benheda objavil, da je najvišji cilj svoboda Alžirije, nato miroljubna rešitev vprašanja Sahare in končno možnost sodelovanja s Francijo.

Od 27. do 28. septembra sta imela nacionalni svet socialistične in republikanske stranke izredni kongres, ki je razpravljal o združitvi vseh demokratičnih sil za »veliko spremembo vlade« po odpravi de Gaullovega režima. Poudarjali so, da se odločilni vpliv de Gaulla razvija in nevarno širi (hoče francosko atomsko bombo itd.), nadalje-

vanje boja v Alžiriji pa kompromitira Francijo; množijo se atentati, bliža se šentjernejska noč itd. Državna oblast ni vsega kriva. Zaigrali so priložnost v Melunu, Evianu in Lugrinu. Zakaj se naša politika veže na interesne sfere, ne pa na človečanske naloge? Gospodarski, finančni in socialni položaj je slab, vse to pa koristi le politiki bogatejših. Ničesar, kar zahteva mladina, niso storili. Združiti se je treba z demokratično akcijo.

Iste dni je zasedal tudi plenum CK KPF, ki je izdal »poziv vsem socialističnim delavcem in republikancem«. Poudaril je, da lahko sedanji režim pripelje do odkritega fašizma. Treba se je združiti, da bomo spet dosegli demokracijo in jo obnovili. Sedanji režim omejuje demokracijo in se opira samo na kult demokracije, na sirenske glasove državljanske vojne. Ni trden, izpostavljen je komplotom in državnim udarom. V senci generalovega režima so se uporniki vtihotapili v vse dele državnega aparata, v armado, policijo, magistraturo, upravo in informacije.

Že pred tem je de Gaulle izjavil, da od 30. septembra naprej ne bo več uporabljal 16. ustavnega člena. 22. septembra je napovedal bodočo samostojno Alžirijo v sodelovanju (?) s Francijo. Poudaril je še, da Francija ne bo popustila sovjetskim grožnjam in da mora postati velika moderna država. Dne 25. septembra se je oglasil Mendès-France. Zahteval je sestavo prehodne vlade z omejenimi nalogami. Grozijo nam bombe in kaos, je dejal, fašistični režim ali razdelitev Francije v dva tabora, v levico in desnico. V Alžiriji ni reda, ni zakonite vlade, ki bi mogla ločiti obe narodni skupnosti. Ali naj zabredemo v državljansko vonjo ali se spet vrnemo k demokraciji? Nujna je dvomesečna prehodna vlada z omejenimi nalogami, ki pa mora biti močna in dinamična. V Alžiriji sta samo dva problema. To je jasna podlaga za mir, in vsakdo ve, da bo Alžirija s Saharo vred neodvisna in da jo bo vodilo osvobodilno gibanje, da pa bo imela posebne odnose s Francijo. Usodo Evropejcev v Alžiriji pa lahko reši samo posebna pogodba. Za kakšno pot se je odločil de Gaulle, pa bo pokazala šele prihodnost.

Prvega oktobra je de Gaulle objavil ustanovitev samostojne alžirske vojske v službi začasne alžirske vlade, ko bo ta prevzela odgovornost. Kongres francoske radikalne stranke (od 6. do 8. oktobra 1961) pa je ugotovil, da se politični položaj slabša na vseh področjih. Avtoriteta vlade pada, kompromitirano je ravnotežje med izvršno in zakonodajno oblastjo, kaže se nezadovoljstvo v armadi in policiji, javno življenje ni stabilno. Vlada ne zna rešiti alžirskega vprašanja, in Francija je izolirana v OZN.

Sedemnajstega oktobra 1961 je 25 000 Alžircev v Parizu protestiralo proti odloku policijske prefekture o omejitvi gibanja in obiskov javnih lokalov v večernih in nočnih urah. Demonstracije je organizirala alžirska osvobodilna fronta, izbruhnili so pravi ulični boji s po-

licijo (11 538 ljudi je bilo aretiranih). Oktobra je bilo v Alžiriji 414 bombnih atentatov, bilo je precej mrtvih in ranjenih muslimanov.

Predsednik začasne alžirske vlade Benheda je 24. oktobra 1961 dal novo pobudo za pogajanja. Potekala naj bi v dveh etapah, najprej o obliki neodvisnosti in premirju, nato o novih odnosih med Alžirijo in Francijo in o zagotovilih za Francoze v Alžiriji. Dejal je, da se vojaški in policijski pritisk iz dneva v dan veča in da je podoben uničevanju naroda. Posebno hud pritisk na Alžirce je čutiti v Franciji.

Prvega novembra je minister Joxe odgovarjal na več vprašanj: na Benhedine pogoje o pogajanjih, na protest začasne alžirske vlade v OZN zaradi mučenja Alžircev itd. Vztrajal je, da je samoodločba temelj za sedanja pogajanja in lahko reši tudi vprašanje Sahare. Če se bo to načelo opustilo, bo pomenilo izgubo časa. Francoska vlada se torej zavzema za samoodločbo in konec vojne, za ustanovitev ene alžirske države, v kateri bo omogočeno sodelovanje obeh narodnih skupnosti in asociacija s Francijo. Francoska vlada ne želi dveh Alžirij, ki bi si bili sovražni. Na pogajanjih v Evianu in Lugrinu so bile tri težave. Ali naj se samoodločba razširi tudi na Saharo? Francosko stališče je, da je treba tu upoštevati zemljo, njena bogastva in ljudi. Postavlja se tudi vprašanje Evropejcev in muslimanov, ki so za Francijo ter končno vzpostavitev miru. Ne vemo pa, kako to doseči, in to pod avtoriteto Francije. Nadaljnja pogajanja so možna.

Prvega novembra 1961 so v Alžiriji ob sedmi obletnici začetka narodnoosvobodilnega gibanja izbruhnile množične demonstracije, ki so terjale številne žrtve. V Parizu demonstracij ni bilo.

De Gaulle je 7. novembra predlagal dva načina rešitve alžirskega vprašanja: samoodločba in sodelovanje alžirske države s Francijo (asociacija), kar bi dalo evropski skupnosti garancije in zavarovalo naše koristi (Sahara, nafta in zvezo z Afriko). Upal je v to rešitev. Če pa se bo Alžirija osamosvojila, bo treba preseliti naše prebivalce.

Ker de Gaulle v bistvu ni povedal nič novega, je začelo pet zaprtih alžirskih ministrov (iz leta 1956), ki so bili še vedno v zaporih, gladovno stavko. Zato so 17. novembra trije maroški ministri po naročilu Hasana II. posredovali pri de Gaullu, naj bi zapornike preselili v neko zasebno kliniko, kjer bi bili na varnem. Francoski minister za pravosodje je 20. novembra odgovoril, da so po dvanajstih dneh prenehali stavkati in da jih bodo poslali v okrevališča pod nadzorstvom francoskih in maroških zdravnikov. 20. novembra so dobili status političnih jetnikov. Pri tem je verjetno pomagala tudi resolucija plenuma OZN, ki je bila sprejeta z 62 glasovi ob 31 vzdržanih, in se je potegovala za ta status.

De Gaulle je 23. novembra izjavil, da mora imeti Francija lastno armado in atomsko oborožitev. Dejal je tudi, da je francoska armada izpolnila svojo nalogo v Alžiriji.

2. VELIKE DEMONSTRACIJE PROTI OAS

Šestega decembra 1961 je francoski ministrski svet izdal dekret proti OAS zaradi vedno številnejših atentatov v Franciji in Alžiriji. Dekret pravi, da to vodi general Salan in da je treba vse osumljence spraviti v koncentracijska taborišča. 6. decembra so se začele v Franciji velike demonstracije proti atentatom OAS, ki jih je organizirala levica (tudi KPF). V Parizu je bila vnovič ustanovljena republikanska obramba (borci iz odporniškega gibanja, iz enot svobodne Francije, Indonezijci in Alžirci, republikanci vseh slojev). Letak pravi, da bodo odgovorili na vsak udarec. To je pomenilo svarilo skrajni desnici (poslancem, senatorjem, mestnim očetom v Parizu, advokatom, zdravnikom, industrialcem itd.), ki je za OAS, ter velikim bankam in petrolejskim družbam.

Osemnajstega decembra sta Mollet in Faure v francoskem parlamentu kritizirala Debréja, vendar je parlament odklonil obtožbo. Prvi je trdil, da je Debré razbil NATO, da je vodil slabo agrarno politiko in da mu narod ne zaupa. Drugi pa je menil, da je alžirski problem samo vprašanje manjšine in da Debré ne zna izpeljati svoje politike. Na napol tajni tiskovni konferenci je Jacques Soustelle zahteval odpravo totalitarizma in vrnitev k ustavni demokraciji. Režim naj se bori s sovražniki, ne pa z domoljubi. Nevarnost državljanske vojne se veča zaradi nedemokratičnih pritiskov. Odpraviti je treba diktaturo.

Že 17. decembra so združeni francoski sindikati napovedali stavko proti OAS za 19. december ob treh popoldne. Dan zatem je notranje ministrstvo prepovedalo vsako zbiranje na javnih prostorih in cestah, sicer bo, tako je zagrozilo, uporabilo silo. Vsi sindikati se niso pridružili, čeprav je prepovedi štrajka nasprotoval celo sindikat policije. Kljub delni stavki in prepovedi je 19. decembra šlo na cesto okrog 60 000 ljudi, ki so vzklikali gesla proti OAS in za pogajanja o miru v Alžiriji. Policija je demonstracije razbila, ravnala je zelo nasilno (bilo je sto ranjenih, med njimi tudi mestni svetnik in poslanci). Manifestacije so bile tudi v drugih francoskih mestih.

Dne 29. decembra je de Gaulle govoril o političnih ciljih Francije, ki da ima boljše življenjske razmere kot prej. Pri pogajanjih o nemškemu vprašanju bo Francija sodelovala konstruktivno. V Evropi želi Francija zvezo šestih držav. Brž ko se bodo boji in atentati v Alžiriji nehali, želi Francija suvereno in neodvisno Alžirijo po svobodnem plebiscitu njenih prebivalcev in v sodelovanju s Francijo (asociacija).

Za 6. januar 1962 sta KP in komunistični sindikat napovedala demonstracije proti OAS in vladi. Toda osem demonstracijskih kolon je policija razbila. Le Monde je zapisal, da KP ne more več organizirati udarnih manifestacij. Istega dne so v Alžiriji aretirali 237 članov OAS, od katerih jih je imelo 44 na vesti umore.

Desetega januarja 1962 je bila v Parizu velika konferenca številnih levih organizacij, na kateri so govorili o skupni fronti proti OAS, niso pa dosegli enotnosti, ker niso bili za sodelovanje s komunisti in z njihovimi sindikati. Znani pisatelj François Mauriac je zapisal, da so postali komunisti lagodni kot preživela družba, ki zdaj prehaja v akcijo. Na desnici se dajo ubijati, na levici pa pretepati od policije. Levičarske stranke so obsojene na smrt, in vprašanje je, ali bodo še obstajale. Živimo v posebnem režimu, v »liberalni diktaturi«, je zapisal Mauriac.

Dvaindvajsetega januarja je bil v Parizu pravi val atentatov OAS, napadli so celo zunanje ministrstvo. V Alžiriji pa so bile velike stavke. Times je 26. januarja zapisal, da je OAS ilegalna organizacija, ki se boji, da bo po sedmih letih sklenjen mir v škodo milijona Evropejcev proti devetim milijonom »divjih muslimanov«. Evropejci v OAS uporabljajo iste metode kot alžirsko osvobodilno gibanje. Vodja je v Franciji rojeni general Raul Salan (star 62 let), ki je bil zaradi izdaje obsojen na smrt. Imeti hočejo novo Francijo in ohraniti Alžirijo. Toda Salan mora prej uničiti močno osvobodilno gibanje in tudi spraviti de Gaulla na kolena, za to pa nima opore v domovini. S podporo vojske pa lahko sproži državljansko vojno med desnico in levico. Desnica že ogroža NATO in ovira rešitev alžirskega vprašanja. Vojna v Alžiriji je pobrala 18 000 francoskih vojakov in 36 000 muslimanov, 2 milijona muslimanov pa je zaprtih v taboriščih.

Salanov štab šteje 20 do 30 sodelavcev. OAS je razdelila Alžirijo na tri okrožja s sektorji in podsektorji, nima pa podpore na podeželju. Od 1. januarja 1962 je OAS ubila 347 ljudi, 624 pa ranila. Evropejci so pripravljeni skrivati pripadnike OAS pred sodišči, zato so ti pogosto oproščeni.

V domovini šteje OAS približno 7000 članov, torej je zanjo samo 9 odstotkov, 65 odstotkov je proti, 26 odstotkov pa je neopredeljenih. V OAS delujejo drobni desničarji, pužadisti, nekdanji nacistični kolaboracionisti in neofašistična mladina. Delavski razred pa OAS odločno nasprotuje.

Dne 31. januarja 1962 je 150 uglednih Francozov protestiralo proti oprostitvi treh francoskih oficirjev, ki so zakrivili smrt neke muslimanke (električno mučenje). Sodba je sramota za vse Francoze, ki so povezani s kulturno in pravno tradicijo dežele. Spominja na barbarske postopke fašističnih režimov, ki še niso izginili. »Nesramni in do podrobnosti opisani zločin je suverena instanca francoskega pravosodja dejansko hladnokrvno poteptala, s tem pa tudi vse, kar nas uči naša zgodovina in kar nam ukazuje naša vest. Ne moremo molčati, vse, kar lahko storimo, je to, da glasno protestiramo, da bo francoska javnost imela vojaško obsodbo za škandal.«

De Gaulle je dal 5. februarja v RTV dolgo izjavo. Del francoskega političnega in socialnega življenja ni bil še nikdar tako miren (?) kot

zdaj. Naša dežela je dosegla »razumno in globoko zakoreninjeno trdnost«. Nikdar nismo v Franciji toliko proizvajali, gradili, nikdar ni bila življenjska raven tako visoka kot danes, nikdar ni bilo tako malo brezposelnih, denar pa posojamo celo bogatejšim. V štirih letih se bo naša moč povečala še za eno četrtino.

V zahodni Evropi je treba organizirati »zvezo držav« ter na obeh bregovih Rena, kanala in okrog Alp doseči politično, kulturno in vojaško enotnost, ki bi bila najmočnejša na svetu in v kateri Francija ne bi igrala podrejene vloge. Francija bo imela svojo lastno atomsko vojno silo pred letom 1963.

OAS pomeni subverzivno in kriminalno početje nevrednih Francozov, ki hočejo doseči oblast, ker pa se jim to ni posrečilo na barikadah, poskušajo tudi s tatvinami in umori. De Gaulle pričakuje skorajšnji mir v Alžiriji, ki bo suverena in neodvisna država, hkrati pa bo trdno sodelovala s Francijo.

Do novih krvavih demonstracij združenih levičarjev (tudi KPF) proti OAS je prišlo 8. februarja 1962. Bilo je osem mrtvih in prek sto ranjenih. Policija je imela 140 ranjenih. Notranje ministrstvo je trdilo, da »lahko tudi drugi sovražniki republike izrabijo zločinsko delovanje OAS« in pri pravih demonstrantih spet osvojijo izgubljeno zaupanje. Zlasti je bila obsojena KP. Boj proti OAS je zadeva vlade, manifestacije so neučinkovite in nepotrebne.

Prireditelji manifestacij pa so trdili, da so demonstranti žrtve vlade, ki atentatov OAS ne ovira, izrablja pa policijo, da pretepa in pobija antifašiste. Zato so razglasili protestno stavko za 9. februar in manifestacije za 9. in 12. februar.

Devetega februarja je bila v vsej Franciji enourna protestna stavka. Notranje ministrstvo je za 12. februar prepovedalo demonstracije zaradi izrednega stanja. Izredno stanje je nujno za boj proti OAS, ki želi nemire.

Mendès-France je izjavil tole: če se želi Pariz mirno pokloniti žrtvam 8. februarja in se upreti proti nasilju ter fašizmu, pa notranji minister temu nasprotuje, bo ta sam odgovoren za morebitne nemire. »Mi se tem grožnjam ne bomo uklonili in bomo 12. februarja prišli na Trg republike.«

Tudi generalni sekretariat socialistične stranke je bil za demonstracije. Ljudje, ki so danes na oblasti, so med letoma 1940 in 1944 pozivali francoski narod na demonstracije, čeprav za to niso bili pooblaščeni, a so »jim prijatelji svobode sledili«. Tudi danes gre tako kot takrat za nasprotovanje diktaturi.

Dvanajstega februarja so bile manifestacije povsod. Pri spomeniku padlih na Trgu republike v Parizu je bilo 25 000 pripadnikov policije in žandarmerije, demonstrantov pa 20 000. Spopadov ni bilo.

Trinajstega februarja je bil pogreb osmih žrtev 8. februarja in »pohod molka«, ki ga je vlada dovolila. Na pogreb so pozivale vse

stranke in sindikati. Zbralo se je čez 100 000 Francozov. Za krstami so stopali Mendès-France, Duclos in Thorez, pisatelj Aragon in drugi. Spopadov ni bilo, pač pa je bila med pogrebom generalna stavka, stal je ves promet. To so bile največje demonstracije v Parizu po letu 1934. Stavkali so tudi v Alžiriji.

Vtem so bila od 11. do 18. februarja tajna pogajanja treh članov francoske vlade in zastopnikov alžirske osvobodilne fronte, 19. februarja pa so objavili sporazum. Minister Joxe je izjavil, da so na pogajanjih razpravljali o vzpostavitvi miru in tesni asociaciji med Francijo in Alžirijo ter o temeljih samoodločbe. To naj zdaj podpre narod, predvsem alžirski Evropejci, ki morajo vedeti, kakšna bo njihova usoda.

Član začasne alžirske vlade pa je izjavil, da je delegacijo vodil podpredsednik vlade Belkasem Krim in da bodo o uspehih pogajanj obvestili nacionalni svet Alžirske revolucije. 21. februarja je francoski ministrski svet sprejel uradno sporočilo, ki pravi, da so bili sprejeti pogoji za ustavitev ognja, temelji za samoodločbo, tesna asociacija med Francijo in Alžirijo in zagotovila za manjšine iz Evrope. Dotlej so bili trije uradni pogovori: v Melunu, v Evianu in Lugrinu ter končno v Rousses v francoski Juri.

Nacionalni svet alžirske revolucije je zasedal od 22. do 27. februarja 1962 v Tripolisu in zahteval, naj se pogajanja nadaljujejo. Atentati so se v Franciji in Alžiriji nadaljevali z nezmanjšano ostrino. Samo v Alžiriji je bilo od 24. februarja do 2. marca 1471 mrtvih in 3394 ranjenih. Nacionalni svet se je razglasil za začasni alžirski parlament in vrhovno vodstvo osvobodilne fronte, vojske in drugih revolucionarnih organov.

Od 7. do 18. marca 1962 so bila zadnja, tudi tokrat tajna pogajanja v Evianu, in že 9. marca je bilo doseženo soglasje o premirju. Do plebiscita naj bo Alžirija pod francosko suverenostjo, za to prehodno razdobje so imenovali začasno izvršno oblast (4 Evropejci, 4 iz osvobodilnega gibanja, 4 nevtralni muslimani). Francoska vlada pa je imenovala visokega komisarja za Alžirijo. Naloga teh je bila določiti datum plebiscita in varstvo miru, še prej pa izpustiti 17 000 alžirskih vojaških ujetnikov in poslati nazaj v Alžirijo 300 000 beguncev, da bi lahko glasovali. Po uradnih ocenah so bile do konca leta 1961 naslednje izgube: Francija je izgubila 12 000 vojakov in 2600 pripadnikov pomožnih sil, ranjenih je bilo več kot 25 000 vojakov in 3500 pripadnikov pomožnih sil, v nesrečah je umrlo 6000 vojakov in 28 700 pripadnikov pomožnih sil. Za Alžirijo navaja Francija uradno poročilo o 141 000 mrtvih.

EVIANSKI SPORAZUM

Toda atentati OAS v Alžiriji in Franciji so se nadaljevali.

Ob koncu pogajanj je bila sklenjena pogodba o ustavitvi ognja, sprejeli pa so tudi izjavo o sodelovanju Alžirije s Francijo, o garan-

cijah in samoodločbi. V francoskem parlamentu in senatu so vse to močno kritizirali. Toda de Gaulle je za 8. april določil referendum o zakonskem predlogu, da bo Alžirija svobodna in da bo sodelovala s Francijo. OAS je dosegla svoj višek. Postavila je nasprotno vlado in odstranila de Gaulla. Toda ta je 26. marca zahteval potrditev evianskih sporazumov na referendumu. Vojna v Alžiriji, ki je trajala od 1954 do 1962, je bila končana.

III. KONGO

V začetku leta 1961 se je začela belgijska intervencija iz pokrajine Ruanda Urundi. Na sovjetsko zahtevo, naj Belgiji vzamejo skrbništvo nad to pokrajino, je VS zasedal od 12. do 14. januarja 1961, vendar brez uspeha.

Sredi januarja 1961 so se začele v Katangi množične aretacije Lumumbovih pristašev. Na ukaz predsednika Kasavubuja pa so Lumumbo pripeljali v Elizabethville. Zato je SZ ostro protestirala pri Hammarskjöldu. Čombe ni dovolil komisiji OZN, da bi potovala po Kongu, medtem ko je Kasavubu povišal Čombeja v generala.

Triindvajsetega januarja je Hammarskjöld opozoril Kasavubuja, Čombeja in druge na nasilje in nerede v pokrajinah in na grdo ravnanje z Lumumbo, belgijska vlada pa je nasprotovala nabiranju prostovoljcev za Katango. Ponujali so se Belgijci, Italijani, Francozi, Nemci, Irci in Britanci. OZN je odpoklicala tudi del svojih sil, Kasavubu pa je zahteval od Hammarskjölda uvedbo reda v Lumumbovih pokrajinah, sicer da bo zaprosil za pomoč v tujini. 1. februarja je Mobutu obtožil ČSSR in ZAR, da pošiljata upornikom (Lumumbi) orožje.

1. UMOR LUMUMBE

Devetega februarja 1961 je Kasavubu razpustil svet generalnih sekretarjev in sestavil začasno vlado republike Kongo z ministrskim predsednikom Ileom. Naslednji dan pa naj bi bil Lumumba pobegnil iz zapora, na njegovo glavo pa je bila razpisana nagrada. Vendar je vse bolj prevladoval sum, da je bil umorjen. Že čez nekaj dni je katanški notranji minister objavil, da je bil Lumumba na begu ubit. Umor je spodbudil v številnih državah sveta ogorčene proteste proti vladajočim kongoškim politikom, proti vmešavanju Belgije in nesposobnosti OZN, predvsem njenega generalnega sekretarja. Najbolj glasna je bila SZ, ki je takoj poslala VS predlog resolucije v zvezi s tem

umorom. Poudarila je, da gre za mednarodni zločin, ki ni v skladu z OZN, in zahtevala sankcije zoper Belgijo ter aretacijo Čombeja in Mobutuja. Toda VS je vzel na znanje le Lumumbovo smrt ter odložil zasedanje do 15. februarja. SZ je poslala 14. februarja nov predlog VS, da je treba pretrgati akcijo OZN v Kongu in odstaviti Hammarskjölda. Sledila je še izjava sovjetske vlade, da mora VS odločno obsoditi mednarodni zločin (ubiti so bili namreč trije), aretirati Čombeja in Mobutuja ter ju postaviti pred sodišče, nemudoma razorožiti belgijske sile in odpoklicati vse tuje velesile iz Konga. Kongoško ljudstvo naj samo reši svoje zadeve, Hammarskjölda je treba odstaviti, ker je osramotil OZN. Zakonita vlada Konga je samo vlada pod predsedstvom Gizenge, ki je zaprosila za pomoč vse države.

Začela se je mednarodna gonja proti Hamarskjöldu. Nekatere države so bile zoper njega, druge, na primer Tunizija, Švedska, VB, Italija in tudi Indija, pa zanj. Tako je lahko predsednik Katange Čombe 15. februarja izjavil, da se »požvižga na OZN«. Gizenga je torej postal Lumumbov naslednik kot ministrski predsednik kongoške vlade; izjavil je, da bo nadaljeval boj.

Petnajstega februarja je bilo burno zasedanje VS. Ameriški delegat je trdil, da je treba podpreti ljudstvo, da bo samo odločalo o svoji usodi. Gre pa tudi za usodo OZN, ki ji je SZ napovedala vojno. Sovjetski delegat pa je trdil, da OZN ne gre istovetiti z generalnim sekretarjem Hammarskjöldom. Ta je osramotil OZN, saj je že od začetka podpiral kolonialiste. Hammarskjöld ni mogel storiti drugega, kot da je obžaloval umor. Sledili so predlogi o mednarodni preiskavi, o izključitvi Belgije kot političnem dejavniku v Kongu itd. Toda istega dne je Kennedy priznal režim Kasavubuja in podprl OZN. Nehru je obsojal umor Lumumbe in bil pripravljen poslati indijske sile, da bodo podprle OZN.

Od 14. do 15. februarja so bile velike demonstracije proti Belgiji v Moskvi, Varšavi, Beogradu, Kairu, Pragi, Washingtonu, Sofiji, Rimu in Rabatu. Vendar je belgijska vlada nenehno poudarjala, da nima nič skupnega z umorom Lumumbe. 15. februarja so številne države, tudi Jugoslavija, priznale Gizengovo vlado. 21. februarja je VS odbil vse predloge sovjetske resolucije in sprejel predlog Liberije ter ZAR, naj sile OZN preprečijo državljansko vojno v Kongu. To resolucijo VS sta Čombe in Ileo označila kot vojno napoved, Čombe pa je začel mobilizacijo.

Dvaindvajsetega februarja 1961 se je oglasil Hruščov s poslanico Nehruju in šefom 65 držav o Kongu. Poudaril je, da je najbogatejša pokrajina Katanga odcepljena od republike Kongo. Postavljen je bil Čombe, ki so ga kolonialisti kupili, Hammarskjöld pa je uporabil sile OZN tudi za to. Gre za politični monopol kapitalistov, ki hočejo še naprej ropati. Umor Lumumbe je pokazal, kaj se zgodi, če je na vrhu izvršnega organa OZN »lakaj imperializma in kolonializma« (Hammarskjöld), ki za Lumumbo ni storil ničesar. Že septembra 1960 je SZ

na 15. zasedanju OZN zahtevala reorganizacijo generalnega sekretariata, tako da bi bili trije generalni sekretarji (eden iz zahodnega vojaškega tabora, eden iz socialističnega in eden iz nevtralnih držav). VS OZN je trikrat sklenil, da mora Belgija svoje sile umakniti, vendar so te vnovič preplavile Kongo.

Nehru je 27. februarja Hruščovu miroljubno odgovoril, da je še kopica dejanj v OZN, ki jih Indija ne more odobravati. Pred OZN stoje pomebnejše zadeve, kot je reorganizacija generalnega sekretariata.

Dne 24. februarja so sile Lumumbovih pristašev začele v eni od pokrajin vojno. Kasavubu je takoj protestiral, zakaj ne intervenirajo sile OZN.

Sedemindvajsetega februarja je po radiu spregovoril Kasavubu; dejal je, da jih je OZN izdala, ker se za Gizengovo ofenzivo ni zmenila. VS ravna torej drugače s kongoško narodno vojsko kot s »komunističnimi tolpami upornika Gizenge«. Poudaril je, da bodo reorganizirali narodno vojsko brez pomoči OZN, in pozval Čombeja, naj se priključi republiki Kongo. Zapihal je drugačen veter. 28. februarja je prišlo do »združitve« kongoških nacionalističnih sil proti »komunistični diktaturi« Gizenge. Hammarskjöld pa je kritiziral Kasavubuja in zahteval od OZN 135 milijonov dolarjev za vzdrževanje sil OZN.

V začetku marca so kongoške nacionalne sile kljub prihodu indijske brigade izvedle uspešno ofenzivo proti silam OZN, vendar je kmalu prišlo do premirja. 7. marca je kongoška vlada pripravila pogoje za sodelovanje z OZN: odpoklic stalnega predstavnika OZN iz Konga, zračni in ostali promet OZN pod kontrolo kongoških oblasti, vojska OZN v mestih brez orožja itd. Istega dne je Nkrumah predlagal plenumu OZN svoj načrt o Kongu. Takoj je treba postaviti močno novo poveljstvo sil OZN v Léopoldvillu, ki mora biti predvsem afriško in lahko prevzame vso odgovornost. Letališča in pristanišča morajo biti pod nadzorstvom OZN, iz Konga pa je treba odpoklicati vse tuje diplomate. Vse kongoške sile morajo v vojašnice, izročiti morajo orožje OZN in biti politično nevtralne. Iz kongoške vojske je treba odstraniti vse neafriško osebje. Razorožiti je treba vse kongoške prostovoljce.

Toda 8. marca je Gizenga kot zakoniti predsednik Lumumbove vlade priznal Kasavubuja za legalnega predsednika republike Kongo. Tako je konferenca »vseh« voditeljev »Konga« — razen Gizenge — 12. marca v Tananarivu na Madagaskarju zahtevala od plenuma OZN, naj se ustanovi nova federacija Konga pod predsednikom Kasavubujem. Gizenga je sicer to konferenco označil za izdajalsko, ker so poleg Kasavubuja prišli v vodstvo Konga tudi Ileo, Čombe in drugi. Plenum OZN je 14. aprila 1961 sprejel več resolucij o Kongu, o sklicanju kongoškega parlamenta, o ustanovitvi nove mirovne komisije, o odstranitvi belgijskega osebja iz Konga in o ustanovitvi komisije, ki naj bi raziskala smrt Lumumbe. Ni pa bilo rešeno vprašanje, kdo

je zdaj zakoniti predsednik kongoške vlade. Gizenga je trdil, da je še vedno on (ne pa Ileo). V tej zmedi je Čombe začel konec marca vojne operacije proti silam OZN, ki so se predajale, Gizenga pa je odstavil Kasavubuja kot predsednika Konga. Vendar je bil 17. aprila dosežen sporazum med Kasavubujem in OZN o sodelovanju. 24. aprila pa je bil po konferenci 600 kongoških delegatov Čombe na Kasavubujev ukaz aretiran.

Da je bila zmeda še večja, so v začetku maja 1961 pomagale tudi druge afriške države, ker jih je pač podpirala določena velesila. V Kairu in Monroviji sta bili dve afriški konferenci. Prva skupina (casablanška), katere jedro so bile ZAR, Gana, Gvineja, Mali, začasna alžirska vlada in Maroko, deloma pa tudi Libija, je odločno zavračala vsako povezavo s prejšnjimi kolonialnimi silami in je zahtevala popolno neodvisnost novih držav. Zato je konferenca v Kairu dala vso podporo zakoniti Gizengovi vladi.

Druga skupina (brazavilske države, bivše francoske kolonije, Slonokoščena obala, Gornja Volta, Niger, Madagaskar, Mavretanija, Kamerun, Senegal, Kongo — Brazzaville, Centralnoafriška republika, Čad, Gabon, Dahomej) pa je podpirala Kasavubuja in OZN. Na konferenci v Monroviji je postavila tudi »pet načel bratskih odnosov«, ki so sicer zelo lepo zvenela. Vse te države so se zavzemale samo za prijateljstvo in sodelovanje z nekdanjimi kolonialisti.

V Léopoldvillu zaprtega Čombeja so konec maja 1961 obdolžili veleizdaje, sredi junija pa je prišlo do dveh sporazumov v OZN o urjenju kongoške armade in o financah. 19. junija sta Kasavubu in Gizenga dosegla sporazum o sklicanju kongoškega parlamenta pod varstvom OZN, 22. junija pa so Čombeja izpustili. Med kongoško in katanško vlado so sklenili nekakšen carinski sporazum. Vrhovni komandant kongoške vojske je postal Mobutu, Katanga pa bo izpustila vse politične jetnike. Toda Čombe se ni držal sporazuma, in je ostro napadel kongoško vlado. Pozneje je vse obtožbe znatno omilil, katanški parlament s Čombejem pa te pogodbe le ni hotel priznati. Zakonita vlada Konga je bila vsekakor vlada Gizenge. To je priznala tudi sovjetska vojaška misija, ki je prišla v začetku julija 1961 v Kongo, česar pa Čombe nikakor ni hotel priznati. Tudi Jugoslavija je priznavala samo Gizengovo vlado. Konec julija je zasedal kongoški parlament v odsotnosti poslancev Katange.

Avgusta so bile stvari v Kongu že spet spremenjene. SZ je že v začetku avgusta odločno odklonila sleherno pomoč Katangi, čeprav je ta zanjo prosila. Toda 1. avgusta je Kasavubu ukazal notranjemu ministru Aduli, naj sestavi vlado narodne zveze v Léopoldvillu, in Ileo je takoj odstopil. Kot namestnik predsednika vlade je vanjo stopil tudi Čombe, Ileo pa je postal prosvetni minister. Novi kongoški premier Adula se je zavzemal za enotnost Konga. Bil je »zahodno usmerjen« in zagovornik prenehanja vseh sporov. Zavzel se je za to, da

odpravi ločitev Katange od Konga, saj da je ta zavoljo tega oropan velikega dela sredstev. 13. avgusta je Hammarskjöld priznal vlado Adule in obljubil, da bo OZN poslej podpirala samo to vlado. Tudi Gizenga je bil pripravljen stopiti v to vlado, če bo izvajala načela Adule.

Tako naj bi bila centralna vlada »rešena«. Sile OZN so 28. avgusta zasedle vso Katango in ob podpori centralne vlade izgnale tuje oficirje ter 86 belgijskih »svetovalcev«. OZN je 1. septembra pretrgala vse zveze s Katango, SZ pa je istega dne priznala vlado Adule. Čombe se je sicer uklonil akciji OZN, poudaril pa je, da ima Katanga še vedno pravico do samoodločbe. OZN je v začetku septembra prešla v vojaško ofenzivo, da bi Katango očistila številnih tujih oficirjev. Toda Hammarskjöld je za voditelja te akcije postavil nekega švedskega industrialca, ki je dotlej vodil tudi vse civilne akcije OZN. Začeli so se hudi boji, Adula je imenoval novega upravitelja Katange z neomejeno administrativno oblastjo, Čombeju pa je ponudil zatočišče v severni Rodeziji.

Francosko zunanje ministrstvo pa je 15. septembra izjavilo, da je OZN zaradi oboroženega napada prekoračila svoj mandat v Katangi. Zunanje ministrstvo ZDA je bilo le »hudo vznemirjeno« ob dogodkih v Katangi, nameravajo pa podpreti uresničevanje resolucije VS. Nehru je izjavil, da je presenetljivo, kako VB in druge države obsojajo akcijo proti Čombeju, ki je »obdolžen najbolj surovih umorov na svetu«. Tega bodo v severni Rodeziji, Južnoafriški republiki in neka skupina v VB častili kot junaka. Vse to kaže, kako globoke so korenine kolonializma.

Šestnajstega septembra je kongoški parlament izglasoval resolucijo, naj kongoška vojska pomaga silam OZN, vlada VB pa je zahtevala od Hammarskjölda, naj se pogodi o premirju in znova naveže diplomatske stike s Čombejem. Po britanskem mnenju je OZN v Katangi prekršila pooblastila, ker je hotela s silo ugoditi željam kongoške vlade. Če ne bo dosežen modus vivendi med Léopoldvillom in Elizabethvillom, je pričakovati »polom rudarske industrije v Katangi, v kateri je VB znatno udeležena«.

Osemnajstega septembra se je v letalski nesreči blizu Ndole smrtno ponesrečil Hammarskjöld. Letel je iz Léopoldvilla na pogajanja o premirju s Čombejem. Vzroki za nesrečo še dolgo niso bili znani. 19. septembra je prišlo do začasnega premirja v Katangi, in Čombe je postal delegat v OZN. Toda kongoška centralna vlada premirja ni priznala in je napovedala, da bo poslala lastne sile v Katango, da bi končala secesijo.

Konec septembra 1961 je bil sklenjen sporazum med OZN in Čombejevo Katango. Čombe je vse tuje vojake spremenil v civiliste, premirje 13. oktobra pa je vzpostavilo položaj, kakršen je bil pred intervencijo sil OZN. Centralna vlada je protestirala, češ da sporazum

podpira secesioniste, generalni sekretariat pa je 24. oktobra ratificiral sporazum.

Konec oktobra je centralna vlada napovedala policijsko akcijo proti Katangi, poveljstvo OZN pa je obdolžilo Katango, da je prekršila premirje, in ukazalo svojim letalom, naj streljajo na katanška letala. To akcijo so podprle tudi ZDA. V začetku novembra je vrhovni poveljnik kongoške vojske general Mobutu sporočil, da so njegove sile vdrle v Katango, vendar so jih s težkimi izgubami kmalu odbili katanški padalci pod vodstvom evropskih oficirjev.

Štirinajstega novembra je bilo znano tudi poročilo preiskovalne komisije o smrti Lumumbe in njegovih tovarišev. Uradno sporočilo vlade v Katangi je trdilo, da so Lumumbo in tovariše 12. februarja 1961 ubili pripadniki nekega plemena. Drugo poročilo pa je zatrjevalo, da so bili ujetniki zaprti v neki hiši v Léopoldvillu in bili po vsej verjetnosti ubiti na begu (17. januarja 1961) v navzočnosti Čombeja ter drugih članov katanške vlade. Močan sum je baje letel tudi na nekega belgijskega polkovnika in nekega kapetana. Verjetno sta bila z Lumumbo ubita tudi dva tovariša. Krivde za smrt se tudi predsednik Kasavubu, njegovi sodelavci in provincijska vlada Katange s Čombejem ne morejo otresti. Kasavubu je Lumumbo in tovariše izročil Katangi, čeprav je vedel, da jih izroča najhujšim sovražnikom, katanška vlada pa jih je posredno ali neposredno umorila.

Petnajstega oktobra je U Tant izjavil, da je treba raziskati tudi grozovitosti, ki jih je zagrešila kongoška vojska ob vdoru v Katango. Umorila je tudi enajst italijanskih pilotov, Adula pa je obljubil, da bodo krivci kaznovani.

Sredi novembra je bilo v Kongu 15 000 vojakov sil OZN, od tega dve tretjini Indijcev. Resolucija VS je zahtevala ozemeljsko integriteto, v OZN pa so začele deževati hude obtožbe zoper Čombejev režim. Adula je zavračal preiskovalno komisijo OZN v zvezi z umorom enajstih italijanskih letalcev mednarodnih sil OZN.

V začetku decembra se je položaj vnovič zaostril. U Tant je ukazal, naj sile OZN naredijo vse za svobodno gibanje v Elizabethvillu, ZDA pa so še naprej podpirale OZN. Katanga je zagrozila, da bo streljala na letala OZN. Tako je prišlo do pravih bojev med silami OZN in Katange v Elizabethvillu, za kar so imele sile OZN polno pooblastilo U Tanta.

Lord Home je v zvezi s temi akcijami poudaril, da je poglavitna težava v tem, da ni prišlo do sestanka centralne vlade in Čombeja. Če bo OZN postala v Kongu nekakšna kolonialna oblast, pomeni to njen konec. OZN naj sproži pomiritveno akcijo, ne pa da razširja vojno. Čombeju so že povedali, da Katanga kot samostojna država nima nobene prihodnosti in naj sodeluje z Adulo. Po drugi strani pa je Čombe dolžil Union Minière, da ga je pustila na cedilu in da bo porušil njene naprave.

Sedemnajstega decembra se je New York Herald Tribune spraševal, zakaj Katanga nasprotuje akciji OZN. V glavnem nasprotujejo

Britanci, simpatizirajo pa Belgija, Portugalska, ZDA in Rodezija — Niasa. Union Minière je v zgornji Katangi dosegla 8 odstotkov svetovne produkcije bakra in kar 75 odstotkov kobalta. Pridobila je tudi veliko cinka, radija, urana in premoga. Vrednost družbe so cenili na 406 milijonov dolarjev, pred neodvisnostjo Katange pa na 2 milijardi dolarjev. Resnično oblast v Katangi je imela majhna skupina kolonialistov, ki je zastopala koristi močnih finančnih skupin.

Čombe je obtoževal tudi ZDA, da so uničile svobodo dežele. V deželo so pošiljali dolarje, letala in diplomate, vse, samo vojakov ne. »Američan je prevelik figar in pokvarjenec, da bi se spuščal v te nevarne boje, dokler lahko pričakuje, da pošilja gospod Nehru zanj na trg kožo svojih rojakov.« ZDA so hotele uničiti Katango, podobno kot SZ septembra 1956 Madžarsko. Zoper te akcije OZN je protestirala tudi Begija. U Tant pa je odgovoril, da sile OZN v Kongu v bistvu služijo miru, v Katangi pa so bile v akcije prisiljene zaradi samoobrambe.

Devetega decembra 1962 sta OZN in centralna vlada sklenili sporazum o »omejenih ciljih« v Katangi.

Desetega decembra je U Tant povedal, da ni dal enotam OZN v Katangi prostih rok, akcije pa so bile potrebne samo zaradi nemirov. Položaj je treba umiriti ter vzpostaviti legalnost. Odkrili so tajni načrt katanških sil proti silam OZN. Načrt je pokazal »visoko veščino in sposobnost« vojske, ki so jo sestavljali flamski in belgijski oficirji. Britanska vlada je od U Tanta zahtevala, da takoj ustavi operacije OZN, ta pa je odgovoril, da Čombe ne bo odnehal od operacij. Tudi ZDA so bile za premirje, ko bi sile OZN dosegle svoje minimalne cilje v Katangi. Te so predlagali na sestanku med Adulo in Čombejem, podpiral jih je tudi Kennedy.

Petnajstega decembra so začele sile OZN veliko ofenzivo v Katangi in prodrle do središča Elizabethvilla. Čombe se je pritožil in dejal, da bodo sicer oni zmagali, kljub temu pa želi konec sovražnosti. 19. decembra so v ZDA naglasili svojo politiko do Konga: kot v vsej Afriki, se tudi v Kongu zavzemajo za nekomunistično vlado. Podprli bodo vlado Adule, ki je edina zakonita. Katanga hoče zaradi plemenskih razlik secesijo, edina pot pa so pogajanja s Čombejem. Vtem so sile zasedle poslopje Union Minière, in tako je prišlo do sestanka med Adulo in Čombejem. Vendar je sklepe podpisal samo Čombe. Soglašal je s temeljnim zakonom z dne 19. maja 1960 in priznal nedeljivo celovitost kongoške republike. Kasavubuja je priznal za predsednika države, hkrati pa potrdil avtoriteto centralne vlade za vso republiko. Potrebna je le nova ustava. Omogočiti je treba delo poslancev in senatorjev Katange v centralnem parlamentu.

OZN je štela to pogodbo za veljavno, katanška vlada pa je izjavila, da je pogodba ne veže. Zato je Adula postavil Čombeju ultimat, naj v petih dneh pove, ali soglaša z doseženim sporazumom. Čombe se je bil pripravljen znova pogajati z bivšo kolonijo Kongo, ta pa je

vtem navezala diplomatske stike z Belgijo. Čombe je protestiral pri Kennedyju, U Tantu, Aduli in lordu Homu, poudaril je, da je za vse zmešnjave veliko kriv tudi odposlanec ZDA, kar so te seveda zanikale.

Tudi januarja 1962 ni bilo nič novega. Deževale so medsebojne obtožbe, kongoški parlament je zahteval od Katange izročitev podpredsednika vlade Gizenge, da se bo zagovarjal zaradi hudih obtožb. Državljanska vojna se je nadaljevala, bela knjiga centralne kongoške vlade pa je branila Lumumbo in Belgijo. Vsega tega je kriv Čombe. Sodelovanje z Belgijo je za Kongo življenjskega pomena.

Končno so Gizengo zaprli, ko je zaprosil za varstvo sile OZN. Bil je izključen iz stranke in centralne kongoške vlade. Šele 2. februarja 1962 izvemo nekaj vsaj približno resničnega o Kongu. Pred plenumom OZN je Adula dejal, da je treba počastiti zasluge Hammarskjölda in Lumumbe, OZN pa naj pošlje več sil v Kongo, da bodo čimprej ustvarili enotno državo. Nenadni umik belgijskih sil je spravil Kongo v anarhijo. Na žalost so se prve dni nemirov pokazale sile, ki so hotele odločneje pomagati odcepitvi od Konga, in teh ni bilo mogoče prisiliti, da bi mirovale. Centralna vlada narodne enotnosti pa si ni nehala prizadevati za združitev Konga.

Osmega februarja so Gizengo internirali na nekem otoku na reki Kongo, ZDA pa so nasprotovale obisku Čombeja, ki se je sredi marca ponovno pogajal z Adulo. V začetku aprila je Belgija vnovič navezala diplomatske stike s Kongom.

IV. KUBA

Kubi je Hruščov obljubljal marsikaj, to pa je samo zaostrovalo odnose z ZDA. V začetku septembra 1960 je Castro pretrgal vse vojaške pogodbe z ZDA, hkrati pa priznal tudi LR Kitajsko. Takrat so sodili, da je to storil zaradi obljubljene pomoči SZ, če bi Kubo ZDA napadle. Tik pred volitvami je Eisenhower izjavil, da nameravajo braniti pomorsko bazo Guantanamo, Castro pa je zagotovil, da je Kuba ne bo napadla.

Enaintridesetega decembra 1960 je Castrova vlada obvestila OZN in VS, da pripravljajo ZDA invazijo na Kubo in da je načrt zanjo naredil še Eisenhower. Castro je objavil, da bo do 20. januarja 1961 mobiliziral deset tisoč pripadnikov milice in zasedel vse strateške točke na Kubi. Vlada ZDA je odgovorila, da je vse to smešno. Vendar je Kuba ultimativno zahtevala skrčenje osebja v ambasadi ZDA, in sicer v 48 urah. Vlada ZDA pa je pretrgala vse diplomatske stike s Kubo. 3. januarja 1961 je Eisenhower izjavil, da je to Castrov zadnji korak v dolgi vrsti zapletov, obdolžitev in zasmehovanja. Sočustvoval je s kubanskim narodom, ki tako trpi »pod jarmom okupacije«.

Na sprejemu v kubanski ambasadi v Moskvi je Hruščov 2. januarja izjavil, da prihajajo vznemirljive novice, da pripravljajo monopolisti ZDA napad na Kubo. Stvari hočejo prikazati tako, da so na Kubi sovjetska raketna izstrelišča, kar je »predrzna žalitev«. Kot nikjer drugje, tudi na Kubi ni sovjetskih vojaških oporišč. Eisenhower pač hoče uničiti kubansko revolucijo.

Bela hiša je takoj izjavila, da bodo ZDA kljub pretrganim diplomatskim stikom obdržale na Guantanamu svoja pomorska oporišča. Diplomatske stike s Kubo so pretrgali tudi Dominikanska republika, Paragvaj, Nikaragua, Haiti, Gvatemala in Peru.

Od 4. do 5. januarja 1961 je bilo zelo viharno in hkrati jalovo zasedanje VS. Kubanski delegat je razkazoval dokaze o nameravani invaziji, ameriški pa je zatrjeval, da pomeni Castrov režim sovjetsko vtihotapljanje na zahodno poloblo. Kubanske obdolžitve na naslov ZDA so »smešne in histerične«. Sovjetski delegat je pametno predlagal, da

je treba počakati na nastop novega predsednika ZDA Kennedyja; morda se bo našla kaka pametna rešitev.

Dvajsetega januarja 1961 je Kuba demobilizirala milico, ker je pričakovala demokratične spremembe v vladi ZDA, Castro pa je napovedal vojni pohod za povečanje produkcije.

Enaindvajsetega marca 1961 so kubanski begunci v ZDA sestavili revolucionarni svet, ki ga je zunanje ministrstvo ZDA priznalo za začasno kubansko vlado. Kmalu zatem je zunanje ministrstvo ZDA obdolžilo Castrov režim, da bo iz Kube napravil satelitsko državo SZ.

1. POSKUS INVAZIJE CASTROVIH NASPROTNIKOV NA KUBO

Signal za napad na Kubo je bil prižgan. 8. aprila je svet kubanskih emigrantov v New Yorku pozval vse Kubance, naj vržejo Castrovo diktaturo, hkrati pa so se v ZDA izurjene kubanske sabotažne skupine začele izkrcavati v raznih bazah v Karibskem morju. Toda Kennedy je že 12. aprila izjavil, da pri invaziji na Kubo ne bo sodeloval noben Američan, Castro pa je kmalu sporočil, da ZDA bombardirajo Kubo (tudi Havano) in da je veliko ranjenih. Kubanski revolucionarni svet je to nemudoma zanikal in potrdil, da se je Kubi ta akcija posrečila in da se je začela invazija na Kubo. Rusk je takoj ponovil, da ZDA ne bodo intervenirale, čeprav ameriški narod simpatizira s Kubanci. Na Kubi gre za spopad med diktaturo Castra in kubanskim ljudstvom brez ZDA. Castro je takoj pozval k odporu in naglasil, da je invazijo organizirala vlada ZDA. Toda 18. aprila je Hruščov sporočil Kennedyju, da so bile invazijske sile izurjene in oborožene v ZDA, da so bila letala ameriška in da je bombe dala na voljo ameriška vlada. Kennedy naj doseže konec invazije, da se ta ne bo spremenila v svetovno vojno. Mi bomo dali Kubi vso pomoč, ki jo bo želela, ker nočemo mednarodne napetosti, če pa so »drugi za to, jim bomo z enako mero odgovorili«. Sledila je izjava sovjetske vlade, da se je 17. aprila ob podpori ameriških vojnih ladij in letal na več krajih začela ofenziva ter da so kubanske vladne sile in milica v boju. To pomeni nevarno provokacijo, ki je ni mogoče opravičiti. Zaradi svetovnega miru bomo Kubi poslali pomoč, OZN pa naj takoj posreduje.

Osemnajstega aprila je Hruščovu odgovoril Kennedy, da živi »v zelo hudi zmoti«. Na Kubi že mesece tli odpor proti domači diktaturi. V ZDA je že prek 100 tisoč beguncev, nekateri od teh so se borili skupaj s Castrom proti Batistovi diktaturi. ZDA ne nameravajo intervenirati na Kubi, če pa bi prišlo do kake intervencije, bodo takoj branile zahodno poloblo. ZDA ne bodo uporabile nobene sile, da bi zatrle duha svobode, hkrati pa upajo, da SZ ne bo izrabila priložnosti,

da bi zanetila požar tudi na drugih območjih sveta. Kennedy verjame, da vsi ljudje na svetu ne morejo biti za komunistično revolucijo.

V ZDA se je v vodilnih krogih porajala bojazen: če se invazija ne posreči, bo trpel ameriški ugled, protikomunistične sile na svetu pa se bodo spraševale, koliko je ameriška pomoč vredna. Zato je revolucionarni svet emigrantov takoj objavil, da ne gre za invazijo, temveč samo za pomoč upornim domoljubom na jugu Kube.

Dvajsetega aprila je Castro razglasil, da so intervencionisti poraženi in da je bilo okrog pet tisoč vojakov le 72 ur na Kubi. Tudi štab intervencijskih sil na Floridi je priznal poraz in poudaril hude izgube v boju s sovjetsko (?!) oborožitvijo, tanki, topništvom in letali.

Dvajsetega aprila je Kennedy poudaril pred novinarji, da bi ZDA izpolnile svojo nalogo, če bi prišlo do komunistične invazije. To je bil le boj kubanskih domoljubov proti kubanskemu diktatorju, zato naše sile niso intervenirale, čeprav simpatiziramo z njimi. Če bi bila to komunistična intervencija (tako kot v Budimpešti), bi bilo to drugače. Ne bomo pa pozabili tistih, ki so se zdaj umaknili v hribe. Danes je jasno, da sil komunizma ne gre podcenjevati ne na Kubi ne nikjer drugje. Bolj realistično je treba prikazati zunanjo komunistično nevarnost, ki lahko posreduje na Kubi. Ameriškemu narodu ne more biti vseeno, ali so tanki in letala iz držav onkraj železne zavese samo 19 milj daleč od ZDA.

Nehru je 20. aprila izjavil, da so za invazijo na Kubi krive ZDA. Res je Kennedy govoril, da ZDA ne bodo posredovale, vendar je težko razločevati med intervencijo in dajanjem orožja ter urjenjem kubanskih beguncev na Floridi. Mislili smo, da bo po odhodu Dullesa in prihodu Kennedyja napočilo novo obdobje. Tako pa je veliko ljudi v Indiji razočaranih.

Komentator londonskega Timesa je 21. aprila napisal, da je bil načrt za popolno ameriško podporo pri invaziji izdelan že poprej, nato pa je Kennedy prevzel oblast. Vsa znamenja kažejo, da so bila mnenja med njim, zunanjim ministrom, vojnim ministrom in CIA deljena. So mislili, da bodo intervencionisti čez noč premagali Castrov režim, kubanska vojska in milica pa bosta takoj prestopili na njihovo stran? Vsi pa so verjeli, da bodo uporniki naleteli na zadostno podporo pri prebivalstvu Kube, da bodo napravili mostišče za revolucionarni svet, itd.

New York Herald Tribune je zapisal 21. aprila, da je Kennedy dobil v pisalni mizi akte, da je treba odstraniti Castrov režim, pa tudi natančen načrt za izvedbo. Invazijske sile bi štele približno osem tisoč mož, varovalo bi jih letalstvo ZDA, invazijo pa bi izvedli jeseni 1960. Potrebno je bilo še posvetovanje Eisenhowerja s Kennedyjem, vendar je bil ta skeptičen. Pentagon in CIA sta se zavzemala za invazijo, zunanje ministrstvo pa je nasprotovalo. Ker je Kuba dobivala vedno več

sredstev iz SZ, so bili kubanski begunci prisiljeni v invazijo. Kennedy je popustil, vendar ni dovolil, da bi sodelovale ameriške enote.

New York Times pa je bil mnenja, da prevzema Kennedy polno odgovornost za sodelovanje svoje vlade. Privolil je v urjenje Kubancev z ameriškim orožjem in dal na voljo ladje ter gorivo, čeprav je bil Rusk proti, CIA pa je trdila, da je kubansko ljudstvo pripravljeno na vstajo.

Hruščov je poslal Kennedyju še dve poslanici; po njegovem je nesporno, da so sile ZDA neposredno sodelovale. SZ nima na Kubi nobenih oporišč in jih tudi nima namena postaviti.

Dvaindvajsetega aprila je zunanje ministrstvo ZDA odgovorilo, da je sovjetska dejavnost na Kubi resničnost, in predsednik o tem ne namerava razpravljati. Zgodovina ne pozna niti enega primera, da bi komunizem zmagal na svobodnih volitvah.

To je bila zelo ostra izjava. Bolj platonična je bila resolucija plenuma OZN, naj se napetosti med ZDA in Kubo poravnajo mirno (59 za, 13 proti, 24 vzdržanih). Pogajanja so se res začela, in Castro je 22. maja 1961 zahteval za poravnavo škode in izpustitev 1214 vojnih ujetnikov (to so zahtevale ZDA) 500 traktorjev. Kennedy je v to privolil, a le če bo ta nabiralna akcija zasebna. Ta pa se je kmalu zataknila. Castro je zahteval 500 buldožerjev, ne pa poljedelskih traktorjev. Odbor za zbiranje je to zavrnil, ker da se dajo buldožerji uporabiti tudi za vojne namene in so desetkrat dražji. Castro je nato zahteval 28 milijonov dolarjev v gotovini ali kreditu, odbor pa je predlagal, da da petsto poljedelskih traktorjev, če Castro takoj izpusti vseh 1214 ujetnikov. Castro jih je bil takoj pripravljen izpustiti 1173, drugi pa so po njegovem zakrivili zločine proti režimu. Pogajanja so se tako izjalovila.

Četrtega julija je Castro objavil, da je dala SZ za začetek plana 1962 milijardo dolarjev pomoči v obliki kreditov. Uvedel je karte za olje, mast in meso, ker ni bilo več pošiljk iz ZDA. Poudaril je tudi, da je propadel načrt ZDA, da bi nahujskale Južno Ameriko proti Kubi.

2. KUBA RAZGLAŠENA ZA SOCIALISTIČNO REPUBLIKO

Konec leta (2. decembra 1961) je Castro razglasil Kubo za socialistično državo. Navezali so diplomatske stike z vsemi socialističnimi deželami, SZ pa je obljubila gospodarsko pomoč. Castro je napovedal boj imperializmu ZDA v Latinski Ameriki. To je sprožilo velike demonstracije proti Castru, ki jih je zadušila šele vojska.

Sedmega oktobra 1961 so ZDA prepovedale ustanovitev kubanske begunske vlade, čeprav so simpatizirale s kubanskimi begunci. Ob tretji obletnici kubanske revolucije 2. januarja 1962 je bila v Havani

velika vojaška parada (pretežno so kazali sovjetsko orožje); Castro je v velikem govoru poudaril, da je Kuba le 19 milj oddaljena od imperialističnih ZDA, nima pa napadalnega orožja. To leto jih čakajo tri naloge, je dejal Castro: obramba domovine, krepitev revolucionarne zavesti in razvoj gospodarstva.

Toda Kuba je le ostala »garjava ovca«. Na posvetovanju zunanjih ministrov južnoameriških držav konec januarja 1962 v Punti dal Este so jo obsodili zaradi povezave z vzhodnim blokom in jo izključili iz medameriškega sistema, ZDA pa so Kubi napovedale popolni embargo.

Rusk je na tem zasedanju ostro napadel Kubo. Pravi razvoj je mogoč samo v svobodi. Sicer še nikjer ni otipljivih dokazov za popolni polom komunizma, razen »klavrnega stanja v komunističnih deželah, zidu v Berlinu in tisočev beguncev iz Vzhodne Nemčije«. Kjer je komunizem uvedel svoj surovi režim, tam vlada lakota. ZDA ne bodo nikdar dovolile, da bi Kuba postala nosilka mednarodnega komunizma, da bi uničila demokracijo v Ameriki. »Castro je agent Moskve, in ima nalogo, da razširi komunizem po ostali Ameriki.« Rusk je dejal, da je zveza Kube s Kitajsko, s sovjetskim blokom, nezdružljiva z načeli medameriškega sistema in pomeni nevarnost za kontinent. Castra je treba izključiti iz medameriške skupnosti in mu preprečiti trgovanje z drugimi deželami, zlasti trgovanje z orožjem.

Kako so na to reagirale druge države? Šest držav (Brazilija, Argentina, Čile, Bolivija, Mehika in Ekvador) je izjavilo, da Kube ni mogoče izključiti in da je predlog ZDA nesprejemljiv. Enajst držav (Kolumbija, Haiti, Kostarika, Dominikanska republika, Salvador, Gvatemala, Honduras, Nikaragua, Paragvaj, Panama in Peru) pa se je zavzelo za takojšnjo izključitev kubanskega režima. Tri države (ZDA, Venezuela in Urugvaj) niso soglašale z resolucijo enajstih držav, izjavile pa so, da bodo na koncu glasovale zanjo.

Četrtega februarja 1962 je v Havani zasedala druga generalna skupščina kubanskega naroda. Izglasovali so havansko resolucijo o obsodbi imperializma v ZDA, češ da ropa Latinsko Ameriko. Pozivali so latinskoameriške narode k enotnosti in na skupni boj za resnično neodvisnost. Latinskoameriški problemi so nastajali iz splošne krize imperializma. Tudi med latinskoameriškimi narodi se poraja revolucija, ZDA pa se vtikajo v njihove notranje razmere.

Hruščov je skupščini poslal poslanico in zapisal v njej, da Kuba veliko prispeva k svetovnemu miru, toda svetovna reakcija pod vodstvom ZDA ne mara svobodne Kube. Podobno poslanico je poslal tudi Ču En-laj.

Sovjetska vlada je 18. februarja 1962 izjavila, da je Rusk v Punti del Este postavil udeležence pred alternativo, naj izvajajo napadalno politiko proti Kubi ali pa se odpovedo pomoči ZDA. Šest držav (tri četrtine prebivalstva) se je uprlo izključitvi. Ameriška skupnost ni nikakršna pokrajinska organizacija, temveč vojaško-politični blok.

Kuba ni izvažala revolucije v ZDA, pač pa so te izvažale kontrarevolucijo na Kubo in pri tem iskale sodelavce v Latinski Ameriki. Ko se je tiranija na Kubi zrušila, so si ZDA takoj izmislile kubansko agresijo, izjavljajo celo, da je postala Kuba vojaško oporišče SZ, imajo pa ga ZDA. Zaradi ameriškega embarga SZ ne bo dovolila, da bi kubanske žene in otroci umirali od lakote, in Kuba lahko pričakuje pomoč SZ.

Dvajsetega februarja je razpravljal plenum OZN o pritožbi Kube zaradi agresivnih namenov in vmešavanja ZDA. Plenum je odobril mongolski predlog (s 45 proti 37 glasovom ob 18 vzdržanih), zanimivo pa je, da je glasovala proti tudi Avstrija.

Tudi na Kubi so se pokazali nezdravi pojavi v revolucionarnem vodstvu. Zato je Castro sredi marca napovedal čistke, saj da nima »nihče pravice do nepravilnosti, kdor pa to počne, je sovražnik revolucije«. Od 27. avgusta do 2. septembra 1962 je bila močna kubanska delegacija v SZ. Ta je bila pripravljena pošiljati Kubi orožje, in vojaške strokovnjake, graditi industrijo in pomagati poljedelstvu. Kennedy je bil zaskrbljen, kajti SZ je začela pošiljati defenzivne rakete, na Kubi je bilo kakih 3500 vojaških strokovnjakov, ni pa SZ poslala tja svojih vojakov, tudi ofenzivnega orožja ne.

Sredi septembra sta senat in parlament ZDA sklenila z vsemi sredstvi — tudi z orožjem — preprečiti marksistično-leninistični sistem na Kubi, če bi ogrožal zahodno poloblo. Toda Kuba je odgovorila, da gradi SZ pristanišče za svojo atlantsko ribiško mornarico.

V kongresu so se zatekli tudi k znani Monroejevi doktrini »Amerika Američanom«. Ta ima zanimivo zgodovino; razglasil jo je peti predsednik ZDA James Monroe 8. decembra 1825. Ruski car Aleksej I. je namreč 1821 zahteval precej severnoameriškega pacifiškega ozemlja za Rusijo zaradi ruskih odkritij, vendar je naletel na oster protest Monroeja, češ da ameriška zemlja ni prostor za »nadaljnjo kolonializacijo katerekoli evropske sile«. Toda sile tako imenovane svete zveze (Rusija, Avstrija, Prusija in Francija) so se takoj oglasile z vprašanjem, kaj je tedaj s španskimi in drugimi ozemlji v Ameriki. Monroe je odgovoril, da ne dovoli vpliva njihovega sistema. Mi se ne vmešavamo v nobeno evropsko kolonijo in tega tudi drugim ne dovolimo, če vlada teh kolonij ravna pravilno, je dejal. Torej ne pride v poštev vmešavanje svete zveze ali drugih evropskih sil. Ta izjava takratne ameriške vlade takrat sicer ni prišla v ustavo, bila je le politična, tudi v mednarodno pravo je niso sprejeli.

Prvega oktobra 1962 je podpredsednik ZDA Lyndon Johnson spregovoril o ameriški politiki zoper komunistično grožnjo, ki jo podpira Kuba. ZDA hočejo odstraniti s Kube Castrov režim in sovjetski komunistični vpliv, in ne bodo dovolile, da bi Kuba izvažala svoje agresivne težnje z nasiljem in grožnjami; to bomo preprečili, je dejal L. Johnson.

Naslednji dan se je začelo v Washingtonu plenarno zasedanje zunanjih ministrov članic ameriške skupnosti. Bili so domala prepri-

čani o kitajsko-sovjetski intervenciji na Kubi. Sklenili so, da je treba ljudi prepričati o razlikah med totalitarizmom in demokracijo. Vlada ZDA je napovedala ukrepe o plovbi ladij na Kubo, o prevažanju blaga in o prepovedi plovbe ameriškim ladjam. S tem bojkotom se je strinjala tudi VB. 18. oktobra je poslala vlada ZDA OZN noto, v kateri je izjavila, da bo nadzirala prevoz orožja in strateškega materiala na Kubo zaradi varstva zahodne poloble. To niso ofenzivni nameni, gre samo za podporo zahodni polobli.

Dotlej je šest držav (večinoma članic NATO) napovedalo omejitev prometa s Kubo: Grčija, Liberija, Panama, Honduras, Turčija, ZRN. Odločno pa sta protestirali Švedska in Norveška.

V. DVAINDVAJSETI KONGRES KPSZ IN NJEGOVE POSLEDICE

Sedemnajstega oktobra 1961 se je začel v Moskvi 22. kongres KP SZ. Navzočih je bilo 80 delegacij komunističnih partij, ni pa bilo delegatov iz Albanije in Jugoslavije. Hruščov je zelo glasno poudarjal, da je SZ močnejša kot kdajkoli prej, njen ugled v svetu pa se bo še krepil. V poglavju o trenutnem svetovnem položaju in o mednarodnem položaju SZ je dejal, da gospodarski razvoj socializma presega kapitalističnega. Danes obstaja močan vojni potencial, vendar je kapitalizem doživel poraz. Od leta 1959 so gospodarski sistemi socialističnih držav usklajeni, lahko govorimo o »socialistični kakovostni zvezi«, glede na kapitalistični sistem pa je treba doseči samo še »absolutno produkcijo«. Narodi Azije in Afrike vedno bolj upoštevajo socialistične dežele in terjajo pomoč v boju proti kolonializmu. Krepiti je treba mednarodno bratsko zvezo socialističnih dežel. V kapitalističnem svetu sta se — poleg ZDA — razvili Zahodna Nemčija in Japonska, nasprotja pa so tudi med ZDA in VB. ZDA so poglavitno jedro in središče svetovne reakcije. Kolonialni sistem se je sicer podrl, njegovi ostanki pa so še živi. Delavski razred v kapitalističnih deželah se bojuje zoper monopoliste s stavkami. Treba je sodelovati z zdravimi silami socialnih demokracij. »To ni nobena začasna taktična rešitev, temveč generalna linija komunističnega gibanja, ki jo narekujejo skupne koristi delavskega razreda.« Le voditelji Zveze komunistov Jugoslavije trpijo za »nacionalno omejenostjo«, je dejal Hruščov, ker da so zabredli v močvirje revizionizma. KPSZ je to kritizirala, in to bo počela še naprej. Komunisti nasprotujejo izvozu revolucije, nikomur pa ne dovoljujejo uvažati kontrarevolucijo ali opravljati vlogo svetovnega žandarja. V mednarodnih razmerah začenjajo igrati pomembno vlogo dežele Azije, Afrike in Latinske Amerike. Te dežele večkrat označujejo za nevtralne, ker ne sodijo v sedanje vojaške bloke, niso pa nevtralne, kar zadeva mir ali vojno. Zavzemajo se za mir in so pomemben dejavnik v boju proti kolonializmu.

Po pogovorih Gromika z zahodnimi predstavniki imamo vtis, je izjavil Hruščov, da kažejo »določeno razumevanje« za rešitev nemškega in berlinskega vprašanja. Toda mirovno pogodbo moramo podpisati hkrati z zahodnimi velesilami, ali pa bomo to storili brez njih ter normalizirali položaj v zahodnem Berlinu. Vendar ne vztrajamo, da mora biti pogodba podpisana brezpogojno do konca leta 1961. Zahtevamo tudi spremembo mehanizma OZN in sprejem Kitajske ter obeh Nemčij v OZN.

V poglavju o partiji Lenina, organizaciji boja za zmago komunizma, je dejal, da so se po 20. kongresu obrnili zoper Leninovo partijo Molotov, Kaganovič, Malenkov, Vorošilov, Bulganin, Pervuhin, Saburov, Šepilov in ostali. Ko je ta skupina dobila večino v prezidiju CK, je zahtevala izredno sejo prezidija, da bi se spremenili sklepi 20. kongresa, zahtevali so tudi sklicanje plenuma CK. Ta pa je junija 1957 razkrinkal sovražno skupino. Samo KP Albanije ni obsodila kulta osebnosti in je poslabšala odnose s SZ.

Oglasil se je tudi Ču En-laj, ki je dejal, da poskušata imperializem ZDA in jugoslovanska revizionistična klika z vsemi sredstvi zasejati neenotnost med napredne sile v svetu.

Sedemindvajsetega oktobra je imel Hruščov sklepni govor. Dejal je, da vse marksistično-leninistične KP odobravajo in podpirajo leninsko politiko sovjetske KP.

Na namen SZ o sklenitvi mirovne pogodbe z Nemčijo je Zahod zagrozil z uporabo orožja, je rekel Hruščov. Mar res misli, da si lahko vse dovoli? »Nadhudič militarizma, revanšizma in revanšističnih sil v Zahodni Nemčiji je kancler Adenauer.« Če so zahodne sile pripravljene rešiti nemški problem, »vprašanje termina ni tako pomembno« (31. december 1961). Pripravljeni smo doseči soglasje z zahodnimi zastopniki. Hudo je napadel Albanijo, češ da se njeni oblastniki ohranjajo samo še s silo. V zvezi s kultom Stalinove osebnosti je dejal, da so predlogu nasprotovali Molotov, Kaganovič, Malenkov in Vorošilov. Rekli so jim, da jih bo kongres vprašal, za kaj so, šele potem so soglašali, da se to postavi na dnevni red, vendar so na kongresu mirovali, ker so se bali, da ne bodo sokrivi. Množične aretacije so se začele po umoru Kirova. Veliko dela je bilo z odkrivanjem, kdo je bil kriv njegove smrti. Končno so ugotovili, da so ga ubili tisti, ki bi ga bili morali varovati. Potem so vse te ustrelili, da bi vsi sledovi za njim izginili. Ob življenje so bili tisoči nedolžnih. Ko je Molotov opravičeval dejanja kulta osebnosti, je povedal, da so taka dejanja pač mogoča. Žrtve so bili sijajni možje.

Kar je bilo na kongresu rečeno v moj prid, je dejal Hruščov, je treba pripisati CK. Gre za kolektivne sklepe, in v tem je naša moč.

Dne 28. oktobra je Vorošilov pisal kongresu pismo, ker zaradi šibkega zdravja ni bil navzoč. Sprejel je vse sklepe in poudaril, da je novi program KPSZ pomemben dokument. Priznal je, da je sprejeta ocena frakcionaške dejavnosti »partiji sovražne skupine« Molo-

tova, Kaganoviča, Malenkova in Bulganina — med njimi pa je omenjeno tudi njegovo ime — pravilna. »V celoti in popolnoma« je priznal napake in jih globoko obžaloval.

Tridesetega oktobra so sklenili odstraniti Stalinove posmrtne ostanke iz Leninovega mavzoleja, ker je nemogoče, da bi počivala skupaj z Leninom. 31. oktobra, zadnji dan kongresa, so sprejeli tretji program KPSZ; prvi je bil iz leta 1903, drugi pa iz leta 1919. Zanimivo je poglavje o socialističnem svetovnem sistemu, katerega temeljne zakonitosti so: podružbljenje lastnine proizvajalnih sredstev, enotna ureditev države, ljudska oblast pod vodstvom delavskega razreda, enotna ideologija (marksizem-leninizem), skupni interesi pri obrambi revolucionarnih pridobitev in nacionalne neodvisnosti zoper napad imperialističnega tabora in skupni veliki cilj — komunizem. To je objektivni temelj za trdne in prijateljske odnose med državami v socialističnem taboru. Njegove značilnosti so popolnoma enakovredne: enakopravnost, neodvisnost, suverenost, medsebojna bratska pomoč in sodelovanje. Nihče nima privilegijev, skupno načrtujejo gospodarstvo, SZ samo olajšuje graditev socializma v ljudskih demokracijah in tudi obstoj ljudskih demokracij.

Razredni boj med socialistično graditvijo ni končan, ker so sovražni razredi še ostali. Nevaren je nacionalizem, saj »nacionalistična omejenost« ne izgine avtomatično. Zato je potrebna vzgoja v duhu mednarodnega socialističnega patriotizma in zoper vsakršen šovinizem. Pri tem pa je treba paziti na »nacionalna čustva množic«.

V šestem poglavju program obravnava revolucionarno svetovno gibanje delavskega razreda. Sindikati morajo imeti vedno večjo moč pri varstvu gospodarskih in političnih koristi, zato se buržoazija bojuje proti njim na vse načine, tudi s prepovedjo KP. Njihova poglavitna naloga je boj s kapitalističnimi monopoli. Potrebna je zveza delavskega razreda s kmečko in z delovno inteligenco, upoštevati pa je treba nacionalne posebnosti in tradicije. Program nadalje opozarja na nevarnosti revizionizma in desnega oportunizma.

Revizionizem laže, ko trdi, da ni nujna socialistična revolucija, diktatura proletariata in vodilna vloga KP. To je zapisano v programu ZKJ. Dogmatizem in sektaštvo pa priznavata, da se tudi oddaljujejo od nas in izolirajo.

Glede nacionalnih osvobodilnih gibanj pravi program, da nastajajo nove države iz kolonij in polkolonij, toda boj še ni končan, tudi osvoboditev vseh ni enaka (gospodarska, politična samostojnost, odvisnost od prejšnjega kapitala). Glavni sovražnik je imperializem (ZDA), uporablja pa nove metode, ki jih označujejo z besedo neokolonializem. Potreben je boj ljudskih front, tudi delavcev, kmetov in inteligence, odprto pa ostaja vprašanje, ali bodo šli osvobojeni narodi v kapitalizem ali socializem.

V poglavju o boju proti meščanstvu in reformistični ideologiji pravi program, da gre za neizprosen boj dveh ideologij, komunistične

in meščanske. Marksizem-leninizem obvladuje mišljenje naprednega človeštva. Čim bolj ta ideologija zmaguje, tem hujša je kriza svetovnega kapitalizma, toda toliko odločnejša je tudi obramba kapitalizma. To je antikomunizem, »blatenje socialističnega družbenega reda in pačenje politike in moči v KP«. Gre za boj finančnih oligarhij in militaristov proti revoluciji, za vsakršno prikrivanje antagonizmov. Imperialistične dežele označujejo za »svobodni svet, odkrito tolčejo po KP, zbujajo antisemitizem (kaj pa v SZ?), rasizem in kolonializem (cerkvene organizacije). V poglavju o miroljubni koeksistenci in boju za svetovni mir pravi program najprej, da pozna kapitalizem samo odnos močni — zatirani, danes pa je poglavitno vprašanje mir ali vojna, imperializem pa je glavni vir vojne. In miroljubna koeksistenca z državami z različnimi družbenimi sistemi? Ta je objektivna nujnost, saj bo sicer vojna. Miroljubna koeksistenca terja opustitev vojne, miroljubna pogajanja, enakopravnost, zaupanje, nevmešavanje, spoštovanje suverenosti, gospodarsko in kulturno sodelovanje. Zato bi morali v mednarodnih odnosih skupaj s socialističnimi državami uporabiti vsa sredstva, da bi vojno odstranili iz družbenega življenja. Ohraniti je treba zdrave mednarodne odnose, razpustiti vse vojaške bloke, odstraniti hladno vojno in sovražno propagando ter doseči splošno in popolno razorožitev pod strogim mednarodnim nadzorstvom.

Na koncu je program podal definicijo, kaj je komunizem. Nič novega ni povedala. To je brezrazredna družba, v kateri so proizvajalna sredstva skupna ljudska last, vsi člani družbe pa so popolnoma enakopravni. Še zmerom velja staro načelo: vsak po svojih sposobnostih, vsakemu po njegovih potrebah. Nadalje pravi program, da je komunizem »visoko organizirana družba svobodnih delovnih ljudi z visoko zavestjo, ki obstaja v družbenem samoupravljanju. Delo gre v korist družbe, v kateri vsak pokaže svoje sposobnosti (visoka komunistična zavest, veselje do dela, disciplina in predanost družbi in podobno)«.

Sedmega septembra 1961 je bila v Moskvi ob 44. obletnici oktobrske revolucije velika vojaška parada, na kateri so pokazali vse vrste najnovejšega orožja. Vorošilov ni smel na častno tribuno, smel pa se je udeležiti slovesnega sprejema v Kremlju. Tam je Hruščov dejal, da je SZ pripravljena uničiti vse to orožje, vztraja pa pri popolni razorožitvi, tudi jedrski, kajti cilj SZ je mir.

»Destalinizacija« se je začela po 22. kongresu kazati tudi v preimenovanju mest. Tako je prezidij vrhovnega sovjeta spremenil Stalingrad v Volgograd, Stalinsk (v južni Sibiriji) v Novokuzneck in Stalino v Doneck.

Dvaindvajseti kongres je odmeval tudi v evropskih socialističnih državah. Tako je Gomulka na devetem plenumu CK dejal, da so bili novi napadi na skupino Molotova in drugih nujni (?), ker so nasprotovali izvajanju linije 20. kongresa. Potrebno je bilo udariti tudi po

kulakih, ki so zagrešili sabotaže, diverzije in umore. Na žalost je Stalin prekoračil mero, in začelo se je brezpravno obdobje, v katerem se je vsakdo tresel za svojo glavo.

Tudi Kadar je 1. decembra 1961 izjavil, da brez pridržka sprejemajo sklepe 22. kongresa KPSZ in da je novi program kažipot tudi za madžarsko KP. KP Madžarske je osebni kult že odpravila. Ali je v komunističnem gibanju katera od KP vodilna? Povsod so predvsem samostojne KP, vodilna partija ni potrebna. Stalinove kipe so razbijali tisti, ki ne marajo komunizma. Zmotno pa bi bilo misliti, da se začenja v KP liberalno obdobje.

Tudi KP Romunije je pozdravila 22. kongres, obsodila »partiji sovražno« Ano Pauker in kot vse druge tudi sovražno vedenje KP Albanije.

Konec decembra 1961 se je spet razvnel spor med SZ in Kitajsko. Sekretar CK SZ Iljičov je imel referat o Stalinovih napakah. Ta je bil med kongresom KP v Stockholmu 1906 podpiral Leninove nasprotnike zoper kolektivno gospodarstvo in 1908 skupino boljševikov, ki naj bi se bila umaknila iz Dume in delovala samo ilegalno. Končno je 1917. leta po padcu carja napačno ocenjeval, ali naj Rusija še sodeluje v vojni; zavzemal se je za njeno nadaljevanje. Nasprotoval je tudi vladi delavcev ter delavskih in vojaških sovjetov.

Denimo, da je Stalin res zagrešil te »napake«, vendar so o njih nekam dolgo molčali. Pomembnejši se mi zdi članek Miroljubna koeksistenca, najvažnejše vprašanje sedanjosti, objavljen v Pravdi 17. januarja 1962. Napisano je bilo, da je skupina Molotov, Kaganovič in Malenkov trdila, da Lenin nikdar ni govoril o koeksistenci držav z različnim družbenim sistemom. To je 22. kongres tudi zavrnil. Lenin pravi, da je taka koeksistenca objektivna zakonitost, ki se bo ohranila do prehoda kapitalizma v komunizem v svetovnem obsegu. Nasprotja, tudi vojaška, bodo torej še vedno ostala, a nasprotja so tudi med realističnimi meščanskimi krogi. To ponuja po Leninu možnosti za miroljubno sožitje sovjetskega ljudstva in kapitalističnih dežel. Različnost mnenj izvira samo iz kapitalističnih krogov, sovjetska zunanja politika pa se razvija le kot politika miru. Albanski voditelji so to idejo napadli, češ da pomeni kapitulacijo pred imperializmom.

VI. BLIŽNJI VZHOD

Značilno ozračje je na Bližnjem vzhodu trajalo še naprej. Številni poskusi dveh glavnih zainteresiranih velesil so se kazali v raznih udarnih poskusih, na primer v arabski neenotnosti v arabski ligi.

Konec avgusta 1960 sta v Jordaniji dva uslužbenca obrambnega ministrstva podtaknila bombe v zgradbo ministrstva, nato pa zbežala v Sirijo. Poleg predsednika je bilo mrtvih še deset funkcionarjev, 41 pa jih je bilo ranjenih. Kralj Husein je sicer izjavil, da bodo sleherni napad zavrnili. Sicer ne grozi z vojno, toda bojevali se bodo za svobodo arabskega sveta. V ZAR so odgovorili, da imperialisti in Izraelci obtožujejo ZAR, kar kralj Husein natanko ve. Husein in njegova vlada se trudita narediti iz Jordanije središče imperializma v arabskih deželah za boj proti arabskemu nacionalizmu, proti enotnosti Arabcev in ZAR.

Konec septembra in v začetku oktobra 1961 so se pokazala velika nesoglasja med ZAR in Sirijo, kar je vodilo do odcepitve Sirije. Sirija je vedno odločneje zahtevala enakopravnost z Egiptom, češ da ta ne odloča o vsej ZAR. To je trajalo že dve leti, odkar je Naser izbral za najvišjo osebnost v Siriji egiptovskega maršala Amerja z nalogo, da se tesnejše združita oba dela ZAR. Avgusta 1961 je Naser razpustil sirijsko pokrajinsko vlado in sestavil osrednjo vlado ZAR. Njen podpredsednik je postal Sirijec, ni pa smel zapustiti Kaira, vendar se je kmalu vrnil v Damask, kjer je ostal Amer. Sirijci so izgubljali vsa vodilna mesta, zato so začeli akcijo proti Amerju.

Tako je prva armada ZAR, ki so jo sestavljali sami Sirijci, 28. septembra 1961 zasedla Damask in sporočila po radiu, da zahteva ustanovitev arabske nacionalne armade, ki bo narodu zagotovila polno svobodo. Izjavili so, da so že daljši čas terjali reforme, vendar jih niso dobili.

Tudi Naser se je oglasil po radiu; dejal je, da je položaj resnejši kot v času sueške krize, ker so se »uprli lastni bratje« in ker nekateri zahtevajo razpustitev ZAR. Vendar tega ne more storiti, ker to zahtevajo naši sovražniki — Izrael in njegovi agenti. Razpustil pa je držav-

no zvezo »iz lastnega nagiba«. Izdal je tudi navodila, da bi z vojsko zlomili puč, pa jih je še isti dan preklical. To je pojasnil 29. septembra 1961 na velikem zborovanju, ko je dejal, da noče prelivati arabske krvi; upornikom so se pridružile še druge garnizije in ni imel več nobenega pristanišča. Večkrat smo že bili izdani, je dejal, in ta puč ni zadnji. Ta udar je »reakcija separatističnega gibanja, ki služi koristim imperializma. O tem priča veselje v Izraelu in Jordaniji, to kaže sestava (sirske) vlade«.

Naserju so začeli očitati, da se nekaj časa nagiba na Zahod, nekaj časa je prokomunističen, »vendar proti temeljem prave islamske vere«.

Dne 29. septembra je radio Damask sporočil sestavo sirske vlade. Njen program je obsegal uvedbo temeljnih svoboščin in odpravo posebnih zakonov, okrepitev armade, svobodo sindikatov in delež delavcev pri vodenju podjetij in pri dobičku, utrditev cen, višjo življenjsko raven, povečanje produkcije, sodelovanje z vsemi arabskimi državami na podlagi enakopravnosti in svobode, podporo palestinskim Arabcem in alžirskemu osvobodilnemu boju, obveznosti do arabske lige, do OZN in do neuvrščenosti.

Odcepitev od Egipta pa so utemeljevali s tem, da so jih obravnavali kot podrejene, jih poniževali in preganjali oficirsko elito njihove vojske. Poneverjali so družbeni denar. Druge dežele se našemu tlačanstvu niso hotele pridružiti.

Devetindvajsetega septembra so priznale sirsko vlado Jordanija, Turčija, nacionalistična Kitajska in Gvatemala, prve dni oktobra pa še Iran, SZ in ČSR. Simpatije do Naserja so pokazali saudski, tunizijski, malezijski, gvinejski predsedniki in maroški kralj.

Naser je takoj pretrgal stike z Jordanijo in Turčijo ter sklenil, da se bo Egipt še naprej imenoval ZAR.

VII. LR KITAJSKA

V začetku leta 1961 so se močno razvili »prijateljski odnosi« LR Kitajske z Albanijo, januarja 1961 pa so se znova zboljšali tudi odnosi s SZ. Plenum CK KP Kitajske od 14. do 18. januarja 1961 je odobril sklep moskovskega posvetovanja in poudaril, da je najpomembnejša naloga sedanjosti obramba svetovnega miru, uresničenje miroljubne koeksistence (!) in miroljubnega tekmovanja med deželami z različnim družbenim sistemom, preprečitev nove svetovne vojne. Naglasil je enotnost med Kitajsko in SZ in obenem dodal, da je v mednarodnem komunističnem gibanju KPSZ prednja straža z bogatimi zgodovinskimi izkušnjami in najbolj razvita socialistična dežela.

Odnosi z Jugoslavijo se niso spremenili v ničemer. Ob obisku severnokorejske delegacije v Pekingu so surovo napadli Jugoslavijo. Trdili so, da je jugoslovanski revizionizem poglavitna nevarnost za mednarodno komunistično gibanje, zato so temu revizionizmu tudi napovedali odločen boj.

V začetku oktobra 1961 je bila Kitajska zaradi slabe žetve prisiljena v nove odkupe žita in je preusmerila gospodarske načrte za krepitev poljedelstva. Potrebna je bila omejitev kapitalnih gradenj. Pripravljena je bila tudi na pogovore z Američani in je pričakovala pobudo v ZDA. Poudarili so tudi, da se Zahod boji, da bi Kitajska izdelala atomsko bombo, »kar je samo še vprašanje časa«. Toda Kitajska se tudi boji ameriške atomske bombe in obstreljevanja z oporišč.

Nesoglasja med SZ in Kitajsko pa so se zaostrila zaradi Albanije. Na videz je šlo za ideološke razlike, v resnici pa po vsej verjetnosti tudi za pomembno sredozemsko pomorsko bazo, ki jo je dotlej krepko držala Albanija.

Sedmega novembra 1961 je albanski voditelj Enver Hoxha ostro napadel Hruščova in vzel v obrambo Stalina. KP Albanije se ne strinja s kritiko Stalina in sovjetskega kongresa. Hruščov je kriv za poslabšanje odnosov z Albanijo, sovjetski voditelji so opustili marksizem-leninizem. Hruščov je obsodil našo KP, vmešava se v naše notranje zadeve in trdi, da nasprotujemo kritiki Stalinovega kulta.

»Mnenja smo, da je bil Stalin z vso svojo teoretično in praktično dejavnostjo najplemenitejši voditelj ne samo SZ, temveč vsega mednarodnega komunističnega gibanja, in tak bo tudi ostal.« Hruščov je enostransko in tendenciozno prikazoval napake Stalina in ga sramotil. Višek pomeni odstranitev Stalinovih ostankov iz mavzoleja.

Spor se je hitro nadaljeval, in 10. decembra 1961 so bili diplomatski stiki popolnoma pretrgani.

Rusk je 22. januarja 1962 izjavil, da spor LR Kitajske in tudi Albanije s SZ ne vzbuja Ameriki nobenega upanja. Gre le za iskanje različnih poti, ki vodijo v komunizem, zato morajo biti ZDA pripravljene in oborožene.

V obširnem ekspozeju na tretjem zasedanju drugega mednarodnega kongresa LR Kitajske, ki je bil od 27. marca do 16. aprila 1962, je predsednik vlade Ču En-laj najprej govoril o mednarodnem položaju. Poudaril je krepitev svetovnega socialističnega sistema in narodnoosvobodilnega gibanja po svetu. Kapitalistični tabor razpada zaradi notranjih nasprotij (?!). Napovedal je boj imperializmu ZDA za obrambo miru.

V zunanji politiki se LR Kitajska zavzema za politiko miru, sodelovanja in prijateljstva s SZ in z drugimi socialističnimi deželami, za miroljubno koeksistenco z državami različnih družbenih sistemov in za podporo zatiranim narodom. Ostro pa je obsodil okupacijo Formoze.

V oceni notranjega položaja je Ču En-Laj poudaril, da je bila leta 1958 končana prva petletka in da se je začela druga. Njen cilj je okrepitev komun, »veliki skok naprej«, vendar so to preprečevale velike naravne katastrofe. Zaradi povečanja uporabe poljedelskih pridelkov in industrijskih proizvodov bo treba omejiti mestno prebivalstvo. Na deželi je narodna enotnost vedno večja. Krepiti je treba zvezo delavcev in kmetov ter združevati domoljubno inteligenco (cvete naj sto cvetov).

Sredi julija 1962 je kitajsko zunanje ministrstvo poudarilo, da gleda na Formozo drugače in da LR Kitajska ni satelitska država SZ. Čakali bodo tudi 20 let, saj je Formoza del Kitajske. Kaže, da se je znova vnel spor med SZ in LR Kitajsko. Kitajska je 20. septembra 1962 zahtevala, naj SZ zapre konzulate v treh kitajskih mestih. To je utemeljevala s trditvijo, da je tam premalo sovjetskih državljanov. Pravega vzroka pa najbrž ni težko uganiti.

Na desetem plenumu CK Kitajske so poudarjali približno isto kot Ču En-laj, vnovič pa so ostro napadali »izdajalsko skupino modernih revizionistov pod Titom«.

V začetku oktobra 1962 so praznovali trinajsto obletnico obstoja LR Kitajske. Ču En-laj je poudaril — pri tem se ni izognil ponovnim napadom na Jugoslavijo (Tito poskuša spodkopati prijateljstvo med SZ in Kitajsko), da je v teh letih Kitajska začela revolucijo in socialno

graditev. To je bilo mogoče le pod tremi rdečimi zastavami: »graditev socializma, veliki skok naprej in ljudske komune«.

Poudarjeno pa je bilo nekaj novega. Temelj naj postane narodno gospodarstvo s kmetijstvom, industrija pa »vodilni dejavnik«. Ugotovili so, da je razredni boj v državi posebno zapleten (veleposestniki in desna buržoazija izrabljajo gospodarske težave, pri tem pa jih podpirata imperializem in revizionizem).

Razplet kubanske krize kitajskim voditeljem ni bil pogodu. Zakrivila naj bi ga bila Hruščov in revizionistična skupina s Titom na čelu. Kitajci so poudarjali, da ima kubanska revolucija isti pomen kot oktobrska in kitajska in da je Kuba ustvarila prvo socialistično državo v Latinski Ameriki. Marksisti leninisti se niso nikdar branili pogajanj s sovražnikom in ob »določenih pogojih« tudi sklepati kompromise, vendar niso bili nikdar pripravljeni izdajati koristi ljudstva in revolucije. Nato je spet sledil oster napad na »moderne revizioniste«, se pravi na Titovo skupino, ki da trdi, da se je bistvo imperializma spremenilo in da le naj verjamejo Kennedyju. Titoisti si prizadevajo pod geslom miru, nevtralnosti in neuvrščenosti v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki postaviti na noge neokolonializem ZDA.

PETI DEL

(1962/63)

I. SVET PONOVNO PRED VOJNO NEVARNOSTJO

1. ZATIŠJE PRED VIHARJEM

Devetega januarja 1962 je vlada ZRN objavila nepričakovani in nepodpisani sovjetski memorandum o boljših odnosih in sodelovanju. Vlada ZRN je komentirala tako, da hočejo zabiti klin med ZRN in njene zaveznike. Nemudoma pa sta na to reagirala Macmillan in Home, ki sta bila na obisku v Bonnu, češ pogajanja naj se kar nadaljujejo, če je SZ nanje pripravljena. Zahodne sile pa morajo ohraniti svoje položaje v zahodnem Berlinu. To je poudaril tudi Kennedy v v svoji poslanici narodu 11. januarja 1962.

Kljub temu so se začele v Berlinu razne zavezniške težave. Že v začetku januarja 1962 je prišlo do tajnih pogajanj med ambasado ZDA in Gromikom v Moskvi. Razpravljali so o tem, ali je kaka »pametna podlaga« za pogajanja. Na pomoč je priskočil tudi voditelj britanskih laburistov Gaitskell, vendar je vztrajal, da morajo zavezniške čete ostati v Berlinu; po njegovem je bil predlog »svobodnega mesta« nesprejemljiv, bilo pa bi dobro sestaviti pododbor OZN in ga poslati v Berlin. Na vseh dostopih iz ZRN v Berlin naj bi potekala mednarodna kontrola, čeprav bi to bilo nekakšno »priznanje Vzhodne Nemčije«, kar bi bilo za nekatere kroge neprijetno.

Sedmega januarja 1962 je Kennedy sprejel generala Claya, ki je trdil, da bo svobodno življenje v Berlinu ohranjal še naprej. Kennedy se je zavzemal za nasilno porušenje berlinskega zidu, kar bi povzročilo vojaško akcijo. Priznal je, da je Zahod (tudi on sam) storil napako, ker ni takoj ukrepal, vendar tudi Brandt ni reagiral. (?!)

Od 9. do 10. januarja 1962 je obiskal Berlin lord Home. Poudaril je, da ima 70 odstotkov prebivalcev sorodnike ali znance v vzhodnem Berlinu ali v okolici in da so potrebna pogajanja. Dejal pa je, da so komunisti »postavili ta zid sramote«.

Enajstega januarja je spregovoril tudi Walter Lippmann o pogajanjih v Berlinu. Prava pogajanja ne bodo v tem smislu, da bi ena stran dobila, druga pa izgubila, ampak da bi obe strani več dobili, kot izgubili. Poiskati je treba nekakšen modus vivendi in ustvariti ozračje zaupanja. SZ in Zahod ne moreta večno živeti na pragu jedrske vojne.

Toda Kennedy je želel dobiti še soglasje de Gaulla, obžaloval pa je, da ZDA in Francija niso enotne glede hladne vojne. Kennedy je bil prepričan, da Hruščov ne bo podpisal posebne pogodbe z Vzhodno Nemčijo in da bi bilo pametno doseči zdaj pogodbo o Berlinu. Toda de Gaulle mu je precej odločno odgovoril, da bi SZ videla v želji po pogajanjih o Berlinu šibkost zahodnih sil.

Končno se tudi še ni vrnil iz ZDA zgovorni Adžubej. Na sprejemu v sovjetski ambasadi 29. januarja je dejal, da za poravnavo nasprotij z ZDA »čas še ni zrel«. Posvaril je tudi novinarje, naj ne pišejo preveč o Molotovu. Ta je »ubog, star mož pri sedemdesetih«, čigar padec pa ne pomeni ničesar. Tudi na tiskovni konferenci s Kennedyjem ni vedel veliko povedati, razen da dvomi o rešitvi berlinskega in nemškega vprašanja.

Drugače realen je bil Kennedy, ki je 31. januarja 1962 predlagal kongresu nov gospodarski načrt. Optimalna izraba produktivnega bogastva ZDA bo povsod služila miru, Američanom pa omogočila višjo življenjsko raven; tako bo pomembno orožje zoper revščino in bolezni. Vzpostaviti je treba ravnotežje med produkcijo in povpraševanjem, sredstva za obdelovanje zemlje in skrb za vodne sile zemlje pa uporabiti, kolikor to ni nujno za prehrano, v vsakršno drugo korist naroda. Obogatiti je treba program za izobrazbo in obnovo podeželskih občin, saj se vsako leto preseli milijon prebivalcev s podeželja v mesta; med priseljenci je veliko nekvalificiranih.

ZDA in SZ so v Nemčiji umaknile tanke s sektorskih meja, SZ pa tudi iz vzhodnega Berlina. V začetku februarja pa je bil tretji pogovor ameriškega ambasadorja in Gromika v Moskvi. Tudi četrti pogovor ni rodil nobenega sadu.

Dne 21. februarja je vlada ZRN izdala memorandum o neposrednih odnosih. Pozdravljala je miroljubno rešitev spornih vprašanj pa tudi nemško-sovjetske odnose ob »potrpežljivi politiki« korak za korakom (Schritt für Schritt). ZRN poudarja prijateljstvo z Zahodom in intenzivno trguje z njim, se pa zavzema tudi za trgovanje z Vzhodom. Toda odločilen vpliv na odnose med SZ in ZRN imajo nesvoboda v NDR, usoda Berlina in »človeštvu sovražna politika oblastnežev v NDR«.

V Berlinu pa ni bilo miru, in predsedniki držav se niso sporazumeli o ničemer. Kennedy je bil za to, da bi konferenco odložili. Macmillan je samo poudaril, da bodo poglavitni problemi šele napočili.

Na svojem potovanju po svetu 22. in 23. februarja je pravosodni minister ZDA Robert Kennedy prinesel v Berlin poslanico svojega brata, v kateri je bilo rečeno, da bodo tudi to leto ohranili mir in

svobodo. Na berlinski univerzi pa je dejal, da komunistom ni preostalo drugega, kot da so postavili zid. Kdaj bodo komunisti dobili večje zaupanje v svojo ideologijo in začeli tekmovati z demokratičnimi idejami?

Pred kongresnim odborom za vojsko so 6. marca 1962 zaslišali pilota Powersa, ki so ga Sovjeti izpustili. Powers je dejal, da niso izurjeni v špijonaži, njihova naloga je bila samo ta, da vodijo letalo. Direktive CIA so bile: če ni mogoče pobegniti in bi jih ujeli, naj se piloti predajo brez odpora in pokažejo pripravljenost za pogovor s tistimi, ki jih ujamejo. V ujetništvu se morajo vesti dostojno, povedo lahko vso resnico o svojem poslanstvu, razen o posebnostih svojega letala. Glede strupene igle, o kateri so zelo poudarjeno govorili pred sodiščem v Moskvi, pa je Powers dejal, da ni bilo nobenih navodil, ali naj pilot naredi samomor, četudi bi ga mučili. Pilot tudi ni bil prisiljen vzeti te igle s seboj. Komisija je ugotovila, da mu gre verjeti.

V velikem volilnem govoru 16. marca je bil Hruščov vnovič »neizprosen«. Dejal je, da pomenita nemška mirovna pogodba in rešitev berlinskega vprašanja pomemben korak k trajnemu miru. Pomemben korak za utrditev suverenosti NDR je tudi berlinski zid na meji z Zahodno Nemčijo. Nemško vprašanje mora biti in tudi bo rešeno. Če ga zahodne sile nočejo rešiti skupaj z nami, ga bomo sami. Odločno zagovarjamo program razorožitve. Imamo rakete, ki jih ni mogoče uničiti s protiletalskim orožjem (globalne rakete!). Zavzemali smo se za razorožitveno konferenco v Ženevi, vendar je Kennedy malo pred tem napovedal nove jedrske poskuse.

Kajpak se je oglasil tudi Ulbricht. Dostopi v zahodni Berlin tečejo prek ozemlja NDR, zato je to mogoče urediti le s pogodbo. Seveda pa NDR ne bo dovolila prehoda za oporišča NATO, za sabotaže in špijonažo, ampak samo »miroljubne dostope v korist nemškega naroda«.

Maja 1962 je Brandt predlagal, naj bi okrepili gospodarske odnose Zahoda z NDR. Na kongresu SPD v Kölnu pa niso sprejeli kakih novih sklepov. Močno pa je bilo poudarjeno, da sodi zahodni Berlin v ZRN in da ima Bundestag pravico zasedati v svobodnem delu nemškega glavnega mesta.

Od 19. do 28. junija 1962 je Rusk obiskal več zahodnoevropskih držav. Pred odhodom na pot je po RTV dejal, da sta Francija in ZRN pripravljeni sprejeti VB v EGS, vendar so še nekateri gospodarski in politični zadržki. Izrazil je dvom o tem, da bi SZ poskušala najti glede Berlina kako pametno rešitev.

V Parizu je tekel pogovor o EGS, o NATO, o atomski energiji, o zavezniškem odnosu do berlinskega vprašanja in o razvoju v Alžiriji. Vsi niso bili enotni. V Berlinu pa je Rusk poudaril, da bodo ZDA izpolnile svoje obveznosti (svoboda in svobodne zveze s svetom). V Bonnu so poudarili, da je treba VB čimprej sprejeti v EGS. Pohvalili so Adenauerjevo politiko in se zavzeli za nove odnose z držа-

vami vzhodnega bloka. V Londonu so predlagali novo sondiranje odnosov s SZ, čeprav dotlej niso dosegli prav ničesar, glede EGS pa so upali, da bodo pogajanja uspešna. Rusk je obiskal še Rim in Lizbono.

Tudi ob koncu junija so se prebegi iz vzhodnega Berlina kljub nevarnemu streljanju policije nadaljevali. Postavili so še en zid, ki je tekel 8 metrov za prvim, in skopali pred njim strelske jarke.

Od 3. do 8. julija 1962 je bil Adenauer na uradnem obisku v Franciji. Zelo jasno so poudarili, da sta bili obe državi nekoč dedni sovražnici, danes pa sta odlični prijateljici. To temelji na zvezi šestih in na NATO. Velika zasluga gre Adenauerju, ki je »duhovni voditelj, usmerjevalec in zastopnik nove Nemčije«.

Obe socialistični stranki sta ob tej priložnosti izjavili, da je nujna rešitev brez nasilja. Bili sta za EGS, kateri naj se pridruži tudi VB. V Evropi je treba narediti red.

Tudi Kennedy je na 186. dan ameriške neodvisnosti poudaril, da je pripravljen razglasiti obojestransko neodvisnost v koristnem sodelovanju z Evropo. Skupaj z drugimi narodi moremo ustvariti pravo svobodo, je dejal.

Na svetovnem kongresu za splošno razorožitev in mir je 10. julija v Moskvi Hruščov izjavil, da gre na leto za oboroževanje 120 milijard dolarjev in da dajo samo NATO vsakih 10 minut za to milijon dolarjev, največ ZDA. Že navadna napaka lahko povzroči svetovni požar. Novembra 1961 so že bila letala ZDA zaradi napake nekega generala 12,5 minute v vojni s SZ. Zahteval je splošno razorožitev, miroljubno koeksistenco, odpravo vojnih oporišč in konec okupacijskih sil v zahodnem Berlinu.

Dne 17. julija so objavili intervju Hruščova z ameriškimi časnikarji, v katerem je ponovil, da ima SZ rakete, ki jih ni mogoče uničiti (»globalna raketa, ki bi mogla zadeti v vesolju muho«). SZ želi umik tujih sil iz zahodnega Berlina, ki naj postane svobodno mesto. Zahodne sile ne potrebujejo zahodnega Berlina in ga vzdržujejo le zaradi napetosti. SZ je pripravljena hkrati z ostalimi tremi dati vsa zagotovila tudi pod avtoriteto OZN. Samo če nikakor ne bomo mogli prepričati zahodnih sil, bo SZ sama podpisala — in kdor bo še hotel — mirovno pogodbo z NDR. V zvezi s tem nam Zahod grozi z mobilizacijo, vendar pričakujemo razumevanje.

Ali je šlo za nov pogoj Hruščova, je težko reči, kajti Hruščov jih je kar stresal iz rokava. Rusk je že 12. julija izjavil, da v tem »pogoju« ne vidi nikakršne podlage za resna pogajanja s SZ.

Toda sovjetska vlada se ni dala. Trem zahodnim silam je poslala protest v zvezi s provokacijami na meji NDR in zahtevala »normalizacijo v zahodnem Berlinu« po sovjetskem »predlogu«. Zavrnila pa je zahodni predlog o konferenci štirih glede prometa v Berlinu. Še več, 22. julija je sovjetska vlada napovedala novo serijo atomskih poskusov kot odgovor na poskuse ZDA.

Od 27. avgusta do 3. septembra 1962 je bila v Moskvi konferenca marksističnih znanstvenikov iz 23 držav o modernem kapitalizmu. Albanski in kitajski strokovnjaki se je niso udeležili. Program petih točk je obsegal problem »monopolističnega komplota integracije«, kar je šlo na naslov EGS. Italijanska delegacija je sicer trdila, da je EGS nastala na podlagi realnih zahtev v razvoju proizvajalnih sil, kar je naletelo na konferenci na oviro, kajti nekateri so bili mnenja, da KP zahodne Evrope zagovarjajo tezo, da bi se vključili v skupni trg, zato pa trdijo, da se bodo v njem monopolistične tendence demokratizirale. Konferenca je nazadnje sklenila, naj vzhodni blok okrepi svoje delo v OZN.

Druga polovica avgusta je bila še posebno razgibana v zahodnem Berlinu. Sovjetski poveljnik je odbil predloge zahodnih komandantov o sestanku za prekinitev napetosti. Od 18. do 20. avgusta so bile ob zidu številne protestne demonstracije, streli so padli tudi na sovjetske vojake. Brandt je pozival k treznosti (»prišel bo dan, ki bo terjal račun«). SZ je razpustila svoje poveljstvo v Berlinu in vse podredila poveljniku svojih sil v Nemčiji. Trije zahodni poveljniki so ob tem izjavili, da gre za nevaren enostranski korak, vendar bodo zahodne sile še naprej izpolnjevale svojo dolžnost.

Od 4. do 9. septembra 1962 je bil de Gaulle na obisku v ZRN. To je bil prvi uradni obisk predsednika Francije v Nemčiji. Zahodnega Berlina ni obiskal, ker ta ni samo nemško vprašanje. Adenauer je izjavil, da to prijateljstvo ni samo podlaga za rast Evrope, temveč tudi za njeno obrambo pred vzhodnim blokom. De Gaulle pa je veliko govoril o pomenu organiziranega sodelovanja obeh armad.

Po pisanju londonskega Timesa je kazalo, da gre za trajnejše prijateljstvo in spravo. Nastal je le manjši nesporazum z Adenauerjem, po kakšni poti bo šla Evropa. Le Monde pa je zapisal, da predstavlja Nemčija moč, ki sili naprej, in tega se de Gaulle tudi zaveda. Toda kaj se bo zgodilo, če po odstopu Adenauerja Nemčija ne bo več za spravo?

Osmega septembra se je oglasil tudi Ulbricht in izjavil, da so njihovi skupni sovražniki imperialisti, militaristi in NATO. Zavzel se je za boj zoper razorožitev in za mirovno pogodbo. Samo SZ daje NDR polno podporo. Berlinski zid pa je antifašistični branik.

Petnajstega septembra je britanska vlada predčasno upokojila svojega ambasadorja v ZRN, ker je zagovarjal sovjetski predlog o rešitvi nemškega in berlinskega vprašanja. Trdil je, naj se SZ in zahodne velesile soglasno sporazumejo o združitvi Nemčije v 20 letih. Sedanje nemške meje je treba priznati za dokončne. Stališče britanske vlade, da je treba s tem počakati do mirovne pogodbe, »nasprotuje zdravemu človeškemu razumu«, in NDR je treba priznati kot posebno državo. Tudi Berlin naj bo separatno ozemlje kot tretja nemška država, pravilno je tudi treba rešiti problem zahodnega Berlina. Ta naj sklene pogodbo o zasedbi s katerokoli državo, razen z obema Nemčijama.

Štiri velesile naj si zagotovijo svoboden dostop v Berlin ter svoje civilno in vojaško zastopstvo. V tem primeru mora NDR svojo suverenost prepustiti SZ. V Berlin naj pridejo pomembne ustanove OZN, vse tri nemške države pa naj postanejo članice OZN.

Adenauer je 17. septembra zastavil nova vprašanja o Nemčiji, Berlinu in razorožitvi ter evropski politiki. Zahteval je sprejemljive življenjske razmere in vsaj nekaj svobode za Nemce v Vzhodni Nemčiji kot pogoj za pogajanja. Pogajanja o evropski politični uniji je treba končati še to leto. Razorožitev je osrednje vprašanje v svetovni politiki. Berlinski zid pomeni izraz nečlovečnosti, veliko jetnišnico. V prihodnji Evropi naj bi bila trdno usklajena politika o najbolj pomembnih življenjskih problemih, zlasti glede zunanje politike. Vsi se strinjamo, naj se evropska politika odločno nadaljuje. Politično sodelovanje pa mora sčasoma postajati vse tesnejše. Dobro je, da tudi ZDA to nepretrgoma podpirajo. Francosko-nemška solidarnost je podlaga za evropsko enotnost in hkrati podpora NATO.

Sredi septembra je prebegnil v zahodni Berlin podpolkovnik nemške ljudske armade, in sicer zato, ker da »ljudska armada zaradi vmešavanja partije in SZ ne zmore več opravljati svoje naloge«. TASS pa je trdila, da je status štirih v Berlinu z odpravo sovjetskega poveljstva odpadel. Že od leta 1948 ni nikakršnega okupacijskega organa štirih v Berlinu, krive pa so zahodne sile. ZDA so ugovarjale, da to ne drži, čeprav SZ to neprestano ponavlja. Zapor (za vojne zločince) v Spandauu in skupno nadzorstvo nad zračnimi koridorji še obstajata. TASS se je obregnila tudi ob potovanje de Gaulla v ZRN, češ da je pomenilo ustvarjanje sovražnega francosko-zahodnonemškega bloka zoper SZ.

Kennedy je za ameriški tisk izjavil, da bodo ZDA za svojo obrambo uporabile atomsko orožje v Karibskem morju ali kjerkoli drugje. »V zadnjih dvajsetih mesecih smo postavili na noge moč naše dežele, oni — Castro, Hruščov, Mao Ce-tung — pa vedo, da bomo to silo uporabili zoper sleherno agresijo.« Obrambni minister ZDA McNamara je še pristavil, da so ZDA pripravljene v Nemčiji uporabiti jedrsko orožje za varstvo življenjsko pomembnih interesov v Berlinu.

Osemnajstega septembra 1962 se je v New Yorku začelo 17. plenarno zasedanje OZN. Delegati so povedali veliko temeljnih izjav. Američani so dejali, da svet »še vedno tava v temi in negotovosti«. Mislili so na berlinsko krizo, Kubo, Vietnam, na nezadržno oboroževanje itd. Temeljna izjava SZ je ponavljala že znane reči. VB je naglašala »spravljivost, pravičnost in red« in videla najbolj nevarne korenine za spore v komunističnih prizadevanjih, vsiliti svetu red, ki ga označujejo z miroljubno koeksistenco.

Devetnajstega oktobra je Willy Brandt navedel 12 točk o berlinski politiki, med drugim naslednje: varnost svobodnega Berlina v korist miru in veljavnost statuta štirih v vsem Berlinu; tega SZ ne more enostransko odpovedati; zahodne sile so to pravico začasno izvajale

le v zahodnem Berlinu, kjer SZ nima te pravice, ker jih zahodne sile nimajo v vzhodnem Berlinu; Berlin sodi po nemškem pravu v ZRN.

Gromiko pa je v vzhodnem Berlinu izjavil, da je treba suverenost NDR spoštovati in priznati. Zahodne sile morajo svoje enote umakniti iz zahodnega Berlina, sicer ne bo mirovne pogodbe. Na nekem diplomatskem sprejemu je Hruščov dejal, da SZ zahteva mir, samo mir in mirovno pogodbo. Ko čas dozori, se otrok rodi, je dejal Hruščov.

V začetku decembra 1962 je U Tant opozoril na politiko Hruščova, da sklepa kompromise (kot pri Kubi). Stalinov sistem je bil grozovit, Hruščovov sistem pa zatrjuje, da vojna ni neizbežna, da je mogoča koeksistenca in da ne želi vojne. To je takoj izrabil Ulbricht, češ da politika koeksistence terja številne kompromise, tudi med nami in Adenauerjevo vlado, čeprav nas ta noče priznati. Med Nemčijama se mora razviti »realna politika«.

Eden od bivših zunanjih ministrov ZDA je v začetku decembra kritiziral ravnanje evropskih zaveznikov. VB je izgubila svoj imperij in doslej še ni odkrila svoje nove vloge. Poskus, da bi igrala posebno vlogo zunaj Evrope in da bi vladali posebni odnosi z ZDA, se ni posrečil. Commonwealth ni neka politična tvorba, ni enoten in tudi močan ne. Poskus, da bi posredovala med ZDA in SZ, je tako šibak, kot je šibka njena vojaška moč. Zato se poskuša VB vrniti v Evropo. Gospodarska obnova Evrope je sicer razveseljiva, toda politični položaj v Evropi je slab in zmeden. Štirje režimi v Evropi, v Nemčiji, Franciji, na Portugalskem in v Španiji, so odvisni od starih osebnosti. Tudi v Italiji položaj ni nič boljši. Evropa se hoče integrirati, federalizem ni dober.

Tudi na zasedanju vrhovnega sovjeta od 10. do 12. decembra ne Hruščov ne Gromiko nista vedela povedati česa novega o razorožitvi in o nemškem vprašanju, razen da bodo pogodbo podpisali samo z NDR.

2. NAJHUJŠA KUBANSKA KRIZA

Z zadnjo četrtino leta 1962 se je začenjala tako imenovana tretja kubanska kriza, svet pa je vnovič trepetal pred vojno. 23. oktobra 1962 je Kennedy izjavil, da imajo ZDA dokaze o (sovjetskih) ofenzivnih raketnih bazah na Kubi. Ugotovljeno je, da lahko zadenejo Washington, Panamski kanal, Cape Canaveral, Mexico City itd., imajo pa tudi rakete s še večjim dosegom. To ogroža mir in varnost Amerike. SZ je zatrjevala, da gre le za defenzivno orožje, da ne bo nikomur dajala strateškega orožja; še do 11. septembra so Sovjeti trdili, da ga Kubi ne bodo dajali. »Ta izjava ni bila resnična.« Še 18. oktobra mu je Gromiko zatrdil, da gre le za obrambo Kube in da »orožje nikakor ni ofenzivno«. Tudi ta izjava ni bila verodostojna, zato gre za zavestno

varanje in neupravičeno spreminjanje statusa quo. Mi moramo te rakete odstraniti, ne bomo tvegali atomske vojne. Tako je Kennedy ukazal:

1. Vsako ladjo, ki vozi na Kubo orožje, je treba zavrniti, ne smemo pa zavrniti tistih z življenjskimi potrebščinami. 2. Kubo je treba stalno nadzorovati. 3. Vsak atomski izstrelek s Kube »bomo šteli za napad SZ na ZDA«, ki zahteva ustrezne nasprotne ukrepe. Ne želimo pa vojne s SZ.

Že 22. oktobra je Kennedy poslal Hruščovu poslanico z željo, naj se ta »vrne na pot miroljubnih pogajanj«. Zunanje ministrstvo ZDA je komentiralo, da zapore pošiljanja ofenzivnega orožja na Kubo ni mogoče obravnavati kot vojno dejanje, vrata za miroljubna pogajanja so še vedno odprta. Izvajamo samo zaporo, ne pa blokado kot v vojnem času. Vse ladje, ki vozijo orožje, bomo preiskali, če ne, bomo streljali, čeprav bo to na odprtem morju in daleč od Kube. ZDA so zahtevale sklic VS; ta naj sprejme resolucijo, da je treba takoj odstraniti vse rakete in drugo ofenzivno orožje s Kube. Na Kubo naj pride opazovalna komisija OZN. ZDA so objavile tudi fotografije o oborožitvi Kube, ki so pokazale sodobna letala SZ na Kubi in raketna izstrelišča.

Sovjetska vlada je 23. oktobra izjavila, da je ukaz predsednika ZDA o nadzorstvu na Kubi blokada, to pa pomeni agresijo. To je pot v jedrsko vojno, saj gre za piratstvo na odprtem morju. Kdo daje ZDA to pravico? Kuba je samostojna država, to pa so zakoni džungle. Vse sovjetsko orožje na Kubi je samo zaradi njene obrambe, kar bo SZ še naprej izpolnjevala. Na ZDA ne bo padla niti ena jedrska bomba, če ne bo napada. Kako naj bi bila Kuba nevarna ZDA? Želi biti samo svobodna. Zato naj ZDA navežejo normalne odnose s Kubo. SZ pomaga Kubi samo na njeno prošnjo. ZDA imajo oporišča po vsem svetu, SZ pa ne. ZDA so postale mednarodni žandar.

Triindvajsetega oktobra so v SZ razglasili delno vojno pripravljenost. SZ je zahtevala sklic VS in predlagala resolucijo, naj bi obsodili akcijo ZDA zaradi povečanja vojne nevarnosti. Amerika naj prekliče ukaz o nadziranju ladij ob kubanski obali, nikar naj se ne vtika v notranje zadeve Kube, začne naj se pogajati o normalizaciji odnosov. Castro pa je razglasil mobilizacijo vseh vojaških sil in tudi zahteval sklic VS.

Dne 24. oktobra je poslal brzojavko Kennedyju lord Bertrand Russell, znani predsednik angleškega »odbora stotih«. »Naredili ste obupen korak, ki ogroža vse človeštvo in ga ni mogoče opravičiti. Ultimati pomenijo vojno. Ne govorim v imenu oblastnikov, temveč v imenu civiliziranih ljudi. Ustavite to blazno početje.« Macmillanu pa je sporočil, naj prepreči blazno ameriško početje, ki vodi v atomsko vojno. Pisal je tudi Hruščovu, naj ne naseda izzivanju, ki ga je povzročil napačni korak ZDA proti Kubi. Svet bo pohvalil previdnost. Dosežite obsodbo pred OZN. Preuranjena dejanja bi pomenila uničenje

človeštva. U Tantu pa je napisal, naj nemudoma obsodi »tragični korak ZDA«.

Hruščov je odgovoril Russellu, da razume njegovo vznemirjenost, SZ se ne bo dala izzvati in bo storila vse, da se odstrani zadeva, ki je nastala zaradi napadalnega dejanja ZDA. Nam je popolnoma jasno, da bi to pomenilo atomsko vojno, ni pa jasno ZDA. ZDA so to storile v ognju volivnega boja med strankami, toda politiki naj pomislijo, kam vodi njihovo blazno početje. Mi nikakor ne razumemo te akcije, ne moremo pa podpirati piratstva in banditstva. Zdaj je treba vojno nevarnost odstraniti, kajti ta ne bi poznala usmiljenja ne na levi ne na desni strani. Storili bomo vse, kar je v človeških močeh, toda razbojniki bodo vedno bolj predrzni.

Štiriindvajsetega oktobra sta v imenu 45 neuvrščenih držav ZAR in Gana dali VS predlog resolucije, naj se prizadete države vzdržijo sleherne akcije. Na predlog VS in 45 držav je U Tant pisal Kennedyju in Hruščovu, da je treba zadevo mirno rešiti in položaj v Karibskem morju normalizirati. Končati je treba dovažanje orožja ter odpraviti karanteno in nadzorstvo nad Kubo.

Kubanski delegat v VS je dejal: če nas ZDA nimajo namena napasti, »slovesno izjavljamo, da ne potrebujemo več nobenega orožja in da nam zadostuje naša armada«. Stališče britanske vlade je bilo zaskrbljeno, kajti Gromiko je bil prej izjavil, da gre samo za defenzivno orožje, vendar je to bila prevara.

Dne 25. oktobra je Hruščov sprejel U Tantov predlog. Tudi Kennedy se je bil pripravljen pogajati o predlogu, še vedno pa se je zavzemal za zaporo. Prav ta dan je pomenil tudi velik preobrat v kubanski krizi. Najmanj 12 sovjetskih ladij, ki so plule na Kubo, je že spremenilo smer, Kennedy pa je ukazal, da se je treba izogniti slehernemu spopadu. Dan zatem je Hruščov pisal Kennedyju, da je SZ pripravljena demontirati raketne baze pod nadzorstvom OZN, če ZDA odpravijo blokado in dajo zagotovila, da Kube ne bodo napadle in da bodo odstranile raketne baze v Turčiji. Kennedy mu je 27. oktobra odgovoril, da se strinja s takimi zagotovili in z ustavitvijo blokade, če se odstrani orožje s Kube pod nadzorstvom OZN in če se to zgodi do konca tedna. Zavzema pa se za trajno rešitev kubanskega vprašanja. Vendar Kennedy ni sprejel pogoja glede Turčije.

Hruščov mu je takoj odgovoril, da je ukazal odstraniti raketne baze na Kubi. Svaril pa je pred kršenjem kubanskega in sovjetskega zračnega prostora in predlagal spravo. Kennedy je oboje pozdravil. Tudi Kuba je bila za pogajanja, a s pogojem, da ZDA zapustijo Guantanamo. U Tant je obljubil, da bo obiskal Kubo.

Do prave pomiritve pa še ni prišlo. Kennedy je 29. oktobra imenoval tričlanski odbor za odpravo kubanske krize, odločno pa so ZDA odklonile izročitev svojega oporišča na Guantanamu, ker da velja glede tega pogodba s Kubo. Ko je U Tant obiskal Kubo, so ZDA pretrgale nadzorstvo zračnega prostora nad Kubo, ko pa je odpotoval,

so ga obnovile. Ko se je vrnil v New York, je izjavil, da že razstavljajo raketne baze. 2. novembra je Kennedy dejal, da je demontiranje končano, kar so pokazali fotografski posnetki, povedal pa je, da bo blokada še trajala, nadzorstvo nad tovorom ladij pa naj prevzame mednarodni Rdeči križ.

Na diplomatskem sprejemu v Moskvi je Hruščov izjavil, da so s Kube odpeljali 40 raket. Poudaril je, da Kuba ne verjame Kennedyju, da je ZDA ne bodo napadle, sam pa mu verjame. Mimogrede pa je ošvrknil Adenauerja, naj nikar ne verjame v šibkost SZ. »Rakete, ki smo jih odpeljali s Kube, bi bile pravšnje za ZRN. To je treba Adenauerju povedati.« Veliko je besedičil, kdo je v kubanski krizi kaj dobil in kdo izgubil. V resnici sta dobila človeška modrost in človeštvo.

Sredi novembra je Castro opozoril, da bodo streljali na izvidniška letala ZDA, Kennedy pa, da poletov ne bodo prekinili. Končno so odleteli s Kube tudi sovjetski bombniki, zračno nadzorstvo ZDA pa je še ostalo, dokler ne bi prispela na Kubo mednarodna kontrola. 21. novembra je SZ razglasila konec vojne pripravljenosti, enako je storil tudi Varšavski pakt.

Novembra 1962 se je daljši čas mudil na Kubi prvi namestnik ministrskega predsednika SZ Mikojan. Sklenili so pogodbo o dveletni gospodarski pomoči. Mikojan je izjavil, da je kubanska revolucija prerasla iz demokratične v socialistično in da je mogoče vse krize rešiti miroljubno. V začetku decembra so odletela vsa sovjetska letala s Kube.

Konec decembra 1962 so na Kubi izpustili 1113 ujetnikov (iz leta 1961), za povračilo pa dobili hrano in zdravila v vrednosti 53 milijonov dolarjev. Hkrati je kubanski minister za gospodarstvo Ernesto Che Guevara ostro obsodil vlado in ljudstvo zaradi velikih napak v gospodarstvu. Zaradi premajhne delovne vneme je bila žetev sladkorja slaba, zaradi sladkorja pa ne gre opuščati tudi druge poljedelske panoge.

V začetku januarja 1963 so v ZDA sporočili, da je na Kubi še veliko sovjetskega ofenzivnega orožja; objavili so tudi natančne številke. 7. januarja so poslale SZ in ZDA U Tantu pismo, v katerem je bilo rečeno, da posebna razprava o kubanskem vprašanju v VS ni več potrebna. Stalna kubanska delegacija v OZN je menila, da akcija U Tanta ni obrodila nobenih uspehov (trajen mir v Karibskem morju) in da ZDA svoje agresivne politike do Kube niso prekinile. 9. januarja sta se pogovarjala Kennedy in namestnik sovjetskega zunanjega ministra Kuznjecov »v zelo prisrčnem ozračju«, in sicer o končnih pogajanjih s Kubo in o razorožitvi. 11. januarja pa je Rusk sporočil, da zahteva Kennedy z izjavo o nenapadanju Kube naslednja pogoja: kontrolo OZN na Kubi in zagotovila, da je SZ odpeljala s Kube raketno orožje, bombnike in tudi več tisoč vojakov.

Sedemnajstega januarja 1963 so se ZDA znova pritožile, da ustvarja navzočnost vojaškega osebja SZ na Kubi nenormalen položaj. Sovjetska vlada je obljubila umik čet čez mesec dni.

Trinajstega marca 1963 se je Castro pritoževal nad Hruščovom, češ da stori marsikaj, ne da bi prej vprašal kubanske vlade. Tako na primer ni hotel takoj umakniti raket, nič se ni posvetoval o tem. Suverenost Kube je po njegovem vrednota, za katero se je sama borila, in Kuba ni satelit. Hruščov je želel mir tako kot Kuba. »Preprečil je vojno, ni pa dosegel miru.« Nihče nima pravice odločati o kubanski suverenosti, in kubanski narod je nejevoljen zaradi odločitve Hruščova, kljub temu pa ima rad sovjetsko ljudstvo zaradi njegove pomoči.

Zakaj je hotel Hruščov imeti rakete na Kubi, ostaja skrivnost, ki jo bodo morda rešili zgodovinarji v kakih dvajsetih letih. Kitajska ima prav, da se pred imperializmom ne gre umikati. Toda Kuba ve, da imperializem ZDA ni »papirnati tiger«.

Od 17. aprila do 24. maja je bil Castro na obisku v SZ. Hruščov je obljubil Kubi vsakršno pomoč, če bi jo ZDA napadle. Castra pa so kot prvega tujca razglasili za junaka SZ.

Kot je povedalo uradno sporočilo, so dosegli popolno soglasje v vseh zadevah. ZDA hočejo Kubo povsem izolirati, vendar se Kuba tega ne boji, tudi neposredne intervencije ne. Kuba ceni moralnopolitično podporo in pomoč SZ.

3. STATUS QUO V ODNOSIH MED VZHODOM IN ZAHODOM

Prvič je o kubanski krizi spregovoril Kennedy v obširnem intervjuju 17. decembra 1962. Ponovil je, da je zahodni Berlin za ZDA življenjskega pomena. Kennedy upa, da bo Hruščov zdaj previdnejši, ker ga tudi »Kitajci rahlo prijemajo«. Pri tem je mislil na spor med Indijo in LR Kitajsko.

V: Zakaj trdi, da je nastal danes preobrat in da je napočila nova doba v zgodovini?

O: Na Kubi so si prvič nasprotovale SZ in ZDA, kar bi lahko sprožilo svetovno vojno. Začel se je indijsko-kitajski spor. SZ je prijateljica Indije, in zdaj bi jo lahko Kitajska napadla. Tudi odnos med SZ in Kitajsko je posledica tega konflikta, pa tudi razprav med ZDA in SZ o Kubi.

V: Kako boste lahko kot voditelj zahodne zveze pripravili evropske države do tega, da vas bodo ubogale. Evropejci niso pripravljeni postaviti na noge konvencionalne vojaške sile.

O: Vsakdo naj izpolni svoje dolžnosti. Mi izpopolnjujemo svoje in naše skupne sile; zdaj je že šest divizij v zahodni Evropi, že jutri

lahko nastopijo, česar mnogi drugi ne morejo. Imamo najmočnejšo mornarico na svetu, atomske sile dajemo svobodnemu svetu, nosimo glavno težo v Južnem Vietnamu. Zahodne Evrope ne moremo siliti, da bi žrtvovala več, in ne moremo umakniti svojih sil, da bi ostala Evropa nezavarovana. Od 1948 do 1952 smo dali zahodni Evropi 12 milijard dolarjev.

V: Ali Evropejci lahko igrajo svojo zastraševalno vlogo brez jedrskega orožja?

O: Mi nočemo šest ali sedem atomskih sil v Evropi, saj imajo ZDA velikanski atomski arzenal. Če pa le-te to želijo, naj ga pač imajo, kot na primer Francija. Vprašanje pa je, ali bodo ZDA pomagale nato še Italiji, ZRN in Belgiji. Zakaj bi morali nekaj podvajati, kar smo pravkar naredili.

V: Ali je kakšna možnost, da bi vplivali znotraj razklanega komunističnega bloka ali ste zadovoljni s svetom, karšen pač je?

O: V Latinski Ameriki, Afriki in Aziji so dežele, ki nujno potrebujejo našo pomoč. To pomeni pritisk na komunistično prodiranje.

Desetega januarja 1963 je vlada ZDA pojasnila svojo uradno politiko do Berlina. Zahodne sile so se bile svoj čas pripravljene pogajati s SZ, dokler je ta kazala voljo do konkretnih pogajanj. ZDA tako kot prej vztrajajo pri združitvi oziroma pri svobodni samoodločbi Nemcev kot njihovem končnem cilju, čeprav zdaj ni nobenih realnih možnosti za to. Tudi SZ, denimo, vztraja, da se mora komunistični režim v NDR ohraniti tudi po združitvi.

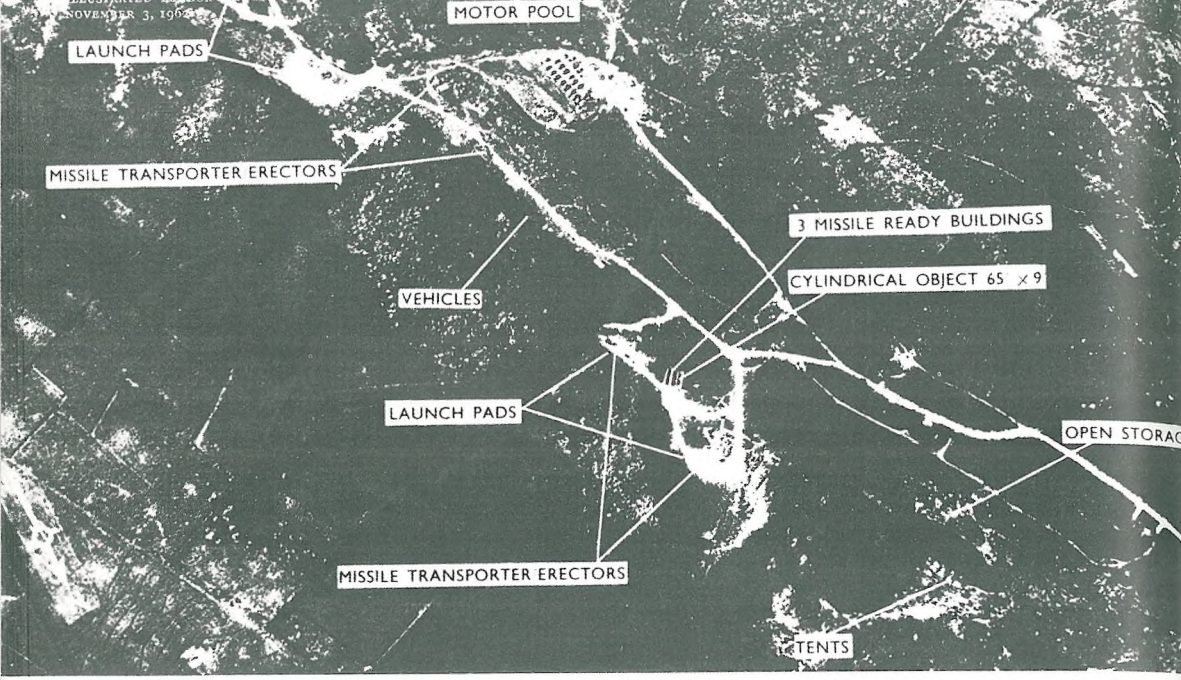
Treba je najti začasno rešitev berlinskega vprašanja z vključitvijo OZN v oba Berlina. Tudi SZ je zainteresirana za to. To štirih sil ne bi odvezalo odgovornosti za usodo mesta, ne bi pomenilo umika zahodnih sil in njihove zamenjave s silami OZN ali da bi nadzorstvo nad Berlinom prevzela OZN. Pri tem mislimo le na nekakšnega opazovalca OZN v mestu ali na imenovanje organa OZN. Cilj naj bi torej bil v tem, da bi odkrili »kakršnokoli bazo za smiselna pogajanja«; doslej je še ni bilo. Res pa je, da so potekali pogovori o temeljnih nemških mejah, o spoštovanju suverenosti Vzhodne Nemčije, o nenapadalni pogodbi med NATO in Varšavskim paktom ter o prepovedi atomske oborožitve obeh Nemčij.

V poslanici kongresu o položaju naroda je Kennedy 24. januarja 1963 uvodoma pojasnil, da razveseljiva notranja in zunanja dejstva niso vzrok za mirovanje (zahodni Berlin je ostal svoboden, v Laosu so dosegli nekakšno rešitev, v Južnem Vietnamu je konica agresije otopela, v Kongu se mora trpljenje končati, sistem trojice v OZN je propadel, smrtne nevarnosti na Kubi so odstranjene itd.). V ZDA je recesija odstranjena, čez milijon več je zaposlenih, industrija dela kot še nikoli dotlej, vendar s tem še ne moremo biti zadovoljni. »Dejstvo, da ni vojne, še ne pomeni, da je mir.«

Evropa gre v novo obdobje neodvisnosti in evropske skupnosti. Imamo jo za partnerja, ne pa za tekmeca v skupni obrambi. Med na-

ZAVEZNIKA, SOVJETSKI PREDSEDNIK HRUŠČOV
IN KUBANSKI VODITELJ CASTRO

RAZPOREDITEV RAKETNIH NAPRAV MED NAJHUJŠO KUBANSKO KRIZO 1962. LETA

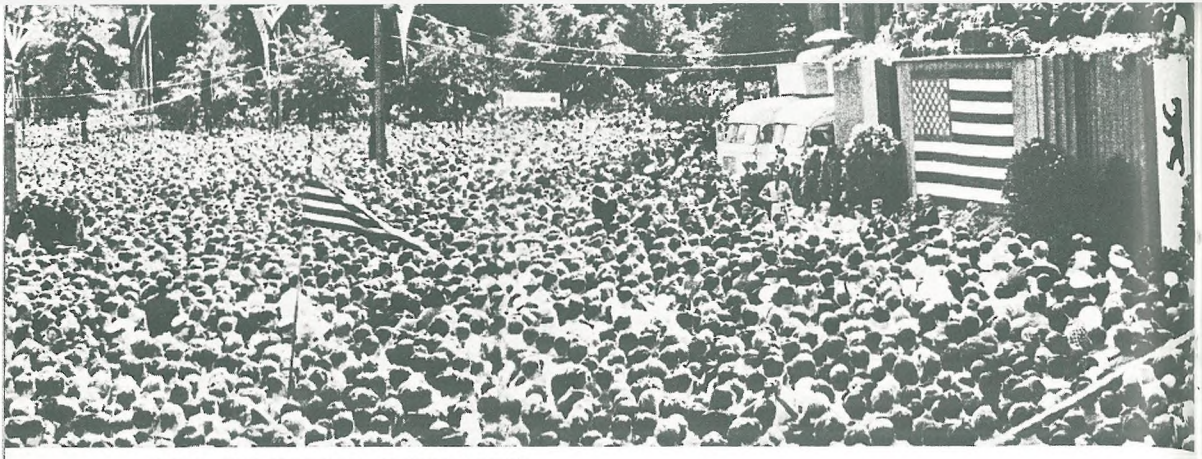
IZREDNO ZASEDANJE VARNOSTNEGA SVETA O KUBANSKEM VPRAŠANJU

ŽUPAN MESTA BERLIN W. BRANDT

KENNEDYJEVA EVROPSKA TURNEJA, AMERIŠKI PREDSEDNIK Z BERLINSKIM ŽUPANOM BRANDTOM IN KANCLERJEM ADENAUERJEM

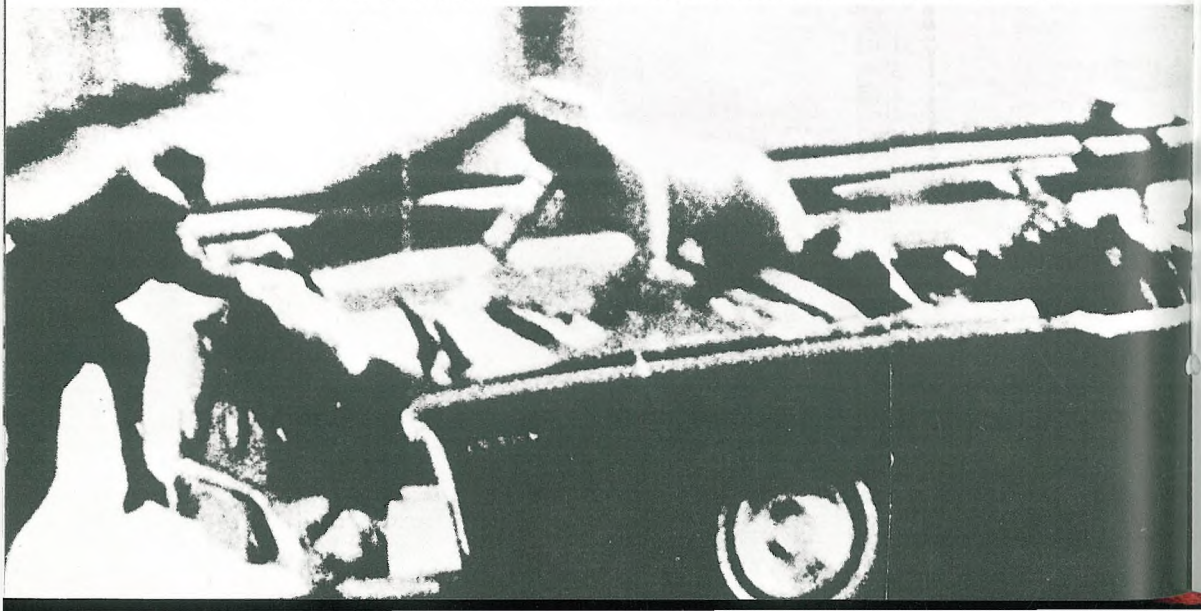

KENNEDYJEV GOVOR V BERLINU

ŠEFI CIA, PRVI Z LEVE A. DULLES

ATENTAT NA PREDSEDNIKA ZDA KENNEDYJA, 22. NOVEMBRA 1963 V DALLASU

VODILNI NEMŠKO-AMERIŠKI STROKOVNJAK ZA RAKETE W. VON BRAUN

POGREB AMERIŠKEGA PREDSEDNIKA

MIRNI PROTESTNI POHOD 200 000 ČRNCEV V WASHINGTON

NEODVISNOST ALŽIRIJE

ČRNSKI VODITELJ M. LUTHER KING

V JUŽNEM VIETNAMU DO 1963. LETA VLADA DIEMOVA DRUŽINA

SAMOSEŽIG BUDISTIČNEGA MENIHA V ZNAK PROTESTA PROTI DIEMOVEMU REŽIMU V JUŽNEM VIETNAMU

šimi zavezniki so še razlike, pa tudi med njimi in nami. Poglavitna je skupna obramba, tudi atomska, torej je treba dati oziroma dovoliti takšno oborožitev tudi drugim zahodnim silam.

Glede trenja v komunističnem bloku je menil, da gre v razpravi med SZ in Kitajsko v bistvu za to, »ali bo svobodni svet tako ali drugače pokopan«. Zato ni razloga, da bi se Zahod veselil. Nered v komunističnem imperiju se bo še povečal ob »pomoči zgodovinske sile, ki se imenuje nacionalizem«, in z željo po svobodi, a tudi z očitnim neuspehom komunističnega gospodarstva. Noben uspešen sistem ne omejuje svojih ljudi z zidom (Berlin).

Pri razorožitvi moramo misliti na obrambo. Na leto zahtevamo za atomsko oborožitev 15 milijard dolarjev, kar približno ustreza obrambnemu proračunu vseh naših evropskih zaveznikov.

OZN opravlja koristne dolžnosti za mir, kar se je pokazalo v kubanski krizi. Danes je predvsem »varuh majhnih in šibkih ter varnostni ventil, za močne«, jutri pa lahko ustvari okvir za »svet pravičnosti«.

Končno je apeliral na SZ o sporazumu glede odprtih problemov. ZDA sprejemajo nadzorstvo, ki zagotavlja več varnosti. Gre za sporazum o Berlinu, za nujno stabilnost v jugovzhodni Aziji, za varnost pred nenadnimi napadi zaradi pomote ter za splošno in popolno razorožitev. Gojili smo upanje, da se bo tudi v komunističnem svetu kaj spremenilo.

Na 6. kongresu socialistične delavske stranke NDR sredi januarja 1963 se je Ulbricht držal tega, kar so govorili sovjetski oblastniki: da so namreč sovjetske rakete in obramba Kube morda prisilile Kennedyja, da je ustavil agresijo. To je omogočilo, da je SZ rakete, ki so jih ZDA štele za ofenzivne, odpeljala. Gre za kompromis v korist Kubancev, socializma in miru. Za rešitev nemškega vprašanja je predlagal pogajanja med obema vladama, zahodni Berlin pa naj pride pod zastavo OZN.

Ob tej priložnosti je obiskal Berlin tudi Hruščov in se ustavil ob berlinskem zidu. Brandt je odpovedal sestanek, ki naj bi bil isti večer v vzhodnem Berlinu, in sicer zaradi groženj berlinske CDU, da bo pretrgala koalicijo s SPD v Berlinu. Hruščov je imel 16. januarja velik govor, ki ga je začel z ugotovitvijo, da Fritz v NDR zasluži manj kot Hans v ZRN, zato pa je vaša dolžnost povečati produkcijo (ne bog ne hudič vam ne bo dal masla ali kruha, če si ga ne boste ustvarili z vsakdanjim delom). Če hočemo imeti več, moramo več narediti. Če bomo več porabili, kot naredili, ne bomo bogatejši, pač pa revnejši. Berlinski zid pomeni obrambo socializma v NDR. Štiri leta so minila, mirovne pogodbe pa še ni. V zahodnem Berlinu še vedno vlada skorumpirani režim, v Zahodni Nemčiji še vedno delujejo skorumpirane revanšistične sile. 13. avgusta 1961 pomeni zgodovinski dan v razvoju NDR in korak na poti k njeni suverenosti.

Tako so spodrezane reakcionarne sile v vzhodnem Berlinu, ta ni več središče zločinske dejavnosti (?).

Nato je Hruščov postavil hude pogoje: mirovno pogodbo z Nemčijo, prvi predpogoj pa je razorožitev in miroljubna koeksistenca. Treba je potrditi stanje, ki je nastalo ob koncu druge svetovne vojne. Zahodni Berlin naj bo »most miru med državami različnih družbenih sistemov«. Še vedno je vztrajal na mirovni pogodbi z obema Nemčijama ali samo z eno nemško državo. Zahodni Berlin naj bo svobodno mesto, nekaj časa pa naj bi bile porok za to sile OZN.

Akcijo na Kubi je Hruščov ocenil kot varstvo svetovnega miru. Sovjetska zveza ni poslala raket na Kubo, da bi začela termonuklearno vojno z ZDA in s tem svetovno vojno. Rakete so bile tam samo zato, da bi zadržale napad ameriškega imperializma na Kubo. Potem smo rakete sicer umaknili, a če so te na Kubi ali kjerkoli drugje, uspešno lahko zadenejo od povsod. Mi smo preprečili invazijo na Kubo in novo svetovno vojno. Tako smo tudi zmagali. To je dobitek za sile socializma in komunizma.

Komunizem ni mogoč na razvalinah svetovne kulture, je dejal Hruščov. Nočemo nobenega nebeškega kraljestva, temveč raj na zemlji. Svetovno komunistično gibanje pa mora biti enotno na temelju marksizma in leninizma.

Hruščov se je tudi odkrito zavzel za to, naj se končajo javne polemike med KP, naj se »duhovi pomirijo«. Smo za skupno posvetovanje, če bo to koristno, če ne, bo prišlo celo do razcepitve. Kitajski delegat je namreč zahteval konferenco KP za prekomorske dežele in je le pogojno soglašal z ideološkim premirjem.

Obrambni minister ZDA McNamara je konec januarja 1963 govoril o obrambni koncepciji ZDA. S svojim orožjem želijo doseči vse možne sovjetske cilje. Prvi cilj so raketne in bombniške baze, nato vojaški cilji, če pa bo potrebno, tudi vsa mesta, industrijska središča itd., vendar vse na vodeni način. Kljub hudim izgubam bi ZDA še ohranile toliko moči, da bi uničile vso SZ. ZDA nimajo nobenega namena prevladati v NATO, želijo samo olajšati bremena, zato pa morajo prevzeti svoj del odgovornosti. Ne bodo pa več izdelovale nekaterih vrst raket, saj bodo ZDA s tem veliko prihranile.

Sovjetski obrambni minister maršal Malinovski je na to odgovoril, da lahko SZ vsak atomski napad ZDA maščuje večkratno in se uspešno brani proti vsem orožjem. Sovjetske megatonske bombe imajo ogromen uničevalni radij, saj je njihovo žarčenje aktivno še v prostoru 100 000 km^2. SZ ima na voljo vso uspešno obrambo zoper raketno orožje.

V začetku februarja 1963 je SZ ostro protestirala pri vladah ZRN in Francije zaradi pogodbe o medsebojnem sodelovanju, saj da ZRN ne more govoriti o vsej Nemčiji. Ulbricht pa je 8. februarja 1963 predlagal pogodbo o normalizaciji odnosov med NDR in Zahodno Nemčijo. Brandt je to zavrnil, češ da zahodni Berlin ne bo tretja nemška država.

V VB se je 22. februarja oglasil novi vodja laburistične stranke Harold Wilson in dejal, da morajo imeti dostopi v Berlin daljnosežnejše garancije SZ, ne samo pismena zagotovila. Zahod pa mora povedati, kakšno komisijo je pripravljen postaviti za take garancije. Lahko dejansko priznamo NDR, ali pa je treba misliti na priznanje mej Nemčije s Poljsko in ČSSR. Za vključitev VB v EGS britanska vlada še nikdar ni čakala »v mrzli predsobi«, da bi šest kontinentalnih držav odločalo o njeni usodi. Kazalo je namreč, da misli vlada obrniti hrbet gospodarski in politični politiki Commonwealtha, toda »navezava odnosov s Commonwealthom je bistvena za prihodnost VB«. Glede Berlina je izjavil, da morajo biti zahodni Berlinčani svobodni in živeti v družbenem redu, ki si ga bodo sami izbrali. Pripravljeni smo priznati nemške meje s Poljsko in ČSSR, deloma pa tudi z NDR.

Štirinajstega februarja je Kennedy v daljšem pogovoru reagiral na razne izjave o NATO, predvsem na de Gaullove.

V: Ali bo omejil sile v Evropi ali sprejel druge gospodarske in politične ukrepe proti de Gaullu?

O: Drugo gotovo ne pride v poštev, glede prvega pa moram povedati, da je v Evropi še vedno šest dobro oboroženih divizij, ki bodo tam tudi ostale, dokler ne bo Evropa želela, da jih umaknemo.

V: Ali so ZDA pripravljene dati poveljstvo in nadzorstvo nad jedrskimi silami našim zaveznikom?

O: Predlagali smo ustanovitev večnacionalne vojaške sile, in vpliv zaveznikov na atomsko moč se bo povečal. Toda nekdo mora imeti nadzorstvo nad to silo, saj je treba začeti streljati v petih sekundah. Če to ne bo predsednik ZDA, potem pač predsednik Francije ali premier VB »ali kdorkoli drug«. Nekdo mora odgovarjati za NATO. Upamo, da bo Evropa po »multinacionalnem sistemu« bolj avtoritativna in da bo dobro uporabljala to naše orožje. Seveda tu ni govora o francoskem atomskem orožju.

To je takoj izrabil britanski zunanji minister Home 20. marca 1963 v stalnem svetu NATO v Parizu. Govoril je o ustanovitvi multinacionalnih jedrskih sil v NATO in o učinkovitem nadzorstvu nad jedrskim orožjem.

Dne 26. marca 1963 je Rusk začel vnovič pripravljati teren za pogovore o berlinskem vprašanju, ki so med Kennedyjem in Gromikom zastali 18. oktobra 1962 med kubansko krizo. Kaže, da je dala pobudo sovjetska stran.

Desetega aprila je Kennedy razglasil sira Winstona Churchilla za častnega državljana ZDA. Bil jim je resnično zvest, čeprav jim je marsikdaj povedal kakšno bridko. Skupaj s Kanado je izsilil celo atomsko bombo. Previdni starec pa je opozarjal VB, naj lastno atomsko orožje obdrži.

Kmalu so se začeli novi pogovori med Ruskom in Dobrininom, vendar ni bilo novih predlogov. Uspešnejši so bili pogovori med de Gaullom in Brandtom 24. aprila 1963 v Bonnu. Obravnavala sta po-

godbo o prijateljstvu in sodelovanju med Nemčijo in Francijo, brez katere »enotna Evropa ne bo nikdar mogoča«. Brandt je še dejal, da je to steber v nemški politiki in v interesu zahodnega sveta in Evrope. Ne moremo pa spregledati predvsem prijateljstva z ZDA in nadaljnjega razvijanja EGS. Brandt pa je 26. aprila v Parizu izjavil, da je Berlin pripravljen sodelovati pri nemški začasni rešitvi, če ostanejo temelji obstoja tega mesta nedotaknjeni in če bo življenje meščanom olajšano. Postavil je šest poprejšnjih pogojev. Tri zahodne velesile naj ostanejo v Berlinu in odgovarjajo za varnost, dokler ne bo rešeno nemško vprašanje. Vezi med zahodnim Berlinom in ZRN se ne smejo zmanjšati, temveč okrepiti. Prebivalstvo mora samo odločati o svoji prihodnosti. Omiliti je treba nečloveške posledice berlinskega zidu in glede prehoda v vzhodni Berlin izenačiti prebivalce z vsemi drugimi ljudmi na svetu. Nujna je garancija za prost dostop v Berlin. Končno je treba urediti odnose s sovjetskimi oblastmi.

Petindvajsetega aprila je svet NATO predlagal dva koncepta o jedrski oborožitvi. Mnogonacionalne (meddržavne) jedrske sile so sicer pod nacionalnim poveljstvom, vendar so na voljo vsem komandantom NATO v Evropi (to ne velja za ZDA, VB in pozneje tudi za Francijo). V drugo vrsto sodijo večstranske (multilaterarne) sile, ki so povsem integrirane in imajo mešano posadko. V Ottawi so na zasedanju sveta NATO od 22. do 24. maja 1963 sprejeli sklep o ustanovitvi medzavezniških jedrskih sil v NATO, vprašanje multilateralne jedrske sile pa so še odložili.

V precej ostrem pogovoru med Kennedyjem in Couve de Murvillom 25. maja je slednji ostro zanikal govorice, da želi Francija spraviti ZDA iz Evrope. Vse te »novice so bedaste in nimajo najmanjše zveze z resničnostjo«. Temelj francoske politike je zgraditev Evrope in njene prihodnosti, to pa ni mogoče brez VB. Res pa je, da mora imeti Francija svoje jedrsko orožje. V okviru NATO je treba razpravljati o treh vprašanjih: kdo ima jedrsko orožje, kdo odloča o njegovi uporabi v resnem trenutku in kako bo NATO uporabil to orožje.

O jedrskih silah NATO je 29. maja 1963 spregovoril tudi Rusk. Bistveno je, da je obramba zahodne Evrope in Severne Amerike nedeljiva in da je sleherna ločena akcija nemogoča. Naši zavezniki naj dobijo jedrske informacije, ZDA pa za zdaj še ne podpirajo nacionalne atomske oborožitve, kar je pametna politika. Seveda je Francija temelj varnosti v zahodni Evropi.

Ob promociji za častnega doktorja 22. junija 1963 je U Tant izjavil, da ZDA in SZ nadzirajo ves jedrski arzenal na svetu in da so zainteresirane, da ga še večajo. Treba je pač odstraniti hladno vojno.

Od 8. do 14. junija 1963 je britanski voditelj laburistov Wilson obiskal Moskvo in Varšavo. Poudaril je, da so laburisti za mejo Odra—Nisa, oborožitev ZRN z jedrskim orožjem pa ovira povezovanje med Vzhodom in Zahodom.

Od 23. do 26. junija je bil Kennedy v ZRN. 25. junija je imel znani govor v cerkvi svetega Pavla v Frankfurtu, kjer je 115 let poprej zasedal vsenemški parlament. Še pred tem je dal več izjav o ZRN; vsakršen napad nanjo bo pomenil tudi napad na ZDA. Adenauer je velik državnik in priznava ameriško pravico do vodstva; tega se zavedajo ZDA same, pa ne zaradi atomske, temveč zaradi moralne moči, saj so zmagovite ZDA dale roko premagancu, kar je »najlepše, kar more storiti kak narod«.

KENNEDYJEVA EVROPSKA TURNEJA

V Pavlovi cerkvi je najprej govoril o dobi internacionalizma. Dokler obstajajo svetovni problemi, ni nobenega izključno nemškega ali ameriškega problema. Ocean nas loči manj, kot je Sredozemsko morje ločevalo v antičnih časih. Bodočnost Zahoda je v sodelovanju Atlantske zveze v Marshallovem planu, v NATO, v Schumanovem planu in v EGS. To nas veliko bolj sili k enotnosti. Naša dolžnost do Evrope je v našem lastnem interesu neomajna, ker želimo močno Evropo, ki bo lahko kot enakopraven partner reševala vse probleme. Evropa in ZDA se družno branijo. Cilj naših vojaških priprav ni vojna, temveč mir. Razumljivo je, da ZDA postavljajo vprašanje položaja v NATO. Z resničnim evropskim sodelovanjem moramo ustvariti skupno zastraševalno moč. Potrebna je gospodarska enakopravnost z ZDA. Pomagati moramo, da zmanjšamo razlike med bogatimi in revnimi. Potrebni so skupna gospodarska in industrijska politika, povečanje trgovine, skupni trg itd. Naša obramba je zdaj močna, a bo še močnejša. Poklicani smo ustvariti nov družbeni red, ki bo temeljil na svobodi in enakopravnosti, ko je »človek gospodar svoje vlade, ki je državni služabnik svojih državljanov in ko so moški in ženske deležni boljšega življenja zase in za svoje otroke«.

Zato je treba ustvariti svet miru, svobodnega sožitja in sodelovanja. Mir ne sme biti samo premor med vojnami. Res pa je, da takšnega sveta še ne bomo imeli danes in jutri, saj so ovire prevelike.

Dne 26. junija je Kennedy govoril Berlinčanom. Dejal je, da je bilo pred 2000 leti najbolj imenitno reči; civis Romanus sum, danes pa je najbolj ponosen stavek, ki ga izrečeš v svobodnem svetu; sem Berlinčan. Če se najdejo ljudje, ki pravijo, da ima komunizem bodočnost, naj pridejo v Berlin. Če so ljudje, ki pravijo, da je s komunisti mogoče sodelovati, naj pridejo v Berlin. Redki pa pravijo, da je komunizem slab in krut sistem, lahko pa pokaže gospodarski napredek. Naj pridejo v Berlin. Življenje v svobodi ni lahko, demokracija ni popolna. Toda nam ni treba ločiti ljudi z zidom, da bi jih zadržali zase. »Zid je najbolj sramotna in najbolj prepričljiva demonstracija, da je komunistični sistem odpovedal.« Ves svet ta poraz pozna in ga prezira.

Študentom berlinske univerze je dejal, da združitev ne bo ne hitra ne lahka. Zveza z Vzhodom mora ostati ohranjena, velesile morajo sodelovati. Najmočnejša sila današnjega sveta je moč države in

narodnostna misel. Nastajajo nove države, na Vzhodu pa vlada v državah policijski sistem. Zidamo na narodu. Svoboda terja združeni Berlin in združeno Nemčijo. Resnica ne umre nikoli, tudi želja po svobodi ne. Po 45 letih partijske diktature želi sovjetsko ljudstvo revolucijo. Stalinizem je uradno bankrotiral, gospodarsko in politično. Spremembe je čutiti na Poljskem, v Romuniji, v SZ sami. »Te dogmatične policijske države so anahronizem, prav tako delitev Nemčije in Evrope.«

Od 27. junija do 2. julija 1963 je Kennedy obiskal Irsko, VB, Italijo in Vatikan. V Neaplju je vsebino svoje poti po Evropi strnil v nekaj točk. Govoril je o skupnih temeljih z zahodnimi zavezniki na poti napredne demokracije, socialne pravičnosti in gospodarske obnove in o koordinaciji njihovih oboroženih sil s silami ZDA. Letni stroški za oborožitev članic NATO se danes sučejo od 52,3 milijarde do 71,8 milijarde dolarjev. Namen in cilj naših oboroženih sil je mir, odtod tudi volja do razorožitve. Vojna ni neizbežna, zato so potrebna pogajanja.

Kennedy je veliko govoril o skupnem trgu pa tudi o napakah komunizma. Svobodni narodi napredujejo v gospodarstvu bolj kot dežele pod tiranijo. Komunistični svet ni sposoben organizirati poljedelstva, zadovoljiti povpraševanja trga in ustvariti trajne blaginje. Primerjal je obe Nemčiji in oba Berlina.

O preživelem nacionalizmu je dejal, da je čas njegovega »samozadovoljstva« minil. Prišla je doba neodvisnosti, evropska skupnost se gradi na logiki in zdravem razumu, na moralni in politični resnici, pa tudi na trdnih vojaških in gospodarskih načelih. V ZDA in v zahodnih državah so odpravljene trgovinske ovire, ustvarjeno je intenzivnejše vojaško sodelovanje. Prijatelji hočejo razpravljati svobodno in odkrito; sicer so razlike v sredstvih, ne pa tudi v ciljih.

Ameriška dolžnost je skrb za obojestransko zaupanje. Mi nočemo obvladati Evrope. Prišel bo čas enotnosti Vzhoda in Zahoda, ko bo »človeška družina v resnici ena čreda pod bogom«.

Ob Kennedyjevem obisku je govoril tudi zunanji minister ZRN Schröder o temeljih nemške zunanje politike, o miru, svobodi in pravičnosti reda. Danes se svet suče okrog osi Washington—Moskva. Vsaka evropska država mora sodelovati z eno od teh držav, ali pa naj Evropa združi svoje nacionalne moči. V tej združitvi narodi ne bodo brez sledu izginjali. Sledili bodo »prevladujoči ideji«, svobodi, miru in pravičnemu redu z enakopravnimi narodi. Nova Evropa ne bo poznala prednosti enega ali drugega naroda. Njihovo združevanje ob posameznih vprašanjih v skupine je naravno, a te skupine ne morejo vsiljevati svojih mnenj. Za vsakogar naj velja: kar je dobro za skupnost, je dobro tudi za posamezno državo. VB je treba sprejeti v EGS. Kljub različnosti mnenj je prijateljstvo s Francijo trdno in napreduje.

Glede odnosov do ZDA je dejal, da so se te po prvi svetovni vojni umaknile in izolirale. Vzrok je bil tudi v zmotnem prepričanju ZDA,

da so se borile za demokracijo, pravičnost in svobodo Evrope. Po drugi svetovni vojni so ZDA ostale na tej strani Atlantika in so povsem odkrito povedale, da hočejo močno in enotno Evropo. Ali je Evropa satelit ZDA? Jo bodo nekega dne zapustile, bo ostala brez varstva pred SZ in komunizmom? ZRN ne goji sovražne politike do vzhodnih držav. S Poljsko uspešno trguje, tudi z blagom, ki ga lahko dobi na Zahodu. Revanšistična politika nam je tuja, tudi narodi Varšavskega pakta so del Evrope, in z njimi moramo navezovati vsakršne stike.

Drugega julija so v NDR slovesno proslavili 70-letnico Ulbrichta. Hruščov je tedaj najprej govoril o »gospodarskem čudežu« v NDR. Tu je bila obnova zaradi pomanjkanja surovin veliko težavnejša kot v ZRN, bilo je tudi več porušenega. Danes je NDR ena od najmočnejših industrijskih držav. To je bilo mogoče doseči zato, ker je narod gospodar svoje usode. Velika socialistična skupnost lahko obstaja. »Zid« je pravična meja in NDR realna država. Vsaka država ima pravico nadzirati svoje meje. Toda združitev Nemčije je možna le z ustanovitvijo »enotne nemške države na socialistični podlagi«. Socializem ustreza duhu našega časa, koristim nemškega naroda in delovnim ljudem vsega sveta. Kako in kdaj bo to mogoče, je stvar prihodnosti nemškega naroda, »samo nemškega naroda«. Jasno je, da poskušajo kapitalisti uničiti NDR, toda to danes ni mogoče, saj bi to sprožilo državljansko in svetovno vojno.

Hruščov je o Kennedyjevem govoru v Berlinu dejal, da tisti, ki so povabili ameriškega predsednika v zahodni Berlin, niso imeli dobrega namena, saj je pomenil podporo njihovemu revanšizmu. Predsednik ZDA tekmuje s predsednikom Francije »za staro zahodnonemško vdovo«. Ta si bo začela še kaj domišljati, kajti rešitev številnih problemov je močno odvisna od nje. Hruščov je bil pripravljen skleniti pogodbo o prepovedi jedrskih poskusov v zraku in pod vodo, hkrati pa tudi nenapadalno pogodbo med NATO in Varšavskim paktom. Spričo seizmičnih aparatov je vsakršna kontrola nepotrebna, Zahod pa vztraja na tej »zakoniti špijonaži«.

V govoru v Frankfurtu na Odri je Hruščov 3. julija dejal, da le blazneži lahko mislijo, da je mogoče kapitalizem strmoglaviti z vojno. Tisti, ki bi danes sprožil vojno, bi bil sam uničen. SZ je absolutno za razredni boj, toda absolutno proti vmešavanju v notranje zadeve drugih držav, saj to pomeni vojno. SZ pa vojni nasprotuje.

Dne 12. julija 1963 je govoril Rusk o Evropi in NATO. Pozdravil je korake k enotnosti, k enakovrednemu sodelovanju Amerike in Evrope. Nobena dežela se danes ne more sama braniti in živeti v izobilju; samo ZDA in združena Evropa bi to lahko dosegle, vendar to ni lahko. Prva dolžnost tega partnerstva je skrb za skupno obrambo. Med zavezniki so še različna mnenja, a ta morajo izginiti, SZ to ocenjuje kot globoko nasprotje. Ameriška dolžnost ne temelji na nekakšni človekoljubnosti, zaradi naših lastnih interesov in interesov politike je povsem realna. Obramba Evrope je odločilnega pomena za obrambo

ZDA. Zato tudi imamo 400 000 vojakov v Evropi, da »branijo ZDA«. To je naš največji prispevek NATO v Evropi; ZDA so tako ena od pomembnih moči v Evropi.

Današnji položaj se loči od tistega v letu 1949. Konvencionalne sile so še nujne, da se okrepi zastraševalna moč in da se države lahko že prvi hip branijo. Jedrske sile so multilateralne; v glavnem poveljstvu zaveznikov za Evropo bo namestnik za jedrske zadeve s štabom, ki ga bodo sestavljali tudi pripadniki drugih držav NATO. Pogajanj s komunisti ne moremo zavračati, vendar se ZDA ne bodo pogajale na škodo drugih držav, saj so njihovi interesi v soglasju z našimi.

Na zahtevo Hruščova o pogodbi med NATO in Varšavskim paktom je zunanji minister ZRN Schröder odgovoril, da bi bila vlada ZRN zanjo, če bi se s tem izboljšal položaj Berlina in Nemčije.

Ob sprejemu madžarske partijske delegacije je Hruščov 19. julija izrazil upanje, da bodo sprejeli sklep o delni prepovedi jedrskih poskusov. Predlagal je nenapadalno pogodbo med NATO in Varšavskim paktom, da bi onemogočili nenaden napad, in znova izjavil, da je rešitev nemškega vprašanja poglavitni problem mednarodne napetosti. Zaradi nenadnega napada pa je treba postaviti kontrolne postaje na zemlji (na letališčih, železniških križiščih, v velikih pristaniščih itd.), vendar na temelju recipročnosti. Zahodne sile naj bi imele svoje zastopnike v NDR, SZ pa v ZRN. Začela naj bi se tudi akcija za zmanjšanje tujih sil v NDR in ZRN. Vse to bi pomenilo velik korak k odpravi hladne vojne. Sklenitev mirovne pogodbe z Nemčijo je nujna, likvidacija NDR pa bi vodila v vojno.

Od 24. do 26. julija 1963 je bilo v Moskvi posvetovanje prvih sekretarjev KP in delavskih partij ter predsednikov državnih svetov za medsebojno gospodarsko pomoč (vzhodnoevropski gospodarski svet — COMECON, ustanovljen 1949), ki so se ga udeležile delegacije Bolgarije, NDR, LR Mongolije, Poljske, Romunije, SZ, ČSSR in Madžarske. Ugotovili so, da se nacionalna gospodarstva vedno bolj zbližujejo na načelih enakopravnosti, varovanja suverenosti in medsebojne bratske pomoči. Hkrati je potekalo tudi zasedanje političnega sveta Varšavskega pakta, ki je soglašalo z moskovsko pogodbo.

Devetindvajsetega avgusta je zasedal stalni svet NATO, razpravljali pa so o podpisu nenapadalne pogodbe. Za podpis so bile VB, Belgija, Luksemburg, Danska, Kanada, Italija, nasprotovale so Francija, ZRN, Turčija in Grčija, ZDA pa so se nagibale k temu, da velja pretehtati način, kako bi to izpeljali. O kaki enotnosti v NATO ni bilo mogoče govoriti. Kljub pomembni moskovski pogodbi so bile VB in ZDA v različnem taboru. Toda 30. avgusta so le sklenili navezati neposredno zvezo Washington—Moskva.

Razumljivo je, da je SZ pri ZDA protestirala proti podpisu formoške Kitajske na moskovski pogodbi, saj ta Kitajska ne predstavlja nikogar.

Desetega septembra 1963 je Rusk naštel devet točk o možnem sporazumu s SZ; garancije zoper »vojno po naključju« ali po napaki v računalnikih itd., počasnejše oboroževanje pod kontrolo, previdni koraki za olajšanje napetosti v Berlinu in drugih žariščih hladne vojne, okrepitev mirovnih sil OZN, liberalizacija izmenjave informacij in ljudi med SZ in evropskimi deželami ter ZDA, skupni boj proti boleznim, revščini in nepismenosti, znanstveno sodelovanje v miroljubni uporabi atomske energije in vesolja.

Kaže, da je moral Kennedy pisati voditeljema frakcij v senatu pismo, da moskovski sporazum v ničemer ne zadeva obrambne pripravljenosti in moči ZDA in da nikakor ne spreminja stališča ZDA do sovjetske cone.

Sredi septembra 1963 je svet le postal pozoren, ko je SZ nakupila veliko žita v tujini, in sicer v Kanadi 350 000 ton pšenice za 22 milijonov dolarjev, v Avstraliji 1,7 milijona in v ZRN 150 000 ton. »Žitna politika« Hruščova o povečanju pridelka, o večji uporabi umetnih gnojil in o namakanju ni obrodila pričakovanih sadov.

Že na začetku plenarne seje OZN 17. septembra je govoril Gromiko o miroljubni koeksistenci. Komunisti ne bodo sklenili nobenega ideološkega kompromisa, tega tudi od nasprotnikov ne zahtevajo — ne z grožnjo ne s silo. V boju z ideologijami niso potrebne ne divizije ne atomske bombe, ampak knjige in sposobnost, da damo ljudem več življenjskih dobrin in da te pravilno delimo. Vsak narod naj sam odloča o svoji usodi. Zahodni svet se zavzema za koeksistenco le z velikimi silami, z majhnimi narodi pa po diktatu. Toda vse države, ki se bore za svobodo, morajo upoštevati SZ. Predlagal je, da bi bila v prvem četrtletju ali polletju leta 1964 konferenca osemnajstih držav na najvišji ravni; razpravljali naj bi o splošni in popolni razorožitvi ter o mednarodni napetosti. Ponavljal je tudi nekatere stare zahteve.

Kennedy je na plenarni seji 20. septembra nastopil proti ozkosrčnim interesom. Res imajo ZDA kot ena od atomskih velesil trojno odgovornost, in sicer do lastnih državljanov, do ljudi v svetu in do prihodnjih rodov. Toda SZ ima enako odgovornost, zato je treba iskati sredstva za miroljubno ureditev. ZDA se zavzemajo za pravico do samoodločbe vseh narodov, torej terjajo svobodo za Nemčijo, Berlin, Kubo in za ves svet. Ti naj sami odločajo o svoji usodi; v tem stališču je temeljna razlika med ZDA in SZ, ki je ni mogoče tajiti. Imamo obrambna oporišča po svetu, in to za obrambo svobode. Najboljše orožje, boljše kot atomsko, je miroljubno sodelovanje.

Zunanji minister ZRN Schröder je odgovoril na vprašanje, ali namerava SZ zmanjšati napetost. Po njegovem naj vse to Sovjeti dokažejo z dejanji. Zdaj Sovjeti svoje moči nočejo uveljavljati z grožnjami, ampak terjajo pogovore z Zahodom. Upati je le na ideološke spremembe vzhodnega bloka v daljšem obdobju.

Končno je 9. oktobra 1963 Kennedy dovolil prodajo žita SZ, in sicer 4 milijone ton za 250 milijonov dolarjev. »Politično« je bilo to za Kennedyja dobro, pa tudi trgovina ZDA je imela lep dobiček.

Stari Adenauer je tvegal še zadnji poskus. 3. oktobra je povedal, da je že pred mesecem dni prosil Hruščova za desetletno premirje o nemškem vprašanju. Pravda je na to odgovorila, da se SZ odločno zavzema za to, da živita obe deželi v miru. Odložitev za deset let pa nima smisla.

Adenauer je 11. oktobra objavil sklep, da odstopa kot zvezni kancler. Willy Brandt mu je v imenu vseh nemških mest podelil častno meščanstvo Berlina in dejal, da nihče ne more vsega narediti prav. Berlin je vzdržal vse napade ob podpori zaveznikov in zvezne vlade. S prvim delom izjave se je skoraj treba strinjati, ne glede na to, da je Hruščov Adenauerja »sovražil«. (Adenauer je odšel slavno, Hruščov pozneje ne.)

Osemnajstega oktobra je postal novi predsednik britanske vlade lord Home, ker je Macmillan odstopil.

Konec oktobra je namestnik obrambnega ministra povedal zanimive stvari o obrambni politiki ZDA (obenem tudi o možnosti, da bi zmanjšali vojaške izdatke za sile ZDA zunaj njihovih meja). ZDA so le začele čutiti finančno breme za »obrambo Evrope«, kajpak tudi zase; Evropa pa temu še vedno ni povsem zaupala. Denar je le denar. Gilpatric je najprej govoril o treh etapah obrambne politike po drugi svetovni vojni. Takrat (leta 1946) so sklenili čimprej demobilizirati, kar se je kasneje pokazalo »kot popolnoma prenagljeno«. Poraz Hitlerja namreč ni pripeljal do popolnega miru v svetu. Nato je prišla druga etapa (v zgodnjih petdesetih letih po korejski vojni), ko so finančna sredstva za konvencionalno orožje armade in mornarice radikalno zmanjšali v korist strateških zračnih sil. V tretji etapi (1957 in 1958) pa so se že začeli porajati vedno močnejši pomisleki proti tej politiki. Nujne so postale zahteve po medkontinentalnih raketah, in sicer zelo dragih, ter po kontroli, da bi preprečili nenaden napad.

Z nastopom Kennedyja je napočila četrta etapa: okrepitev posebnih enot za protigverilske akcije, ki so jih uporabili na Kubi, in spoznanje o nujni enotnosti nacionalne strategije. Nato je Gilpatric govoril o ameriški strategiji tostran Atlantika. Za obrambo svojih interesov in zavezniških dolžnosti imajo ZDA velik del svojih aktivnih sil onstran Atlantika, lahko pa jih še povečajo. Še pred desetimi leti niso imele ZDA večjih oskrbovalnih središč za potrebe fronte zunaj ZDA. Dve diviziji (14 500 mož) so prepeljali z več kot 350 letali v Nemčijo. Tako so znižali stroške vzdrževanja, in možno je zelo hitro posredovanje. To omogoča tudi tesno sodelovanje z zavezniki v ZRN in odločilno navzočnost ZDA pri obrambi zahodne Evrope.

To je potrdil tudi Kennedy; ZDA bodo obdržale v Nemčiji šest divizij, dokler bo to potrebno. Poleg tega vzdržujejo po berlinski

krizi od leta 1961 še šest posebnih vojaških enot. Druge države svojega deleža v NATO še niso izpolnile, Nemčija pa bo dala 12 divizij.

Tudi na jesenskem plenumu OZN LR Kitajska ni bila sprejeta v OZN (57 je glasovalo proti, 41 za, 12 se jih je vzdržalo, Etiopija pa je bila odsotna). Zanimivo je pregledati spisek držav, ki so pod vplivom ZDA glasovale proti: Argentina, Avstralija, Belgija, Bolivija, Brazilija, Kanada, Čile, Kostarika, Ciper, Dahomej, Dominikanska republika, Ekvador, Slonokoščena obala, Salvador, Formoza (Tajvan), Francija, Gabon, Grčija, Gvatemala, Haiti, Zgornja Volta, Honduras, Iran, Irska, Italija, Japonska, Jamajka, Jordanija, Kamerun, Kolumbija, oba Konga, Liberija, Libija, Luksemburg, Madagaskar, Malezija, Mehika, Nova Zelandija, Nikaragua, Niger, Panama, Paragvaj, Peru, Filipini, Ruanda, Senegal, Španija, Južna Afrika, Tajland, Togo, Čad, Turčija, Urugvaj, ZDA, Venezuela in Centralna afriška republika.

Na tretjem svetovnem kongresu novinarjev 25. oktobra v Moskvi pa je imel Hruščov zanimiv intervju.

V: Kako je z mirovno pogodbo z Nemčijo in berlinskim vprašanjem?

O: ZRN spodbuja militarizacijo. Ta problem je izjemnega pomena. SZ predlaga, da bi sklenili pogodbo in z njo normalizirali položaj v zahodnem Berlinu. Zahtevati je treba dve suvereni in samostojni nemški državi in »posebno politično formo« — zahodni Berlin.

V: Zakaj kupuje SZ žito v tujini?

O: To dokazuje, da nam manjka pšenice. S tem v zvezi je bilo v zahodnem tisku več obrekovanja, a vremenske razmere so bile izredno neugodne. Nam torej ne grozi lakota.

Konec oktobra 1963 je Rusk v Frankfurtu obširno razložil stališče do atlantskega partnerstva, do nemškega vprašanja in do jedrske oborožitve NATO. Poudaril je, da je gospodarsko partnerstvo daleč pod pričakovanji Marshallovega plana iz leta 1947. Evropa igra svojo vlogo kot kolektivna enota, kar lahko ZDA v celoti izkoristijo. Vendar so še hude težave s tremi velikimi ustanovami: s skupnostjo za premog in jeklo, z Euroatomom in z EGS. Če bi vse to odpravili, bi ZDA šele lahko dosegla popolno partnerstvo. Evropa in ZDA morajo še veliko storiti na področju trgovine, plačilne bilance in enotnosti v politiki ter obrambi.

S SZ smo dosegli nekaj manjših pomembnih korakov, kot sta moskovska pogodba in rdeči telefon. Toda brez rešitve berlinskega vprašanja in enotne Nemčije, brez rešitve problemov Vietnama, Laosa in Kube ne bo pravega popuščanja napetosti. Tudi v komunističnem svetu se nekaj premika, na primer kitajsko-sovjetski dialog, v vzhodnoevropskih državah se krepi narodnostna zavest in težnja po večji osebni svobodi. Naš cilj je izoblikovati Evropo kot enotno tvorbo. Toda ta enotnost zaradi trenutne politike SZ ni mogoča. Vzpostaviti bi jo bilo mogoče samo s silo ali z miroljubnimi pogajanji. Prizadevamo si, da bi napravili konec razdeljeni Nemčiji v svobodi. Glede

prekooceanskih odnosov so še problemi. Predvsem ni odgovora o tem, kaj pravzaprav Evropa je in kdo govori v njenem imenu. Na to morajo odgovoriti evropski narodi sami. Za obrambo atlantskega prostora potrebujemo močno in raznovrstno zahodno silo, jedrsko in konvencionalno orožje. O tem naj odločajo vojaške oblasti NATO. Seveda morajo biti tudi bremena enaka.

Ruskove besede so poskušali »s pridom« izrabiti predvsem v ZRN. Adenauerjev naslednik profesor Erhard je spregovoril v intervjuju.

V: Kaj je Evropa in kdo govori v imenu Evrope?

O: Danes takega govornika Evrope ni, to je problem nadaljnje integracije Evrope. V NATO mora biti koncept Evrope jasen, in želimo si, da bi se Nemčija branila tudi z jedrskim orožjem.

V: Če je ZRN glede deleža ZDA v obrambi nekoliko nervozna, zakaj ne vpliva na Francijo, da bi ji ta dala enakovreden delež?

O: Upam, da bom to dosegel na obisku v Parizu, vendar je to treba doseči s pogajanji v NATO.

V: Kaj meni o možnostih razširitve trgovine med Vzhodom in Zahodom?

O: Možnosti so zelo majhne. SZ je sicer za to, a daje le svoje predloge.

V: Kaj misli o združitvi Nemčije?

O: Zanjo smo pripravljeni plačati visoko ceno, ne bomo se branili materialnih žrtev. Če Vzhod zatrjuje, da sta dve nemški državi realnost, pa je volja naroda do združitve močnejša.

Kmalu zatem je spregovoril tudi zunanji minister Schröder o Hallsteinovi doktrini, ki je praktično pomenila pretrganje diplomatskih stikov ZRN z državami, ki so priznale NDR. Dejal je, da je bila doktrina sprva zelo jasna, kasneje pa se je okrog nje »nabralo marsikaj«. Gre za to, ali govori ZRN v imenu vse Nemčije. Praktično je to mogoče samo v primeru, če ne dovolimo, da Pankow vedno bolj stopa na mednarodno prizorišče (diplomatska predstavništva itd.). Z namenom, da bi to preprečili, smo povedali državam, da ne morejo imeti dveh diplomatskih zastopstev (z nami in s Pankowom), sicer bi bile posledice. Obstaja samo ena izjema: Sovjetska zveza, in sicer zaradi odgovornosti štirih velesil do Nemčije. Prvotna Hallsteinova doktrina ni šla tako daleč, naši odnosi do glavnih sil so danes praktično takšni, kot so bili v začetku (diplomatska zastopstva, trgovinske unije itd.). SZ svoje politike do Nemčije in Berlina ne bo spremenila, morda se bo v prihodnje položaj popravil; prizadevati si je treba za izboljšanje naših odnosov s cono, toda doslej smo naleteli na gluha ušesa.

Schröderjeva interpretacija Hallsteinove doktrine vendarle kaže na nekakšen kompromis, prav tako pa tudi Ulbrichtova izjava z dne 11. novembra 1963 o možnosti mednarodnega kompromisa. Sicer je precej meglena, vendar se zavzema za nemško mirovno pogodbo, za rešitev berlinskega vprašanja, predvsem pa za normalizacijo gospodarskih in kulturnih odnosov.

V ZDA pa so še vedno radi govorili o premoči NATO nad vzhodnim blokom v taktičnem in strateškem jedrskem in raketnem orožju. Na začetku 50 let je bil strateški položaj takle: ZDA so imele monopol nad strateškim jedrskim orožjem z bogatim arzenalom nosilcev tega orožja, SZ pa, in z njo tudi Kitajska, nad vojaškimi silami na kontinentu in v Aziji. Po končani korejski vojni se je zahodna vojaška politika znatno spremenila. SZ je ustvarila atomsko orožje in njegove številne nosilce, usmerjene proti Evropi, medtem ko so kopenske sile NATO rasle v akcijah v Koreji; kitajske pa so bile večje. Konec 50. let so imele sovjetske rakete prednost pred našimi strateškimi silami (izključno bombniki), zato smo povečali proračun za strateške sile.

Zdaj ima Zahod strateško in taktično premoč v raketah in jedrskem orožju, nima pa več monopola. ZDA imajo več kot 500 operativnih daljinskih raket (Atlas, Titan, Minuteman, Polaris), število teh se bo do leta 1966 povečalo na prek 1700. Ne mi ne SZ ne dvomimo, da lahko te dosežejo svoje cilje. Poleg tega imajo ZDA strateške zračne sile, ki so nepretrgoma v zraku (stalna pripravljenost), več kot 500 bombnikov pa je pripravljenih na tleh.

SZ sicer lahko v prvem udarcu pošlje nad severno Ameriko za polovico več bombnikov, vendar ima samo del medcelinskih raket, kolikor jih imamo mi. Poleg tega se njihove podmorniške rakete ne morejo primerjati z našimi Polaris. Sicer imajo stotine manjših in srednjih raket, vendar jih lahko ukrotimo. Četudi nas napadejo, lahko njihovo deželo še zmerom uničimo. Zahodni zavezniki imajo tako po številu kot po vojni pripravljenosti »očitno premoč«.

McNamara se je še naprej hvalil, da so povečali število za boj pripravljenih divizij od 11 na 16, taktično letalstvo za 30 odstotkov, zmogljivosti zračnega transporta za 75 odstotkov, mornarico pa so modernizirali za 100 odstotkov.

Že dva dni zatem je prišel sovjetski odgovor. Namestnik poveljnika strateških raketnih sil je odgovoril, da McNamara in njegovi kolegi prav dobro vedo, da so v raketnem in atomskem orožju SZ in ZDA »najmanj popolnoma enakovredne«, in da SZ lahko napadalce v marsičem celo prekaša. Sovjetske strateške rakete imajo neomejeno daljavo, izstrelke lahko ponesejo kamorkoli, obramba pred njimi ni mogoča, izstrelijo jih lahko v vsakem vremenu, imajo pa strahovito rušilno moč.

Od 21. do 22. novembra 1963 je novi nemški kancler Erhard opravil prvi delovni obisk v Franciji. Govorili so o nemško-francoski spravi: prijateljstvo in sodelovanje naj se nadaljujeta. Zadnji cilji nemške politike so bili: samoodločba in združitev, pomoč 17 milijonom Nemcev v sovjetski coni, vsaj minimalna osebna svoboda ob berlinskem zidu. Govorili so o skupnem trgu, o tem, da bi vanj pritegnili VB, in o Atlantski zvezi, ki je »temelj naše svobode; lahko pa ohranijo različna mnenja. Toda ZDA in mi bomo spoštovali lastne interese«.

4. PRIZADEVANJA ZA RAZOROŽITEV SE NADALJUJEJO. PRVI REZULTATI

Oglejmo si, kako so v tem času potekala prizadevanja za razorožitev. Dotedanje izkušnje so pokazale, da ustaljeni postopki ne pripeljejo nikamor. Zato so zahodne sile začele pripravljati teren za nove pogovore o razorožitvi v Ženevi. Kennedy in Macmillan sta 7. februarja 1962 pisala Hruščovu, naj se osebno zavzame za razorožitev, sicer utegne katastrofa doleteti vse človeštvo. ZDA in VB so sicer vabile na novo konferenco zunanjih ministrov, obenem pa so poudarjale, da bo Zahod še naprej izvajal jedrske poskuse, dokler bodo ti vojaško nujni. Samo Francija ni bila prepričana o uspehu nove konference, ki naj bi bila že marca v Ženevi. Končno so zahodni le izoblikovali svoj predlog: v začetku marca naj bi se v Ženevi sestali najprej štirje zunanji ministri, nato pa predstavniki osemnajstih držav. Hruščov se je s predlogom strinjal, vztrajal pa je, naj bo konferenca osemnajstih na najvišji ravni, se pravi na ravni predsednikov vlad. Vendar takega predloga Zahod ni sprejel. Pač pa so se strinjali, naj bodo na konferenci zastopane tri poglavitne skupine sveta: socialistična, vojaški blok zahodnih in nevtralne dežele. Hruščov je obenem ostro protestiral proti Kennedyjevi odločitvi o nadaljevanju atomskih poskusov v atmosferi.

Enajstega marca 1962 se je res začela pripravljalna konferenca zunanjih ministrov Ruska, Homa in Gromika. Sporazumeli so se, da bodo govorili le o jedrskih poskusih in pustili ob strani berlinsko vprašanje, katerega obravnavo sta predlagala zahodna ministra. Gromiko je ponovil sovjetski predlog, da je glede jedrske oborožitve zaradi možnosti špijonaže mogoč le nacionalni, ne pa tudi mednarodni nadzor. Vendar sta Home in Rusk vztrajala pri mednarodnem nadzoru. Štirinajstega marca pa se je začela razorožitvena konferenca odbora osemnajstih, oziroma sedemnajstih, saj Francija ni hotela sodelovati. Delegacije so prišle iz Etiopije, Brazilije, Bolgarije, Burme, Kanade, VB, Indije, Italije, Mehike, Nizozemske, Poljske, Romunije, Švedske, SZ, ČSSR, ZDA in ZAR.

Uvodni govor je imel Rusk in pri tem prebral Kennedyjev program. V prvi fazi naj bi odpravili 30 odstotkov nosilcev atomskega orožja ter pomembnega konvencionalnega orožja, in sicer v treh letih. Že na začetku je treba ustaviti predelavo cepitvenega materiala za vojne namene, SZ in ZDA pa morajo dati 50 000 kg urana 235 za nevojaške namene. To bi bil »sunek v srce izdelavi jedrskega orožja«, sledili pa naj bi še drugi zgledi. Razorožitveni program naj bi začeli takoj izvajati zaradi nevarnosti vojne (naključje, nenadni napad itd.). Zato je treba še razpravljati in sklepati o obveščanju o večjih premikih, manevrih in izstrelitvah raket, opazovanjih v pomembnejših pristaniščih, o zračni kontroli, o ustanovitvi mobilnih oddelkov za preprečitev nenadnega napada itd. Inšpekcija bi veljala samo ugotavlja-

nju, da bi države upoštevale obveznosti. Tudi Gromiko je predlagal zelo natančen načrt za splošno razorožitev.

Dne 23. marca se je javno zasedanje konference končalo. Še prej so potekali številni pogovori. Debato je končal Gromiko, ki je zavrnil vse Ruskove očitke in izjavil, da so vsi zahodni predlogi zgolj špijonaža.

Diplomati so se začeli razhajati, vendar so se bili pripravljeni takoj vrniti. Rusk je poudaril, da je bilo politično ozračje na konferenci ugodno, glede kontrolnega sistema pa so se dogovorili, da ni nujen popoln dostop na ozemlje te ali one države. Želimo doseči splošno in popolno razorožitev in še razpravljati o ustanovitvi neke mednarodne razorožitvene organizacije, je dejal Rusk. Kennedy je konec marca 1962 le poskušal nekoliko omiliti polom pripravljalne konference. Dejal je, da se nobena stran ne bo zatekla v skrajnosti, saj bi to bilo zelo nevarno. Mednarodno nadzorstvo nad jedrskimi poskusi je nujno. Gre za mednarodni kontrolni sistem, da bodo prepoved vsi upoštevali. Potrebna je neka mednarodna organizacija, ki bi imela pravico na kraju samem ugotoviti, ali gre za potres ali za umetno eksplozijo, česar samo s seizmografi ni mogoče ugotoviti. Zato je potrebna »inšpekcija na kraju samem«. Strah pred špijonažo ni potreben, kajti osebje na taki kontrolni postaji bi bilo stalno pod sovjetskim nadzorstvom, omejeno samo na določeno okolje.

Že 5. aprila 1962 se je konferenca sedemnajstih nadaljevala. Poljski delegat je uradno predlagal nekoliko spremenjen načrt Rapackega (o brezatomski coni v srednji Evropi), ki naj bi veljal za Poljsko, ČSSR, NDR in ZRN, pridružila pa bi se mu lahko vsaka evropska država. Burmanski delegat je poudaril, da sovjetska zahteva samo po nacionalni kontroli ne zadošča in da je potreben nekakšen mednarodni nepolitični organ znanstvenikov za kontrolo. Podoben je bil švedski predlog, naj bi kontrolo prepustili seizmografskim in geografskim ustanovam. Indijski delegat se je zavzemal za nacionalne kontrolne postaje v neuvrščenih državah, opremiti pa bi jih morali z najmodernejšimi napravami.

Delegat ZDA je zavrnil poljski predlog in dal nove smernice za razorožitveno pogodbo. Vsaka država naj razpusti svojo vojsko (razen enot za red in mir ter v korist OZN) in prepove vojno propagando.

Desetega aprila sta delegata ZDA in VB vneto opozarjala SZ, naj sprejme mednarodno kontrolo nad jedrskimi poskusi, kar ta sicer dosledno odklanja, zato v Ženevi tudi ni napredka. Naravnih potresnih pojavov ni mogoče ločiti od umetnih. SZ naj torej opusti svoje stališče, sicer bodo ZDA in VB konec junija spet začele izvajati poskuse.

Sovjetski delegat je to zavrnil kot manever in poudaril, da gre za »papirnate obljube namesto za trdne pogodbe«.

Osemnajstega aprila je ameriški delegat predlagal nov razorožitveni načrt, ki se ni veliko razlikoval od prejšnjih (le da bi obe fazi trajali tri leta, skrčenje vojaških sil naj bi na koncu druge faze doseglo po 1 050 000 vojakov za ZDA in SZ).

Na zasedanju vrhovnega sovjeta od 23. do 25. maja 1962 je Gromiko dejal, da so ZDA v Ženevi nasprotovale kontroli razorožitve, zavzemajo pa se za nadzorstvo nad oborožitvijo po raznih conah, kar pomeni špijonažo. Zavzemajo se za omejitev nosilcev jedrskega orožja, vendar vztrajajo pri oporiščih v drugih državah.

Dne 27. aprila je ameriški delegat predlagal, da bi nehali izdelovati cepitveni material in prepovedali poskuse v vesolju. Dognati je treba tudi ukrepe za to, da preprečimo izbruh vojne zaradi naključja, kot so na primer napačni računi, napake v komunikacijah in podobno. Sovjetski delegat je vse to zavrnil in zahteval razpravo o »ukrepih za preprečitev širjenja jedrskega orožja«.

Vse to taktiziranje ni vodilo nikamor. Zato je sovjetski delegat sprožil nekaj novega. Izjavil je, da SZ ne bo podpisala nobene pogodbe o prepovedi jedrskih poskusov, če ne bo navzoča tudi Francija.

Drugega junija so konferenco prekinili, 14. julija pa so jo nadaljevali. 16. julija so znanstveniki v ZDA potrdili, da je mogoče odkriti podzemeljske poskuse. SZ in tudi VB sta dali razne kompromisne predloge, indijski delegat pa je trdil, da vse to ne kaže resne volje do razorožitvene pogodbe.

Tako so se 25. julija na konferenci spraševali, o čem naj še razpravljajo, švedski delegat pa je predlagal, naj sprejmejo sporazum o prepovedi jedrskih poskusov v atmosferi, vesolju ter pod morjem; izjema bi bili poskusi pod zemljo.

Osmega avgusta je ameriški delegat predlagal omejitev kontrolnih postaj za jedrske poskuse od 180 na 80, vendar je vztrajal pri kontroli na kraju samem. Za splošno razorožitev pa je predlagal consko nadzorstvo. Sovjetski delegat je oba predloga odbil, češ da gre za stare ameriške predloge, le da v novi obleki.

Dne 22. avgusta so konferenco spet odložili, čeprav je bil dan že nov britansko-ameriški predlog o delni popolni prepovedi poskusov, SZ pa je odklonila vse zahodne predloge in zahtevala takojšnji konec vseh poskusov.

Sedmega septembra 1962 je Hruščov naznanil konec jedrskih poskusov za 20. november, 26. novembra pa so ženevsko konferenco spet preložili, 29. decembra 1962 je Hruščov v pismu Kennedyju privolil v tri seizmične postaje na ozemlju SZ, kjer je najpomembnejše območje za odkrivanje podzemskih jedrskih poskusov. Aparate bodo montirali sovjetski ljudje, v čemer se kaže »dobra volja SZ«. Kennedy mu je odgovoril, da je vesel, ker je Hruščov načeloma za nadzorstvo na kraju samem. Inšpekcije ne bodo špijonske. ZDA se bodo zavzemale za dve do štiri inšpekcije na leto. Hruščov mu je odgovoril, da je SZ za take postaje še v srednjeazijskem sovjetskem prostoru in tudi drugje.

Štirinajstega januarja 1963 so se začeli v New Yorku pogovori o prenehanju jedrskih poskusov. 12. februarja 1963 je ženevska konferenca spet zasedala, Kennedy pa je v poslanici poudaril, da so dobre

perspektive, ker je SZ privolila v inšpekcijo. Toda SZ je dala predlog o prepovedi nameščanja nosilcev jedrskega orožja na tujih ozemljih, kar je VB takoj zavrnila. SZ je tudi odklonila tehnične pogovore o potrebnem obsegu lokalnih inšpekcij ter vztrajala pri dveh do štirih nadzorovalnih postajah. ZDA se je to zdelo premalo. SZ je zagrozila, da se bo nehala pogajati, če Zahod ne sprejme predlaganega števila, ZDA pa so vztrajale pri sedmih inšpekcijskih postajah.

Tudi zasedanje konference od 26. aprila do 21. junija 1963 je dalo kopico predlogov in nasprotnih predlogov, uspeh pa je pomenila navezava neposredne telefonske zveze med Washingtonom in Moskvo za preprečitev »naključnega začetka vojne«. Zveza naj bi tekla na črti Washington—London—Kopenhagen—Stockholm—Helsinki—Moskva. Nato so zasedanje preložili zaradi sovjetske zahteve, naj bi NATO in Varšavski pakt sklenila nenapadalno pogodbo.

Že 10. junija 1963 je Kennedy na washingtonski univerzi razložil, kako praktično doseči svetovni mir. To pomeni preizkusiti odnos ZDA do SZ, do hladne vojne, do svobode v lastni deželi, do podpore OZN. Napovedal je pogovore na najvišji ravni v Moskvi o prepovedi jedrskih poskusov in pripravljenost ZDA, da v tem času ne bojo izvajale jedrskih poskusov.

Kennedy se je vprašal, kakšen mir si želijo ZDA. Nikakor ne »pax Americana« z orožjem ali mir grobov, ampak mir, ki bo dajal »življenju vrednost, ne samo mir za Američane, temveč za vse človeštvo«. Torej mir za vse čase. Totalna vojna je spričo atomske sile nesmiselna. Samo ena atomska bomba ima desetkratno moč vseh bomb v drugi svetovni vojni. Če želimo ohraniti mir, je nujno vsako leto dati milijarde za orožje, če pa bo mir, jih ne bomo uporabili. Mir je edini pametni cilj razumnega človeštva, in Kennedy upa, da bo tega mnenja tudi SZ, in pri tem ji moramo pomagati. V poglavju o odnosu ZDA do miru je dejal, da mnogi mislijo, da mir ni mogoč, vendar je to nevarno. Vsak problem more rešiti samo človeštvo. Treba je doseči praktičen mir z evolucijo človeške narave. Za mir ni »nobenega skrivnostnega pravila«, mir je dosežek številnih narodov, mir je proces reševanja problemov. Vsakdo mora imeti rad svojega soseda, spore pa je treba reševati pravično in miroljubno. Zgodovina nas uči, da spori ne trajajo večno in da vojna ni neizbežna.

O odnosu do SZ je dejal, da je težko brati, kar govorijo njeni voditelji in vojaški predstavniki, češ da se ameriški imperializem pripravlja na razne oblike vojne proti SZ in da želi doseči svetovno prevlado. Žalostno je brati takšne izjave in ugotavljati globino prepada, ki nas loči. Vendar je mogoče te prepade poravnati. Nobena vlada in družbeni sistem nista tako slaba, da ne bi imela tudi česa dobrega. Ruski narod ima veliko dobrega na vseh področjih. Veliko potez ima podobnih kot mi, oboji pa se bojimo vojne. Koliko izgub je imel ruski narod med vojno! In če bi danes prišlo do vojne? Celo v hladni vojni jemljeta obe deželi nase huda bremena. ZDA in njihovi zavezniki ter

SZ s svojimi naj se združijo v korist pravičnega in koristnega miru. Vsa nesoglasja je mogoče rešiti. In kakšno je stališče ZDA do hladne vojne? Treba je realno gledati na današnji svet. Nemara bo komunistični blok konstruktiven, vendar danes še ni. Lahko mu verjamemo, da želi mir.

Podporo OZN je treba krepiti, da bo ta postala resnični instrument miru. ZDA ne bodo izvajale nobenih poskusov v atmosferi, če jih tudi druge države ne bodo. Kennedy je v govoru poudaril dvoje pomembnih odločitev:

1. Hruščov, Macmillan in on so se sporazumeli, da se bodo v Moskvi v kratkem začela pogajanja »na visoki ravni« o obsežnem sporazumu za ustavitev jedrskih poskusov. Biti pa moramo previdni, čeprav si to želi vse človeštvo.

2. V potrditev dobre volje izjavlja, da ZDA ne bodo izvajale jedrskih poskusov v atmosferi, če tega ne bodo storili tudi drugi. ZDA jih ne bodo obnovile prve. Ta izjava pa ni nadomestilo za razorožitev, vendar nam bo pri tej pomagala.

Hruščov je takoj odgovoril, da gleda Kennedy na položaj bolj realistično. Mirovna pogodba z Nemčijo je neodložljiva, vojaške baze na tujih ozemljih je treba odpraviti, vmešavanje v tuje ozemlje ni dovoljeno; pri tem je mislil na Kubo. Nenapadalni pakt je zaželen, mi pa privolimo v dve do tri nadzorne postaje. Kennedy priznava nesmiselnost svetovne vojne v sedanjih okoliščinah. Prav ima, da je vojna v sedanjih razmerah nesmiselna, da je treba oboroževanje ustaviti in da svetovna vojna ni neizbežna. Vse to so pozitivna dejstva. Nekaj ugotovitev pa ne drži. Ni jasno, ali želi ustaviti hladno vojno.

Po mnenju Hruščova je nujna mirovna pogodba z Nemčijo in ureditev berlinskega vprašanja. Ureditve tega pa ZDA nočejo, zato ne bo odstranjen poglavitni vzrok hladne vojne. Sovjetski predlog je jasen. Obstajata dve nemški državi, zahodni Berlin pa naj bo svobodno mesto in naj dobi trdna mednarodna zagotovila z udeležbo OZN. Glede vojaških baz na tujem je Hruščov dejal, da so SZ in druge socialistične države obkrožene z bazami ZDA. Te ohranjajo Južni Vietnam, Južno Korejo, Japonsko itd. ZDA, ki so praktično svetovni žandar, še vedno zasedajo Tajvan. ZDA ne marajo nenapadalne pogodbe med NATO in Varšavskim paktom. Zakaj sploh obstaja NATO, ko pa pravijo, da smo vsi v OZN?

Zakaj se v Ženevi nič ne premakne? Zahod zahteva določeno število inšpekcij. NATO želi špijonažo na sovjetskem ozemlju. SZ pa tega ne mara. Znanost lahko nadzira eksplozije z nacionalnimi kontrolnimi sredstvi. To ve tudi Kennedy. Zato sprejemamo predlog britanskih znanstvenikov, da je treba postaviti omejeno število potresnih postaj, in zato smo pripravljeni na tri kontrole podzemskih eksplozij. Zavzemamo pa se za sestanek treh v Moskvi.

Vendar se je v ženevskih pripravljalnih razgovorih sedemnajstih, ki jih je bilo že 353, kljub na videz popolnoma nasprotujočim si in nezdružljivim predlogom vendarle nekoliko premaknilo. Nekatere neodvisne države so na pobudo Švedske podale tak predlog o delni prepovedi jedrskih poskusov, ki so ga bili pripravljeni podpisati tako zahodni kot Hruščov. Že 25. julija 1963 je v Moskvi sledil pomembni dogodek, ko so parafirali pogodbo o prepovedi jedrskih poskusov v atmosferi, v vesolju in pod vodo. Pogodbo so podpisali predstavniki ZDA, VB in SZ, medtem ko je Francija in LR Kitajska nista podpisali. Iz Moskve so poročali, da je slovesnost podpisovanja potekala v »resnično prisrčnem ozračju«.

PODPIS MOSKOVSKE POGODBE O DELNI PREPOVEDI JEDRSKIH POSKUSOV

V posebni izjavi je Kennedy 26. julija dejal, da je to zmaga človeštva, upanje, da bodo SZ in ZDA rešile začaran krog »nasprotujočih si idej in interesov«. Pogodba še ne napoveduje zlate dobe, vsi konflikti še niso rešeni, »komunistične ambicije še niso minile«, vojna nevarnost še ni odstranjena. Podpisana pogodba pa je korak k zmanjšanju napetosti, odpravlja nevarnost okuženja zraka, preprečuje nadaljnje širjenje atomskega orožja med drugimi narodi, ki ga še nimajo, in preprečuje atomsko tekmovanje. Na koncu pa je Kennedy pozval Francijo, kot četrto atomsko silo, naj tudi podpiše pogodbo. Macmillan je bil zmernejši. Tudi Hruščov se je zahvalil in izrazil upanje, da bodo sledili še novi koraki.

Couve de Murville je dejal, da bo Francija svoj atomski program nadaljevala, ker je ta za njeno obrambo in morebitno obrambo Evrope nujen. Tudi kitajski komentar 31. julija je bil oster: pogodba je »velika prevara in hoče imeti za norca narode sveta«, ki si želijo resnični mir, popolno razorožitev in popolno prepoved jedrskega orožja. Ta pa jedrske sile le krepi. Gre za vojaško zvezo SZ z imperializmom proti socializmu. To ni zmaga koeksistence, temveč kapitulacija pred imperializmom ZDA.

Hruščov je za Pravdo izjavil, da ima dogodek velik mednarodni pomen in da je dober začetek v popolno prepoved. Pogodba je olajšala mednarodno napetost in ustvarila pogoje za rešitev vprašanj, ki so že zdavnaj zrela. Najpomembnejši mednarodni problem je sklenitev pogodbe med NATO in Varšavskim paktom; ta naj bi zajela vse države, ki imajo danes atomsko orožje. Nato je ponovil vrsto že znanih zahtev.

De Gaulle je o moskovski pogodbi dejal, da je Francija podpis odklonila. Po njegovem je težko reči, čemu bi podpisnicam rabili novi poskusi, ko pa sta jih obe državi izvedli že več kot sto, zadnje prav pred nedavnim. Ohranili sta tudi še možnost, da pogodbo v treh mesecih odpovesta, če se jima bo tako zdelo prav; nam gotovo ne. Obe strani imata tolikšno moč, da lahko svet uničita. Temu se ni nihče odpovedal. Zato bo Francija imela atomsko bombo.

Sovjetska vlada je zelo ostro odgovorila na izjavo Kitajske z dne 31. julija. Vsi, ki jim je do miru, odobravajo moskovsko pogodbo, tisti, ki pa jim ni do tega, nasprotujejo miroljubni koeksistenci. To so »obsedenci« v ZDA, zahodnonemški militaristi in drugi. Upravičeno pa se čudimo, če temu nasprotujejo komunisti socialistične dežele. Kitajci pravijo, da gre za monopol treh velesil, da je SZ kapitulirala pred ameriškim imperializmom.

Nadaljnjo fazo moskovske pogodbe je pomenil njen podpis. To so v Moskvi podpisali 5. avgusta Gromiko, Rusk in Home v navzočnosti U Tanta. 8. avgusta pa je bila predložena v podpis tudi drugim pooblaščencem v treh glavnih mestih. Ob tej priložnosti je U Tant govoril o nadaljnjih korakih za prenehanje napetosti: preprečiti je treba nadaljnje širjenje jedrskega orožja, uničiti nosilce tega orožja, torej rakete, odpraviti problem nenadnih napadov, uvesti brezatomsko cono itd.

Gromiko je izjavil, da je to pot za rešitev najvažnejših problemov, Rusk, da gre za prvi korak k resničnemu miru, Home pa je podpis pogodbe označil za velik dogodek.

Ko naj bi bil pogodbo ratificiral senat ZDA, je Kennedy izjavil, da govori pogodba sama zase in ni odvisna od nobenih drugih pogovorov. Pomeni napredek k svetovnemu miru, čeprav ni zavrla popolne produkcije jedrskega orožja. Pogodbe ni mogoče spremeniti brez privolitve ZDA, tudi senata, vendar lahko vsak partner v treh mesecih odstopi, če je njegova dežela ogrožena. Pogodba ne spreminja statusa nepriznanih režimov, če se ji ti pridružijo, vendar to ne velja za NDR. Pogodba ne bo zavirala jedrskega napredka v ZDA, ameriški arzenal se ne bo zmanjšal.

Na Berlin je pogodba vplivala toliko, da je pooblaščenec ZRN v Berlinu ob drugi obletnici berlinskega zidu 13. avgusta izjavil, da je zid dolg 15 kilometrov, dolžina žičnih ovir dosega 130 kilometrov, bunkerjev je 229, opazovalnih stolpov pa 131.

Tudi Gromiko je vztrajal, da se bo po diplomatski poti — torej zelo zapleteno in počasi — nadaljevala akcija za nenapadalno pogodbo med NATO in Varšavskim paktom, dokler ne bi sklenili mirovne pogodbe in rešili vprašanj zahodnega Berlina. 19. avgusta je ZRN podpisala moskovsko pogodbo in poudarila, da je to prvi korak k razorožitvi, da pa z njo ne priznava nobene doslej nepriznane države (NDR). Nastopila pa je manjša »težava«, ker SZ tega besedila ni priznala, češ da ZRN nima pravice podpisovati pogodbe v imenu vse Nemčije, ZDA in VB pa niso priznale podpisa NDR. »Težave« je skušal izgladiti 26. avgusta Kennedy, ko je izjavil, da je pripravljen razpravljati z Gromikom o izboljšanju odnosov med ZDA in SZ.

Dne 24. in 25. septembra 1963 sta senat ZDA in vrhovni sovjet SZ ratificirala moskovsko pogodbo: Kljub zagotovilom Kennedyja je imela opozicija (80 proti 19) pripombo, da pogodba ogroža ZDA, ker ima SZ prednost predvsem v »velikem« jedrskem orožju; pogodba ji

daje možnost, da nadaljuje podzemeljske poskuse z »manjšim« jedrskim orožjem, kjer so bile ZDA doslej vodilne.

Do 10. oktobra 1963 je moskovski sporazum podpisalo 106 držav in začel je veljati. Nemara je bil to referendum sveta za mir.

5. PROBLEM ČRNCEV V ZDA

Kot njegovi predhodniki, tudi Kennedy ni mogel rešiti vprašanja črncev. Tega doslej ni mogla — razen z začasno prisilo — rešiti nobena ameriška administracija. Težko je prikazati kratek pregled vseh nemirov, to tudi ni namen našega razmišljanja. Bil bi preobširen in tudi odvisen od različnega gledanja »belih« Američanov na črnce, ali vidijo v njih navadne »sužnje« ali potomce nekdaj »svobodnih« afriških plemen.

V času Kennedyja so se začeli aprila in maja 1963 novi nemiri, ki so dosegli višek v začetku julija 1963. Črnci so zahtevali svoje pravice, in Kennedy je pritiskal na guvernerja, župana in poslovne ljudi, naj »v lastnih interesih« posredujejo; pozval je vse Američane, naj »rešijo to moralno vprašanje«.

Posebno hudi nemiri so bili v zvezni državi Alabami (Birmingham, največje industrijsko mesto na jugu z velikimi količinami jekla, 700 000 prebivalcev, od tega 45 odstotkov črncev). Policija je razganjala in lovila črnce tudi s psi, demonstracije in nemiri pa so se širili tudi v druge južne države.

V začetku maja je novi župan v Birminghamu sklenil tajni sporazum s črnskim voditeljem pastorjem Martinom Luthrom Kingom, da bodo v kratkem času vsi javni prostori odprti tudi za črnce; dosegli naj bi enakost črncev na vseh delovnih mestih, nemudoma naj bi izpustili vseh 2500 aretiranih.

Toda bombni atentat na Kingovo stanovanje je povzročil še hujše nemire, in Kennedy je poslal v Alabamo 3000 mož zvezne vojske. Proti temu je guverner Alabame ostro protestiral; predsednik nima te pravice, saj ni bil kršen noben zvezni zakon. Vendar je Kennedy to zavrnil kot zmotno.

Pravosodni minister Robert Kennedy se je tajno posvetoval s številnimi črnskimi voditelji o segregaciji v šolah severnih dežel. Kriza je dosegla višek. Enotne rešitve ni, obstajata samo dve možnosti: razcep države ali državljanska vojna.

Kazati sta se začela dva vidika državljanskih pravic. Vsi demokratični poslanci in senatorji južnih dežel so nasprotovali zakonodaji, ki bi dajala črncem enake pravice. Tako je morala demokratska vlada v kongresu le taktizirati in se opirati na republikance, če je hotela v tem kaj doseči. Zato je morala dajati koncesije republikancem na drugih področjih. Na jugu republikanska stranka ni igrala pomembnejše vlo-

ge, hotela pa se je kot stranka belih bojevati za avtonomijo držav proti centralizmu.

Devetega junija 1963 je Kennedy uradno spregovoril o rasnem vprašanju. Vsa mesta naj sestavijo mešane organe oblasti, da ne bo trenj v občini. Vsaka komunalna uprava naj vse uskladi z ustavo. Vrhovno sodišče je že razglasilo, da je protiustavno vse, kar bi terjalo rasno odločitev, pa naj gre za šolstvo, javne prostore ali podobno.

Župani so soglasno sprejeli Kennedyjeva navodila, Kennedy pa je 11. junija povedal marsikaj zanimivega po RTV. Najprej to, da ima vsak črnec, ki se rodi kjerkoli v ZDA, le polovično možnost, da konča višjo šolo, tretjinsko možnost, da doseže izobrazbo v collegeu oziroma da doseže svoboden poklic, polovično možnost, da ne ostane brezposeln, in le sedmino možnosti, da bi zaslužil na leto 10 000 dolarjev.

Težave zaradi rasne diskriminacije spodbujajo nenehno nezadovoljstvo, to pa ogroža javno varnost. Ne gre za strankarske politične probleme, tudi ne za temeljna vprašanja. Boljše je te probleme reševati na sodišču kot na cestah, in na vseh ravneh so nujni novi zakoni. Predvsem gre za moralno vprašanje, ki je tako staro kot biblija in tako »jasno kot ameriška ustava«. Jedro vprašanja je, ali imajo vsi Američani enake pravice in enake perspektive, ali vse državljane obravnavamo enakopravno. Po Lincolnu, ki je pred sto leti osvobodil sužnje, pa ti še vedno niso rešeni socialnega in gospodarskega zatiranja, črnci še niso dobili vseh pravic, in tako naš narod ni popolnoma svoboden. Vsemu svetu oznanjamo svobodo, toda ali je naša dežela v resnici svobodna? Živimo v moralni krizi.

Kennedy je razpravljal z devetimi demokratskimi guvernerji južnih držav in se zavzel za to, naj čimprej odpravijo diskriminacijo; razpravljal je tudi z Eisenhowerjem, s Trumanom in s 154 sindikalnimi voditelji. Dne 19. junija je dal nove predloge za odpravo diskriminacije: enake možnosti pri uporabljanju vseh javnih sredstev (odpravljeni so napisi: Samo za belce), odprava rasnih trenj v šolah in podobno.

Pregledali bi lahko tudi kronologijo, kaj vse je bilo že storjeno za odpravo diskriminacije po drugi svetovni vojni. Kongres črncev 1. junija 1946 v Detroitu je poslal OZN vlogo 13 milijonov črncev o zatiranju. Leto dni zatem je sledila izjava Trumana, da je treba dati človeške pravice vsem ameriškim državljanom, toda leta 1947 je bilo vedno več primerov linčanja, Truman pa je samo ponavljal, da je treba dati pravice vsem Američanom.

Šele v začetku leta 1948 je vrhovno sodišče prepovedalo državnim univerzam, da odrekajo črncem imatrikulacijo, julija 1951 pa je bilo konec rasnega razlikovanja v ameriški armadi na Daljnem vzhodu (!).

Zoper rasno diskriminacijo je odločno nastopal predsednik Eisenhower. Prvič v zgodovini ZDA je imenoval črnca za namestnika zvez-

nega ministra, podpisal je zakon o varstvu volivne pravice črncev, znano je, kako je ukrepal proti diskriminaciji v Little Rocku.

Vendar so imeli črnci tudi kar precej svojih obrambnih organizacij. Nekatere so podpirali tudi beli človekoljubi. Najbolj znana je bila konferenca krščanskih voditeljev Juga, ki jo je ustanovil znani doktor Martin Luther King; sicer se je zavzemal za množične, vendar nenasilne akcije, podobno kot Gandhijevo gibanje v Indiji.

Znan je veliki pohod 200 000 črncev in somišljenikov v Washington, da bi dosegli spoštovanje državljanskih pravic črncev. Pohod, ki so se ga udeležili pripadniki vseh ver in barv, sindikati in drugi, je potekal v miru in redu. Delegacijo je sprejel Kennedy in poudaril, da je ta manifestacija opomin za rešitev »velikega nacionalnega vprašanja« 20 milijonov črncev, a da bo ta pot še težavna. Dejal je tudi, da je ponosen na tako mirno manifestacijo.

Delegacija je zahtevala izboljšanje položaja ameriških črncev, obsežno ter učinkovito zakonodajo sedanjega kongresa, prepoved uporabe zveznih sredstev za vse programe, iz katerih izvira diskriminacija, in odpravo rasne diskriminacije v vseh šolskih okoliših. Že leta 1963 so terjali redukcijo poslancev v kongresu tistih držav, kjer državljanom protizakonito prepovedujejo volivne pravice, odpravo diskriminacije v stanovanjskih naseljih, ki jih je sezidala zvezna država ali je pri tem pomagala; zvezni državni tožilec naj bi uvedel sodno preiskavo, ali je kršena ustava; zahtevali so obsežen program za šolanje in zaposlitev vseh črnih in belih delavcev za primeren zaslužek; utrditev minimalnega zaslužka naj bi določal zvezni zakon.

Prav naštete socialne zahteve kažejo, da črnsko vprašanje v bistvu ni bilo boj proti črni koži, temveč boj za cenejšo delovno silo, ki jo je bilo treba po vsej sili obdržati na nižji socialni stopnji, v nevednosti in zanikrnosti.

6. KENNEDYJEVA SMRT

Dvaindvajsetega novembra 1963 je kot blisk obletela svet novica, da je bil v Dallasu v zvezni državi Texas ubit predsednik ZDA John Kennedy. Pravi vzroki še danes niso povsem pojasnjeni. Bil je četrti predsednik ZDA, ki so ga ubili v atentatu. Ko se je predsednik peljal v avtu z guvernerjem Texasa in z njunima ženama, so počili z okna petnadstropne hiše trije streli. Kennedy in guverner sta bila ranjena. Kennedy je po tridesetih minutah že umrl, 99 minut zatem pa je podpredsednik Lyndon B. Johnson že prisegel v letalu za 36. predsednika ZDA. Domnevni atentator, bivši mornar Lee H. Oswald je bil takoj aretiran in že 24 oktobra ubit na policiji; ubil ga je neki lastnik nočnih lokalov. Ob tej priložnosti je načelnik teksaške policije izjavil, da so

akt o umoru zapečatili in da ni mogoče začeti procesa proti morilcu. Znamenja jasno kažejo, da je morilec Oswald.

Preiskava se je nadaljevala, in parlament je imenoval tri odbore za preiskavo. Johnson je 27. novembra izjavil pred obema domoma, da bo nadaljeval Kennedyjevo politiko. O Kennedyju je dejal, da je največji voditelj našega časa. Storil je veliko za »skok Amerike naprej«, navezal partnerstvo prek Atlantika in Pacifika, ustanovil korpus miru za nerazvite, veliko je storil za vzgojo mladine, odprl nova delovna mesta, in za pravice vseh Američanov ne glede na raso in barvo. Pod Kenndyjem so ZDA pokazale pogum, da delujejo za mir proti tistim, ki ga nočejo in ki skušajo tiranizirati nas in naše zaveznike. Naša država bo ostala zvesta svojim zaveznikom od Južnega Vietnama do zahodnega Berlina. Napovedal je več nove zakonodaje (tudi izdajo državnega zakonika), kongres pa je zaprosil za pomoč pri hudem bremenu.

Republikanska stranka se je zaradi lažjega prehoda na Johnsonovo administracijo odpovedala politični opoziciji in vsem strankarskim ter političnim sporom in izjavam. Demokratska stranka pa se je vsaj za dva meseca odpovedala vsem političnim sestankom.

Na tretjem kongresu francoske vladne koalicije je generalni sekretar ob novici o Kennedyjevi smrti izjavil, da »bolj kot vsi drugi vedo golisti, da je ostal Zahodu le še eden izmed njegovih voditeljev, in ta je de Gaulle«. Predsednik kongresa Malraux pa je dejal, da je napačna trditev, da je V. republika istovetna s Francijo in z de Gaullom. Pod de Gaulom je Francija postala civilizirana država atomske dobe.

Ker je Hruščov še vedno vztrajal, da obstajata »dve nemški državi«, Zahodna in NDR, zahodne sile pa ne, saj so priznavale samo ZRN, in ker se nemško vprašanje ni nikamor premaknilo, so trije zahodni stalni zastopniki v OZN poslali U Tantu 9. decembra 1963 posebno pismo s prošnjo, naj ga razdeli kot »uradni dokument OZN« vsem članicam OZN. Poglavitna vsebina dokumenta je bila, da sama ZRN zastopa vso Nemčijo. To je trdila tudi že znana Hallsteinova doktrina. Pismo pravzaprav pomeni njeno potrditev, saj pravi, da je Zahodna Nemčija le okupacijski del nemškega ozemlja in da je tako imenovana NDR samo vsiljena, ljudstvo je nikoli ni priznalo. Svobodno izvoljena vlada ZRN pa je »edina vlada, ki lahko govori v imenu nemškega naroda tudi v mednarodnih zadevah«. Seveda je dobil U Tant v kratkem protestne telegrame, najprej zunanjega ministra NDR, nato pa tudi vlad ČSSR, SZ, Bolgarije in še nekaterih.

Vlada ZDA je morala nekaj povedati tudi o politiki do LR Kitajske, saj se je najbolj upirala njenemu sprejemu v OZN. 13. decembra je izjavila, da njeno prizadevanje za razširitev odnosov s SZ še ne pomeni priznanja Kitajske. Če se zavzema za trgovinski embargo, se zato, ker so pristopi do SZ in do Kitajske po taktiki in načinu razmišljanja različni. ZDA se poskušajo prilagoditi tej razliki. Toda če

se SZ realno prilagaja atomskemu času in je zainteresirana, da človeštvo ne propade, »Peking še naprej v fanatičnem prepričanju o komunističnih temeljih oznanja dogmo silovite revolucije, ki lahko preživi popolno uničenje človeštva«. Nadalje vlada ZDA poudarja različnost gledanj Kitajske na Formozo, bolestno nezaupanje do drugih držav in podobne reči.

Že v začetku decembra 1963 je vlada NDR sprožila zanimivo akcijo za božične potne liste, da bi ljudje iz zahodnega Berlina lahko obiskali svoje v vzhodnem Berlinu, »v glavnem mestu NDR od 18. 12. 1963 do 5. 1. 1964«. Vlada ZRN in senat zahodnega Berlina nista mogla spregledati tega predloga, ki so ga podprle množice v obeh delih mesta. To je bil prvi pravi referendum v obeh delih.

Predstavniki oblasti obeh mest so imeli od 12. do 17. decembra sedem pogovorov o tem, in končno je bil 17. decembra sklenjen sporazum. Vlada ZRN in senat zahodnega Berlina sta ob tej priložnosti izjavila, da to ne pomeni priznanja conskega režima, temveč človečnosti. Vzhodnoberlinske oblasti so pismeno in ustno izjavile, da to služi le humanitarnim namenom. »Razveseljivo je, da je v tem božičnem tednu doseženo olajšanje nečloveške ločitve, zavoljo katere trpi naš narod že leta.« Sporazum je posledica pisma namestnika ministrskega sveta NDR berlinskemu županu Brandtu. V izjavi pa ni bilo zapisano, da se je s sporazumom strinjal tudi ministrski svet NATO, ki je na svojem zasedanju izjavil, da ti počitniški obiski niso v nobeni zvezi s političnimi cilji.

Boljši se mi zdi odgovor NDR o teh božičnih propustnicah in trditev, da je ta »berlinski sporazum prepričljivejši dokaz, da je mogoče sodelovati, če je za to dobra volja«. Torej je treba doseči najprej delne sporazume, tem pa bodo sledili poglavitni dogovori.

Na že omenjenem zasedanju mirovnega sveta NATO od 16. do 17. decembra 1963 v Parizu so najprej obravnavali Johnsonovo poslanico. Ta pravi, da morajo dati ZDA in zavezniki vso pomoč NATO za obrambo.

Kaj posebnega Johnson torej na začetku svojega vladanja ni obljubil, razen da bo nadaljeval Kennedyjev koncept. Da pa je bil njegov koncept pomanjkljiv (bil je bogat »ameriški demokrat«), tega ni nikdar prikrival. Johnson pa je bil večji nasprotnik LR Kitajske kot SZ. Kot Kennedyjev naslednik se je srečeval s tremi demokracijami, od katerih se mu je zdela kitajska »najhujša«.

II. IDEOLOŠKI BOJI V SOCIALISTIČNEM TABORU

1. SZ — LR KITAJSKA

Na konferenci predstojnikov sovjetskih kateder za družbene vede od 30. januarja do 2. februarja 1962 je govoril »šef ideolog« Suslov o tem, da miroljubna ideološka koeksistenca ni mogoča. Obravnaval je vprašanje, ki je bilo zgodovinsko gledano že dolgo časa rešeno. Dialektična in idealistična ideologija sta nezdružljivi, toda če so ljudje pametni, lahko živita druga z drugo v miru. To je zgodovina že tako in tako dokazala. Suslov je trdil, da zavrača miroljubno ideološko koeksistenco, ker da je kompromis, četudi je začasen, z buržoazno ideologijo nemogoč (?!). To bi pomenilo izdajstvo interesov komunizma (?), razorožitev komunistov in mednarodnega delavskega gibanja. Sicer pa so glede političnih odnosov med državami mogoči »pametni kompromisi«. Niso pa mogoče današnje socialne reformistične koncepcije o etničnem ali mešanem socializmu. Suslov je dejal, da ZKJ poudarjeno hvali svoj revizionistični program. Pri voditeljih albanske partije se je izdatno pokazal dogmatizem.

Dne 17. decembra 1962 se je Hruščov nenadoma podal tudi v svet umetnosti. Do 8. marca 1963 je imel številna srečanja z umetniki. Na prvem je v umetnosti zahteval visoko idejnost, zavračal je abstraktno umetnost kot nepartijno in kot izdajstvo marksizma. Obsojal je Ehrenburga in Jevtušenka ter hvalil Šolohova. Na tretjem srečanju pa je dejal, da je mogoče zgraditi komunizem le z delom in samo z delom. Pri nekaterih še srečujemo ostanke preteklosti, in ti posamezniki so ovira, da ne moremo vzgojiti »vseh ljudi v duhu komunističnih idealov«. To je trenutno poglavitna naloga KP pri ideološki vzgoji vseh ljudi. Tudi literatura in umetnost se morata v to vključiti. Tu naletimo na resne pomanjkljivosti. Naše ljudstvo potrebuje »bojevito, revolucionarno umetnost«. Treba je pravilno ocenjevati dobre in slabe pojave in se bojevati za zmago dobrih pojavov, pomembnih za razvoj

družbe. Kdor opazuje našo družbo od strani, ne more prikazati resnične podobe življenja. Zato nekateri slikajo »v temnih barvah«, gledalci pa bredejo v brezperspektivnost. To so »subjektivistični ostanki«, in gledalci ne vedo ne kod ne kam v času graditve komunizma. Veliko razprav je bilo o obdobju kulta Stalinove osebnosti. Toda razvoj sovjetske družbe v teh letih se ni ustavil, gradili smo socializem. Zato torej tega obdobja ne smemo opisovati enostransko in v temni luči. Vse v tem času ni bilo temno. Bili so tudi heroji socializma. Ne potrebujemo fraz, vsakega umetnika bo ocenjeval narod po tem, kar je ustvaril. Ehrenburga v tem času niso preganjali. Zakaj takrat ni odkrival napak in zlorab? Partija obsoja Stalina, a tudi ceni njegove zasluge. Ostal je zvest komunizmu, delal pa je hude napake. Pravi pisatelj in boljševik je Šolohov, vendar se Stalin ni zmenil za njegova opozorila. Umetnik mora braniti komunizem. V umetnosti smo na razrednem stališču, in odločno nasprotujemo koeksistenci z buržoazno ideologijo. To bi pomenilo izdajo marksizma in leninizma. Abstrakcija in formalizem sta obliki buržoazne ideologije. Želimo optimistično umetnostno ustvarjanje, ki je realistično. Samo to lahko daje ljudem veselje in užitek. »Človek ni nikdar izgubil sposobnosti za dojemanje umetnosti in ne bo dovolil, da mu kot umetniška dela predstavljajo umazane packarije, ki bi jih mogel naslikati vsak osel s svojim repom.«

V glasbi je prav tako. Smo za melodično, vsebinsko bogato muziko, ki gane srce in zbudi močna čustva, nasprotujemo pa vsakršni kakofoniji. Morda to ni moderno, pač pa staromodno. Ne trdim, da mora to veljati za vsakogar. Lenin je v umetnosti zagovarjal zvestobo idejam in partijnost, kar so kasneje podprli tudi Gorki in drugi, ki so bili za zmago komunizma. Sovražniki komunizma želijo doseči našo idejno razorožitev.

Kitajski teoretiki so nadaljevali dolgovezne »ideološke« spore in dokazovanja v začetku januarja 1963 s člankom Revolucionarna dialektika in kako je treba spremeniti imperializem. Imperializem je kolos na lončenih nogah, resnične sile so samo ljudske. Čeprav so kontrarevolucionarne sile na videz močnejše, bodo revolucionarne vendarle zmagale. Gledati je treba v prihodnost. Pred sto leti (Marx, Engels) komunisti niso bili ne politična ne vojaška sila, vendar so imeli pogum, da so napovedali smrt kapitalističnemu sistemu. Po osvobodilni revoluciji se je imperializem pokazal za orjaka na lončenih nogah, Lenin pa je imel pogum, da je pozval proletarce na boj proti »začasno močnejšemu sovražniku«.

Tako so propadli tudi Hitler, Mussolini in japonski imperialisti. Imperializem in vsi reakcionarji so »papirnati tigri«, na videz močni, v jedru pa trhli. O tem govori Mao že 16 let, kar se je končala druga svetovna vojna. Po tej so imperialisti ZDA zavzeli prostor fašističnega bloka. Imperializem je hotel, oprt na velike vojne dobičke in na monopol atomske bombe, zavzeti ves svet.

Tedaj je Mao izjavil, da so nasprotja med proletarci in buržoazijo v sleherni imperialistični deželi in nasprotja med imperialističnimi kolonialističnimi ter polkolonialističnimi deželami vedno hujša. Dejal pa je, da so reakcionarji samo papirnati tigri, v daljši perspektivi so močni samo narodi. Nikdar v zgodovini reakcionarji niso bili resnično močni. Ta Maova misel je igrala veliko vlogo v osvobodilnem boju Kitajske. Kitajsko narodnoosvobodilno gibanje je bilo veliko šibkejše od sil Čankajška, vendar je narod zmagal. Tudi Castro je začel narodnoosvobodilni boj z 12 možmi in sedmimi puškami.

Kako da torej reakcija povsod začenja boj, če gre za navadne papirnate tigre? Ali se sploh splača bojevati proti njim? »Kdor govori tako, ne razume marksizma, marksistične dialektike. Ko govori Mao o papirnatih tigrih, govori o njihovem bistvu. A ti imajo dvojno naravo, lahko so nevarni ali papirnati.« Zato je nujen boj proti nevarnim tigrom, sicer bi bili oportunisti brez zaupanja v moč naroda. Ne moč atoma, temveč moč naroda!

Jugoslovanski revizionisti že dolgo zanikajo tezo o papirnatih tigrih, ker se je Titova klika oddaljila od naroda. Razredni sovražnik je v daljši perspektivi obsojen na propad ne glede na to, koliko je močan. Moč je samo v narodu. Če kdo zanika imperializem in reakcionarje, kot papirnate tigre, bo opustil revolucionarni boj, sklepal z njim kompromise in se jim končno sramotno vdal, ali pa bo počel »nepremišljene korake v posebnih bojih«.

Takoj zatem je sledil nov napad na Jugoslavijo v članku Leninizem in moderni revizionizem. Očitali so ji, da dela glede proletarske revolucije v boju za svetovni mir in miroljubno koeksistenco več napak. 1. Imperializem ne odmira, kapitalizmu dnevi niso šteti. Moderni imperializem ni miroljuben in demokratičen. 2. Samo Titova klika govori o »socialistični preobrazbi« monopolističnega kapitalizma, nikdar pa o nujnosti prehoda kapitalizma v socializem z revolucijo, z uvedbo proletarske diktature namesto buržoazije. Brez te revolucije ni prehoda v socializem. 3. Zanikajo oktobrsko revolucijo in zagovarjajo »miroljubno preraščanje kapitalizma v socializem, so za demokracijo za ves narod«, torej tudi za buržoazijo. 4. Zamenjujejo revolucijo z reformami in se omejujejo le na buržoazno diktaturo.

Temu je sledil poduk. 1. Lenin je dejal, da je nesmiselno misliti, da se more »največja revolucija na svetu izvršiti v okviru buržoazne parlamentarne demokracije«. 2. Moderni revizionisti spregledujejo s tezo o »demokraciji za vse« vlogo proletariata in »vzpostavljajo kapitalizem«. 3. V boju za svetovni mir in miroljubno koeksistenco so revizionisti docela zavrnili leninizem. Ves svet ve, da je dala Kitajska tudi pobudo za petero temeljev miroljubne koeksistence, toda nasprotja med socializmom in imperialističnimi deželami so še ostala. Revizionisti ta nasprotja zanikujejo: a) boj zatiranih narodov v kapitalističnih deželah si prizadeva za svetovni mir in miroljubno koeksistenco, moderni revizionisti pa ta boj slabijo s pozivi na mir in koeksistenco ali pa ga

celo zanikajo, kar ustreza imperialistom; b) prav tako poskušajo dokazati premoč socializma in komunizma nad kapitalizmom ob podpori vojske (govor Hruščova); c) sklenili smo številne kompromise s Čankajškom in ZDA; Lenin pravi, da je otročje načelno odklanjati kompromise, vendar je treba ločiti, kateri služijo ljudstvu.

Pravda je odgovorila že 7. januarja 1963 s člankom »Ali hočemo utrditi enotnost komunističnega gibanja zaradi zmage miru in socializma«! Pisec članka pravi, da je zasluga SZ in drugih socialističnih držav, da je skrbno pripravljeni napad ZDA na Kubo propadel. Kuba nadaljuje svojo zmagovito pot. Moč socialističnih držav, tudi moč narodnoosvobodilnega gibanja raste. Doseženi so bili »veliki uspehi« (zmaga idej moskovske konference iz let 1957 in 1960). Na žalost pa je prišlo do cepitve v bratskih KP, usmerja pa jo KP Albanije. KP Kitajske nasprotuje, da bi odkrito kritizirali komunistično partijo Albanije, toda ta je javno pretrgala s komunističnim gibanjem ter marksizmom-leninizmom in se »pogreza vedno globlje v močvirje dogmatizma, sektaštva in zlobnega nacionalizma«. Vedno bolj zagovarja kult osebnosti, ne zaupa v moč komunizma in ljudskih množic, ne verjame več, da je zmaga socializma brez vojne med državami, brez svetovne vojne mogoča.

Najpomembnejši problem sedanjosti je vojna ali mir; miroljubna koeksistenca z državami z različno družbeno ureditvijo ali vojna, ki bo vse uničila. Kakšna stališča naj torej zagovarjajo komunisti? Samo eno: miroljubno koeksistenco.

V boju za mir je najbolj pomembno, da napadalca o pravem času spametujemo. Dogmatiki pa pravijo, da je atomska bomba papirnati tiger; potemtakem zavračajo miroljubno koeksistenco. Za socialistične dežele je predvsem pomembno trajno napredovanje gospodarskih in miru zapisanih zunanjih politikov ter čuječnost do imperializma. To počno SZ in druge socialistične države, ki se ravnajo po moskovski izjavi.

V povojnem času ni bilo zaostrene krize, razen nedavne v Karibskem morju, ki jo je povzročil imperializem ZDA. Takrat »kričači iz Tirane« niso podprli SZ, ki je varovala revolucijo Kube in zastavila »atomskim blaznežem« pot na rob atomske vojne.

Kdor to zanika, zanika tudi miroljubno koeksistenco. Dogmatiki pravijo, da je SZ klonila pred imperializmom in bila celo pripravljena na novi München iz leta 1938.

Takih pisunov ni mogoče imeti za komuniste. Vemo, da imperializem ni spremenil svoje napadalne narave, toda danes se je odnos sil tako spremenil, da moreta socializem in miroljubni tabor imperializem krotiti. Teze o papirnatem tigru podcenjuje sile imperializma. Potrebna je pravilna analiza. Papirnati tiger ni mit, njegove sile je treba upoštevati. Toda z imperializmom se je mogoče tudi pogajati; možna je socialistična revolucija z mirnim prehodom, kar se ujema z Leninovimi mislimi.

Toda 27. januarja 1963 je sledil nov napad KP Kitajske na Jugoslavijo in »njene zagovornike« kot razbijače komunistične enotnosti. Izrečenih je bilo več retoričnih vprašanj, na primer: Ali bo mednarodno komunistično gibanje ostalo enotno ali ne? Ali bo temeljilo na moskovskih izjavah ali na jugoslovanskem revizionističnem programu? Zakaj se množijo napadi na KP Albanije in Kitajske? Titova klika še nikdar ni izjavila, da je naredila napako, kaj šele da bi jo popravila. Hruščov se približuje tej kliki, saj govori o svobodnih stališčih, prav tako Togliatti (razlike med KP je treba razčistiti). Zato Kitajska predlaga sestanek vseh KP.

Oglasila se je Pravda in poskušala spore pomiriti. Pravilno je poudarila, da poskuša imperialistična reakcija po vsej sili zanetiti razdor med KP. Razlika mnenj v KP je naravna, hujše pa je, če napadajo skupne sklepe KP (moskovska izjava). Če je ta polemika javna, se razlike same poglabljajo, to pa seveda škoduje enotnosti komunističnega gibanja.

Zato je CK KPSZ sprožil akcijo. Na šestem kongresu SED je Hruščov predlagal, naj se ta polemika konča, da bo doseženo ugodno ozračje za posvetovanje, kar je podprl tudi pekinški list, vendar je obenem grobo napadel govore delegatov, tudi ZKJ. Želeti je torej, da novih polemik ne bi bilo.

Na šestem kongresu KPNDR je bilo stališče Jugoslavije v »središču pozornosti«, kar ne more izboljšati odnosov. Stališče do Jugoslavije je »resno in temeljno vprašanje«. Gre za odnose med KP, za načela teh odnosov, za cilje bratske kritike, za napake in podobno.

Pravda nato navaja odnose z ZKJ po razdoru pred 15 leti. Linija KPSZ je bila, da ZKJ »ne gre odtrgati od dežel socializma, od komunističnega svetovnega gibanja, ampak ji pomagati, da svoje napake popravi in spet prevzame svoje mesto«. Treba je preučevati in razumeti proces v Jugoslaviji, kako se KP razvija v vsaki državi, kajti življenje je največji mojster. Jugoslovanski voditelji, vključno s Titom, so leta 1961 in 1962 spet priznali svoje napake. Ti so razglasili tako imenovano posebno jugoslovansko pot v socializem, Tito pa je izjavil, da želijo resnično socialistično družbo in takšne odnose, ki so lastni socialističnim državam. Temeljno stališče Jugoslavije v pomembnih mednarodnih vprašanjih je v soglasju s stališčem SZ in drugih socialističnih dežel ali pa mu je zelo blizu.

Čudno je pač, da je prav zdaj slišati glasove, da je v Jugoslaviji vzpostavljen kapitalizem in da je treba voditelje obsoditi.

SZ ne taji, da nesoglasja s stališči ZKJ še obstajajo. Toda nujni so večja strpnost, takt in prožnost. Ali so različna mnenja res nepremagljiva? Tisto, kar druži KP, je vredno neprimerno več kot različnost mnenj. Ideološki spor je torej obstajal, ne bo pa mogoče brez pomoči kritičnih Kitajcev natanko ugotoviti, kdaj in zakaj se je začel. V njem ne moremo opaziti nobene doslednosti, razen spreminjanja stališč in precej grobega napadanja. Prevladuje vtis, da se obnavljajo

stari evropski in azijski verski boji za eno samo besedo, še več, za eno samo črkico. Verski boji so najhujši, saj je že učeni in duhoviti Avguštin zapisal: Credo quia absurdum.

Kolikor je mogoče razbrati iz tiskanih dokumentov, so Kitajci v začetku aprila 1960 zanikali, da komunizem in kapitalizem oziroma imperializem lahko po Leninovih tezah živita v miroljubnem sožitju. V SZ so temu ugovarjali in svarili pred takojšnjim uresničevanjem komunizma, nakar so Kitajci trdili, da je to prevara. V SZ so dokazovali pravilnost miroljubne koeksistence in možnosti osvoboditve kolonij tudi brez vojne, Kitajci pa so jeseni 1960 odgovorili, da marksistična revolucija ni izvozno blago. Jeseni 1962 pa so Kitajci ostro obsodili Hruščova (tretja kubanska kriza), da je iz strahu pred imperializmom s svojim ravnanjem na Kubi izdal komunizem. V začetku 1963 so Kitajci začeli razglašati Maovo teorijo o »papirnatem tigru«, češ da moderni revizionizem izdaja Lenina. SZ pa je 7. januarja 1963 obsodila Kitajsko avanturizma in razbijanja vrst KP. Nato je poudarila, »da je za enotnost komunističnega gibanja, Jugoslaviji pa je treba pomagati, da bo premagala svoje stranpoti«.

Četrtega marca 1963 je Peking objavil zelo dolg članek z uvodom in osmimi poglavji: Več o razlikah med tovarišem Togliattijem in nami, nekateri pomembni problemi v sodobnem svetu.

V uvodu je rečeno, da je v začetku decembra 1962 Togliatti na desetem kongresu javno napadel KP Kitajske in s tem sprožil javno razpravo. KP Kitajske je takoj izrazila željo, da bi to zgladili s pogovori. Togliatti pa je trdil, da Peking prikazuje položaj v Italiji nerealno.

V naslednjem poglavju se članek sprašuje, v čem »je sedanja velika debata med komunisti«. Gre za boj med pravo proletarsko in buržoazno ideologijo. Treba je najti »pravo pot do morebitne zmage«. Med marksisti-leninisti in revizionisti ter oportunisti so številna nesoglasja kot med Leninom in voditelji II. internacionale ter med Stalinom in desnimi oportunisti (Trocki, Buharin). Sedanja velika razprava pa je nastala zaradi »javne izdaje titoistov«. Višek tega je bila revolucija na Madžarskem in Titov govor v Pulju, ki je tej sledil. Takrat je KP Kitajske že prešla v neposredni napad, titoisti niso podpisali moskovske deklaracije leta 1957, postavili pa so svoj popolnoma revizionistični program kot odgovor na to deklaracijo. Po letu 1959 so začeli nekateri voditelji KP odstopati od moskovske deklaracije in dajati podporo titoistom.

Ker je moderni revizionizem produkt imperialistične politike, je tudi debata (med marksisti-leninisti in modernimi revizionisti) dobila mednarodno razsežnost. Vsi pravi marksisti-leninisti bi morali napasti revizionizem, in to je storila KP Kitajske.

Članek nato ostro polemizira s Togliattijem in ugotavlja, da vojna in mir nista stvar subjektivne domišljije, temveč zakon socialističnega razvoja. Titova klika ima leninistično teorijo o vojni in miru za pre-

živelo, in trdi, da ni razlike med pravično in nepravično vojno (?!). Toda socialistična država ne more začeti vojne, napade pa lahko imperialistična socialistično državo. Vendar orožje ne odloča o vsem, in tudi vojne na Daljnem vzhodu ni končalo. Atomska bomba je sicer »orožje za množično uničevanje«, vendar ne more spremeniti zakonov v razvoju družbe, rešiti imperializma propada in zadržati proletariata in zasužnjenih narodov pred zmago.

Stalin je leta 1946 dejal, da so sredstva za boj proti atomski bombi, da njena monopolna posest ne bo trajala in da je treba njeno uporabo prepovedati. Če bodo ZDA začele atomsko vojno, bodo popolnoma izolirane, in narodi se bodo uprli. Poleg tega pa atomska bomba ni več monopol. Togliatti in drugi govorijo o možnosti popolnega uničenja človeštva, toda to človeštvo je uničilo kanibalizem, ne pa obratno.

Nobena socialistična država ne bo začela vojne, da bi podprla revolucionarni boj drugih narodov, kajti njihova osvoboditev je njihova stvar. To je stališče vseh marksistov: revolucije se ne da ne uvažati ne izvažati. Kjer pogoji za revolucijo še niso zreli, je ne more začeti nihče. Lenin je samo trdil, da se je treba upirati nepravičnim vojnam, podpirati pa pravične. Revizionisti pa samo poudarjajo, da je vojna največji zločin zoper človeštvo, in štejejo velike marksiste za buržoazne pacifiste.

Temeljno mnenje KP Kitajske je, da se imperialistične sile ZDA zelo resno pripravljajo na tretjo svetovno vojno. Toda odnos sil se je spremenil v korist socializma, zato je mogoče s podporo enotnosti in narodnoosvobodilnemu boju narodov preprečiti novo svetovno in jedrsko vojno. Če kdo pravi, da bo miroljubna koeksistenca spremenila sistem v kapitalističnih državah, da vodi to v socializem in da je to najnaprednejša oblika boja zoper imperializem in za narodovo osvoboditev, potem meša Leninov nauk o miroljubni koeksistenci med deželami z različnimi družbenimi sistemi z vprašanjem razrednega boja v kapitalističnih deželah in z narodnoosvobodilnim bojem zatiranih narodov.

Ostra nasprotja med imperialističnimi državami so nespravljiva, in morejo sprožiti napadalno vojno, tako kot se lahko zatirani narodi poženejo v revolucionarni boj. Drži, da je vojna nadaljevanje politike z drugimi sredstvi.

»Čas večnega miru« bo napočil šele takrat, ko bo človeštvo izkoreninilo kapitalistično-imperialistični sistem. Sledil je nov napad na Togliattija, ki da hoče ob diktaturi buržoazije spremeniti notranjo strukturo države in pripeljati »nove razrede« (?) v vodstvo države z buržoazno demokratično ustavo in s parlamentom. To pomeni ohraniti kapitalistični sistem s pomočjo nacionalizacije, programiranja, državne intervencije itd., torej z diktaturo buržoazije, ne pa z diktaturo proletariata. To ni nič novega, saj sta podobne pojave napadala že Marx in Engels. Meščanski socializem je bil nekaj časa pred mono-

polnim kapitalizmom. Togliatti hoče torej razvijati meščanski socializem. Toda ali je mogoče doseči socializem brez strmoglavljenja diktature buržoazije, je bistveno vprašanje razhajanja marksizma-leninizma od vseh oportunistov in revizionistov. Lenin je nemudoma zavrnil tisto, kar je razvijal Kautsky. Togliattijev optimizem, da bi se dal v Italiji doseči socializem na »legalno buržoazni način«, torej ni upravičen. Preveč hvali ustavo in pravi, da bi KPI uresničila ustavo, ko bi bila na oblasti, Lenin pa pravi: če zakoni ne ustrezajo resničnosti, je ustava napačna.

Ali je mogoče doseči socializem po parlamentarni poti? Ko bi izključevali to možnost in po vsej sili »delali revolucijo«, bi bil to levi komunizem, otroška zmeda. Toda vsi meščanski parlamenti so razredne narave in služijo le za okras parlamentarni buržoazni diktaturi. KP Kitajske je za to, da izkoristimo parlamentarne boje, vendar nasprotuje parlamentarnemu kretenizmu, ki misli, da je samo parlamentarni sistem pravilen. Togliatti in drugi se motijo, da je parlament nad vsemi razredi. Zgodovina uči, da zatirani narod ni prišel kar z volitvami do oblasti. Lenin pravi, da proletariat ne more dobiti večine na volitvah pod jarmom buržoazije. Če delavska stranka opusti svoj proletarski revolucionarni program, postane orodje buržoazije, kot se je zgodilo britanski laburistični stranki ali raznim drugim socialističnim strankam.

Togliatti želi danes nekaj, kar bi bil pred 30 leti čisti oportunizem. Po njegovem naj množice samo zahtevajo, parlament pa jim bo ugodil. V vseh gibanjih množic mora parlament ohraniti svojo politično neodvisnost, potegniti demarkacijsko črto med seboj in buržoazijo, gibanje pa uskladiti s končnimi cilji delavskega razreda. Togliatti meni, da je možen razvoj narodnega gospodarstva tudi v kapitalizmu. Toda meščanskih reform ne moremo šteti za državni socializem. Karkoli že ta načrtuje, še zmerom je kapitalizem. Togliatti meni tako kot Kautsky, da je možno doseči oblast brez razbitja državnega stroja. Lenin je to štel za dezerterstvo. Če Togliatti pravi, da državnega stroja ni potrebno uničiti, da ni potrebno postaviti proletarskega državnega stroja, zanika izkušnje pariške komune. Če trdi, da italijanskim delavcem ni treba storiti, kar so storili delavci v Rusiji, je s tem povedano vse. Če pravi, da je bila politična linija na Kitajskem drugačna kot v oktobrski revoluciji 1917 v Rusiji, je to potvorba zgodovine. Posebne okoliščine so ji res dale »lastne poteze«, toda splošna linija marksizma-leninizma je ostala. Kitajska revolucija je nadaljevanje oktobrske revolucije in tudi pariške komune.

Končno je v tem obširnem članku zapisana trditev, da je moderni revizionizem poglavitna nevarnost v mednarodnem delavskem gibanju po drugi svetovni vojni. Zakaj? Odgovorov — v bistvu nesprejemljivih — je več: od tega, da obstajajo pogoji za oportunizem in revizionizem, do tega, da je moderni revizionizem nastal »v obliki titoizma«.

Nadalje trdi, da je nevarnost nastala tudi v KPI in KPF in da se lahko prikaže tudi v socialističnih deželah.

Titova klika je že dolgo v družbi z ZDA, gospodarski privesek njihovega imperializma. Sicer pa moskovska deklaracija iz leta 1957 pravi, da je revizionizem posledica obstoja buržoazije ter imperialističnega pritiska od zunaj. Revizionizem predstavlja interese delavske aristokracije in s tem buržoazne reakcije, ki tako nasprotuje proletariatu in zatiranim narodom. Toda v zgodovini so vsi ti propadli. Sicer pa so revizionisti tudi bojazljivci, ne prenesejo nobene kritike (radijske motnje itd.).

Osmega maja 1963 je prišel še odgovor KPZDA, ki je napadla KP Kitajske zaradi ravnanja ob kubanski krizi. Lahko bi bili nastali še globlji spori, in CK Kitajske se je zavzel za to, da bi vse pojasnili v pogovorih. Trdil pa je, da gre za boj proti revizionizmu, dogmatizmu in titoizmu. LR Kitajska je tudi pripravljena prekiniti javne napade. Želi samo dokazati, da ustvarjajo zgodovino množice, ne pa »dva velika moža«, s čimer so seveda mislili Kennedyja in Hruščova.

V začetku aprila 1963 je CK KPSZ odgovoril, da je za sestanek v Pekingu in nato še v Moskvi. Za temo posvetovanja je predlagal utrjevanje moči svetovnega socialističnega sistema, mir in miroljubno koeksistenco, imperializem ZDA, nacionalna osvobodilna gibanja in albansko vprašanje, ki ga je treba normalizirati; v zvezi z jugoslovanskim vprašanjem pa so v Moskvi izjavili, da je Jugoslavija socialistična dežela in da kaže »nekatere pozitivne tendence«, ki so vidne v gospodarstvu ter v socialnem in političnem življenju. Obstajajo pa še »razlike v mnenjih« glede nekaterih ideoloških vprašanj, zato se je treba o tem pogovarjati neposredno z jugoslovanskimi tovariši.

Kitajska je bila pripravljena na pogovore v Moskvi sredi junija 1963, 14. junija pa je CK KP Kitajske objavil 25 točk, ki so bile slaba napoved, da bi bil ta sestanek uspešen. Teh 25 točk pomeni v bistvu dovolj oster napad na Hruščova kot zagovornika revizionizma, krivca za razcep. Namesto besed so terjale dejanja, dobre odnose z Albanijo in obsodbo Jugoslavije. Strah pred nacionalnimi vojnami in revolucijo je nesmisel, saj se iz njih ne more razviti svetovna vojna.

ODPRTO PISMO KP KITAJSKE V 25 TOČKAH

Vseh točk ne bomo naštevali, lepo pa kažejo, kako zagrizeno so Kitajci branili svoja stališča. Zahtevali so tudi neizprosen boj proti jugoslovanskemu revizionizmu. »Domnevati, da Jugoslavija zdaj izpričuje definitivno pozitivni razvoj, da je socialistična dežela, da prestavlja Titova klika antiimperialistično moč, je popolnoma neutemeljno in ni v skladu z dejstvi.«

Spor med sovjetsko in kitajsko partijo, ki nikakor ni mogel ugodno vplivati na razvoj delavskega gibanja, je kmalu dosegel svoj višek. O kakem skupnem sestanku ni bilo mogoče govoriti, pač pa so na plenumu CK KPSZ, ki je bil od 18. do 21. junija 1963, sklenili, da

kitajskih 25 točk ne bodo objavili. CK je predlagal, da bi pretrgali javno kritiko, s čimer so se Kitajci strinjali že prej.

Ker pa je plenum le upal, da bo sestanek v začetku julija, je o tem sprejel nekatere sklepe. Plenum odobrava delo CK in generalnega sekretarja. Zavzema se za nadaljnje sodelovanje s CK Kitajske in za izvajanje moskovske deklaracije ter sklepov 20., 21. in 22. kongresa KPSZ. Na plenumu je Hruščov znova poudaril, da nasprotujejo koeksistenci z buržoazno ideologijo, da razredni boj ne pozna nacionalnih meja in da je leninistično načelo o koeksistenci temeljna črta sovjetske zunanje politike, da je treba razkrinkavati kult Stalinove osebnosti in da »nasprotujejo voditeljem, ki se postavljajo nad narod in KP in mislijo, da so postavljeni od boga, kar je bilo za Stalina značilno«.

V sklepni resoluciji je zapisana zahteva, da je treba uresničevati program KP, ustvariti svetovni nazor delovnih ljudi in podobno.

Kitajsko gospodarstvo pa v tem času ni cvetelo. Postavili so sicer deset točk o razvoju, vse pa so v bistvu povedale, da bo LR Kitajska v 20 do 30 letih še vedno revna in zaostala država. Še vedno pa so naglašali tri »velika revolucionarna dejanja«: razredni boj, boj za proizvodnjo in znanstvene dosežke.

Pravda je 14. julija odgovorila na 25 točk. Kitajska po njenem noče, da bi miroljubno poravnali razlike v mnenjih. Ker je CK KPSZ sklenil, da kitajskih napadov ne objavijo, so začeli Kitajci to pismo širiti ilegalno; zavoljo tega so pet kitajskih diplomatov izgnali iz Moskve. Nato so se začela 7. julija v Moskvi pogajanja obeh delegacij, toda kitajsko veleposlaništvo je začelo množično razpečevati gradivo s klevetami.

1. Kitajski voditelji pozabljajo na veliko pomoč SZ, in leta 1960 so začeli javno kritizirati SZ. Pogajanja v Moskvi niso rodila sadu, in novembra 1960 je absolutna večina zavrnila KP Kitajske, s tem ji je grozila popolna izoliranost. 2. V čem je bistven razloček med pogledi KPSZ in Kitajske? KP Kitajske nam pripisuje stališča, ki jih nismo nikdar imeli; z dokumenti komunističnega gibanja poskušajo prikriti svoja napačna stališča. Gre za vprašanje vojne ali miru, za miroljubno koeksistenco, za to, da združene napredne sile lahko preprečijo novo svetovno vojno, da atomska bomba ni papirnati tiger in da se nihče ne sme igrati z usodo narodov. Pravijo, da je v novi vojni možno žrtvovati več sto milijonov ljudi, na razvalinah imperializma pa bo zrasla tisočkrat višja civilizacija kot v kapitalističnem redu. 3. Tudi razlike glede boja proti posledicam kulta Stalinove osebnosti so resne. Še leta 1956 so Kitajci »hvalili in občudovali« sklepe 20. kongresa KPSZ. Ali so takrat lagali? »Kitajci poznajo le fraze in nimajo zaupanja v dežele socializma, da bi te gospodarsko premagovale kapitalizem. Kitajski voditelji zmerjajo francoske, jugoslovanske in ameriške komuniste, da so oportunisti in častilci parlamen-

tarnega kretenizma, zavzemajo pa se za oboroženo vstajo v vsakršnih razmerah, ne pa za miroljubne oblike boja.« KPSZ se zavzema za tesno prijateljstvo s KP Kitajske kljub resnim razlikam v mnenjih.

Da je šlo v tej polemiki domala na nož, kaže odgovor Pekinga z dne 14. julija, da je sprava med Pekingom in Moskvo mogoča samo v primeru, če bo Hruščov odstranjen kot partijski državni voditelj. Hruščov je odgovoril, da je to pričakovanje zaman, ker »nas lahko odstrani le ljudstvo in izbere nove, če ne delamo prav«. To je demokratični centralizem.

CK KP Kitajske je izjavil, da odgovor CK KPSZ ne ustreza dejstvom in da bodo ob priložnosti nanj še odgovorili. »Kdor ne kritizira idealizma in metafizike, ne more razvijati materializma in dialektike.« Čim dlje traja razprava, tem jasnejša je resnica.

Vse to je bila tudi posledica tega, da so bili pretrgani pogovori med KP Kitajsko in SZ (od 5. do 20. julija 1963) z ugotovitvijo, da se bodo nadaljevali pozneje. Na tem posvetovanju je vodil Kitajce generalni sekretar CK Teng Hsiao-ping, sovjetsko pa »šef ideolog« Suslov.

Sklepni komunike tega posvetovanja pravi, da je bilo 15 sej, o različnih mnenjih pa ne bodo poročali. »Obe strani sta povedali svoja mnenja«, zdaj je potreben premor.

Dne 31. julija je le sledila izjava kitajske vlade, 3. avgusta pa je zelo ostro odgovorila sovjetska vlada. Vsi, ki hočejo mir, pozdravljajo moskovsko izjavo iz leta 1957. Tiste, ki ji nasprotujejo, moremo našteti na prste. Vzbuja pa začudenje, da nasprotujejo komunisti.

SZ ni klonila pred ameriškim imperializmom. Takšna trditev je »višek neumnosti«. SZ mora imeti atomsko orožje zaradi svetovnega miru, čeprav se je vedno zavzemala za prepoved tega orožja. Kitajska vlada tudi sama razume, da njeno početje ni priljubljeno, zato hoče »v opravičilo« postaviti še bolj radikalen program, namreč uničenje atomske bombe; tega so že prej izdelale SZ in druge socialistične države. To je v nasprotju z miroljubno koeksistenco in slabi enotno fronto proti imperializmu. Tega pa je vesel samo sovražnik.

Kdo daje kitajski vladi pravico, da govori v imenu sovjetskega ljudstva in drugih socialističnih dežel ter zanje? SZ pa ne nasprotuje sklicanju konference o razorožitvi. Ču En-laj je 31. julija 1963 res poslal vsem predsednikom vlad sveta predlog o vrhunski konferenci za prepoved in uničenje jedrskega orožja.

Ni pomembno, da je Albanija 15. avgusta 1963 odgovorila, da je moskovska izjava prevara in da se Albanija strinja s kitajskimi stališči. SZ je razorožila Albanijo in spremenila Sredozemlje v agresivno bazo zoper socialistične države. Pomembnejše pa je, da se je tega dne oglasil tudi Peking. Poudaril je, da nihče nima monopola govoriti o jedrskem orožju. SZ je od aprila 1959 do junija 1963 stalno zavračala delno pogodbo o prepovedi atomskih poskusov, zdaj pa pravi, da se je položaj spremenil. »Ali to, kar smo govorili včeraj, nima danes

nobene veljave več? Ali sovjetski voditelji niso več resni ali pa očitno varajo ljudstvo?« Stališče ZDA je ostalo nespremenjeno, pač pa so se spremenili sovjetski voditelji. Delno prepoved so ZDA predlagale že pred leti. Moskovska atomska pogodba je ugodna za ZDA, ne pa za sile miru. Pogodba pomeni očitno kapitulacijo sovjetskih voditeljev pred imperialisti ZDA. Kitajski predlogi so realnejši: postopna prepoved jedrskega orožja in njegovo uničenje. SZ pa pravi, da to ni realno. SZ pušča ostale socialistične dežele na cedilu, tudi leta 1957 ni poslala obljubljene atomske bombe na Kitajsko.

Sovjetska vlada je 20. avgusta 1963 odgovorila, da moskovsko atomsko pogodbo vsi odobravajo in da poteka na vseh celinah nekakšen referendum za pogodbo. Nasprotniki pogodbe so se znašli v klavrni izolaciji, celo Adenauer se je vzdržal javnega ugovora. Kitajska je prevzela vlogo med ameriškimi »obsedenci«, zahodnonemškimi revanšisti in francoskimi skrajneži.

Kitajski argumenti zoper moskovsko pogodbo ne veljajo. Kitajska ne potrebuje nobenega jedrskega orožja, rajši naj se posveti svojemu težavnemu gospodarskemu položaju. Če ima Kitajska dve do tri atomske bombe, to še ničesar ne rešuje.

Desetega septembra 1963 se je v volivnem govoru v Leipzigu »spomnil« Kitajske tudi (uslužni služabnik Moskve) Ulbricht. Dejal je, da je kitajska malomeščanska miselnost vzrok za levi odklon LR Kitajske. Kitajcem so uspehi v gospodarstvu pred letom 1959 zmedli glave, ker da »veliki skok« ni odvisen od socialističnih gospodarskih zakonov, da je skrajšal prehod socializma v komunizem in da je to »pokazalo vsemu svetu novo pot v komunizem«. Toda kitajski delovni ljudje vedo, da je pomen socializma v krepitvi delavsko-kmečke moči in postopnem zboljševanju materialnih in kulturnih življenjskih razmer. Za kitajski socializem ni potrebna nobena atomska oborožitev, temveč razvoj industrije.

Trinajstega septembra je Peking znova načel »Stalinov problem«. Trdil je, da je bil Stalin strmoglavljen samo zato, da je njegovo mesto zasedel Hruščov. Stalin je res delal napake, ki so imele svoje ideološke, socialne in zgodovinske korenine. Vendar se je boril proti carizmu in proti notranjemu in zunanjemu sovražniku, bojeval se je za utrditev prve socialistične države, bil je nespravljiv sovražnik imperializma in vseh reakcionarjev. V boju proti kontrarevoluciji je predvsem v letih 1937 in 1938 obsodil vrsto nedolžnih ljudi, vendar je vselej pravilno uresničeval proletarski demokratični centralizem. V obravnavanju odnosov med bratskimi KP in deželami pa je delal napake, kar je povzročilo škodo SZ in svetovnemu komunističnemu gibanju. »Toda njegove zasluge presegajo njegove napake.« Hruščov in drugi pa ga »obsojajo, ne da bi ločili med dobrim in slabim«. Hruščov zmerja Stalina glasneje, kot so ga renegati Kautsky, Trocki, Tito in Djilas.

Šele 21. septembra 1963 je Peking objavil gradivo o nadaljevanju spora s SZ. Ne gre samo za obtožbo, da je Moskva priznala ZRN in

izdala interese NDR, da je priznala pristop Formoze k moskovskemu sporazumu in da je na Kubi klonila pred imperializmom ZDA. Obširni elaborat pravi v prvem poglavju, da je SZ izdala socialistični tabor Ameriki, in sicer s tremi moskovskimi pogodbami (Kitajski ni dala atomske bombe, legalizirala je podzemske atomske poskuse in obdolžila Kitajsko, da je ta desno krilo ameriških »blaznežev«).

Kitajci se bodo sami obvarovali jedrskega pritiska ZDA in SZ, ni jim mogoče preprečiti, da ne bi sami izdelali atomskega orožja. Kitajska noče vojne, upošteva pa najslabšo možnost. Glede »300 milijonov mrtvih Kitajcev« pa pravijo takole: Kitajska ni za nečloveško politiko ali za zverinske načrte. Kako utemeljujete tako obtožbo? Nekateri vaši oficirji pravijo, da bi lahko v vojni izgubilo življenje stotine milijonov ljudi; kitajski časopis je zapisal, da bi lahko zmagoviti narodi na razvalinah imperializma zidali lepo prihodnost (kot je izjavil Mao 18. novembra 1957 v Moskvi).

Toda kaj je v resnici mislil? Mao je takrat rekel: Zdi se mi, da je nastala sprememba v mednarodnem položaju. Dva vetrova pihata na svetu, vzhodni in zahodni. Po njegovem je zdaj značilno, da zmaguje vzhodni veter. To je moč socializma, ki je znatno večja kot moč imperializma. Nadalje je dejal, da je vedno več možnosti odvrniti imperializem, da bi sprožil novo svetovno vojno. Trenutno pa je treba računati s tem, da bi »blazneži« povsod odvrgli atomsko ali vodikovo bombo. Toda če jih bodo vrgli, bomo take vrgli tudi mi. Kitajska sicer nima atomske bombe kot ZDA, ima pa granate. Koliko žrtev pa bi bilo v novi vojni? Nemara bi umrla tretjina ali celo polovica človeštva. Ko se je Mao pogovarjal z nekim francoskim visokim politikom, je ta dejal, da bi bilo v atomski vojni konec vsega človeštva. Mao pa mu je odgovoril, da bi vendarle preživela polovica ljudi. Imperializem bi bil odpravljen, ves svet bi postal socialističen. Prebivalstvo pa bi se z leti znova povečalo še na več kot 2,7 milijarde.

Na Kitajskem ustvarjamo mir še naprej, če pa nam bodo imperialisti kljub temu vsilili vojno, bomo pač v miru nadaljevali po vojni. »Kaj pa lahko naredite zoper vojno, ko vas je sleherni dan samo vojne strah?« Dokument se nato sprašuje, kaj je prava vsebina tega Maovega citata. Kitajska želi mir, vojno hočejo imperialisti. Toda človeštvo tudi v tej vojni ne bo propadlo, propadel pa bo imperialistični sistem, zato bo prihodnost človeštva še lepša. Sovjetski voditelji so, tako pravi dokument, iz Maovega citata iztrgali le del.

Spričo vsega povedanega je težko reči, komu je mogoče verjeti.

Nadaljnji očitek pravi, da SZ zahteva od zatiranih narodov, naj se podredijo imperializmu ZDA. Ta ima atomsko bombo in lahko sproža svetovno vojno. Sovjeti pravijo, da sedanja doba ni več doba revolucij, narodnoosvobodilnih gibanj, zato je treba pred imperialisti kloniti, ne pa se bojevati za svobodo. Sledil je očitek, da Hruščov zahteva, naj Peking prizna teorijo o dveh kitajskih državah. Sovjetska

zveza priznava le odločilno vlogo svojega jedrskega orožja. Hruščov je oktobra 1959 v ZDA izjavil, da te podpirajo Čankajška, SZ pa Kitajsko. S tem se je ustvarilo ozračje svetovne vojne nevarnosti. Potemtakem je jasno, da Hruščov terja od Kitajcev, naj priznajo »umazani načrt« ZDA o dveh kitajskih državah, torej o Formozi in LR Kitajski.

Nadalje očita Peking, da so bile rakete, ki so jih poslali na Kubo, politična igra. SZ tega nismo svetovali. Torej ne bi moglo priti do kubanske krize. Ali ste o tem vprašali tudi sovjetski narod, socialistične države in delavski razred v kapitalističnih deželah? To je bila lahkomiselna igra z življenji sto milijonov ljudi. SZ je te rakete nato sramotno umaknila in kapitulirala. S tem je povzročila sramoto svojemu narodu in mednarodnemu proletariatu.

Vsemu temu je treba prišteti še pekinški članek o nastanku in razvoju razlik med vodstvoma KPSZ in KP Kitajske, ki je bil objavljen že 6. septembra 1963.

Koliko ti dokumenti držijo, ne vem. Sprva je bilo rečeno, da se je »spor začel, ko je Hruščov na 20. kongresu KPSZ začel na revizionističen način sramotiti Stalina«. Njegov revizionizem dokazuje poizkus, da bi Poljsko podjarmili z orožjem, kar pomeni »šovinizem velesil«. Po zasedbi madžarske kontrarevolucionarne Budimpešte je bila SZ za politiko kapitulacije in za izročitev socialistične Madžarske kontrarevoluciji. Temu je Kitajska odločno nasprotovala. Zavzemala se je za pogovore med bratskimi partijami in za rešitev ugleda SZ. Sledi vrsta očitkov na račun moskovskega sestanka leta 1957, mejnih spopadov in kongresov KPSZ, ki pomenijo »nov višek sovjetskega revizionizma«.

Moskva je seveda nemudoma odgovorila. Kajpak je zagovarjala vrednost moskovske pogodbe. Očitala je Kitajski, da želi kljub gospodarski šibkosti postati atomska sila. Odločno pa je zavračala očitek o dveh kitajskih državah in skušala odbiti kitajske argumente o tem. Čankajšek je res podpisal moskovsko pogodbo, toda SZ tega podpisa ne priznava; Čankajška tudi ni povabila k podpisu. Še med pogajanji je zahtevala, da pogodbo podpiše samo LR Kitajska. Kitajsko vodijo posebni interesi, z jedrskim orožjem jih lahko varuje SZ, toda Kitajci bodo kljub temu to kritizirali. Ruski pregovor pravi: Ne pljuj v vodnjak, nemara boš še pil iz njega. Kitajci trdijo, da morajo imeti lastno atomsko orožje, toda v tem jih socialistični tabor ne bo podprl. To lahko govorijo samo ljudje, ki so se ločili od proletarskega internacionalizma, opustili socialistično stališče v zunanji politiki in zavrgli leninistično načelo o miroljubni koeksistenci. Mogoče bi bilo reči, da bi njihova atomska bomba pomenila »pozicijo moči« in da bi vplivala na dežele Azije, Afrike in Latinske Amerike; to bi še zaostrilo mednarodni položaj. Kakšen recept torej imajo kitajski teoretiki za »boljšo prihodnost«? Čimveč ljudi naj bo uničenih. Odgovor nato navaja pogovor češkoslovaškega novinarja z nekim kitajskim tovarišem.

V ČSSR živi 13 milijonov ljudi, v primeru jedrske vojne bi bili vsi ob življenje. Ta mu je po ovinkih odgovoril, da se morajo majhne socialistične dežele v primeru uničevalne vojne podrediti koristim skupnega tabora. Neki drug kitajski funkcionar pa je dejal, da Togliatti nima prav, če je zaskrbljen za usodo svojega naroda, saj da »bo ostalo še dovolj drugih ljudi«.

Polemika se je še nadaljevala, češ da Kitajska povzroča umetne spopade na mejah, zavrača »avanturo« na Kubi in podobno. Končala pa se je z ugotovitvijo, da želijo Kitajci postati avantgarda. Toda revolucionarni so samo v besedah. Ne gre jim za osvobodilne cilje narodov, temveč za cilje velesil, pa hočejo razbiti enotnost socialističnega tabora. Še več: Kitajska je prešla v odkrito ofenzivno akcijo proti SZ, razlike v mnenjih KP pa prenaša na državne odnose.

Toda spor se je nadaljeval. 26. septembra 1963 je Peking odgovoril na vprašanje, ali je Jugoslavija socialistična dežela. Po njegovem ni. V Jugoslaviji so še vedno zasebni kapital in zasebna podjetja, velika kmečka posestva so ostala nedotaknjena, državnokapitalistična lastnina je pod kontrolo birokratske buržoazije; torej obstaja kapitalistično gospodarstvo. Jugoslavija je privesek ZDA in njihovega imperializma, njihov »specialni oddelek za kontrarevolucijo«. V Jugoslaviji je diktatura buržoazije. Do leta 1954 je bila socialistična dežela, nato pa se je začelo izdajalstvo Tita in njegove klike. Hruščov šteje Tita za svojega učitelja.

Posebno je Kitajce razburila oddaja Radia Beograd ob 14. obletnici ustanovitve LR Kitajske. Bistvo poročila je v tem, da je Kitajska nastala v posebnih razmerah in da vodstvo KP ni moglo najti primerne poti. Zato se je začel proces degeneracije vodstev KP na poti nacionalizma in šovinizma. Revolucija se je tako izmaličila. Še vedno vztraja na nesmislu, da bi po atomski vojni preživelo dovolj ljudi za socialistično družbo.

Dne 22. oktobra 1963 je Peking objavil odgovor. Zagovorniki neokolonializma so hujši kot kolonializem in uživajo podporo celo v OZN. CK KPSZ očita vse mogoče, tudi rasizem, saj govori o rumeni nevarnosti.

Pravda je zahtevala strnjenost komunističnega gibanja in ponovno prekinitev javne polemike. Komunisti svojih ciljev ne skrivajo. Pomen in namen miroljubne koeksistence je v tem, da odstranimo vsa sredstva oboroženega napada med državami ter med njimi ohranimo načelo suverenosti, enakosti in neuvrščanja. Oba sistema naj gospodarsko tekmujeta in se tudi ideološko spopadata. Boj za mir ni boj za meščanski pacifizem, ki vojno sploh zanika. Smo za osvobodilno vojno proti zatiranju, ki ima lahko miroljubne in nemiroljubne oblike. To ni socialistični pacifizem, ki zanika razredni boj. Nasprotujemo pa razrednemu zatiranju.

V zvezi z umorom Kennedyja je Pravda zapisala, da so bile zadnja leta reakcionarne sile imperializma (»obsedenci«) vedno aktivnejše,

niso se branile nobenih sredstev, tudi proti državnikom, ki so poskušali reševati mednarodne probleme s pogajanji. Pobudniki umora Kennedyja so imeli dva cilja: spraviti s poti zmerne politike kapitalističnega sveta in vnovič sprožiti protikomunistično, protisovjetsko in protikubansko histerijo.

V zvezi s sporom s Kitajsko je SZ poudarila, da različnost mnenj škoduje komunističnemu gibanju in da odvrača od boja zoper imperializem. Javna polemika je segla predaleč, vendar položaja ne gre dramatizirati. Vse je treba omejiti na poglavitne probleme, ki naj bi bili obvezni za vse KP. Solidarno je treba izvajati skupne sklepe o splošnih nalogah v boju proti imperializmu, v boju za mir, demokracijo in socializem. Enotnost mednarodnega komunističnega gibanja je treba postaviti nad načela marksizma in leninizma. Varovati je treba načelo demokratičnega centralizma in kolektivnega vodstva ter ostati zvest nauku marksizma in leninizma.

Toda Kitajci so kmalu odgovorili, da pomeni »generalna linija« miroljubne koeksistence izdajstvo Leninove politike. Hruščov in drugi menijo, da imperializem, zlasti ameriški, podpira miroljubno koeksistenco. KP Kitajske očitajo, da želi sprožiti vojno proti imperializmu. Toda ta zagovarja Leninov nauk. Kapitalizmu ne smemo popustiti v ničemer, kar je bistveno, to pa počne Hruščov. KP Kitajske loči socialistične in kapitalistične dežele. Hruščov oblikuje miroljubno koeksistenco na »obširnem sodelovanju z imperializmom, zlasti v ZDA«. To pomeni nesramno izdajstvo marksizma in leninizma. Ali je mogoče z miroljubno koeksistenco odstraniti nasprotja in boje med socializmom in imperializmom? Ta boj je neizogiben, saj imperializem nikoli ne spremeni svoje narave. Samo če tako kaže neugoden položaj, ne sproži prave, temveč hladno vojno. Toda razredni boji v ostrejši ali milejši politiki trajajo naprej. Tega Hruščov ne prizna, in se zavzema za nadaljevanje popuščanja spričo zahtev imperializma in buržoazne reakcije na Kubi in v kitajsko-indijski mejni vojni. Prepričan je, da se mora boj med obema sistemoma sprevreči v »čisto idejno vojno« in da bodo politična vprašanja popolnoma izginila.

Miroljubna koeksistenca ne more postati generalna linija zunanje politike socialističnih držav, saj mora ta sloneti na proletarskem internacionalizmu. Prav tako ne more biti generalna linija vseh KP in njihovih nacionalnih gibanj. Voditelji KPSZ naj stvar modro preudarijo in spoznajo, da je vsakršno sodelovanje z ZDA nemogoče.

Spor se je nadaljeval še v letu 1964, in KP Kitajska je v začetku februarja razglasila voditelje CK KPSZ za »največje razdiralce tega časa«. Po dovolj zanimivem pregledu o delu Marxa in Engelsa pred Leninovo ustanovitvijo III. internacionale ugotavlja, da so Hruščov in drugi voditelji glavni predstavniki modernega revizionizma. Med 20. in 22. kongresom so razvili »ključni sistem revizionizma«, brez predsodkov zagovarjajo politiko velikega šovinizma.

Hruščov spreminja svoja stališča iz dneva v dan, od bratskih KP pa zahteva, da mu brezpogojno sledijo. Še nikdar se ni nobeno vodstvo v mednarodnem komunističnem gibanju pehalo za vodilno vlogo. Če pa se je katero, je bilo to vodstvo KPSZ, in Hruščov hoče postati »fevdalni avtokrat«. Dotlej je sovjetsko časopisje objavilo kakih 2000 lažnivih napadov na KP Kitajske.

2. JUGOSLAVIJA

Samo po sebi se nam vsiljuje vprašanje odnosov med Jugoslavijo, SZ in LR Kitajsko v tem času, to je od jeseni 1961 naprej. Besna gonja IB se je sicer umirjala, vendar bi se bila utegnila znova razplamteti. Seveda so se začele za Jugoslavijo močno zanimati tudi ZDA, posebno še po beograjski konferenci neuvrščenih. Tako je Kennedy sredi oktobra 1961 ukazal pretehtati odnose z Jugoslavijo, tudi gospodarske in vojaške. Izopolnijo naj se dosedanje pogodbe po letu 1958. Od leta 1957 nismo dobivali nobenih daril več (ne gospodarskih ne vojaških), ampak samo posojila za razvoj. Od leta 1949 do 30. junija 1956 je dobila Jugoslavija 2280 milijonov dolarjev v obliki posojil in daril; sklenjena je bila pogodba, da mora Jugoslavija odkupiti 130 zastarelih vojnih letal F-84.

Po govoru v Skopju je Tito 13. novembra 1961 dejal, da kitajski voditelji obrekujejo Jugoslavijo, albanski pa so navadni provokatorji. Ne kaže pa dramatizirati, kar so na 22. kongresu KPSZ govorili zoper Jugoslavijo in o revizionističnem programu ZKJ. Kitajska in Albanci vztrajajo pri stalinizmu. Odobravajo nastanek dveh Nemčij, vendar bi radi videli, da bi se nemški narod združil.

Triindvajsetega januarja 1963 je imel Tito zelo pomemben govor na kongresu mladine. Načel je še danes zelo pomembno jugoslovansko vprašanje o partikularizmu, šovinizmu, lokalizmu, izolaciji. Poudaril je, da nosilci tega niso samo pisatelji, slikarji, filmski ljudje in drugi intelektualci, temveč tudi ljudje iz vodstva ZKJ. »Mnogim visokim funkcionarjem gre beseda Jugoslavija le s težavo z jezika.«

Ko je 27. januarja 1963 Peking znova ostro napadel Jugoslavijo in ZKJ, jo je Pravda branila. Poudarila je, da se KPSZ zavzema za svetovni komunistični kongres in za bilateralne dogovore, da bi odstranili razlike. Jugoslovanske razlike je treba odstraniti le s sodelovanjem. Javna polemika bi samo poglobila razlike v mnenju, to pa bi škodovalo enotnosti. Zato je Hruščov na šestem kongresu v NDR svetoval, naj se ustvari ugodno ozračje za pogajanja, kar so podprli tudi mnogi drugi, celo pekinški tisk. Žal pa so nekateri enostransko razlagali moskovsko izjavo in neutemeljeno napadli ZKJ; to kaže željo, da bi se polemika nadaljevala, mi pa se s tem ne strinjamo.

Na plenumu CK ZKJ 18. maja 1963 je Tito ostro, vendar dostojanstveno zavrnil kitajske napade. Dejal je, da kitajski voditelji vztrajajo pri dogmatskih stališčih in zanikajo, da bi lahko napredne sile v kaki državi prevzele oblast drugače kot z oboroženo silo in z novo vojno (torej z miroljubnimi sredstvi). Revolucionarni boj delavskega razreda zamenjujejo s koeksistenco. Ta je nujna, če naj se izognemo jedrski vojni. Toda koeksistenca in ideološki kompromis ne pomenita konca razrednega boja v kapitalističnih deželah. Glede vojne ali miru se ZKJ zavzema za miroljubno reševanje spornih zadev med narodi. ZKJ ne odklanja razrednega boja. Ta je sicer nujen, vendar je lahko različen, ne pa dogmatičen, kot je pri Kitajcih. ZKJ je na strani tistih KP, ki se bojujejo za odpravo dogmatizma in stalinističnih interesov v komunističnem gibanju in ki se zavzemajo za mirno rešitev spornih vprašanj; zavzema se za napredni razvoj revolucionarnega delavskega gibanja, ki je v sedanji fazi v skladu z marksistično znanostjo. Internacionalistična dolžnost ZKJ je navzočnost v vrstah mednarodnega delavskega gibanja. To načelno stališče je treba razčistiti, vendar ne na račun kompromisa z načeli.

Jugoslavijo napadajo zaradi revizionizma. Mi smo svoje napake priznali (»jugoslovanska pot v socializem«) in jih nameravamo odstraniti, toda če primerjamo naše napake s kitajskimi, so kitajske velike kot Himalaja. Zdi se, da se na Kitajskem krepijo birokratizem in njegove metode v upravi, gospodarstvu in partiji. Ta se je odločila za politiko »velikega skoka«, pri reševanju notranjih zadev pa uvaja vojaške metode. Politika »velikega skoka« ni rodila pričakovanih sadov, povzročila pa je nestrpnost in sektaške ukrepe. Te napake nas ne veselijo, saj škodujejo kitajskemu narodu in vsemu delavskemu gibanju. Kitajci nimajo moralne pravice, da bi nas napadali in pri tem lagali o naši stvarnosti.

Hruščov je Titu vrnil obisk 20. avgusta do 3. septembra 1963. Ob tej priložnosti je Tito dejal, da so bile razlike med SZ in Jugoslavijo v preteklosti nepomembne. Bili smo pred večjimi skupnimi zadevami, čeprav so govorili (Kitajci), da jugoslovanski komunisti nimajo pravice do tega imena. Res je, da tudi mi nismo delali vse prav. Če nastanejo v čem razlike, je to pomembno za voditelje socialističnih dežel. O tem je treba razpravljati in prodreti stvarem do dna, da odpravimo nepomembne malenkosti.

Hruščov je pozdravil pripravljenost Jugoslavije na socialistično delitev dela. Dejal je, da Jugoslavija gradi socializem v posebnih razmerah. Metode tega dela niso identične s sovjetskimi, vendar so v soglasju s temelji marksizma in leninizma. To mora biti drugim v poduk (zakladnica marksizma-leninizma). Največja nevarnost za kapitalizem je, če prevzame delavski razred oblast, organizira proizvodnjo in dosega pri tem prave čudeže.

Tito je ugotovil enakost pogledov in poudaril, da jugoslovansko delavsko samoupravljanje ni specifično jugoslovansko, temveč splošno

marksistično. Strinjal se je s Hruščovom, da je treba spraviti produkcijo in življenjsko raven na višino, kakršne kapitalizem ne pozna. Zavzemamo se za enotnost delavskega gibanja, nasprotujemo pa lažnim revolucionarjem, rasizmu in anarhizmu, je dejal Tito. Sporne probleme je treba urejati in reševati miroljubno, z razvijanjem gospodarskih povezav, zlasti z nerazvitimi deželami. To ne pomeni kapitulacije pred kapitalizmom in odpovedi revolucionarnemu boju.

Med dovolj privlačnim govorom v Velenju je bil Hruščov oblečen v rudarsko uniformo. Poudaril je, da se je treba učiti iz izkušenj bratskih KP in priznati pripravljenost ZDA in VB za sklenitev moskovske jedrske pogobe. Vsi ljudje »dobre volje« so z veseljem sprejeli moskovski sporazum. Upal je, da bo nekoč mogoče nadaljevati pogovore o mednarodnih problemih, kot je denimo predvsem stalna razorožitev pod strogim mednarodnim nadzorstvom.

Govoričenje, da bi na razvalinah kapitalističnega sveta vzcvetela bogatejša civilizacija, to namreč misli Kitajska, je »neodgovorno«. S kakšno pravico to govorijo v imenu drugih narodov? SZ se je pripravljena pogajati z Zahodom o vseh vprašanjih v zvezi z utrditvijo miru in varnosti ter v zvezi z miroljubno koeksistenco z državami različnih družbenih sistemov. Tudi Jugoslavija zagovarja tako stališče. V temeljnih mednarodnih problemih je med nami popolno soglasje (mir, koeksistenca, splošna in popolna razorožitev, dokončna odprava kolonialnega sistema, miroljubna rešitev nemškega vprašanja). Temelj vsega tega pa je, da sta obe naši deželi socialistični.

Od 17. septembra do 22. oktobra 1963 je bil Tito na uradnem obisku v Latinski Ameriki in ZDA. V Braziliji so sprejeli skupno izjavo o tem, da je treba ohraniti mir; skupni sporazum so pozdravili kot pomemben korak k popolni razorožitvi; naglasili so mednarodne gospodarske odnose in razlike med industrijskimi državami in državami v razvoju.

V Čilu so se zavzeli za popolno prepoved vseh jedrskih poskusov, za zavzeto prizadevanje majhnih držav z majhnimi sredstvi v boju za mir, za nevmešavanje in popolno odpravo kolonializma.

V Boliviji so bila stališča o vseh pomembnih vprašanjih zelo »podobna ali pa enaka«. Zavzeli so se za skupno obrambo miru.

V Peruju so v glavnem govorili o medsebojnih odnosih. V Mehiki pa so poudarili, da je sedanji položaj ugoden za rešitev številnih mednarodnih vprašanj. OZN naj si prizadeva za uzakonitev mednarodne pogodbe o nevmešavanju. Spoštovati je treba pravico narodov do samoodločbe in širiti trgovanje ob zmernih cenah, zlasti z deželami v razvoju.

Od 17. do 21. oktobra 1963 je bil Tito pri Kennedyju, govoril je tudi na plenumu OZN. S Kennedyjem je »v odkritem pogovoru« izmenjal mnenja o številnih mednarodnih vprašanjih in jugoslovansko-ameriških odnosih. Državnika sta potrdila, da je pomenil moskovski

sporazum »prvi korak«, Tito pa se je tudi zahvalil za pomoč ZDA, predvsem po potresu v Skopju.

Pomemben je bil Titov govor v OZN. Zahteval je, naj OZN uzakoni temelje miroljubne koeksistence. Voditelji dveh atomskih velesil naj vedno bolj uveljavljajo načela koeksistence ne glede na sistem, kot to potrjuje moskovski sporazum. Hladna vojna je zavrla dekolonizacijo in emancipacijo novih dežel. Poglavitno znamenje časa naj bo »eksistenca kapitalističnega in socialističnega sistema«. Seveda je treba ločiti protislovja in odnose med narodi in državami. Sveta ne smemo deliti na politične in vojaške bloke. Velik pomen neuvrščenih je v tem, da premagujejo to delitev. Razvoj bo temu priznal še velik pomen. Pogumno je treba iskati nove poti v svetovni trgovini. Vedno jasneje je, da visoko razvite države lezejo v stagnacijo, nerazvite pa v gospodarske težave. Odpraviti je treba vse ostanke hladne vojne (embargo itd.). Vse poglavitne pobude in odgovornosti je treba prenesti na OZN.

III. FRANCIJA — ALŽIRIJA

Devetnajstega marca 1962 je SZ že pravno priznala začasno alžirsko vlado, francoska vlada pa je to imela za neprijazno dejanje, zato je odpoklicala svojega veleposlanika iz Moskve. Francosko zunanje ministrstvo je izjavilo, da ustavitev ognja še ne pomeni, da se je pravni položaj Alžirije spremenil, zato bo Francija tam do samoodločbe še izvajala notranjo in zunanjo suverenost. Moskva pa je 27. marca izjavila, da ne more razumeti stališča francoske vlade, kajti očitno je tudi francoska vlada priznala začasno alžirsko vlado.

Skupni stroški Francije za vojno v Alžiriji so dosegli približno 38,5 milijarde novih francoskih frankov, kar pomeni 14 odstotkov bruto družbene proizvodnje leta 1961.

Osmega aprila 1962 je bil v Franciji (ne pa v Alžiriji) referendum o evianskih pogodbah. Od približno 27 milijonov volilcev jih je volilo blizu 20,5 milijona; 90,7 % je glasovalo za, 9,3 % pa proti. Med strankami so glasovale za pogodbe KPF, socialistična stranka, radikali, levi sindikati ter druga levičarska in demokratska gibanja, proti pa krščanski demokrati, pužadisti, vzdržali so se levi socialisti in trockisti. 7. aprila so v Alžiriji postavili začasno izvršno oblast, atentati OAS pa so se nadaljevali.

Desetega aprila je odstopil Debré, novo vlado pa je sestavil Pompidou. 20. aprila je bil v Alžiru aretiran general Salan, 24. junija pa so v Alžiru nastopile prve domače vojaške sile za boj proti OAS.

De Gaulle bi se bil lahko po uspešnem referendumu oddahnil, vendar se je znova lotil svojih priljubljenih »višjih« ciljev, namesto da bi bil mislil na konec prave državljanske vojne v domovini. Na tiskovni konferenci 15. maja 1962 je razložil tri poglavitne politične cilje: ureditev obveznosti do bivših (francoskih) čezmorskih dežel, utrditev zahodne Evrope kot ravnotežja zoper dežele Vzhoda in ustanovitev moderne, z atomskim orožjem opremljene francoske armade. Evropa mora postati gospodarsko in politično enotna, kajti EGS še ni vse. Res je, da njen parlament v Strassbourgu razpravlja o gospodarskih vprašanjih, vendar mora tudi o političnih, obrambnih in kul-

turnih. Ustvariti je treba »Evropo držav, ne pa mitov in slepil«. Nekateri hočejo »nadnacionalno Evropo«, toda narodov in držav ni mogoče stapljati. Kako naj VB stopi v nekakšno utopično tvorbo? V NATO je zahteval lastno francosko atomsko silo in spremembo francoske obrambe v nacionalno. Od ustanovitve NATO pred 13 leti se je marsikaj spremenilo. Takrat so imele atomsko orožje samo ZDA in VB, Evropa je svoje varstvo izročila ZDA, temu pa so rekli integracija. Francija je vse, kar je imela v Evropi, sama podredila NATO, svoje glavne sile pa je imela onstran morja. Danes je navzoče vprašanje NATO, ki se je spremenil le v zastraševalno organizacijo.

Temu je zlasti ugovarjal Kennedy. Šlo je končno samo za dominacijo ZDA, vsaj nad zahodno Evropo.

Od 15. do 23. maja 1962 je potekal veliki sodni proces proti Salanu, ki je bil že 11. julija 1961 v odsotnosti obsojen na smrt, na tem procesu pa na dosmrtno ječo. Salan je pred sodiščem priznal, da je vodja OAS in prevzema zanjo polno odgovornost. Poudaril je, da predstavlja zmagovito in nepremagano francosko armado in da je kolonialistični oficir. Leta 1954 je videl na Indokitajskem milijone ljudi, ki so sledili umikajoči se francoski armadi, in je zagotavljal, da jih ne bo nikdar zapustil na cedilu. Izdajstvo se je rodilo v Parizu. Potem smo prišli v Alžirijo, je dejal, da bi se tu izognili usodi Indokitajske. 1. decembra 1956 je prevzel poveljstvo v Alžiriji, januarja 1957 pa so nanj že izvedli atentat, in »to prav tisti, ki zdaj terjajo njegovo smrtno kazen«. Leto dni zatem mu je de Gaulle pisal, da Francija ne bo pozabila njegovih velikih zaslug v Alžiriji. Nato so se začela pogajanja za premirje.

Maja 1958 je poslal telegram predsedniku Cotyju in predlagal, naj Pflimlin odstopi, oblast pa naj prevzame de Gaulle. Takrat je v Alžiru vzklikal: »Naj živi Francija, francoska Alžirija in de Gaulle!« De Gaulle je izjavil, da je bilo tisto, kar je naredil Salan, dobro. V državnem udaru januarja in februarja 1960 ni sodeloval, prosil pa je de Gaulla, naj spremeni politiko do Alžirije. Aprila 1961 je sicer sodeloval pri puču generalov, vendar je bil že maja 1958 povezan z de Gaullom in je pripravljal načrt akcije proti Parizu. Toda de Gaulle ga je prevaral. Zato je prevzel vodstvo OAS, v kateri se je zbiral narod, da bi obvaroval svojo domovino pred zločini osvobodilnega gibanja. Ne OAS, osvobodilno gibanje je začelo zločine. De Gaullova »samoodločba Alžirije« je bila laž in je prikrivala vdajo. Zato je prekršil ustavo, razbil armado in zaprl precej najboljših pristašev. OAS podpira velik del muslimanov, ki so za Francijo. »Nasilje OAS je samo odgovor na nasilje tistih, ki hočejo Francoze zoper njihovo voljo oropati njihove nacionalnosti.«

Predsednik sodišča je ugotovil, da je udeležba Salana v generalskem udaru dokazana, dokazani pa so tudi atentati OAS v Franciji in Alžiriji.

Osemnajstega maja 1962 so se začeli stiki članov začasne alžirske izvršne oblasti (ne začasne alžirske vlade) z vodstvom OAS. Tej so

ostale le tri možnosti: boj za francosko Alžirijo, taktika »požgane zemlje« (Hitler) ali pogajanja z bodočimi oblastmi v Alžiriji. Sestali so se z županom Alžira in govorili o nekakšni federaciji (vsaka narodnost naj bi imela eno parlamentarno zbornico, osvobodilno gibanje in OAS naj bi razpustili, stranka na narodni podlagi ali pod vplivom KP ne bi smela obstajati, privrženost Zahodu, prizadevanje za evropsko-azijsko skupnost, agrarna reforma itd.).

Pogajanja so se v začetku junija nadaljevala, nasilja OAS pa še ni bilo konec. OAS je poskušala doseči za Evropejce nove koncesije, osvobodilno gibanje pa je zahtevalo referendum v Alžiriji dne 1. julija, ki naj bi pomenil rojstvo nove države. OAS je 17. junija ukazala konec sovražnosti, kar je de Gaulle pozdravil, za njim pa tudi zaprti Salan.

De Gaullova razmišljanja o Evropi so sprožila razne komentarje. Dežele Beneluxa so bile za integracijo Evrope, prav tako ZRN, VB se je zavzemala le za EGS na gospodarski podlagi, ZDA pa so trdile, da si že od Marshallovega plana naprej prizadevajo za politično in gospodarsko združitev.

Devetnajstega maja je de Gaulle ponovno spregovoril o nujnosti enotne Evrope med dvema velikanoma. Francija ima spričo atomske ogroženosti in svetovnega komunističnega tabora posebno nalogo. Francija hoče ostati v NATO kot Francija in ohraniti svojo dušo. Zato ga je ostro napadla socialistična stranka, češ da hoče spraviti Francijo na protievropsko in protiatlantsko pot. De Gaulle bi rad razpustil NATO, zato je nevarno, da bo Francija izolirana.

Zaradi sporazuma med OAS in osvobodilnim gibanjem je prišlo do razcepa v osvobodilnem gibanju, kar pa je vodstvo zanikalo. Bidault je takrat izjavljal, da bo nadaljeval boj za rešitev naroda. Boj OAS je bil vsiljen zaradi vladne politike. Leta 1958 je de Gaulle dejal, naj ne izpusti Alžirije, da armada garantira za njegovo prisego. Vedno je bil za francosko Alžirijo. Morda bo OAS ohranila majhno mostišče v zahodni Alžiriji. Toda atentati in smrtne obsodbe v Oranu so se nadaljevali.

NEODVISNOST ALŽIRIJE

V Alžiriji je bil 1. julija 1962 referendum, 99,97 odstotka volilcev je glasovala za neodvisnost (v sodelovanju s Francijo), proti pa le 0,03 odstotka. 3. julija je de Gaulle razglasil neodvisnost Alžirije. Francoski narod je priznal pravico prebivalstva Alžirije, da odloča o svojem razmerju do francoske republike. Zato Francija slovesno priznava neodvisnost Alžirije. Začasna alžirska vlada se je preselila v Alžir.

Trinajstega julija so štiri stranke (socialisti, radikali, MRP [ljudsko-republikansko gibanje], neodvisni in kmetje) v francoskem parlamentu izrazili nezaupnico vladi zaradi dodatnih kreditov za francosko atomsko bombo. Pri glasovanju je manjkalo 206 glasov (namesto 241) do absolutne večine. To je bila osma nezaupnica vladi, odkar je obstajala V. republika. Ni pa dobila absolutne večine, ker niso glasovali

vsi člani strank podpisnic. Sicer bi morala vlada odstopiti, posledica pa bi bile razpust parlamenta, nove volitve čez mesec dni in referendum o atomski bombi.

Povedali smo že, da je vodstvo alžirskega osvobodilnega gibanja demantiralo, da bi prišlo v vodstvu do spora. Te sorte demanti kot ponavadi ni bil resničen. Začasna alžirska vlada je 27. maja sklicala v Tripolisu zasedanje nacionalnega sveta alžirske republike, da bi sestavila vodilni politbiro. Toda 7. junija sta ministrski predsednik začasne vlade Benheda in namestnik ministrskega predsednika Belkasem Krim pred časom zapustila konferenco v Tripolisu, ker se nista strinjala s sestavo političnega biroja, v katerem bi bilo tudi pet politikov, ki so bili takrat zaprti v Franciji, med njimi tudi Ben Bela in drugi, ni pa bilo v tej peterici Belkasema Krima. Svet je degradiral tudi načelnika generalnega štaba polkovnika Bumediena in njegove sodelavce, kar je imel glavni štab za nezakonito dejanje.

Tretjega julija je prišel iz Tunisa tudi svet, v katerem ni bilo Ben Bele. Baje je šlo za spor med Benhedo in Belkasemom Krimom o tem, ali naj bo Alžirija urejena centralistično ali federativno, pa tudi zaradi slabega vedenja nekaterih oficirjev (začetki vojaške kaste, razne skupine itd). Nastal je spor med voditelji vilajetov (nekakšnih okrajev). 12. julija so vsi voditelji vilajetov soglašali, naj v Tripolisu imenovani politbiro sveta ostane, saj da je sposoben voditi državo do suverenega nacionalnega kongresa. Toda 24. in 25. julija so Ben Belovi zagovorniki po krvavih bojih zavzeli Constantine in Bône, del sil vilajeta štiri pa je zasedel Alžir, kjer se je naselil politbiro sveta.

Ben Bela je izjavil, da je po njegovem kriza rešena. 2. avgusta so se sporazumeli o politbiroju in volitvah za ustavodajno skupščino. Ben Bela se je z drugimi člani biroja sveta vrnil v Alžir. Iz Kabilije se je vrnil tudi Benheda in dal poudarek centralni državni oblasti in razpustu vilajetov, čeprav se je ta decentralizirana oblast med vojno dobro izkazala.

Devetega avgusta so v Franciji izdali zaporno povelje za Bidaulta, ki se je v tujini »upiral državni oblasti«. Sredi avgusta pa je bilo več atentatov na de Gaulla, ob katerih je predsednik »nacionalnega sveta odpora« Bidault 23. avgusta izjavil, da gre za reakcijo domoljubov, da bi se Francija znebila diktatorja, ki je »deželo porušil in onečastil«. Nacionalni svet popolnoma podpira te akcije, prav tako OAS.

Kako se je razvijala Alžirija? 8. avgusta ji je francoska vlada odpovedala finančno pomoč pred volitvami in imenovanjem vlade. Sodelovanje se bo začelo šele, ko bo Alžirija dobila demokratične ustanove. Začasna alžirska izvršna oblast je sklenila, da bo referendum hkrati z volitvami za narodno skupščino 12. septembra. Referendum bo odločal o sestavi začasne vlade in o ustavi.

Desetega avgusta je politični biro sprejel poziv, naj se francoski zdravniki in učitelji vrnejo v Alžirijo. Ben Bela je priznal evianske spo-

razume in napovedal ustanovitev centralne državne oblasti ter uvedbo reda in miru kot poglavitni cilj. Začela je prihajati sovjetska in ameriška pomoč v živilih. Ben Bela je kot član politbiroja govoril o zemljiški reformi, o socializmu, arabstvu in nevtralizmu. Alžirski socializem ne bo poznal nobenih aneksij, upošteval pa bo dotedanje izkušnje. Bistvena je takojšnja agrarna reforma, saj imamo 7 milijonov kmetov in 1 milijon kmečkih družin, ki so sestavljali večino v vojski. Zemlja naj se združi v kmetijske zadruge. Arabstvo bo upoštevalo dediščino kulture in morale, civilizacije in humanizma. Za drugo polovico avgusta so bili značilni hudi, tudi krvavi spori med vilajeti. Ben Bela je svaril pred državljansko vojno, francoske sile, ki so še ostale, pa so dobile ukaz, naj zavarujejo Evropejce.

De Gaulle je 20. septembra 1962 sporočil po RTV, da bi morali ustavo spremeniti tako, da bi predsednika republike v prihodnje volili na splošnih volitvah z referendumom. Šele tako bi V. republika dala državi pravo glavo. Čas je tudi, je menil, da se obrne na narod. Predsednik republike po ustavi izpred štirih let ni samo svetovalec in reprezentativna osebnost, temveč tudi nosilec usode Francije in republike. Po 11. ustavnem členu lahko vedno razpiše referendum.

Prvega septembra je prišlo v Alžiriji do hudega spopada med silami Ben Bele in vilajetov tri in štiri. Toda že 9. septembra so se vse sile združile v nacionalno ljudsko armado. 10. septembra je Ben Bela govoril o zavarovanju prihodnosti Alžirije. Po volitvah in sestavi vlade bodo najprej izvedli agrarno reformo, nato pa bodo posvetili vso skrb odpravi brezposelnosti. 13. septembra je politbiro objavil enotno kandidatno listo za volitve ustavodajne skupščine. Nekateri so ugovarjali, da to ne bodo prave volitve. Volitve in referendum so bili 20. septembra. Upravičenih volivcev je bilo 6,5 milijona, volilo pa jih je milijon manj. To je bila velika zmaga enotne kandidatne liste. Referendum je terjal, da ustavodajna skupščina v enem letu imenuje vlado ter izda potrebne zakone in narodno ustavo, sicer bi morale biti po enem letu nove volitve. Tudi referendum je dobro uspel, proti je bilo le 0,35 % volilcev.

Skupščina je na prvem zasedanju 25. septembra izvolila za predsednika republike Ferhata Abbasa, za predsednika vlade pa Ben Belo. Ta je sestavil vlado, v kateri je bil Bumedien obrambni minister. 29. septembra je dobila vlada zaupnico z veliko večino. Že 22. septembra 1962 so ustanovili revolucionarno socialistično stranko.

Ob izvolitvi je Ferhat Abbas izjavil, da se bo republika usmerila v socialistično gospodarstvo; odpraviti je treba nepismenost, poskrbeti za zdravstveno varstvo, stanovanja itd. Kapitalistična metoda ne zadostuje več, organizirati je treba zakonodajo, izvršno in sodno oblast. Doseči je treba dobre odnose s Francijo. Alžirija pa sodi še naprej v muslimanski svet, zato si je treba tudi v prihodnje prizadevati za osvoboditev Afrike. Zavrnil je politiko blokov.

De Gaulle je 3. oktobra 1962 dal predlog o spremembi ustave, da bi predsednika volili na referendumu. Vlada je predlog sprejela, glavne stranke (socialistična, tudi KP in še druge) pa so jo zavoljo tega hudo napadle. Tako je Pompidoujeva vlada 6. oktobra odstopila, in de Gaulle je razpustil parlament.

Kratka predzgodovina tega je bila zajeta v sporu med de Gaullom in parlamentom zaradi de Gaullovega postopka in 11. ustavnega člena. To so zelo ostro kritizirali Mollet, Coty in Auriol ter postavljali svoje predloge. De Gaulle je trdil, da je treba ohraniti kontinuiteto, da pa je nujna investitura naroda. 7. oktobra je pet strank (brez komunistov) predlagalo nezaupnico vladi, dan zatem pa je bil v parlamentu obravnavan de Gaullov predlog o spremembi ustave in o referendumu 28. oktobra, da bi novega predsednika republike volili za sedem let. 5. oktobra je bila nezaupnica sprejeta, in vlada je morala odstopiti.

Dne 26. oktobra je pred referendumom de Gaulle dejal, da se je treba 28. oktobra odločiti, ali naj on še ostane, čeprav mu strežejo po življenju, oziroma ali še ostane republika (?!). 61,76 odstotka volivcev je glasovalo za, proti pa je bilo 38,24 odstotka glasov.

V dneh 18. in 25. novembra 1962 so bile v Franciji volitve v narodno skupščino. Na njih je dobila KP 41 mandatov (prej jih je imela 10), socialisti 65 (prej 41), golisti in levi golisti 229 (165) itd. Z izjemo Faura in Molleta ni bil na drugih volitvah izvoljen nihče izmed voditeljev, nekateri (na primer Mendès-France) niso bili izvoljeni že na prvih volitvah, poražen je bil tudi Debré. Uspeh degolističnih strank so pripisovali osebni privrženosti de Gaullu in protikomunizmu.

Dne 29. novembra so v Alžiriji prepovedali KP Alžirije (ta je štela približno 10 000 članov), češ da »trenutno zanjo v Alžiriji ni prostora«. Ko je Ben Bela 5. decembra 1962 govoril pred skupščino, je priznal težaven položaj in prosil za mednarodno pomoč.

V novem francoskem parlamentu so bili najmočnejši golisti in levi golisti, Pompidou pa je 6. decembra 1962 sestavil novo vlado, ki je obljubila, da se Francija ne bo osamila in da bo ostala zvesta Evropi in atlantski zvezi. V vladni izjavi je govoril o preobrazbi armade in modernem orožju, o tem, da bo Francija skupaj z Nemčijo ostala steber Evrope, pozdravil je tudi približevanje VB Evropi. Nacionalni svet socialistične stranke Francije pa je sklenil, da se bo še naprej bojeval proti de Gaullovem režimu.

V novoletni poslanici 31. decembra 1962 je de Gaulle znova govoril o Evropi. Poudarjal je zvezo zahodne Evrope v gospodarstvu, politiki, obrambi in kulturi, vendar je treba doseči ravnovesje z ZDA. Treba je pridobiti še VB ter urediti življenje z vzhodnimi deželami, da bi živeli v miru. Francija naj sodeluje tudi z deželami Afrike, Azije in Latinske Amerike, ki tudi želijo sodelovati z njo. V začetku januarja 1963 je še vedno vztrajal pri lastni atomski bombi.

1. FRANCIJA NASPROTUJE SPREJEMU VB V EGS

Več je de Gaulle povedal na tiskovni konferenci 14. januarja 1963. Glede notranjepolitičnih problemov je dejal, da je pri njihovem reševanju pomembna vloga države, zato mora njen predsednik zbujati zaupanje, zlasti v nevarnosti, v kakršni je zdaj Francija. Treba je izključiti »nestanovitni strankarski sistem« (razne intrige se ne smejo več ponoviti), to pa naj prepreči referendum. Nasprotoval je pristopu VB k skupnemu trgu. Šest držav je v Rimu podpisalo to pogodbo leta 1957, vendar so si gospodarsko sorodne. Med njimi je več podobnosti kot razlik, med njimi ni meja ne sovraštva.

Zdaj je VB postavila svojo kandidaturo za vstop v skupni trg, ko je prej nekaj časa odlašala. Nastaja pa velik problem, kajti VB je v bistvu otoška država, povezana s številnimi državami z različno gospodarsko močjo, to pa jo precej loči od celinskih evropskih držav (cenene surovine in državne subvencije). Šesterica želi ustvariti enotnost pri kmetijskih izdelkih, natančno določiti njihovo ceno itd. Kako naj VB pritegnemo v ta sistem? Ali bo privolila v skupne cene? Francija hoče posebno evropsko strukturo. Če se VB spremeni, Francija ne bo nasprotovala njenemu pristopu.

Nadalje je de Gaulle terjal lastno atomsko silo, ker hoče imeti Francija svojo nacionalno obrambo. Jasno je, da sama ne bo vodila velike moderne vojne, zato pa ima svoje zaveznike. Dokler so imele samo ZDA jedrsko moč, ni bilo vprašanje, zdaj pa jo ima tudi SZ, kar postavlja tudi vprašanje obstoja ZDA. Toda ko je ZDA grozila nevarnost s Kube, so se začele pogajati. Kako bodo ZDA branile Evropo? Zato hoče imeti Francija lastno atomsko silo, ki jo lahko povezuje s svojimi zavezniki.

Kennedy je ugovarjal de Gaullovi tezi, češ da bi pristop VB k EGS pomenil prispevek združeni Evropi in krepitvi obrambne skupnosti. De Gaulle pa je odgovoril, da je VB trgovski potnik ZDA. Interesi VB in Evrope so, na primer v poljedelstvu, različni. Belgija in Italija bosta vedno na evropskem tržišču, ker imata od tega koristi. Italija potrebuje naš premog in jeklo, nam pa prodaja avtomobile fiat. Prav nič se nam ne mudi.

Prvega februarja 1963 je Walter Lippmann objavil v New York Herald Tribune obširen članek pod naslovom General kot prerok. Poglavitna misel članka je, da želi de Gaulle z izključitvijo VB iz skupnega trga spodrezati politični vpliv ZDA v Evropi. Lippmann trdi, da de Gaulle nikdar ni bil nespameten in da ohranja svoj drugi obraz za prihodnost. Zahteva preverjanje naše politike, Roosevelta, Trumana, Eisenhowerja in Kennedyja. Toda evropski zavezniki v Atlantski zvezi se ne morejo braniti brez pomoči ZDA. Po obeh vojnah so ZDA branile in financirale Evropo.

Našo politiko je treba prilagoditi povojnim časom. Opraviti imamo s »preroškim človekom«, ki dela, kot da se je prihodnja vojna že

začela. Nasprotuje nam z dejstvi. Naša izolacija se nevarno bliža, tega pa ZDA ne bodo dovolile.

Petnajstega februarja je atentat na de Gaulla spodletel že desetič. Aretirali so tri visoke oficirje in učiteljico angleščine na vojaški šoli v Parizu.

Bivši minister ZDA Acheson in zdajšnji Kennedyjev svetovalec je 13. marca 1963 ostro kritiziral de Gaullovo politiko, češ da hoče odpraviti navzočnost ZDA v Evropi ali jo vsaj oslabiti. Govori o Evropi od Atlantika do Urala. Zahodna Evropa naj bi temeljila na solidarnosti med Nemčijo in Francijo in mora biti dobro organizirana proti vzhodnim satelitom in evropski Rusiji. Evropa je gospodarsko sicer pred SZ, v oborožitvi pa ne, zato naj ohrani varstvo ZDA, toda navzočnost ZDA v Evropi se mora končati ali oslabiti.

Tako bi si zahodna Evropa prihranila breme večje oborožitve z jedrskim in konvencionalnim orožjem, da bi se branila proti vzhodni Evropi. ZDA naj bi torej branile zahodno Evropo pred prevlado SZ, ne da bi imele vpliv na obrambo zahodne Evrope. Toda de Gaulle bo to težko dosegel, in bi tudi težko organiziral svojo vojsko (ima probleme z Alžirijo, OAS, z dezertacijami, procesi itd.). De Gaulle precenjuje svoje sile, ki nimajo niti 2 odstotkov nuklearne moči enega od obeh velikanov in ne pomenijo nič nasproti sovjetskim zračnim silam. Vojaški položaj Francije je zelo šibek, verjetno bo še nekaj časa ostal takšen.

Če bo skupni trg postal avtarkičen, bo to zanj in za svobodni svet slabo. Ta mora biti široko odprt, in Francija ne more prevzeti njegovega vodstva. Sedanja obramba ZDA v Evropi je pravilna, in se bo nadaljevala.

De Gaulle je odgovoril po RTV čez mesec dni. Poudaril je, da ima država krepko vajeti v rokah (pred nedavnim je bila zlomljena nevarna stavka rudarjev), v svetu pa mora Francija igrati svojo lastno vlogo, ta politika pa ni lahka. Njen poglavitni cilj je zveza zahodne Evrope (Nemčija, Italija, Benelux, Francija), vendar svoje suverenosti ne bomo izročili kakemu mednarodnemu telesu. Zvezo morajo sestavljati narodi, ki hočejo biti v njej, nekoč pa se bo pridružila tudi VB.

Evropa je Evropa, Francija je Francija, in borila se bo kljub sovjetskim grožnjam. Zato se moramo oborožiti z modernim orožjem, tudi z atomskim. Gotovo pa drži, da bodo ZDA branile Evropo pred SZ.

Konec maja je ZAR obiskal Ben Bela. Ugotovili so, da v sodelovanju med obema državama ni posebnih nesoglasij, saj druga drugo dopolnjujeta.

Od 12. do 16. junija 1963 je de Gaulle potoval po francoskih provincah. Na več vprašanj o nasledstvu je dejal, da se za to ne meni preveč. Francoskega vprašanja ni mogoče reševati s kombinacijami in aranžmaji. To je stvar Francozov samih, tem pa zaupa. Glede francosko-nemškega sodelovanja je dejal, da so dežele zahodne Evrope po dolgotrajni zavisti spoznale, da je častno sodelovanje potrebno. Tako

sta dve nekdanji veliki nasprotnici Francija in Nemčija sklenili pogodbo o sodelovanju. To je čudovit zgled, velik dogodek v naši in evropski zgodovini.

O koncepciji Evrope je povedal, da je treba sodelovanje raztegniti od Atlantika do Urala brez »ideologij, ambicij in tiranij«. Francija mora prispevati uresničenju zahodne Evrope, ki je bila razbita, začeti mora razvijati gospodarsko in nato še politično enotnost.

Dne 21. junija 1963 je Francija umaknila svojo vojno mornarico izpod vrhovnega poveljstva NATO. To je zbudilo v ZDA »obžalovanje«.

Trinajstega avgusta 1963 je odstopil Ferhat Abbas kot predsednik narodne skupščine. Izjavil je, da ustvarja ena sama stranka le robote in oportuniste. Oblast (moč) v rokah enega samega človeka, s tem je seveda mislil Ben Belo, vodi le v kult osebnosti. Osnutek ustave ni bil izdelan v narodni skupščini. Nekaj dni pozneje je bil Ferhat Abbas izključen iz osvobodilnega gibanja. 15. septembra je postal predsednik države Ben Bela.

Tudi britanski zgodovinar Arnold Toynbee je 15. septembra 1963 posvaril de Gaulla, da bo Evropa prej razpustila EGS, kot da bi prenašala francosko hegemonijo, ker bi ta prav verjetno spravila na konja Nemčijo. De Gaulle misli, da je Francija dovolj močna, da lahko igra vlogo velesile kot nekakšno ravnotežje med ZDA in SZ. Toda to je podobno basni o žabi in volu. ZDA in SZ so supersile, saj imajo neizmerne naravne zaklade in svojo industrijo. Kar sta v drugi svetovni vojni hoteli doseči Nemčija in Japonska ob pomoči drugih držav, želi zdaj de Gaulle s skupnim trgom. Toda druge države tega ne bodo hotele. De Gaulle želi spremeniti EGS v evropski imperij Francije, vendar zanesljivo drži, da ta ne bo vedno francoski, v sedlo pa se bo vzpela Nemčija.

V dneh od 24. do 28. septembra 1963 je imel de Gaulle vrsto govorov. Najprej je kritiziral moskovski sporazum med ZDA in SZ, ki je bil ratificiran v senatu 24. septembra, češ da pomeni utrditev dvojne hegemonije. Toda Francija bo uresničila svoje atomske načrte, ker noče varstva ZDA, OZN pa ne bo nekakšna naddržava. Francija izvaja potrebne atomske poskuse, da si ustvari sile, s katerimi se bo branila. Ne privolimo v to, da bi imeli dve privilegirani državi za zmerom monopol moči, da bi torej izročili svet dvojni hegemoniji.

V OZN se srečuje ves svet; NATO je Evropa. Nam gre za to, da Francija ostane; prostovoljno sodelujemo v vseh teh organizacijah, vendar želimo ostati Francozi. Zato ne bomo privolili v vse. Danes sta na svetu dva velikana, toda Francija ne bo klonila pred nobenim. Nikdar se ne bo uklonila zakonom vzhodnega orjaka. Tudi tistega, kar terja zahodni velikan, ne maramo, čeprav smo njegovi prijatelji.

OZN je koristna, vendar Franciji ne bo ukazovala. Ne maramo tudi protektorata ZDA. Francija je del Evrope, katero hoče organizirati v politično, gospodarsko in varnostno unijo, vendar ne na podlagi integracije držav. Nihče nima pravice govoriti v imenu Francije.

Številne govore je komentiral Le Monde 1. oktobra. Zapisal je, da dejstva govorijo o »namišljeni absolutni oblasti moža, ki si ne dovoli, da bi ga ovirala celo ustava, čeprav je sam njen avtor«. Dejstvo je tudi, da se narodi, ki nočejo pod okrilje nobenega velikana, ne bodo zbirali okrog Francije. To je nacionalizem, ki ustreza 19. stoletju, torej nekaj podobnega, kar se danes dogaja v tretjem svetu.

ZDA so 17. septembra zapustile vojaškooskrbovalne baze v Franciji in jih deloma prestavile v ZRN, kjer pa jih niso izročili Bundeswehru.

Od 5. do 6. oktobra 1963 je CK KP Francije začel veliko akcijo, da bi z opozicijskimi silami sestavili skupni program za skupnega kandidata na predsedniških volitvah. Geslo naj bi se glasilo: skupni boj za mir in demokracijo.

IV. KONGO

Drugega maja 1962 je komisija OZN objavila poročilo o Hammarskjöldovi smrti. Vzroki, da je letalo strmoglavilo, niso bili znani. Ni se dalo ugotoviti, ali je šlo za sabotažo, za napad z zemlje ali v zraku, za tehnično napako ali za napako pilota. Niso pa povsem izključevali možnosti sabotaže, saj letalo pred poletom iz Léopoldvilla ni bilo zastraženo.

Po dveh neuspešnih srečanjih sta se Adula in Čombe 29. maja le sporazumela, da se katanška vojska (v glavnem žandarmerija) vključi v kongoško armado. Kongoški parlament pa je obtožil Gizengo za veleizdajo in mučenje zapornikov in za to, da ga je Naser podpiral zoper legalno vlado. Toda konec junija sta se Adula in Čombe znova sprla in pretrgala vsakršna pogajanja.

Enajstega julija so odcepitev Katange praznovali z veliko vojaško parado pred Čombejem v Elizabethvillu. OZN je protestirala, njene sile so zaprle vse ceste. Prek 10 000 afriških žensk je hotelo zaporo pri indijski blokadi prebiti, bilo je nekaj žrtev. 17. julija so ZDA pritisnile na Katango, naj se ponovno združi s Kongom, U Tant pa je izjavil, da mu še ni jasno, kaj početi s temi »klovni«, da bi dosegel sporazum. Problem bi bil hitro rešen, če bi Union Minière plačevala davek centralni vladi v Léopoldvillu.

Čombe je bil zaradi »klovnov« zelo užaljen. 29. avgusta je Adula predlagal, da bi ustanovili federacijo Konga ob pomoči strokovnjakov OZN, 9. avgusta pa so ZDA predlagale U Tantu, naj pritisne na Katango, da se združi s Kongom; Belgija in VB pa sta temu nasprotovali.

Dne 17. avgusta so se znova vneli hudi boji med Kongom in katanškimi silami. OZN je poslala resno svarilo, U Tant pa je izdelal načrt za spremembo ustave in delitev dohodkov, v katerega naj bi Katanga čimprej privolila. Centralna vlada se je s predlogom strinjala, ZDA, VB in Belgija pa so od Čombeja zahtevale, naj ga čimprej sprejme. 5. septembra je Katanga sprejela U Tantov načrt (nacionalna

sprava in združitev, federalistična rešitev), SZ pa je ta načrt zavrnila, ker da bi federacija pomenila samo razkosanje Konga in naraščanje moči separatistov.

Petnajstega oktobra je bila v Elizabethvillu podpisana pogodba o prenehanju ognja med centralno vlado in Katango. Toda Adula te pogodbe ni priznal, ker ni bila v duhu OZN. Vendar je obveljal U Tantov načrt o priključitvi Katange Kongu.

Ker Čombe sredi decembra 1962 ni pokazal nobene volje, da bi odpravil secesijo v Katangi, ga je OZN resno posvarila. Adula in U Tant sta posvarila 16 držav, naj ne kupujejo bakra in kobalta v Katangi. 21. decembra je centralni parlament odločno nasprotoval vojaški misiji ZDA, zahteval pa je tudi izpustitev Gizenge. Vojaška misija je na Kennedyjev ukaz le prišla in ugotovila, da bi morale ZDA motorizacijo še okrepiti. Za božič so se znova vneli boji v Elizabethvillu, VB pa je Čombeju zagotovila, da se bo lahko vrnil v Katango, kar je obljubil tudi U Tant.

V začetku januarja 1963 je Kasavubu poslal parlament na počitnice, Čombe pa je označil akcijo OZN za ameriški neokolonializem. Te so samo pozvale Čombeja, naj takoj konča secesijo Katange in opusti sabotaže. Toda kmalu po začetku januarja 1963 je Čombe pobegnil iz Elizabethvilla, z njim pa tudi njegovi ministri. Centralna vlada je takoj prevzela začasno upravo Katange. VB je takoj ponudila pomoč z dobavo strojev, centralna vlada pa je to odklonila, češ da vodi britanska vlada subverzivno politiko v Katangi. Centralna vlada je zahtevala tudi odpoklic britanskega in belgijskega konzula iz Elizabethvilla v 24 urah.

Osmega januarja so sile OZN ujele Čombeja in ga spravile v hišni pripor, ker je grozil s taktiko »požgane zemlje« in sabotažami. 16. januarja se je končno oglasila tudi francoska vlada in izjavila, da OZN ni bila ustanovljena za organiziranje vojaških odprav, da nasprotuje delitvi Konga in da lahko probleme Konga reši le prebivalstvo samo.

Dvanajstega januarja 1963 je U Tant poudaril, da je Čombe zakoniti predsednik Katange in da se bo OZN pogajala tudi z njim. Čombe je bil pripravljen odpraviti secesijo Katange, zagotoviti silam OZN svobodno gibanje in izpeljati U Tantov načrt. Terjal je aneksijo zase in za svoje, to mu je Adula tudi zagotovil. 16. januarja je Adula postavil bivšega ministrskega predsednika Ilea za predsednika ministrskega sveta v Elizabethvillu kot zveznega ministra, da bi bila združitev s Katango čimprej uresničena. Sile OZN so začele zasledovati moško prebivalstvo Katange, ne da bi naletele na hujši odpor. Vojaške akcije in secesija Katange so bile v bistvu končane. To je pozdravil predsednik Kennedy in poudaril željo ZDA, naj prebivalstvo Konga samo odloči o svoji usodi. Dejstvo, da to doslej zaradi secesije ni bilo mogoče, je izzvalo velesile. ZDA so zato dve leti močno podpirale OZN, in ameriški narod je globoko hvaležen U Tantu.

Tudi Belgija je temu prispevala svoje. Kongoška vlada je zdaj pred težavnimi nalogami, da zaceli rane in ustvari federativno državo. Belgija upa, da bosta predsednik Kasavubu in Adula temu kos. Union Minière je utrpel le majhno škodo.

Dne 29. januarja je U Tant na tiskovni konferenci izjavil, da se bodo sile OZN zmanjšale od 19 000 na 13 000 vojakov; zaradi plemenskih nemirov bodo še naprej skrbele za red in mir, dokler tega ne bodo zmogle prevzeti kongoške sile. Vojaška akcija sil OZN je končana, na pomoč prihaja komisija OZN. Konec januarja 1963 je vlada prevzela narodno banko Katange. Januarja in februarja so ponekod še trajali lokalni boji, ZDA pa so sklenile pogodbo o prodaji življenjskih potrebščin za skoraj 24 milijonov dolarjev. V začetku marca je SZ zahtevala umik vseh sil OZN, da bi si kongoška vlada lahko sama ustvarila avtoriteto. Aprila je bil izpuščen Gizenga, in sestavljena je bila kongoška centralna zvezna vlada, v kateri so bili tudi možje iz Katange, ministrski predsednik pa je ostal Adula.

V. DALJNI IN BLIŽNJI VZHOD

V Laosu, tej bivši pokrajini francoske Indokitajske, so se na pomlad 1961 kazale koristi vsaj dveh velesil: LR Kitajske in ZDA, pa tudi drugih. Notranje razmere v deželi še dolgo niso bile mirne, velesile tudi niso hotele opustiti svojih koristi in prizadevanj v tej državi. Sredi maja 1961 so začeli v Ženevi reševati vprašanje, katera domača vlada je tam sploh zakonita. Sestali so se vsi zainteresirani udeleženci (že od leta 1954): VB, Francija, ZDA, SZ, LR Kitajska, Severni in Južni Vietnam, članice nevtralne komisije Indija, Kanada in Poljska ter sosedi Burma in Tajska. Bilo je veliko prerekanja, ZDA pa so menile, da je ustavna samo kraljeva vlada Laosa. Nato je predsednik Kambodže, danes Kampučije, princ Sihanuk poudaril, da mora biti Laos nevtralen kot na primer Avstrija.

VB je bila mnenja, da Laos ne more imeti dveh ali treh vlad in da dežele ni mogoče deliti. Tudi zasebne armade (strank in dveh princev) je treba razpustiti. Laos se mora otresti mednarodnega pritiska in postati nevtralen. LAOS

Kontrolna komisija, imenovana leta 1954, tem vprašanjem ni bila kos.

Tudi kitajski zunanji minister se je zavzel za nevtralnost in neodvisnost Laosa. Poudaril je, da se ZDA prek SEATO vtikujejo v notranje zadeve, sedanji položaj pa je posledica vsega tega. To pomeni tudi kršitev ženevske pogodbe. Vojaško osebje ZDA in drugih držav mora zapustiti Laos. ZDA so se zavzemale za to, da je treba za Laos poiskati definicijo nevtralnosti in to nevtralnost tudi zavarovati. Seveda pa Laos potrebuje gospodarsko in tehnično pomoč.

Zunanji minister vlade, ki so jo nameravali razpustiti, je poudaril, da je državljanska vojna posledica vmešavanja, predvsem SZ in ZDA. Nato je Gromiko predlagal resolucijo o nevtralnosti Laosa, in zahteval, da je treba odpoklicati vse tuje sile in osebje.

Šele konec maja so se delegacije obeh dotedanjih vlad dveh princev in levičarske organizacije Neo Lao Haksat sporazumele, da se

najprej ustanovi vojaška komisija iz vseh treh skupin, ki naj konča državljansko vojno, ustanovi vojaške enote iz vseh treh skupin, vpliva na kontrolno komisijo in sestavi koalicijsko vlado.

Sredi junija 1961 so se v Ženevi sestali kar trije princi, sinovi bivšega indokitajskega kralja, da bi po »poti miru in nevtralnosti« sestavili vlado narodne enotnosti. Delegat ZDA je izrazil pripravljenost, da postopoma umaknejo svoje vojaško osebje, če bodo tudi drugi storili enako z izjemo francoske misije.

Šele štiri mesece pozneje so sestavili koalicijsko vlado, v bistvu z istimi princi. Šele po petih mesecih pa je konferenca štirinajstih držav v Ženevi 2. julija 1962 ugotovila, da je sestavljena koalicijska vlada treh političnih smeri obeh princev in zastopnika levičarskih smeri. Sprejeli so nevtralno izjavo koalicijske vlade, da bo v zunanji politiki izvajala pet načel miroljubne koeksistence in da zavrača varstvo SEATO. Ob sprejemu te deklaracije je lord Home izjavil, da v današnjem svetu ne more biti vse nevtralno. Konferenca pa je dokazala, da je tudi najbolj zapletene probleme mogoče rešiti s pogajanji (»preudarna, potrpežljiva, spravljiva miroljubna diplomacija«). Gromiko je povedal v bistvu isto, Rusk pa je ponudil vladi gospodarsko in tehnično pomoč, če bi jo želela. 23. julija 1962 so to pogodbo podpisali.

Toda ta »nevtralnost« je trajala komaj leto dni. Desničarji so znova sprožili državljansko vojno (Planota ilovnatih vrčev). V začetku aprila 1963 sta oba sopredsednika ženevske konference o Laosu (VB in SZ) zahtevala red in mir, vlada LR Kitajske pa je izjavila, da je vse to delo imperializma ZDA. Položaj je zelo resen in bi utegnil izzvati intervencijo ZDA. ZDA so bandite preoblekle v nevtralne sile in jih pognale v boj proti komunističnim silam Patet Laa. Vlada LR Kitajske je zahtevala, naj takoj skličejo ženevsko konferenco. Krivdo so valili drug na drugega, nihče pa ni hotel odnehati.

ZDA so sredi aprila zahtevale, naj mednarodna komisija za Laos preuči položaj in se začne pogajati o prenehanju sovražnosti. Tudi Pravda je obtoževala ZDA, da so to same zakuhale, lord Home pa je izjavil, da zdaj ni čas za medsebojne očitke. Vzrok je v tem, da se niso združile tri nasprotujoče si armade. Severnovietnamske sile verjetno podpirajo komunistične enote. Vso zadevo naj preuči mednarodna kontrolna komisija, vendar se VB kot sopredsednica konference ne strinja, da sovjetski zunanji minister krivi za vse ZDA.

Toda aprila 1963 bojev ni bilo konec. Ko je bil konec aprila v Moskvi Kennedyjev odposlanec Harriman, so s Hruščovom in Gromikom ugotovili, da se vsi zavzemajo za popolno nevtralnost in neodvisnost Laosa, kot je bilo sklenjeno v Ženevi in še poprej na Dunaju na srečanju med Hruščovom in Kennedyjem.

Hujše je bilo v Južnem Vietnamu. Pritiska komunističnega režima Severnega Vietnama ni mogoče zanikati. 8. decembra 1961 je zunanje

ministrstvo ZDA poročalo, da poskuša Severni Vietnam zasesti Južni Vietnam. Ministrstvo je zelo resno pozivalo države, naj pomagajo Južnemu Vietnamu. JUŽNI VIETNAM
Objavilo je tudi tri dokumente o »tesnih stikih glavnega štaba Ho Ši Minha v Hanoju s silami Vietkonga«. Ta je bil prej partizanski, zdaj pa že ima vojsko 18 000 mož na jugu dežele. Če zmaga, bo Južni Vietnam podrejen Moskvi in Pekingu. To bo vplivalo tudi na Laos, kjer komunisti nadzirajo polovico dežele, vplivalo pa bo tudi na Kambodžo in Tajsko.

Rusk je še posebej poudaril, naj narodi »gospodarsko in vojaško« pomagajo Južnemu Vietnamu v boju prot komunizmu.

Že 10. januarja 1962 je Gromiko ostro protestiral zaradi ravnanja ZDA v Južnem Vietnamu. Vmešavanje ZDA je v nasprotju s pogodbo o Indokitajski iz leta 1954. V Južnem Vietnamu je od ljudstva osovraženi režim z vojaško diktaturo uničil vse demokratične svoboščine. ZDA hočejo Južni Vietnam spremeniti v svoje oporišče v jugovzhodni Aziji.

Štiriindvajsetega februarja 1962 sta SZ in LR Kitajska znova protestirali zaradi vmešavanja ZDA. Gre za oboroženo intervencijo, in sopredsednika ženevske konference naj storita potrebne korake. ZDA so zadnje čase poslale okoli 5000 vojakov. Pravda pa je poudarila, da vojaške akcije proti komunističnim silam in skupinam v Južnem Vietnamu ogrožajo svetovni mir. Protestiral je tudi Severni Vietnam.

Prvega marca 1962 pa je Rusk izjavil, da Peking, Moskva in Hanoi ne povedo nič o tem, da so republiko Vietnam napadli komunistični partizani Severnega Vietnama, kar pomeni kršitev ženevske pogodbe iz leta 1954. ZDA pomagajo »z urjenjem, oskrbo, transportnimi sredstvi in svetovalci«. Drugih vojaških sil tam nimamo, tudi ne želimo svojih oporišč, hočemo pa, da so Vietnamci svobodni. ZDA so vedno pripravljene razpravljati o položaju, ki pomeni ogrožanje miru. Vendar je treba govoriti o »koreninah zla«, o komunistični agresiji in nespoštovanju dogovorov v Ženevi.

Petnajstega marca 1962 je o vietnamskem vprašanju spregovoril obrambni minister ZDA McNamara. Dejal je, da so sile ZDA v Južnem Vietnamu na prošnjo tamkajšnje vlade, da bi urile pilote. Vsi ameriški vojaki imajo strog ukaz, da streljajo šele v primeru, če so napadeni, so pa tam razmere takšne, da mora ameriški vojak delovati tudi v vojnih okoliščinah.

S tem je bilo po ovinkih povedano, da so ZDA v vojni. TASS je dva dni zatem poudarila, da je v Južnem Vietnamu 5000 ameriških vojakov, to število pa se stalno veča. Vojaki in oficirji sodelujejo v vojaških operacijah proti prebivalstvu, ki se bojuje za svobodo in neodvisnost. Agencija navaja tudi precej natančne podatke o ameriških akcijah s helikopterji.

Maja 1963 so se začeli v Južnem Vietnamu hudi nemiri. Vlada je katoličane (škof je bil brat predsednika Diema) ščitila zoper budiste, ki so zahtevali enakopravnost. Budistični menihi so se začeli iz protesta sami sežigati. Avgusta je Diem razglasil obsedno stanje v Saigonu, začele so se hudo krvave akcije proti budističnim samostanom, kar je sprožilo celo proteste papeža Pavla VI., Kennedyja in drugih. Huda opozicija proti Diemovemu režimu je bila tudi med študenti in profesorji. Predvsem so ga obtoževali, da ga podpirajo ZDA. Družina Diem je imela v rokah vse najpomembnejše položaje.

Končno je vojaška hunta septembra 1963 ob podpori visokih oficirjev ZDA odpravila Diemov režim. On in njegov brat sta bila ubita. ZDA, VB in Formoza so takoj priznale novi režim. Začasna vlada in revolucionarni svet pa sta razložila svoj program: boj proti komunizmu in dovoljenje za obstoj vseh nekomunističnih strank.

JUŽNA KOREJA

V Južni Koreji, interesni sferi ZDA, je prišlo sredi maja 1961 do državnega udara. Pučisti so imeli več zahtev: boj proti komunizmu in korupciji, spoštovanje OZN.

Za vse te daljnovzhodne dežele v interesni sferi ZDA je bila značilna velika skorumpiranost ljudi na položajih, začenši s Formozo. Sicer pa je bil ves vzhod tudi močno izpostavljen tej hudi socialni bolezni, ki je bila značilna tudi za oblastnike drugih interesnih sfer.

Ker je bila v Južni Koreji najbolj skorumpirana vojaška vladajoča klika, so jo nekako odpravili šele sredi decembra 1963 in imenovali civilno vlado.

SIRIJA

Na Bližnjem vzhodu je prišlo 8. marca 1963 že do osmega državnega udara v Siriji (po letu 1945). Oživela je ideja o federaciji osvobojenih arabskih držav (Sirija, Irak, ZAR, Jemen, Alžirija). Oblast je prevzel revolucionarni narodni svet, ki je razglasil geslo o enotnosti, svobodi in socializmu.

Svet je dal štiri izjave: 1. Armado je treba vrniti na pravo arabsko pot, ki vodi k arabski enotnosti. 2. Armada ne bo uvedla vojaškega režima v Siriji. Sprejema pogodbe v Bandungu in politiko pozitivne nevtralnosti in sodelovanja z vsemi arabskimi državami na temelju enakopravnosti. 3. Verjame v zmago revolucije v Jemenu in ji daje vso podporo. Pozdravlja republiko Irak, ki je opustila izolacijo in demagogijo. 4. Vojska ponuja roko osvobojenim arabskim državam Iraku, ZAR, Jemenu, Alžiriji in vsem svobodnim Arabcem, kjerkoli živijo.

Tudi močna stranka BAAS (socialistična stranka arabskega ljudstva) je ob tej priložnosti postavila tele temelje. Politične množice in narod — to je dvoje stvari: Množica je seštevek posameznikov, narod pa je ustvarila zgodovina, ki ve, kaj hoče. Da pa ta lahko svojo voljo izrazi, si izbere voditelja, ki ne sme zganjati nasilja.

Nepravi socializem bo premagan z zbližanjem bogatih in revnih. Ostro so obsodili sovjetski imperializem. Poudarili so, da je stranka marksistična, vendar protikomunistična. »Zgled za arabski socializem je Tito.«

Desetega marca 1963 so se začela pogajanja z Irakom. V komunikeju so objavili, da zagovarjajo boj proti imperializmu, demagogiji in sionizmu in da je treba upoštevati načrte vlad Iraka in ZAR.

Pet osvobojenih arabskih držav bo sestavilo skupno armadno poveljstvo, in zanj ne bo meja med državama, ki si bosta nemudoma pomagali. Arabska enotnost mora segati od Atlantika do Perzijskega zaliva. Ustanoviti je treba veliko socialistično arabsko državo.

Dne 14. marca 1963 sta sirska vlada oziroma njen revolucionarni svet objavila panarabski in socialistični vladni program. Arabska revolucija je enotna in nedeljiva, preprečila je imperialistično zaroto, poteka pa vzporedno z iraško revolucijo. Z ZAR je treba sestaviti skupen vladni odbor, ki naj doseže enotno konfederacijo z referendumom, a šele takrat, ko bodo vlade sprejele popoln sporazum. Na stari status ni več vrnitve. Način združitve Sirije z Egiptom iz leta 1958 je odpravljen. Nova zveza mora temeljiti na popolni enakopravnosti. V novi zvezi bo socializem pomenil plansko gospodarstvo, družbeni in zasebni sektor, industrializacijo, izpopolnjeni zakon o agrarni reformi, uveljavljanje delavskih pravic itd. Navzven bo zveza pozitivno nevtralna.

Tako je prišlo že 17. aprila 1963 do ustanovitve nove ZAR, ki je združila Egipt, Sirijo in Irak. Nastalo je vprašanje, kdo bo »voditelj«. Že v začetku maja so v Siriji krvavo zadušili zaroto Naserju naklonjenih oficirjev. S tem zadeva še ni bila končana, kajti 22. julija 1963 je Naser izjavil, da unija s sirsko stranko BAAS ni mogoča. Sirija je koncentracijsko taborišče. To je Sirija štela za enostransko odpoved pogodbe o uniji, v Siriji pa je zavladala stranka BAAS. Pač pa sta Sirija in Irak v začetku septembra 1963 navezala popolno gospodarsko unijo in tesno vojaško sodelovanje.

Vendar »arabske skupnosti« ni bilo več. Kdo je izrabil ta politični polom, ne vem. Že 22. avgusta je prišlo do sirsko-izraelskega spopada. Obe strani sta se takoj obrnili na VS, kjer sta obtoževali druga drugo. Irak, ZDA in Jordanija pa so takoj obljubile vojaško pomoč. Tudi v Jeruzalemu je prišlo do spopada med Izraelom in Jordanijo.

Devetindvajsetega avgusta je VS poskušal na hitro rešiti sporna vprašanja. Pokazalo naj bi se, da je Sirija pri Tiberijskem jezeru vdrla na izraelsko ozemlje. Toda SZ je vložila veto proti ameriškemu in britanskemu predlogu. Ko sta delegata ZDA in VB dala nove predloge, je SZ vnovič uveljavila veto.

Vse to je povzročilo »revolucijo« v Iraku. Skoraj ves mesec oktober je tam zasedala konferenca arabskih internacionalnih vodstev

stranke BAAS. Sklenili so dogovor, da je treba ustanoviti »politično domovino za arabski narod na ozemlju, ki ga naseljujejo Arabci«. To naj bo arabska socialistična demokratična republika s Sirijo in Irakom kot provincama, državni vrh naj ima mednarodno vodstvo, odločno pa so zaradi egiptovskega kulturnega hegemonizma odklonili Naserja kot voditelja. Toda v Iraku je novembra izbruhnil nov državni udar, novi predsednik države Aref pa je sestavil novo vlado.

Tako smo končali pregled našega obdobja in znova naleteli na nevarno vojno žarišče na Bližnjem vzhodu, katerega vir sta bila Izrael in arabsko-egiptovska neenotnost, v ozadju pa so bile ZDA in SZ.

Kronološki pregled najpomembnejših svetovnih dogodkov (1958–1963)

1958

31. januar: prvi ameriški umetni satelit *Explorer I.*
1. februar: v Kairu z združitvijo Egipta in Sirije ustanovljena Združena arabska republika *ZAR,* ki se ji 8. marca priključi še Jemen.
14. februar: združitev kraljevine Jordanije in Iraka v *arabsko federacijo.*
22.—26. april: *sedmi kongres ZKJ* v Ljubljani.
13. maj: *puč generalov* v Alžiriji.
17. junij: TASS objavi novico o *usmrtitvi Nagyja,* Maleterja in še dveh tovarišev.
14. julij: vojaški *puč generala Kasema* v Iraku zruši monarhijo in vzpostavi republiko.
23. avgust: LR Kitajska prične bombardirati *Kvemoj.*
12. september: vrhovno sodišče ZDA ukaže univerzi v *Little Rocku,* da dovoli vpis črncem.
19. september: ustanovljena v Kairu *začasna alžirska vlada.*
29. oktober: *Boris Pasternak* odkloni Nobelovo nagrado za književnost.

1959

1. januar: diktator *Batista* pobegne s Kube in *Castro* se vrne v Havano.
3. januar: v belgijskem *Kongu* se začnejo veliki nemiri.
21. februar—3. marec. *Macmillan* obišče SZ.
11. maj—5. avgust: v dveh delih *ženevska konferenca štirih zunanjih ministrov* o berlinskem vprašanju in nemški mirovni pogodbi.

5.—8. julij: *Sukarno* prevzame vso oblast v Indoneziji.
23. julij—2. avgust: obisk *Nixona v SZ* in na Poljskem.
19. avgust: bagdadski pakt preimenujejo v *CENTO* s stalnim sedežem v Ankari.
15.—27. september: obisk *Hruščova v ZDA.*
3.—23. december: *Eisenhowerjeva turneja* po Evropi in Aziji.

1960

18.—31. januar: vstaja skrajnih *francoskih desničarjev v Alžiriji.*
13. februar: eksplozija prve *francoske atomske bombe* v Sahari.
1. maj: SZ sestreli ameriško špijonsko letalo *U-2.*
16.—19. maj: *neuspela pariška konferenca na vrhu* o razorožitvi in nemškem ter berlinskem vprašanju.
23. maj: aretacija *Eichmanna* v Izraelu.
30. junij: razglasitev neodvisnosti *Konga,* kar pripelje do državljanske vojne.
1. julij: SZ sestreli ameriško vohunsko letalo *RB-47* nad Barentsovim morjem.
9. avgust: državni udar v *Laosu.*
20. september—13. oktober: petnajsto izredno *zasedanje OZN* o kolonializmu in razorožitvi.
10. november—1. december: posvetovanje predstavnikov *81 KP* (brez ZKJ v Moskvi z manifestom o miroljubni koeksistenci in napadi na Jugoslavijo.

1961

17. januar ali 12. februar: *ubit Lumumba.*
12. april: prvi sovjetski kozmonavt *Jurij Gagarin* v vesolju.
17.—20. april: poskus *invazije Castrovih nasprotnikov* na Kubo.
21.—26. april: *puč generalov* v Alžiriji, general Salan ustanovi OAS.
31. maj—4. junij: *Kennedy* v Evropi.
12.—13. avgust: NDR loči vzhodni del Berlina od zahodnega *z zidom.*
1.—6. september: v *Beogradu konferenca* 25 neuvrščenih držav.
18. september: sekretar OZN Dag *Hammarskjöld ubit* v letalski nesreči v Kongu, 3. novembra ga nasledi U Tant.
28. september: državni *udar v Siriji.*

1962

14.—17. marec: prvi sestanek *konference 17 držav* v Ženevi o razorožitvi.
18. marec: *Evianski sporazum* med Francijo in Alžirijo ter prekinitev ognja.

3. julij: *Alžirija* postane z referendumom z dne 1. julija *neodvisna.*
23. julij: na ženevski konferenci dosežen sporazum o neodvisnosti in nevtralnosti *Laosa.*
2. september: SZ začne pošiljati *orožje* v pomoč *Kubi.*
22. oktober—21. november: *blokada Kube.*

1963

14. januar: de Gaulle nasprotuje sprejemu *VB v EGS.*
8. februar: državni *udar polkovnika Arefa* odstrani Kasemov režim v Iraku.
14. junij: *odprto pismo* KP Kitajske v *25 točkah obtožuje* KPSZ izdaje marksizma-leninizma.
20. junij: vzpostavljena direktna zveza med Belo hišo in Kremljem, *»rdeči telefon«.*
26. julij: *skopski potres.*
5. avgust: SZ, ZDA in Velika Britanija podpišejo v Moskvi *pogodbo o delni prepovedi jedrskih poskusov.*
28. avgust: mirni protestni pohod *200 000 črncev* v Washington.
18. september—25. oktober: *Titov obisk* v Braziliji, Čilu, Boliviji, Mehiki in ZDA.
1.—2. november: padec *Diemovega režima* v Južnem Vietnamu.
22. november: v atentatu *ubit* predsednik ZDA *John F. Kennedy.*

Pregled funkcij in mandatov najpomembnejših, v knjigi obravnavanih tujih politikov od leta 1958 do 1963

AFRIKA

Alžirija

predsednik republike Ahmed Ben Bela (1916) od 20. septembra 1963 do 19. junija 1965, ministrski predsednik od 7. avgusta 1962 do 19. junija 1965

Egipt

(od 1958 do 1961 skupaj s Sirijo *Združena arabska republika)* predsednik republike Gamal Abdel Naser (1918—1970) od 17. novembra 1954 do 28. septembra 1970

Gana

predsednik republike Kwame Nkrumah (1909—1972) od 1. julija 1960 do 24. februarja 1966, ministrski predsednik od 6. marca 1957 do 24. februarja 1966

Gvineja

predsednik republike Ahmed Sékou Touré (1922—1948) od 2. oktobra 1958 do 1984 in predsednik vlade od 1958—1972

Kongo (Léopoldville)

predsednik republike Josef Kasavubu (1910—1969) od 30. junija 1960 do 24. novembra 1965

predsedniki vlade:
Patrice Lumumba (1925—1961) od 30. junija 1960 do 5. septembra 1960
Josef Ileo (1922) od 5. septembra 1960 do 27. julija 1961
Cyrille Adula (1921—1978) od 3. avgusta 1961 do 30. junija 1964

Maroko
kralja:
Mohamed V. (1909—1961) od 14. avgusta 1957 do 26. februarja 1961
Hasan II. (1929) od 26. februarja 1961 naprej

Tunizija
predsednik republike Habib Burgiba (1903) od 25. julija 1957 naprej, ministrski predsednik od 15. aprila 1956 naprej

AZIJA

Formoza (Tajvan)
predsednik Čankajšek (1887—1975) od 1. marca 1950 do 5. aprila 1975

Indija
predsednik vlade Jawaharlal Nehru (1889—1964) od 15. avgusta 1947 do 27. maja 1964

Indonezija
predsednik republike Ahmed Sukarno (1901—1970) od 17. avgusta 1945 do 22. februarja 1967

Irak
kralj Fejsal II. (1935—1958) od 4. aprila 1939 do 14. julija 1958
predsednika republike:
Abdel Karim Kasem (1914—1963) od 14. julija 1958 do 8. februarja 1963
Abdul Salah Mohamed Aref (1920—1966) od 8. februarja 1963 do 13. aprila 1966

Jordanija
Kralj Husein (1935) od 11. avgusta 1952 naprej

Kambodža
vladar Norodom Sihanuk (1922) od 13. junija 1960 do 18. marca 1970

Kitajska LR
predsednika republike:
Mao Ce-tung (1893—1976) od 1. oktobra 1949 do 27. aprila 1959
Liu Šao Či (1899—1969) od 27. aprila 1959 do 15. oktobra 1968

predsednik vlade Ču En-laj (1898—1976) od 21. septembra 1949 do 8. januarja 1976
partijski vodja Mao Ce-tung od maja 1945 do septembra 1976

Laos
šef vlade Suvana Fuma (1901) od 23. julija 1962 do 3. decembra 1975

Libanon
predsednik republike Camille Chamoun (1900) od 23. septembra 1952 do 23. septembra 1958

Vietnam (Južni)
šef države Ngo Dinh Diem (1901—1963) od 26. oktobra 1955 do 1. novembra 1963

EVROPA IN ZDA

Albanija
predsednik vlade Mehmet Shehu (1913—1981) od 1954 do 1981
partijski vodja Enver Hoxha (1908) od 1941 naprej

Avstrija
kancler Julius Raab, ÖVP (1891—1964) od 1. aprila 1953 do 11. aprila 1961

ČSR, od 11. julija 1960 ČSSR (Češkoslovaška socialistična republika)
predsednik republike Antonin Novotny (1904—1975) od 19. novembra 1957 do 22. marca 1968 in partijski vodja od septembra 1953 do januarja 1968

Francija
predsednik IV. republike René Coty (1882—1962) od 1. januarja 1954 do 8. januarja 1959
predsednik V. republike Charles de Gaulle (1890—1970) od 8. januarja 1959 do 28. aprila 1969
predsedniki vlade:
Félix Gaillard, rad. (1919—1970) od 6. novembra 1957 do 15. aprila 1958
Pierre Pflimlin, kršč. (1907) od 12. maja 1958 do 28. maja 1958
Charles de Gaulle od 1. junija 1958 do 8. januarja 1959
Michel Debré, gol. (1912) od 8. januarja 1959 do 14. aprila 1962
Georges Pompidou, gol. (1911—1974) od 15. aprila 1962 do 10. julija 1968

Madžarska
predsednik vlade Janos Kadar (1912) od 4. novembra 1956 do 27. januarja 1964 in od 13. septembra 1961 do 28. junija 1965 in partijski vodja od novembra 1956 naprej

Nemška demokratična republika (NDR)

predsednik republike Walter Ulbricht (1893—1973) od 12. septembra 1960 do 1. avgusta 1973 in partijski vodja od 1954 do 1971

predsednik vlade Otto Grotewohl (1894—1964) od 11. oktobra 1949 do 21. septembra 1964

Poljska

predsednik republike Aleksander Zawadski (1899—1964) od 20. novembra 1952 do 7. avgusta 1964

predsednik vlade Josef Cyrankiewicz (1911) od 19. marca 1954 do 23. decembra 1970

partijski vodja Wladyslaw Gomulka (1905—1982) od oktobra 1956 do decembra 1970

Sovjetska zveza (SZ)

predsednika vlade:

Nikolaj Bulganin (1895—1975) od 8. februarja 1955 do 27. marca 1958

Nikita Sergejevič Hruščov (1894—1971) od 27. marca 1958 do 14. oktobra 1964 in partijski vodja od septembra 1953 do oktobra 1964

Velika Britanija

Ministrska predsednika:

Harold Macmillan, konz. (1894) od 10. januarja 1957 do 18. oktobra 1963

sir Alec Douglas-Home, konz. (1903) od 18. oktobra 1963 do 16. oktobra 1964

Zvezna republika Nemčija (ZRN)

kanclerja:

Konrad Adenauer, CDU (1876—1967) od 15. septembra 1949 do 15. oktobra 1963

Ludwig Erhard, CDU (1897—1977) od 16. oktobra 1963 do 30. novembra 1966

Združene države Amerike (ZDA)

predsedniki:

Dwight D. Eisenhower, rep. (1890—1969) od 20. januarja 1953 do 20. januarja 1961

John F. Kennedy, dem. (1917—1963) od 20. januarja 1961 do 22. novembra 1963

Lyndon B. Johnson, dem. (1908—1973) od 22. novembra 1963 do 20. januarja 1969

zunanji ministri:

John Foster Dulles (1888—1959) od 21. januarja 1953 do 15. aprila 1959

Christian Herter (1895—1966) od 18. aprila 1959 do 20. januarja 1961

Dean Rusk (1909) od 20. januarja 1961 do 20. januarja 1969

Imensko kazalo

ABBAS, Ferhat 25, 34, 38, 39, 111, 113, 114, 153, 158, 162, 163, 170, 221, 322, 326
ACHESON, Dean G. 325
ADENAUER, Konrad 8, 31, 38, 65, 67, 73, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 86, 94, 95, 96, 103, 104, 105, 106, 107, 123, 124, 125, 129, 130, 131, 141, 143, 144, 148, 156, 167, 181, 199, 200, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 213, 215, 249, 263, 264, 265, 266, 267, 270, 277, 282, 284, 309
ADULA, Cyrille 236, 237, 238, 239, 240, 328, 329, 330
ADŽUBEJ, Aleksej J. 210, 211, 212, 262
ALEKSEJ I. 246
AMER, Mohamed Abdul Hakim 253
ARAGON, Louis 231
AREF, Abdul Salah Mohamed 41, 336
ARRIGHI, Pascal 26
AURIOL, Vincent 27, 110, 323
AVGUŠTIN 303

BATISTA Y SALDIVAR, Fulgencio 115, 242
BEN BELA, Ahmed 38, 109, 110, 222, 321, 322, 323, 325, 326
BENHEDA, ben Jusuf 225, 227, 321
BEVAN, Aneurin 97
BIDAULT, Georges 21, 22, 320, 321
BRANDT, Willy 59, 64, 76, 79, 82, 103, 105, 106, 123, 124, 130, 143, 200, 203, 205, 206, 207, 210, 213, 214, 261, 263, 265, 266, 273, 274, 275, 276, 282, 297
BRAUN, Wernher von 14, 75
BRENTANO, Heinrich von 8, 14, 76, 88, 106, 125
BREŽNJEV, Leonid I. 216
BROZ, Josip Tito 17, 43, 53, 54, 74, 179, 185, 186, 187, 189, 214, 216, 217, 256, 257, 300, 302, 303, 306, 309, 312, 314, 315, 316, 317, 335
BUHARIN, Nikolaj I. 303
BULGANIN, Nikolaj A. 7, 8, 9, 10, 11, 57, 58, 249, 250
BUMEDIEN, Huari 321, 322
BUNCHE, Ralph J. 170
BURGIBA, Habib 31, 34, 39, 158, 159, 161, 170, 221

CASTRO, Fidel 115, 175, 187, 211, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 266, 268, 270, 271, 300
CASTRO, Raul 115, 176
CHALLE, Maurice 222
CHAMOUN, Camille 40, 41, 42, 43
CHURCHILL, Winston 65, 275
CLAY, Lucius D. 207, 261
COTY, René 21, 23, 26, 27, 28, 109, 319, 323
COUVE DE MURVILLE, Maurice 31, 32, 81, 84, 85, 87, 88, 91, 113, 161, 210, 212, 213, 276, 291
CYRANKIEWICZ, Josef 104

ČANKAJŠEK 60, 61, 62, 63, 300, 301, 311
ČOMBE, Mois 166, 168, 169, 170, 171, 173, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 328, 329
ČU EN-LAJ (Zhou Enlai) 60, 62, 120, 143, 176, 179, 245, 249, 256, 308

DE GAULLE, Charles 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 44, 45, 76, 78, 79, 80, 92, 97, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 124, 126, 128, 138, 139, 140, 141, 145, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 196, 197, 199, 201, 207, 209, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 262, 265, 266, 275, 291, 296, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326
DEBRÉ, Michel 109, 110, 111, 112, 113, 114, 152, 153, 161, 162, 228, 318, 323
DIEM, Ngo Dinh 33 4
DILLON, Clarence D. 132
DJILAS, Milovan 309
DOBRININ, Anatolij F. 275
DUCLOS, Jacques 231

DULLES, Allen W. 137, 222
DULLES, John F. 9, 11, 12, 15, 27, 33, 41, 42, 48, 50, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 71, 72, 73, 75, 76, 89, 243

EDEN, Anthony 61
EHRENBURG, Ilija 298, 299
EISENHOWER, Dwight D. 7, 8, 9, 10, 12, 27, 33, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 71, 72, 73, 76, 78, 80, 81, 82, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 112, 113, 123, 124, 127, 128, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 157, 166, 171, 172, 175, 178, 182, 184, 185, 186, 187, 191, 241, 243, 294, 324
ENGELS, Friedrich 299, 304, 313
ERHARD, Ludwig 208, 284, 285

FAURE, Edgar 228, 323
FAVZI, Mohamed 43
FEJSAL 48
FEJSAL II. 41
FORD, Henry 72
FULBRIGHT, James W. 76, 144, 146

GAILLARD, Félix 23
GAITSKELL, Hugh 61, 97, 210, 261
GANDHI, Mahatma 295
GILPATRIC, Roswell L. 282
GIZENGA, Antoine 169, 234, 235, 236, 237, 240, 328, 329, 330
GOMULKA, Wladyslaw 13, 54, 95, 104, 201, 251
GORKI, Maksim 299
GROMIKO, Andrej A. 12, 47, 48, 51, 78, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 98, 102, 144, 189, 196, 208, 216, 218, 249, 261, 262, 267, 269, 275, 281, 286, 287, 288, 292, 331, 332, 333
GRONCHI, Giovanni 107
GROTEWOHL, Otto 79, 81, 131
GUEVARA, Ernesto Che 270

HAMMARSKJÖLD, Dag 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 185, 186, 187, 217, 219, 220, 234, 235, 237, 240, 328
HARRIMAN, Averell W. 91, 93, 196, 332
HASAN II. 221, 227
HERTER, Christian 73, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 98, 101, 120, 129, 131, 135, 136, 137, 145, 146, 148, 168
HEUSINGER, Adolf 214
HINDENBURG, Paul von 38
HITLER, Adolf 14, 38, 44, 65, 79, 101, 104, 107, 125, 143, 146, 181, 282, 299, 320
HO ŠI MINH 333

HOME, Alec Douglas 208, 213, 218, 219, 238, 240, 261, 275, 282, 286, 292, 332
HOXHA, Enver 255
HRUŠČOV, Nikita S. 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 38, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 54, 56, 57, 60, 61, 63, 66, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 82, 86, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 112, 117, 118, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 154 155, 156, 157, 167, 172, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 234, 235, 241, 242, 244, 245, 248, 249, 251, 255, 256, 257, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 288, 290, 291, 296, 298, 301, 302, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 332
HUSEIN, Ibn Talal el Hašim 42, 43, 44, 48, 253

ILEO, Josef 171, 233, 234, 235, 236, 329
ILJIČOV, Leonid 252

JEFFERSON, Thomas 38
JEVTUŠENKO, Jevgenij A. 298
JOHNSON, Lyndon B. 181, 207, 246, 295, 296, 297
JOUHAUD, Edmond 28
JOXE, Louis 222, 223, 224, 227, 231
JUIN, Alphonse Pierre 164

KADAR, Janos 185, 252
KAGANOVIČ, Lazar M. 57, 58, 249, 250, 252
KARAMANLIS, Konstantin 74
KARAME, Rašid 41, 48
KASAVUBU, Josef 165, 166, 167, 171, 172, 173, 223, 234, 235, 236, 238, 239, 329, 330
KASEM KARIM, Abdel 41, 42, 116, 117
KAUTSKY, Karl Johann 305, 309
KEITA, Modibo 174
KENNEDY, John F. 181, 191, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 218, 222, 234, 239, 240, 242, 243, 244, 246, 257, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 306, 312, 313, 314, 316, 319, 324, 325, 329, 332, 334
KENNEDY, Robert 197, 262, 293
KERENSKI, Aleksander F. 61, 187
KING, Martin Luther 293, 295

KIROV, Sergej 249
KREISKY, Bruno 125
KRIM, Belkasem 223, 231, 321
KUZNJECOV, Vasilij V. 270

LACOSTE, Robert 20, 26, 33, 34
LENIN, Vladimir I. 177, 178, 249, 250, 252, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 313
LINCOLN, Abraham 294
LIPPMANN, Walter 45, 94, 101, 146, 198, 208, 262, 324
LLOYD, Selwyn 48, 81, 84, 85, 87, 88, 90, 91
LUMUMBA, Patrice 116, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 223, 234, 235, 238, 240

MACARTHUR, Douglas 144
MACMILLAN, Harold 8, 44, 45, 46, 59, 61, 73, 76, 78, 80, 82, 96, 97, 124, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 146, 149, 183, 186, 197, 202, 208, 214, 261, 262, 268, 282, 286, 290, 291
MALENKOV, Georgij M. 57, 58, 249, 250, 252
MALETER, Pal 55
MALINOVSKI, Rodion J. 140, 147, 182, 274
MALRAUX, André 34, 296
MANSFIELD, Michael J. 76, 77, 78
MAO CE-TUNG (Mao Zedong) 19, 46, 56, 120, 176, 177, 266, 299, 300, 303, 310
MARX, Karl 299, 304, 313
MASSU, Jacques 21, 22, 23, 31, 35, 40, 151, 152
MAURIAC, François 229
MCNAMARA, Robert 266, 274, 285, 333
MENDÈS-FRANCE, Pierre 24, 29, 37, 226, 230, 231, 323
MIĆUNOVIĆ, Veljko 16
MIKOJAN, Anastas 14, 71, 72, 73, 175, 209, 270
MINDSZENTY, Joszef 55
MOBUTU, Joseph-Desiré 172, 173, 174, 233, 234, 238
MOCH, Jules 22, 33
MOLLET, Guy 22, 23, 24, 27, 34, 38, 39, 110, 162, 164, 228, 323
MOLOTOV, Vjačeslav M, 57, 58, 249, 251, 252, 262
MONROE, James 246
MURPHY, Robert D. 43
MUSSOLINI, Benito 299

NAGY, Imre 18, 55, 56
NASER, Gamal Abdel 15, 43, 48, 52, 116, 117, 118, 174, 176, 186, 187, 214, 216, 253, 254, 328, 335, 336
NEHRU, Jawaharlal 19, 44, 45, 108, 148, 184, 186, 187, 207, 210, 214, 215, 216, 220, 234, 235, 237, 239, 243
NIXON, Richard 93, 94, 95, 102, 148, 181, 191
NKRUMAH, Kwame 172, 174, 186, 187, 235
NOVOTNY, Antonin 56
NURI ES-SAID 41

OLLENHAUER, Erich 79
ORTIZ, Jozeph 152, 153
OSWALD, Lee H. 295, 296

PASTERNAK, Boris L. 57
PAUKER, Ana 252
PAVEL VI. 334
PERVUHIN, Mihail G. 249
PFLIMLIN, Pierre 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 319
PINEAU, Christian 20
PLEVEN, René 21
POMPIDOU, Georges 318, 323
POWERS, Francis Gary 134, 146, 183, 263

RAAB, Julius 181
RAPACKI, Adam 208, 209
ROOSEVELT, Franklin D. 142, 191, 196, 324
RUSK, Dean 196, 199, 200, 202, 208, 209, 213, 242, 244, 245, 256, 263, 264, 270, 275, 276, 279, 281, 283, 284, 286, 287, 292, 332, 333
RUSSEL, Bertrand 268, 269

SABUROV, Maksim Z. 249
SALAM, Saleh 41
SALAN, Raoul 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 35, 159, 162, 163, 225, 228, 229, 318, 319, 320
SCHRÖDER, Gerhard 214, 278, 280, 281, 284
SÉKOU TOURÉ, Ahmed 36, 174, 187
SHEHU, Mehmet 185
SIHANUK, Norodom 331
SMIRNOV, Andrej A. 65, 199
SOUSTELLE, Jacques 21, 22, 23, 24, 25, 27, 158, 228
STALIN, Josip V. 17, 249, 250, 252, 255, 256, 167, 299, 303, 304, 307, 309, 311
SUFANUVONG 119
SUHARTO, Ibrahim 15
SUKARNO, Ahmed 15, 16, 186, 187, 214
SULZBERGER, Cyrus L. 207
SUSLOV, Mihail A. 191, 298, 308

ŠEPILOV, Dimitrij T. 57, 249
ŠOLOHOV, Mihail A. 298, 299

TENG HSIAO-PING (Deng Xiaoping) 308
THOREZ, Maurice 39, 160, 223, 225, 231
TIHONOV, Nikolaj A. 99
TITO gl. BROZ, Josip
TITOV German S. 204
TOGLIATTI, Palmiro 302, 303, 304, 305, 312
TOYNBEE, Arnold 326
TROCKI, Lev 303, 309
TRUMAN, Harry S. 47, 294, 324

ULBRICHT, Walter 9, 64, 75, 125, 183, 184, 200, 206, 208, 212, 263, 265, 267, 273, 274, 279, 284, 309
URRUTI, Manuel 115
U TANT, Situ 220, 238, 239, 240, 267, 269, 270, 276, 292, 296, 328, 329, 330

VOROŠILOV, Kliment 19, 249, 251

WILSON, Harold 275, 276

ZAWADSKI, Aleksander 95

Kazalo

PRVI DEL (1958)

I. Razpleti in zapleti v največjih kriznih žariščih 7
1. Akcije za pripravo vrhunskih konferenc in za ukinitev jedrskih poskusov 7
Poljska 13
Madžarska 13
ZRN 14
ZDA 14
Združena arabska republika in arabska federacija 15
Indonezija 15
Koreja 16
2. Sedmi kongres ZKJ 16
II. Krepitev nacionalističnih gibanj v Afriki in Aziji 20
1. Propad IV. republike in »francoska renesansa« 20
Alžirski puč 21
Konec IV. republike 29
Francoska politika v Afriki 35
2. Vihar na Bližnjem in Srednjem vzhodu 40
Državni udar v Bagdadu 41
Ameriška intervencija v Libanonu 42
Britanska intervencija v Jordaniji 43
III. Politična dejavnost SZ 49
Odnosi z Jugoslavijo 53
Madžarska 55
Pasternakova afera 57
IV. Politična dejavnost ZDA 59
1. LR Kitajska in Formoza 59
2. Problemi črncev (Little Rock — Arkansas) 63
V. Berlinsko vprašanje ostaja odprto 64

DRUGI DEL (1959)

I. Pred ženevsko konferenco o nemškem vprašanju 71
Merjenje moči v orožju 71
1. Mikojanov obisk v ZDA 71
Dullesova smrt 73

2. Enaindvajseti kongres KPSZ 74
3. Diplomacija v zvezi z Nemčijama 75
Obisk Macmillana v Moskvi 78
Priprave za konferenco 81
II. Ženevska konferenca štirih zunanjih ministrov 84
III. Hruščov in ZDA 93
1. Obisk podpredsednika ZDA Nixona v SZ in na Poljskem . . . 93
Pogovor med Macmillanom in Eisenhowerjem 96
2. Obisk Hruščova v ZDA 97
3. Ostali dogodki v senci obiska 103
ZRN 103
Pogovori o vrhunski konferenci 106
Eisenhowerjeva turneja po svetu 107
IV. Stara in nova krizna žarišča 109
1. Francija — Alžirija 109
2. Kuba 115
3. Kongo 115
4. Bližnji vzhod 116
5. Daljni vzhod 119
Laos 119
LR Kitajska 120

TRETJI DEL (1960)

I. Priprave in propad vrhunske konefrence 123
1. Razorožitev in nemško vprašanje 123
Ženevska pogajanja o razorožitvi 128
2. Sestrelitev ameriškega vohunskega letala U-2 nad SZ 133
3. Razbita vrhunska konferenca v Parizu 137
4. Iskanje vzrokov za propadlo konferenco 142
5. Nadaljevanje ženevskih pregovorov o razorožitvi 147
II. Francija in Alžirija 151
1. Vstaja francoskih ekstremistov v Alžiriji 151
2. Obisk Hruščova v Franciji 154
3. De Gaullova potovanja po svetu 157
4. Reakcija francoske javnosti na alžirske dogodke 158
5. Prizadevanja za alžirsko mirovno pogodbo 161
III. Kongo postane neodvisen, začetek državljanske vojne 165
Odcepitev Katange 166
Prihod prvih sil OZN v Kongo 167
Razpustitev Lumumbove vlade 171
Aretacija Lumumbe 173

IV. Ostali dogodki po svetu 175
Kuba 175
Asuanski jez 176
1. Kitajska ideološka ofenziva 176
V. Poslabšanje odnosov med SZ in ZDA 180
Obisk Hruščova v Avstriji 180
Nova letalska afera 181
1. Poslabšanje se odraža tudi v nemškem vprašanju 183
2. Veliki problemi OZN (15. zasedanje) 185
3. Očitna premoč dveh blokov (ZDA, SZ) 188
Manifest ob proslavi 43. obletnice oktobrske revolucije 188
Predsedniške volitve v ZDA 191
4. Leto neodvisnosti afriških narodov 191

ČETRTI DEL (1961/62)

I. Začetek Kennedyjevega obdobja 195
1. Dejavnost novega predsednika ZDA 195
2. Berlinska kriza 199
Berlinski zid 205
3. Poslabšanje položaja v Berlinu 210
Razgovor Adžubeja s Kennedyjem 210
4. Ideja neuvrščenosti se širi 214
Beograjska konferenca 215
5. Šestnajsti plenum OZN 217
II. Francija — Alžirija 221
Neuspeli puč generalov 222
1. Začetek francosko-alžirskih pogajanj 223
2. Velike demonstracije proti OAS 228
Evianski sporazum 231
III. Kongo 233
1. Umor Lumumbe 233
IV. Kuba 241
1. Poskus invazije Castrovih nasprotnikov na Kubo 242
2. Kuba razglašena za socialistično republiko 244
V. Dvaindvajseti kongres KPSZ in njegove posledice 248
VI. Bližnji vzhod 253
VII. LR Kitajska 255

PETI DEL (1962/63)

I. Svet ponovno pred vojno nevarnostjo 261
1. Zatišje pred viharjem 261
2. Najhujša kubanska kriza 267

3. Status quo v odnosih med Vzhodom in Zahodom 271
Kennedyjeva evropska turneja 277
4. Prizadevanja za razorožitev se nadaljujejo. Prvi rezultati . . . 286
Podpis moskovske pogodbe o delni prepovedi jedrskih poskusov 291
5. Problem črncev v ZDA 293
6. Kennedyjeva smrt 295
II. Ideološki boji v socialističnem taboru 298
1. SZ — LR Kitajska 298
Odprto pismo KP Kitajske v 25 točkah 306
2. Jugoslavija 314
III. Francija — Alžirija 318
Neodvisnost Alžirije 320
1. Francija nasprotuje sprejemu VB v EGS 324
IV. Kongo 328
V. Daljni in Bližnji vzhod 331
Laos 331
Južni Vietnam 333
Južna Koreja 334
Sirija 334

KRONOLOŠKI PREGLED NAJPOMEMBNEJŠIH SVETOVNIH DOGODKOV (1958—1963) 337

PREGLED FUNKCIJ IN MANDATOV NAJPOMEMBNEJŠIH, V KNJIGI OBRAVNAVANIH TUJIH POLITIKOV OD LETA 1958 DO 1963 341

IMENSKO KAZALO 345

Dr. METOD MIKUŽ: SVET PO VOJNI (1958—1963) — Urednik JANEZ STANIČ — Za tisk pripravila MARJETA in JURE MIKUŽ — Lektoriral CIRIL STANI — Opremil CVETO JERAŠA — Izdala CANKARJEVA ZALOŽBA v Ljubljani — Za založbo MARTIN ŽNIDERŠIČ — Tiskala TISKARNA »JOŽE MOŠKRIČ« v Ljubljani 1984 — Naklada 1000 izvodov